

AlVg

11360

a'

50

P. VIRGILII MARONIS
O P E R A

IN TIRONUM GRATIAM
PERPETVA ANNOTATIONE

NOVIS CURIS

ILLUSTRATA

A

CHR. GOTTL. HEYNE

TOMVS PRIOR

LIPSIÆ
SVMTIBVS CASPARI FRITSCH
MDCCLXXIX

P. VIRGILII MARONIS

OPUS

IN TIBULLI CRASSI

PERPETUA ANNOTATIONE

JOHANNIS CRASSI

ILLVSTRATA

CHRISTOPH. HEYNE

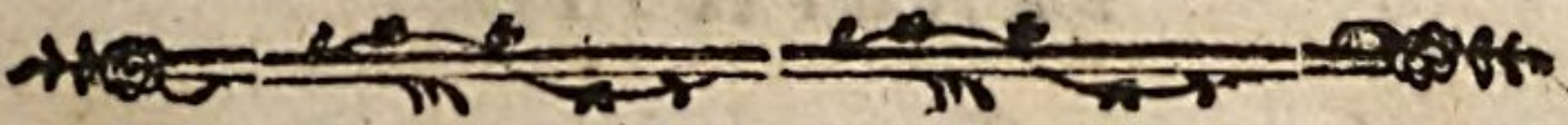
TOMI PRIMI

LIBRARY

OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

CHICAGO, ILL.

PRAEFATIO.

Cum Virgilii editionem minorem, paruo parabilem, et puerorum adolescentumque vsibus accommodatam, expeti et flagitari saepius mihi significatum esset a librario: ne aliquando consilium illud exsequendum in se reciperet aliquis, cui satis esset excerpere ex maiore editione ea, quae in oculos calamumque incurrerent, malui, etsi inuito animo, huic labori ipse succedere, eumque ita peragere, ut adolescentibus non modo libri fronte ac professione tituli, sed ipsa re, esset consultum, utque illa aetas haberet poetam principem ea interpretatione instructum, qua et ipsum poetam, omnis aetatis politissimum et ornatissimum, accuratius cognoscere, et omnino interpretandi rationem meliorem exemplo et usu addiscere posset. Quod ut consequerer, non poteram in eo acquiescere, ut de locis singulis, aut difficilioribus et obscurioribus, aliquid monerem; verum aduertendus et intendendus erat adolescentum animus cum ad summam rerum et argumenti eiusque pertractandi modum, tum ad totum habitum orationis, inprimisque ad ea, quae poeticae orationi propria sunt, adeoque pro consilii ratione obser-

vare multa necesse erat, quorum notionem circumferre quidem vulgo solemus aliquam, sed confusam et obscuram, ita vt sensum fere verborum reddere possimus simili sententia in nostro sermone, nec tamen notiones teneamus explicitas, definitas et constantes, multo minus causas sermonis et rationes. Sunt alia, quae, vbi moniti fuerimus, statim perspecta habeamus; quae tamen, minus exercitatis, iuuenilibus inprimis, animis vix sponte se offerre solent: atqui, nisi ea obuersentur animo, omnis lectionis et iucunditas et fructus nec vberimus est, nec dulcedinem habet, quantam habere potest. Hoc igitur inprimis curatum esse volui, vt assuefacerem teneros animos subtiliori et accuratiori rerum intelligentiae, orationisque eos, ornatae inprimis, sensu imbuerem acriore. Quod consilium et quae ratio quantum a Minelliana aliqua et Farnabiana absit, facile intelligitur; neque adeo ex notis illis maioris editionis refecare poteram ea omnia, quae paullo doctiora videri possent: quippe quae ad erigendos et incendendos et poetica doctrina locupletandos animos valere deberent. Interea omissae sunt eae notae, quae ad criticas rationes spectant, extrui etiam ac deleui ea, quae potius disputata super poeta erant, quam ad eum enarrandum apposita. Altera ex parte emendaui, refinxi, suppleui, addidi, innumera, in Bucolicis saltem ac Georgicis

gicis — Cum enim primum ad Virgilium enarrandum me accingerem, alieni potius arbitrii, quam mei consilii, res erat. Expectabatur a me, ut allinerem passim notulas, pro librarii, qui sibi Virgilium iterum prelo excudendum sumserat, consilio et instituto. Mox cum inter ipsa commentandi exordia fentirem, quam parum iuuenum votis ac rationibus tali opera consultum foret, diu haerebam incertus et fluctuabam, quid in labore, quem ipse damnabam, sequeretur aut mutarem. Retinebant quoque me doctorum hominum iudicia de toto hoc commentandi genere, quod Minelliis et Farnabiis relinquendum, atque etiam ad retardanda adolescentium studia et instillandam animis socordiam et inertiam idoneum clamare solebant. Absterfo tandem pudore ac fronte perfrecta meo consilio rem exsequi constitui, et in Aeneide adornanda meo ingenio ac mori obtemperaui. Nolim tamen quenquam meum consilium ita calumniari, ac si ego hanc rationem interpretandi aut unicam ac praestantissimam, aut omnibus scriptoribus classicis accommodatam, necessariam et utilem, existimem. Mihi id solum optabile videbatur, ut semel eiusmodi exemplum propositum haberetur, quod ingenium eorum, qui his se litteris addixerunt, acueret, quodque ad alios scriptores intelligendos et interpretandos, iudicio adhibito, transferri posset. Quae

nunc in notis me emendasse supra professus sum, spectant maxime ad ea, in quibus ipsa res, ratio et iudicium veriore interpretationem suppeditabat; vbi non nisi ingeniosum aliquod commentum, aut subtilitas aliqua nondum satis explorata, aut mihi occurrisset, aut a viris doctis esset proposita: religioni duxi, iuuenilia ingenia dubiis rerum momentis suspendere. In ipsa poetae lectione nolui, ne nunc quidem, quicquam mutare, sed curavi modo, vt orthographia melius sibi constaret, quam in Burmanniana editione, quam me sequi professus sum; interpunctionem autem multis in locis mutavi; quo quidem emendandi genere eo libentius vti soleo, quo magis illud acumen et sagacitatem, non in singulis modo voculis ac syllabis aucupandis, verum in toto orationis argumento, habitu et colore, sententiarum nexu et ordine, rebus ipsis, subtilius perspicendis, requirere videtur. Scr. Gottingae M. Aprili 1779.

P. VIRGILII MARONIS VITA
PER ANNOS DIGESTA.

V. C. Varr. 684. Cat. 682.

M. Licinius Crassus. Cn. Pompeius Magnus
Coff. a. C. 70. Virgilii I.

His Coff. et quidem Idibus Octobribus, natum esse Virgilium tradunt ad vnum omnes. Consentunt et in hoc, Andes, agri Mantuani vicum, ei natale solum fuisse. De patre eiusque nomine, ut et de matre, multa ineptiunt Grammatici. Patrem Virgilium Maronem, matrem Maiam fuisse dubitari nequit. Nomen et Virgilius et Vergilius scribitur.

Parentes Virgilius honestos quidem, quales nobiles nostros villaticos, sed tamen obscuros et in agro suo colendo vitam agentes, habuit. Vnde ductum illud ap. Macrobi. V, 2. *Vnde enim Veneto rusticis parentibus nato, inter silvas et frutices educito, vel levis Graecarum notitia litterarum*; cum ironia dictum, ut significet, immo vero longe maximam scientiam ei fuisse. Quod autem figulum patrem esse narrant, id vereor ne inepti monachi a filio carmina fingente duxerint: uti altera narratio de patre mercenario non aliunde nata, quam quod Tityrum in prima Ecloga Virgilii patrem nonnulli tradiderant.

V. C. 689.

L. Aurelius Cotta. L. Manlius Torquatus.
a. C. 65. Virgilii 5.

Q. Horatius Flaccus nascitur VI. Id. Decemb. Sueton. in ei. Vita.

VIII P. VIRGILII MARONIS VITA

V. C. 696.

L. Calpurnius Piso. A. Gabinius.

a. C. 58. Virgilii $\frac{12}{13}$.

Hieronymus in Chron. Euseb. p. 151 ad Olymp. 180, 3 adeoque h. a. *Virgilius Cremonae studiis eruditur.* Aliter Donatus §. 6.

Ceterum etsi de magistris Virgilii et disciplina non satis constet, et eum obscuro loco natum esse satis appareat, liberali tamen institutione eum usum et cum viris doctis et elegantibus versatum esse, tota ingenii eius in carminibus expressa venustas satis prodit. Ex humili enim et sordida vita et consuetudine nemo facile generosi poetae spiritus sumit; nisi fordes natalium primaeque pueritiae rubiginem elegantiorum litterarum humanitas meliorumque hominum contubernium exemplumque absterferit.

V. C. 699.

Cn. Pompeius Magnus II. M. Licinius Crassus II.

a. C. 55. Virgilii $\frac{15}{16}$.

Hoc anno virilem togam sumsit Virgilius, si verum est, quod a Donato §. 6 memoratur, iisdem, quibus natus erat, Coss. id factum esse. Et anno fere XV vel XVI ea sumebatur. v. Noris. Cenotaph. Pisan. p. 115 sq. et passim alios, ut Masson. in Vita Horatii et Ovidii.

V. C. 701.

Cn. Domitius Calvinus. M. Valerius Messala.

a. C. 53. Virgilii $\frac{17}{18}$.

Hieronymus Chron. Euseb. ad Olymp. 181, 4: *Virgilius, sumta toga, Mediolanum transgreditur: et post breve tempus Romam pergir.* At Donatus §. 7: *Sed Virgilius Cremona Mediolanum, et inde paulo post Neapolin transiit — se in Urbem contulit.* Vter verius

rius dixerit, quis definire aufit! Forte ne Romam quidem omnino tum adiit; aut, si adiit, in agrum suum mox se contulit, quod inter belli ciuilis initia factum esse probabile fit.

V. C. 709.

C. Iulius Caesar IV. sine Collega.

a. C. 45. Virgilii $\frac{26}{27}$.

Alexin hoc anno scriptum coniicit, primam certe omnium eclogarum fuisse contendit Martinus in vita Virg. p. XXXIV et ad Ecl. V, 86. Ex verbis enim huius eclogae: *Hac te nos fragili donabimus ante cicuta; Haec nos, Formosum Corydon ardebat Alexin, Haec eadem docuit: Cuium pecus, an Meliboei?* eclogam secundam et tertiam ante quintam fuisse scriptam apparet. Videtur autem quinta anno 712 edita esse, ut mox videbimus, ut adeo hoc certe anno anterior sit Alexis. Est tamen Eclogae II cum argumentum tum tota tractatio, si sensum tuum, non opinionem, audias, eiusmodi, ut non facile, nisi in iuuenile ingenium, cadere possit.

V. C. 710.

C. Iulius Caesar V. M. Antonius.

a. C. 44. Virgilii $\frac{26}{27}$.

Idibus Martiis Caesar occiditur. Varia post eius mortem prodigia, inprimis Sol toto anno pallidior. v. Plutarch. Caes. extr. et Dio XLV, 17. Ea commemorat Virgilius Ge. I, 466 sqq. vbi cf. not. Octavius testamento Caesaris ex dodrante heres institutus et in familiam Caesaris nomenque adoptatus Apollonia Romam rediit, cum autem Antonium iniquiorem in se esse videret, Optimatibus sese adiunxit. Apolloniae, quae Epiri vrbs est, a Caesare ad Parthos profecturo praemissus substiterat, studiisque vacauerat. Sueton. Octau. c. 8.

X P. VIRGILII MARONIS VITA

V. C. 711.

C. Vibius Pansa. A. Hirtius.

C. Iulius Caesar Octavianus. Q. Pedius suffecti.

a. C. 43. Virgilii $\frac{27}{28}$.

Habiti in Iulii Caesaris honorem ludi in dedicando Veneris Genetricis templo, non facile ante medium Ianuarium, cum Sol in capricorno esset, quod idem signum Augusti natale erat. His ludis stella crinita apparuit. v. Ecl. IX, 27 et ibi not.

Bellum Mutinense, quo, cum totam Galliam Cisalpinam, tum agrum Mantuanum, adeoque Virgilii possessiones valde afflictas fuisse necesse est. Ex V. Kal. Decembr. M. Lepidus, M. Antonius, C. Caesar Octavianus Triumuiros reip. constituendae in quinque annos se renuntiant, proscriptionum tabulas proponunt, inter quos a. d. VII. Id. Dec. Cicero occiditur.

In prouinciarum distributione, quum Africam, Siciliam, Sardiniam reliquasque eius maris insulas Caesar Octavianus, Hispanias cum Gallia Narbonensi Lepidus, reliquas Gallias Antonius obtinuisset, v. Appian. Ciuil. IV p. 953 954. ager Mantuanus M. Antonii forti accesserat. Misit hic in has terras Asinium Pollionem, qui vsque ad a. 714 Galliam Cisalpinam in Antonii fide continuit. cf. inf. ad 713.

Ad hunc porro annum *Palaemonem*, Eclogam III, refert Martinus (*Life of Virgil*. p. XLIV et ad Ecl. V, 86) quoniam in ea Pollio et primus et solus poetae laudibus ornatur. Ex iis, quae modo dicta sunt, certe hoc impetrare possis, mature in Asinii Pollionis notitiam venisse poetam, cum is per eos annos in illis Italiae partibus degeret. Cur mihi inter prima poetae tentamina referenda videatur Ecloga III, ea est causa, quod iuuenilem meditationem et exercitationem non obscure prodit; est enim ex
Theo.

Theocriteis Idylliis IV et V vnice conuerſa aut adumbrata.

Iulio Caefari Virgilium innotuiſſe et carum fuiſſe, ex Ecl. V, 52 *amauit nos quoque Daphnis*, contendunt; Daphnidem enim Iulium Caefarem eſſe volunt.

Lepida Grammaticorum fabula eſt de Ecloga ſexta *in theatro a Cytheride mima cantata*, quam cum Cicero audiret, magnam Virgilii famam praefagiſſe fertur. v. Donat. §. 41. Seru. ad Ecl. VI, 11.

Hoc anno ad XIII. Kal. April. (XX. Martii) Ouidius natus eſt; nec multo ante Propertius; Tibullus autem iam ante 705 natus erat; quanquam alii eius natales ad a. 690. Propertii autem ad a. 697 referre volunt. Catullus iam circa 705 obierat.

V. C. 712.

M. Aemilius Lepidus II. L. Munatius Plancus.

a. C. 42. Virgilii 28.

Triumuiſi Caefari diuinos honores decernunt. Kal. Ianuariis in eius acta iurant. Sacellum ei tanquam heroi in foro faciunt, et quae id genus plura apud Dionem XLVII, 18. 19 memorantur. A quo inde tempore *Diui filius* Octavianus dici coepit, de quo nomine ſatis copioſe agit Heinf. ad Aen. VI, 793. Anno fere exeunte pugnatur ad Philippos in ea Macedoniae parte ſitos, quae olim ad Thraciam pertinebat. Brutus et Caſſius ſe ſua manu interficiunt. M. Antonius ad res Asiae conſtituendas diſcedit. Octavianus in Italiam redit, ad agros et praemia inter veteranos diſtribuenda. De pugna ad Philippos v. Ge. I, 489 ſqq.

Ad Caefaris conſecrationem nobiles illi verſus ſpectant, Aen. I, 290-294. *Nascetur pulchra Troianus origine Caefar* etc. et VI, 790. *hic Caefar, ex omnis Iuli Progenies magnum coeli ventura ſub axem.*

De

De eadem consecratione seu apotheosi agere vulgo existimatur *Daphnis*, Ecloga V. Martinus hoc ipso quoque anno eam scriptam esse putabat; ut adeo Octauiano Caesari iam tum commendatus esse videri debeat; idque hoc ipso carmine esse factum. Si mihi haec coniectura, quae per se admodum levis est, de anno, quo scripta sit Ecloga V, firmanda esset: aliud aliquanto firmitus argumentum afferre possem. In IX Ecl. v. 19. 20. *Quis caneret nymphas? quis humum florentibus herbis Spargeret? aut viridi fontes induceret umbra?* haud dubie ad Ecl. V, 20. 40 respicitur; eam itaque nona, quam a. 713 scriptam esse liquido constat, priorem esse, necesse est.

V. C. 713.

P. Seruilius Vatia Isauricus II. L. Antonius.

a. C. 41. *Virgilii* $\frac{29}{38}$.

Octavianus Caesar Romam reuersus dum veteranis praemia persolvere eosque in agros municipales Italiae a Triumviris promissos deducere instituit, ingentes per Italiam turbas, partim eorum, qui possessionibus suis eiiciebantur, indignatione, partim militum effreni cupiditate et audacia (de qua v. Appian. p. 1082 sqq. Dionem Cass. XLVII, 17) excitari videt. Latissime autem calamitas illa et ad quamplurimos pertinere debuit, maximaeque fortunarum conuersiones videntur esse insecutae, vnde et Antonius apud Appianum p. 1075 dicere potuit, Octavianum in Italiam isse, si res dicenda sit, tamquam omnem Italiam sedibus suis emoturum, ἀναθήσω τὴν Ἰταλίαν. Vix enim est ex ea aetate poeta, aut scriptor, qui non communi clade afflictum se memoret. Hinc Tibulli *felix quondam, nunc pauper ager*, I, 1, 19-23. cf. IV, 1, 183-190. Propertius de se IV, 1, 129 *Nam tua cum multi versarent rura iuueneci, Abstulit excultas pertica tristis opes.* Valerius

rius Cato in Diris v. 45 *Pertica, quae nostros metata est impia agellos*. Dum Fulvia, M. Antonii vxor, coloniarum deductionem in viri aduentum differendam esse contendit: L. Antonius, Marci frater, Consul, nouas et ipse res molitur, et partim iis, qui praediis et agris suis exciderant, opem suam pollicendo, partim Caesarem ad veteranos criminando, magnum exercitum comparat, bellumque in Caesarem mouet.

In illa agraria largitione etiam Virgilius agros suos paternos amisit. Etsi enim Mantuani nihil in Triumuiros commiserant: magna tamen agrorum suorum parte multati sunt; quoniam, vt aiunt, Cremonensium, qui Bruti et Cassii partes secuti erant, agri proscripti veteranorum cohortibus, quae eo deductae erant, non sufficebant. Iam Virgilium Romam profectum Octauiani liberalitate agros suos recepisse, cum autem Mantuam rediisset, nouam veteranorum iniuriam expertum esse, ex Ecloga I et IX satis apparet. Confirmat Martialis VIII, 56 *Iugera perdiderat (Virgilius) miserae vicina Cremonae, Flebat et abductas Tityrus aeger oues. Risit Tuscus eques* etc. Alia a Grammaticis, pleraque fide incerta, traduntur.

Virgilium Romam discedentem, nam ipsum Romam abiisse, ex iis, quae Tityrus de se narrat Ecl. I, 20 sqq. contendunt, vt agros recuperaret, Octauiano Caesari commendatum esse, omnes fere tradunt; sed alii ab Asinio Pollione, v. Seru. ad Ecl. IX, 11. Donat. Vit. §. 36. alii ab Alfeno Varo, alii a Gallo, vt modo vidimus, cf. Donat. §. 30. 96 alii cum Martiale VIII, 56 nisi is crassius locutus esse videri potest, a Maecenate id factum esse memorant. Assentitur Auctor Panegyrici in Pisonem v. 218 sqq. Scilicet, cum Pollioni primum poeta innotuisset, ab hoc Maecenati commendari, huiusque studio

XIV P. VIRGILII MARONIS VITA

studio in Octauiani amicitiam venire potuit. Sed satis est, si teneas, poetam his viris omnibus mature gratum et carum fuisse.

Recuperato agro, Eclogam loco, non tempore primam, si supra memorata recte se habent, scriptam esse, dubitari nequit. Obtinet tamen vulgaris opinio, anno hoc 713 aetatis 29 eum Bucolica scribere aggressum esse. Quod quidem consilium poetam Pollionis maxime auctoritate et hortatu suscepisse, inter Grammaticos fama tenet. v. Donat. Vit. §. 36. Idem ex loco primo, quem Ecloga Tityrus tenet, omnium etiam tempore primam scriptam, et calamitate amissi agri adductum Virgilium primum poeticen aggressum (v. Phocas v. 67 sqq. Donatus §. 91 etc.) esse putabant; scilicet ut ne vnus aliquis poeta esset, quem non fames et miseria ad versus scribendos perpulisset.

Cum Virgilius Mantuam redux agros suos a veteranis, qui eos occuparant, vindicaret, nouam iniuriam accepit, ut adeo fuga vitae consulere necesse haberet. Patet id ex Ecl. IX, quam tum Romam, ut aiunt, regressus, ut denuo Octauiani opem imploraret, Varo obtulisse videri potest; quanquam in ipso carmine nihil ea de re praeter honorificam Vari mentionem v. 27. 35 occurrit. Non male hoc Ruaeus ipsa carminis forma, quae subitariam operam satis prodit, confirmari putat. Menalcan in eo carmine Virgilium intelligendum esse, iam Quintilianus monuit Inst. VIII, 6, 47. Veteranus, cuius audaciae et furori Virgilius vix fuga se subducere potuit, ab aliis Arrius centurio, ab aliis Clodius, a Probo Milenus seu Milienus Toro primipilaris fuisse traditur. Iniuriam hanc poeta non nisi Asinio Pollione fugato, expertus esse narratur in Seru. ad Eclog. IX, II *quo, Pollione, fugato, rursus de praediis suis fuerat Virgilius expulsus.*

Si

Si quaeras, qua ratione poeta iterum in agros suos reductus fuerit, Seruium habes Comment. in Bucol. pr. §. 14 narrantem: *Postea ab Augusto missis triumuiris, et ipsi integer ager est redditus, et Mantuanis pro parte.* In quam sententiam idem ibid. interpretatur versus 11 sqq. Ecl. IX. Vix tamen illud hoc ipso anno fieri potuit, quo bellum Perusinum exarsit, cuius incendio late Italia conflagrauit; itaque rebus demum pactione Brundisina a. 714 compositis id esse factum videtur. Mantuanis autem simul in Virgilii gratiam agrorum partem restitutam esse, satis probabile fit ex Ecl. IX, 7 — 10. cf. Seru. ad v. 10.

V. C. 714.

Cn. Domitius Calvinus II. C. Asinius Pollio.

Suffecti sub exitum anni:

L. Cornelius Balbus. P. Canidius.

a. C. 40. Virgilii $\frac{30}{31}$.

Bellum Perusinum. Octavianus L. Antonium Perusiamque urbem deditione accipit. Cum, M. Antonii in Italiam aduentu, maxima omnium, ne bellum recrudesceret, sollicitudo esset: L. Cocceio, communi amico, cum utroque agente, et Maecenate et Pollione adhibitis, (Appian. p. 1126. Dio XLVII, 28) pace Brundisina, amicitia inter Octavianum et Antonium iterum coaluit; ad quam tanto magis firmandam M. Antonius Octaviam, Octaviani sororem, cuius maritus nuper obierat, uxorem duxit. Mox cum Sext. Pompeius, qui classibus mare tenebat, com meatu urbem intercluderet, fame urgente, de pace cum Sexto agi coeptum est. Iam quae ex his huius anni actis ad Virgilium pertineant, paullo curatius videamus.

Perusia capta, tota simul Gallia Cisalpina cum reliquis Galliis et Hispaniis in Caesaris ditionem venit.

v. Ap.

XVI P. VIRGILII MARONIS VITA

v. Appian. p. 1114 extr. Itaque tum demum Virgilio agros suos, postquam eos iterum amiserat, restitutos esse, credere licet. Testificandae suae laetitiae grataeque voluntatis causa in Vari honorem, cuius opera secundum Ecl. IX, 27 sqq. ea res perfecta fuerat, *Eclogam sextam* tum scriptam esse, opinatur Martinus. Fuisse, qui sextam omnium primo loco scriptam esse dicerent, Donatus in Vita §. 102 narrat; sed eos mala primi versus: *Prima Syracosio dignata est ludere versu* — acceptione inductos fuisse vix dubites.

Ad firmandam pacem Brundisii inter Caesarem et M. Antonium factam Octaviam Antonio in matrimonium datam esse diximus. v. Dio XLVIII, 31. Appian. p. 1126 sqq. Erat autem Octavia e prior marito, C. Claudio Marcello, grauida, vt Dio l. l. memorat. Cuius laudatissimae feminae consilio et prudentia cum omnes boni pacem et concordiam tandem stabilitam et firmissimo vinculo coagmentatam crederent, cumque eius cum Antonio coniugium magna populi laetitia et acclamatione exceptum esset, potest sane infans ille nasciturus, cuius in *Ecloga quarta* tam praeclara fata ominatur poeta, is ipse esse videri, quem Octavia tum vtero gerebat. Difficile tamen est dicere, quomodo de Marcelli posthumo tot et tanta ad summam rerum spectantia augurari tum aliquis potuerit. Melius itaque ad prolem, quam ex Scribonia tollendam sperabat Octavianus hoc tempore, referri *Eclogam*, in prooemio monuimus. Hoc certe anno, pace iam confecta, eam scriptam esse, dubitari nequit; quum Pollioni Consuli inscripta sit v. 3. 11. 12 orbe iam pacato v. 17. Male autem multi arbitrati sunt, Pollioni filium natum eo carmine poetam gratulari. Secundum hos Hieronymus Chron. Euseb. MMXXX. dixit: *C. Asinius Gallus, Orator, Asinii Pollionis filius,*
cuius

cuius etiam Virgilius meminit, *diris a Tiberio suppliciiis enecatur.*

Non modo Brundisiam, verum etiam Puteolanam pacem iam tum confectam fuisse, quum ea Ecloga scriberetur, Ruaeus cum aliis memorat, ut vere totus orbis pacatus videri posset. Enimuero non nisi ineunte anno sequenti, quum adeo Pollio iamdudum Consulatu abierat, illa pax est composita, quum Caesar et Antonius Pompeium apud Misenum conuenissent, v. Dio XLVIII, 31 extr. 36. Nam Appianus temporum ordinem non satis accurate sequitur, quum etiam post ista p. 1135 extr. ea commemoret, quae anno superiore peracta fuerant.

Antequam Antonius aduersus Parthos proficisceretur, exercitus in hiberna deducendi partem aduersus Parthinos, populum Illyricum, qui loca circa Epidamnum infidebat, et Bruti causae eximie fauerat, mittit. v. Appian. p. 1135. Praefecerat iis copiis Pollionem, qui rem in his terris egregie gessit, et anno sequente triumphum de Parthinis egit. v. Dio XLVIII, 41 et ib. nota Fabric.

Quo in itinere aduersus Parthinos cum Pollio esset, Pharmaceutria, quae est Ecloga VIII, ei a Virgilio missa esse videtur. Namque v. 6 *Tu mihi seu magni superas iam saxa Timaei, Siue oram Illyrici legis aequoris.* cf. ibi notas. Ruaeus in reditu Pollionis scriptum carmen esse putabat, id quod verborum et sententiarum ordini repugnat. Qui enim a Timauo ad Illyricum procedit, is profectum in Illyricum facere debet, non in Italiam redire. Pollionis etiam iussu Eclogam perscriptam esse, v. II, 12 apparet: *iussis carmina coepta iuis.*

XVIII P. VIRGILII MARONIS VITA

V. C. 715.

L. Marcius Censorinus. C. Calvisius Sabinus.

a. C. 39. Virgilii $\frac{31}{32}$.

A. d. VIII. Kal. Nouembr. C. Asinius Pollio ex Parthinis triumphat. Fasti Capitol. Chronic. Euseb. etc. Est is *triumphus Dalmaticus*. cf. Flor. IV, 12. II: Horat. Carm. II, 1, 15. 16. De captis a Polione Salonis, Dalmatiae vrbe, v. Porphy. ad e. l. et Seru. ad Ecl. III, 88. IV, 1. VIII, 12. cf. Pighii Annal. h. a. De filio Pollionis, Salonino, seu Salonico, qui tamen nullus fuit, sed nepos, eo nomine, egit Ruaeus ad Ecl. IV. pr.

Hoc anno Horatium Maecenati a Virgilio et Vario commendatum esse, Sanadonius de coniectura ponit, ex Horat. Sat. I, 6, 55, quod forte maturius factum, si Wesselingii sententia Obs. II, 15 vera est, vere huius anni, cum Antonius Athenis Brundisium appulisset, ut condicta die cum Caesare colloquium haberet, ab Agrippa et Maecenate, qui eo accurrebant, Horatium, Virgilium, Plotium ac Varium adductum esse. Qua de re v. Horat. Sat. I, 5 *Egredsum magna* etc. inprimis v. 40. Alii ad colloquii Tarenti habiti tempus a. 717 referunt. v. Masson. vita Horatii ad 716, quod et ipsum *verno tempore* incidit. v. Appian. p. 1149, ut adeo, Wesselingio cur adstipuler, nondum habeam.

V. C. 716.

App. Claudius Pulcher. C. Norbanus Flauus.

a. C. 38. Virgilii $\frac{32}{33}$.

Bucolicis hoc anno finem impositum et Eclogam adeo X conscriptam esse, Ruaeus cum aliis existimat; ea scilicet causa inductus, quod Grammatici intra triennium Bucolica absoluta fuisse memorant, v. Donat. Vita §. 36. Phocas v. 95. Sed hominum
illorum

illorum vanitas cum rerum argumentis tum iis ipsis, quae aliis locis repugnantia tradunt, facile arguitur.

Martinus ad hunc annum, *Meliboeum VII Eclogam*, cuius alioqui incertum plane tempus est, refert, hoc vno argumento usus, ne is annus prorsus aliquo Virgiliani ingenii monumento vacet.

V. C. 717.

M. Vipsanius Agrippa. L. Caninius Gallus.

a. C. 37. *Virgilii* $\frac{33}{34}$

Ad hunc annum Eclogam decimam referendam esse censet Martinus, hac de causa, quoniam in eo carmine Gallo inscripto v. 23 et 47 Lycoris in Gallias abiisse et alium amatorem, qui in aliquo exercitu ad Rhenum militabat, secuta esse memoratur. — *Tua cura, Lycoris, Perque niues alium perque horrida castra secuta est — Tu procul a patria, nec sit mihi credere! tantum Alpinas, ab dura! niues et frigora Rheni Me sine sola vides.* A Iulio inde Caesare M. Agrippa primus fuit e Romanis, qui Rhenum traiecit; idque initio huius anni factum, quo Agrippa Cos. erat. v. Dio XLVIII, 49. Mox enim, hoc ipso anno, a Caesare in Italiam euocatus Agrippa, classique aduersus Sext. Pompeium fabricandae exercendaeque praefectus est. Possit quidem aliquis haec alio Dionis loco labefactari putare, ubi anno 715 ineunte Octavianus Caesar in Gallias, ut excitatos in iis motus sedaret, profectus esse dicitur, Lib. XLVIII, 20. cf. c. 28 pr. Appian. p. 1135. Sed primum an exercitum secum duxerit, non memoratum inuenias, tum nec Rhenum transiisse aut ad Rhenum quicquam rerum eum gessisse doceas. Quicquid est, probabilior haec est sententia, quam illa Scaligeri, ad Hieronym. n. 1960. qui ante caedem Caesaris Eclogam decimam publice editam

esse debere putat, dum illam opinionem amplectitur, quintam in Caesaris necem esse scriptam, intra triennium autem Bucolica esse absoluta. Iam si, quantum siue ex temporum notatione definire, siue coniectura assequi possis, ordinem Eclogarum ac tempus constituere velis, ante eam, quae nunc primo loco posita est, *secundam, tertiam et quintam* scriptam esse probabile fit. Tum *prima* et *nona* anno 713. Collocat post hanc *sextam* coniectura Martini. Tum anno 714 *quartam*, 715 *octauam*, vulgatam esse in confesso est; intra idem forte tempus *nona*, et 717 *decima* ultimo loco scripta; ut adeo ad temporis rationem ordo hic constitui forte possit;

1	Ecloga II.	6	Ecloga VI.
2	— III.	7	— IV. 714.
3	— V.	8	— VIII. 715.
4	— I. 713.	9	— VII.
5	— IX. eod.	10	— X. 717.

Laudata et commendata sunt Virgilii Bucolica iam ab iis ipsis poetis, qui eadem aetate viuebant. Propertius ad eorum argumenta alludit El. II, 34, 67 sqq. ubi: *Vtque decem possint corrumpere mala puellam, Missus et impressis haedus ab uberibus. Felix, qui viles pomis mercaris amores! Huic licet ingratae Tityrus ipse canat*, h. huic puellae, licet ea ingrata sit, cum tamen amores eius tam paruo emanant, ipse Tityrus canat, qui Galateam amabat, nullo ad peculium fructu, ut Ecl. I, 31 sqq. *Felix intactum Corydon qui tentat Alexin Agricolae domini carpere delicias. Quamuis ille suam lassus requiescat auenam* (igitur tum desierat scribere Bucolica) *Laudatur faciles inter Hamadryades.* Ovidius autem Am. I, 15. 25 *Tityrum* laudat, et Trist. II, 537 *Phyllidis hic idem tenerosque Amaryllidis ignes Bucolicis iuuenis luserat ante modis.*

Hoc etiam anno Maecenatis iussu Virgilium Georgica exorsum esse, communis est opinio, quam tamen, si molestior sim, non facile nisi Grammaticorum auctoritate probes.

De tempore absoluti operis paullo certior nobis fides fit ex Georgicorum extr. vers. v. ad 724. Eo consilio poetam de re rustica carmen condidisse, ut hominum animos ad agrorum cultum per bella civilia neglectum reuocaret, docti viri coniiciunt.

Eodem anno ab Agrippa, ut recens aedificatae classes tutum receptum haberent, lacu Auerno et Lucrino cum mari commisso, portus Iulius factus est, de quo v. inprimis apud Dionem XLVIII, 50. 51. Huius operis Virgilius meminit Ge. II, 161 — 164 *An memorem portus Lucrinoque addita claustra* etc.

Antonius cum classe ex Athenis Tarentum apulit. Tandem Octauia arbitra, Octavius ut eum conueniret, adducitur. Noua inter eos pactio fit. v. Dio XLVIII. extr. Appian. p. 1139 sqq. Eodem Maecenas properans Horatium, Virgilium, Plotium ac Varium secum adduxerat. vide supra ad a. 715.

V. C. 718.

L. Gellius Poplicola. M. Cocceius Nerva.

a. C. 36. Virgilii $\frac{34}{31}$.

Octavianus Caesar, Sext. Pompeio pugna nauali inter Mylas et Naulochum, ad Siciliae littus, victo et Lepido in deditionem recepto, Romam reuersus immodicis honoribus affectus est. Anno suo XXVIII, inquit Appian. p. 1178, oppidatim inter deos tutelares coli coepit. Haec prima diuini honoris in eum collati mentio. v. Noris. Cenotaph. Pisan. p. 51 sqq. Quod itaque iam ante hoc tempus a Virgilio *Deus* appellatur, Ecl. I, id sine dubio eo pertinet, quod *Diuum Iulium* patrem habebat. *Diui genus* Aen. VI, 739. cf. sup. ad 712. Summi tamen illi et ex-

XXII P. VIRGILII MARONIS VITA

quisiti honores annis demum 724 et 725 fuere decreti. v. Dio LI, 19. 20.

V. C. 720.

L. Scribonius Libo. M. Antonius.

a. C. 34. Virgilii $\frac{36}{37}$.

M. Baius poeta, quem Virgilius Bucolicis notat, in Cappadocia moritur. Hieronym. Chron. Euseb. Olymp. 186, 3. Versus Ecl. III, 96 Qui Baium non odit, amet tua carmina, Maeui, ad eum trahi solet.

V. C. 722.

Cn. Domitius Ahenobarbus. C. Sosius.

a. C. 32. Virgilii $\frac{38}{39}$.

Inimicitiae inter Caesarem et M. Antonium ad bellum spectant. Magni utrinque apparatus; de quibus versus Ge. I, 509 sqq. agere videntur: *Hinc mouet Euphrates, illinc Germania bellum; Vicinae ruptis inter se legibus urbes Arma ferunt, saeuit toto Mars impius orbe.*

V. C. 723.

Caesar Octavianus III. M. Valerius Messala.

a. C. 31. Virgilii $\frac{39}{40}$.

Pugna apud Actium, Epiri promontorium, a. d. IV. Non. Septembr. cuius magnifica illa est in scuto Aeneae descriptio Aen. VIII, 671 sqq. ubi v. notas. M. Antonius victus in Aegyptum fugit.

Virgilium sequi voluisse Augustum contra Antonium ad Actiaca bella properantem, ait aliquis in Seruianis ad Ecl. III, 74, scilicet, quemadmodum Horatius Maecenati comes esse volebat Epod. I.

V. C.

V. C. 724.

*Caesar Octavianus IV. M. Licinius Crassus.**a. C. 30. Virgilii 4°.*

Caesar post Actiacam pugnam cum Samum insulam in hiberna se recepisset, turbatus nuntiis de seditione militum, quos confecta victoria Brundisium praemiseraat, media hyeme repetit Italiam, tempestate in traiectu his conflictatus. Nec amplius, quam XXVII dies, Brundisii commoratus in Asiam reuertitur. Inde spretis Antonii et Cleopatrae legationibus, Aegyptum petit, obseffaue Alexandria, quo Antonius et Cleopatra confugerant, breui potitus est.

Itaque narratio illa Donati Vita Virgilii §. 42 de praelectis Caesari Atellae decumbenti Georgicis nullam fidem habet.

Aegypto in prouinciae formam redactae Cornelium Gallum, equitem R. Praefectum dedit; de quo v. ad Ecl. X et VI, 64. 72. Fontanini hist. litt. Aquilei. p. 14. 15. Fuerat huius Galli insignis opera in Aegypto recipienda. vid. Dio LI, 9: Plutarch. Anton. p. 952.

Caesar, rebus Aegypti constitutis, *per Syriam in Asiam prouinciam profectus hiberna ibi egit, simulque ex prouincialium omnia negotia et Parthica composuit.* Ita Dio LI, 18. Tiridates regno a Phraate pulsus in Syriam confugerat et, vt Caesar se Romanis copiis restitueret, supplicabat, cum interea legati a Phraate missi et Tiridatem sibi reddi postularent et amicitiam cum Caesare iungerent. Caesar vtrique comiter respondit, et Phraatis filium, siue a Phraate siue a Tiridate acceptum, Romam secum abduxit et pro obside habuit. v. Dio l. l.

Iam hoc anno vltimam Georgicis manum adhibitam esse, vulgaris est opinio, inque eam sententiam versus libri IV extr. interpretantur, vt Masson. in

XXIV P. VIRGILII MARONIS VITA

Iano referato III, 5, 6. nec tamen sic, ut omnia satis expediant: *Caesar dum magnus ad altum Fulminat Euphratem bello, victorque volentes Per populos dat iura viamque affectat Olympo.* Scilicet tenendum est, esse eum poetarum saeculi Augustei perpetuum morem, ut, quamquam nihil Augustus, quod admodum memorabile esset, aduersus Parthos gesserit, magnifice tamen de rebus eius Parthicis loquantur. Constat porro e Dione, LI, 20 litteras de Parthicis rebus initio anni sequentis Romam allatas tantum ad publicam gratulationem momenti habuisse, ut illustrare reliquam omnem Caesaris fortunam viderentur. Videtur sane illud: *dum fulminat ad Euphratem*, pro re tam tenui, ac legatis auditis, nimis fastuosum esse. Itaque Martinus in annum 731 illos versus adeoque finem Georgicorum referre maluit. Nimis tamen a ceteris carminis rationibus abhorret, si illud non nisi anno ante poetae mortem ad finem perductum esse statuas; etsi illam, quam vulgo ferunt, narrationem, septennio Georgica absoluta a poeta esse, v. Donat. §. 40, vndecim autem annos Aeneidi impensos, ut adeo ab hac inde hieme eum ad Aeneida animum aduertisse necesse sit, inter Grammaticorum commenta referendam esse puto. Itaque nec reliqua Georgicorum loca II, 170 - 173 III, 26 - 33 ex istius magis anni actis illustranda sunt, quam ex hoc, in quo versamur. Vid. ad loca ipsa.

Virgilium Neapoli Georgicorum partem certe extremam pertexuisse, ex Lib. IV extr. manifestum est, si versus illi ab eius manu sunt. Erat ea vrbs illustrum et doctorum virorum secessu illa aetate imprimis celebris, ut otio ac leuioribus studiis se ibi committerent. *In otia natam Parthenopen* Ouidius appellat Met. XV, 712. v. Horat. Epod. V, 43 ibique Gesner. Statium Silu. III, 5, 85: Silium XII, 31: inprimisque Strabonem V. p. 378.

Etiam

Etiam Aeneidis condendae paullo altius petatum fuisse consilium, nimis puto acute, autumant viri docti, ut summum vnus imperium et gentem Iuliam fatis ei imperio destinatam Romanis commendaret.

V. C. 725.

Caesar Octavianus V. Sext. Apuleius.

a. C. 29. *Virgilii* $\frac{41}{42}$.

Decreto Senatus Ianus clausus est, vsque ad a. 727. v. Masson. p. 74. v. Dio LI, 20, et ibi not. Quo Virgilius respexisse creditur Aen. I, 295 - 300 *Aspera iam positis mitescent secula bellis — dirae Claudentur belli portae*: quanquam hoc ipso anno versus illos scriptos esse necesse non est. Eodem refero Aen. IX, 642 *Iure omnia bella Gente sub Assaraci fato ventura resident*. Porro ibid. I, v. 296 *Cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus iura dabunt*, ad Censuram hoc anno a Caesare, assumpto M. Agrippa collega, actam spectare putatur. Dio LII, 42. A. d. VIII. VII et VI. Id. Sext. tres Caesaris ex Asia et Graecia reducis triumphus habiti, vnus ex Illyrico, alter ex Aetia victoria, tertius de Cleopatra et Aegypto subacta. v. Dio LI, 21.

Ad hunc annum Caesaris de imperio deponendo habita cum Agrippa et Maecenate consultatio pertinet. v. Dio LII. pr. Quas Virgilio ea in re partes dederint inepti Grammatici, v. in Donato §. 78.

Hoc aut superiore anno, certe ante Ianum clausum, Dacos trans Istrum cum Bastarnis, Moesis et aliis populis bello adortus erat M. Crassus, de qua expeditione v. Dio LI, 22. 23 sqq. Vnde versus Virgilii ductus Ge. II, 497 *aut coniurato descendens Dacus ab Istro*. A M. Antonio ad societatem et auxilia ferenda pellecti fuerant isti populi, quo factum esse videtur, ut in fines Romanos infestis mox

XXVI P. VIRGILII MARONIS VITA

armis incurrerent. Triumphum de iis egit Crassus IV. Non. Iul. 726.

V. C. 726.

Caesar Octavianus VI. M. Agrippa II.

a. C. 28. Virgilii $\frac{42}{43}$.

Apollinis in Palatio templum cum bibliotheca Caesar perfecit et dedicavit. Ludos Aëtianos quinquennales, propter victoriam Aëtiam iam ante decretos, cum Agrippa exhibuit. Tunc gymnici quoque ludi acti sunt. Dio LIII, 1.

Hos ludos adumbravit poeta sub iis, quos Aeneam suum facit instituere Aen. III, 280 *Aëtiaque Iliacis celebramus littora ludis. Exercent patrias oleo labente palaestras Nudati socii.*

V. C. 727.

Caesar Octavianus VII. M. Agrippa III.

a. C. 27. Virgilii $\frac{43}{44}$.

Caesar ex ante diem XVI Kal. Februarii, sententia L. Munatii Planci, a senatu ceterisque ciuibus Augustus appellatus est, sese septimum, et M. Vipsanio Agrippa tertium Consulibus. Censorinus c. 22. v. Dio LIII, 16 ibique Fabric. Romuli nomen a nonnullis propositum, et ab ipso Augusto magnopere esse appetitum, satis constat. v. Dio ibid. Sueton. Aug. 7. Itaque versum Ge. III, 27 *victorisque arma Quirini* hinc interpretandum esse existimant viri docti; nimis tamen levis est ista suspicio. Neque illud nonnullorum commentum, de versibus serius et secunda aliqua recensione insertis, quod forte ex Donato §. 50 petatum est, admodum probamus. Multo minus Harduini somnia me tenebunt, cum in reliquis, tum in iis, quae ex temporum angustia contra Aeneidis a Virgilio susceptum opus disputat in *Pseudovirgilio* (inter Opera varia p. 280). Talia refel-

refellere, nostri otii non est, et viros doctos in iis refellendis otium suum collocasse piget. Ceterum post hunc annum etiam ille locus Aen. VI, 792 scriptus esse debet: *Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis, Augustus Caesar, Diui genus.*

Augustus cum exercitu ab Vrbe proficiscitur, ut Britannis arma inferat; sed subsistit in Gallia ad res ibi constituendas. Dio LIII, 22. Ianus resecratus.

Messala Corvinus ex Gallia triumphat VII Kal. Octobr. v. ad Tibull. I, 7.

Hunc porro annum assignant viri docti Satyrae decimae libri I Horatii, in qua v. 45 *molle atque facetum Virgilio adnuerunt gaudentes rure Camenae.* Quod iudicium cum vnice ad Bucolica et Georgica spectet, cumque ibidem: *forte epos acer, Ut nemo, Varius ducit,* adiectum sit, nihil adhuc de Aeneide tum poetam cogitasse, nihil certe vulgasse, probabile fit.

V. C. 728.

Caesar Augustus VIII. T. Statilius Taurus II.
a. C. 26. *Virgilii* $\frac{44}{43}$

Sext. Apuleius ex Hispania triumphat VII. Kal. Februar. Ergo is superiore anno in Hispania res feliciter gesserat.

Cornelius Gallus, primus Aegypti praefectus Augustalis, cum propter multa flagitiose acta infamia ab Augusto notatus, mox et senatus iudicio damnatus esset, dolorem non ferens, poenam morte voluntaria anteuertit. Dio LIII, 23. Eius laudes quarto Georgicorum libro Augusti iussu tum sublatas Aristaei fabulae locum fecisse, narrant Grammatici. v. Donat. §. 39. Seruius ad Ecl. X, 1.

V. C.

XXVIII P. VIRGILII MARONIS VITA

V. C. 729.

Caesar Augustus IX. M. Iunius Silanus.

a. C. 25. Virgilii $\frac{45}{48}$.

Expediitio Augusti in Cantabros. Absentem eum a Virgilio litteris suis Aeneidem flagitasse, Donatus memorat §. 46. vhi v. not.

Hoc et sequente anno Aelius Gallus ex Aegypto, cui praefectus erat, exercitum in Arabiam felicem ducit, Dio LIII, 29: Strabo XVI p. 1126. Ad hanc expeditionem respexisse videri potest Maro, Aen. VII, 605 *Siue — inferre bellum — Arabisue parant.*

V. C. 730.

Caesar Augustus X. C. Norbanus Flaccus.

a. C. 24. Virgilii $\frac{45}{47}$.

Altera vice Ianus clausus. Augustus ex Hispania redux: Hieronymus Chron. Euseb. ad Olymp. 189, 1 *Quinctilius Cremonensis, Virgilii et Horarii familiaris, moritur.* De eius obitu consolatur Virgilium Horatius noto carmine Lib. I Od. 24. Quis ille Quinctilius fuerit, ignoratur: nam Grammaticorum commenta audienda non sunt.

V. C. 731.

Caesar Augustus XI. A. Terentius Varro Murena, suff. Cn. Calpurnius Piso.

a. C. 23. Virgilii $\frac{47}{48}$.

Augustus e graui morbo Antonii Musae opera conualescens semestri spatio interiecto M. Marcel- lum, sororis filium, cum aedilitatem Ianno superiore suscepisset, et Augusto vulgo imperii heres destina- retur, e morbo decedere vidit. Grauis tunc totius populi luctus. Dio LIII, 30. Virgilius eius mor- tem pulcherrimis versibus ornat Aen. VI, 861-887.

De

De quibus versibus lectis, et lauta remuneratione honestatis v. Donat. §. 47.

Tiridates ipse, a Phraate vero legati, controuersiarum suarum causa Romam venire. Quibus in senatum introductis, cum Augusto causae cognitio decreta esset, Tiridatem Phraati nequaquam tradidit, filium tamen Phraatis, quem in potestate sua habebat, patri remisit hac lege, ut pro eo captiuos signaque militaria, Crassi et Antonii cladibus amissa, reciperet. Dio LIII, 33. Res tamen non perfecta ante annum 734. Ad hoc Augusti postulatum, quo negato bellum in Parthos susceptum iri suspicio erat, respexisse creditur Virgilius Aen. VII, 605. 606 Siue Getis inferre manu lacrimabile bellum Hyrcanisue Arabisue parant, seu tendere ad Indos Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa. Addebat Ruaeus sub h. a. „Igitur annis minus quatuor sex fere ultimos operis libros poeta perfecit; nec vero tanta in iis elucet, quanta in superioribus, cura.“ Atqui poterant et haec secundis curis operi inserta esse, si semel hoc admiseris; et, nisi aliunde hoc acceptum habuisset, defectum curae ac diligentiae in nouissimis libris vix odoratus esset Ruaeus.

V. C. 732.

M. Claudius Marcellus Aeserninus. L. Aruntius.

a. C. 22. Virgilii $\frac{48}{49}$.

Augustus in Siciliam profectus est, ut eam ac omnes alias ad Syriam usque prouincias constituere. Dio LIV, 6. Factum id sub finem anni videtur. Videri potest de hoc itinere Noris. Cenotaph. Pisan. p. 292-294. Ianus iterum referatus ante eius discessum. Ad hoc tempus respexisse Virgilium in Aen. VII, 605. 6 seu tendere ad Indos Auroramque sequi putabat Masson. in Iano referato p. 112 sqq.

Aethio.

XXX P. VIRGILII MARONIS VITA'

Aethiopes, duce regina, Candace, impressionem in Aegyptum faciunt, et Elephantinen urbem diripiunt. Reuertentes eos ad terras suas C. Petronius, Aegypti praefectus, caedit, regiam euertit, et terram eorum praefidiis occupat. v. Dio LIV, 5: Strabo Lib. XVII, vbi de Aethiopibus agit. Haec Virgilius respicere videtur Aen. VI, 796 — *iacet extra sidera tellus* etc.

V. C. 733.

M. Lollius. Q. Aemilius Lepidus.

a. C. 21. Virgilii $\frac{49}{50}$.

Augustus, rebus in Sicilia ordinatis, in Graeciam transmisit. Rebus in Graecia confectis, in Samum nauigavit, ibique hiemauit. Dio LIV, 7.

V. C. 734.

M. Apuleius. P. Silius Nerua.

a. C. 20. Virgilii $\frac{50}{51}$.

Vere Augustus in Asiam perrexit, ibique et in Bithynia omnia constituit, Dio LIV, 7 etiam Syriam adiit ibid. Iustin. XLII, 5. Hanc Augusti in prouinciis adeundis, dignam principe tanto, industriam praedicat Virgilius Aen. VI, 802-806 Nec vero Alcides tantum telluris obiuit etc. cf. Sueton. c. 47.

Cum in Syriam aduenisset, Phraates, veritus, ne bello peteretur, signa Augusto cum captiuis et exercituum Rom. spoliis remisit. Qua re nihil ad Augusti gloriam illustrius vnquam factum visum est. v. Dio LIV, 8 et ibi Fabric. Etiam Indorum legati eum Antiochiae adierunt. v. Strabo XV p. 719 C. D. vnde Aen. VI, 795 *super Indos Proferet imperium.* Itaque magnopere inprimis a poetis ea res extollitur et magnificis verbis ornatur, vt de profligatis Parthis, euerso eorum imperio, victo Oriente, India debellata, eos loqui videas. cf. loca apud Cerdam
ad

ad Aen. VII, 606. Ad hunc itaque annum versus poetae nostri Ge. IV, extr. II, 170-173. III, 26-33 a nonnullis referri, supra ad a. 724. significauimus. Insigniter auctum est hoc idem Aen. VI, 799 *Huius in aduentum iam nunc et Caspia tellus Responsis horrent diuum et Maeotia tellus Et septem gemini turbant irepida ostia Nili.*

Occiso Artaxia, qui aliis Artabazes siue Artauafdes, per dolum propinquorum, datus a Caesare Armeniis (maiori Armeniae) *Tigranes*, deductusque in regnum a Tiberio Nerone Tacit. Annal. II, 3. v. Dio LIV, 9 et ibi Fabric. Hinc vulgo illustrant Virgilii illud Ge. III, 30 *pulsamque Niphaten*; qui Armeniae mons est, male a poetis nonnullis pro flumine habitus; etsi ad res cum Parthis 724 transactas referre praestat.

E Syria Augustus in Samum reuersus ibidem iterum hiemauit. Frequentes hic ad eum legationes conuenerunt, et Indi pacem, quam antea per oratores petierant, tunc interposito foedere sanxerunt et dona miserunt. Dio LIV, 9. Hoc paullo fastuosius forte extulisse videri potest poeta Ge. III, 26 *In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto Gangaridum faciam*; nisi, quod malim, de Augusto ea omnino vaticinatur, quae ab eo iamdudum expectabantur, ut Parthos et Indos imperio Romano adderet.

Garamantes quoque hoc anno victi a L. Balbo Procos. qui sequente anno a. VI Kal. April. ex Africa triumphauit. v. Plin. V, 5. cf. Solin. 29. Hinc VI, 795 *Super et Garamantas et Indos Proferet imperium.*

V. C. 735.

C. Sentius Saturninus. Q. Lucretius Vespillo.

a. C. 19. Virgilii §¹/₂.

Donatus in Vita §. 51 Anno quinquagesimo secundo, ut ultimam manum Aeneidi imponeret, stauit in Grae-

XXXII P. VIRGILII MARONIS VITA

Graeciam et Asiam decedere, triennioque continuo omnem operam limationi dare, ut reliqua vita tantum philosophiae vacaret. Sed cum ingressus iter Athenis occurrisset Augusto, ab Oriente Romam reuertenti, (quod verum est. v. Dio LIV, 10) una cum Caesare redire statuit. Ac cum Megara, vicinum Athenis oppidum, visendi gratia peteret, languorem nactus est: quem non intermissa nauigatio auxit, ita, ut grauior indies, tandem Brundisium (alios Tarentum memorare, in notis monitum) aduentarit, ubi diebus paucis obiit, X Kal. Octobr. C. Sentio, Q. Lucretio Coss.

Celebrabantur isto anno Eleusinia a. d. XXIV Augusti, quibus ipse Augustus initiatus est; an et ipse Maro, sine rerum argumentis confici non potest.

Annum obitus confirmat Hieronymus Chron. Euseb. ad Olymp. 190, 2 *Virgilius Brundisii moritur, Sentio Saturnino et Lucretio Cinna* (hoc nullum Lucretiorum cognomen) *Coss.* Plin. XIV, 1 *Haec* (vitis per se in vino picem resipiens) *Virgilii vatis aetate incognita, a cuius obitu XC aguntur anni: numero rotundo; cum XCV essent.*

Cum in Graeciam proficisceretur Virgilius, scriptum fuisse creditur ab Horatio Carmen III Libri I *Sic te Diua potens Cypri.*

Dum in Graecia fuit, tertio Georgicorum libro splendidum illud exordium: *Primus Idumeas referam tibi, Mantua, palmas*, additum ab eo esse cum Cattroeo Wartonus putabat, ex interpretatione scilicet parum subtili.

Fuere, qui eum in itinere Tarenti vita excessisse traderent, quae vrbs cum ad Calabriam referatur, hinc intelligendus versus Epitaphii: *Mantua me genuit, Calabri rapuere*, h. in Calabria vitae ereptum se significat. cf. Phocas v. 105 *ut Calabros tetigit — vehemens luxauit corpora morbus.*

Offa Virgilii Neapolin translata et ibi in via Pu-teolana sepulta. v. Donat. §. 55. 56. Apud Hiero-nymum l. l. *Offa eius Neapolin translata in secundo ab vrbe miliario sepeliuntur, titulo istiusmodi supra scripto, quem moriens ipse dictauerat: MANTVA ME GENVIT*; quod apud Donatum §. 55 legas, et in Eusebianum Chronicon haud dubie ab inter-polatore venit; repetitum inde a Vincent. Bellouac. Specul. hist. VII, 60.

De testamento Virgilii v. Donatum §. 56.

Eum paullo ante mortem scrinia adeoque omnia sua scripta, (vt etiam Grammaticus in Antholog. lat. II, 184, 10-14 accepit) comburere voluisse, mox, vt Aeneis saltem combureretur, tanquam im-perfectum opus, testamento iubere voluisse, tandem, amicorum precibus victum, Vario ac Tuccae scripta sua legasse, ea sub conditione, ne emendarent, nar-rat Donatus §. 52. 53 ab iis tamen, iussu Caesaris, Aeneidem emendatam fuisse, in eadem farragine memoratur §. 56. quod ita intelligendum, vt emen-darint quidem tollendo, non autem addendo. Ita fere Hieronymus Chron. Euseb. ad Olymp. 190, 4 *Varius et Tucca, Virgilii et Horatii contubernales, poetae habentur illustres, qui Aeneidum postea libros emendarunt sub ea lege, vt nihil adderent.*

Reliqui Grammatici modo hoc modo illud se-quuntur. At veteres scriptores, Plin. VII, 30. s. 31. *D. Augustus carmina Virgilii cremari contra testa-menti eius verecundiam vetuit; maiusque ita vati te-stimonium contigit, quam si ipse sua probasset.* Gell. XVII, 10 — *sed quae procrastinata sunt ab eo, vt post recenserentur, et absolui, quoniam mors praeuerterat, nequiuerunt, nequaquam poetarum elegantissimi nomi-ne atque iudicio digna sunt: itaque, quum, morbo op-pressus, aduentare mortem videret, petiuit orauitque a suis amicissimis impense, vt Aeneida, quam nondum*

XXXIV P. VIRGILII MARONIS VITA

satis elimauisset, abolerent. Macrobi. Sat. I, 24. *qui enim moriens poema suum legauit igni, quid nisi famae suae vulnera posteritati subtrahenda curauit? nec immerito.* Multa in eam rem variorum Epigrammata v. in Catalectis Scaligeri et Burmanni Anthologia. Adde Donat. §. 57. 58.

Ceterum Virgilio mox *comitem ad Elysios campos mors misit* Tibullum iuuenem. v. Domitii Marfi Epigramma ad calcem Tibulli. Ouidius tum annum XXV agebat, itaque Virgilium *tantum se vidisse* testatur Trist. IV, 10. 51. Horatius annum ingressus erat XLVII.

Aeneidem cum viuo Virgilio multis hominum desiderijs expectatam, tum eo mortuo magno fauore et praedicatione acceptam fuisse, ex poetis eius temporis colligas. Ouidius Rem. 395. 396 *Tantum se nobis Elegi debere farentur, Quantum Virgilio nobile debet epos* *. Sed idem Aeneidis iam meminit Am. I, 15, 25. quod carmen ad annum 736, proximum a Virgilii morte, Massonus retulit: *Tityrus et segetes Aeneiaque arma legentiur, Roma triumphati dum caput orbis erit.* Et in Arte 751 edita Lib. III, 337 *Et profugum Aenean, altae primordia Romae, Quo nullum Latio clarius exstat opus.* Nondum absoluta et edita erat Aeneis, cum Propertius nobiles illos versus scriberet Lib. II Eleg. extr. 61 sqq. *Qui nunc Aeneae Troiani suscitatur arma* etc.

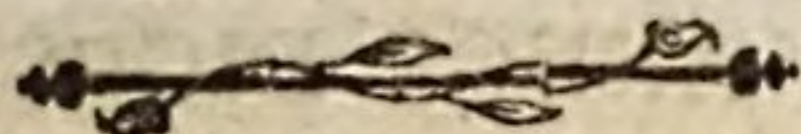
Virgilium paullo post, et adhuc aeuo Augusteo, in scholis praelectum et enarratum fuisse, e Suetonio scimus de ill. Grammat. c. 16. Q. Caecilius Epitrota Cornelii Galli familiaris — *primus dicitur latine ex tempore disputasse, primusque Virgilium et alios poetas novos praelegere coepisse.* Etiam Orosius Lib. I, 18 Aeneas — *qualia per triennium bella excitavit*

* ita leg. nam opus nobile esset quidem carmen epicum, non poesis epica.

citarit — ludi litterarii disciplina nostrae quoque memoriae iniustum est.

Caligula Virgilii memoriae admodum infestus fuit. *Sed et Virgilii et T. Liuii scripta et imagines, paulam afuit, quin ex omnibus bibliothecis amoueret, quorum alterum, ut nullius ingenii minimaeque doctrinae — carpebat* Sueton. Calig. 34. Itaque Virgilii Codices ad paruum tum numerum redactos fuisse necesse est. An forte inde in tanto nunc apographorum numero mirus ille librorum etiam vetustiorum in corruptelas consensus reperendus est? ut, cum post haec Virgiliana carmina ex paucis, nec forte emendatissimis, exemplaribus describerentur, vera iam tum lectio periisset; quo factum, ut frustra nunc a libris auxilium, ubi haereas, expectetur. Exstabat tamen Virgilii manus adhuc Plinii maioris aetate H. N. XIII, 12 extr. et Quintiliani, Inst. I, 7, 20. Virgilii idiographum librum inspectum, sed ab aliis, Gellius memorat N. A. XI, 14. cf. eundem II, 3. XIII, 19. I, 21.

Magnam copiam versuum et lusu in Virgilium eiusque carmina cum bona tum mala, vetustiorum et feriorum poetarum, v. post Pithoeum et Ios. Scaligerum in Catalectis ap. Burmann. in Antholog. Lat. Lib. II. ep. 173 sqq. Centonum Virgilianorum Architecta, Falconia Proba, circa 379 vixit.

DE CARMINE BVCOLICO.

Carminis bucolici, ἀπὸ τῶν βυκόλων, quod pastorum genus honestissimum erat, dicti, h. e. pastoritii, origo varie traditur et a diuersis fabulis repetitur. Sunt, qui eius initia in aetate aurea, sunt, qui in Arcadia aut in Sicilia quaerant *. Alii auctorem Diomum aliquem, alii Daphnidem, alii Stesichorum, alii Theocritum faciunt **. Sed fluctuat fere tota haec disputatio et incerta fertur, quod non animaduertunt docti homines, aliud esse carmen pastoritium, quo homines, qui greges pascere, ut nostris temporibus, ita primis statim vitae humanae initiis longum diem fefellerunt, aliud, quo homines ingeniosi vitae rusticae bona ac delicias certa ratione et arte adumbrarunt. Illud baud dubie inter antiquissimos homines viguit, antequam in magnos coetus et ciuitates coirent; idemque inter omnes populos usitatum esse debet, qui siue vagis, Nomadum more, siue certis sedibus videntes dant gregibus alendis operam:

Et zephyri caua per calamorum fibila primum
Agrestes docuere cauas inflare cicutas;
Inde minutatim dulces didicere querelas,
Tibia quas fundit digitis pulsata canentum,
Auia per nemora ac filuas saltusque reperta,
Per loca pastorum deserta atque otia dia ***.

Potuerunt itaque Arcades et Siculi, qui, antequam aratio frequentior esset, vti bonis pascuis abundabant, ita totam vitam gregum curae impendebant, carmina pastoritia vulgo habere; potuerunt esse inter eos, qui canu excellere, qui certamine vincerent. Forte etiam festa,

* v. Seruius pr. Comment.
Auctor Vitae Virgilii Donatianae c. 21. Grammaticus Graecus pr. Theocriti.

** Athenaeus XIV. p. 619.
Diodor. IV. c. 84. Aelianus V. H. X. 19. vbi v. not.

*** Lucret. V, 1381 sqq.

sta, quae Apollini, Dianae, Cereri, Pani aliisque diis rusticis celebrabantur, uti maiorem celebritatem, ita maius studium, maiorem artem et concinnitatem carminum attulere; quo ipso apparet, cur initia Musae bucolicae ad festum fere Dianae aut Apollinis Nomii, alteriusue Numinis agrestis referantur *. Tandem, multo tempore post, forte etiam post multos alios, qui idem tentauerant, inter quos certe Stesichorus fuisse fertur **, exstitit homo ingeniosus, Theocritus nomine, qui, cum videret, quantam gratiam ista carmina rudia et indocta haberent, quantamque, si arte paululum polirentur, venustatem et suauitatem habitura essent, genus hoc carminis bucolici excogitauit, quod antiquam quidem illam indolem referret, polium tamen magis et excultum, numerisque ac legibus adstrictum, cuiusque ea natura esset, ut pastoritiae istius vitae, cuius species animo humano ipsius naturae quodam lenocinio iucundissima insidere solet, bona, tranquillitatem, securitatem, innocentiam, delicias et gaudia numeris modisque adumbrando, animos hominum deliniret et grata fraude delusos teneret. Cum autem duobus id potissimum modis, aut mera nimirum descriptione, ut tamquam a pictore in tabula agri, greges, silvae pictae exhiberentur, aut actione aliqua et ad dramatis formam fieri posset, priore quidem illo, quod carminis genus, vix copiosum ac fecundum, efficeret, omisso, alterum arripuit, et pastoritium carmen ita condidit et descripsit, ut actionem aliquam ex ista vitae simplicitate et felicitate, seu rem gestam, aut quae contingere in ista vita posset, sacrum aliquod festumue, forte etiam casum memorabilem, ut inter tales homines, aut etiam colorem eius vitae, sed facto aliquo expressum, quo istorum hominum studia, officia, rationes, affectiones declararentur, ita exhiberet, ut animi au-

* v. Vitam Virg. Donat.
§. 84 sqq.

** Aelian. l. 1.

XXXVIII DE CARMINE BVCOLICO.

dientium iucunda rerum imagine et vitae istius grata specie frui viderentur. Capi autem et demulceri istis delinimentis animi non possunt, nisi ubi ab urbanae vitae curis ac molestiis auocari in agris silisque inter greges et armenta et pecoris magistros versari videbuntur, atque id curabitur a poeta, ut ne quid subeat animos, quod molestiam, renuitatem ac sordes istius vitae in memoriam reuocet, adeoque suauissimam illam oculorum fascinationem soluat; qua ipsa de causa factum est, ut pastoritia potius, quam omnino rustica vita, aut aratorum et opus rusticum facientium conditio in hoc carmine exhiberetur, cum haec quidem paullo plus offensionis haberet, nec facile a laborum taedio, et attriti corporis defatigatione omninoque miseria sua, poetae arte et ingenio liberari posset. Sed haec a multis satis diligenter sunt praecepta et ad prima huius generis elementa pertinere putanda sunt. Itaque

*Et secura quies et nescia fallere vita,
Diues opum variarum, et latis otia fundis,
Speluncae viuique lacus, et frigida Tempe
Mugitusque bouum mollesque sub arbore somni
Non absunt *,*

*omninoque totum carminis pastoritii argumentum ad siluas agrosque spectare, ruris et veris amoenitate commendari et locus facti siue actionis ita declarari debet, ut sensus nostri rebus ipsis interesse videamur. Quod animorum deludendorum artificium descriptione locorum ac temporis non parum iuuatur, cui veteres iam parum indulgisse mirari forte possis; quamquam Theocritus hac arte Virgilio multum praestat: sunt enim inter eius descriptiones nonnullae veris ac ruris suauissimae et dulcissimae **; sed feliciter eo Gesnerus usus est, suauissimus poeta, quem antiqua illa Graecia aut suum esse popularem credidisset, aut nobis invidisset.*

* Ge. II, 461 sqq.

** vide Idyll. VII.

vidisset. Ex eodem fonte derivatur illa ratio, qua praecipitur, ut non modo quicquid veri fructus, otii et felicitatis vitae rusticae siue pastoralis insit, ad pastoritii carminis suavitatem arcessatur, verum etiam ut, quicquid ad amplificandam, exornandam ac cumulandam istam veram iucunditatem animi vis excogitare ac fingere possit, ad maiorem suavitatem liberaliter congeratur. Quicquid enim animum delectare et illecebris quibusdam delinire potest, in id poeta ius habet. Sed non in omni genere omnia ad delectandum vim habere possunt. Sunt multae partes et casus vitae rusticae, qui in alio carmine feliciter adumbrati placere possunt; sed in nostro genere tantum ea sunt admittenda, quae otiosam, securam, liberam et omnibus curis solutam negotiisque vacuam vitam exhibere et subiicere sensibus nostris possunt, qualis eorum hominum et olim fuit, et adhuc in paucis quibusdam terris est, qui nondum in ciuitates redacti aut imperii aliqua forma descripti sunt. In tractando itaque pastoritio argumento poetae necessario ita versandum erit, ut partim pastorum suae gentis conditionem malis, quibuscunque premiuntur, cogitatione liberet, bona autem omnia passim in ea obuia et maiora efficiat, et in unum congesta ita imaginandi licentia exornet, ut cumulatissimam felicitate vitam adumbret; partim ad fabulas de primorum hominum vita et aetate aurea, nec non ad narrationes siue de maiorum vita, antequam per vicos et vrbes habitarent, siue de populorum Nomadum pastoritiamque vitam agentium moribus et institutis confugiat et hinc suo argumento colores petat.

Iam non magna iudicii subtilitate indigere videtur ea quaestio, qua natura huius carminis ab argumentis piscatorii, venatorii, messorii, vindemiatorii et similis generis aliena esse existimatur. Quidni enim liceat quaecunque tandem vitae conditionem ac fortunam

huic generi inferre, et fabulae semper eodem tenore procedentis taedium grata variatione leuare, modo iucundas rerum imagines, quae delectent, et congruas sententias, adhibeat. Enimuero hoc ipsum difficultatis habet hoc argumenti genus, quod raro molestis iniucundarum rerum imaginibus liberari et ad gratam illam inhaerentem animo nostro simplicitatis, libertatis et tranquillae felicitatis notionem reuocari potest; quo pacto et infecundum ingratumque hoc genus est, et, dum in angustiore gyro coercetur, multo tamen magis laboris, artis et subtilitatis requirit. Quorum enim quodque ex Sannazarii idylliis caret iis vitiis, quibus tota huius poetices ratio, ut iucundis et gratis rerum imaginibus delectet, tollitur?

Enimuero, si totam Bucolici carminis rationem his quidem finibus, quibus modo eam circumscripsimus, contineri libeat, quid magnae Theocriteorum et Virgilianorum carminum parti facias, videndum tibi est. Et Virgilii quidem quinta, septima et octaua haud dubie, quodammodo etiam tertia ecloga ad id genus referri poterit, reliqua ab eo aliena esse facile apparet. Quae quidem res, cum Virgilii et Theocriti carmina tam diuersi generis sint, tam diuersis doctorum hominum de huius generis natura et arte iudiciis locum fecit; cum aut naturam Bucolici carminis ex illis exemplis constituere, aut ad notionem e natura rei institutam reuocare illa exempla vellent. Scilicet uti ea notio recte eo, quem secuti simus, modo informari videri potest, ita ingeniosorum hominum sollertia alia genera inuenit, quae cum illo artissime coniuncta nec tamen plane eiusdem modi sunt. Et Virgilius quidem, nam ad hunc omnis nostra spectare debet disputatio, nouum genus constituit in eo, ut non tam imagines et attributa rerum ex aurea aetate repeteret, sed ipsam auream aetatem repraesentaret, homines, deos et heroes, qui in ea vixissent, exhiberet, iisque

iisque sententias ac mores congruos tribueret. Id genus inuenire mihi videor, si Silenum, eclogam VI. et Pollionem, eclogam IV. cogito. Et de illo quidem res manifesta; de hoc non magis dubia, si facultatem illam vaticinandi et poësin afflatis illis diuino spiritu hominibus propriam ad antiquos homines pertinere memineris. Aliud porro carminis pastoritii, modo tantum variato, genus est hoc, ut ad maiorem animorum voluptatem rem, factum aut casum nostrorum hominum, nostrorum temporum, coloribus et pigmentis a vita pastoritia petitis ornemus, et non modo ad fabulae Bucolicae modum tractemus, sed etiam in fabulam inter pastores gestam commutemus, interdum etiam rem in antiquorum illorum temporum simplicitate et securitate agi aut euenire fingamus. Cuius generis, quod priore illo multis modis inferius habendum est, nec tamen sua laude, sua gratia ac suauitate caret, reliquae fere Virgilii sunt eclogae. Quid enim? prima et nona an quicquam aliud, quam poëtae casum et Maniuanorum fortunam, aut, si hoc magis placet, istorum certe temporum calamitatem, enarrat? Decima Galli amores, sub pastorali fabula, exponit. Quarta autem, quamquam eam ad aliud genus iamiam retulimus, cum hoc tamen commune habet illud, quod natales nobilis alicuius pueri celebrat. Ecloga tandem secunda, Corydon inscripta, naturae pastoritiae nihil aliud debet, quam quod amoris miseri in puerum aestus imaginibus, sententiis et notionibus pastoralibus exprimitur. Nam ad illud genus, in quo vitae pastoritiae libertas, innocentia et simplicitas commendatur, id plane non pertinere, quis non videat? Quid? quod argumentum hoc, cum plane nullam huius generis voluptatem afferat, et a vitae pastoritiae integritate abhorreat, eo minus iucundum est, quod Corydon pastor seruilis conditionis est, qui domini sui pusionem amat. Atque hoc qui-

XLII DE CARMINE BUCOLICO.

dem infimum genus, recentiores fere poetas, cum Bucolica carmina condere sibi videbantur, securos esse, non opus est, ut multis doceamus.

Materia itaque et argumentum carminis Bucolici seu pastoritii quale sit, videris. Iam mores ac sententiae, verba atque numeri facile ex ipsa vitae pastoritiae conditione duci possunt. Simplicitas et naturalis aliqua venustas omnia ea continent, quae copiosius ab aliis hac in parte disputata sunt. Quorum cum omnino siue in condendo siue in diiudicando tali carmine memor esse debeas, in nouissimo tamen, quod posuimus, genere maior obtinet licentia. Vniuersae autem, modo placeat poeta ac deleat, si consilio suo respondere eiusmodi audaciam videat, quid eum veteret interdum ad mythicam illam hominum vitam propius accedere, et talem rerum ordinem, modum et situm exhibere, qui nullus unquam, nisi in hominum egregia imaginandi vi pollentium animis, fuit; ea tamen cautione adhibita, ut ne incredibilia plane et ad praesentem vitae consuetudinem nullo modo verisimilia fingat. Interdum vero quid eum negemus antiquam vitae pastoritiae rationem elegantis et deliciis e nostra vita petitis, modo satis consentaneae sint, temperare commode posse? Non enim natura huius carminis statim tollitur, si naturalis simplicitas, paulo horridior forte illa et in ultior, nostra venustate et elegantia temperetur; quumquam prior illa ingenuis animis maior in voluptatem afferre solet. Quae res vel ipso Theocriti et Virgilii exemplo declarari et comprobari potest. Illius enim quam simplicior et verior humilitatique argumenti accommodatior est ratio! huius vero quanto elegantior et ornatio! Sed habebat uterque, quod sequeretur; non enim abhorrebant Graecorum ingenia a simplicitate et nativa aliqua modestaque venustate; ipsius sermonis ac dialecti Doricae natura non potest dici, sentiri

*sentiri facile potest, quantam simplicitatem prae se ferat, et quantopere huic rerum generi apta et idonea sit, ut nec docta, nec inculta et horrida oratio sit. At Virgilius sermonis et dialecti suauitate destitutus *, qui politiore aeuo, inter homines urbanos et elegantiam cum fastu sectantes viueret, multa ex vitae pastoritiae veritate aut seponere aut verbis honestare necesse habuit, quae nude et ad rei veritatem proposita et expressa superbas Romanorum aures offendissent; quae eius elegantia adeo in laude fuit, ut et Horatius eum ab hac dote commendat: ** Molle atque facetum Virgilio annuerunt gaudentes rure Camoenae. Ad Eclogas enim et Georgica respexisse Horatius videri debet, ut scripta sit Satyra, antequam Aeneidis coeptae aliqua fama exiisset. Eam vero eius laudis sententiam, quanquam de ea iam veteres dubitasse videntur, esse probabile fit, ut poetam ab aequabili aliqua elegancia commendat. *** Et facetum quidem quid sit, iam a Quinctiliano † expositum est, qui decoris magis et excultae cuiusdam elegantiae appellationem putat; et refertur facetum omnino ad id, quod placet et iucundum est, propter elegantiam maxime et urbanum aliquem leporem; sed molle ita accipiendum est, ut suauitatem significet, quae cum aequabili et remisso genere coniuncta est; opponitur enim epos forte Varii acris, et apud Ciceronem mol-*
lis

*) Recte Probus Theocritum poetam facilius ait Bucolica scripsisse, quia apud Graecos sermo rusticanus a civili diuidi potest; ideo Latinis difficile fuisse, quia necesse est per eadem verba accommodare sensus.

** Sat. I, 10, 46.

*** Non male Boilauins

expressisse videri potest in vulgato illo:

*Suivés pour la trouver Theocrite et Virgile,
Que leurs tendres Ecrits par
les Graces dictés
Ne quittent point vos mains
jour et nuit feuilletés.*

† Instit. Or. VI, 3. 20.

lis et remissa oratio vehementiori et intentiori, qua animi tumultus ac motus excitantur. Atque his dictis vix quicquam attexendum est, ut illam causam, quae tam diuersis hominum doctorum iudiciis disceptata est, diiudicemus, utrum Virgilius Theocrito praestet. Qua in comparatione difficile est assequi, quid magna eorum pars secuta sit, qui Virgilium Theocrito in genere bucolico quam maxime anteferendum esse existimarunt; sed consuetudine fere, auctoritate coecoque aliquo amore et impetu eos duci videas; etsi ne ii quidem ipsi, qui Theocritum huius carminis verum magistrum esse largiuntur, iudicii subtilitatem et acumen semper satis probent, sed fere minutis nescio quibus et grammaticis rem rationibus decident. Virgilio elegantiae laudem, dignitatis et doctrinae nemo inuidebit; sed simplicitate et naturali aliqua venustate rerumque copia ac varietate non minus cedit Theocrito, quam ars naturae, quam vincere quidem illa operose in singulari aliqua re potest, sed in summa rei iners et vana habenda est. Verum etiam si par laus utrique in iis ipsis rebus, quae maximae sunt, esset, Theocritus tamen in eo primas tuetur, quod ea inuenit, in quibus retractandis alter et polliendis se continuit; quod quamuis magno plerumque ingenio factum nemo neget, interdum tamen tam sollicitè Theocriti vestigia premit, ut sublegere potius illi sua, et versus undique conquisitos latine conuertere, quam suo ingenio uti, videatur. Sed de his ita quisque, uti libitum est, sentiat. Hoc unum monebo, nisi memineris, in Virgilio plus artis, in Theocrito plus natiuae elegantiae, esse, non mirari non poteris, cum videas, etiam praestantissimos ex hoc genere poetas recentiorum temporum, Virgilium maluisse sequi, quam Theocritum. Artis scilicet semper faciliior imitatio; naturalem venustatem difficillime assequare.

Quod

*Quod ad descriptionem et oeconomiam huius carminis attinet, varie ea quidem institui potest, semper tamen spectandum hoc, ut ea potissimum ratio ac via ineatur, qua maxima voluptas legentis animo afferri possit; cuius quidem rei eo diligentior ratio habenda est, quod huius carminis simplicitas et humilitas interdum in exilitatem abire, lenis et mollis tenor languere solet. Raro itaque poeta narrantis aut describentis partes suscipit; nisi ille in argumento admodum suavi et copioso ac florido versetur; sed conuertit fere rem in drama et actionem, ipsosque pastores colloquentes ac narrantes inducit, ut res non tam narrari, quam potius geri, ac lectoris oculis subiici, et ille inter silvas errare, in umbra arboris assidere, cantantes audire sibi videatur; quod non ita accipiendum, tanquam si omne carmen pastorale dramaticum esse debeat, ut cum Fraguero * plerique, qui hoc de carmine scripsere, existimant, verum quia haec ratio poetae consilio fere maxime respondet.*

Situs ac loci temporisque designatio, quae cuiusque carminis argumento conueniat, uti poetae ingeniosi non infima laus est, ita ad maiorem ex lectione suauitatem capiendam non parum facit. Cuius enim animus veris ac ruris, pascuorum et armentorum suavi descriptione non vehementer delectatur, aut quis canum pastoris non multo gratiorem esse sentit, si ille sub fagi umbra, ad riuuli murmur, in molli herba inter gregum exultationes, sedens otio indulgeat?

Dicunt in tenero gramine pinguium
Custodes ouium carmina, fistula
Delectante deum, cui pecus et nigri
Colles Arcadiae placent **.

Potest

* Dissertation sur l'Eclougue par Mr. l'Abbé Fraguier, dans les Memoires de l'Academie des Inscript. Tom. II. p. 132.

** Hor. Carm. IV. 12, 9.

Potest is locus interdum adeo duplex esse, ut et is designetur, in quo pastor canet, et alter, in quo res commemorata gesta sit; ut in Ecloga decima a Virgilio factum videbimus.

Supereſt, ut nonnulla adiiciamus, quae ad Virgilianas Eclogas propius ſpectant. Eclogae quidem nomen, ut Idyllii, Grammaticis deberi valde veriſimile ſit. Cum primo latius pateret, et ad quoduis carminis ſive operis genus pertineret, quod e pluribus delectum eſſet, aut e pluribus eiusdem formae conſtaret; ut Horatii Sermones in nonnullis codicibus eodem nomine inſigniri narrant viri docti; cum plura carmina minora, licet eiusdem generis, duobus libris comprehenſa et collecta ſint: adhaeſit id nomen, e Grammaticorum doctrina, generi Bucolico; conſtat enim eiſmodi liber e pluribus carminibus; quae quidem ut ex aliis ſelecta ſint, qui proprius vocabuli ſignificatus eſt, minime neceſſe eſſe arbitror.

De tempore et ordine eclogarum ad Vitam Virgilii, maxime ad a. 717, ſatis copioſe diſputatum eſſe arbitramur. Monendum adhuc de allegoria Eclogarum Virgilii, in qua dici non poteſt, quam vanam et inanem operam a Servio inde viri docti poſuerint. Et Servius quidem, cum vix ſexcenteſima commentariorum pars antiquo illi Servio debeatur, tot tamque variis et ab omni hſtoriae fide alienis commentis et nugis conſarcinatus eſt, ut unicuique argutias captanti magna ſatis copia materiae ad manum ſit. Catroeus autem, cuius leuitatem et vanitatem ut ſeras, magna animi aequitate et patientia opus eſt, tanquam ſi in Romanenſi fabula verſaretur, adeo multa noua et tam confidenter mentitus magis, quam commentus, eſt, ut interdum, quorſum euafura res ſit, plane haereas. Verum ex reliquis etiam Interpreti-

pretibus, qui maiore cum pudore, iudicii acumine et veritate Eclogas enarrarunt, vix quisquam est, qui ab eo morbo intactus manserit. Si tamen vel maxime symbolica aliqua rerum ratio esset, ut poeta fabula pastoritia non iam pro inuolucro, quam pro umbra aut nebula, usus esset, quam rei in alia vitae conditione gestae et veriori argumento obtendisse videri posset; nollem tamen in arcana ista et remota sententia et allegoria otium meum consumere, cum quod de iis rebus, quas poeta in animo habuisse creditur, non satis nobis constet, tum quod, cum allegoria tantum accessio aliqua, non ipsa sententiae vis sit, iam ipsa proprietas sententiarum ac verborum bonam Eclogam per se constituere debet, cuius iucunditatem modo percipias, non facile vagam et incertam illam allegoriae interpretationem desideres. Quod si tamen vel maxime allegoriae locus relinquatur, eius tamen natura eiusmodi est, ut poeta universam tantum rem fabula arcessita inuoluisse, singulas vero partes proprie tractasse, suisque ornamentis honestasse videri debeat. Nihil itaque nec odiosius, nec a rei ratione magis alienum, quam singulas sententias ad allegoriae subtilitatem reuocare velle*. Sufficit v. c. in prima Virgilii ecloga, tenere, communem omnium temporum opinionem esse, Virgilium partim ad suam partim ad Mantuanorum fortunam respexisse, et Augusto pro redditis agris gratias agere voluisse. Sed ea, quae de Tityro memorantur, singula

* Recte, quisquis ille est Grammaticus, in attextis Vitae Virgil. §. 99. Illud tenendum esse praedicimus, in Bucolicis Virgilii neque nusquam, neque ubique, aliquid figurate dici etc. et in Seruianis ad

Ecl. III, 20. Refutandae sunt allegoriae in Bucolico carmine, nisi cum, ut supra diximus (ad Ecl. I, 1.), ex aliqua agrorum perditorum necessitate descendunt.

XLVIII DE CARMINE BUCOLICO.

singula anxie cum Virgilii persona comparare, id quam putidum sit, quis non sentiat? Appellat ipsum se Tityrum Ecl. VI, 4. Sed ad eundemne versum 55 Ecl. VIII referas? Quid IX, 23? plerosque tamen interpretum multos in eo esse videas. Neque tamen, quo se tueantur, habere nego. Fecit idem hoc tota antiquitas. Sed omnino huius generis Bucolicorum carminum ratio et natura melius intelligi poterit, si ea meminervis, quae paullo ante de eo genere disputabamus, quo res e praesenti vita arcessita, maioris suavitatis causa, pastoritia fabula et ornamentis ex ea vita petitis commendatur. Quod consilium recte si teneas, non erit, quod in singulis sollicite et anxie labores.

P. VIRGILII MARONIS
B V C O L I C O N
L I B E R

TITYRVS. ECLOGA I

ARGVMENTVM

*M*eliboeus, agris suis exutus, dum patria extorris capellarum gregem ante se agit, in Tityrum incidit, quem cum in communi calamitate summa securitate et otio frui videret, miratus hominis sortem, cui acceptam eam ferat, rogat. Narrat Tityrus, quomodo et a quo agros suos gregesque saluos recuperauerit; se, libertatis consequendae causa Romam profectum, a domino obtinuisse, ut gregem libere ac tranquille pascere possit. Interea alter de malis ac molestiis migrationis suae conqueritur. Atque hoc quidem verum ac proprium carminis argumentum; quod quantum a natura carminis pastoritii proprie dicti absit, facile apparet, et quale nouum genus constituat, in disputatione de Bucolicis Virgilianis expositum est. Sed communis omnium temporum opinio, veterum grammaticorum fide firmata, obtinuit, Eclogae huius rationem ad illa tempora et Virgilii fortunam accommodatam esse, ut eo anno (V. C. 713) scripta sit, quo Triumvirorum pactione decreta illa agrorum inter veteranos diuisio ab Octauiano facta est; de qua v. Appian. Ciuil. lib. IV (P. II ed. Amst. 1670 p. 954): Dio XLVII, 14. Inter eos, quorum agri assignati sunt veteranis, fuere Cremonenses, qui et ipsi Cassii Brutique partes sequuti erant. v. Serv. ad Ecl. IX, 28. Quorum agrum pro militum immissorum numero nimis angusti essent.

A

sent, vicinos Mantuanorum agros additos esse nar-
rant. Inter Mantuanos, qui hanc iniuriae indigni-
tatem subirent, Virgilium fuisse tradunt; eum tamen,
sive suo sive Asinii Pollionis consilio, Romam profectum
ab Augusto obtinuisse, ut agri sibi restituerentur; ut
adeo sub Tityri persona suam fortunam poeta adumbra-
verit. Atque ea iam veterum opinio fuit. v. Nemesian.
Ecl. II, 82: Calpurn. IV, 162: Sidon. lib. I epist. 5: ut
Quinctilianum taceam. Quae res ferri potest, modo alle-
goria non ad omnes versus et verba singula circumfera-
tur. Locus autem, in quo pastores confabulantur, est um-
brosa fagus in loco arboribus consito, sub qua Tityrus
recubans pastoritio cantu otium consumit, dum gregem
errantem prospicit. Versu tamen 52-59 accuratius de-
scribitur loci prospectus. Ad tanto maiorem rei iucun-
ditatem facit contraria alterius pastoris fortuna; qua
nihil commodius ad Tityri felicitatem illustrandam com-
memorari poterat.

MELIBOEVUS. TITYRVS

M. **T**ityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi
Siluestrem tenui Musam meditaris auena:
Nos patriae fines et dulcia linquimus arua;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra
Formosam resonare doces Amaryllida silvas. 5
T. O Meliboe, Deus nobis haec otia fecit.

Namque

2 Tityrum siluestrem
Musam, carmen pastori-
tium, meditari, exercere,
μελετᾶν, h. e. cantui eum
vacare, indulgere ait, et
quidem tenui auena, ut cul-
mus pro fistula sit. v. Ecl.
III, 27. Ornat epitheton
tenuis.

4 Fugit, φεύγει, et is,
qui expellitur et qui exfu-
lat. lentus, otiosus et se-
curus.

6-10 Deus, dominus
Tityri, quem Romae adie-
rat, quemque infra v. 43
iuuenem appellat. Octa-
vianum Caesarem declara-
ri,

Namque erit ille mihi semper Deus: illius aram
 Saepe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
 Ille meas errare boues, ut cernis, et ipsum
 Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti. 10
 M. Non equidem inuideo: miror magis. vndique totis
 Usque adeo turbatur agris. en, ipse capellas
 Protenus aeger ago: hanc etiam vix, Tityre, duco.
 Hic inter densas corulos modo namque gemellos,
 Spem gregis, ah! filice in nuda connixa reliquit. 15
 Saepe

ri, hoc ipsum docet, quod deum appellat: erat enim is Diui Iulii filius, idem *deus* ipsi beneficiis. Per *Otia* intelligit securitatem inter tantas turbas et tumultus bellicos. 7 Obserua poeticam orationem, pro *ei sacrificabo*, sollemnem tamen; ut apud Theocr. Epigr. I, 5. Mox 8 *Ab ouilibus*, pro gregibus. 9 Potest intelligi *ipsum me* ludere permisit. Quando enim de grege agitur, *ipse* de pastore est accipiendum, vi relationis. Mox *ludere* non est scribere, sed animi causa cantare. *Ludere* de omni re non graui et operosa, ac de carmine tenui infr. Ecl. V, 1.

11 In prosa per *nam* vel *eum* efferendum erat: nam valde turbatur; miror, te

tam tranquille agere, cum tantae vndique in nostris agris turbae et calamitates exortae sint, cum immissi in nostras possessiones veterani nostros agros occupent, nosque depellant. *Ipsa*, eiectus paternis bonis, affecto quamuis corpore (nisi *aeger* pro *aegre* accipias), ago capellas, dum hinc migro etc. Mox v. 13 *Protenus*, porro tenus, longe a finibus, Seruius ait. Simpliciter accipiendum pro *ante se agere*; opp. τῶν *errare*, *vagari*, quod fit, dum pascendi causa aguntur; at hic abiguntur. Vnam vero *ducit*, fune trahit. 15 *connixa reliquit*, quod in prosa *enixa* est. *reliquit* maiorem etiam miserationem excitat. *filice in nuda*, non substratis herbis, Ge. III, 297.

Saepe malum hoc nobis, si mens non laeua fuisset,
De coelo tactas memini praedicere quercus:

[Saepe sinistra caua praedixit ab ilice cornix.]

Sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.

T. Urbem, quam dicunt Romam, Meliboeae, putavi 20

Stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus
Pastores ouium teneros depellere fetus.

Sic canibus catulos similis, sic matribus haedos

Noram: sic paruis componere magna solebam.

Verum haec tantum alias inter caput extulit urbis, 25

Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

M. Et quae tanta fuit Romam tibi causa videndi?

T. Libertas: quae, fera, tamen respexit inertem;

Candi-

16 Bene haec ad superstitionem talium hominum dicuntur, cum aduersi aliquid iis accidit. *laeua mens*, stupida, tarda. Horat. Art. 301 O ego laeuus etc.

19 *da*, ede, dic, edissere, ut *accipe*, audi, Aen. II, 25. Notent in iis, quae sequuntur, tirones longas narrationis ambages pastoris imperitiae non male conuenientes.

21 *huic nostrae*, Mantuae, *quo saepe solemus P. ouium — depellere fetus*, h. agnos in urbem agere.

26 *Viburna* sunt fruticis s. virgulti genus omne

flexile et lentum sepibus viendis, h. ligandis fasciculis, utile. Adhaesit nomen certo generi, quod vulgo appellatur *Waldrebe*, *Kleinnehlbaum*.

28 *Libertas*, h. libertatis obtinendae spes ac desiderium. Verba nullum alium sensum suppeditant, quam hunc: Tityrus intelligendus est esse aliquis ex seruis, quorum Romani tantum numerum in fundis suis et agris habebant, quibus siue agrorum siue pecudum cura mandata erat. Hoc pastorum genus isto tempore haud dubie in Italia erat frequentissimum.

Candidior postquam tondenti barba cadebat;
 Respexit tamen, et longo post tempore venit, 30
 Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
 Namque (fatebor enim), dum me Galatea tenebat,
 Nec spes libertatis erat, nec cura peculî:
 Quamuis multa meis exiret victima septis,

Pin-

mum. Neque alius Corydon Ecl. II, 1. Hi homines, si peculium sibi satis magnum parassent, pretio dominis soluto in libertatem se vindicare poterant. Tityrus, qui per multos annos, dum Galateae amor indulserat, peculii parum diligentem rationem habuerat, iam senex factus, cum Amaryllidem, quae frugalior et parcior erat, amicam haberet, ut libertatem sibi compararet, Romam ad herum suum, qui Augustus fuisse ponitur, profectus est. Iam de libertate quidem, quam obtinuerat, nihil meminit, facilitatem tamen eius et humanitatem maximam expertum esse se significat, in primisque illud obtinuisse ait v. 46, ut pascua a vi militum intacta relinquerentur, utque adeo tuto ac libere greges suos pascere posset. *quae sera tamen r.* quae, quamquam

fero, tamen aliquando mihi contigit, ut v. 30 repetitur.

30 *Respexit tamen et longo post tempore venit.* Singula ad declarandum tempus, quo libertatem obtinuit, valere debent. Contigit tamen, inquam, libertas, et fero admodum mihi data est, ex quo tempore, a Galatea relictus, in Amaryllidis, conseruae, contubernio sum. *longo post tempore*, ut v. 68. Sic *tanto post* Ge. III, 476. et poeta adeo iunxit paullo durius: *longo tempore post, postquam habet.* Fatendum tamen, insidere his nescio quid inuenisti et incomiti; quamquam et alia nonnulla in hoc primo carmine paullo ieiunius dicta videri possunt.

34 Quamuis iuuenius vnus et alter ex meis armentis venderetur in vrbe, Mantua. *Pinguis h. l.* non bene ad *victima* referre-

Pinguis et ingratae premeretur caseus vrbi, 35
 Non vmquam grauis aere domum mihi dextra redi-
 m. Mirabar, quid moesta deos, Amarylli, vocares: [bat.
 Cui pendere sua patereris in arbore poma.
 Tityrus hinc aberat. ipsae te, Tityre, pinus,
 Ipsi te fontes, ipsa haec arbuta, vocabant. 40
 T. Quid facerem? neque seruitio me exire licebat,
 Nec tam praesentis alibi cognoscere diuos.
 Hic illum vidi iuuenem, Meliboeae, quotannis
 Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
 Hic mihi responsum primus dedit ille petenti: 45
 Pascite, vt ante, boues, pueri: submittite tauros.
 M. Fortunate senex, ergo tua rura manebunt?

Et

ferretur, cum ita *caseus* nude positum esset, quod displicet. 35 *ingratae*, quod nihil inde argenti referret, v. sq. 37 Nunc in animum sibi reuocat moerorem Amaryllidis, cuius causam ignorabat tunc Meliboeus, nunc facile assequitur. 39 *Ipsae te*, T. bucolici carminis nota figura, ab hoc tamen loco, si recte iudico, aliena.

41 *Quid facerem?* necessario mihi Romam proficiscendum erat, nulla Amaryllidis querelarum ratione habita, cum neque libertatem recuperare alibi, neque tam *praesentes*, h. propitios, fauentes deos,

tam praesens eorum beneficium, alibi experiri possem.

43 Hac in vrbe illum iuuenem (vt Ge. I, 500), Caesarem Octavianum, vidi, cui mensuris sacris litare soleo. 45 Hic primum tuli responsum illud, h. facultas nobis data est, vt nos pueri, vernae, serui, libere pascere et tauros submitteremus. *Submittere* est alere ad gregem supplendum: nam subiunguntur reliquis et aggregantur, quibus grex suppletur. Ge. III, 73. 159.

47 *Ergo tua rura manebunt intacta*, et ea quidem *satis magna*. Quae sequuntur,

Et tibi magna fatis? quamuis lapis omnia nudus
 Limosoque palus obducat pascua iunco:
 Non insueta grauis tentabunt pabula fetas: 50
 Nec mala vicini pecoris contagia laedent?
 Fortunate senex, hic, inter flumina nota
 Et fontis sacros, frigus captabis opacum.
 Hinc tibi, quae semper vicino ab limite sepes,
 Hyblaeis

tur, cum varie iungi et exponi possint, ita tandem interpungere, ut fecimus, et intelligere visum est: retinebis agros tuos, qui ad pascendum tibi sufficere possunt, quamuis illi saxosi et palustres sint; namque a cliuo inde collis ad fl. Mincium, cuius et stagnatione et frequenti exundatione paludes exoriri poterant, pertinuisse videntur Virgilii agri, ad quos respexit h. l. v. Ecl. IX, 7: Ge. III, 15. Verumtamen hoc quicquid est mali, cum mea calamitate comparari non potest, qui, cum a meis agris discedendum mihi sit, neque ex partu male affectas capellas conveniente pabulo reficere, neque, cum mihi illae, qua fors dabit, agenda sint, fatis cauere iis possim, ne in greges contagio, quod *malum*, h. e. noxium, dicitur, tactos, aut in infe-

sta septa incidant. Sic etiam in sqq. istius sortem cum sua comparat.

50 *Grauis* — *fetas* dixit, ut *fetas* intelligas enixas, partu liberatas, ut saepe. *Grauis* h. aegras e partu. *Tentare* de morbis proprie.

52 *Flumina nota* sunt Mincius et Padus; Mincius, ex lacu Benaco ubi processit, non longe a Mantua lacus sit quinque mille passuum, mox aliquantum progressus Pado se iungit. Iucundus vero ille tractus et bonus pascuis. v. Ge. II, 198. 199: III, 14. adde ad Ecl. VII, 12 et IX, 7. — 53 *Frigus opacum* est frigus loci opaci, nemoris umbrae. Ecl. II, 8.

54 Hoc loco, uti nunc est, expedire se non adeo facile est: non enim *quae* habet verbum suum, et dure subintelligitur *est*. Constans tamen librorum est

Hyblaeis apibus florem depasta salicti, 55
 Saepe leui somnum suadebit inire susurro.
 Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras.
 Nec tamen interea raucae, tua cura, palumbes,
 Nec gemere aerea cessabit turtur ab ulmo.
 T. Ante leues ergo pascentur in aethere cerui, 60
 Et freta destituent nudos in litore piscis:
 Ante, pererratis amborum finibus, exsul

Aut

lectio: *semper*. Tutissimum itaque cum Burmanno verba in commodum ordinem redigere hoc modo: *Hinc sepes a limite vicino*, h. agrum vicinum a tuo determinans, est, *quae semper depasta florem salicti*, h. cuius salices, e quibus sepes constabat, semper depascuntur ab *apibus*, quas *Hyblaeas* vocat, a monte Siciliae epitheto ducto, *suadebit saepe tibi susurro leui* (*καλὸν βομβεῖν* dixit Theocr. I, 107) apum, *inire somnum*. Nisi Virgilium scripsisse dicamus: *frigus c. o.* Hic, tibi qua *semper v.* hoc sensu: *hic frigus captabis opacum, hic inquam, qua sepes semper depasta ab apibus suadebit susurro inire somnum*, h. qua apes susurro suo ad somnum te inuitabunt.

57 *Frondator*, qui vites

amputat et vitium folia stringit, decerpit. v. Ge. II, 365 sqq. 400. 407. 410: Ecl. II, 70: IX, 60. *ad auras*, vti de clamore, eum exire in auras, tolli ad aethera etc. *sub rupe*, h. in rupe. v. Burm. ad Ouid. Met. I, 689. Mox v. 59 *gemere* turturum ac columbarum proprium. at *Aeria ab ulmo*, perpetuo arborum epitheto.

60 *Ante leues ergo*, quasi dicat: recte utique haec bona mea enumeras, Meliboeae, et propterea etc. *Pascentur in aethere cerui*, pro volabunt, et *maria destituent pisces*, h. et pisces in sicco viuent; itaque *nudos* dixit. 62 *Pererratis amborum finibus*, ita ut alter ad alterius fedes peruenierit, h. antea Parthorum natio migrabit in Germaniam, et Germani fedes

Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quam nostro illius labatur pectore vultus.

M. At nos hinc alii sitientis ibimus Afros: 65

Pars Scythiam et rapidum Cretae veniemus Oaxem,
Et penitus toto diuisos orbe Britannos.

En,

sedes Parthorum occupa-
bunt; quod, nisi victis et
subactis Romanis, fieri non
poterat; iam autem Au-
gusti auspiciis et hi et illi
repressi fuerant. *Exsul* hic
non vrgendum, simpl. apud
poetas, qui ad alienas ter-
ras proficiscitur. 63 *Aut*
Ararim P. Reprehendun-
tur haec nomina, tanquam
aliena a pastorum memo-
ria, nimisque longe petita.
Recessit tamen Virgilius
ab antiqua simplicitate in
moribus, quos pastoribus
suis tribuit. Porro *Ger-*
mania et *Arar* sibi respon-
dere debebant, hic vero
Galliae fluuius est, qui in
Rhodanum se immittit.
Verum populos Gallos et
Germanos vulgari fermo-
ne fere confundi satis
constat. Et sic hoc eadem
fere ratione, qua Tigris,
qui Parthorum fines facit,
Parthorum fluuius appella-
tur. 65 *Ibimus Afros*,
durius elisum *in*, sed ad
perpetuum Homeri mo-

rem. *alii* et *pars*, pro *alii*
et *alii*. 66 *rapidum Cre-*
tae veniemus Oaxem. *Oa-*
xes Cretae fl. nemini me-
moratus, praeter Vibium
Sequestrem, forte ex hoc
ipso loco; de vrbe tamen
Cretae, *Oaxo*, non dubita-
tur, neque illud ignotum,
Cretam *Oeaxida* dictam es-
se. v. Apollon. I, 1131.
Mirantur porro sagaciores,
cur tam obscuri nominis
fluuius h. l. a pastore no-
minetur, neque illud fa-
tis assequuntur, quomodo
post Africam et Scythiam,
cum remotissimorum fi-
nium terra expectaretur,
Cretae mentio facta sit.
Fuere adeo, qui *Araxem*
reponi mallent. Excuse-
mus poetam, quem defen-
dere equidem non susci-
piam, et concedamus, flu-
uium huius nominis in in-
sula Creta fuisse; cuius
mentionem hic fieri minus
mirabitur, qui, vti *Afros*,
seu Libyas, et *Scythas*, sic
insulas ab Italia remotas

En, vñquam patrios longo post tempore finis,
 Pauperis et tugurì congestum cespìte culmen,
 Post aliquot, mea regna videns, mirabor aristas? 70
 Impius haec tam culta noualia miles habebit?
 Barbarus has fegetes? en, quo discordia ciuis
 Produxit miseros! en, quìs consenuimus agros!
 Infere nunc, Meliboeë, pìros, pone ordine vitis.
 Ite meae, felix quondam pecus, ite capellae. 75
 Non ego vos posthac, viridi proiectus in antro,
 Dumosa pendere procul de rupe videbo:
 Carmina nulla canam: non, me pascente, capellae,
 Florentem cytìsum et salices carpetis amaras.

T. Hic

Cretam et Britanniam sibi opponi, obseruet. Forte etiam intercidit poeta aliquis antiquior, quem Virgilius ante oculos habuit: id quod mihi verisimillimum videtur.

70 Vulgo *aristas* de annis exponi notum est. Enimvero *mea regna* subiiciuntur *patriis finibus* v. 68 ac *tugurio* v. 69 et eosdem agros et possessiones miseri Meliboei eleganter denotant; haec itaque videns *post*, *posthac*, (ex v. 68, *longo post tempore*) h. quando eos aliquando iterum adspicere mihi continget, *rarae in illis aristae*

aliquot oculis occurrent? hì tam culti agri (*noualia* dixit v. 71 omnino pro agris quibusvis) *per novos suos colonos inculti neglectique iacebunt?* cf. Ge. III, 476. Versum 74 ironice accipies. *En vñquam* pro *vñquamne*. cf. infr. Ecl. VIII, 7. *Impius*, sceleratus, nefarius. 72 *Barbarus*, Galli, alique, qui in legionibus Roman. tum erant. — 73 *En quis c.* quibus, in quorum vtilitatem, agros coluimus!

76 E Theocrit. I, 116. 117. 79 De Cytiso v. ad Ecl. II, 64.

80 Ex

T. Hic tamen hanc mecum poteras requiescere no-
 Fronde super viridi: sunt nobis mitia poma, (Item 80
 Castaneae molles, et pressi copia lactis.
 Et iam summa procul villarum culmina fumant,
 Maioresque cadunt altis de montibus umbrae.

ALEXIS. ECLOGA II

ARGUMENTVM

*Exprimit hac Ecloga poeta egregio cum artificio aestum
 et furias amoris, quo pastor, verna Iolae, nomine
 Corydon, in Alexin misere exarserat, qui domini ama-
 sius erat. Locus autem, in quo ille dolorem animi car-
 mine mitigat, conuenientissime describitur v. 3 — 5. amant
 amantes solitudinem siluarum. Siculos vero in hac Eclo-
 ga pastores inducere videtur. vid. v. 21. Quo ipso ar-
 gutiae allegoriae concidunt; quae plane corruunt, si ex-
 pressa pleraque ex Theocrito cogites, in primis ex Idyll.
 XI, XXIII et III: quae tamen, si cum his compares, mul-
 to dulciora esse, vix infitiari possis.*

Formosum pastor Corydon ardebat Alexim,
 Delicias Domini: nec, quid speraret, habebat.
 Tan-

80 Ex Theocriti XI,
 44 sqq. at 82 Castaneae
 molles varie explicantur, ut
 sint maturae, vel recentes,
 vel tostae. optime forte de
 genere quodam, quod echi-
 num seu corticem minus
 durum habet. Fit id in
 primis, si amygdalis infe-
 runtur. Laudant ex Pal-
 ladio lib. XIV, 155 Casta-
 neamque truce depulsis co-

git echinis Mirari fructus
 laeui poma sui. Pressi co-
 pia lactis, h. casei, quia
 serum e coagulo, siue con-
 creta lactis parte, expri-
 mitur, et adiectis etiam
 pro soliditate acquirenda
 ponderibus, ut Palladius
 loquitur, eliquatur. 83
 Et iam — nox ingruit. cf.
 Ecl. II, 67.

Tantum inter densas, vmbrosa cacumina, fagos
 Adsidue veniebat. ibi haec incondita solus
 Montibus et filuis studio iactabat inani: 5

O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
 Nil nostri miserere? mori me denique coges.
 Nunc etiam pecudes vmbrae et frigora captant:
 Nunc viridis etiam occultant spineta lacertos:
 Thestylis et rapido fessis messoribus aestu 10
 Allia serpyllumque herbas contundit olentis.
 At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
 Sole sub ardenti resonant arbuta cicadis.
 Nonne fuit satius, tristes Amaryllidis iras,
 Atque superba pati fastidia? nonne Menalcan? 15
 Quamuis ille niger, quamuis tu candidus esses.

O for-

4. 5 v. Theocr. XI, 17.
 18. *iactabat*, vt *verba*, *vo-*
ces iacere. cf. Ecl. VI, 62.
 et quidem *inter montes et*
siluas. Versus 7 ex Theo-
 cr. III, 9 ductus.

8 *Nunc etiam p.*, hoc
 sub calidiore sole greges
 facere puta. cf. Ge. III,
 327 sqq.

9 Ex Theocr. ductum
 VII, 22. 10 *rapido aestu*,
 h. vehemente, magno,
 quia *sol rapidus* dicitur,
 ducto vocabulo ab iis, qui
rapido cursu, h. magno et
 incitato, feruntur. 11
herbas olentes. ornat epi-
 theton a natura rei du-

ctum, nec definit, bene an
 male, modo grauitate ac val-
 de olentes. *Allia* vero
serpyllumque, *εγπυλλον*, me-
 morantur simpliciter, quia
 talium hominum in illis
 terris quotidianus cibus
 erant. *Serpyllum* est no-
 strum *Quendel*, *Feldkümmel*.

12 *Arbuta resonant ci-*
cadis mecum, h. me cantan-
 te, vna cum ipsis stridenti-
 bus. Sic *mecum* Ge. I, 41:
 II, 8: Aen. I, 675. 15
nonne Menalcan? nonne
 pati satius erat Menalcae
 fastidia? quod v. sq. con-
 firmatur.

O formose puer, nimium ne crede colori.
 Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
 Despectus tibi sum, nec qui sim quaeris, Alexi:
 Quam diues pecoris niuei, quam lactis abundans. 20
 Mille meae Siculis errant in montibus agnae.
 Lac mihi non aestate, nouum non frigore defit.
 Canto, quae solitus, si quando armenta vocabat,
 Amphion Dircaeus in Aetaeo Aracyntho.

Nec

17 *ne crede*, confide
 formae. 18 *vaccinia ni-*
gra esse eundem florem
 cum hyacinthis ferrugi-
 neo colore, satis conue-
 nit inter viros doctos.
 cf. inf. v. 63: X, 39: coll.
 Theocr. Idyll. X, 28 καὶ τὸ
 ῥιον μέλαν ἐντὶ, καὶ ἃ γραπτὰ
 ὑάκινθος. et Ge. IV, 183.
 Sed de *ligustris*, Italiae
 flore, maior dubitatio.
 Sufficit, hunc florem, licet
 pulchrum, negligi, dum
 hyacinthus, coloris non
 aequae grati flos, ametur.

19 Ex Theocr. III, 7:
 XXIII, 28 — 33.

20 *Niuei* et ad *pecoris*
 et ad *lactis* commodum re-
 fertur; sed in isto maiorem
 h. l. vim habet. Adum-
 brata autem haec ex The-
 ocr. XI, 34 sqq.

22 *Lac mihi non ae.* Si-
 bi suppetere per totum
 annum vaccas ait, quae

bonam lactis copiam prae-
 beant, ut quotidie lac re-
 cens apponi possit.

23 *armenta vocabat*,
 reuocabat, compellebat, ut
 inprimis fit vesperi, ut do-
 mum reducat. cf. Apollon.
 I, 575. 24 *in Aetaeo Ara-*
cyntho. Huius nominis
 nobilis mons est Acarna-
 niae siue Aetoliae, non
 longe ab urbe Pleurone.
 Amphion tamen in Acar-
 nania fuisse nusquam legi-
 tur; et tota eius fabula ad
 Boeotiam pertinet; et et-
 iam hic *Amphion Dircaeus*
 a fonte Boeotiae. Quam-
 quam itaque praeter Vi-
 bium Sequestrem et Ste-
 phanum Byzant. nulla gra-
 vior auctoritas memorari
 potest, fuisse tamen huius
 nominis montem dicemus
 in finibus Boeotiae et At-
 ticae, unde *Aetaeus*; om-
 nis enim Attica *Aetaea*
 dicitur,

Nec sum adeo informis : nuper me in litore vidi, 25
 Quum placidum ventis staret mare. Non ego Daphnim
 Iudice te metuam, si numquam fallat imago.

O tantum libeat mecum tibi sordida rura,
 Atque humilis habitare casas, et figere ceruos,
 Haedorumque gregem viridi compellere hibisco! 30

Mecum vna in siluis imitabere Pana canendo.

Pan primus calamos cera coniungere pluris
 Instituit: Pan curat ouis, ouiumque magistros.

Nec te poeniteat calamo triuisse labellum.

Haec

dicitur, h. e. littoralis, ab
αἰθε, quae pro *littore* di-
 citur. Probabile autem
 fit, haec ex Graeco esse
 versa. Etiam totus ver-
 sus graece procedit: Ἀμ-
 φλων Διγχαῖος ἐν Ἀχλαῖᾳ
 Ἀγακύνθῳ.

25 E Theocr. VI, 34 sqq.
*Cum placidum ventis sta-
 ret mare*, h. a ventis,
 per ventos. cf. Tibull. IV,
 1, 126. Explicat Seneca
*Quaest. nat. V pr. Itaque
 si legeris*: Cum placidum
 ventis staret mare, scito il-
 lud non stare, sed leuiter
 succuti, et dici tranquillum,
 quia nec buc nec illuc im-
 petum capiat. Nota sunt,
 quae iam Serv. aduersus
 h. l. monuit, mare nun-
 quam satis tranquillum
 esse, vt imaginem reddat.

Dixerat tamen idem Theo-
 cr. VI, 11. 12. 35. Sed ibi Po-
 lyphemus loquitur, non,
 vt h. l. pastor, qui melius
 fonte, riuo, pro speculo
 vteretur.

28 cf. Theocr. XI, 65.
sordida rura, h. l. non in-
 vitium dictum, sed pro vi-
 lis, pauper. 29 *figere
 ceruos* furcas ad casam sus-
 tentandam cf. ad Tibull.
 IV, 1, 84.

30 *hibisco*, virga hibisci,
 qui e maluarum agrestium
 genere esse creditur, qua
 gregem pellit, agit.

34 *Nec te poeniteat*, pi-
 geat, molestum videatur,
 aut parum te dignum. Ti-
 bull. I, 4, 47. *quid non f.*
 h. omnia. nihil intentatum
 relinquens. Nota for-
 mula.

36 Cicu-

Haec eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas? 35
 Est mihi disparibus septem compacta cicutis
 Fistula, Damoetas dono mihi quam dedit olim:
 Et dixit moriens: Te nunc habet ista secundum.
 Dixit Damoetas: invidit stultus Amyntas.
 Praeterea duo, nec tuta mihi valle reperti, 40
 Capreoli sparsis etiam nunc pellibus albo
 Bina die siccant ouis vbera: quos tibi seruo.
 Iam pridem a me illos abducere Thestylis orat:
 Et faciet: quoniam sordent tibi munera nostra.
 Huc ades, o formose puer: tibi lilia plenis 45
 Ecce ferunt Nymphae calathis: tibi candida Naïs,
 Pallentis violas et summa papauera carpens,
 Narcis-

36 *Cicutis* pro cannis.
 Ecl. V, 85.

40 E Theocr. XI, 40 sq.
 III, 34 sq. *nec tuta m. valle*
repertos, commendat do-
 num a difficultate; peri-
 culo a feris contento ca-
 preas has siluestres cepe-
 rat. cf. Ouid. Met. XIII,
 834. sq., quo toto loco
 hanc Eclogam ante oculos
 habuit.

41 *sparsis etiam nunc*
pellibus albo, ut maculae
 fuerint albae. *etiam nunc*
 melius ad *siccant* referas;
 etiamnum lactent. 42
die, quotidie. Ecl. III, 34:
 Aen. XI, 397. 44 *Et fa-*
ciet, abducet; ex Theocr.

III, 36. 45. v. eund. XI,
 47. 56. 57.

46 *ferunt Nymphae*. Non
 in hoc argutandum; ita
 enim loqui, et deos deas-
 que agrestes lusibus pasto-
 rum interesse dicere, ge-
 nus carminis bucolici fert.
 Splendidi autem hi versus
 39 - 55.

47 *Pallentis violas*, sunt
 nostrae violae flavae, *gelbe*
Violen, est autem inter ver-
 nos flores. λευκόιον s. al-
 bam violam, flore siue al-
 bo siue flauo siue purpu-
 reo, vocant veteres. *Pal-*
lens vero pro flauo, si cor-
 pora hominum calidiora
 in plaga viuentium repu-
 tes,

Narcissum et florem iungit bene olentis anethi;
 Tum, casia atque aliis intexens suauibus herbis,
 Mollia luteola pingit vaccinia caltha. 50
 Ipse ego cana legam tenera lanugine mala,
 Castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
 Addam cerea pruna: honos erit huic quoque pomio.
 Et vos, o lauri, carpam, et te, proxima myrte:
 Sic

tes, quae, cum pallent, sub-
 flauescunt. *Papauera* sunt
 ex genere siluestri, flore
 rufo, quod in aruis cum
 hordeo maxime nascitur.
 Plin. XIX, 9. *Narcissus* ex
 eo utique genere est, quod
 nos ita appellamus. cf.
 Theocr. XI, 57. *Anethum*
 nostrum *Tille*, f. *Dille*, esse
 putatur, quod et in nostris
 hortis visitur, flore flauo.
 ἄνηθον etiam Theocritus
 cum rosis et violis iungit
 VII, 63. Cum maluis et
 apio iungit τὸ τ' εὐθαλὲς
 σῦλον ἄνηθον Moschus Idyll.
 III, 101. 49 *Casia* a Plin-
 io inter herbas ac flores
 recensetur coronarios, et
 inter eos, quos circa aluea-
 ria ferere iubet. Vulgo
lauendulam nostram esse
 putant. Sed Martinus,
 comparatis inter se Plinio,
 Dioscoride ac Theophra-
 sto, docet, *Casiam* hanc
 esse *cneoron* Graecorum, f.

Thymelaeae lini folio, quae
grana cnidia fert. cf. ad Ge.
 II, 213. 50 *pingit vac-*
cinia, variat *caltha*, tam-
 quam flore diuersi coloris,
intexens casia atque aliis
herbis ea; quod doctius
 dictum quam *intexens ca-*
siam atque herbas iis. cf.
 Aen. VII, 488. *Caltha* vul-
 go nostra *Ringelblume* ha-
 betur. De *vacciniis* v. ad
 v. 18. *mollia*, tenera, ut
 Ecl. V, 38: VI, 53, et ut
 nostrum *sanft*. 51 *ca-*
na - tenera lanugine mala.
mala cydonia, f. *coſonea*,
 nobis *Quitten*, quae cana
 lana f. lanugine obduci
 satis constat.

52 Respicit hunc ver-
 sum Ouid. Art. II, 267: III,
 183. 53 *cerea pruna*, si-
 ve flaua, siue matura. Ne
 autem hiatus offendant,
 aspiratio in *honos* fortius
 est efferenda. 54 *pro-*
xima myrte, quae in ca-
 latho

Sic positae quoniam suavis miscetis odores. 55
 Rusticus es, Corydon; nec munera curat Alexis:
 Nec, si muneribus certes, concedat Iolas.
 Heu, heu, quid volui misero mihi? floribus Austrum
 Perditus, et liquidis inmisi fontibus apros.
 Quem fugis, ah demens? habitarunt Dî quoque filuas,
 Dardaniusque Paris. Pallas, quas condidit, arces (60
 Ipsa colat: nobis placeant ante omnia filuae.
 Torua leaena lupum sequitur: lupus ipse capellam:

Floren-

latho proxima laureis frondibus ponetur; et iunguntur fere. v. Horat. Od. III, 4, 19. *Laurus* vero non est accipienda de eo genere, quod accuratius *laurocerasus* dicitur, et versus finem seculi XVI ex Trapezunte et Constanti-
 nopoli ad has terras allatum fuit, sed de ea lauro, quae in siluis et sepibus passim per Italiam visitur.

56 Retraëtat nunc dicta sua pastor. *Rusticus es*, stultus. nisi poeta exprimere voluit Theocr. XX. 3 Βωκός ὢν ἐθέλεις με κύσσει τάλαν. *Iolas*, dominus Corydonis et pueri huius delicati. Versum 58 ita intelligo: me miserum! qui munerum mentionem feci, quibus te expugnare et mihi conciliare vellem; quam meae causae male

ipse consului, cum, ut munerum rationem habeas, te horter: habes enim herum tuum, amatorem, qui multo maioribus te corrumpere possit. *Perditus*, n. amore, amens. Ecl. VI, 88.

60 *habitarunt Dî quoque filuas*. Notum exemplum Phoebi. Ouid. Art. II, 239: Tib. II, 3, 11. De Paride pastore res vulgata. v. Lucian. D. D. 16. Pallas vero πολιάς, πολιοῦχος, ἀγκυρία satis nota. v. Spanhem. ad Callim. Lau. Pall. 53. dum tamen addit *quas condidit*, Athenas imprimis respicere poeta debuit. Etiam haec paullo doctiora, quam pro pastorum ingenio.

63 Ex Theocr. X, 30. Hic Corydon inter alias animi aestuantis curas ardoris

B

Florentem cytisum sequitur lasciuia capella:
 Te Corydon, o Alexi: trahit sua quemque voluptas. 65
 Adspice, aratra iugo referunt suspensa iuueni,
 Et sol crescentis decedens duplicat umbras:
 Me tamen vrit amor: quis enim modus adsit amor?
 Ah Corydon, Corydon, quae te dementia cepit!
 Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est. 70
 Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus,
 Vimini-

doris sui incredibilem vim et impetum siue exponere siue excusare putandus est: se scil. non minus pueri amore aestuare, quam leonem lupi, lupum capellae, capellam cytisi cupiditate. *Torua* est truculenta, ipso adspectu terribilis, βαρυσυγά. — 64 *Cytisus* fruticis genus, rhamno similis, colore albicante, ramis fere cubitalibus, iucundo foliorum odore et sapore, apibus et capris gratum. Nostorum *Cytisus Marantae*. v. Ge. II, 431: Plin. XIII, 24. 65 *trahit sua q. voluptas*, amor, libido. Theocr. vnde haec conuersa, ἐγὼ δ' ἐπὶ τὴν μεμάνημαι. Idyll. X, 31.

66 *aratra ex iugo suspensa*, inuerso vomere, vt solum verrant, protracta. Horat. Epod. II, 63 *videre fessos vomerem inuersum bo-*

ves collo trabentes languido. Color horum versuum petitus ex Theocr. II, 38. 39. Graecis vno vocabulo hoc tempus est βουλευτός.

68 Theocr. VII, 56. 69 Ex Theocr. XI, 72 sq. 70 *Semiputata tibi f. v. ad Ecl.* I, 57 et Ge. II, 410. Amputantur autem vites bis in anno, primum aestate, deinde post Idus Octobres, vt maturitatem capere fructus et sole coqui possint. Colum. V, 5 *Pampinandi autem modus is erit, vt opacis locis humidisque ac frigidis aestate vitis nudetur, foliaque palmitibus detrahantur, vt maturitatem fructus capere possit, et ne situ putrescat*. Idem in arboribus fieri necesse est, quibus vites se adiungunt et sustentantur, ne aemula umbra viti noceat. 71 *quorum indiget usus*, quae ad

Viminibus mollique paras detexere iunco?
Inuenies alium, si te hic fastidit, Alexin.

PALAEMON. ECLOGA III

ARGUMENTVM

Disceptant hoc carmine alternis versibus duo pastores, Damoetas et Menalcas; cuius carminis, amoebaeum dicitur, ea lex est, ut is, qui respondet, iisdem versibus ac numeris aut contrarium aut maius et pulchrius aliquid dicat, aut vlla alia ratione simile quid subiiciat. Neque ex eodem omnia argumento petita, sed a variis ac diuersis plane rebus arcessita; cuius quidem rei bene memores esse debemus, ne argutemur in constituendo sententiarum ordine et nexu. Etiam nostro tempore eius generis carmina apud Italos in pretio haberi, et laudari poetas Improuifatori, nota res est. Occasio huius certaminis parum feliciter a conuiciis mutuis et probris, quibus se inuicem laceffunt, petitur, in quibus non modo honesti et decori nulla ratio habita, verum ne id quidem, quod poetae nomen et naturam efficit, spectatum est, ut non nisi gratae et iucundae rerum imagines exhiberentur. Ceterum petitum argumentum ex Theocrito Idyll. IV et V. Agitur res inter pascua et greges per agros gramen carpentes. cf. v. 55.

MENALCAS. DAMOETAS. PALAEMON

M. Dic mihi, Damoeta, cuium pecus? an Meliboei?

D. Non; verum Aegonis: nuper mihi tradidit

M. Infelix o semper, oues, pecus! ipse Neaeram (Aegon.

Dum

ad vsum vitae rusticae necessaria; scil. vas aliquod, vel calathum. 72 detexere iunco cf. Tib. II, 3, 15. mollis, flexilis, ὕψος.

1 Ex Theocr. IV, 1 sq. cuium iam defueta vox

erat; sic rure loquuntur, addebat Virgiliomastix, ut Pseudo-Donatus memorat.

3 Dum ipse Aegon Neaerae adsidet: hic alienus gregem perdit.

B 2

7 Par-

Dum fouet, ac, ne me sibi praeferat illa, veretur,
Hic alienus oues custos bis mulget in hora: 5

Et fucus pecori et lac subducitur agnis.

D. Parcius ista viris tamen obiicienda memento.

Nouimus et qui te, transuersa tuentibus hircis,

Et quo, sed faciles Nymphae risere, facello.

M. Tum, credo, quum me arbuſtum videre Myconis 10
Atque mala vitis incidere falce nouellas.

D. Aut hîc ad veteres fagos, quum Daphnidis arcum
Fregisti et calamos: quae tu, peruerſe Menalca,

Et,

7 *Parcius ista viris.*
Conuicium conuicio opponit Damoetas, et Menalcae infamiam pathicae libidinis exprobrat. Dicit itaque, etiamſi haec iure exprobrari mihi poſſent, at iſta tamen conuicia certe non homo mollis, effeminatus, et turpis iis facere debebat, qui ſunt puris moribus, h. mihi; vt ap. Suet. Vesp. c. 13 Veſpaſianus notae impudicitiae homini reſpondet: *Ego tamen vir ſum.*

8 *Nouimus et qui te* ſcil. corruerint. Nos non fugit, te inter grêges et in ipſo facello Nympharum turpi libidine pollutum eſſe. *hircos* ſ. *hirquos* multi ex interpolato Seruio de angulis oculorum accipiunt,

h. oculis prae libidine in angulos reductis. Sed videtur hoc inter argutias interpretum harum Eclogarum referendum eſſe; in primis ſi quis Theocr. V, 41. 42, vnde haec expreſſa, et Plinii locum, a Seruio laudatum, compareret.

10. 11 Tum, credo, hoc factum, cum Nymphae viderunt me etc. Noto ironiae genere de ſe praedicat flagitium alterius. *mala falce*, accipiamus ſimpl. nociuam, pernicioſam. v. ad Tibull. III, 5, 20.

12 Recriminatur hic, ſimileque eius, quo ſe petitum videbat, malitiae et inuidiae flagitium obiicit Menalcae. *quae donata* v. 13, ſc. *arcum et calamos.*

16 *fures,*

Et, quum vidisti puero donata, dolebas:

Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses. 15

M. Quid domini faciant, audent quum talia fures?

Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum

Excipere infidiis, multum latrante Lycisca?

Et quum clamarem: Quo nunc se proripit ille?

Tityre, coge pecus; tu post carecta latebas. 20

D. An mihi cantando victus non redderet ille,

Quem mea carminibus meruisset fistula, caprum?

Si nescis, meus ille caper fuit: et mihi Damon

Ipse fatebatur; sed reddere posse negabat.

M. Cantando tu illum? aut umquam tibi fistula cera 25

Iuncta fuit? non tu in triuiis, indocte, solebas

Stridenti miserum stipula disperdere carmen?

D. Vis ergo, inter nos, quid possit vterque, vicissim

Expe-

16 *fures*, serui, ex oppos. *domini* et vetere interpretatione Seruii. 20

Tityre, *coge pecus*, quod dispersum vago discursu palabatur; tacite vero eo ipso indicabat, furem adesse, qui caprum ex grege dolo interciperet. *Tityrum* vero Damonis seruum intelligere debemus, aut eum certe, qui eius pecus pasceret. *Carex* apud Catull. cum *iunco*, apud Colum. cum *filice*, iungitur; Ge. III, 231 *acuta* appellatur: videtur itaque *iunci*

genus esse commune, *Riedgras*. 23 *Si nescis*, h. vt hoc scias, ne hoc ignores. Ouid. Epist. XX, 150.

25 *Cantando tu illum?* vicisse te ais? cf. Theocr. V, 5. 27 *in triuiis* — *miserum* addita intellige, vt efficiat, ea esse quam vilissima; vt *disperdere* invidiose pro canere. *in triuiis*, multo minus in certamine.

28 *vicissim* h. l. per vi-ces, alterne; ad amoe-
baeum carmen referen-
dum. cf. Ecl. V, 50. Da-

Experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuses,
 Bis venit ad mulctram, binos alit vbera fetus) 30
 Depono: tu dic, mecum quo pignore certes.
 M. De grege non ausim quidquam deponere tecum:
 Est mihi namque domi pater; est iniusta nouerca:
 Bisque die numerant ambo pecus, alter et haedos.
 Verum id, quod multo tute ipse fatebere maius, 35
 (Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam
 Fagina, caelatum diuini opus Alcimedontis;
 Lenta quibus torno facili superaddita vitis

Diffusos

moetas vaccam teneram
 in sponsione collocat. cf.
 Theocr. VIII, 11 sq. 30
 ex Theocr. I, 25. 26 et v.
 37 ex Idyll. VII, 15. Est
 autem iuuenca *διδυματούκος*.
Pignus dictum pro spon-
 sione.

34 *alter et haedos*, fe-
 tum pecoris, h. matrum
 caprarum, numerat.

36 De vno poculo lo-
 qui putandus est. Dixit
 enim poetice *pocula*.

38 *Lenta quibus f.* Tor-
 no quidem poculum tor-
 nari potuit, non vero in
 poculo vitis. Itaque la-
 tius *tornum* de instrumen-
 to et ferramento fabrilis ac-
 cipere necesse est, quo
 sculpunt sculptores: h. l.
 de scalpello, quo Alcime-
 don opus anaglyphum ex-

sculpserat: vt, collocatis in
 medio duorum hominum
 signis, oras ambiret vitis
 hederæ implicita. Haec
 si teneas, subtilitate viro-
 rum doctorum facile ca-
 reas. *caelatum* opus est
 anaglyphum. *Facilis tor-
 nus* est scalpellus, qui fa-
 cili h. docta et perita manu
 tractatur. v. ad Ouid. Art.
 I, 160: Tibull. I, 1, 40.
Corymbi sunt racemi he-
 deræ in orbem circumacti,
 vt Plin. 16, 34, et acinis ac
 baccis, qui fructus hede-
 ræ, quas vuas vocant, gra-
 ves. *Hedera* dicta *pallens*,
 quia genus eius albo co-
 lore conspicitur: namque
 est alia nigro colore et
 nigro aut croceo fructu.
Vitis autem explicare se
 et serpere super *racemos*
diffusos

Diffusos edera vestit pallente corymbos.

In medio duo signa, Conon: et quis fuit alter? 40

Descripsit radio totum qui gentibus orbem:

Tempora quae messor, quae curuus arator haberet:

Necdum illis labra admonui, sed condita seruo.

D. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit:

Et molli circum est anfas amplexus acantho: 45

Orphea-

diffusos hedera, h. hederaceos, siue ex hedera diffusos et exeuntes, putanda est, atque ita ambire duas caelatas imagines Cononis et Arati. Fuit autem Conon celeberrimus mathematicus et astronomus, qui circa Ptolemaei Philadelphi tempora vixit, cuius Archimedes aliquoties, tamquam sibi amicissimi et doctissimi hominis, et Catullus *de coma Beren.* v. 7 ex Callimacho mentionem fecit.

40 *quis fuit alter* — de celebri astronomo loqui eum necesse est, qui coeli plagas, ortus occasusque siderum et anni tempora, in agricolarum usum descripserit. Iam Archimedes familiarem Cononis fuisse et sphaeram e vitro confecisse constat vel ex Claudiano epigr. 68. v. ibi Gesn. Verum, cum rem

rusticam sua arte adiuuuisse, memoriae tradidit nemo; id quod vero in Aratum vel maxime cadit, qui astronomicas rationes ad usum agricolarum transtulit, cuiusque *phaenomena et prognostica*, propter utilitatem forte magis, quam propter poetae ingenium, celeberrima inter veteres fuere: cum enim fastorum et Kalendariorum usus non tantus nec tam frequens esset, utilissima ea esse debuerunt. *Radius* vero, qui proprie geometrarum virga est, qua in puluere formas delineabant, nec in aliam rationem intelligendus esse videtur, quando, vti solemni more fit, (cf. Aen. VI, 851) astronomis tribuitur, cum et ipsi figuris et numeris opus haberent. — 43 conuersa ex Theocr. eod. l. v. 59. 60. 45 *Acanthus* apud Virgilium et

Orpheaque in medio posuit: filuasque sequentis.
 Necdum illis labra admoui, sed condita seruo.
 Si ad vitulam spectas, nihil est, quod pocula laudes.
 M. Numquam hodie effugies: veniam, quocumque
 vocaris.

Audiat haec tantum, vel qui venit, ecce, Palaemon. 50
 Efficiam posthac, ne quemquam voce laceffas.

D. Quin age, si quid habes, in me mora non erit vlla:
 Nec quemquam fugio: tantum, vicine Palaemon,
 Sensibus haec imis (res est non parua) reponas.

P. Dicite: quandoquidem in molli confedimus herba.
 Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos: (55
 Nunc frondent filuae: nunc formosissimus annus.

Incipe,

plantae Aegyptiacae, ex
 acaciarum genere, (v. Ge.
 II, 119: Aen. I, 653. 715)
 et herbae siluestris hor-
 tensisque ac topiariae ge-
 nus est, hic et Ecl. IV, 20:
 Ge. IV, 123 et 137. Nos
Bärenklau dicimus. *Mollis*
 ad artificis facilem et le-
 vem manum referri con-
 tendit Burm. nimis docte:
 nam *mollis* est proprium ex
 acanthi lubrica et flexuosa
 natura epitheton. Vide
 modo laudatum locum Ge.
 IV, 137 et apud Theocr. I,
 55, vnde haec expressa,
 ὕψος ἀκανθοῦ. 48 Si ad
 vitulam spectas, h. si ta-
 men ea pocula ad iuuen-

cam exigis, cum ea com-
 paras.

50 Potest versus varie
 interpungi. Malim equi-
 dem hoc ordine iungere:
audiat haec tantum — vole-
 bat subiicere *aliquis* vel
 nomen pastoris alicuius;
 cumque circumspicienti se
 offerret Palaemon, vel hic
 Palaemon, inquit, audiat,
 qui ecce venit. cf. Theocr.
 V, 62: VIII, 25 sqq. 52
si quid habes. cf. Ecl. IX, 32:
 V, 11. *Nec q. fugio*, iudi-
 cem recusio. *dicite*, canite.

56 Et nunc o. ex Bione
 Idyll. VI, 17 εἶαρι πάντα
 κῦει, πάντ' εἶαρος ἀδέα βλα-
 σει.

58 Theo-

Incipe, Damoeta: tu deinde sequere, Menalca.

Alternis dicetis: amant alterna Camoenae.

D. Ab Ioue principium, Musae: Iouis omnia plena: 60

Ille colit terras: illi mea carmina curae.

M. Et me Phoebus amat: Phoebos sua semper apud me
Munera sunt, lauri et suaue rubens hyacinthus.

D. Malo me Galatea petit lasciuia puella;

Et fugit ad salices, et se cupit ante videri. 65

M. At mihi sese offert vltro, meus ignis, Amyntas:
Notior vt iam sit canibus non Delia nostris.

D. Parta

58 Theocr. IX, 1. 2.
— 59 *Alternis*, δι' ἀμειβίων,
Theocr. VIII, 61. *amant
alterna Camoenae*. notum
Homeri Il. α, 604 Μῆσάων
9', αὐτὸν αἰεὶ δὲ ἀμειβόμενον ὅπῃ
καλῶν.

60 Esse hunc versum
ex principio Phaenomeno-
rum Arati translatus, iam
Seruius monuit. quam-
quam colorem ex Theocr.
V, 80–83 mutuatus esse, et
quoad prima verba respe-
xisse ad Idyll. XVII, 1 vi-
deri potest; et a laudibus
Iouis carminum initium
facere sollempne antiquio-
ribus. v. Pindar. Nem. Od.
2 princ. Dixerat vero Ara-
tus, *Iouis omnia plena esse*,
ex Stoicorum mente, dum
animam mundi intellige-
ret, quae vniuersum hoc
permearet, cf. Ge. IV, 220.

audiuerat enim Stoicos,
Dionysium Heracleoten et
Persaeum Citieum. Mihi
tamen haec in indocti pa-
storis ore videntur nimis
esse subtilia. *Colere ter-
ras* idem dicitur h. curare.
Serv. amare, seu frequen-
tare et saepe in iis versari,
vt Aen. I, 15. nisi potius
philosophicum illud in
animo habuit: Iupiter, s.
mens et anima mundi om-
nes terras penetrat, per
eas diffusus est, adeoque
incolit, colit. cf. Aen. VI,
726. *Curae vero illi car-
mina*, vt Theocr. VII, 92.
93 et V, 80 sqq. Qui sit
63 *hyacinthus*, v. ad Ecl. II,
18. *laurus*, ib. ad 54.

64. 65 ex Theocr. V, 88
sq. et VI, 6 sqq., vbi admo-
dum suauiter expressum.

67 *Delia* nomen amicae,
B 5 quae

D. Parta meae Veneri sunt munera: namque notavi
Ipse locum, aeriae quo congersere palumbes.

M. Quod potui, puero siluestri ex arbore lecta 70
Aurea mala decem misi: cras altera mittam.

D. O quoties et quae nobis Galatea locuta est!

Partem aliquam, venti, diuom referatis ad auris!

M. Quid prodest, quod me ipse animo non spernis,
Amynta,

Si,

quae frequenter pastorem suum conueniebat, more antiquo. cf. Ecl. VII, 40: Tibull. II, 5, 36. cui alter suam opponit, nominans eam Venerem, et vtrique animalia, *deabus*, quarum nomina habent, sacra et cara, tribuuntur, Deliae, quod nomen Dianae est, canes, Veneri columbae. Si cui haec nimis lepide dicta videbuntur, nihil habeo, quod reponam. Versus 68 sq. ex Theocr. V, 96 sq. 69 quo congersere p. Notandum absolute dictum pro *nidum congerere*.

71 aurea mala, Theocritus III, 10, unde haec petita, simpl. *μήλα* dicit, ut epitheton adeo tantum ornatus causa adiectum et aurea pulchra esse videri possint. De malis tamen Cydoniis, *Quitten*, (v. ad II, 51) accipi potest. Mala citrea s. medica, *Citronen*,

intelligi non possunt, quoniam, cum ea arbor Mediae propria esse dicatur, Ge. II, 126, nondum ea *silvestris* Italiae arbor esse potuit. Ea, quae Galli Oranges appellant, veteribus plane ignota fuere. Martinus, qui hic videndus, *poma Punica*, seu *granata*, significari per *aurea mala* non temere contendit.

72 Certat cum Theocr. V, 132-135. 73 Partem aliquam n. eorum, quae locuta est, o venti, etc. Vota irrita, et verba ac promissa, quae ad nihilum recidunt, ferre venti dicuntur; v. Tib. I, 5, 35: III, 49. 96; vti periuria amantum, ib. I, 4, 21: III, 6, 50. At h. l. pastor ex omnibus iis blande dictis ac promissis partem saltim ratam esse et euentum habere precatur.

75 ego

Si, dum tu sectaris apros, ego retia seruo? 75

D. Phyllida mitte mihi: meus est natalis, Iola:

Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.

M. Phyllida amo ante alias: nam me discedere fleuit:

Et, Longum, formose, vale, vale, inquit, Iola.

D. Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres, 80

Arboribus venti, nobis Amaryllidis irae.

M. Dulce satis humor, depulsis arbutus haedis,

Lenta salix feto pecori, mihi solus Amyntas.

D. Pollio amat nostram, quamuis est rustica, Musam:

Pieri-

75 *ego retia seruo*. ferebat mos, ut hoc esset obsequii genus. v. Tibull. I, 4, 50: IV, 3, 12: Ouid. Art. II, 189.

76 Intelligenda est Phyllis fuisse siue serua siue amica Iolae; quam Damoetas, quasi praesentem, ad sacrum natalitium vocat: alter, Menalcas, ut eius dictis obtrectaret, se etiam amari ab ea dicit, quia se discedente fleuerit, ac, tamquam ipsi comes adhaesura, Iolae amatori valedixerit. Hac ipsa interpretatione sententia de h. l. nostra satis apparet. — 77 *Cum faciam vitula pro frugibus*. Sacrum ambaruale. Ge. I, 345. cf. Tib. I, 1, 21: II, 1. *pro fr.* ὑπὲρ, ut II. α, 444 ἑξὺν ὑπὲρ Δαναῶν. 79 *Longum vale*,

μακρὰ χαίρει, Claud. Rap. Prof. 234 *Sis memor, o, longumque vale*.

80 Secundum Theocritea illa Idyll. VIII, 57 sqq.

82 *depulsis haedis*, h. a lacte remotis. Ecl. VII. 15. *arbutus* fructum habet fragis similem, in Italia valde obuium, ut tenuiorum vitus esse possit. Italis dici solent *Sorbole pelose*, et Romae *cerase marine*. frondes eius ac folia grata capellis, v. Ge. III, 300: Horat. Carm. I, 17, 5, quae iisdem a lactis materni desiderio leuantur. Calpurn. Ecl. II, 47 *nouas ut carpere frondes Condiscant* — *Ne depulsa vagos quaerat fetura parentes*. *Salix*, v. Ecl. I, 79.

84 *Pollio* gratia apud Augustum, amicitia M. Antonii,

Pierides, vitulam lectori pascite vestro. 85

M. Pollio et ipse facit noua carmina: pascite taurum,
Iam cornu petat et pedibus qui spargat arenam.

D. Qui te, Pollio, amat, veniat, quo te quoque gaudet.
Mella fluant illi, ferat et rubus asper amomum.

M. Qui Bauium non odit, amet tua carmina, Maeui: 90

Atque

tonii, ingenio, tragoediis studiisque suis in Virgilium Horatiumque notissimus. cf. Horat. Od. II, 1. Ei alter, tamquam lectori carminum suorum intelligenti et eleganti, vitulam, alter, tamquam poetae nobili, iuuentum decernit. Non vero in alterutro horum munerum argutandum, sed simpliciter ad amoebaei carminis naturam exigendum est, cum, quod primus posuisset, alteri amplificandum et augendum esset. Cum itaque ille iudicem carminum et vitulam posuisset, hic poetam et iuuentum commemorat simpliciter, ut hoc et iudicii et ingenii praemium esse debeat. — 86 *noua carmina*, grandioris spiritus, malletamen simpl. qualia nunquam ante fecit, praeclara. cf. Horat. Od. I, 26, 10. — 87 Idem versus Aen. IX, 629.

88 *veniat, quo te quoque gaudet*. Quod primum occurrit, est, ut suppleas *peruenisse*; utque ad felicitatem omnino referas, quam apprecetur ei, qui Pollioni faueat. Cum quo conuenit v. 89, in quo adeo felicitas aurei seculi exprimitur. v. Ecl. IV, 30. 25: Theocrit. I, 20 καὶ τᾶς βοκολικᾶς ἐπὶ τὸ πλεον ἴκεο Μώσας. *Amomum* fruticis genus Indici, etsi, quale illud fuerit, nondum exploratum est; *Rubus* est nostra *Brombeerstaude*. Ceterum simplicior Theocritea ratio Idyll. I, 132.

89 Ex Theocr. V, 124 sq. 132.

90 Nihil his, quae alter subiicit, cum Pollione commune esse, aut huic Bauium opponi, censendum est; sed, cum iste bonum poetam laudasset, ipse malum memorat, eiusque studiosis mala maxima precatur, n. amare Maeuium, peio-

Atque idem iungat vulpes et mulgeat hircos.

D. Qui legitis flores et humi nascentia fraga,
Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.

M. Parcite, oves, nimium procedere: non bene ripae
Creditur: ipse aries etiam nunc vellera ficcet. 95

D. Tityre, pascentis a flumine reice capellas:
Ipse, vbi tempus erit, omnis in fonte lauabo.

M. Cogite ouis, pueri: si lac praeceperit aestus,
Vt nuper, frustra pressabimus vbera palmis.

D. Heu, heu, quam pingui macer est mihi taurus in er-
vo! 100

Idem amor exitium pecori pecorisque magistro.

M. His certe neque amor causa est: vix ossibus haere-
Nescio, quis teneros oculus mihi fascinat agnos. (rent.

D. Dic, quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
Tris pateat coeli spatium non amplius vlnas. 105

M. Dic,

peiores etiam poetam etc.
Hor. Epod. 10.

94 *Parcite o. n. procedere*, caute, nolite p. o
oues, ne procedite. Ex
graecismo: *Φείδου προελ-
θειν*. Adumbrata autem
haec ex Theocr. V, 100 etc.
frigidus anguis. v. infr.
VIII, 71. 97 Ex Theocr.
V, 146. 98 *Cogite ad um-
bram et frigus captandum*.
praecipit lac aestus ficcato
vbere. 100 *Eruum* legu-
minis, nostratum *Wicken*,
genus, bubus iam olim

pastum dari solitum, vt ex
Columella docent Intpp.
Ve ius expressus ex Theo-
cr. IV, 20, vt 102 ex IV,
15. Mox 102 haud du-
bie cum viris doctis me-
lius leg. *Hi certe (neque a.
c. est) vix ossibus haerent*.

105 Simpliciter intelli-
gam cuiuslibet loci pu-
teum, in quem cum quis
descenderit, tantum coeli
prospicit spatium, quan-
tum puteus patet, h. e. pu-
tei latitudo permiserit. In
talibus Grammatici cru-
cem

M. Dic, quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores: et Phyllida solus habeto.

P. Non nostrum inter vos tantas componere litis:
Et vitula tu dignus et hic: et quisquis amores
Aut metuet dulcis aut experietur amarus. **110**
Claudite iam riuos, pueri: sat prata biberunt.

cem sibi fixam esse putare
non debebant.

106 Nota res de hyacin-
tho, v. sup. ad Ecl. II, 18,
in cuius foliis passim litte-
ras AI inscriptas, siue vt
A! A!, *heu! heu!* siue vt
Αἰαντος s. Aiakis nomen
expressum esset, veteres
memorabant. Cf. Ouid.
Met. XIII, 398. *Reges du-
ces Graecorum voce Ho-
merica.* Apud Ciceronem
Agamemnon *rex regum.*
— 107 *Phyllida*, quam vter-
que amicam sibi vindica-
rat, v. 76 sq. 108 *Non*
nostrum sc. est. 109 *et*
quisquis amores etc. Vtut
haec verba per se sensum
fatis obuium habeant, non
tamen, quid ad reliquam
sententiam faciant, ab vlllo
interprete monitum aut
dictum est. Referre inter-
pretum commenta nil at-
tinet: frigere enim ea cum

ipso carmine necesse est;
nec satisfaciunt ea, quae
ad defendendum poetam
allata vidi. Verum Palae-
mon eiusmodi arbitrium
facit, vt vtrumque parem
esse dicat, vt adeo alter,
Menalcas, vitula, ab Da-
moeta in sponsione posita,
Damoetas autem poculis
faginis Menalcae dignus
videri debeat. Iam quor-
um reliqua hoc et seq.
versu spectent, non facile
dicas.

111 *Claudite iam riuos.*
Exisse Palaemon intelli-
gendus, vt seruis suis im-
peraret, vt riuos seu ca-
nales ad irriganda prata
aperirent; interea a Me-
nalca et Damoeta arbiter
aduocatus, nunc, finito
certamine, ad seruos suos
iterum se conuertit. cf.
Calpurn. II, 96. 97.

POLLIO.

POLLIO. ECLOGA IV

ARGVMENTVM

In hac Ecloga interpretanda dici vix potest quam inanem operam viri docti vana religione capti nauauerint. Vaticinationem Sibyllae de Christi natalibus expressam esse, quam Virgilius ingeniose ad natales nobilis pueri transtulerit, iam Lactantius, Instit. VII, 24, et Constantinus M. in Orat. ad Sanctorum coetum, graece redita a non indocto homine, Eusebii libris de vita Constantini adiuncta, c. 19 sq. demonstrare voluit, eiusque auctoritatem viri docti secuti sunt plerique omnes, de via ac ratione tantum solliciti, qua reconditum huiusmodi vaticinium ad Romanos peruenire potuerit. Nihil tamen ista opinione esse potest leuius, quamuis ea multis exornari possit, quae a viris doctis minus animaduersa sunt. Enimvero inter omnes populos, magna inprimis aliqua calamitate oppressos, vaticinia circumferri solent, quae siue grauiora minari siue laetiora polliceri solent, eaque, necessaria rerum vicissitudine, melioribus aliquando succedentibus temporibus, fere semper euentum habent. Nullo tamen tempore vaticiniorum insanius fuit studium, quam sub extrema reip. Romanae tempora et sub primis Imperatoribus, cum bellorum ciuiliū calamitates terroresque hominum animos omnis generis portentorum ac vaticiniorum ludibriis occoecassent. In primis autem Sibyllinorum oraculorum magna vulgo habebatur copia. cf. Sueton. Octav. 31. Iam in magno illo numero vaticiniorum et oraculorum, quae partim superstitione partim fraudibus hominum celebrata fuere, vnum fuit aliquod, aut plura, quae magnam aliquam felicitatem futuram promitterent, eiusque descriptionem ab iis, quae de seculo aureo memorassent poetae, mutuarentur. Quascunque autem in hoc genere descriptiones habemus, siue in Orientis siue in Graecis ac Romanis poetis, eae omnes fere inter se similes sunt: bestiae ac ferae cicures, serpentes innocui, fruges nullo cultu enatae, mare placidum, dii praesentes in terris aliaque eiusmodi in omnibus memorantur. Hoc oraculo Virgilius commode vsus esse, et quae de aetate aurea, in primis ab Hesiodo, memorantur, ad ea tempo-

*tempora, quibus hanc eclogam scriberet, et ad splen-
didas ac magnificas spes, quas de puero circa id tempus
nascituro conceperant homines, transtulisse videri debet.
Fuit autem annus V. C. 714, Coss. C. Asinio Pollione et
Cn. Domitio Caluino, ut ex v. 11 et 12 patet. Eo anno,
post summos, ne bellum ciuile inter Octavianum et M.
Antonium, qui ex Asia cum copiis in Italiam traiecerat,
recrudesceret, metus, Maecenatis et Pollionis opera Brun-
dusii pax composita fuit, cuius quasi pignus Octauia,
Octauiani soror, Antonio in matrimonium tradita est.
Erat ea ex priore marito, Marcello, grauida, id quod
disertis verbis Dio memorat lib. XLVIII c. 31. Cum
ea pace ac matrimonio confirmata tandem publica tran-
quillitas videretur, satis commode Virgilius hunc tam-
quam fundum sui carminis facere potuit, ut ex eo tem-
pore, rerum fortuna in melius mutata, auream aetatem
esse reuersuram diceret, eamque sententiam iis omnibus
exornaret, quae a poetis de felicitate eius aetatis com-
memorari solent; nisi ad nuptias Octauiani cum Scribo-
nia eodem anno celebratas trahere haec malis, quod
Nauzeus cum aliis facit Mem. de l' Acad. des Inscr. To.
XXXI. Ambitiose autem poetae et cupide vaticinia ar-
gumentum carminum faciunt, cum nihil ad entusiast-
mum eorum sit aptius et accommodatius: quod multis
sane exemplis doceri possit, si id nunc ageretur. cf. Ho-
rat. Od. 1, 15. Haec quidem, quamquam difficultatibus
ea suis laborare non ignoro, mihi videntur cum aliqua
veri specie dici.*

Sicelides Musae, paullo maiora canamus;
Non omnis arbuta iuuant humilesque myricae.
Si

1 *Sicelides Musae, Pasto-
ritii carminis praefides,
Theocriteae, omninoque
bucolicae. Σικελὸν μέλος
Bion Idyll. VII, 1. Σικελι-
καὶ Μοῖσος Moschus Idyll.
III. Paullo altius se pro
bucolico carmine aggredi*

*argumentum bene praefa-
tur. Idem genus bucolicum
porro arbutis, myricis, et
siluis exprimit. Myrica vir-
gulti genus in Italiae oris,
quod ripas fluminum obli-
dere solet. Tamariscum
esse docent viri docti.*

3 *siluae*

Si canimus filuas, filuae sint Consule dignae.
 Ultima Cumaei venit iam carminis aetas:
 Magnus ab integro saeculorum nascitur ordo. 5
 Iam redit et Virgo: redeunt Saturnia regna:
 Iam noua progenies coelo demittitur alto.
 Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
 Desinet ac toto surget gens aurea mundo,
 Casta faue Lucina: tuus iam regnat Apollo. 10
 Teque adeo decus hoc aevi, te Consule, inibit,

Pollio:

3 *filuae sint consule dignae*, sit carmen hoc bucolicum satis ex dignitate Pollionis.

4 Igitur carmen tum supererat, quod ad Sibyl-
 lam Cumanam referri so-
 lebat, in quo, post dura
 et ferrea ista tempora, au-
 rea aetas denuo procedere
 nunciabatur; ita tamen,
 vt, antequam illud initium
 haberet, inuersa ratione
 secula deinceps omnia de-
 nuo reuoluerentur et re-
 nouarentur, hoc est, vt fer-
 reo heroicum, heroico Sa-
 turnium, succederet.

5 Constantini interpres
 l. l. αἰώνων ἰερός σίχρος. Lu-
 cina v. 10 est φαεσφόρος
 μήνη. 6 Virgo, Δίκη, Iu-
 stitia, vt Hesiod. Epy. 256.
 Notares vel ex Ouid. Met.
 I, 149 et Ge. II, 414: He-
 siod. Epy. 200. 7 noua
 progenies, nouum homi-

num genus, noua succes-
 sio, nascitur, νέα πληθὺς
 ἀνδρῶν, h. meliores et iu-
 stiores, vt in nouo rerum
 ordine et aurea aetate.
 Mox v. 9 *gens aurea*. He-
 siod. O. et D. 109 χρύσειον
 γένος μερόπων ἀνθρώπων.
surget, procedet, ortum
 et initium habebit.

10 *tuus iam regnat Apollo*.
 Vltimum seculum osten-
 dit, quod Sibylla Solis
 esse memorauit. Serv. Hoc
 sequi malim, donec verius
 quid edocear.

11 *decus hoc aevi*, prae-
 clara haec aetas. *inibit*
 Seruius et vulgo interpre-
 tes accipiunt pro, exor-
 dium habebit, incipiet;
 quod absolute ita positum
 non occurrere, bene no-
 tat Burmannus. Partici-
 pium tamen saepe ita po-
 nitur: *ineunte anno*, men-
 se; *iniens aetas*. Dicen-
 dum

Pollio : et incipient magni procedere menses.
 Te duce, si qua manent, sceleris vestigia nostri
 Inrita perpetua soluent formidine terras.
 Ille deum vitam accipiet, diuisque videbit
 Permixtos heroas, et ipse videbitur illis,
 Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
 At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,

Erran-

dum igitur, poetam vocem
 nouasse, pro ibit, proce-
 det, vt *anni eunt*.

12 *magni menses*, prae-
 clari, illustres, insignes,
 memorabiles, vt v. 5., vt-
 pote seculi aurei. Nimi-
 rum magnus annus est, vti-
 que hinc et magni menses.

13 *si qua manent* sc. Pla-
 cet, quod reliquias belli
 ciuilis spectari putant viri
 docti, cum post Brundu-
 sinam pacem Sext. Pompe-
 ius adhuc maria Italiae in-
 festaret et commeatu Ro-
 mam excluderet. Pax qui-
 dem etiam cum hoc paullo
 post apud Puteolos inita;
 verum sequenti demum
 anno. v. Dio l. XLVIII, c.
 36. partus vero ille pueri
 adhuc eodem anno expec-
 tabatur, vt v. 11 et 61.

14 Ornatus versus pro
 eluentur, tollentur. *Irrita*,
 abolita. *formido* est
 propter τὸ ἄγος et reatum
 ex scelere conceptum.

15 *Ille deum vitam a.* vt
 supra v. 7 *coelo demittitur*
alto. In aurea aetate ὥς τε
 θεοὶ ἐζῶν, ἀκηδέα θυμὸν
 ἔχοντες, νόσφιν ἄτερ τε πό-
 νων etc. cf. Hesiod. Eργ.
 112 sqq. Erat autem hoc
 inter aurei seculi bona, vt
 dii praesentes inuiferent
 homines. Ouid. Fast. I, 251
 et passim. 16 *et ipse vi-*
debitur illis, permixtus iis,
 admixtus erit. ἀναμιξέ ἐκά-
 θητο, Aratus Phaenom. 104,
 quem ante oculos habuit.
 Constantini Interpres: ἡδὲ
 καὶ αὐτὸς Πατρίδι καὶ μακά-
 ρεσσιν ἐελδομένοισι φανεῖται.
 Ita leg. 17 *patriis vir-*
tutibus, h. omnino, maio-
 rum. Marcellorum nomen
 in annalibus Romanis cla-
 rissimum. Sin ad Scribo-
 niae partum referas Eclo-
 gam, tanto manifestior res
 est de Scribonia gente.

18 Felicitatis aureae hu-
 ius aetatis, ex versibus for-
 te Hesiodeis l. l. 130 sqq.
 suborto

Errantis ederas passim cum baccare tellus
 Mixtaque ridenti colocasia fundet acantho. 20
 Ipsae lacte domum referent distenta capellae
 Vbera: nec magnos metuent armenta leones.
 Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
 Occidet et serpens, et fallax herba veneni

Occi-

suborto commento, initia cum pueritia procedere facit, incrementa vero cum adolescentia, cum virili tandem et perfecta aetate vitam perfectissimam. *nullo cultu*, uti omnia in seculo aureo nascebantur. Hesiod. l. l. v. 118 *καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα* *ἄτομάτη πολλὸν τε καὶ ἄφθογον*. hic tamen, utpote in infantia eius pueri, herbas tantum et flores, hederam etc., siluestres et sua sponte editos terrae fructus memorat; nam respiciendi v. 28. 39. Ovidius adeo, *sine semine*, addit Met. I, 108. 19 *Baccar*, herba, quae fascinum depellit, Serv. cf. Ecl. VII, 27. formam Dioscorides satis accurate descripsit, sed, qualis illa sit, inter recentiores nondum constat. — 20 *Colocasium* s. *colocasia*, planta palustris Aegyptia, latissimis foliis, caule spectabili, quo qui-

dem non minus ac radicis bulbo vesci solent; fabas esu gratas pro fructu habet. Circa haec tempora demum in Italia seri coeptam esse, ex Plinio colligere licet; notissima etiam nunc haec planta est inter Aegyptios nomine *Culcas*. *Acanthus* h. l. est Aegyptia arbor, acaciae genus. Cf. ad Ecl. III, 45. *ridens* est florens, pulcher.

21 *Ipsae*, sponte, nullo ducente, ut satis notum. Sic *αὐταὶ* pro *αὐτόματα* Theocr. Id. XI, 12. Sic v. 23 *Ipsa vbera distenta* ap. Constant. l. l. redduntur *αἶγες θαλασσοῦς μαστὲς καταβεβριθῆσαι*, ut legendum videtur.

24 *fallax herba veneni*, graece pro herba fallens veneno, h. venenata. Ge. II, 152 — *nec miseros fallunt aconita legentes*. Potes quoque *herba veneni* iungere, h. herba venenata. *Occidet*, verum ut

Occidet: Assyrium vulgo nascetur amomum. 25

At simul heroum laudes et facta parentis

Iam legere, et quae sit poteris cognoscere virtus;

Molli paullatim flauescet campus arista,

Incultisque rubens pendebit sentibus vua:

Et durae quercus sudabunt roscida mella. 30

Pauca

herba moritur. Constantinus l. l. ὀλλυτοῖσι ἰοβόλῃς φύσις ἐρπετῶν, ὀλλυτοῖσι ποίῃ Λοίγιος.

25 *Assyrium* — *amomum*. v. ad Ecl. III, 89. *Assyrium* vero, cum Armeniae et Mediae ea planta esset.

26 *heroum laudes* sunt facta laude digna, vt κλέεαι ἀνδρῶν ἡρώων apud Homer. Il. 1, 520. *Parens*, cuius *facta* legere poterit, ex altera nostra interpretatione de Scriboniae partu expedita res est; ex prior, de Octavia vtero gerente, parens esset C. Marcellus.

27 *quae sit* — *virtus*, pro virtutem cognoscere. 28 *Molli* — *arista*, h. laeui; cum nunc grana tenuibus quibusdam et acutis acubus, tamquam vallis, obsita sint. Proprie *aristae*, cum flauescunt, *molles* nulla ratione dici possunt. Comuni tamen ratione *mollis arista* est adhuc in herba.

Seneca Epist. 124. cum folliculo se exserit spica mollis. Ceterum poeta segetem sua sponte enatam, incultam, intelligere putandus. cf. Ouid. Met. I, 109. 30 *sudabunt*, stillabunt. Videntur antiqui hoc aetatis aureae bonum dupliciter extulisse, vt aut mel, quod in quercubus apes faciunt, tam copiosum esset, vt in terram deflueret, vt Ouid. Am. III, 8, 40: Hor. Od. II, 19, 11: Epod. 16, 47; cf. Hesiod. Eeg. 233; aut vt folia iliginea mel eliquarent et sudarent pro glutine, quod nunc illa folia certis temporibus obsidet, et mel appellatur apud Plin. XVI, 8. Sic Ouid. Met. I, 110: Ge. I, 131 *mellaque decussit foliis*, de Iouis aetate; et hunc in sensum dictum h. l.: quare et *roscida mella*, quae roris more per folia guttatim se colligebant. Eiusmodi mel ex certis arboribus,

Pauca tamen suberunt priscae vestigia fraudis,
 Quae tentare Thetim ratibus, quae cingere muris
 Oppida, quae iubeant telluri infundere fulcos.
 Alter erit tum Tiphys, et altera quae vehat Argo
 Delectos heroas: erunt etiam altera bella: 35
 Atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.
 Hinc, vbi iam firmata virum te fecerit aetas,
 Cedet et ipse mari vector; nec nautica pinus

Mutabit

boribus, v. c. palma, in Media, Arabia, variisque Asiae locis legi memoratur. v. Wesseling. ad Diodor. XIX, 94. Apud Constantinum l. l. Σκληρῶν δὲ πεύκης λαγόνων μέλιτος ῥέε νόμα ex priora ratione exponitur: *Duris ex piccarum truncis mellis latex fluxit.* Cf. ad Tibull. I, 3, 45.

31 *vestigia fraudis*, πρῶτος ἔτης. v. 13 *sceleris vestigia nostri*, h. mala et vitia nonnulla, quae cum summa felicitum horum temporum simplicitate et innocentia non satis conveniunt; vt nauigatio, urbium munitio, aratio; quae omnia cum adulta pueri aetate cessabunt. v. 37. Non male autem ad res eius anni et metum referas, qui post Brundisiam pacem de Sexti Pompeii

classibus adhuc supererat, quemque annus sequens pace Puteolana sublatum vidit.

34 Indulget sibi poeta, dum adolescentiam pueri argenteae aetati assimilat, vt ei tribuat, quae proximis ab aurea aetate seculis euenisse memorantur, Argonautarum scilicet et Achiuorum ad Troiam expeditionem. Sunt vero plane adumbrata ex Hesiodis v. 161 sqq.

37 Constantinus l. l. Ἀλλ' ὅτ' ἂν ἡγορέης ὥρη καὶ καρπὸς ἵκηται. cf. Hesiod. Erg. 236. 237. 38 Conf. Arat. Phaenom. 110. 111. Omnium rerum vtique per terrarum orbem summa erit copia, vt nauigatione externa bona petere necesse non sit. Ita ornat poeta illud quod simpliciter erat: tolletur nauigatio.

Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.

Non rastros patietur humus, non vinea falcem. 40

Robustus quoque iam tauris iuga soluet arator.

Nec varios discet mentiri lana colores.

Ipse sed in pratis aries iam suaue rubenti

Murice, iam croceo mutabit vellera luto.

Sponte sua sandyx pascentis vestiet agnos. 45

Talia saecula, suis dixerunt, currite, fufis

Concordes stabili fatorum numine Parcae.

Adgre-

40 Genus operae in vitium cura est amputatio. v. ad I, 57: II, 70. Respexit autem noster Catullum LXIII, 39 sqq., vti nostrum Ovidius Met. I, 101. 42 *discet mentiri*, cum tinguitur: quod nunc non necesse erit, cum natiuus lanae color modo purpureus, modo luteus, modo roseus futurus sit. *Ipse*, vide v. 21. 44 *mutabit vellera luto*, permuatibit naturalem velleris colorem luto. vt naturalis lanae color aureus iam sit. *Luteum* vero seu *lutum*, ac *lutea*, herbae genus, qua tincta lana flauo et croceo colore inficitur; caeruleum vero ea infectum viridem colorem refert. Notus eius vsus etiam nostris tinctoriis sub nomine *Waid*. Cf. ad Tibull. I, 8,

52. *Sandycem* a Virgilio pro herbae genere habitam esse, post Plinium XXXV, 6 (23) male credunt Interpretes: nam de natura coloris nihil dixit; coloris tantum genus indicare voluit, quo vellus ouillum splendeat, et ornate extulit quod erat: habebunt agni vellus rubrum nemine tingente. Est vero coloris seu pigmenti genus factitium, quo rubeus color efficitur. Constantini Interpres l. l. c. 20 *purpuream Sandycem* appellat: Σάνδυκι παρφυγέα λέχνην ἐνπόεσσαν ἀμείβων.

46 Ex Catullo LX, 320. 321. 327. Solent autem poetae modo in nuptiis modo in natalibus Parcas adhibere fata canentes.

47 *Concordes stabili fatorum numine Parcae*. *fata* sunt

Adgredere o magnos (aderit iam tempus) honores,
 Cara deum suboles, magnum Iouis incrementum!
 Adspice conuexo nutantem pondere mundum, 50
 Terrasque, tractusque maris, coelumque profundum:
 Adspice, venturo laetentur ut omnia saeclo.
 O mihi tam longae maneat pars ultima vitae,

Spiri-

sunt *stabilia*, immutabilia, iisque *numen*, h. vis et potestas aequae ac voluntas diuina, tribuitur. *Parcae concordēs fati*, h. in fati hominum rerumque definiendis et constituendis.

48 Dicere haec ἐν θρασυῶν de puero, iam ad virilem illam aetatem adulto, existimandus est poeta. 49 *m. Iouis incrementum*, alumnus et nutricius, quasi qui increuit Iouis cura, θρέμμα Διός, διοτρεφής, h. Ioue natus.

50 Cum varia sit loci interpretatio, tenenda saltem haec: Primum, poetam de eo, quod iamiam fit, de praesenti tempore, loqui, tamquam omine futurae felicitatis, satis apparet. Tum graece structam esse orationem: *adspice mundum* — *ut laetentur*, pro vide, ut mundus laetetur. Tandem Constantini interpres graecus au-

diendus, ut *conuexo nutans pondere mundus* nihil aliud sit, quam poetica descriptio coeli. Et vastae utique cuius moli ac ponderi tribui hoc potest, ut *nutare* cum vi et δεινότητι dicatur, ut de ruina tamen aut dissolutione nihil significetur. Sic *rami pondere nutant* apud Ouid. Art. II, 263. Verba interpretis haec sunt: Κόσμος κητώεντος ὄρα εὐπηκτα θέμεθλα, Χαρμοσύνην γαίης τε καὶ ἔραν ἥδ' ἐθαλάσσης, Γηθόσυνόν τ' αἰῶνος ἀπειρεσίαι λείον κῆρ.

53 O mihi t. adumbratum ex Hesiodo l. I. 174 sqq.: sit mihi tam longa vita! cumque eius non nisi extrema pars ea tempora attingere possit, pro eo dixit: *longae pars ultima vitae*. Εἴθε με γηραιέον ζῶντά τ' ἔχε νήδυμος ἰσχύς, Σὴν ἀρετὴν κελαδεῖν, ἐφ' ὅσον δυνάμεις γε παρείη. *Spiritus*, ingenii vis vigorque poeticus;

Spiritus et, quantum sat erit tua dicere facta!
 Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus, 55
 Nec Linus: huic mater quamuis atque huic pater ad-
 Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo. (sit:
 Pan etiam, Arcadia mecum si iudice certet,
 Pan etiam Arcadia dicat se iudice victum.
 Incipe, parue puer, risu cognoscere matrem: 60
 Matri longa decem tulerunt fastidia menses.
 Incipe, parue puer: cui non risere parentes,

Nec

ticus; et mihi sit tantus,
 quantum eius spiritus sat
 erit ad facta tua dicenda.

55 *Non me c.* Tanta est,
 seu erit, tamque magnifica
 ac diuina materia tuae lau-
 dis, ut ingenium meum
 ab ea excitatum, inflam-
 matum et diuiniore spiri-
 tu actum, supra omnes ex-
 cellere et ipsos deos ca-
 nendo vincere necesse sit.
Adsit, uti inuocati dii ad-
 sunt, opem ferunt, fauent
 poetis.

60 *Incipe, p. p. risu cog-
 noscere matrem*, h. e. ex
 eo, quod tibi arridet, ma-
 trem agnoscere. Hoc por-
 ro poeta pro eo dixisse ha-
 bendus est, quod vulgari
 ratione esset: incipe in-
 dias auras prodire et nas-
 ci; nam: decimus iam men-
 sis agitur, iustumque adeo
 matri utero ferenti tem-

pus expletum, ut fatis iam
 magna oneris sui taedia ei
 sint. Exprimit rem a valde
 iucundo signo: sic enim
 poeticae orationis natura
 fert, a voluptate et laeti-
 tia matris, cum qua recens
 natum infantem intuetur;
 ut eo risu se quasi matrem
 probare videri possit. Et-
 iam apud Constantinum c.
 21 ex librorum vestigiis
 legitur: "Αρχεο, μειδιῶσαν
 δεῶν τὴν μητέρα κεδνὴν.
 — 62 *cui non risere paren-
 tes*, N. h. e. arrisere. Ex-
 primit id, quod iam di-
 cendum erat: risum hunc
 matris ad puellum natum
 faustissimi ominis esse, a
 contrario; quae conuersio
 a ratione poetica non alie-
 na est. Quem infantem re-
 cens natum tali cum risu
 non excepere gremio im-
 positum parentes, adeoque
 de

Nec Deus hunc mensa, Dea nec dignata cubili est.

DAPHNIS. ECLOGA V

ARGVMENTVM

Nihil aliud poeta spectasse videri debet, quam ut Theocritei Idyllii I et XIX exemplo Daphnidis pastoris obitum lugeret, et, ut Ecloga tertia duos pastores a conviciis ad cantum progressos, ita h. l., idque multo elegantius, duo alios pastores a mutuis laudibus ad cantus certamen procedentes induceret. Carminis argumentum sunt Daphnidis laudes, nobile haud dubie in vetustis carminibus pastoritiis argumentum, ut ex nonnullis Theocriti, imprimis Idyll. I et VII, locis apparet. Sed noster eam materiam ita tractavit, ornavit et amplificavit, ut generosum poetae epici spiritum facile in eo agnoscas, quamquam singulae rerum imagines et characteres ex antiquissimorum carminum indole et colore ducti sunt. Locus, in quo se conveniunt pastores, statim ab initio magna cum suavitate describitur. Carmen ad annum 712 referri posse videtur.

MENAL-

de nato puero non laetati sunt, est is ingratus et invenustus homo, diis hominibusque inuisus, adeoque ad deorum vitam et consortium admitti non poterit, quod puero promiserat v. 15. Designari autem recepti inter deos herois vita duabus rebus solet, convictu cum Ioue et deae alicuius coniugio. Sic de Hercule Horat. Od. IV, 8, 30 Iouis interest optatis epulis, idemque Heben coniugio accipit. cf.

Virg. Ge. I, 31. Haec interpretatio uti simplicissima, ita verissima est. Ad Vulcanum haecenus respici potest, quod, cum eius deformiter nati adspectu Iuno parum delectata fuisset, coelo deiectus adeoque exclusus ille est, ad tempus certe, nam aliis locis in consilio Iouis nominatur, deorum confessu et convivio, et a dea Minerua spreus, cuius ille coniugium appetierat.

MENALCAS. MOPSVS

Cur non, Mopse, boni quoniam conuenimus ambo,
 Tu calamos inflare leuis, ego dicere versus,
 Hic corulis mixtas inter confidimus vlmos?

MO. Tu maior: tibi me est aequum parere, Menalca:
 Siue sub incertas Zephyris mutantibus umbras 5
 Siue antro potius succedimus: adspice, vt antrum
 Siluestris raris sparfit labrusca racemis.

ME. Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.

MO. Quid, si idem certet Phoebum superare canendo?

ME. Inci-

1 *boni — inflare — dicere.*
*ἀγαθοὶ, ἐσθλοὶ, συρίζειν, ἀεί-
 δειν, h. docti, periti. Theo-
 crit. Idyll. VIII, 3 Ἄμφω συ-
 ρίσθεν δεδαιμένω, ἄμφω ἀεί-
 δειν. Conuenimus in vnum
 locum. Calamos leues, ita
 iunge. In v. 3. 6. 12 color
 ductus ex Theocr. Idyll. I,
 12 sqq.*

4 *maior natu.* Sic *ma-
 ximus* absolute Aen. VII,
 532. Quanto haec prae-
 stant Eclogae tertiae prin-
 cipio! 5 *mutantibus Ze-
 phyris* reddit rationem τῇ
incertas, quod non pro vi-
 tuperio umbrae haberi de-
 bebat, cum sit longe ele-
 gantissima rerum imago.
 Sic *umbrae tremulae* apud
 Calpurn. Ecl. V, 101. 7
labrusca, vitis agrestis, ἀγρί-
 ἄμπελος. v. Plin. XXIII, 1.

Vitibus obductae spelun-
 cae, vtpote quae magna
 amoenitate se commen-
 dant, passim laudantur.
 Habent scilicet poetae ex
 Homeri splendida descrip-
 tione antri Calypsus Odyss.
 ε, 68. cf. 63. *raris* autem
 hic non vrgendum, sed
 simpliciter notat naturam
 racemorum siue vuarum,
 passim e palmitibus per
 antri ostium serpentibus
 pendentium, vt per inter-
 valla dies intret. Etiam
 Ecl. VII, 46 *Et quae vos
 rara viridis tegit arbutus
 umbra.*

9 Possis haec ita acci-
 pere, vt sint inuidiose dic-
 ta. Pungit pastorem laus
 aemuli, eamque adeo ele-
 vat, vt ex audacia potius,
 quam artis confidentia,
 cer-

ME. Incipe, Mopse, prior: si quos aut Phyllidis ignes
Aut Alconis habes laudes, aut iurgia Codri. (10

Incipe: pascentis seruabit Tityrus haedos.

MO. Immo haec, in viridi nuper quae cortice fagi
Carmina descripsi et modulans alterna notauī,

Experiar: tu deinde iubeto certet Amyntas. 15

ME. Lenta salix quantum pallenti cedit oliuae,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis:

Iudicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.

MO. Sed tu desine plura, puer: successimus antro.

Exstinctum Nymphae crudeli funere Daphnin 20
Flebant: vos coruli testes et flumina Nymphis:
Quum, complexa sui corpus miserabile gnati,
Atque deos atque astra vocat crudelia mater.

Non

certare eum cum melioribus significet. *Hoc eum audere, ut se mihi aequiparet, mecum certet, nihil mirum, cum idem ille satis temerarius sit, ut vel cum diis congregiatur.* Sed simplicior ratio Virgilii animo infedisse videtur, si hunc versum ex Theocr. IV, 8 expressum memineris: φαντί νιν Ἡρακλῆϊ βίην καὶ κάρτος ἐρίσθεν.

10 Ex Theocr. I, 19. Nil nisi nota aliqua pastoritiorum carminum argumenta h. l. memorari et vulgaria pastorum nomina recitari

puta. cf. ad Ecl. II, 24. male hic Codrus, Athenarum rex, nominaretur.

14 *alterna notauī*, per alterna, alternatim canens versiculum, et eundem mox incidens in corticem. 15 v. Theocr. V, 60. 17 *saliunca*, herba ignota, forte *nardus Celtica*.

20 *crudeli funere*, simplic. acerba morte. 23 *astra vocat crudelia*; dicit, ea crudelia esse; sic vulgo. Quid si *astra crudelia vocat*, h. inuocat, inclamat, deos et astra inculat?

24 Non

Non vlli pastos illis egere diebus (amnem 25
 Frigida, Daphni, boues ad flumina: nulla neque
 Libauit quadrupes, nec graminis adtigit herbam.
 Daphni, tuum Poenos etiam ingemuisse leones
 Interitum, montesque feri silvaeque loquuntur.
 Daphnis et Armenias curru subiungere tigris

Insti-

24 Non pastores prae
 luctu armenta ad pascen-
 dum et post pastum ad flu-
 mina egerunt. Mosch. III,
 23.24: Nemef. II, 29. 26
graminis herbam, pro gra-
 mine puta hic et Ouid. Met.
 X, 87: Liv. I, 24 dictam
 esse, vt *cytisi*, *loti*, her-
 bam, nempe cum de vi-
 renti germine fruticis cu-
 iuscunque agitur; nisi no-
 to poetarum more pro
 herba graminea dictum
 malis, cum *gramen ipsum*
inter herbas vulgatissimum
fit. Plin. XXIV, 19.

28 *montesque feri silvae-*
que loquuntur. Montibus
 et siluis vocem dari, satis
 notum est; et, si *ingemuisse*
montes siluasque dixisset aut
queri aut *loqui*, eodem, cum
 isto, sensu, nihil offenderet.
 Sed hic est: *montes et silvae*
memorant, narrant, leones
ingemuisse. Itaque dicen-
 dus est poeta paullo durius
 expressisse idem illud, quod

ante dixerat: *coruli testes*
et flumina Nymphis. Sed
 quod *leones Afros* pasto-
 rem in Sicilia extinctum
 deflere facit, hoc, cum per
 se ad luctus acerbitem
 augendam magnam *devot-*
τητα habeat, hic tamen
 excusandum potius, quam
 laudandum, putem: etiam
 si *Afros* pro epitheto or-
 nante accipias, vt mox *Ar-*
meniae tigres et supra *Cy-*
donia mala. Circumspec-
 tius hunc colorem seruasse
 videas Moschum in epice-
 dio Bionis, quod ante ocu-
 los habebat Virgilius, cum
 Daphnidem scriberet; vti
 Virgilium Nemefianus Ecl.
 I, 72 — 74.

29 Haec et sqq. sim-
 pliciter eo interpretanda
 sunt, vt, ad augendas eius
 laudes et amplificandam
 dignitatem, Daphnidem
 suum vnum ex Bacchi com-
 militonibus et sociis fuisse
 fingat, qui sacra Bacchi in-
 stituerit

Instituit, Daphnis thiasos inducere Bacchi, 30

Et foliis lentas intexere mollibus hastas.

Vitis vt arboribus decori est, vt vitibus vuae,

Vt gregibus tauri, segetes vt pinguibus aruis;

Tu decus omne tuis: postquam te fata tulerunt,

Ipsa Pales agros atque ipse reliquit Apollo. 35

Grandia saepe quibus mandauimus hordea fulcis,

Infelix lolium et steriles nascuntur auenae.

Pro molli viola, pro purpureo narcisso,

Carduus

stituerit inter pastores, atque adeo caerimonias in Liberalibus sollemnes exhibuerit, inter quas Bacchi res gestae, in primisque ad Indos expeditio, repraesentari solebant. Bacchum autem curru tigribus iuncto vehi, innumeris monumentis constat. cf. Montfauc. *Ant. expl.* Vol. I tab. 158. 30 *thiasos inducere Bacchi* accipio pro simplici *ducere* choros bacchantium, quales saepe in anaglyphis et gemmis. Versu 31 thyrsus describit.

32 Ex Theocr. VIII, 79.

34 Ornauit hanc luctus descriptionem Moschus Idyll. III, 66. *fata tulerunt*, abstulerunt. Hom. II. β, 302 ὅς μὴ κῆρες ἔβαν δαυάτοιο φέρυσσιν.

35 *Pales et Apollo No-*

minus agros reliquerunt, delictis suis, Daphnide inquam, sibi ereptis et ablatiis, vt solitudinem agrorum fugerent. Summo cum affectu haec, ad iacturae magnitudinem dolorisque grauitatem, dicta sunt. Sed, cum ea morte eorundemque deorum discessu, agros summa sterilitas occupare debuit; vnde versuum sequentium sententia exoritur. 36. 37

In iis fulcis, quibus *hordea*, quod hic omnino pro quouis frumenti genere dictum, serebamus, *infelix lolium* (infecundum, vt contra *felix seges*), et *auenae*, vani culmi vitiosi frumenti, *Flughaber*, nascuntur.

38 v. Theocr. I, 132 sq. *purpureus narcissus*, a purpureo

Carduus et spinis surgit paliurus acutis.

Spargite humum foliis : inducite fontibus umbras, 40

Pastores : mandat fieri sibi talia Daphnis.

Et tumulum facite, et tumulo superaddite carmen :

DAPHNIS EGO IN SILVIS, HINC VSQVE AD

SIDERA NOTVS,

FORMOSI PECORIS CVSTOS, FORMOSIOR

IPSE.

ME. Tale tuum carmen nobis, diuine poeta, 45

Quale sopor fessis in gramine : quale per aestum

Dulcis aquae saliente sitim restinguere riuo.

Nec calamis solum aequiparas, sed voce magistrum ;

Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo. (sim 50

Nos tamen haec quocumque modo tibi nostra vicis-

Dicemus : Daphninque tuum tollemus ad astra : (nis.

Daphnin ad astra feremus : amauit nos quoque Daph-

MO. An quidquam nobis tali sit munere maius?

Et

pureo calice. *paliurus* fruticis spinei et rubi seu rhamni genus.

40 Haec, nisi de florum ac frondium sparsione, exponi nequeunt. Horat. Od. III, 18, 14. cf. Eclog. IX, 19. Tumulum in antro, fonte irrigato, factum intellige. Sic in honorem defuncti pastoris, noto more, humus floribus et frondibus spargitur ac circum tumulum arbores feruntur.

43 Theocr. I, 120 sqq.

quos versus mireris Virgilianis posthaberi. *hinc usque ad s. notus*, in pastortio carmine parum placet.

45 v. Theocr. I, 1 et 7 etc. : VIII, 78 — 83. *riuo aquae* poetis perpetuum.

v. Tibull. I, 1, 32. 48 *sed* etiam voce magistro pares.

— 49 cf. Theocr. I, 3. 4. 5.

— 51 *tollemus ad astra*, h. in coelum et inter diuos sublatum canam ; nisi simplicius sit : celebrabimus, vt IX, 29 et sup. v. 43.

56 iam

Et puer ipse fuit cantari dignus: et ista
 Iam pridem Stimicon laudauit carmina nobis. 55
 ME. Candidus infuetum miratur limen Olympi,
 Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.
 Ergo alacris filuas et cetera rura voluptas
 Panaque pastoresque tenet, Dryadasque puellas.
 Nec lupo infidias pecori, nec retia ceruis 60
 Villa dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
 Ipsi laetitia voces ad sidera iactant
 Intonsi montes: ipsae iam carmina rupes,
 Ipsa sonant arbusta: Deus, Deus ille, Menalca.
 Sis bonus o felixque tuis! en quatuor aras: 65
 Ecce duas tibi, Daphni, duas altaria Phoebo;

Pocula

56 Iam Daphnis Deus factus celebratur, atque adeo ei, tamquam nouo numini agresti, ea omnia tribuuntur, quae siue deorum olim in terris praesentiae tribuebantur siue deorum honoribus institui solent. *Candidus*, splendens, micans, vt sidus. Locus autem longe dulcissimus. — 58 *alacris* ratio poetica cum *voluptas* iungi docet. *Cetera* quam h. l. vim habeat, non intelligo.

60 Non scilicet illa silvarum et agrorum laetitia esse poterat sine securitate. Itaque ad hanc delabitur poeta. Et v. 62 om-

nium adeo rerum naturae ea laetitia communis esse ponitur. Ductum autem ex Theocr. XXIV, 84. 85 videtur, vbi, Hercule inter deos recepto, lupo non amplius infidiatur hinnulo. 63 *Intonsi montes* sunt siluosi, incaedui. Contra *tonsa* valles Ge. IV, 277, *tonsa humus* Ouid. Rem. 192. 64 O Menalca, ipsa arbusta resonant: Deus, deus ille! — 65 *felix* est propitius. v. Serv. et Intpp. 66 *duas altaria Phoebo*, duas aras, quae sint altaria, Phoebo; vt, quod discrimen inter vtrumque faciunt,

Pocula bina nouo spumantia lacte quot annis,
 Craterasque duo statuam tibi pinguis oliui:
 Et multo in primis hilarans conuiuia Baccho,
 Ante focum, si frigus erit, si messis, in vmbra, 70
 Vina nouum fundam calathis Ariusia nectar.
 Cantabunt mihi Damoetas et Lyctius Aegon:
 Saltantis Satyros imitabitur Alphefiboeus.
 Haec tibi semper erunt, et quum sollemnina vota
 Reddemus Nymphis, et quum lustrabimus agros. 75
 Dum iuga montis aper, fluuios dum piscis amabit,

Dum-

ciunt, sequatur, Phoeboque adeo, tamquam ex superis diis, altare, Daphnidi, heroi, aram dedicer. Non tamen placet in poeta ista grammaticum forte decens subtilitas. *nouo lacte*, v. ad Ecl. II, 22. Describit autem libationem.

68 v. Theocr. V, 53. — 69 Ex multo suauiore loco Theocr. VII, 63 adumbratum. 71 *Vina Ariusia* ex promontorio et tractu Ariusio in insula Chio. Etiam horum mentio a pastore facta reprehensione digna: excusari tamen potest poeta, cum in carmine maioris spiritus versetur. *nouum nectar*, fuit scilicet vinum dulce. *Calathus* h. l. valis et calicis genus.

72 *Lyctius* a Lycto, vrbe Cretae. Theocr. l. c. 71.

73 Poetica ratione pro saltare simpliciter dictum videtur.

74 *cum sollemnina vota* R. N. forte, messe facta. cf. v. 70. Mox *cum lustrabimus agros*. *Lustratio agrorum*, siue ambarualia, moribus quidem Romanis fiebant sub casum hiemis, iam vere fereno. v. Ge. I, 340 et ad Tibull. II, 1 pr. hinc forte v. 70 *si frigus erit*. Fatendum tamen, ad Siculos haec potius ritus accommodata haberi debere. itaque cogitandum simpliciter de annuo festo Nympharum alioque festo agrorum lustrandorum.

77 *dum*

Dumque thymo pascuntur apes, dum rore cicadae,
Semper honos nomenque tuum laudesque mane-
Ut Baccho Cererique, tibi sic vota quot annis (bunt.
Agricolae facient: damnabis tu quoque votis. 80
MO. Quae tibi, quae tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis sibilus Austri,
Nec percussa iuuant fluctu tam litora, nec quae
Saxosae inter decurrunt flumina valles.

ME. Hac te nos fragili donabimus ante cicuta. 85
Haec nos, Formosum Corydon ardebat Alexin:
Haec eadem docuit, Cuium pecus? an Meliboei?
MO. At tu sume pedum, quod, me quum saepe rogaret,
Non tulit Antigenes, (et erat tum dignus amari)
Formosum paribus nodis atque aere, Menalca. 90

SILENVS. ECLOGA VI

ARGVMENTVM

Varo inscripta est haec Ecloga, vide v. 7 et 12, cuius
et Ecl. IX, 26. 27. 35 meminit. cf. Ouid. ex P. IV, 16,
31, qui quis fuerit, non facile ad liquidum deduci posse
puto, cum Varus tot gentium, v. c. Quinctiliae, Pompeiae,
Atiae,

77 dum rore cicadae. an-
tiqua opinio. Theocr. Idyll.
IV, 16: Scut. Herc. 395.

80 damnabis tu quoque
votis, h. eo, quod homi-
nes earum rerum, quas a
te precati erant, compo-
tes facis, obligabis eos ad
vota, quae ea quasi sub
conditione fecerant, sol-
venda. Formula sollem-

nis: damnatus voti, sed et
voto.

82 veniens Auster est
oriens, flare incipiens.
— 83 Certavit cum Theo-
cr. I, 7. 8. 85 v. Theocr.
VII, 42 et sup. II, 24.
ante, antequam discedi-
mus. paullo ieiunius in-
sertum. 88 cf. Theocr,
VII, 43. 44.

D

i Syra-

Atiae, Liciniae, cognomen commune fuerit. Felicissimus autem in huius Eclogae argumento et eius tractatione fuit poeta. Iucundissimis enim, dulcissimis, ac pulcherrimis rerum imaginibus omnis haec narratio distincta est, qua Silenus ex antiquissimorum poetarum ac philosophorum rationibus originem rerum canit, atque inde per fabulas ornatum poeticum maxime admittentes vagatur. Non enim, quare ad Epicuri potissimum placita v. 31 sqq. referam, video; quid? quod quatuor elementa, e quibus uniuersum ibi construitur, quae ad Empedocleam rationem pertinent, ab Epicureorum principe Lucretio exagitantur I, 717: et nititur tota de Virgilio Epicureae philosophiae sectatore fabula fide Pseudodonati et Seruii, vanissimorum hominum. Fuit autem antiquissima aliqua fabula de Sileni philosophia et super res naturales et morales disputationibus. Locus fuit hac de re classicus in Theopompi Thaumasiis: unde excerpta particula apud Aelian. Var. Hist. III, 38, ubi vid. Intpp. et quos laudant. Virgilium eas tantum fabulas secutum esse apparet, quae et frequentatissimae in veterum carminibus essent, et ornatum poeticum in primis admitterent. Itaque alias disertius exponit, aliarum non nisi argumenta commemorat, et delectationi adeo studet, ut inter antiquas illas fabulas Galli sui meminerit.

FAVNORVM SATYRORVM ET SILVANORVM DELECTATIO

Prima Syracosio dignata est ludere versu
Nostra, nec erubuit siluas habitare, Thalia.

Quum

¹ *Syracosio - versu, Theocriteo. v. Ecl. IV, 1. Prima intelligunt e Romanis; e quibus se primum ad tenue hoc carminis genus descendisse significat. Melius de aetate accipias,*

quod in adolescentia iis carminibus se dederat, non epicis, v. 3 reges et proelia, a quibus reuocabat eum Apollo.

² *siluas habitare, ad genus bucolicum refertur.*

v. ad

Quum canerem reges et proelia, Cynthius aurem
 Vellit, et admonuit: Pastorem, Tityre, pinguis
 Pascere oportet ouis, deductum dicere carmen. 5
 Nunc ego (namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
 Vare, tuas cupiant, et tristia condere bella)
 Agrestem tenui meditabor arundine Musam.
 Non iniussa cano. si quis tamen haec quoque, si quis
 Captus amore leget; te nostrae, Vare, myricae, 10
 Te nemus omne canet: nec Phoebus gratior ulla est,
 Quam sibi quae Vari praescripsit pagina nomen.

Pergite, Pierides. Chromis et Mnasylos in antro
 Silenum pueri somno videre iacentem,

Inflatum

v. ad Ecl. IV, pr. *Thalia* omnino pro Musa dicta videri potest, etsi ea proprie hic memorata videtur, quia bucolicon eius fidei ac praesidio creditum habebatur. 3 *aurem vellit*. notus admonendi mos, qui adeo in gemmis expressus.

5 *deductum carmen*, proprie tenue, vt pastoritium, a lana in filum deducta; sed tum de quocunque carmine.

6 *qui dicere laudes tuas cupiant*, qui carmen epicum condant. Magna vero cum venustate rem ad Vari laudes trahit. 7 *tristia*, epitheton bellorum

perpetuum, nec singularem vim h. l. habet.

9 *Non iniussa cano*, sed ab Apolline iussa; cf. Ecl. VIII, 11. tenui ea quidem carmine; si tamen non infeliciter a me elaborata erunt, vt sint, quibus placeant, haec ipsa quoque laudes tuas disseminabunt.

10 *myricae* — nemus pro rure et pastoribus. cf. ad v. 2 et Ecl. IV, 2.

13 *Chromis et Mnasylos*. Faunorum vel Satyrorum nomina esse necesse est. Exstant eiusmodi horum siluestrium numinum lusus passim in monumentis veterum.

Inflatum hesterno venas, vt semper, Iaccho: 15

Serta procul tantum capiti delapsa iacebant:

Et grauis adtrita pendebat cantharus ansa.

Adgressi (nam saepe senex spe carminis ambo
Luserat) iniiciunt ipsis ex vincula fertis.

Addit se sociam, timidisque superuenit Aegle: 20

Aegle, Naiadum pulcherrima: iamque videnti

Sanguineis frontem moris et tempora pingit.

Ille dolum ridens, Quo vincula neētis? inquit.

Soluite me, pueri: satis est potuisse videri.

Carmina, quae vultis, cognoscite: carmina vobis; 25

Huic

16 *Serta procul tantum*
c. Hoc in loco *procul tantum* quomodo bene iungi possit, difficile dictu est. Omnibus expensis ita statuo, vt Graece dictum accipiam, δειλίως, vt πότερ ὅσον, vt saepe ὅσον et τοῖον etiam apud Homerum. cf. Od. 6, 404. 450. Graecum esset: κατὸς ἀπὸ τέσσον, h. tantillum, non adeo longe. *capiti* Graece pro a capite. *procul iacebant*, vt Prudent. Psychom. 687 *Scissa procul palla structum et serpente flagellum Multiplici, media camporum in strage iacebant; et longe lapsum temone* Aen. XII, 470. 17 *Grauis cantharus*, vino plenus, inquit

Burmannus; malim omnino vas magnum et capax designari. *pendebat* sc. semisupina, tantum non euerfa. *adtrita ansa* sc. frequenti usu.

21 *iamque videnti*, expergefatto. Causam pingendi afferunt siue iocum ac petulantiam, siue honorem, quod antiquissimo more, qui deinceps in diis agrestibus perstitisse videtur, deorum simulacra minio pingerentur. cf. Ecl. X, 27. Neutrum placet; ferendum tamen esset prius. Sufficit petulantiam Nymphae repraesentari. 24 *satis est potuisse videri*, vt videamini me vincere potuisse.

26 *Huic*

Huic aliud mercedis erit: simul incipit ipse.
 Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
 Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
 Nec tantum Phoebos gaudet Parnasia rupes:
 Nec tantum Rhodope mirantur et Ismarus Orphea. 30
 Namque canebat, ut magnum per inane coacta
 Semina terrarumque animaeque marisue fuissent
 Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
 Omnia, et ipse tener mundi concreuerit orbis.
 Tum durare solum et discludere Nerea ponto 35
 Coeperit, et rerum paullatim sumere formas.
 Iamque nouum terrae stupeant lucefcere solem,

Altius

26 *Huic aliud mercedis erit*, vis non ingrata puel-
 lis. 27 *in numerum*, ad
 modum rhythmici saltare.
Serv.

31 Ex Apollonii Argo-
 naut. I, 496 sqq. petitum
 hoc exordium. *coacta* di-
 xit femina, quae passim
 per vacuum ferebantur,
 nunc ad quatuor rerum
 genera seu elementa red-
 acta. *magnum inane*, Lu-
 cretiana oratio. *tener or-*
bis, ut *tenerae res* Ge. II,
 343. *Chaos enixum terras*
 dixit Manil. II, 13 *Orbem-*
que sub illo Infantem; pri-
imum titubantia sidera cor-
pus. 35 *Tum durare so-*
lum et d. tum, ut terra coe-

perit indurescere et soli-
 dari, adeoque aquas dis-
 cretas et a superficie intra
 certos fines et littora de-
 pulsas seorsum includere:
 cf. Lucret. V, 439. 448. 454.
 488: et paullatim herbis
 arboribusque vestiri. Eae
 enim sunt *formae rerum*,
 quae, exclusis aquis, in
 superficie telluris appa-
 ruere. cf. Lucret. V, 781.
 — 37 *stupeant - cadant* etc.
 tempus praesens pro prae-
 terito: canebat, ut stupue-
 rint, ceciderint etc.; sed
 valet hoc ad viuidiorem
 orationem. Dicta vero
 haec pulcherrime pro: ut
 sol et coelum factum fue-
 rit.

Altius atque cadant submotis nubibus imbres.
 Incipiant silvae quum primum surgere, quumque
 Rara per ignotos errent animalia montis. 40
 Hinc lapides Pyrrhae iactos, Saturnia regna,
 Caucasiasque refert volucres, furtumque Promethei.
 His adiungit, Hylan nautae quo fonte relictum
 Clamassent: ut litus, Hyla, Hyla, omne sonaret.
 Et fortunatam, si numquam armenta fuissent, 45
 Pasiphaen niuei solatur amore iuenci.
 Ah, virgo infelix, quae te dementia cepit?
 Proetides inplerunt falsis mugitibus agros:
 At non tam turpis pecudum tamen vlla secuta est
 Concubitus, quamuis collo timuisset aratrum, 50
 Et saepe in laeui quaesisset cornua fronte.

Ah,

39 *Incipiant s. q.* cum
 primum silvae inciperent
 enasci et errarent etc.
montes ignotos, in quibus
 tum primum ferae vaga-
 bantur.

41 Hominum originem
 iam exponere debebat;
 sed, et poeticam rationem
 et vetustissimorum philo-
 sophorum morem secutus,
 fabulis eam inuolutam ex-
 ponit; quas qui singulas
 vult cognoscere, adeat Na-
 sonem. Delectare porro
 narratione pueros et pu-
 ellam Aeglen instituerat.
Saturni regnum apud ple-
 rosque poetas diluuiio Deu-

calioneo antea est; sed
 in tali enumeratione or-
 dinem temporum seruare
 non necesse est.

46 *solatur amore iuenci.*
 elegantissima conuersio,
 pro eo, quod simpliciter
 dici poterat, *Pasiphaes amo-
 res canit*, quae fabula sum-
 ma cum arte ad rerum
 praesentissimas imagines
 reuocata apponitur. 47
virgo h. l., ut puella, om-
 nino pro femina. 48 *falsis mugitibus.* Insania cor-
 reptae videbantur sibi in
 vaccas mutatae esse, mu-
 giebant, et aratro iungi se
 putabant.

52 erras,

Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras:
 Ille, latus niueum molli fultus hyacintho,
 Ilice sub nigra pallentis ruminat herbas: (phae, 55
 Aut aliquam in magno sequitur grege. claudite, Nym-
 Dictaeae Nymphae, nemorum iam claudite saltus:
 Si qua forte ferant oculis sese obuia nostris
 Errabunda bouis vestigia. forsitan illum,
 Aut herba captum viridi, aut armenta secutum,
 Perducant aliquae stabula ad Gortynia vaccae. 60
 Tum canit Hesperidum miratam mala puellam:
 Tum Phaethontidas musco circumdat amarae

Corti-

52 *erras*, vagaris per montes, tauri amati insequendi causa. At ille spreto tuo amore, tamquam superbus aliquis puer, inter herbas ac flores recubans etc. 54 *pallentes* — herbas, *χλωρὰς*, virides. iam Ecl. II, 47: III, 39: V, 16. *ilex* vero *nigra* a nigricante virore. — 55 *claudite Nymphae*. Ut concitator et acrior reddatur narratio, ingeniosissima orationis conversione Pasiphae exclamans inducitur. 56 *Dictaeae* a monte Cretae, Dictae. *nemorum saltus* sunt hic aditus ad silvas, angusti fere, asperi et confragosi, quae loca proprie *saltus* dicuntur. 58 *Er-*

rabunda bouis vestigia, h. gressus bouis errantis; *πλωδίας βῆς* dixit Auctor hymni Homerici in Merc. 75. 60 *Gortynia stabula* a Gortyna, Cretae vrbe, ut sic, spreto Pasiphae, aliam amicam secutus, ad stabulum suum perducatur, cum ille e Gnosicis armentis esset. Vix tamen fert poetica ratio *Gortynia* tam anguste accipere: est enim omnino ornatus causa appositum, quia res in Creta agitur, et intelligenda stabula eius nota et consueta.

61 Atalantam canit. 62 *musco* c. h. quemadmodum Phaethontis sorores muscoso cortice circumdatae, et in alnos, siue in *larices*, ut communis fabula fert,

Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
 Tum canit, errantem Permessi ad flumina Gallum
 Aonas in montis vt duxerit vna sororum: 65
 Vtque viro Phoebi chorus adfurrexerit omnis:
 Vt Linus haec illi diuino carmine pastor,
 Floribus atque apio crinis ornatus amaro,
 Dixerit: Hos tibi dant calamos (en accipe) Musae,
 Ascraeo quos ante seni: quibus ille solebat 70
 Cantando rigidas deducere montibus ornos.
 His tibi Grynei nemoris dicatur origo:

Ne

mutatae fuerint. Dicunt enim poetae ea fieri, quae facta narrare volebant.

63 Praeclarum hoc commentum ad Galli laudem. Occupatum eum in re poetica duxit Musa ad Heliconem, vbi totus Musarum chorus ipsi assurgit. Habuit autem ante oculos fabulam de Hesiodo. cf. Nicand. Theriac. 11. 12. *Permessus* fl. Boeotiae ex Helicone monte descendens. Est hic mons intell. per *Aonas montes*, ab *Aonibus*, primis Boeotiae incolis. v. Strabo IX p. 615.

67 *Vt Linus*. Iungendum: vt dixerit haec diuino carmine. De Lino v. Ecl. IV, 56. Necesse autem, Lini aliqua carmina olim celebrata fuisse, quae

cum Hesiodois aliqua ratione comparari possent. *Ascraeus senex* Hesiodus, a vico Boeotiae Ascra.

72 *Grynium*, τὸ Γρύνειον, seu *Grynia*, oppidum Acolidis in Asia minore, fano et oraculo Apollinis nobile. In magnas difficultates impegit interpretes, quamquam ipsi satis sensisse non videntur, Seruiana aliqua lacinia ad h. v. *Hoc autem* (quod de Gryneo nemore narratum fuerat) *Euphorionis continent carmina, quae Gallus transtulit in sermonem latinum, unde est illud in fine Ecl. X, 50 Ibo, et Chalcidico quae sunt mihi condita versu Carmina*. Quibus relictis, si ipsa poetae verba sequare, nihil aliud inde elicias, quam

Ne quis sit lucus, quo se plus iactet Apollo.
 Quid loquar aut Scyllam Nisi, quam fama secuta est,
 Candida succinctam latrantibus inguina monstros 75
 Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto
 (Ah!) timidos nautas canibus lacerasse marinis?
 Aut ut mutatos Terei narrauerit artus:
 Quas illi Philomela dapes, quae dona pararit?
 Quo cursu deserta petiuerit, et quibus ante 80

Infelix

quam haec: Gallum a Lino Musarum iussu fistulam accepisse, qua ille Gryneum nemus caneret. Carmen igitur eiusmodi aliquod aut scripsit aut molitus est Gallus stilo vel imitatione Hesiodi: quem constat inter alia *ἐπη μαντικά, θεῖος λόγους*, et *Μελαμποδίων* scripsisse. Potuit in his esse aliquid de oraculo Apollinis Grynei, quod Gallus Latine expressit. In his acquiescere interpreti licet.

73 Nota forma. cf. Callimach. in Del. 269.

74 *Quid loquar.* Pergit commemorare Silenii carminis argumentum, non Galli versuum. Assumendum autem ex v. 78 ut: Quid loquar, aut ut Scyllam aut ut Tereum narrauerit, h. fabulas de Scylla et Tereo. Confudit duas Scyllas, alteram Nisi,

Phorci alteram; quod et alii poetae fecere. Perizon. Animadv. hist. c. 9. De Ulyssis, dum praeteryeherentur, fociis a Scylla deuoratis nota fabula. Versum 75 et formam monstrosam Scyllae illustrant numi, gemmae in Dactyl. Lippert. Mill. I, I, 127. 128, item alia veterum monumenta. In verbis praeiuit Lucret. V, 890.

76 *vexasse.* habuisse hoc vocabulum paullo maioris atrocitatis significatum ap. veteres contendunt et defendunt Virgilium Gellius N. A. II, 6: Macrobian. VI, 7: Serv. ex Probo h. l. videtur expressisse Homericum *βλάπτειν*.

80 Nota vel ex Ouid. Met. VI. extr. fabula. Poeta eos sequitur, qui Philomelam in hirundinem mutatam esse memorant, ut

D 5

multi

Infelix sua tecta superuolitauerit alis?

Omnia quae, Phoebus quondam meditante, beatus

Audiit Eurotas, iussitque ediscere lauros,

Ille canit. pulsae referunt ad fidera valles.

Cogere donec oues stabulis numerumque referre 85

Iussit, et inuito processit vesp̄r Olympo.

MELIBOEVS. ECLOGA VII

ARGVMENTVM

Et hoc carmen e genere dramatico, amoebaeo dicto, est. Corydon et Thyrsis cantu certant, adsidente Daphnide et arcesso ad arbitrium ferendum Meliboeo. Locus, in quo consederant, est amoenissimus: sub umbrosa quercu a fauonio leuiter agitata, inter apum susurrus, in vicinia Mincii, fluminis, v. ad Ecl. I, 47. 52, et quidem ea parte, qua

multi fecere, v. c. Apollod. III, 13; appositis autem epulis ex Ityis filii membris paratis, illa cum sorore statim profugit insequente cum ferro Tereo. Hinc illud: *quo cursu deserta petiuerit*. Mox Tereo instante sorores in aues mutantur: tum Philomela hirundo facta aedes suas circumvolat, quasi pristinae sedis desiderio. cf. Cirim 51: Ouid. Met. II, 490: Stat. III Silv. 5, 98. *Quo cursu — et quibus alis dicta eleganter pro quomodo. Et tecta ante sua iungenda sunt*. Hunc in modum om-

nis loci difficultas tollitur.

83 Amauit Hyacinthum, Oebali filium. Spartanum, Phoebus. vid. Ouid. Met. X, 162 sqq. ad Eurotae itaque, qui Laconicae fl. est, ripas saepe lyra cecinit. *meditante*, v. ad Ecl. I, 1. *pulsae*, sc. vocibus, sonis, vt resonarent.

84 — 86 Silenus vsque ad noctem canit. Sed quam ornate hoc poeta extulit! *numerum referre*. cf. Ecl. III, 34. *Vesper* est Hesperus, Veneris stella. *inuito Olympo*, quod coelum aegre ferebat, nocte ingruente carmen finiri.

qua armenta potum ducebantur. Etiam in hoc carmine putidum est referre, quas allegorias commenti sint interpretes, cum haud dubie nihil aliud spectarit poeta, quam ut ad Theocritei Idyllii VI imitationem illud carminis amoebei genus exprimeret, quod narratione alicuius pastoris, qui interfuerat certamini, continetur. Hanc nostri poetae eclogam noua arte ac varietate expressit Gesnerus V. Cl. in Lyca et Milone.

MELIBOEVS. CORYDON. THYRSIS

M. **F**orte sub arguta confederat ilice Daphnis,
 Compulerantque greges Corydon et Thyrsis in
 Thyrsis oues, Corydon distentas lacte capellas. (vnum,
 Ambo florentes aetatibus, Arcades ambo,
 Et cantare pares, et respondere parati. 5
 Huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,
 Vir

1 *arguta — ilice*, leui cum fufurro ac murmure, feu fibilo venti, agitata. Sic Graecis arbor ἄρει, συρίσδετολ, μελίσδετολ, ψιδυρίζει. Expressum vero hoc initium carminis ex Theocr. Idyll. VI, 1 sq. et VIII, 1 sqq. Ipsa vero Meliboei narratio habet summam et ἀφέλειαν et suauitatem.

5 *Et cantare pares*, h. pares cantando, et vterque amoebaeo carmine praestans; hoc expressit *paratus ad respondendum*, quod in eo genere difficillimum est. Similes adeo ii, qui nunc Italae Improvi-

satori dicuntur. Neque vero illud otiosum, *Arcades ambo*, cum is populus musica maxime delectaretur; ex ipsa enim legum disciplina, ad molliendos hominum per agros et vicus habitantium mores, ea arte erudiebantur pueri. Erant itaque inter eos plures, qui in ea excellenter.

6 *defendo a frigore*, regendo eas stramine, famentis etc., ne frigore vrantur. Sed hic ea difficultas iam antiquis (vid. Serv.) animaduersa oritur, quod aestiuo tempore tota huius eclogae res agi videatur,

Vir gregis ipse caper deerrauerat. atque ego Daphnia
 Adspicio: ille vbi me contra videt: Ocius, inquit,
 Huc ades, o Meliboe: caper tibi saluus et haedi.
 Et, si quid cessare potes, requiesce sub vmbra. 10
 Huc ipsi potum venient per prata iuueni:
 Hic viridis tenera praetexit arundine ripas
 Mincius, eque sacra resonant examina quercu.
 Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida,
 habebam,
 Depulso a lacte domi quae clauderet agnos: 15

Et

deatur, in quo, in primis clementi Italiae coelo, a frigore nullus metus esse potest. Enimvero agi hic de verno tempore, vt supponamus, et *umbra quercus* et *arundinis tenerae* mentio, et *apum susurrus* permittit, *depulsi* vero a lacte *agni* et *discentae lacte capellae* etiam iubent; exitu enim autumnali oues in Italia parere notum est. Adderem versus 46.47, sed vid. ad 53. Ineunte autem vere non raro vri arbores nocturno frigore videmus, et *myrtos* frigoris impatientes esse constat; et regio ista vltra Padum frigidior. cf. Serv. ad v. 47. 7 *Vir gregis ipse caper.* habet a Theocr. VIII, 49. *ipse caper deer-*

rauerat, adeoque et haedi totusque grex. hinc versu 9 *caper tibi saluus et haedi.* Animaduenterat eos et intuitum locum compulerat Daphnis v. 9. Sed idem Meliboeus armenta pascebat; quibus adiunctum capellarum et ouium gregem habebat. cf. v. 11 et 15. — 12 Mincius enim non longe a Mantua lacum efficit et palustres ripas habet. cf. Ge. III, 13 — 15 et Aen. X, 205. *sacra quercus*, cf. Ge. II, 16. imago rei petita ex Theocr. I, 106. 107. cf. Ecl. I, 54 sqq. 15 *Depulso a lacte agnos*, h. a matribus, v. Ecl. I, 22: III, 82, atque adeo infirmos et curae diligentioris egentes.

16 Et

Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.

Alternis igitur contendere versibus ambo
Coepere: alternos Musae meminisse volebant.

Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis. 20

c. Nymphae, noster amor, Libethrides, aut mihi car-
Quale meo Codro, concedite; proxima Phoebi (men,
Versibus ille facit: aut, si non possumus omnes,
Hic arguta sacra pendebit fistula pinu.

t. Pastores, edera crescentem ornate poetam, 25
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro:

Aut, si ultra placitum laudarit, baccare frontem

Cingi-

16 *Et certamen erat*, h. e. certantes, qui contendunt inter se. v. ad Aen. V, 339. 19 *alternos Musae meminisse volebant*. Si haec vera lectio, nec versus ab aliena manu est, in hunc modum exponenda forte haec sunt: Musae, quae amant alterna, Ecl. III, 59: hanc legem carminis dicebant, ut alternos versus meminissent seu recitarent, h. e. ut versibus alternis canerent.

21 *Libethrus* fons est cum antro in Helicone. v. Strabo IX p. 629 A τὸ τῶν Λειβηθρίδων νυμφῶν ἄντρον. 22 *Codrus* nomen pastoris aequae ac Tityrus etc. 23 *aut si non p. q.*

versus facere proximos (ita exp. τὸ proxima, neutrum absolute positum) eius versibus; pro, si eum aequare carmine non licet; *proximus* h. l. dignitate et praestantia. cf. ad Tibull. III, 5, 3. *sacra*, v. ad v. 13. Ouid. Met. X, 103. 4.

25 *crescentem poetam*. De se loqui Thyrsin puta. Obtrectat scilicet laudibus Codri. 27 *ultra placitum*, plus, quam ipsi placet h. videtur, laudamur ab eo, qui nos immodice et praeter veritatem laudat. De *baccare* v. ad Ecl. IV, 19. Est autem fascini genus notum, ut immodica laude efferantur ea, quibus quis inuideat.

30 Mi-

Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

c. Saetosi caput hoc apri tibi, Delia, paruus

Et ramosa Mycon viuacis cornua cerui.

30

Si proprium hoc fuerit, laeui de marmore tota

Puniceo stabis furas euincta cothurno.

τ. Sinum lactis et haec te liba, Priape, quotannis
Expectare sat est: custos es pauperis horti.

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu, 35

Si

30 Mirantur, quod de alieno pastore agat Corydon. Sed fert carminis amoebaei ratio, ut etiam aliorum facta ac dicta exponantur. cf. Ecl. III, 90. 91, 96-99. Supplendum vero: Mycon tibi dicat, quod, te propitia, feliciter venatus fuerit. *si proprium hoc fuerit*, si tam felici venatu perpetuo uti contigerit etc., ut inf. Aen. VI, 872 *propria haec si dona fuissent*. Alii apud Servium *proprium hoc* ad gregem, quem pascebat (ita responderet v. 36), vel ad id, quod v. 21 sq. petierat, ut carmen sibi, quale Codro, contingeret, referunt. Alterutrum ex his tenendum, ita quidem, ut comparisonem instituat Corydon. Mycon tibi haec capita cerui et apri dicauit, o Diana; at ego statuam marmoream, quod maius

est, tibi ponam, si proprius ac perpetuus grex hic fuerit. Quamquam vel sic impedita huius versus manet ratio. De *protomis* ferarum Dianae consecratis et ex arbore suspensis notares, et notus locus Spanhemii ad Callimach. in Dian. cf. Aen. IX, 407. 408.

32 Antiquissimo more in statuis etiam marmoreis vestitus coloribus pingi solitus; ita h. l. pedum indumentum. *Cothurno*, quod calceamentum venatorium est, Diana fere conspicua: v. c. Daſtylioth. Lippert. Chil. I P. I, 68. *euincta* aut pro vineta, aut a pede ad furas vsque.

34 Idem color in Tib. I, I, 19 sq. Sat est tibi haec a me quotannis offerri.

35 *pro tempore*, ut tempus et res ferebat, ἐν τῶν παρόντων, ἐόντων, ὑπαρχόντων.

35 h.

Si fetura gregem suppleuerit, aureus esto.

c. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblae,
Candidior cygnis, edera formosior alba:

Quum primum pasti repetent praesepia tauri,

Si qua tui Corydonis habet te cura, venito. 40

t. Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, proiecta vilior alga;

Si mihi non haec lux toto iam longior anno est.

Ite

36 h. si bona ouium fetura fuerit.

37 *Nerine Galatea*. Nerei et Doridis filia fuit, Nympha illa marina a Polyphemo adamata, quam tamen hic Corydon tamquam suam amicam, ut ad se veniat, appellat. Scilicet poeta tantum in hoc elaborauit, ut Theocriteum carmen exprimeret Idyll. XI, 19 sq., uti etiam fecit Ecl. IX, 39 sq. Sic sup. v. 26 *Arcades* pastor memorat, qui inter Mantuanos viuebat. Quamquam hoc ipso minor carminis suauitas esse debet, quod in vera vita istae fabulae minus iucundae sunt. De *Hybla* cf. Ecl. I, 55. *hedera alba* v. ad Ecl. III, 39.

41—43 Per *Sardoas* herbas, batrachii s. ranuncu-

li, *Habnenfuß*, genus intellige, cuius magnus in Sardinia erat prouentus; vis eius caustica, ut, si cruda folia cuti imponantur, pustulas, ut ignis, faciat, Plin. XXV, 13; succus autem potus insanire facit, et inter alias membrorum contractiones eos oris spasmos efficit, ut ridere videantur. hinc de risu Sardonio res notissima. *amarior*, nam *δριμύτατον* appellat Dioscorides; et hinc *amaror mellis Sardois*. 42 *Ruscus* virgultum breue, acutis foliis et pungentibus. *Serv.* h. l. et Ge. II, 413. nostris *Mausdorn*. *alga*, herba marina vario genere, quae tempestate in littus proiici solet. v. ibid. 43 Quanta venustas in illo Theocr. XII, 2 οἱ δὲ ποθεῦντες ἐν ἡματι γηγάσκειν

Ite domum pasti, si quis pudor, ite iuueni.
 c. Muscosi fontes, et somno mollior herba 45
 Et quae vos rara viridis tegit arbutus umbra,
 Solstitium pecori defendite. iam venit aestas
 Torrida: iam laeto turgent in palmite gemmae.
 r. Hic focus et taedae pingues, hic plurimus ignis
 Semper et adsidua postes fuligine nigri. 50
 Hic tantum Boreae curamus frigora, quantum
 Aut numerum lupo aut torrentia flumina ripas.
 c. Stant et iuniperi et castaneae hirsutae:

Strata

44 *si quis pudor.* increpat boues, quasi dicat, pudeat vos pastos tam tarde domum procedere, et me ab amicae amplexu distingere.

45 — 48 *somno mollior herba*, ex Theocr. expressum Idyll. V, 51: XV, 125 ἔπνω μαλακώτερά. *mollis somnus* solemnem epith. Ge. II, 470 non minus ac *mollis herba*; hinc comparatio ducta. Ceterum v. 45 — 60 cum Theocrito certauit Idyll. VIII, 33 sqq. — 46 *arbutus*, v. ad Ecl. III, 82. *rara* vero *umbra*, aut vt ad naturam arboris humilis nec admodum patentis respiciatur, aut vt *rara* tantum ad ornatum spectet: propter interualla frondium, vt Ecl. V, 7.

Dictum vero pro: *et o arbutus, quae tegis eos* etc.

— 47 *Solstitium pecori defendite*, h. calorem ac vim solis in solstitio constituti, s. simpliciter aestiui, a pecore prohibete. Ex Graec. ἀμύνειν, ἀλλάλκειν. cf. Horat. Od. I, 17, 3: Cic. Cat. mai. 53 *uisa vestita pampinis nec modico tepore caret, et nimios solis defendit ardores*. v. 48 *turgere*, ὀργᾶν.

49 *taedae*, ligna, e picea seu pinu. Versus ex Theocr. XI, 51. 50 *adsidua p.* vtpote in paupere tugurio sine καπνοδόκη. 51 Ex Theocr. IX, 12. 13 et 19. 20. 52 *numerum lupo*, vt numerato pecori parcat.

53 Iam supra monitum, in his carminibus, quae per

Strata iacent passim sua quaeque sub arbore poma.

Omnia nunc rident. at si formosus Alexis 55

Montibus his abeat, videas et flumina ficca.

τ. Aret ager: vitio moriens fitit aeris herba:

Liber pampineas inuidit collibus umbras.

Phyllidis aduentu nostrae nemus omne virebit:

Iuppiter et laeto descendet plurimus imbri. 60

c. Populus Alcidae gratissima, vitis Iaccho,

Formosae myrtus Veneri, sua laurea Phoebus.

Phyllis amat corulos: illas dum Phyllis amabit,

Nec

per alterna edi solent, singulis tetrastichis singulas sententias memorari, inter se diuersas et a variis rebus et locis petitas, vti h. l. sententiam prodit Corydon, cui nihil cum superioribus commune sit; tantum pastoritia imagine petita ex Theocr. VIII, 41 — 49 hoc eloqui vult: (cf. Ecl. V, 32 sqq.) esse quidem eius loci ac montis iucundissimam naturam, cum sit arboribus confitus iisque frugum plenis; at Alexidis absentia omnem istam rerum suauitatem obscurari: alioqui non posset de autumnali tempore loqui v. 53. 54. Sed nec illa pastoris inconstantia satis placet. Corydon v. 37 Galateam, v. 55 Alexin,

v. 63 Phyllidem amicas laudat; id quod parum ad delectationem legentis valere potest. Maiore cum arte et suauitate Popius *Pastoral.* I, 68 sqq. *castaneae hirsutae* exteriori cortice seu echino. v. Calpurn. Ecl. II, 83.

54 v. Theocr. VII, 144.

57 *vitio aeris*, int. aestum et nimium calorem. — 58 *Liber p.* aret vinea; exsiccatae sunt nimio aestu vites et folia amiserunt. *Serv.* 60 *Iuppiter* de aere, vt Ge. II, 326, ex veteris philosophiae mythis physicis, in quibus Iuppiter et Iuno aerem superiorem et inferiorem designant; quod et ipsum vereor vt pastoris ingenio accommodatum sit.

Nec myrtus vincet corulos, nec laurea Phoebi.

T. Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis, 65

Populus in fluviis, abies in montibus altis:

Saepe at si me, Lycida formose, reuifas,

Fraxinus in silvis cedat tibi, pinus in hortis.

M. Haec memini, et victum frustra contendere Thyrsin.

Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis. 70

PHARMACEVTRIA. ECLOGA VIII

ARGVMENTVM

Duorum pastorum carmina, alterum ex Theocrit. Idyll. III, alterum ex Idyll. II expressa recitantur. In Damonis carmine grauis dolor et aegritudo alicuius pastoris, cui Nisa, amata puella, Mopsum riualem praetulerat,

65 *pinus in hortis*, pinus sativa, seu domestica, et hortensis, Ouidio Art. III, 692 *pinus culta*, πίτυς ἡμερος, arbor semper virens et apibus grata.

69 Operose docent viri docti per totam eclogam, quantopere in singulis versibus superior Thyrsi sit Corydon, iis tamen fere argumentis, ut, si poeta Thyrsin victorem pronuntiasset, iidem huius iudicii causas et probationes ab iisdem locis ducturi fuisse videantur. Hoc facile percipio, Thyrsin esse perpetuum Corydonis obtrec-

tatorem; huius tamen versus qua tandem in re Thyrsios numeros praestent, qui tardus meus sensus est, equidem non percipio. — 70 *Ex illo C.* accipiendum: ex eo tempore animo meo Corydon nobilis ille et praeter omnes excellens cantu pastor habetur. Dure tamen quin fieri dicam, totumque versum habeam inertem, a meo sensu impetrare non possum. Sed forte a Virgilio profectus non est. Theocriteum, unde expressum, multo lenius, Idyll. VIII, 92 Κάκ τῷ Δάφνι παρὰ ποταμῷ πρῶτος ἔγεντο.

tulerat, egregie exponitur; in *Alphesiboei* carmine mulier *Daphnin*, amantem suum, a quo se desertam esse putat, incantationibus magicis ad se reuocat. Descriptio loci ac temporis v. 14 sqq. et in altero carmine v. 64 sq. est iucundissima. Sed *Virgilianum* carmen in eo forte parum probandum, quod diuersis locis haec in vno eodemque carmine aguntur, quodque *Alphesiboeus* v. 62 respondere dicitur, cum *Damon* nequaquam animi causa lusisset, sed, dolore victus, in ipso diei ortu ac solus querelis de amicae perfidia indulisset. Nam ipsa incantationis magicae descriptio non abhorrens ab hoc poetices genere argumentum videri debet: recte enim et ex natura nostra, cum agrorum et siluarum solitudine mire affici animi nostri et ad religionem componi soleant, pastoribus procliuius paullo et pronius in superstitiones et magicas rationes ingenium tribuitur. Inscripta vero est *Ecloga Asinio Pollioni* v. 6-13, qui tum in *Illyricum* exercitum ducebat, et iam siue pedestri itinere *Istriam* emensus erat siue maris *Illyrici* oram legebat, ut ad *Parthinos* perueniret, qui versus *Macedonicos* fines non longe a *Dyrrbachio* sedes habuere. Ad extrema autem huius anni, quo *Pollio* consulatum gesserat, referenda esse res videtur: nam sequenti anno *VIII Kal. Nov.* triumphum de *Parthinis* habuit.

DAMON. ALPHESIBOEVS

Pastorum Musam Damonis et *Alphesiboei*,
 Innemor herbarum quos est mirata iuuenca
 Certantis, quorum stupefactae carmine lynces,
 Et mutata suos requierunt flumina cursus:

Damo-

4 mutata suos — cursus.
 graece pro mutato suo
 cursu. quamquam re ui-
 escere cum casu quarto
 nonnunquam iungi docent
 interpretes. *Calpurn. Ecl.*

II, 15 ita expressit: Et te-
 nuere suos properantia flu-
 mina cursus. *Lyncas* vero
 notes in tali carmine dic-
 tas, quod ad *Siciliam* per-
 tinet.

E 2

6 T

Damonis Musam dicemus et Alphefiboeci. 5
 Tu mihi, seu magni superas iam saxa Timaui,
 Siue oram Illyrici legis aequoris; en erit vnumquam
 Ille dies, mihi quum liceat tua dicere facta?
 En erit, vt liceat totum mihi ferre per orbem
 Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno? 10
 A te principium: tibi desinet. accipe iussis
 Carmina coepta tuis: atque hanc sine tempora circum
 Inter victrices ederam tibi serpere lauros.
 Frigida vix coelo noctis decesserat umbra,
 Quum ros in tenera pecori gratissimus herba: 15
 Incumbens tereti Damon sic coepit oliuae.

D. Naf.

6 *Tu mihi*, volebat subiungere *ades*; sed desiderii aestu alio abripitur. In illis *seu* — *seu* color ductus ab inuocatione deorum. cf. Theocr. I, 123. 4. *Timaui* in ora Adriae, non longe ab Aquileia fluvius ex terra nouem fontibus progressus, seu capitibus post breuem cursum in vnum alueum coactus, primum per montes ac saltus, mox lato altoque flumine in mare exit; hinc *magni saxa Timaui*. cf. Aen. I, 244. 7 *en erit vnumquam*. cf. ad Ecl. I, 68. — 10 *Sola Sophoclea* — tra-

primentes. cf. IX, 35. *Asinium* Pollionem tragoe-
 dias composuisse, supra vi-
 dimus Ecl. III, 84 sq. Ho-
 rat. Od. II, 1. 11 *tibi*
desinet carmen, Musa, in
 te desinet; laudes tuae
 perpetuum meorum carmi-
 num argumentum erunt:
 ita simpliciter exponere
 malim. cf. Theocr. XVII, 1.

13 Permite, vt inter
 laudes tuas bellicas etiam
 hic ex poetico encomio
 honos tibi accedat, nec
 Musam meam dedignare.
 Haec vero quam elegan-
 ter expressit poeta!

16 *Incumbens* — *oliuae*.
 Wartonus ita accipit, vt
 trunco oleae adstantis ac-
 clinatus sit; hunc enim
 moeren-

D. Nascere, praeque diem veniens age, Lucifer, alnum.
 Coniugis indigno Nisae deceptus amore
 Dum queror, et diuos (quamquam nil testibus illis
 Profeci) extrema moriens tamen adloquor hora. 20
 Incipe Maenaios mecum, mea tibia, versus.
 Maenalus argutumque nemus pinosque loquentis
 Semper habet; semper pastorum ille audit amores,
 Panaque, qui primus calamos non passus inertis.
 Incipe Maenaios mecum, mea tibia, versus. 25
 Mopso Nisa datur. quid non speremus amantes?

Iungen-

moerentis hominis statum
 esse. Recte vero, modo
 vsus loquendi ferret. Sed
 nec alterum absonum, vt
 pedo innitatur; et bacu-
 lus oleagineus ex more.
 v. Apollon. Argon. II, 34.
 et sic in parte librorum
 Ouidii Met. II, 680 *Illud
 erat tempus, quo te pasto-
 ria pellis Texit, onusque
 fuit dextrae siluestris oliua,
 Alterius, dispar septenis fi-
 stula cannis.*

17 *praeque d.* praeue-
 niens diem age s. adduc.
 Aen. II, 302. Vigilarat ve-
 ro noctem miser amator.
 — 18 *Coniugis* simpl. ami-
 cae. cf. infr. 66: Ecl. VI,
 52: Aen. IV, 536. *indig-
 no amore*, h. perfido, ad-
 eoque puellae perfidia, qua
 eius fides digna non erat.
 — 19 *testibus illis*, ab ami-

ca, Nisa, saepe amanti te-
 stando aut iureiurando vo-
 catis. 20 *alloquor*, incu-
 sandi eos causa.

21 Versus intercalaris ad
 imitationem Theocr. I, 64:
 II, 17 etc. factus. *Maena-
 lios* intell. Arcadicos, pa-
 storitios, quales a pastori-
 bus cani soliti in monte
 Arcadiae, Maenalo; vnde
 seqq. versus 22 -- 24 sub-
 iicit. 22 *pinosque loquen-
 tes*, idem quod *argutae*,
 vento sonorae. cf. Ecl.
 VII, 1: 24 *non passus in-
 ertes* esse, v. Ecl. II, 32.

26 *quid non speremus a-
 mantes* sc. fieri posse? ni-
 hil non nunc expectare
 licet. Dicta haec cum in-
 dignatione et dolore vi-
 deri possunt, vt illa v. 30,
 etiam cum sarcasmo.

Iungentur iam gryphes equis: aeuoque sequenti
 Cum canibus timidi venient ad pocula damae.
 Mopse, nouas incide faces: tibi ducitur vxor.
 Sparge, marite, nuces: tibi deferit Hesperus Oetam.
 Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus. (30
 O digno coniuncta viro! dum despicias omnis,
 Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellae,
 Hirsutumque supercilium, promissaque barba:
 Nec curare deum credis mortalia quemquam. 35
 Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
 Sepibus in nostris paruum te roscida mala

(Dux

27 *Iungentur* amore. Color ductus ex Theocr. I, 132 sqq.

28 *ad pocula*, ad potum.

29 *nouas incide faces*, incisus lignis para taedas. Epitheton *nouas* ornat simpliciter.

30 *Sparge m. nuces*, qui antiquus in nuptiis Romanorum mos erat. Solebat autem fieri, nupta iam in domum et thalamum deducta, adeoque nocte iam orta, quae tuam, inquit, in gratiam solito citius oritur, hoc enim est: *tibi d. Hesperus Oetam*. Catull. LX, 328. Haud dubie graecus aliquis poeta ex Oetaea plaga oriundus primus hac formula proprie usus erat, a quo illa in sollem-

nem poetarum usum versa est. Porrigitur illud montium iugum ab oriente versus occidentem. vid. Strab. IX p. 655. Iis itaque, qui totum illum tractum habitabant, Veneris seu Hesperii stella, quoties post solis occasum in conspectum veniebat, ab Oetaeis montibus oriri videri debuit. cf. Culic. 202.

32 *O digno c.* cum contemptu irrisio: nam non minus rusticum et multo se deformiorem esse eum innuit, cuius tamen illa causa periura fieri sustinuerat; hoc v. 35 a causa exprimit. cf. Theocr. XI, 31.

37 *roscida mala*, rore matutino adpersa, *δρῶσά-*

ΕΥΤΑ.

(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem.
 Alter ab undecimo tum me iam ceperat annus:
 Iam fragilis poteram a terra contingere ramos. 40
 Vt vidi, vt perii, vt me malus abstulit error!
 Incipe Maenaios mecum, mea tibia, versus.
 Nunc scio, quid sit Amor: duris in cotibus illum
 Aut Tmaros, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
 Nec generis nostri puerum nec sanguinis edunt. 45
 Incipe Maenaios mecum, mea tibia, versus.
 Saeuus Amor docuit gnatorum sanguine matrem

Conma-

EVTA. *sepibus in n. h.* in horto prope sepem. Advmbrata suauissima haec in toto hoc genere *ῥῆσις* ex Theocr. XI, 25 — 29.

39 *Alter ab v. h.* duodecimus. cf. Ecl. V, 49. *me ceperat.* Vti anni accedere, addi, aut nos ad annos peruenire, annos attingere, dicimur, ita h. l. *annus capit, accipit* eum, qui annum duodecimum ingreditur.

41 *Vt vidi, vt p.* ex Theocr. II, 82: III, 42, cum vidi, tum statim amore exarsi. *error* vero pro infania, et hinc pro amore; vt saepe.

43 *Nunc scio, fero scil.* Ex Theocr. haec Idyll. III, 15 sq. sed multo is modestius et ex imperiti pa-

storis persona decentius. *cotes* pro cautibus. *Tmaros* Epiri mons, sub quem Dodona, Strabo VII p. 505; *Rhodope* Thraciae. *Garamantes*, extremas, vt veteres credebant, Africae supra Gaetuliam partes incolens populus, quem a pastore iactari quis, quaeso, ferat? cf. Aen. IV, 365 sqq. 45 *edunt*, pro ediderunt, genuerunt, vt in prosa oratione dicendum fuisset.

47 Haud dubie Medeam suos filios ex Iasone perfido marito mactantem respicit; cuius dum immane facinus ad Amorem refert, refugit simplicis pastoris animus horrore ad memoriam tanti sceleris; itaque ad corrigendum id, quod

Conmaculare manus. crudelis tu quoque, mater;
 Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
 Improbus ille puer: crudelis tu quoque, mater. 50
 Incipe Maenaios mecum, mea tibia, versus.
 Nunc et ouis vltro fugiat lupo: aurea durae
 Mala ferant quercus: narcissus floreat alnus:
 Pingua corticibus sudant electra myricae:
 Certent et cecenis vlulae: sit Tityrus Orpheus: 55
 Orpheus in siluis, inter Delphinas Arion.
 Incipe Maenaios mecum, mea tibia, versus.
 Omnia vel medium fiant mare: viuite siluae.

Prae-

dixerat, subiicit: *crudelis tu quoque mater*. Etsi enim ad vltima mala impellere infelix amor possit, at tale tamen scelus nemo, nisi ipse immani ingenio sit, suscipiat. Cum tamen semel contra Amorem causam suscepisset, neque omnem propterea ab eo culpam remoueri vellet, in dubitationem incidit, ita tamen, vt tandem culpam vtrique communem esse decernat. Vti haec recte, vt feci, defendere me posse arbitror, ita vt praeclare dicta extollere nolim. Inest enim ieiuni et exilis nescio quid. *Improbus* vero nil aliud, quam *crudelis*, *saevus*, Aen. II, 80: X,

727. vnde fere permittitur cum *impius*.

52 — 56 ex Theocr. I, 132 — 136. 54 *myricae* v. ad Ecl. IV, 2. *aurea mala*, v. ad III, 71. 56 *Orpheus in s. h.* Tityrus, rudis cantu, nunc inter reliqua, quae contra rerum naturam fient, erit alter Orpheus et Arion. Poetica exornatione adiecit vtrique determinationem ab externa aliqua ratione. cf. Ecl. VII, 68.

58 *medium mare*. *medium* interdum non ita definite, sed paullo pinguius dici, dudum docuere viri docti. *viuite*, valete etc. ducta haec ex Theocr. I, 115 — 118.

59 Re-

Praeceptis aerii specula de montis in vndas
Deferar. extremum hoc munus morientis habeto. 60
Desine, Maenaios iam desine, tibia, versus.

Haec Damon: vos, quae responderit Alphefiboetus,
Dicite, Pierides. non omnia possumus omnes.

A. Effler aquam, et molli cinge haec altaria vitta:
Verbenasque adole pinguis et mascula tura: 65
Coniugis ut magicis sanos auertere sacris

Expe-

59 Respicit ad scopulos
Leucatae, promontorii,
Sapphus iactu nobiles. *Spe-*
cula pro cacumine, ex *σκο-*
πία. Expressit autem Theo-
cr. Idyll. III, 25. 60 *hoc*
munus, int. carmen, quod
cecinit. Nam ad ipsam
mortem propter *morientis*
referri nolim. Respexit ad
Theocr. III, 27 et XXIII,
20. 21.

63 *non omnia p. o.* Al-
phesiboei carmen, tam-
quam doctius, recitandum
ad Musas refert. Causam
per prouerbum reddit:
se ei recitando non aequae
ac superiori carmini parem
esse: *Non omnia possumus*
omnes. Est autem hoc,
quod sequitur, carmen ex
Theocriti Pharmaceutria
Idyll. II adumbratum. Mu-
lier aliqua venefica indu-
citur amatorem suum, a se
abalienatum et in urbem
ex agro profectum, magi-

cis sacris ad se reuocans.
Loquitur vero cum Ama-
ryllide, sacrorum horum
ministra.

64 *molli*, quia lanea.
Theocr. Idyll. II, 2. 65
Verbena modo de omni
herba e sacro loco petita
modo de genere aliquo
dici videtur. *Masculum*
tus vocabant veteres opti-
mum ac praestantissimum;
idem *stagonias* appellatum,
in guttae speciem rotun-
dum; ut ex Dioscoride ac
Plin. XII, 14 docent inter-
pretes. 66 *sanos auer-*
tere — *sensus*. Serv. a sani-
tate mutare, peruertere.
Scilicet dictum pro vul-
gari: *sensus coniugis ad in-*
saniam amoris conuertere.
Theocrit. l. l. v. 3 Ὡς τὰν
ἐμοὶ βαρὺν εὖντα φίλον κα-
ταδύσομαι ἄνδρα. *Coniux*
simpl. amator, ut sup. 18;
et sic Gr. ἀνὴρ, ut Theocr.
carmen de magica formula.

Expertar sensus. nihil hîc nisi carmina defunt.
 Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daph-
 Carmina vel coelo possunt deducere Lunam: (nim.
 Carminibus Circe socios mutauit Vlix: 70
 Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
 Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Terna tibi haec primum triplici diuersa colore
 Licia circumdo, terque haec altaria circum
 Effigiem duco. numero deus inpare gaudet. 75
 Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores:
 Necte, Amarylli, modo: et, Veneris, dic, vincula necto.
 Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Limus vt hic durefcit, et haec vt cera liquefcit 80
 Vno

69 De his teratologiis
 magicarum artium ad poe-
 tas plurima, vt solent fere
 in his munifici esse, loca
 collegere interpretes; v.
 ad Horat. Epod. V et XVII:
 Lucan. VI, 420 etc.: Ti-
 bull. I, 2, 32 et h. l. Cerda
 aliique; itaque hic pau-
 cissimis defungi licebit.

71 *cantando* pro incan-
 tando, fascinando. *fri-*
gidus ex natura anguium
 dictum, et male alio tra-
 hitur. cf. supra III, 93.
rumpitur, disrumpitur. Et-
 iam hoc memorari solitum
 fuisse, nunc vno Ouidii
 loco docebimus Am. II, 1,

25 *Carminibus diffiliunt*, ab-
 ruptis faucibus, angues. in
 quem sensum *rumpi* vt ac-
 cipiamus, suadet sermonis
 ratio et vsus.

74 Dum haec loquitur,
 maga imagunculam Daph-
 nidis manu tenere eamque
 tribus filis, diuersi quoque
 coloris, circumdare pu-
 tanda est.

75 *deus* vniuerse, cum
 proprie sit Hecate, cui
 magica sacra fiunt.

77 *ternos — colores*, tria
 fila diuersi coloris, vnum-
 quodque suo nodo. cf.
 Theocr. II, 17. 18.

80 Duas Daphnidis ima-
 gines,

Vno eodemque igni; sic nostro Daphnis amore.
 Sparge molam, et fragilis incende bitumine lauros.
 Daphnis me malus vrit: ego hanc in Daphnide laurum.
 Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Talis amor Daphnim, qualis, quum fessa iuuenicum
 Per nemora atque altos quaerendo bucula lucos (85
 Propter aquae riuum viridi procumbit in vlua
 Perdita, nec ferae meminit decedere nocti:
 Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
 Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Has olim exuuias mihi perfidus ille reliquit, (90
 Pignora cara sui: quae nunc ego limine in ipso,
 Terra,

gines, alteram e limo, e
 cera alteram, igni admo-
 veri puta. cf. Theocr. II,
 28. *sic nostro D. a.* scil.
 liquefcat molliaturque in
 amorem mei, obdurescat
 vero et obfirmetur animo
 ad constantiam amoris.

82 *molam*, far et salem,
 vt etiam Theocr. v. 18 et
 21. pro sulfure *bitumine*
 illitas lauros memorat.
fragiles Lucretii VI, III
 auctoritate a sono ex fra-
 gore explicant *crepitantes*
in flamma, quod ominis
 loco in hac arbore obser-
 vabatur. Theocr. l. l. v.
 24. cf. Tibull. II, 5, 81. 83.
 — 83 *in Daphnide*, ἐπὶ Δαφ-
 νίδι, in Daphnidem, quod
 in Daphnidem vertat, vt

is eodem modo flamma a-
 moris consumatur. vide
 Theocr. l. l. v. 23 sq.: Ho-
 rat. Epod. V, 81. Scilicet
 magicae hae rationes fere
 symbolicae sunt, quarum
 congruentiam et similitu-
 dinem physicum aliquem
 effectum habere stultitia
 hominum credidit.

87 *Propter aquae riuum*.
 in prosa: *iuxta aquam ri-
 vi*. cf. Ecl. V, 47: ad Ti-
 bull. I, 1, 28.

88 *nec ferae — decedere*
nocti. elegantius ad poeti-
 cam rationem, quam *sera*
nocte. Locus omnino pul-
 cherrimus; in quo Varium
 expressit noster, docente
 Macrob. Sat. VI c. 2.

93 *debent*

Terra, tibi mando. debent haec pignora Daphnim.
 Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Has herbas, atque haec Ponto mihi lecta venena, 95
 Ipse dedit Moeris. nascuntur plurima Ponto.
 His ego saepe lupum fieri, et se condere filuis
 Moerim, saepe animas imis excire sepulcris,
 Atque satas alio vidi traducere messis.
 Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Fer cineres, Amarylli, foras: riuoque fluenti (100
 Transque caput iace: ne respexeris. his ego Daphnim
 Adgrediar, nihil ille deos, nil carmina, curat.
 Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
 Adspice: corripuit tremulis altaria flammis 105
 Sponte

93 *debent haec pignora*
D. exspectat hoc a defossis
 sub limine vestibus, vt ad
 eas Daphnis vel inuitus re-
 trahatur et redire cogatur.
 Variauit Theocriteam ra-
 tionem l. l. v. 53. 54. 59. 60.
Liminis autem sollemnis
 mentio in poetica oratio-
 ne, cum aut admittuntur
 aut admitti cupiunt, aut
 excluduntur amantes. 95
 Lecta in Ponto venena
 commendantur, quia Me-
 dea iis vfa erat. Ge. I, 158.
 — 101 Nouum et fortissi-
 mum post cetera incanta-
 tionis genus adgredi vide-
 tur, quod partim cum ex-
 piationis, in flumine fere
 fieri solitae, ritu, partim

cum eo more coniunctum
 esse puto, quo diis inferis
 aliquid deuouetur. conf.
 Theocr. XXIV, 92. 94.

103 *nihil ille deos*, deos,
 qui inter incantandum vo-
 cati fuerant. Quandoqui-
 dem omni carmine nihil
 adhuc effeci, experiar no-
 vissimum. Et ecce v. 105
 hoc effectum habet.

105 Non necesse haec
 ex alia quam veneficae
 persona dici. Ipsa ea si-
 mul cum ministra admo-
 vere cineri manus poterat.
corripuit tremulis flammis,
 h. flammae ex cinere moto
 corripuere aram. res omi-
 nosa, vt notum. *cinis ip-
 se, αὐτὸς*, sponte.

107 Ne-

Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse. bonum fit!
 Nescio quid certe est: et Hylax in limine latrat.
 Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
 Parcite, ab vrbe venit, iam parcite carmina, Daphnis.

MOERIS. ECLOGA IX

ARGVMENTVM

Ad urbem Mantuam haedulos deportanti Moeri, villico, qui homines et ipsi serui erant, v. sup. ad Ecl. I, 28, cf. Cic. Verr. III, 50 §. 119, adiungit se in itinere Lycidas, a quo viae causam rogatus calamitates suas dominique, Menalcae, iniurias ac pericula inter eundum, id quod aliquantum iucunditatis habet, commemorat; cumque sermo ad Menalcae carmina deductus esset, recitat uterque nonnulla ex iis fragmenta ac locos, qui fere ex Theocrito conuersi sunt, uti tota carminis forma ex eius Idyllio septimo ducta est. Iam Seruius porro alia narrat. Ex ipso tamen carmine haec saltem confirmantur: scriptum id esse eo anno, quo agri Cremonenses ac Mantuani inter Veteranos diuisi essent V.C. 713, adeoque paullo post primam eclogam; Virgilii fortunam sub Menalcae persona adumbratam videri; hunc quidem causam habuisse, cur fore speraret, ut in largitione ista agraria agri sui sibi relinquerentur, atque ita vulgo creditum fuisse; eius rei spem ac fidem carminum gratiam fecisse; fuisse tamen illum possessionibus suis eiectionem, neque id sine magno periculo, v. 15 et 16.

LYCIDAS. MOERIS

L. **Q**uo te, Moeri, pedes? an, quo via ducit, in urbem?
 M. O Lycida, viui peruenimus, aduena nostri,
 Quod

107 Nescio q. est certe aliquid, euenit aliquid eiusmodi, quod beneficio efficere voluerat.

1 Forma ducta ex Theocr. VII, 21 sqq.; ἢ πόδες αἴνον, Theocr. XIV, 42.

2 viui peruenimus sc. eo, ut

Quod numquam veriti sumus, ut possessor agelli
 Diceret: Haec mea sunt: veteres migrate coloni.
 Nunc victi, tristes, quoniam Fors omnia versat, 5
 Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus haedos.
 L. Certe equidem audieram, qua se subducere colles
 Incipiunt, mollique iugum demittere cliuo, (gos,
 Usque ad aquam et veteres, iam fracta cacumina, fa-
 Omnia carminibus vestrum seruasse Menalcan. 10
 M. Audieras; et fama fuit. sed carmina tantum
 Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
 Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
 Quod nisi me quacumque novas incidere litis

Ante

ut poss. a. diceret: quod
 tamen durum. ἔς τίνος ἔκ
 ἐπείγῃσα, Theocr. II, 90.

5 *victi*, oppressi, afflicti,
 quibus id, quod victis e-
 venire solet, contingit, ut
 fundos amittant. 6 *quod*
nec b. v. quae res in eius
 perniciem vertatur. Serv.
 — 7 *subducere* se colles di-
 cuntur, qui ex alto in pla-
 num deducuntur, decre-
 cunt, *sich in die Ebene ver-*
lieren, iidem colles *demit-*
tunt iugum molli cliuo, cum
 dorsum collis molliter de-
 cliue lenem ad planitiem
 et fl. Mincium descensum
 praebet. De hoc agri Vir-
 gilianī situ cf. Ge. III, 15:
 ad Ecl. I, 17.

13 *aquila veniente*, ir-
 ruente, hostili et infesto
 animo. In animo habuit
 poeta Lucret. III, 751 *tre-*
meretque per auras Aëris
accipiter fugiens veniente
columba. Chaoniae vero
 columbae sollemni epitheto
 a Dodonaeo luco et ora-
 culo per columbas edito.
 Erat autem Dodona vrbs
 Epiri, qua parte vetustissi-
 mis temporibus Chaones
 habitabant. cf. Strabo p.
 498. 14 *quacumque* ra-
 tione; nisi augurio moni-
 tus fuisset, ut quouis mo-
 do iurgia cum veteranis in
 agros immissis praecide-
 rem, et, ne exasperarentur,
 cauere.

13 so.

Ante sinistra caua monuisset ab ilice cornix, 15
Nec tuus hic Moeris, nec viueret ipse Menalcas.

L. Heu! cadit in quemquam tantum scelus? heu, tua
Paene simul tecum solatia rapta, Menalca! (nobis
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus
herbis

Spargeret? aut viridi fontis induceret umbra? 20
Vel quae sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Quum te ad delicias ferres, Amaryllida, nostras?
Tityre, dum redeo (breuis est via), pasce capellas:
Et potum pastas age, Tityre: et inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caueto. 25

M. Immo haec, quae Varo nec dum perfecta canebat,
Vare, tuum nomen (superet modo Mantua nobis,
Mantua vae miserae nimium vicina Cremonae!)

Cantan-

18 *solatia r.*, carmina crepta.

20 *Spargeret — induceret*, h. caneret, vt sparguntur — vt inducunt; aut vt sparsa floribus est; vti Ecl. VI, 62. 63. Respicit autem Ecl. quintam, in primis v. 20 et 40, vbi vide. Vtrumque vero dici, et *fontibus inducere umbras*, et *fontes inducere umbris*, docet Burm. ad h. l.

21 *Vel quae* scil. l. quam praeclara sunt ea, quae l. quis caneret, quis cecinisset vel ea, quae nuper, te

non sentiente, cum caneres, ex te addidici, quando ad communem nostram amicam, A. te conferebas. Tum subiicitur v. 23 — 25 breue carmen ex Theocr. III, 3 — 5 ad verbum conuersum.

27 — 29 Aliud breue carmen. Aut quis haec caneret, quae etc. De Varo v. ad Ecl. VI pr. *superet modo M.* h. incolumis et salua sit, agris redditis; quo facto, ipsi Virgilio suae possessiones conseruabantur.

28 *vae miserae n.* Scilicet

Cantantes sublime ferent ad sidera cycni.

L. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos: 30

Sic cytiso pastae distendant vbera vaccae.

Incipe, si quid habes. et me fecere poetam

Pierides: sunt et mihi carmina. me quoque dicunt

Vatem pastores: sed non ego credulus illis.

Nam neque adhuc Varo videor, nec dicere Cinna 35

Digna, sed argutos inter strepere anser olores. (to,

M. Id quidem ago; et tacitus, Lycida, mecum ipse volu-

Si valeam meminisse: neque est ignobile carmen.

Huc

cet cum Cremonensium, qui Cassii et Bruti partes secuti fuerant, agri ei militum numero, cui assignati fuerant, non sufficerent, proximi agri Mantuani additi sunt, licet ea urbs in Augusti partibus fuisset. *Cycnos* ad poetas referri notissimum. memorantur autem cycni h. l., quia Mincius iis abundabat. v. Ge. II, 199.

30 *Cyrneas* — *taxos*, Corficanas ex *Κύρνος*. cf. Ge. IV, 47. *Cyrneas* ergo non aliter accipiendum, quam ut a notiore genere epitheton *taxis* dederit. *Mel amarum* in ea insula confectum, satis notum post tot de Corfica virorum doctorum commentationes.

Sic nota obtestandi formula. cf. Ecl. X, 4

33 — 36 ex Theocr. VII, 37 — 41. 92 sqq.

35 De Varo modo dictum. *Cinna* Smyrnam scripserat, carmen, quod decem annis elimauerat, v. Catull. 89. cf. Martial. X, 21. Poetas esse hic intelligendos, versus sequens videtur arguere, *inter olores*.

36 *Anserem* aliquem eius temporis poetam (de quo Ouid. Trist. II, 435: Prop. II, 34, 84: II, 25, 83 et ad quem Cic. Phil. XIII, 5 respicere putatur,) hic tacite vellicari, docet Seruius. Sed expressisse nostrum Theocritea, probabilius fit Idyll. VII, 47. *arguti* sunt canori.

39 Ex

Huc ades, o Galatea. quis est nam ludus in vñdis?
 Hic ver purpureum: varios hinc flumina circum 40
 Fundit humus flores: hinc candida populus antro
 Inminet, et lentae texunt vmbracula vites.
 Huc ades: infani feriant sine litora fluctus.
 L. Quid, quae te pura solum sub nocte canentem
 Audieram? numeros memini, si verba tenerem. 45
 M. Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?
 Ecce Dionaei processit Caesaris astrum:
 Astrum, quo segetes gauderent frugibus: et quo
 Duceret apricis in collibus vua colorem.
 Infere, Daphni, piros: carpent tua poma nepotes. 50

Omnia

39 Ex Theocr. XI, 42 —
 49. 63 sq. cf. V, 45 sq. duc-
 tum, sed oratione variata:
 nobile vero bucolici ge-
 neris argumentum. conf.
 Bion. Idyll. VII, 3 et fragm.
 IV: Mosch. Idyll. III, 59.
 — 40 *ver purpureum* pro
 pulchro, vt notum. 42
 Frondes vitium memorat,
 vtpote in vere.

44 *pura sub nocte*, fere-
 na. v. Burm. 46—50 Hoc
 quidem in carmine inge-
 niosissime poeta persuasio-
 ne vulgi, quae tum erat,
 stellam crinitam, quae in-
 ter ludos D. Iulio ab Au-
 gusto habitos apparuerat,

et quam a. 1680 iterum in
 hominum conspectum ve-
 nisse Halleius aliique doc-
 ti viri docuere, animam
 Caesaris in coelum recep-
 ti esse (v. Sueton. Caes. c.
 88), ita vtitur, vt eum in-
 ter deos ruris relatum esse
 fingat. cf. Ge. I, 26. 27. 42.
Dionaei, quod Caesar ge-
 nus ab Iulo, adeoque An-
 chisa et Venere, ducere cre-
 debatur; mater autem Ve-
 neris *Dione*. *Iulium sidus*
 Hor. Od. I, 12, 47. *proces-*
sit, orta est stella. cf. sup.
 Ecl. VI, 86. Eius vero
 stellae ortus bonum fru-
 gum prouentum ominari
 et maturare fingitur. *In-*

F

fere

Omnia fert aetas, animum quoque. saepe ego longos
 Cantando puerum memini me condere soles.
 Nunc oblita mihi tot carmina. vox quoque Moerim
 Iam fugit ipsa: lupi Moerim videre priores.
 Sed tamen ista fatis referet tibi saepe Menalcas. 55
 L. Caussando nostros in longum ducis amores.
 Et nunc omne tibi stratum filet aequor: et omnes
 (Adspice) ventosi ceciderunt murmuris aurae.

Hinc

sere est planta. Ceterum
 istam *stellam* in *numis* aliis-
 que monumentis conspici
 notum est.

51 *Omnia fert aetas,*
animum quoque. int. eum
 subito obticuisse, nec, quod
 coeperat, implere potuisse.
 addit itaque cum dolore:
 Omnia aufert, eripit, at-
 terit aetas, etiam animi
 vires, memoriam. Atqui
 saepe ego me, dum puer
 essem, memini totos dies
 aestiuos cantando exigere;
 nunc tot carminum obli-
 tus sum, ipsa etiam vox
 me deficit. 54 *lupi Moe-*
rim videre priores. in pro-
 sa extulisses: quasi lupus
 me primus vidisset; ex opi-
 nione ac proverbio vul-
 gari, cui ratio a metus fu-
 biti contactu subesse po-

cuit. Habet et hoc a Theo-
 cr. XIV, 22.

56 *Caussando n.* causas
 et excusationes afferendo
 differs meum desiderium
 canentem te audiendi. v.
 Lucret. I, 399 *Quapropter,*
quamvis caussando multa
moreris, Esse in rebus Inane
tamen fateare necesse est.

57 *aequor,* int. lacum,
 in quem non longe a Man-
 tua fl. Mincius diffunditur.
Sterni et *σχεῖσθαι*, κατὰ-
σχεῖσθαι, (v. c. Theocr.
 VII, 57) de tranquillitate
 maris sollemne, vt et *silere*
 de ventis cessantibus, vt
 Theocr. II, 38 Ἥνιδε σιγᾷ
 μὲν πόντος, σιγῶντι δ' αἴητα.

58 *ventosi ceciderunt*
murmuris aurae. in soluta
 oratione: murmur aurae
 vento-

Hinc adeo media est nobis via: namque sepulcrum
 Incipit adparere Bianoris. hîc, vbi densas 60
 Agricolae stringunt frondes, hîc, Moeri, canamus:
 Hîc haedos depone, tamen veniemus in urbem.
 Aut, si, nox pluuiam ne colligat ante, veremur,
 Cantantes licet vsque (minus via laedat) eamus.
 Cantantes vt eamus, ego hoc te fasce leuabo. 65
 M. Define plura, puer: et, quod nunc instat, agamus.
 Carmina tum melius, quum venerit ipse, canemus.

GALLVS. ECLOGA X

ARGVMENTVM

C. Cornelius Gallus, de quo supra ad Ecl. VI, 72 vide, amicam Lycoridem habuit, quam etiam elegis celebravit, saepe a Propertio, Ouidio, Martiale, aliisque laudatis. Seruius adeo ad v. 1 huius eclogae et Donat. Vita §. 38 libros eius quatuor fuisse Amorum memorat. Is

ventosae (vt ap. Ouid. Medic. fac. 57) vel aura murmurans cecidit. Ante oculos habebat Theocriti suauissimum versum: τὰ δὲ νιν καλὰ κῦματα φαίνει Ἀσυχὰ καχλάζοντα. Idyll. VI, 11. 12. cf. II, 38.

60 *Bianor*, conditor Mantuae, vt h. l. et Aen. X, 198 — 200 Seruius tradit. Sed verius est, fuisse virum clarum, heroem Mantuanorum. Vestigia autem pressit Theocr. VII,

10. 12. *stringere* simplic. int. decerpere, amputare. cf. ad Ecl. I, 57: Ge. II, 368.

62 *tamen veniemus*, etiam si paullulum quiescentes dederimus operam cantilenae. 63 *nox pluuiam ne colligat ante*, ne cum vespera nubes in pluuiam colligantur. 64 Pressit Theocr. VII, 35. 36. 65 *hoc fasce*, haedorum, quos portat, onere. 67 *ipse*, Menalcas.

Is a perfida amica desertus, magno dolore oppressus, in hoc carmine tamquam pastor aliquis in Arcadiae montibus ac siluis, sub antro aliquo proiectus, amores suos deflere fingitur. Habet hoc carmen miram artem ac suavitatem; primum in eo, quod omnia, ad maiorem Galli dignitatem, non modo ad vitam pastoritiam, sed ad tempora heroica, in quibus permisti mortalibus Diui viverent, relata et ex sensibus et opinionibus istorum seculorum adumbrata sunt; quare etiam ferre debemus, si quae paullo altiore ac grauiore spiritu hic dicta reperiamus; deinde vero, quoniam impotentis et sprete amoris aestus ille ac furor, in omnes partes animum rapiens, ipsiusque legentis animum commouere videtur; quamquam hac in parte Theocriti vestigiis institit, Idyll. I, ut multa tantum latinis verbis reddiderit, in aliis autem cum eo certauerit; uniuerse vero a simplicitate et venustate pastoritii carminis et Theocritea suauitate in plerisque recesserit. Iam de Lycoride addunt Interpretes Seruius duce, fuisse eius verum nomen Cytheridem, et esse eam eandem cum Antonii amica illa, mima, ex Ciceronis Philipp. II, 24. 25: ad Att. X, 10 et 16: ad Div. IX, 26. cf. Plutarch. Vita Antonii p. 74 ed. Brian.: Plin. VIII, 16 infami, cuius nomen verum fuit Volumnia, quoniam Volumnii Eutrapeli liberta esset. Quod, quamquam de eo valde dubito, cum tamen ferri possit, illud alterum, quod, de temporum ratione securi, contendunt ex Seruius ad v. 1, eam propterea Gallum destituisse, quoniam Antonium ad Gallias euntem secuta erat, quo v. 22 sqq. 46 sqq. referunt, fidem non habet.

Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem.
 Pauca meo Gallo, sed quae legat ipsa Lycoris,
 Carmi-

¹ *Arethusam*, Nympham Siciliae, ut in carmine bucolico, pro Musa, inuocat. cf. Ecl. IV, 1: VI, 1.

² *sed quae legat ipsa L.*

scil. ut et erubescat de levitate sua ac perfidia, et tam bonum ac constantem amatorem indigne deseruisse ut poeniteat.

4 *fluc-*

Carmina sunt dicenda. neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, quum fluctus subterlabere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat vndam. 5

Incipe. sollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera adtondent fimae virgulta capellae,
Non canimus furdīs: respondent omnia filuae.

Quae nemora, aut qui vos saltus habuere, puellae
Naïdes, indigno quum Gallus amore periret? 10
Nam neque Parnasi vobis iuga, nam neque Pindi
Vlla moram fecere, neque Aoniae Aganippae.
Illum etiam lauri, etiam fleuere myricae:
Pinifer illum etiam sola sub rupe iacentem
Maenalus et gelidi fleuerunt saxa Lycaeī. 15

Stant

4 *fluctus* s. *Sicanos*, maris Siculi, Ionii; vnde *Doris amara* pro aqua falsa ac marina, Doris enim Oceani filia, Nerei coniux. Nota est de fonte hoc Siciliae et eius cum Alpheo, flumine Elidis, intercurſu fabula. v. Ouid. Met. V, 513 ſqq. cf. Aen. III, 694. ornauit Statius Silv. I, 2, 203 ſqq.: Theb. I, 271: IV, 238, vbi noſtrum expreſſit. 6 *ſollicitos amores*, qui animum ſollicitum reddunt, cruciant, πολυκηδής, πολυμέριμνος. Theocr. X, 20 ὠφρόντισος "Ερως. 8 *respondent*, resonant per

echo. 9 ſqq. Ex Theocr. Id. I, 66 ſqq. 10 *indigno — amore*, quo dignus non erat; cum meliore flamma, vt Hor. Od. I, 27, dignus eſſet tam obnoxius tam conſtans amator, non vt a perfida et leui puella ſperneretur.

12 *Aoniae Aganippae* ſcil. iuga, vt mons huius nominis fuerit in Boeotia ab Aonibus olim habitata. *Maenalus* et *Lycaeus* ſunt montes Arcadiae. Ita vero Gallus in Arcadia inter paſtores viuere putandus eſt.

Stant et oues circum: nostri nec poenitet illas:

Nec te poeniteat pecoris, diuine poeta:

Et formosus oues ad flumina paut Adonis.

Venit et vpilio: tardi venere bubulci:

Vuidus hiberna venit de glande Menalcas. 20

Omnes,

16 *nostri nec poenitet illas*. Omnino hanc sententiam asserere voluisse videtur: etiam ipsi ouium greges, pascuorum immemores, tuum dolorem miserari visi sunt; hoc ex Theocr. l. l. v. 74 75, quod cum nude ponere poetam dedeceret, adiunxit alterum, quod commendati eo nomine greges esse, adeoque nec petatum ab iis carminis argumentum Gallo displicere debeat. cf. sup. Ecl. VI, 2. *nostri nec poenitet illas* proprie est, contentae sunt nobis pastoribus; cantibus nostris delectantur, et nunc etiam nobiscum lugere sortem nostram non dedignantur; nec tu itaque aut curam eorum te indignam iudica, nec in meo carmine sub pastoris persona exhiberi dedignare. Etiam Adonis pastoris munus ac nomen non detrectauit.

18 Est haec de *Adonide*

pastore paullo reconditior fabula; sed est a Theocr. I, 109.

19 *Venit et vpilio*. Ad consolandum Gallum accessere etiam pastores; et primum quidem venere ouium custodes, etc. *tardi* a lento et tardo ingressu boum, quos pascunt. 20

Vuidus h. Venit etiam subulcus Menalcas; de quo, id quod maxime in subulcum conueniret, addit hoc: eum modo de nocte in filuis glandibus ad pastum gregis hibernum legendis vacasse. Hinc *vuidus* a rore matutino. *hiberna*. v. Ge. I, 305. In hiemem a poetis Italis referri solet glandium colligendarum tempus. Sic arbutorum Ge. II, 520, vbi de hieme agitur. Lucret. V, 938 *quae nunc hiberno tempore cernis Arbuta*. Sic omnia sibi constare videas. Nam, vt ipso hiberno tempore

Omnes, vnde amor iste, rogant, tibi? Venit Apollo:
 Galle, quid insanis? inquit, tua cura Lycoris
 Perque niues alium perque horrida castra secuta est.
 Venit et agresti capitis Siluanus honore,
 Florentis ferulas et grandia lilia quassans. 25
 Pan deus Arcadiae venit: quem vidimus ipsi
 Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.
 Ecquis erit modus? inquit. Amor non talia curat.
 Nec lacrimis crudelis Amor, nec gramina riuus,

Nec

pore Menalcas e siluis re-
 dux h. l. dicatur, reliquo-
 rum, quae memorantur in
 hoc carmine, ratio vetat.
 — 21 vnde amor iste, h. e.
 a qua puella; quam puel-
 lam amas? τίνοϛ ὦ γαῖρ
 τόσσον ἔρασσαι; v. 78. 23
 cf. v. 47.

24 agresti capitis Silua-
 nus honore, ornatus ferto
 e ferulis et liliis. Ita sci-
 licet et a poetis et in pris-
 cis monumentis Siluanus
 exhibetur, vt coronam ex
 frondibus arboreis aut
 grandibus floribus et arun-
 dinibus gerat, manu cu-
 pressum aut alium arboris
 truncum teneat. cf. inf.
 Ge. I, 20 et Lucret. IV,
 591, quem expressisse h. l.
 noster videtur: Pan Pineae
 semiferi capitis velamina

quassans. Eximia cum ve-
 nūitate porro hoc idem
 transtulit Columella X, 43
*Satur auctumnus, quassans
 sua tempora pomis.* Cete-
 rum in his versibus color
 ductus esse videtur ab
 Odyss. ω, 58 sqq. *Ferula*
 autem frutex, foliis foe-
 niculo, specie et vſu arun-
 dinibus, quibus pro bacu-
 lis vtimur, similis; grae-
 corum *ράβδης*. Comparari
 cum his possunt illa Mo-
 schi Idyll. XIV, 26 sqq.

27 rubentem, cf. sup. ad
 VI, 22. *Ebulum* nostris *At-
 tich*, herbae genus, baccas
 rubras, in similitudinem
 sambuci, *Hollunder*, pro-
 ducens.

29 Nec lacrimis c. Amor.
 Amor h. l. de deo accipi-
 endum,
 F 4

Nec cytiso faturantur apes, nec fronde capellae. 30
 Tristis at ille: Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
 Montibus haec vestris; soli cantare periti
 Arcades. o mihi tum quam molliter ossa quiescant,
 Vestra meos olim si fistula dicat amores!
 Atque utinam ex vobis vnus, vestrique fuisssem 35
 Aut custos gregis, aut maturae vinitor vuae!
 Certe siue mihi Phyllis, siue esset Amyntas,
 Seu quicumque furor, (quid tum, si fuscus Amyntas?
 Et nigrae violae sunt, et vaccinia nigra)

Mecum

endum, si sanam sententiam conficere volumus. Amor *χαίρέκακος* non modo dolorem et cruciatum miserorum amantum nil curat, sed etiam ridet, *ἀγρία παίσδει*, vt Moschus Idyll I, 11, voluptatemque ex eo capit; nec lacrimis amantum crudelis eius animus vnquam satiatur atque expletur, aut ad miserationem vertitur; cf. v. 60. 61. id quod deinde pastoritia rerum assimilatione ornat. Amor non magis saturatur lacrimis, ac gramen aqua etc.

31 *tamen cantabitis A.* etsi amor talia nil curat, neque querelis quicquam praesidii contra eius superbiam inest, tamen ad le-

niendum dolorem meum ac leuandum faciet, si cantabitis etc. 35 Ductum ex Theocr. VII, 86.

38 *Seu quicumque furor.* Quamcunque siue puellam siue puerum amarem, eum amplexibus tenerem sub vite; nec in amorem perfidae Lycoridis incidissem. Characterem autem miseri amantis hic expressum meminisse debemus, qui, cum ipsis querelis suis in imaginem rei gratae et animi affectum illudentis incidisset, in ea sibi placet, ei inhaeret, eam prosequitur. vide v. 42. 43. 39 cf. Ecl. II, 16. 19. ex Theocr. X, 28. sed ibi venustius et commodiore loco.

43 *ae-*

Mecum inter falices lenta sub vite iaceret. 40
 Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
 Hic gelidi fontes: hic mollia prata, Lycori:
 Hic nemus: hic ipso tecum consumerer aevo.
 Nunc insanus amor duri me Martis in armis
 Tela inter media atque aduersos detinet hostis. 45
 Tu procul a patria (nec sit mihi credere) tantum
 Alpinas, ah dura, niues et frigora Rheni
 Me sine sola vides. Ah te ne frigora laedant!
 Ah tibi ne teneras glacies fecet aspera plantas!
 Ibo, et, Chalcidico quae sunt mihi condita versu 50
 Carmina, pastoris Siculi modulabor auena.
 Certum est in siluis, inter spelaea ferarum
 Malle pati, tenerisque meos incidere amores

Arbori-

43 *aeuo*, senectute, quod
 Tibull. III, 3, 8 *inque tuo*
caderet nostra senecta sinu.

44 v. ad princ. Eclogae.
 Dubitari autem vix potest,
 legendum esse: *duri te.*
 nam Gallus longe ab illa
 in Arcadia desidere fingi-
 tur. 46 *nec sit mihi cre-*
dere, h. vtinam liceat mi-
 hi non credere! *εἴη μοι*
μὴ πείθεσθαι. de forma v.
 ad Tibull. I, 6, 23. *tan-*
tum A. solum, modo, nil
 vides praeter A., quod vix
 credere possim. Ceterum
 in Seruianis ad h. l. *Hi*

omnes versus Galli sunt,
de ipsius translatis carmi-
nibus.

50 *Chalcidico versu*, h.
 Euphorionis, siue latine
 reddito, siue imitatione
 expresso. v. sup. ad Ecl.
 VI, 72. Iam ea carmina
 fistula canere h. e. inter
 pastores recitare instituit.
 Egregie autem misere cru-
 ciati et in omnes partes
 rapti animi inconstantia
 exprimitur. Nunc enim
 in solitudinem sese abdere
 constituit.

53 *Malle pati*, durare et
 viuere. Sic *pati* absolute
 possi-

Arboribus: crescent illae: crescetis, amores.
 Interea mixtis lustrabo Maenala Nymphis: 55
 Aut acres venabor apros. non me vlla vetabunt
 Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
 Iam mihi per rupes videor lucosque sonantis
 Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu (60
 Spicula; tamquam haec sint nostri medicina furoris,
 Aut deus ille malis hominum mitescere discat.
 Iam neque Hamadryades rursus nec carmina nobis
 Ipsa placent: ipsae rursus concedite silvae.
 Non illum nostri possunt mutare labores:
 Nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus, 65

Sitho-

positum v. ad Lucan. V,
 314 aliosque.

54 *crescent illae*: c. hoc
 vero Virgiliana elegantia
 dignum. Compara Ouid.
 Epist. V, 23. 24.

55 *mixtis* — *Nymphis*. in
 prosa: permixtus Nym-
 phis. cf. Bentr. ad Horat.
 Od. IV, 1, 22. *acres* autem
 proprie de apris; h. ani-
 mosi, iracundi, *ὑμῶδεις*,
ἄγροί. *Parthenius*, mons
 Arcadiae.

58 *lucosque sonantes*, re-
 sonantes siue a latratu ca-
 num ac clamore venan-
 tum, siue omnino, cum
 vento silua agitur; hoc

quidem cum sermonis poe-
 tarumque usu coniunctius.
Cydonia iacula a Cydone,
 vrbe Cretae, cum arcu
Parthico miro modo iun-
 guntur.

61 *mitescere*, ad mise-
 rationem flecti adeoque
 dolores miseri amantis fi-
 nire.

64 *labores*, ad venatio-
 nem refert, quam incassum
 se suscepturum esse ait,
 cum amorem nil sit quod
 animo eximere possit.

65 *Nec si f.* ex Theocr.
 VII, 112 — 114. cf. Horat.
 Od. I, 22 extr. *frigoribus*
mediis

Sithoniasque niues hiemis fubeamus aquosae,
 Nec si, quum moriens alta liber aret in vlmo,
 Aethiopum versemus ouis sub fidere Cancri.
 Omnia vincit Amor: et nos cedamus Amori.
 Haec fat erit, Diuae, vestrum cecinisse poetam, 70
 Dum sedet, et gracili fiscellam texit hibisco,
 Pierides. vos haec facietis maxima Gallo:
 Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas,
 Quantum vere nouo viridis se subiicit alnus.

Surga-

mediis, media hieme, *χεῖματι μέσσω*, Thraciam si
 adeam, cuius gens *Sitho-*
nes. *fubeamus*, duremus,
 Burm. de cadente in ca-
 put magna niuis vi et co-
 pia. Sed *subire* simpl. est
 adire.

68 *Aethiopum* v. pro in-
 ter Aethiopes, in Aethio-
 pia. *versare* h. l. agere,
 pascere, ex *πολεῖν*, vnde
αἰπόλος, οἰοπόλος etc. *liber*
 vero, pars corticis inte-
 rior, omnino pro cortice
 atque arbore. *sub fidere* c.
 sub tropico.

70 De se iam poeta lo-
 quitur, ad Musas conuer-
 sus; haec se lusisse pasto-
 ritio carmine v. 71; petit
 vero ab iis, vt, quae ipse

minima in Galli honorem
 fecerit, ipsae faciant, vt
 pro maximis Gallo sint, h.
 eam et gratiam et dignita-
 tem habeant, quam car-
 mina graua etc. Ex Grae-
 co *ποιεῖν μέγα* duxisse vi-
 detur. *Fiscella*, calathus in
 vsum cogendi lactis. cf.
 Tibull. II, 3, 15. De *hibis-*
co v. sup. II, 30.

74 *viridis se subiicit al-*
nus, tenera crescit, cf. Ge.
 II, 19. est ab iis, quae se
 attollunt, sursum erigunt,
 emicant, ductum; haec
 enim *se subiicere* dicuntur,
 Ge. IV, 385. Ab eadem
 re duxit imaginem famae
 Horat. Od. I, 12, 45 *Cres-*
cit occulto velut arbor ae-
vo Fama Marcelli.

75 gra-

Surgamus: solet esse grauis cantantibus umbra. 75
Iuniperi grauis umbra: nocent et frugibus umbrae.
Ite domum saturae, venit Hesperus, ite, capellae.

P. VIRGILII MARONIS BUCOLICON LIBER
EXPLICITVS

75 *grauis* — *umbra*, nociua; physicis de causis, ut rheumatismos arcessat nimio calore solutis membris. cf. Lucret. VI, 783 sqq. *iuniperi* vero molestae exhalationes, in primis sub noctem.

76 *nocent et frugibus*

umbrae. conf. Ge. I, 121. 157. 8.

77 *venit Hesperus*, oritur, quando scilicet in conspectum venit, sole occidente, cf. ad Ecl. VIII, 30: IX, 47; surgit, ut Horat. Carm. II, 9, 11. *surgentibus astris* pro vesperi Ge. I, 440.

P. VIRGILII MARONIS
G E O R G I C O N
L I B R I I V

PROOEMIUM

*Ad Georgica facetum illud ac molle, quod peculiari aliquo Musarum munere Virgilio concessum esse Horatius memorat¹, proprio quodam modo spectare videtur. Mollitudo quidem ex eo venit, quod, cum exquisito aliquo et numerorum et orationis cultu omnia elaborata et expolita sint, nihil duri, scabri et horridi, quod in diuino Lucretii carmine offendit, adpersum est, nihil quod otiose vacet aut utilius absit. Nec modo verborum dilectu et iunctura, verum etiam sententiarum veritate, lumine ac naturali facilique et apto nexu ingenii artisque insignis felicitas, quae in Virgilio erat, effecit, ut leni ac facili cursu omnia defluant. Habent porro decus et excultam aliquam elegantiam, uti Quintilianus² istud facetum Horatii interpretatur; cum scilicet in argumento tam tenui et humili, quod ad rusticam orationis asperitatem tantopere non modo patebat, sed et deflectebat et inclinabat, omnia sint scite, honeste, et liberaliter tractata, ut politum, elegans et urbanum ingenium ubique facile agnoscas. Ad iuncturam adeo verborum lenem ac mollem et numerorum artificium, totumque carminis nitorem, et ad cultissimae orationis verecundiam et venustatem referendum nobis esse videtur elogium illud, quod tam variis, incertis saepe et obscuris, modis a viris doctis versatum esse videas. Magnificam
autem*

¹ Sat. I, 10, 44. 45 molle nuerunt gaudentes rure Ca-
atque facetum Virgilio ad- menae. ² Inst. VI, 3, 20.

autem et praeclaram esse illam Virgiliani carminis praedicationem, quis non videt? Est scilicet summa laus, quae in id carminis genus cadere possit, quod didacticum appellare solemus. Cum enim eius natura in eo posita sit, ut siue notio aliqua, siue sententia, siue sententiarum, adeoque etiam praeceptorum de quacumque siue scientia siue arte, aliquis complexus eo sermonis genere exponatur, quod quam maxime ad permulcendum voluptate aliqua animum vim habeat, voluptatem illam non tam ab ipso argumento, quamquam in eius dilectu et hoc videndum est, ut ne iniucundum sit, quam ab eius tractatione et ornatu expectandam esse facile apparet. Nam cum neque factum aut res gesta, aut actio, neque animi aliqua affectio, voluntatis inclinatio aut vehementior impulsus mentis et perturbatio, quae et ipsa cum actione aliquantum coniuncta sunt, in eo carmine tractentur, quo ipso fere eius a reliquorum carminum natura diuersa indoles continetur, in re exponenda et ornanda tanto maius artificium requirit, quo minorem vim res ipsa ad delectandum habere potest, quoque magis cauendum poetae est, ne ad subtilem praeceptionem, qua nemo facile delectatur, aut ad meram rerum descriptionem carmen hoc reuocet, qua animos nostros non diu cum voluptate teneri satis constat³. Itaque ex toto materiae apparatu ea deligenda sunt, quae cum aliqua voluptate audiri, aut, si per se nihil suauitatis habent, ornari et nobilitari ab arte possint; quaecunque autem tractanda selegeris, ea rerum facie quasi ac vultu eoque colore exhibenda sunt, quo maxime niteant hominumque animos ad cognoscendam rem et contemplandam alliciant et invitent. Tum perspicuitas a lucido, non autem dialectico, rerum ordine, argumentorum dilectu, dispositione et expositione ad animum tenendum adcommodata arcescenda est. Tenent autem animum ea, quae non modo nihil molestiae ei creant, dum cognoscuntur, verum etiam, dum leni ac facili cursu in animum influunt, non horrida aliqua ac ieiuna subtilitate exarescunt, sed eo corpore ac colore succoque expleta sunt, quo ad impellendos sensus nostros animumque aliquam vim habeant. Quo fit, ut in
ornatu

ornatu summa huius carminis posita videatur. Ad ornatum autem omnia referenda sunt, cum ea, sine quibus ille recte esse nequit, verborum numerorumque recta, elegans, ac suavis ratio, tum rerum argumentorumque, quae, quod ornatum capere videbantur, ad exponendum seposueras, ea elocutio et repraesentatio, quae ad animum continua gratarum imaginum ac sensuum vicissitudine tenendum quam maxime sit idonea. Quod quidem ita maxime assequi videare, si, iis exceptis, quae nullum ornatum admittunt, et breuiter ac simpliciter exponenda sunt, cetera verbis ac sententiis locupletibus et variarum rerum similitudinem ac colorem in animum reuocantibus expressa sint; ea vero, quae vniuerse dici poterant, ad factum aliquod et actionem reuocata, ad viuum repraesentata, descriptione oculis subiecta, exemplis et comparationibus illustrata, sententiis grauib; sint distincta, omninoque ita tractata, ut non tam animus doceri se sentiat, quam delectari; ut non magna animi intentione ad cognoscendum opus sit, sed ut satis sit, modo animus recipiendis impulsibus variarum imaginum sensationumque pateat; ut praecepta et sententiae quasi corpore aliquo inductae sensibus subiectae ante oculos incedere palparique posse videantur, utque, dum in rerum ipsa tractatione et usu versari te existimes, sine omni molestia, putes te adsuescere potius rebus agendis, quam discendis. Iam res aliae naturali aliqua seu dignitate seu suauitate se commendant, in quibus poetae iam satis parata laus, modo ne eas oratione deterat; sufficit ut aequet; sin amplificet et augeat, id vero ad tanto maiorem ingenii commendationem facere necesse est: aliae autem res aut natura sua tenues et ieiunae aut opinione humiles et nullo suo decore insignitae sunt; quas si poeta cum per se, tum externarum rerum, in primis digressionum, virtute satis ornare potuerit, in eo vero summam poeticae facultatis et artis laudem consequitur. In digressionibus Virgilii ingenium commendat hoc, quod consilio et carminis argumento respondent. Ornamentis autem in iis materia liberalior maiorque splendor, pro indole tamen et natura carminis. Artem quoque adhibuit mirificam in iunctura horum locorum et in transitu sibi parando.

rando. Atque haec illa sunt, a quibus Virgilii laus, si a iudicio aliquo profecta videri debet, in primis repetenda est. Est is proprius quasi Virgiliani carminis character, ut, si ingenium Homericum in inueniendis rebus desideres, si Theocriteam simplicitatem et nativam aliquam venustatem, qua animi, inani nostrorum morum fuco nondum contaminati, tantopere capiuntur, frustra in eo quaeras, elegantiam tamen cultumque summum, eundemque rectum, purum, pudicum ac decorum, simulque elaboratissimum et exquisitissimum, facile agnoscas. Inueniendi quidem sollertiam, si animi sensa libere eloqui fas est, non maiorem in Georgicis quam in reliquis eius carminibus deprehendimus. Adumbrata fere omnia, deprompta et hausta plurima fere ad verbum conuersa sunt et transumpta ex aliis siue Graecis siue Romanis poetis ac scriptoribus. Enimvero si Homero atque aliis nonnullis forte poetis illa diuiniore, quae in inueniendi felicitate cernitur, ingenii vi cedit Virgilius, in hac, quae secunda esse videtur ab illa, facile omnium est princeps habendus, ut ea, quae ab aliis acceperit, multo ornatiores et pulchriora ab eius ingenio prodeant. Illa autem ingenii Maroniani propria venustas in nullo eius opere magis cognoscitur, quam in Georgicis, omnibus numeris absoluto, perfecto et expolito, carmine, ut, si in nostra interpretatione hoc affecuti sumus, nos enim id secutos esse non negamus, ut non modo verborum ac sententiarum vim declarauerimus, verum etiam carminis pulchritudinem in primisque ornatum sensibus et oculis adolescentum subiecerimus, nos operam nostram non omnino male collocasse arbitraturi simus.

P. VIRGILII MARONIS
G E O R G I C O N
LIBER PRIMVS

AD C. CILNIVM MAECENATEM

Quid faciat laetas segetes, quo fidere terram
Vertere, Maecenas, vlmisque adiungere vites
Conueniat: quae cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori; apibus quanta experientia parcis;
Hinc

1 Primis quatuor versibus argumentum operis exponitur: *agricultura et rusticatio* lib. I; *vini et omnino arborum cultura* lib. II; *res pecuaria* lib. III; *res apiaria* lib. IV. Primo versu Hesiodi operis titulum *ἔργα καὶ ἡμέρας* expressum esse, iam Seruius monuit: *quo opere et quibus temporibus ager colendus sit.* — Est autem ad ornatum verborum ab initio statim attendendum. Ait scilicet: De agri cultura primo loco se agere velle; tum v. 2 de vitium cultura. Eam autem pro toto arborum genere ponit. Ceterum in his: *vlmisque adiungere vites*, Secundum Italiae situm locutus est, in qua

vites altius eleuantur. Serv. 3 De re pecuaria agam. *qui cultus habendo sit pecori;* pro vulgari: quae curatio sit pecoris, quod quis possidet, siue alit, seruat. Sollemne vero in re pecuaria est *habere.* atque hinc pro ornatu adiectum *habendo.* — *cultus*, vt Cic. de N. D. II, 158 *quae quidem (oues) neque ali, neque sustentari, neque vllum fructum edere ex se, sine cultu hominum et curatione, potuissent.*

4 *quanta* h. quae experientia, scil. apibus habendis, ad mellificium sit. pro cura subiunxit aliud, quod apum cultui accommodatum esset, *experientiam* et vsum, quo mellificationis ratio valde exculpta est.

G

5 Hinc,

Hinc canere incipiam. Vos, o clarissima mundi 5
 Lumina, labentem coelo quae ducitis annum,
 Liber et alma Ceres; vestro si munere tellus
 Chaoniam pingui glandem mutauit arista,
 Poculaque inuentis Acheloïa miscuit vuis:

Et

5 *Hinc*, post bucolica, aiunt. Omnino initium designat; alias *nunc*. Quae sequitur inuocatio, est haud dubie inter ornatissima ac splendidissima loca carminis.

6 *labentem c. quae ducitis annum*, h. quorum decursu tempora anni efficiuntur. *Sidera annum eiusque tempora*, vicissitudines et partes, *ducere*, tamquam regant et moderentur, follemne. Scilicet quoniam ortu et occasu suo vices illas temporum designant. *ducunt* autem *annum coelo* h. in coelo, in quo ipsa oriuntur et occidunt, et *annum labentem*, procedentem; quod proprium de temporis fuga seu decursu est. Ceterum poetam h. l. philosophicam opinionem eorum, qui Solem et Lunam sub Cereris et Liberi nomine soli contenderent, non

popularem sequi, in confesso est.

7 Cum vobis arationis ac vitium sationis inter homines initia debeantur, *ferre pedem*, adesse vos utique mihi canenti par est. *Tellus mutauit*, permutavit, *glandem arista*, ut ei tribuatur, tamquam actio, ea res, cuius tantum causa et instrumentum fuit. — 8 *Chaoniam*, v. ad Ecl. IX, 13. *pingui*, ἀδύσῃ, granis tumentis.

9 Vestro beneficio homines vini usum inuenerunt. *miscuit pocula Terra*, vitibus editis effecit, ut misceri possent. *Pocula Acheloïa* pro aqua. at quam splendide! *Acheloum* Aetoliae fluvium, pro quovis flumine et aqua quacunque, more antiquorum Graecorum, (v. Macr. Saturn. V, 18) dixit. *Miscere* autem ornatius, quam infundere; nec aliter Graeci ἡγάσασθαι pro ἐγχέειν.

IO praes-

Et vos, agrestum praesentia numina, Fauni, 10
 Ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellae:
 Munera vestra cano. tuque o, cui prima frementem
 Fudit equum, magno tellus percussa tridenti,
 Neptune: et cultor nemorum, cui pingua Ceae
 Ter centum niuei tondent dumeta iuueni: 15
 Ipse nemus linquens patrium saltusque Lycaeï,
 Pan, ouium custos, tua si tibi Maenala curae,
 Adsis, o Tegeae, fauens, oleaeque Minerva

Inuen-

10 *praesentia numina*,
 et potentia et propitia. v.
 Ecl. I, 42. 11 *Ferte simul*
F. pedem, adeste. *munera*
 v. in primis armenta et
 greges, quorum custodes
 sunt.

12 *cui prima f. Fudit*
equum, cuius iussu primum
 e terra equus editus est.
 Nota fabula de Neptuni
 cum Pallade certamine,
 cum Dii arbitrium tulif-
 sent, ut, vter rem morta-
 libus vtilissimam produ-
 xisset, eius nomine nota
 vrbs (Athenae) appellaretur.
 cf. Bentr. ad Horat.
 Carm. I, 7, 7. *Fundere pro-*
prie de partu felici ac fa-
cili; tum poetis omnino
 procreare.

14 *Cultor nemorum* est
 Aristaeus, Apollinis et Cy-
 renes filius, qui Cycladi-
 bus magna siccitate et fa-

me afflictis, cum, Ceam ar-
 cessitus, Sirium placare
 monstrasset, quo facto ete-
 siae aerem temperare coe-
 perant, Iouis Aristaei et
 Apollinis Nomii nomine
 cultus fuit. v. Apollon.
 Argon. II, 500 sqq.: IV,
 1132. cf. ibi Schol. et h.
 l. Serv. inf. Ge. IV, 317
 sqq. *nemora* autem, ut *sal-*
tus, pro pascuis.

15 *dumeta* pro saltibus,
 loco arbutis confito. *pin-*
guia, herbosa. *tondent*,
 non, arrodunt; sed pas-
 cunt herbas inter arbuta.

17 *tua si tibi Maenala*
curae, quandoquidem Mae-
 nalus, Arcadiae mons pas-
 cuis egregius, tibi est lon-
 ge gratissimus, tu mihi rem
 pecuariam tractanti propi-
 tius, precor, adsis. 18

Tegeaeus Pan ab Tegea
 oppido Arcadiae, in qua et

Inuentrix, vncique puer monstrator aratri,
 Et teneram ab radice ferens, Siluane, cupressum: 20
 Dique deaeque omnes, studium quibus arua tueri,
 Quique nouas alitis non vllō semine fruges:
 Quique satis largum coelo demittitis imbrem.
 Tuque adeo, quem mox quae sint habitura deorum
 Concilia, incertum est, vrbisne inuisere, Caesar, 25

Terra-

montes Lycaeus (τὸ Λυκαίων) et Maenalus. Si in inuocationibus et obrestationibus frequentissimum.

19 *vncique puer m. aratri*, Triptolemus Eleusinius a Cerere arationem edoctus. cf. Callim. in Cerer. v. 22 ibique Spanhem.

20 Tali habitu *Siluanus* tenerum cupressi truncum ferens in marmore apud Boissardum occurrit P. IV tab. 30 et alibi.

22 *non vllō semine*, nulla fatione, sua sponte provenientes. opp. v. 19. *facta*. Sic et Ge. II, 10. 11. 14 *Namque aliae*, arbores, *nullis hominum cogentibus*, ipsae Sponte sua veniunt — *Pars autem posito surgunt de semine*. Ouid. Met. I, 108 de aurea aetate: *Ver erat aeternum, placidique tepentibus auris Mulcebant Zephyri natos sine semine flores*.

24 Et multo magis tu, o Caesar, adsis propitius, tamquam mox deus futurus, quamquam adhuc incertum est, cuius ordinis ac generis.

25 Deusne vrbium tutelarior esse velis, et an velis, h. cupias, affectes (suscipere aueas) terrarum curam ac tutelam. De tali verbi eiusdem iunctura duplici v. Burm. ac Bentr. ad Hor. Carm. I, 1, 7. *dii inuisere* dicuntur terras et vrbes, quas aut praecipue amant et colunt, aut in quibus instituta sibi sollemnia sacra frequentant. Interea, et rationem hanc interpretandi duram, et illa: *velisne curam*, mihi perquam ieiune dicta videri, non infitior. Ex sermonis et vsus ratione *inuisere* est inspicere, et *cura* est curatio, administratio. Cum *urbis* fere scribatur,

Terrarumque velis curam, et te maximus orbis
 Auctorem frugum tempestatumque potentem
 Adcipiat, cingens materna tempora myrto:
 An deus inmensi venias maris, ac tua nautae
 Numina sola colant: tibi feruiat vltima Thule: 30
 Teque sibi generum Tethys emat omnibus vndis:

Anne

batur, videndum, an ferri possit illa ratio, vt sit: velisne, Caesar, *inuisere curam Urbis et terrarum*, moderari Urbis terrarumque, h. imperii Rom. regimen, adeoque praeesse reip. et adesse iis, qui eam administrant. Meminerit aliquis illa Callimachi in Iov. 73 Ἀλλὰ τὰ μὲν — σὺ δ' ἐξέλεο πολιάρχους Αὐτούς. Notanda vero copia orationis, qua idem toties effert: *velisne deus esse*. Ceterum cf. Lucan. I, 45 sqq.

26 *maximus orbis*, h. coelum. *maximus* pro magnus. *accipiat* aduenientem, dum inter deos refertur, adeoque pro habeat te *auctorem*, tutelam agri- colationis. Iam debebat sequi: *te cinctum materna tempora myrto*; nunc idem *orbis cingens m. t.* dictus, dum scilicet corona myrtea a diis coelitibus imponitur Augusto, nouo deo,

a dea Venere, cui myrtus sacra, oriundo.

27 *tempestatum*, malim de anni temporibus, quam de procellis, quia cum frugibus illa iungi mos est. *tempestates* pro temporibus siue statis siue quibuscunque aliis vel Lucretii exemplo bene dici posse puto in tali contextu, vbi ad anni coelique temperiem aerisque mutationem, quae cum ipsis temporis vicibus succedit, respicitur.

29 *venias*, futurus sis. *Thule* autem *seruire* dicitur deo marino, quatenus eius potentia et numen per omnia maria patet; quae per insulas, in primis vltimas, bene declarantur. — 31 *Teque sibi generum Tethys emat*. Eos, qui inter deos adscripti essent, deabus iungi fas erat; sic Hercules Hebae. Itaque Augusto maris deo vna Nympharum, filiarum O-

Anne nouum tardis fidus te mensibus addas,
 Qua locus Erigonen inter Chelasque sequentis
 Panditur. ipse tibi iam brachia contrahit ardens
 Scorprios, et coeli iusta plus parte relinquit. 35
 Quidquid eris; (nam te nec sperent Tartara regem,
 Nec

ceani et Tethyos, dabitur,
 sed pretio proposito et do-
 te numerata: unde *emat*
 dixit. Quam splendide ad-
 iectum: *omnibus undis!*

32 An nouum fidus coe-
 lo accessurus sis. Anno-
 rum, mensium, ac dierum
 mensuram siderum decur-
 sus facit; itaque *mensēs*
 memorat. *tardis — mensi-*
bus omnino pro tempori-
 bus, anni partibus, quae
 modo tardae modo cele-
 res, longae, breues, pro
 consilio poetae, appellari
 possunt. h. l. ornatui tan-
 tum inseruit epitheton.

33 *Qua locus*, h. inter
 signa Virginem et Scor-
 pium, qua nunc Libra est;
 quae antiquitus ab omni-
 bus astrologis inter signa
 non habebatur, locum ve-
 ro eius scorpionis brachia
 occupabant; quo respexit
 Ouid. Met. II, 195 — 197
Est locus, in geminos ubi
brachia concavat arcus
Scorprios, et cauda flexisque
utrimque lacertis Porrigit

in spatium signorum mem-
bra duorum. Deinceps Li-
 bra vacans spatium occu-
 pavit, sed ita, ut ab Scor-
 pio teneretur; ut etiam
 expressum in Marmore Far-
 nesio conspicitur. Librae
 itaque, in quam ingresso
 Sole natus erat Augustus,
 et quae Iustitiae symbolum
 est, locum assignat Augusto.
chelas sequentes, sequaces,
 serpentes, ex natura Scor-
 pii. *ardens* scorpius tam-
 quam fidus; hoc simplicis-
 simum. *iusta plus parte*
 eleganter; signum maioris
 reuerentiae.

36 Exquisita orationis
 conuersione exprimit vlti-
 mum illud: an inferis diis
 adscribi velit. Etsi a poe-
 tis, inquit, Graecis de cam-
 pis Elysiis multa magnifice
 commemorata sunt, et Pro-
 serpina in locis inferis sibi
 adeo placere dicitur, ut
 inde redire nolit. *Tartara*
 omnino pro locis inferis.
mirari h. l. celebrare, mul-
 tis verbis ornare.

39 Ne:

Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
 Quamuis Elyfios miretur Graecia campos,
 Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
 Da facilem cursum, atque audacibus adnue coeptis,
 Ignarosque viae mecum miseratus agrestis (40
 Ingredere, et votis iam nunc adfuesce vocari.

Vere nouo, gelidus canis quum montibus humor
 Liquitur, et Zephyro putris se gleba resoluit;
 Depressio incipiat iam tum mihi taurus aratro 45
 Ingemere, et sulco adtritum splendere vomer.
 Illa seges demum votis respondet auari
 Agricolae, bis quae solem, bis frigora, sensit:

Illius

39 *Nec — curet*, nolit, noluerit. Videtur autem in hoc fabula de Proserpina respici, quae nunc ignoratur. Nam comesta mali Punici grana huc vix referri possunt. 41 *me-cum miseratus* iunge interpretando. opem enim ferre rogatur v. 42 *iam nunc assuesce*, vtpote deus futurus.

43 Aratio cum vere primo instituenda est. Vide Hesiod. *Egy.* 458 sqq. 44 Cum nix liquefcit, et terra, a frigore adhuc constricta, tepidae aerae afflatu resolvitur. *putris gleba*, emollita tepore, resoluta et tenera. v. ad II, 204.

45 sq. Quam ornate pro :

iam tum arationis initium faciendum est! Lucret. 209 *vis humana — valido consueta bidenti Ingemere et terram pressis proscindere aratris.*

47. 48 *Illa seges — bis quae solem, bis frigora, sensit.* *seges* h. l. est terra, ager. Trepidant in h. l. Interpp. et multa inaniter moliuntur; sed res expeditu facilis, si memineris, vulgo tertia aratione feri solitum fuisse, ita vt vere ineunte ager proscindere-tur, aestate iteraretur, sub finem auctumni tertiaretur. vide v. c. Colum. II, 3. 4 et 8. Et ad hunc morem respexerat noster v. 43; at enim ii agricolae, qui

Illius inmensae ruperunt horrea messes.

At prius ignotum ferro quam scindimus aequor,
Ventos et varium coeli praediscere morem (50

Cura

qui in terrarite subigenda et conterenda fumnam culturae ponerent, quater arabant, semel quidem iam sub finem auctumni, tum vere anni sequentis, mox aestate, tandem auctumno exeunte, cum sationis tempus instaret. Graecis id sollemne fuisse videtur, ut colligas e Theophr. Causs. Plant. III c. 25 καὶ ὅταν μετὰ τὰς πρώτας ἀρό-τας νεώσωσι etc. Hoc vero faciebant, ut solem et frigus ager sentiret, ὅπως χειμῶσθῃ καὶ ἡλιασθῇ, ut idem Theophr. paullo ante. bis vero, quia bis in hibernum, bis in aestium (vere et aestate) tempus, aratio talis incidit. vide Salmas. Exerc. Plin. p. 510. Plinii locus XVIII, 20 unica huius versus interpretatio: quarto seri sulco Virgilius existimatur voluisse, cum dixit, optimam esse segetem, quae bis solem, bis frigora, sensisset. cum scilicet vulgo trina aratione defungerentur aratores Itali, h. tertiatione. v. Varr.

I, 29 sq.: Colum. II, 4, 4. Quamquam idem Plinius innuere videtur, iam tum diuersas de hoc loco sententias viguisse. *quarto sulco* vero pro quarta aratione dictum, tum per se patet, tum ex eodem Plinii loco XVIII, 20 s. 49 n. 3 *Spissius solum, sicut plerumque in Italia, quinto sulco seri melius est, in Tuscis vero nono.* Mox tamen v. 64 sqq. poeta in communi more acquiescere videtur, cum pingue solum vere arari dicit, et iterum aestate, ut scilicet sub hiemem conferatur.

49 *ruperunt horrea*, replent. praeclare ad magnam copiam. Tibull. II, 5, 84 *Distendet spicis horrea plena Ceres.* Colum. X, 307 *Pressaque flammeola rumpatur fiscina caltha.* conf. inf. III, 328.

50 *ignotum aequor*, agrum, cuius natura nobis ignota sit. 51 *coeli-morem*, aeris naturam, *varium* pro diuersa regionum natura ac situ diuersum.

52 *ba-*

Cura fit, ac patrios cultusque habitusque locorum:
Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius vuae:

Arborei fetus alibi atque iniussa virefcunt 55

Gramina. nonne vides, croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles fua thura Sabaei?

At

52 *habitus locorum*, h. naturam, genium agri, ex praecepto omnium, qui de re rustica tradidere. vide vel Xenoph. Oecon. XVI, 2 fqq., quem ante oculos habuisse videtur Virgilius. *patrios cultus*, colendi rationem vfu maiorum probatam. 53 Plin. XVIII, 47 extr. *In omni quidem parte culturae — valet oraculum illud: quid quaeque regio patiatur.* Iam in iis, quae fequuntur, agnofce poeticam rationem, propofitionem generalem per fingula exempla declarandi et ornandi.

55 Hinc Columella X, 16 natura foli, *quae — iniuffi confternitur vbere mali.* Per *gramina* autem feu herbas iterum declarat pascua. 56 *Crocei odores* pro croco. *Tmolus* Lydiae mons, vino generoso nobilis, v. II, 98. at eundem a croco nemo alius commendauit. Contra

in Cilicia crocus frequens proueniebat, inprimis ad Corycum promontorium. Iam, cum Tmolus communi aliquo veterum errore Ciliciae tribuatur, quae de re Burmannus egit, fcilicet quod ad iftas forte oras Cilices aliquando imperium extenderunt; eadem ratione, qua vrbes Thebe ac Lyrneffus Cili- cum vrbes dici folent, quae ad Aeolidem (Myfiae ea pars eft) pertinebant, etiam h. l. cum Cilicia nominanda efferet, poeta Tmolus pofuiffe videri potest. Vide Burm. ad h. l. et ad Ouid. Met. XII, 109. Nifi tamen et Tmolus olim crocum tulit, et Virgilius Graecum aliquem poetam expreffit.

57 *molles — Sabaei.* perpetuum epitheton populorum Afaticorum, effeminatorum coeli indulgentia et foli bonitate. Sic *tener Arabs* Tibull. II, 2, 4, vbi vid.

At Chalybes nudi ferrum, virofaque Pontus
 Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
 Continuo has leges aeternaque foedera certis 60
 Inposuit Natura locis, quo tempore primum
 Deucalion vacuum lapides iactavit in orbem:
 Vnde homines nati, durum genus. Ergo age, terrae
 Pingue solum primis extemplo a mensibus anni
 Fortes inuortant tauri, glebasque iacentis 65

Pulue-

vid. Brouckh. *Mitti* vero, h. e. exportari, sollemne de mercibus, ex eo loco petitis, vbi praecipuus earum mercatus est.

58 *Chalybes nudi*, vtpote dura gens et in ferro cudendo occupata. cf. Aen. VIII, 425. *virofa castorea*, h. Castoris s. fibri testes, terri odoris, graueolentia; quo sensu potissimum *virus* et *virosum* dici solet. *Castoreum Ponticum* praestantissimum sui generis habebatur. v. Strab. III p. 163. (248).

59 *Eliadum p. E. equarum* poetica inuersione dictum esse volunt pro: Epiros mittit equas, quae Eleas palmas, h. in ludis Olympicis victorias, obtinent. Sed *palmae equarum*, h. victoriae, dictae sunt pro equis, qui palmam et

victoriam reportant. cf. Aen. V, 339: Drakenb. ad Silium XVI, 504. *Epirus* εὐππρος, εὐπωλος et generosis equis nobilis Ge. III, 121. *equas* noto more, quo sexus feminei animalia praestantiora habentur. *Eleus campus* inf. III, 202. *Eleo carcere missus equus* Tibull. I, 4, 32. Olympia enim in Elide erat.

60 *Continuo*, vt principio, αὐτίκα, formula inchoandae orationis. cf. inf. 169. 356. *has leges*, vt cuique terrae suum ingenium, sua ratio colendi, sit. *foedera* h. l. conditiones, leges, vt Aen. I, 66 et al.

63 *ergo age, t.* Refer ad v. 43 *vere nouo*. v. Plin. XVIII, 26 f. 65, 2: Colum. II, 4. *terrae solum*, vt γῆς πέδον.

66 ma-

Puluerulenta coquat maturis solibus aestas;
 At si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum
 Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
 Illic, officiant laetis ne frugibus herbae:
 Hic, sterilem exiguus ne deferat humor arenam. 70
 Alternis idem tonsas cessare noualis,
 Et segnem patiēre situ durefcere campum.
 Aut ibi flaua serēs, mutato fidere, farra,
 Vnde prius laetum filiqua quassante legumen,

Aut

66 *maturis solibus*, calore adultae aetatis coquatur solum. cf. Ge. II, 259 sq.

67 *si non f. t. fecunda*, h. si tenuis, si gracilis. cf. Colum. II, 4 extr. *sub ipsum Arcturum*: Colum. XI, 2, 63 *Non. Septemb. Arcturus exoritur*. *suspendere*, leuiter proscindere, vomere non alte descendente. — 69 *Illic*, in pingui solo. vide Ge. II, 251.

71 *tonsas nouales* dixit hic proprie, et ex Varronis de R. R. I, 29, 1 et Plinii XVIII, 49, 2 sententia, de agro, qui alternis annis vacat et nouatur. *tonsae* eae terrae h. demessae. *situs* pro otio, cessatione; vnde pulcre epith. *segnem*. Totum praeceptum ex Virgilio repetit Plin. XVIII,

50. cf. Colum. II, 10: Varro I, 44.

73 *mutato fidere*, alia anni tempestate. *Sidus* pro sole, vt saepe; *sol* pro anno et pro anni tempore. Igitur demessis per aestatem leguminibus auctumno, adeoque diuerso anni tempore, aut, quod malim, altero anno, infrequenti vere in eodem agro farra feruntur. cf. Colum. II, 10, 7. Inuersa autem oratione utitur poeta, vt a vulgari recedat. Debebat enim ita proprie dicere: aut altero quoque anno legumina in agro seres, et non nisi tertio iterum farra. *farra* h. l. pro quocumque frumenti genere.

74 *legumen filiqua quassante*, ornatē pro simpl. legumine. Tum *filiqua quassans*

Aut tenuis fetus viciae, tristisque lupini 75
 Sustuleris fragiles calamos siluamque sonantem.
 Vrit enim lini campum seges, vrit auenae:
 Vrunt Lethaeo perfusa papauera somno.
 Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
 Ne saturare fimo pingui pudeat sola; neue 80
 Effetos cinerem immundum iactare per agros.

Sic

sans sc. se, quae facile vento agitur, contremiscit, tenui culmo inhaerens, in primis si exaruit. De faba autem interpretatur poetam Plinius l. 1.

75 *tenuis vicia*, quia tenui semine, si cum faba compares. *tristis lupini*, amari, ut saepe. contristatur enim degustantis vultus. Eius seges agro stercoreando admodum utilis habita. cf. Plin. XVII, 7 f. 9. inpr. Colum. II, 14, 1 fqq.

76 *siluam* poetica ratione, qua etiam florum, herbarum, silua, grata similitudine, dicitur. cf. inf. v. 152 et IV, 273. *sonantem*, quia calami aridi sunt, et, si mouentur, strepitum edunt. *Siluas cannabias* dixit Gratius Cyneg. 47 pro segete.

77 Poetica suauitate pro: lino enim vel auena

vel papauere feri nolim agrum interquiescentem: nam ea vrunt h. exsiccant agrum. Repetit ex nostro Plin. XVII, 7 f. 9: Colum. II, 14, 3. cf. II, 10. 17. Pallad. Octobr. 2. Hinc *linum* in agro humido feri solet. et Gratius Cyneg. 334 *Optima Cinyphiae paludes lina dabunt*. cf. seqq. — 78 *perfusa somno papauera*, vim soporificam, quae natura nigri praecipue papaueris est, habentia.

79 Mihi videtur ea esse sententiae progressio: Possunt tamen et illa, nimirum lina, et auenae et papauera, alternis annis recte feri, dummodo fimo saturares agrum. *labor facilis* sc. campi; facile illam molestiam, illam noxam ex iniquitate lini, perferre ac tolerare potest ager, modo bene stercoretur.

82 Et-

Sic quoque mutatis requiescunt fetibus arua.
 Nec nulla interea est inaratae gratia terrae.
 Saepe etiam sterilis incendere profuit agros,
 Atque leuem stipulam crepitantibus vrere flammis:
 Siue inde occultas vires et pabula terrae (85
 Pingua concipiunt: siue illis omne per ignem
 Excoquitur vitium, atque exsudet inutilis humor:
 Seu pluris calor ille vias et caeca relaxat
 Spiramenta, nouas veniat qua succus in herbas: 90
 Seu durat magis, et venas adstringit hiantis:
 Ne tenues pluviae, rapidiue potentia solis
 Acrior, aut Boreae penetrabile frigus adurat.

Multum

82 Etiam si ager plane non cesseret, sed aliis interea frugibus ferendis exerceatur, ut leguminibus v. 74 sqq., modo tamen stercoratori largiter indulgeas, ager vel sic requiescere aliquo modo videri potest (cf. Colum. II, 14, 3): fimo enim nouas vires, nouos sales, recipit; atque interea etiam utilitatem aliquam (ea enim est *gratia*) ex agro percepisti.

84 *steriles agros*, stipulas agri, ut v. sq. explicatur. 86 *Siue — siue*. Pro varia foli, vel macri vel vliginosi vel densi vel rari, natura, varias causas subiicit. *pabula* sunt suc-

ci, qui nutriunt semina ac plantas. 38 *inutilis humor*, vitiosus, noxius. 89 *coeca spiramenta*, meatus occultos et latentes, nos poros dicimus. mox *venas vada latentia* ap. Gratum Cyneg. 423. 93 *Adurere* conuenit proprie frigori tantum et aestui solis. Sed sollemni figura generalior inde notio τὸ nocere elicienda et ad illud: *ne tenues pluviae*, referenda est. *Penetrabile frigus* iam Lucretius dixerat I, 495. *tenues* ex natura pluviae petitum epitheton, quod hic nullam vim habere debet, ut saepe epitheta ponuntur. Alioqui *pluviae tenues* in vitio esse non possunt.

94 Om-

Multum adeo, rastris glebas qui frangit inertis
 Vimineasque trahit crates, iuuat arua: neque illum
 Flaua Ceres alto nequidquam spectat Olympo; (95
 Et qui, profcisso quae fuscitat aequore terga,
 Rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
 Exercetque frequens tellurem, atque imperat aruis.

Humida

94 Omnibus omnino modis terram frangendam, comminuendam, et a sole excoquendam esse, omnes monent de R. R. auctores. v. Xenoph. Oecon. c. XVI, 11-14. *glebas inertes* dicit poeta, quae, nisi comminuantur, nil generant. Agit autem poeta seqq. verss. de *pulueratione* et *occatione*. cf. Plin. XVIII, 49, 3. (20): Colum. XI, 2, 60: Varro I, 13, 1. 95 *trahit crates*. Colum. II, 18, 4 *tum glebas sarculis resoluemus, et inducta crate coaequabimus* etc. Ex vimine crates satis validae sunt putandae in solo raro ac puluerulento.

95. 96 Ex Callimacho suauissima imago expressa: Οὐς δέ κεν εὐμειδής τε καὶ Ἰλαος ἀνγάσσηαι, Κείνοισ εὖ μὲν ἄρουρα φέρει σάχυν etc. H. in Dian. 129. *neque — nequidquam* h. non sine fructu *spectat*, respicit, propitia est, vt Gratius, qui

hunc locum ante oculos habuit Cyneg. 426. Potest tamen, si quis ita malit, duplex negatio pro affirmatione haberi, pro neque non quidquam h. aliquantum, multum.

97 Etiam ille multum iuuat arua, qui etc. conf. praecepta ap. Colum. II, 22, 25: Plin. XVIII, 49, 2. l. 19. Frequentibus autem his fulcis perficitur tandem hoc, quod demum *recte subactum esse* aiunt, vt non intelligatur, utro vomer ierit. v. Plin. XVIII, 49, 2 extr. cf. Colum. II, 4, 1. *terga resoluta* agro tribuit idem X, 7. Idem imitatus est hunc locum libro X v. 91-93.

99 *Exercetque* f. tractat, versat. Colum. IV, 14, 2 de fossione vineae: *nam utique frequenter solum exercendum est*. conf. inf. II, 356. Sed post hoc illud: *atque imperat aruis*, quamquam eleganter dictum, paullo

Humida solstitia atque hiemes orate serenas, 100
 Agricolae: hiberno laetissima puluere farra,
 Laetus ager; nullo tantum se Myfia cultu
 Iactat, et ipsa suas mirantur Gargara messis.
 Quid dicam, iacto qui semine comminus arua
 Insequitur, cumulosque ruit male pinguis arenae? 105
 Deinde

paullo otiosius positum videri potest. Sed habet τὸ *imperare* vim coercionis, acerbitalis et iniquitalis. Sic *imperant vitibus* apud Colum. Ill, 3, 6: Sen. de Tranquill. an. c. 14 *Danda est remissio animis — Ut fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos numquam intermissa fecunditas.* inf. II, 369 *tum denique dura exerce imperia.*

100 Praeceptum ad Italicum solum spectat. *Humida solstitia*, aestates. cf. Ecl. VII, 47. *Solstitium* tantum de aestiuo latine dicitur; hiemale *bruma* vocatur. vide in primis Plin. II, 19. adde XVIII, 25 et 28. cf. Salmaf. Exerc. Plin. p. 175 et al. *humidum* tempus, ut pluuiarum irrigatione feruidi caloris vis temperetur.

102 *nullo — cultu.* Nulla tanta prouentus copia, quanta ex pluuiosis aesta-

tibus, serenis et siccis hiemibus, existit. Hoc illud ipsum est: *non alia aliqua colendi ratio*, quam obrem ager circa urbem et montem Gargara, (qui est Myfiae, montis Idae pars, v. Homer. Il. 9, 47. 48) cum tali tempestate perpetuo vtatur, tam egregiae fertilitatis sit, ut sibi ipse miraculo sit in tam incredibili fecunditate.

104 *Quid dicam* de eo, qui. transitus formula, etiam in pedestri oratione. Praeclare haud dubie etiam ille facit, qui. 105 *arua Insequitur*, fulcos factos in aruo prosequitur, alium post alium rastris frangendo, et cumulos, seu nimium seu inutiliter pinguis, h. duri, soli, glebas tenaciores, contundit et euertit et omni parte aequat. *insequi* idem quod *urgere*, instare, et sine intermissione rem statim aggredi aut prosequi. Sic *fossor insequi-*

Deinde satis fluuium inducit riuosque frequentis?
 Et, quum exustus ager morientibus aestuat herbis,
 Ecce supercilio cliuosi tramitis vndam
 Elicit? illa cadens raucum per laeuia murmur
 Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arua. 110
 Quid, qui, ne grauidis procumbat culmus aristis,
 Luxuriem segetum tenera depascit in herba,
 Quum primum sulcos aequant fata? quique paludis
 Collectum humorem bibula deducit arena?

Prae-

insequitur, pampinator in-
sequitur apud Colum. et
 inf. 155 *insectari terram*
rastris. Hesiod. "Erg. 469
 ὁ δὲ τυτθὸς ὀπισθεν Δμῶος,
 ἔχων μακέλην, πόνον ὀρνί-
 θισσι τιθεῖν σπέρματα κακ-
 κρύπτων. *arena* pro solo,
 terra omnino. v. IV, 291.
 Ceterum v. 106 sqq. noster
 Il. φ, 257 sqq. egregium lo-
 cum ante oculos habuisse
 videtur. 106 Post ara-
 tionem factam exoptanda
 pluuia: supplet eius, de-
 fectum nunc ars. 107
 Totus scilicet versus trans-
 latus ab animantium sensu.
 — 108 *cliuosi tramitis* pro
 montis molliter cliuosi, in
 quo riuulis tramitem facit.
supercilium, vt ὀφρύς, pro
 superiore montis parte.
 — 110 *scatebris* simpl. pro
 aqua, vt v. 106 *fluuius* et
riui.

111 Hesiod. "Erg. 473
 Ὡδὲ κεν ἀδρόσυνη σάχυνες
 νεύοιεν ἔραζε.

112 Pro interpretatione
 fit Plin. XVIII, 44, 2 *Inter*
vitia segetum et luxuria
est, cum oneratae fertili-
tate procumbunt. et c. 45
Luxuria segetum castigatur
dente pecoris in herba dun-
taxat; et depastae quidem
vel saepius nullam in spica
iniuriam sentiunt. Theo-
 phr. Hist. Plant. VIII, 7
 Ἐν δὲ ταῖς ἀγαθαῖς χώραις,
 πρὸς τὸ μὴ φυλλομανεῖν, ἐπι-
 νέμῃσι καὶ ἐπικείρῃσι τὸν σί-
 τον. fit idem falce inter
 nos.

114 *paludis collectum hu-*
morem, Wassergalle. Col-
 lecta et stagnans lacunae
 aqua, putris colluies, de-
 ducitur fulcis aquariis fac-
 tis, quos *collicias* dixere
 Plin. XVIII, 49, 3: Colum.
 II, 8,

Praefertim incertis si mensibus amnis abundans 115

Exit, et obducto late tenet omnia limo:

Vnde cauae tepido sudant humore lacunae. (bores

Nec tamen, haec quum sint hominumque bouumque la-

Verfando terram experti, nihil improbus anser,

Strymoniaeque grues, et amaris intuba fibris, 120

Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi

Haud facilem esse viam voluit, primusque per artem

Mouit agros, curis acuens mortalia corda:

Nec

II, 8, 3. *elices* apud Festum.

hic vero eius generis fulcus seu fossa exprimitur, qua aqua arena, ad arenosum locum, deducitur, ubi in sabulum se insinuans tandem exarescit. 115

incertis mensibus veris et auctumni, quod anni tempus incertae tempestatis est. cf. Ouid. Art. II, 318. hic tamen de vernis potissimum agitur. *exit*, e. vagatur ripas, Aen. II, 496. *obducto tenet* pro simplici obducit.

117 *sudant humore tepido*, adeoque putrido et noxio. *sudant*, madent, loca, in quibus lacuna existit, ornate pro fiunt.

118 Nota transitum ad aliam rem. Multum etiam efficiunt, obfunt, anseres. *improbus*, insatiabilis, audax, et hoc ipso noxius.

cf. inf. 145 et ad Aen. IX, 62. E Thraciae finibus, cuius flumen *Strymon*, veniunt grues in Graeciam, cum hieme ingruente migrant. *intubum* e. cichoreorum genere, erraticum, fibris seu radicum minutis filis late serpens; nobis *Endiuium*. Theophr. Hist. Plant. VII, 11 τὸ κικώριον — παραβλαστικὸν δὲ καὶ τῇ ῥίζῃ καὶ ἄλλως μακροῦ ῥίζον διὸ καὶ δυσώλεθρον ὅταν γὰρ ἐκλαχανίζωνται, πάλιν τὴν ὑπόλοιπον ἀρχὴν λαμβάνει γενέσεως. non modo hortense sed et silvestre genus est, πικρὸς dictum; idem prosequuntur anseres et aliae aues domesticae. v. Colum. VIII, 14, 2.

121 Felix transitus. Locus ex Hesiod. "Erg. 42 sqq. -- 123 *Mouit agros*, h. fecit moueri, arari, necessi-

H

tatem

Nec torpere graui passus sua regna veterno.
 Ante Iouem nulli subigebant arua coloni: 125
 Nec signare quidem aut partiri limite campum
 Fas erat: in medium quaerebant: ipsaque tellus
 Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
 Ille malum virus serpentibus addidit atris,
 Praedarique lupos iussit pontumque moueri: 130
 Mellaque decussit foliis, ignemque remouit,
 Et

tatem colendi imposuit. Tribuitur autem Iouis iussis, quod sub eius imperio contigit. *veterno* pro ignavia, inertia. Nemesian. Ecl. I, 60 *Nec segnem passus nobis marcere iuuentam* etc. *sua regna* h. homines, quibus imperabat.

125 Expressa ex Hesiod. *Egy.* 90 sq. et Arato 110 sq. — 126 Expressit haec Ouid. Met. I, 136: Am. III, 8, 42. *nec fas erat*, non sollemne, solitum: vt saepe. — 127 *in medium*; quidquid acquirebant, parabant, *in commune* parabant et afferebant. conf. Iustin. XLIII, 1, 3. 128 *liberius*, liberalius, felicius, *καρδόνως*. expressum enim ex Hesiod. *Egy.* 118 *καρπὸν δ' ἔφερε χείδωρος ἄγρῃ αὐτομάτῃ πολλὸν τε καὶ ἄφθονον*. Lucret. V, 940 *Plurima tum tellus, etiam maiora, ferebat. nullo poscente* h. arante. sup. 99

imperare aruis. nullo cogente Ouid. Met. I, 103.

129 Sub Iouis imperio serpentes facti sunt venenati, lupi rapaces etc. *malum virus* indidit, noxium. *serpentium* aliqua genera sunt *atro colore. atras viperas* Hor. Carm. III, 4, 17. — 130 Efferauit lupos, *pontumque moueri* sc. remis adeoque nauigare homines iussit. 131 Non iam, vt ante, folia rorem aliquem melleum eliquabant. *detersum* hoc mel est foliis: vt *siluis decussus honor* inf. II, 404. v. sup. ad Ecl. IV, 30. adde Plin. XVI, 8 f. 11. *Ignem remouit*, vt is in venis filicum tamquam absconditus, abstrusus, (vt mox v. 135: Aen. VI, 7) lateret adeoque diu ignoraretur, vsque dum iterum didicerunt homines filicum attritu eum elicere. *Κεύψε δὲ πῦρ* Hesiod. *Egy.* 50. 132 *ri-*

Et passim riuus currentia vina repressit:
 Ut varias usus meditando extunderet artis
 Paullatim, et fulcis frumenti quaereret herbam:
 Ut filicis venis abstrusum excuderet ignem. 135
 Tunc alnos primum fluuii sensere cauatas:
 Nauita tum stellis numeros et nomina fecit,
 Pleiadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
 Tum laqueis captare feras, et fallere visco,
 Inuentum, et magnos canibus circumdare saltus. 140
 Atque alius latum funda iam verberat amnem,

Alta

132 *riuus currentia vina*, h. e. riuos vini fluentes. Sic copiam vini cloquebantur veteres, vino sponte ex vuis aut e lacu saltem in terram defluente. cf. ad Tibull. I, 3, 45. non quasi e fontibus quibusdam huiusmodi flumina vinosa prodire putassent. — 133 *meditando*, exercendo, experiundo; ut usu inuenirentur artes. 134 *ut frumenti herbam*, h. frumentum, quod aliquando in herba est, segetem, cf. Ecl. V, 25, (nisi malis dictum noto poetarum more pro herba frumentacea, adiectiuo in secundum casum mutato) *quaereret fulcis*, aratione produceret, pararet.

136 Tum primum nauigatio inuenta. *sensere tam-*

quam onus nouum, ipsi adhuc intacti. est adeo protenui voc. *habuere*. *alnum* vero nominat, quia palustribus et littoribus gaudet. Ge. II, 451 *Nec non et torrentem undam leuis innatat alnus* *Missä Pado*. — 137 *numeros et n. f.* ad certum numerum reuocavit et nominibus notauit. — 138 *Arctos*, vr̄sa maior, Helice, olim Callisto, *Lycaonis* filia, nota vel ex Ouid. Met. II, 505. *clara* vero tamquam sidus. Sic sup. v. 1 *clarissima mundi sidera*.

139 *Venatio et aucupium* inuentum. *visco* decipere aues, quae hic inter feras comprehensae. 141 *funda*, βόλος, Ouidio A. A. I, 763 *iaculum*, rete in fluvium proiectum: itaque

H 2

verberat

Alta petens: pelagoque alius trahit humida lina.
 Tum ferri rigor, atque argutae lamina ferrae:
 (Nam primi cuneis scindebant fissile lignum)
 Tum variae venere artes. labor omnia vicit 145
 Inprobus et duris vrguens in rebus egestas.
 Prima Ceres ferro mortalis vertere terram
 Instituit: quum iam glandes atque arbuta sacrae
 Deficerent siluae, et victum Dodona negaret.
 Mox et frumentis labor additus: vt mala culmos 150
 Efflet

verberat amnem, qui iacit. sed audet iam piscator ad medium alueum procedere, *alta petens*, mox alius in ipso mari euerriculis piscatur.

143 *ferri rigorem* poeta pro ipso ferro dixit; secuti eum Manilius, Prudentius, et alii; intelligitur tamen h. l. vsus ferri ad instrumenta procudenda, securim inprimis, durati; adiicitur ferra, ferro iam in laminas cudi coepto.

145 *venere*, prouenere, inuentae sunt. *labor improbus*, peruicax, qui nulla aerumna vinceretur. *Probum* est id, quod verecunde fit, intra modum est, moderatum; *improbum*, quod immodicum, nimium, aut vastum, grande; idem *ini- quum*, *iniustum*, vt III, 347.

147 *ferro*, vomere ac ligone. 148 *Cum iam silvae*, quae poetice *diis sacrae* dicuntur, *deficerent* quoad *glandes* (quamquam varie verba iungi possunt, ceteris tamen modis oratio minus esset poetica) *et arbuta*; et cum *quercus*, cuius generis nobilissimae apud Dodonam siluae, non amplius satis magnam glandium copiam suppeditarent.

150 Redit ad propositum v. 121. Mox etiam noxae, mala et damna (nam *labor* vt *πόνος* pro *βλάβη*, *πῆμα*), inuasere segetes: *robigo mala*, exitiosa, quae culmos exedit, *carduus*, qui et late serpere et semen quaquauerius disseminare solet. *segnis*, qui efficit segne seu retardat, ad quodcumque adhaerescit; *tenax*.

Effet robigo, segnisque horreret in aruis
 Carduus. intereunt segetes: subit aspera silua,
 Lappaeque tribulique: interque nitentia culta
 Infelix lolium et steriles dominantur auenae.
 Quod nisi et assiduis terram insectabere rastris, 155
 Et

tenax. *horreret*, cum vi, pro cresceret. *Horrere* poetis omnia, quae erecta stant aut eminent, ut pili in metuentis corpore, notum est; itaque et spinosa virgulta. 152 *siluam* vocat lappas, lolia etc., ut v. 76 leguminum *siluam sonantem*; ea subit, succedit in segetis locum. 153 *lappae* nostris *Kletten*. Plinius ἀπαρίων ita reddidit. *tribuli*, spinæ genus, in Italia frequens. *lolium*, nostris *Lülch*, *infelix*, sterile, ut *felix* arbor pro frugifera. Epitheton hoc, tamquam Virgilium auctorem agnoscens, laudat Plin. XXII, f. 77. *avena* pro frumenti vitio olim habita, ut et hordeum in eam degenerare crederent, v. Plin. XVIII, 44, 1; sed peculiarem herbam, sui seminis, esse docent recentiores. Respexit h. l. Plin. XVIII, 17, 2 *Nam lolium et tribulos et carduos lappasque non magis quam rubos in-*

ter frugum morbos potius, quam inter ipsius terrae pestes, numerauerim. Coeleste frugum vinearumque malum, nullo minus noxium est, robigo. Frequentissima hæc in roscido tractu convallibusque, ac perflatum non habentibus: e diuerso carent ea ventosa et excelsa.

155 Pergit, sed variata oratione, alia segetum mala commemorare: glebarum tenacitatem, auium rapinas, arbustorum umbras, et aquarum inopiam. Sed singulis malis sua remedia subiungit. *ads. t. i. rastris*. De *sarritione* loquitur. Fit ea sarculo, quod h. l. *rastrum*, semente facta, ante occationem. cf. Colum. II, 12. *Quod*, qua in re, ὅ, καὶ ὅ, quamobrem, cum ita res se habeant, nisi etc. *insectabere* pro insectatus fueris; ut et reliqua. Sed ita solent poetæ. *assiduis* pro assiduo.

Et sonitu terrebis aues, et ruris opaci
 Falce premes umbras, votisque vocaueris imbrem:
 Heu, magnum alterius frustra spectabis aceruum:
 Concussaue famem in filuis solabere quercu.

Dicendum, et quae sint duris agrestibus arma, 160
 Quis sine nec potuere feri nec surgere messes:
 Vomis, et inflexi primum graue robur aratri,
 Tardaque Eleusinae matris voluentia plaustra,
 Tribulaque traheaeque, et iniquo pondere rastro:
 Virgea praeterea Celei vilisque supellex, 165
 Arbuteae crates et mystica vannus Iacchi.

Omnia

157 *frondes arborum* umbram facientium amputandas esse dicit: *falce premitur* id, quod fecatur. Horat. I Carm. 31, 9 *Premant Calena falce — vitem.* *rus opacum* h. arboribus confitus ager, adeoque pro arboribus. *votisque v. i. h.* nisi pluuiae tibi contigerint: hoc ornat, quasi votis factis illud obtinuerit.

158 Ex Hesiod. *Erg.* 394. 395 ὥς τοι ἕκασα Ὀρί' ἀέξῃ-
 τοι μή πως τὰ μεταξὺ χα-
 τίζων Πτώσσης ἀλλοτρίους
 οἴκους καὶ μηδὲν ἀνύσσης.
 Messem parcam designat.

160 — 166 De *instru-*
mentis operis rustici agit:
primum vomer s. *vomis* et
aratrum robustum; tum
plaustra bobus iuncta; vi-

de *voluentia* se, *tarda*, pro
 tardum, tarde, quae vol-
 vuntur, tracta a bubus, et
 aguntur tarde; *Cereri* sa-
 cra, quippe a qua omnino
 operis rustici ratio pro-
 fecta. *Tribulum* fit e *ta-*
bula lapidibus aut ferro
asperata, quo (quae) im-
 posito auriga aut pondere
grandi trahitur iumentis
iunctis, ut discutiat e spica
 grana Varro R. R. I, 52, 1.
 Vfus eius adhuc inter Tur-
 cas. *Trabea*, s. traha, ve-
 hiculi genus sine rotis;
 iungit cum tribulo etiam
 Colum. II, 21. *rastrum* ad-
 modum magno pondere;
 item, pergit poeta, reliqua
 supellex, quae ex *vimini-*
bus et *materia rustica*, ut
 Varro ait I, 22, 1, adeoque
 vili

Omnia quae multo ante memor prouisa repones;
 Si te digna manet diuini gloria ruris.
 Continuo in filuis magna vi flexa domatur
 In burim, et curui formam adcipit vlmus aratri: 170
 Huic a stirpe pedes temo protentus in octo:
 Binae aures, duplici aptantur dentalia dorso.
 Caeditur et tilia ante iugo leuis, altaque fagus,
 Stiuaque, quae currus a tergo torqueat imos;
 Et suspenfa focis explorat robora fumus. 175

Possum

vili fit; *Celei* appellatur, Eleusinii, cuius filius, Triptolemus, a Cerere, hospitio excepta, sationem frugum acceperat; scilicet *crates* et *vannus*, cuius usus erat in *mysteriis* Eleusiniis; portabatur enim in pompa Iacchi, quae certo Eleusiniorum die ex Ceramico Eleusinem ducebatur. Ceterum Hesiodi locum ante oculos habebat Virgilius ex "Eg. 423 sqq.

167 Ex Hesiod. "Eg. 457 τῶν πρόσθεν μελέτην ἔχμεν, οἰκῆϊα θεσθαι. *memor* ad ornatum adiectum, vt ibid. v. 422 μεμνημένος, non o-mittens et obliuiscens. cf. Colum. I, 8, 8. *prouisa re-pones*, ornate pro prouidebis. 168 Si expectas, si satis magnam ex opere et re agresti laudem consequi cupis.

169 — 175 *Continuo*, primum, ante omnia, vlmus in *burim* inflectenda est, quod statim in ipsis filuis fit, cum vlmus a rustico ita incuruatur, vt curua adolescat. Est autem *buris* seu *bura* proprie pars aratri veteris incuruata, quae vomerem excipit. Huic, *a stirpe*, ab inferiore et crassiore parte, temo ἰσοβοεὺς pedum octo, tum aures et dentalia iunguntur et aptantur. *Aures* esse videntur siue prominentiae duae siue affixi vtrimque asserculi aut ferramenta, quibus sulcus latior efficitur et porca altior. Hinc Palladius I, 43, 1 *aratra aurita* memorat: *Aratra simplicia*, vel, si plana regio permittit, *aurita*, quibus possint contra *stationes humoris hiberni*

H 4

sata

Possum multa tibi veterum praecepta referre;
 Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.
 Area cum primis ingenti aequanda cylindro,

Et

sata celsiore sulco attolli.
Dentale est lignum, quod vomerem recipit, cui vomer includitur; sed, quomodo aut *duplici dorso* aptari aut potius ipsum *duplici dorso* esse possit, difficile dictu est; *dorsum* quidem pars dentalis auersa esse debet, cuius forte vtrumque eminet latus, cuiusmodi vomeres Servius in Italia fere omnes esse ait; nam *duplex* pro lato dictum cum aliis accipere nolim. Potest etiam *dentalia* per appositionem positum videri ad *binas aures*, ut vtrumque eandem rem, asserculos illos modo dictos, significet. Mox *iugum* ac *stima* s. manica conficienda esse dicitur, *quae currus imos a tergo torqueat*, h. aratrum ipsum, rotis subnixum; quod Gallis peculiare fuisse et Serv. h. l. notat et Plin. XVIII, 48 p. 123 l. 23, modo Harduini interpolationem non admittas. *Robora* vero, h. materia seu lignum, unde haec conficiantur, *fumo durata* esse debent. cf. He-

fiod."Egyl. 45. 629. *explorat* videtur exprimere naturam fumi, dum lente per minutas particulas sese insinuat, ut *iter*, *vias*, *tenebras explorare* dicimur. Potest tamen etiam dictum esse, ut poetis alias *probare*, ut de bonitate ligni inde constet; nisi enim firmum et probum sit, exarescens rimas aget. Ceterum aduocant viri docti Hesiod."Egyl. 427 sqq.; mihi tamen aratri, quod ibi describitur, et cuius forma ex antiquis codd. tum in vulgatis Hesiodi editionibus tum in Montfauc. Palaeograph. Gr. p. 9 exhibetur, alia forma esse videtur et ab h. l. diuersa; iterum alia aliis locis.

176. 77 Noua transitionis forma.

178 De *area*, ἀλωή, veterum cogitandum est: qui erat locus in ipso agro sublimior, qua ventus perflare posset, solidus ac complanatus, quo frumentum ex agro congestum statim terebatur et ventilabatur; tum purum corbe in horrea

Et vertenda manu, et creta solidanda tenaci:
 Ne subeant herbae, neu puluere victa fatiscat; 180
 Tum variae illudant pestes: saepe exiguus mus
 Sub terris posuitque domos atque horrea fecit:
 Aut oculis capti fodere cubilia talpae:
 Inuentusque cauis bufo, et quae plurima terrae
 Monstra ferunt: populatque ingentem farris aceruum
 Curculio, atque inopi metuens formica senectae. (185
 Contem-

rea deportabatur. v. Varro de R. R. I, 51. non enim, vt apud nos, tritura in horreo instituebatur. Scilicet anni tempus, quo hoc faciebant, siccum et nullis pluuiis obnoxium, quale in istis regionibus esse solet, nullum tectum locum, vt apud nos, requirit: in iis tamen partibus, in quibus coelum inconstantius esset, aut nubilaria vicina habebant, v. Colum. I, 6, 24, aut in horreo perticis exterebant per hiemem. v. Colum. II, 21, 4. Modum conficiendi aream eundem fere cum nostro tradit Cato de R. R. 91 et 129. cf. Colum. II, 20. v. ad Tibull. I, 5, 21. Pro *cylindro rotundum lapidem vel columnae fragmentum* memorat Palladius. Eundem vsum praestabat *pauicula*, instrumentum terrae paviendae et solidandae aptum.

180-186 Obserua, quanto cum ornatu et copia haec dicta sint: alioqui mures, talpae, bufones aliaque reptilia, item curculiones et formicae nocent frumento. *neu puluere fatiscat*, h. neu aestu, quo terra in puluerem soluitur, dehiscat rimis, (nam *victa* ornatus causa adiectum: *puluere* autem solo in puluerem soluto) adeoque et in *rimis grana oblitescant*, et recipiant illae aquam et ostia aperiant muribus atque formicis, vt Varro I, 51. *tum variae illudant pestes*, h. aut varia animalcula nociua inuadant, clam subeant, quod eleganter *illudere* dicitur, quia clam et quasi per fraudem et insidias faciunt, hac ratione eludunt operam et curam agricolae. *quae plurima*, qualia multa, οἷα τε πολλά. *populat* i. f.

Contemplator item, quum se nux plurima filuis
 Induet in florem et ramos curuabit olentis,
 Si superant fetus: pariter frumenta sequentur,
 Magnaque cum magno veniet tritura calore. 190
 At si luxuria foliorum exuberat vmbra,
 Nequidquam pinguis palea teret area culmos.
 Semina vidi equidem multos medicare ferentes,
 Et

i. f. aceruum expressit Columella II, 20, vbi de amurca, qua aream conspergere solebant veteres, *nam ea res a populatione murium formicarumque frumenta defendit.* cf. Prudent. in Symm. I, 1052.

187 — 192 Ornatus locus. Vt de futuro anni prouentu iudicari possit, obseruandum esse dicit, an nux *amygdala*, quae primo vere floret, abundet multo flore; ita enim magnam fertilitatem anni fore; sin pro flore arbor foliis luxurietur, messem fore malignam. est autem *nux* generis nomen. *Contemplator*, *τεμπλιος* graeci poetae, vt Nicand. Theriac. v. 396, *φελζεο* v. 438. *Nux induet se in florem*, *vsitatus* esset *induit se flore*, vt saepius apud Auctores R. R. v. c. Columell. IV, 24 §. 12 *induunt se vuis n. vites*, h. vestiunt se. et

inf. Ge. IV, 142 *Quotque in flore nouo pomis se fertilis arbos Induerat.* Verum etiam Aen. VII, 20 *Quos — Induerat Circe in vultus atque ora ferarum.* *nux plurima* vel *nux*, quae multa est in filuis, h. quibus siluae abundant, vel, quod melius, vt sit, quando *nux plurimum*, h. cum maxime, induit. Ge. II, 166 *Italia auro plurima fluxit.* *tritura* pro messe. *fetus*, quorum maior copia est, debent poetice pro ipso flore dicti esse. Simplicissimum, mox vt iungas *nequidquam teret.* *Area teret culmos*, poetica ratione non infrequente, pro culmi terentur in area, inf. 298. v. ad Tibull. I, 5, 22. *vmbra* est arbor ipsa vmbrosa.

193 *Semina* leguminum intellige, nam paullo post: *siliquis fallacibus*; et confirmat Plin. XVIII, 17 (45) et

Et nitro prius et nigra perfundere amurca,
 Grandior ut fetus siliquis fallacibus esset; 195
 Et, quamvis igni exiguo properata maderent,
 Vidi lecta diu, et multo spectata labore,
 Degenerare tamen: ni vis humana quot annis
 Maxima quaeque manu legeret: sic omnia fatis
 In peius ruere, ac retro sublapsa referri. 200
 Non aliter, quam qui aduerso vix flumine lembum
 Remigiis subigit, si brachia forte remisit,
 Atque illum in praecipit pronus rapit alueus amni.

Prae-

et Colum. II, 10, 11: III, 10, 18, qui Virgilium de faba loqui affirmant. cf. Pallad. XII tit. 1: Geopon. II, 35. *Medicare* h. inficere, macerare alienis fucis etiam aliarum frugum semina solent nonnulli, v. c. tritici Plin. XVIII, 73. amygdala v. Pallad. II, 15 §. 7.

196 In aqua ad ignem modicum coqui, h. e. moliri, humectari, a nonnullis fabas ferendas ait, ut eo citius in agro progerminant. *Siliquae fallaces*, quia saepe folliculi, cum inanes sunt, maiores videntur.

199 Grandissima semina legere nostri poetae auctoritate iubet Colum. II, 9

§. 11. 12. cf. Varro I, 52. *vis humana*, hominum opera, h. homines. habuit in animo Lucret. V, 207. 208 *Quod superest arui, tamen id Natura sua vi Sentibus obducit, ni vis humana resistat.* 200 Aen II, 169 *Ex illo fluere et retro sublapsa referri Res Danaum.* vbi vid.

203 *Atque iam Gell. X, 29 et Serv. interpretati sunt statim.* Est antiqua loquendi ratio. In XII tabulis: *Si in ius vocat, atque eat.* vbi vid. Intpp. Equidem ita facere necesse non duco, modo suppleas: *Non aliter, quam is retro sublapsus refertur, qui nauigium agit, — atque illum in p. p. rapit a.*

204 No-

Praeterea tam sunt Arcturi fidera nobis,
 Haedorumque dies seruandi, et lucidus Anguis, 205
 Quam quibus in patriam ventosa per aequora vectis
 Pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi.
 Libra die somnique pares vbi fecerit horas,
 Et medium luci atque umbris iam diuidit orbem:
 Exercete, viri, tauros: ferite hordea campis, 210
 Vsq̄ue sub extremum brumae intractabilis imbrem.

Nec

204 Nobis agricolis fiderum ortus et occasus non minus sunt seruandi quam nauigantibus; v. Colum. XI, 7, 31. hoc ornat: iis, qui in Pontum et Hellespontum nauigant. *tentare* est adire. Ge. III, 8 *tentanda via est* etc. quamquam proprie ad iter ignotum et periculosum referri debuit. *Abydus* ostreis nobilis. Ex sideribus vero poetico more sigillatim aliquot septemtrionalia enumerat, quorum cum ortu procellae ingruunt.

208 Ab aequinoctio autumnali vsque ad brumam hordei sationem esse ait. Pulchritudo loci ex forma sideris, librae, petita, obvia, quam multi imitando assequi studuerunt, in primis Lucan. IV, 58. 59: VIII, 467 — 469: Colum. X, 42 *Cum paribus Titan orbem*

librauerit horis. *somnus* pro nocte. *Sol*, in Libra constitutus, *diuidit orbem*, h. coelum, *medium luci atque umbris*, h. inter diem et noctem, in linea aequinoctiali constitutus, dum nec versus arcticum neque ad antarcticum polum processit, neque adeo alterutri parti longiores dies noctesue attulit. *bruma intractabilis*, dura, aspera, ut alias *indomita*, quae vix vinci, superari, tolerari potest. Sic melius, quam ut sit, in qua propter frigoris rigorem nulla res tractari, agi, potest. *extremum imbrem* noli vrgere. Est etiam cogitandum de coelo Italiae, in quo hiemale tempus magna sui parte pluuium est. Seruntur autem hordea autumnali tempore in terris benigniori coelo subiacentibus.

Nec non et lini segetem, et Cereale papauer,
 Tempus humo tegere, et iamdudum incumbere ara-
 Dum ficca tellure licet, dum nubila pendent. (tris:
 Vere fabis satio : tum te quoque, Medica, putres 215
 Accipiunt fulci, et milio venit annua cura :

Candi-

bus. Colum. II, 9 et al.: Varro I, 34: Plin. XVIII, 10 §. 1. hinc messis nec minus maturior. De *lino* diuersa idem Plinius, etiam de Transpadanis tradit XVIII, 56. Ad lini autem et papaueris sationem terra aratur.

212 *papauer Cereale*, quia Cereris ornamentum symbolicum esse solet, in signis, apud poetas. *nubila pendent*, eleganter e natura rei, nubibus nondum in imbres solutis.

215 — 218 Vere feritur faba, s. legumina, medica, et milium. *Medica*, herba a Medis aduecta per bella Persarum Graecis illata, pabuli genus praestantissimi. vid. Plin. XVIII, 43: Strabo lib. XI p. 796 C. nostrum *Luzerne*. Eius laus et cura ap. Colum. II, 11 §. 2. *Fabae*, cuius diuersum a nostra faba genus, et rotundum ac paruum legumen veteribus in usu erat. v. Indic. Scriptt. R.

R. non idem omnibus ferendi tempus, in primis si Columellam lib. II, c. 10 §. 9 compares. Verum Plinius: *Virgilius eam per ver feri iubet, Circumpadanae Italiae ritu*, XVIII, 12, 30 p. 115. Sed quam varie, quam copiose extulit singula haec poeta! *putres fulci*, fractis et minutis crebra aratione, stercoratione et frigoris penetrabili vi, glebis. vid. Ge. II, 204 et al.: Colum. II, 11, 3 *Locum, in quo Medicam proximo vere saturus es, proscindito circa Calendas Octobris, et eum tota hieme putrescere finito* rel. *Milium* non vere modo sed et aestate et hieme ferebatur; vnde calumnia Senecae Epistol. LXXXVI. Vere tamen commodissima satio. v. Colum. II, 9, 18: XI, 2, 33: Pallad. IV tit. 3: Geopon. II, 38.

216 *milio venit annua cura* poetica copia dictum quidem

Candidus auratis aperit quum cornibus annum
Taurus, et auerso cedens Canis occidit astro.
At si triticeam in messem robustaque farra

Exerce-

quidem pro milium feritur. v. Colum. II, 9 extr.: Plin. XVIII, 26 f. 66 extr.; sed cum respectu medicae, quae ex vno fatu denis (nam apud Plinium. l. l. corrupte *tricenis* legitur) annis durat.

217 h. ineunte vere. Ad tempora autem designanda amant poetae siderum motum commemorare: quoniam ea ratio poeticum ornatum admittit. *Taurus* est signum verni temporis: eum Sol illo tempore adibat IV Cal. Maias. cf. Petav. Auctar. Op. de doctr. temp. VII, 3. *Candidus* seu propter coelum serenum, pulsus nunc nubilus, seu quatenus sidus fulgens, clarum, *auratis cornibus*, rutilantibus siue propter lucidissimas in fronte stellas, siue sole propiore, *aperit annum*, cum anni tempus id, quo tellus resoluta flores herbasque effundit, tum incipiat; sed quam suauiter! emergere sidus tauri et ascendere coelum tum videri potest; cornibus ita-

que et capite quasi nixus viam sibi facit, qua specie in alteris et tabulis Orbis coelestis exhiberi solet. *Canis* vero tum occidit heliace, h. occultatur, conspici amplius non potest, sole nimium vicino; *cedit auerso astro* simplicissimum est accipere poetica ratione de fugiente, dum tergum dare dicitur; vt sit pro: cedit auersus. Colum. XI, 2 §. 36 *XV Cal. Maias sol in Taurum transitum facit* — *Pridie Cal. Maias Canis se vespere celat.*

219 — 224 Tritici et faris satio non fit nisi post matutinum occasum cosmicum Pleiadum, et post ortum heliacum Coronae, h. mense Octobri. 219 *Triticum* veterum diuersi a nostro generis, quod v. 220 et apud Varr. de R. R. I, 48, 1 *arista* h. acus tenuis e gluma prominens ei tribuitur. *Far* (nobis *Dinkel*) *robustum*, siue cuius praestantia e pondere censetur, vt apud Colum. II, 6, 1 tritici genus *robur dictum, quoniam et pondere*

et

Exercebis humum, folisque instabis aristis : 220

Ante tibi Eoae Atlantides abscondantur,

Gnosiaque ardentis decedat stella Coronae,

Debita

et nitore praestet, siue, et hoc verius, quod aeris, ventorum pluuiarumque, ac frigoris iniuriam melius, quam alia frumenti genera, ferre possit; in quam sententiam apud Theophrast. de Causis plant. V, 6 toto capite πρὸς ἡ νῆν inter τὰ ἰσχυρότατα referuntur. 220 *solis instabis aristis*, frumenti folius, tritici et farris, curam et rationem habebis. 221

Pleiades seu Vergiliae, Atlantis filiae, absconduntur Eoae, matutinae, h. occidunt matutino tempore, mane submerguntur in occidentali parte, dum sol interea ab oriente emergit. Absconduntur autem, ita laudatis verbis poetae nostri interpretationem subiungit Columella II, 8, I altero et trigesimo die post auctumnale aequinoctium, quod fere conficitur nono Cal. Octobris: propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex et quadraginta ab occasu Vergiliarum, qui fit a. d. IX Calend. Nouembr. ad brumae

tempora. Columellae fementem etiam citra Cal. Octobr. fieri placet. Sed v. loc. Idem lib. XI, 2, 77 XIII et XII Cal. Nouemb. *solis exortu Vergiliae incipiunt occidere; tempestatem significat — V Cal. Nouemb. Vergiliae occidunt.* Plin. XVIII, 56 (24) *Virgilius triticum et far a Vergiliarum occasu feri iubet: hordeum inter aequinoctium auctumni et brumam; viciam vero, faseolum et lentem, Boote occidente.* Sed idem diuersa fere agriculturalum hac in re esse instituta deinceps exponit. Respexisse autem noster Hesiodum putatur in notis versibus² Egv. 383. 615. Omnino tenendum, Graecos a Pleiadum ortu, medio Maio, aestatem ac messem, ab occasu hiemem duxisse. Locus classicus apud Arat. Phaen. 264 — 7. cf. Plin. XVIII, 29 et inf. ad Ge. IV, 231 sqq.

222 *Gnosia stella Coronae ardentis* est sidus Coronae, nouem stellarum, a corona Ariadnes, quam Bacchus

Debita quam fulcis conmittas femina, quamque
Inuitae properes anni spem credere terrae.

Multi ante occasum Maiiae coepere: sed illos 225
Expectata seges vanis elusit aristis.

Si

Bacchus coelo affixit, appellatum; erat autem Ariadne Minois, regis Cretae filia, in qua *Gnosus* vrbs. v. Arat. Phaenom. 71 et ibi Grot. ad imag. p. 33 sq. *Ardet stella*, dum lucet, fulget; *stella* autem memoratur, quia inter ceteras huius sideris stellas una est luculentissima omniumque prima conspicitur, seu ut *stella* sit pro fidere. Si *stella decedere* dicitur, id nihil aliud, quam occidere aut occultari, esse videtur; verum ad eam anni partem, de qua hic agitur, adulto auctumno non occasus sideris huius pertinere dicitur, sed ortus. Hygin. Astron. 5 *Haec Cancro et Leone exoriente occidit, exoritur cum Scorpio Nonis Octobris*. Columella XI, 2, 51 *IV Non. Iul. Corona occidit mane; et §. 73 III Non. Oct. Corona incipit exoriri — VIII Id. Octob. Coronae clara stella exoritur — III et pridie Idus Octob. Corona tota mane exoritur.* cf. Plin. XVIII,

74 pr. Hanc difficultatem, nihil enim codices variant, ita post Seruium viri docti, nec tamen, ut totam rem expediant, tollunt, ut stellam oriri et emergere heliace non aliter dicant, quam ut recedat a sole, *decedat*, quo videri iam non possit. Enimvero ita *succedere*, subire, adscendere, oriri, dicitur sidus, non decedere. Videtur adeo locus in hac voce laborare. 223. 224 ornatissimi versus! *inuitae*, quandoquidem aratione subigenda est. 225 *ante occasum Maiiae*, h. Pleiadum, e quibus una Maia est. Ad rem Xenoph. Oecon. c. XVII, 2: Columella XI, 2, 80 *Vetus est agricolarum proverbium, Maturam sationem saepe decipere solere, seram numquam, quin mala sit*; quod et Plin. memorat XVIII, 56. Posterius iam Hesiodus monuerat *Egy. 479* sqq.

227 — 230 *Viciae*, faseli, et lentis satio sub initium mensis Nouembris, usque ad

Si vero viciamque feres vilemque faselum,
 Nec Pelusiacaе curam aspernabere lentis;
 Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes;
 Incipe, et ad medias sementem extende pruinas. 230

Idcirco certis dimensum partibus orbem
 Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
 Quinque tenent coelum zonae, quarum vna corusco
 Semper sole rubens et torrida semper ab igni:

Quam

ad multam hiemem. In his autem omnibus clementioris coeli nos memores esse fas est. 227 *Faselus* est genus fabarum, quod nobis *Bona porcina* et *Turcica*. propter frequentiam *vilis* dictus. 228 *Lentis* magna praestantia et copia apud Aegyptios; v. Plin. XVIII, 31. igitur epitheto ab Aegypti vrbe petito ornatur. 229 *Bootes*, qui et *Arctophylax* cum stella *Arcturo*, occasu suo tempus ferendae viciae *certum* indicat. vid. Plin. XVIII, 74: Colum. XI, 2, 78 *IV Cal. Nov. Arcturus vespere occidit*. Vide de *lentis* satione eundem lib. II c. 10 §. 15 et Plin. XVIII, 31 cum Emendat. Hard. XII. Palladius XII, 1, 1 *Nouembri — nunc feritur prima lenticula*.

231 Vt ad anni vices et siderum ortus et occasus operis rustici tempora definiri possint, solem certum per coelum cursum tenere ait v. 231 — 256.

232 Ambiguum, fere vt v. 6 in voc. *coelo*, cui verbo *τὸ mundi* iungendum sit. Optimum factu esset iungere *orbem mundi*, quo ipsum coelum declaratur; vt *orbis coeli, terrarum*, et *mundi* adeo apud Manilium. hunc *regit Sol per duodecim signa*, quatenus per ea decurrit. Verum ordo, quo verba collocavit poeta, iubet copulare *mundi astra*, vt passim *sidera coeli*. Adumbravit autem haec poeta ex Eratosthenis versibus, apud Heraclidem Ponticum de Allegoriis Homer. p. 476. cf. Tibull. IV, 1, 151 sqq.

Quam circum extremae dextra laeuaque trahuntur,
 Caerulea glacie concretae atque imbris atris. (235
 Has inter mediamque duae mortalibus aegris
 Munere concessae diuum. via secta per ambas,
 Obliquus qua se signorum verteret ordo. (240
 Mundus, ut ad Scythiam Rhipaeasque arduus arcis
 Confurgit, premitur Libyae deueexus in austros.
 Hic vertex nobis semper sublimis: at illum
 Sub pedibus Styx atra videt Manesque profundis:
 Maxumus hic flexu sinuoso elabitur anguis
 Circum, perque duas in morem fluminis Arctos, 245

Arctos

235 *extremae* sunt in extrema parte positae; et *trahuntur* est plenius pro *sunt*. Ducuntur enim circuli paralleli.

236 *concretae* proprie quidem tantum *glacie*, sed eadem tempestas *atros imbres*, ὀμβρεὺς ζοφόεντας, affert, et recte adiuncta ad idem verbum referuntur. Eratosth. l. l. Αἰεὶ κρυμαλέαι, αἰεὶ δ' ὕδατι μογέσσαι. 237 *aegris* cum dilectu h. l. positum epitheton pro miseris; δειλοὶ βροτοὶ Homeri.

238 Zodiaci descriptio; et mox poli arctici et antarctici. Quae sequuntur, facile e sphaerae coelestis doctrina intelliguntur. *per ambas*, inter, ut v. 245 *per*

duas Arctos. v. Macrobius in Somn. Scip. II c. 8.

240 *Mundus* et hic pro coelo. *arces* poetis omnino pro locis excelsis, adeoque et pro montium iugis. v. inf. IV, 461 et saepe. 241 *premitur deueexus* ornate pro *vergit*. — 242 *Hic vertex*, polus arcticus, *nobis semper sublimis*, adeoque conspicuus. — 243 Pulcherrime pro: polus antarcticus latet, ἡ ἐπίπτορος, ut Arat. Phaenomen. v. 25, unde haec expressit Virgilius, non cernitur; ut ἄδης.

245 Servius laudat Hesiodum: ποταμῶν ῥέοντι ἐοικώς. Sed tota sententia conuersa ex Arato, Phaen. 45 — 48.

246 Sep.

Arctos Oceani metuentis aequore tingui.
 Illic, ut perhibent, aut intempesta filet nox
 Semper, et obtenta densantur nocte tenebrae:
 Aut redit a nobis Aurora diemque reducit:
 Nosque ubi primus equis Oriens adflavit anhelis, 250
 Illic fera rubens adcendit lumina Vesper.

Hinc

246 Septemtrionalia illa sidera, interque ea Vrsam maiorem et minorem, Helicem et Cynosuram, numquam occidere, infra ὄρεζοντα seu finitorem non descendere, semper nobis conspici, notum. Fundus poetici ornatus Homer. Il. 5, 489 et Od. ε, 245, ubi cf. Intpp. Iis interuoluitur Draco. *metuentes*, pro: quae non tinguntur; *numquam* occidunt; quasi ab hoc sibi caueant, quod numquam faciunt. Κυνέσπεφυλαγμένοι ὠκεανοῖο dixerat Aratus l. I. cf. ad Horat. Il, 2, 7.

247 — 251 *Illic*, sub polo antarctico, aut nox est perpetua, aut dies ibi est, dum nostro coelo nox exoritur, et contra. Hae fuere non satis subtiles veterum opiniones de terris australibus, et altero hemisphaerio, de quibus post Strabonem Macrob. in Somn. Scip. Il c. 9 sq. vi-

dendus. Ad nostrum locum proxime facit Lucret. V, 649 — 654. Quam vero pulchre: *intempesta filet* (est) *nox — tenebrae*, ut profundam noctem, alias tenebras, esse significet! *Nox* autem (ut *tenebrae*) obtenditur, obducitur. Homer. Odys. λ, 19 Ἄλλ' ἐπὶ νύξ ὁλοή τέταται δειλοῖσι βροτοῖσι. 249 *redit Aurora* sc. ad eos. 250 *equis anhelantibus* pulchre tribuitur *adflare* id, quod ante se habent; ut in cursus certamine eos, quos antegredientes fere cursu attingunt. *Adflant equi solis* eas terras, quas sol oriens illuminat. Iam poetica inuersione dixit: *Sol oriens adflat nos equis*; ut et Aen. V, 739. 251 *Vesper*, Hesperus, sole occidente, in conspectum venit, oritur, *lumen suum profert*. Ita accepit quoque Silius, qui hunc versum expressit XI, 516. 517

Hinc tempestates dubio praediscere coelo
 Possumus, hinc messisque diem tempusque ferendi;
 Et quando infidum remis impellere marmor
 Conueniat: quando armatas deducere classis 255
 Aut tempestiuam filuis euertere pinum.

Nec frustra signorum obitus speculamur et ortus,
 Temporibusque parem diuersis quatuor annum.
 Frigidus agricolam si quando continet imber,
 Multa, forent quae mox coelo properanda sereno, 260
 Maturare

*Inuadunt campum et late
 fulgentibus armis Accen-
 dunt ultro lucem surgentis
 Eoi.* Namque illa vulga-
 ris ratio, qua de facibus
 et candelis accipitur, quae
 ut incendantur, vesper
 causa est, non quidem in-
 docta est, sed humilis ta-
 men et abhorrens a tali
 carmine. Opportunius
 idem illud inf. v. 291.

252 E solis hoc per Zo-
 diacum decursu, a v. 231,
 atque adeo succedentibus
 sibi inuicem anni parti-
 bus, instantem tempesta-
 tum mutationem discimus.
 Habuit in animo versus
 Arati Diosem. 10 sqq. *Tem-
 pestates* de quatuor anni
 partibus dici, ex v. 258
 patet, *Temporibusque p.*
 coniunctam tamen mutati
 aeris ac coeli notionem
 esse, ex adiuncto patet.

Coelum dubium, scil. instan-
 tibus pluuiis, procellis. Ad
 cetera compara Tibull. IV,
 1, qui eadem horum *lim-
 borum ac balteorum* seu zo-
 narum enumeratione fac-
 ta, cum in temperata sub-
 stitisset, pergat v. 169 *Hinc
 placidus nobis per tempora
 vertitur annus.* Hinc et
*colla iugo didicit submittere
 taurus* etc. Ex eadem ob-
 seruatione antiquus de
 Aeolo mythus natus. v.
 Heraclid. de alleg. Hom.
 sub f. 255 *armatae clas-
 ses*, ὠπλισμένοι, simpl. in-
 structae naues. cf. Hesiod.
 *Eg. 631. 632 et 671. 672.

256 *tempestiuam s. euer-
 tere pinum*, h. ligna ac ma-
 teriem tempestiue caedere.
 Consulatur Caro de R. R.
 c. 31: Plin. XVI, 74. 75
 f. 39.

257 — 267 Habet etiam
 alias

Maturare datur: durum procudit arator
 Vomeris obtusi dentem: cauat arbore lintres:
 Aut pecori signum aut numeros inpressit aceruis.
 Exacuunt alii vallos furcasque bicornis,
 Atque Amerina parant lentae retinacula viti. 265

Nunc

alias vtilitates, si obserues
 siderum ortus et occasus,
 et vices anni temporum.
 Si pluuium tempus *continet* h. e. domi tenet (v.
 Burm. h. l.) agricolam,
 multa interea parare et fa-
 cere licet, quae mox fere-
 no coelo parum tempesti-
 ue curanda essent. Hoc
 poeta ornatus extulit, post
 Hesiodum, quem compara
 493 sqq. Praeterea mo-
 nent Grammatici, Seruius
 ad h. l.: Macrob. VI, 8:
 Gellius X, 11 de dilectu
 verborum adhibito a poe-
 ta: *Maturari* ea, quae ac-
 celerentur quidem, sed di-
 ligentiae tarditate cum
 industriae alacritate ac ce-
 leritate coniuncta: Eadem,
 cum subito, raptim, et
 properanter fiant, *prope-
 rari*, cum non facile di-
 ligenter et accurate fieri
 possint. Nescio, an haec
 nimis subtiliter tradita sint.
 De re v. Caton. c. 2 §. 3.
 — 262 *lintres*. Si scaphas
 et fluuiatiles nauculas in-

telligas, possis agrum Man-
 tuanum omninoque istam
 Italiae oram Pado aliisque
 fluminibus perfusam cogi-
 tare; conf. Seruium h. l.
 Conuenientius tamen vi-
 tae rusticae esse videtur, vt
 vasa lignea concaua et al-
 veos interpreteris, qui in-
 ter rustica instrumenta
 sunt. Sic alueos, in qui-
 bus vuae portantur in vin-
 demia, *lintres* dixit Ti-
 bull. I, 5, 23. 263 *nume-
 ros inpressit aceruis*, ἐνέ-
 γκαψε, imprimit. Aut cum
 Seruio tesserae et tabellae
 intelligendae, aceruis im-
 positae, quibus frumenti
 numerus designatur, aut
acerui sunt frumenta faccis
 seu vasis condita, quibus
 vasis inscribat paterfami-
 lias, quot modios conti-
 neant. 265 *Amerina sa-
 lix* (erat Ameria, Umbriae
 vrbs, non longe a Tiberi)
 inter terna salicis genera
 memoratur Columellae IV,
 30, 4, vbi de pedaminum
 in vineis, iugorum ac vi-

Nunc facilis rubea texatur fiscina virga :
 Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
 Quippe etiam festis quaedam exercere diebus
 Fas et iura sinunt. riuos deducere nulla
 Religio vetuit, segeti praetendere sepem, 270

Insidias

minum prospiciendorum, cura agit. cf. Plin. XVI, 69. *Vallos* esse palos, in promptu est. 266 *Rubi* (nostris *Brombeerstaude*) *recisis aculeis alligant*. Plin. XVI, 69 *Cetera vincula, qualia sunt ex rubo, maiorem operam, sed in egeno tamen necessariam, postulant*. *Rubi*, Italiae vrbs, plane nullum locum hic habent. *Fiscina*, calathus seu aliud vas vimineum, ad vsus rusticos, *facilis*, aut quae facili opera struitur, aut quia ex viminibus facta, quae flecti et texi possunt, adeoque sunt *facilia*. *Mollem iuncum* dixerat Ecl. II, 72. cf. ad Tibull. I, 1, 40 : II, 3, 15.

267 Sic et Aen. I, 182. 183. Notum antiquos aliquando tostis igne granis vesci solitos fuisse; sed hic de eo more agitur, cum, vita iam ad meliorem cultum perducta, far igni torrerent, vt facilius mola, et quidem manua-

ria, qua vtebantur, frangi et glumis exui posset.

268 — 275 Non mirum est, rusticum aliqua facere debere per pluuias, cum sint quae facere possit etiam festis diebus. Serv. Locum, qui sequitur, laudat et copiosius rem prosequitur Colum. II, 22. *Quippe etiam*, noua transitus formula; vt alibi: *Quid quod*. 269 *Fas et iura*, h. diuina humanaque iura, vt iam Seruius monuit. 269. 270 *nulla religio*, h. nullus respectus deorum, nullus metus peccandi, *vetuit*, vetare solet, vetat, vt saepe poetae. *Quod autem ait deducere*, nihil aliud est, quam detergere. nam festis diebus riuos veteres sordidatos detergere licet, novos facere non licet Macrob. Sat. III, 3. Consentit Colum. II, 22, 3. *Riuum* tamen *deducit* ac *ducit* is, qui aquam ex riuo vel lacu per prata irriganda ducit.

Satis

Insidias auibus moliri, incendere vepres,
 Balantumque gregem fluuio mersare salubri.
 Saepe oleo tardi costas agitator aselli
 Vilibus aut onerat pomis; lapidemque reuertens
 Incusum aut atrae massam picis vrbe reportat. 275

Ipsa

*Satis fluuium inducit riuos-
 que sequentes supra v. 106
 dixerat. Deducitur etiam
 riuus siue aqua, cum fossa
 exsiccat; vt collectus hu-
 mor supra v. 114, dum e-
 ducitur et emittitur. Vt
 in sententiam Macrobi
 dictum sit, de aqua cogi-
 tandum, quae, vt per pra-
 tum deducatur, ne via
 praeccludatur, sordibus pur-
 ganda est. cf. Serv. ad 272.
 — 270 Quamquam Pontifi-
 ces negent segetem feriis
 sepiri debere. Colum. l. l.
 — 271 Insidias auibus mo-
 liri; vt reliquis consen-
 taneum sit, de auibus prae-
 dantibus et nociuis intel-
 lige. 272 fluuio salubri.
 Cauetur enim in iure Pon-
 tificio, vt — festis diebus
 purgandae lanae gratia
 oues lauare non liceat; li-
 ceat autem, si curatione
 scabies abluenda sit. ideo
 hoc quoque inter concessa
 numerauit Balantumque
 greges fluuio mersare. quod
 se bucusque dixisset, licita*

*et vetita confuderat, sed
 adiiciendo salubri, causam
 concessae ablutionis expres-
 sit. Macrobi. Sat. III, 3 extr.
 cf. Colum. l. l. §. 2: Var-
 ro ap. Seruium ad h. l.*

273 — 275 Hoc ex du-
 riorum patrumfamilias ra-
 tione licebat; vt Catonis,
 v. Colum. II, 22, 5; Caton.
 c. 138. *Vilia poma* dicun-
 tur ad magnam copiam de-
 notandam. Sic v. 227 *vilis
 faselus*. *Lapis incusus*, siue
 rudis, asper, siue cusus et
 incisus. De mola manuali
 fere accipitur post Ser-
 uium. *pix* variis vsibus
 agrestium inferuit; vt mu-
 stis condiendis etc. Note-
 tur et illa forma: *agita-
 tor aselli onerat*, pro agri-
 cola, quem poma in vr-
 bem mittere dicturus, qua-
 niam aselli opera in eo vti-
 tur, *agitatore* *asini* poeta
 appellat; non enim de asi-
 nario agit. Ceterum ex v.
 274. 275 patet, feriatis die-
 bus etiam mercatus in vr-
 bibus habitos esse, vnde

Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
 Felices operum. quintam fuge: pallidus Orcus
 Eumenidesque fatae. tum partu Terra nefando
 Coeum Iapetumque creat, saeuumque Typhoea,
 Et coniuratos coelum rescindere fratres. 280
 Ter sunt conati inponere Pelio Ossam
 Scilicet, atque Ossae frondosum inuoluere Olympum:
 Ter Pater exstructos disiecit fulmine montis.

Septuma

ex venditorum pomorum pretio picem et lapidem parare posset. cf. Varronis locum ap. Serv. ad 275.

276 — 286 Etiam dies lunares obseruandos esse dicit; esse enim alios faustos, ad opus faciendum, in opere, (hoc est, *felices operum*, et *dedit* pro *dat*) alios infaustos. Sequitur autem superstitionem Hesiodi, versus finem *Egy.* 765 sqq. Plinius tamen XVIII, 32 f. 75 *His quae sunt necessaria adiicientur de luna ventisque et praesagiis* — Namque Virgilius etiam in numeros (tempora) lunae digerenda quaedam putauit, Democriti secutus ostentationem (h. doctrinam). Obserua autem artem poetae, qua fabulis intexendis locum facit ac parat.

277 — 279 vid. Hesiod.

Egy. 802—804, qui tamen non *eo die* Orcum et Furias natas memorat, sed Furias periuria hominum ultum ire. *Gigantum* vero, vt hic v. 279, non meminit. Sed nomina v. in Theog. 134, de Typhoeo v. 821 sq. *creat*, manifestum, esse pro *creauit*.

280 Aen. VI, 580 *Hic — Titania pubes — Hic et Aloidas — qui manibus magnum rescindere coelum Aggressi superisque Iouem destrudere regnis*. Est autem *rescindere* pro *exscindere*. — 281 Ex Odyss. 2, 314 fonte huius fabulae, quae inde nata, quod motu terrae grauiore Ossa ab Olympo reuulsa fuerat. v. Strabon. lib. IX p. 658 A. 282 *inuoluere* hic est sursum, in altiore locum, voluere. *Scilicet* est *δή*.

284 Non

Septuma post decumam felix, et ponere vitem,
 Et prenfos domitare boues, et licia telae 285
 Addere. nona fugae melior, contraria furtis.
 Multa adeo gelida melius se nocte dedere,
 Aut quum sole nouo terras inrorat Eous.
 Nocte leues melius stipulae, nocte arida prata

Tonden-

284 Non satis defini-
 rum, sitne dies XVII intel-
 ligenda, an dies X, felix
 illa quidem, sed secundum
 eam multo magis VII. De-
 cimam faustam esse, affir-
 mat etiam Hesiod. "Egy.
 794, et septimam v. 770.
 805. At, quae hic v. 285
 enumerantur, ad diem ille
 XIV refert v. 794 — 797.
 — 285 *prensi boues* elegan-
 ter de feris, qui libere,
 necdum iugo iuncti, erra-
 bant. Hesiodus, quem re-
 spexit, v. 797 εἰλαίποδας ἑλι-
 κας βοῦς — Περὶ γένειν, ἐπὶ χεῖ-
 ρα τιθεῖς. *Addere licia te-
 lae* est telam ordiri; vt
 adeo *tela* sit aut stamen et
 trama aut instrumentum
 textorium, cui illigatur.

286 Nonus dies seruis
 fugitiuis faustus. quorsum
 hoc? Scilicet cautionem
 tanto maiorem adhibebit
 eo die diligens paterfami-
 lias, vt contra de furtis
 parum sollicito esse licet:

est enim is dies furibus
 parum faustus.

287 *Dare se alii* dicitur
 is, qui ad eius volunta-
 tem se accommodat, gra-
 tificatur, concedit. *Res-
 dant se*, vt sese offerunt,
 occurrunt. Sic et locus,
 occasio, tempus, se dare
 dicitur. *Dat se* et illud,
 quod impulsum inclinat
 se, flectitur, cedit. Itaque
 et h. l. *multa se dederunt*,
 h. dare solent, cedere, per-
 fici et peragi possunt. Be-
 ne Seruius: *melius nostro
 obsequuntur labori.* 288

Eoum pro Lucifero, atque
 adeo pro matutino tempo-
 re. *inrorat terras*, quam
 pulchre! quia aeris humor
 et in herbis ros tum sub
 sensum venit. *Solem no-
 vum* dicunt poetae pro
 oriente.

289 Plin. XVIII, 67 §.4
*Quidam pridie rigant, ubi
 sunt rigua. Noctibus ros-
 cidis secari melius*, quia sc.
 noctes sunt humidae. *sti-*

Tondentur: noctes lentus non deficit humor. 290
 Et quidam feros hiberni ad luminis ignes
 Pernigilat, ferroque faces inspicat acuto.
 Interea, longum cantu solata laborem,
 Arguto coniunx percurrit pectine telas:
 Aut dulcis musti Volcano decoquit humorem, 295
 Et foliis vndam trepidi despumat aheni.
 At rubicunda Ceres medio succiditur aestu:

Et

pulae non ad frumentorum messem, alias repugnaret v. 297 *medio aestu*, sed ad legumina; *prata* ad foenifecium referenda.

292 Ecl. VIII, 29 *novas incidere faces*. conf. Plin. XVIII, 63: Colum. XI, 2, 90. *inspicare* nouauit poeta, ut sit in spicae formam, adeoque in acutam cuspidem, concidere.

294 *arguto* et cantui mulieris tribui potest et *pectini*, ut sit, qui stridorem inter texendum edit. Hoc quidem melius fieri, docet idem versus Aen. VII, 14. *tela* est trama, cui intexitur subtemen ope *pectinis*, h. radii seu spathae; cuius formam diuersam fuisse necesse est a nostra nauicula textoria. Pater itaque ex hoc versu, rusticorum in Italia matres-familias telarum texturae

vacasse. 295 Ge. IV, 263 *igni pingua multo Defruta*. Sedula in variis e musto defruti generibus conficiendis veterum fuit opera. v. Plin. XXIII, 18: XIV, 11: Columella XII c. 19-21. De versu v. Macrob. Sat. V, 14. *humor musti* poetica periphrasis. 296 *trepidum*, quia, quod ebullit, quasi tremere videtur. Aen. VII, 463 *vndans ahenum*. fronde autem, forte pampinea, spumam auferunt, dum defrutum faciunt.

297 Messem ait esse secandam et terendam medio die. *Ceres rubicunda*, quae alias *flaua*, quia rubent, flauescunt, aristae. Columella II, 21, 2 *aequaliter* flauentibus iam latis, *antequam ex toto grana indurescant*, cum rubicundum colorem traxerunt, *messis*

Et medio tostas aestu terit area fruges.
 Nudus ara, fere nudus. hiems ignava colono.
 Frigoribus parto agricolae plerumque fruuntur, 300
 Mutuaque inter se laeti conuiuia curant.
 Inuitat genialis hiems curasque resoluit:
 Ceu, pressae quum iam portum tetigere carinae,
 Puppibus et laeti nautae inposuere coronas.
 Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus,
 Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta. (305
 Tum gruibus pedicas et retia ponere ceruis,
 Auritosque sequi lepores: tum figere damas,

Stuppea

messis facienda est. Idem praeceptum pulchre Theocritus extulit Idyll. X, 48-51: etiam Hesiodus adnumerat *Egy.* 574. 575, quae et similia passim a nobis laudata loca inspiciet, qui ingenium siue acuerere siue rerum varietate animum delectare volet. Adscribere singula non vacat. — 298 v. sup. ad v. 192.

299 Ex Hesiodo petita esse satis constat, *Egy.* 391. 392. Monet autem, mature, atque adeo auctumno, arationem et sationem esse faciendam, cf. sup. 208: II, 315. 316, cum tepor aeris satis magnus, ut arator veste non egeat. *Nudum* esse tantum tunica indutum, toga aut paenula re-

iecta, post Cuperi Obs. I, 7 satis notum. *Hiems ignava colono* esse pulchre dicitur, quae colonum otiosum esse iubet, et ab opere sub dio faciendo auocat. 302 *genialis hiems* conuiuiorum hilaritatis, risibus iocisque, apta, qua genio indulgetur. Grata poetis dictio. 303 *pressae carinae* sunt mercibus oneratae seu onustae naues. v. Tibull. I, 3, 40: Ouid. Fast. IV, 300. 304 idem versus Aen. IV, 418.

305 v. ad Ecl. X, 20. — 306 *cruenta myrta*, baccae myrti nigrae succo rubicundo. 308 *Auritos lepores* Afranio debebat Macro. v. Macrobian. Sat. VI, 5.

309 ver-

Stuppea torquentem Balearis verbera fundae, (310)
Quum nix alta iacet, glaciem quum flumina trudunt.

Quid tempestates auctumni et sidera dicani?
Atque, vbi iam breuiorque dies, et mollior aestas,
Quae vigilanda viris? vel quum ruit imbriferum ver:
Spicea iam campis quum messis inhorruit, et quum
Frumenta in viridi stipula lactentia turgent? 315
Saepe ego, quum flavis messorum induceret aruis

Agri-

309 *verbera fundae* poeta pro funda dixit, maiore ornatu, quatenus ea saxo emisso verberat, ferit.

311 — 315 Tempestates subiungit, quae duabus praecipue anni partibus frequentius ingruere solent, sub auctumni initium (cf. Homer. Il. π, 385: Columella XI, 2, 57. 58) et veris exitum (Colum. ibid. §. 36 sqq.). Quam vero ornate haec dixit, et quam procliuis hinc ad ornatissimam tempestatis aestivae descriptionem via! *Sidera auctumni*, quia ad siderum ortus et occasus tempestatum tempora atque etiam causas referebant. cf. v. 335. *mollior aestas*, h. aestus, calor, cum vehementior aestus iam remisit. *quae vigilanda viris*, quae curanda et prouidenda ab

agricolis, ne anni spes a procellis profligetur, fementisque facta proluatur. *Horrere* (v. ad v. 151) *agri* aut *segetes* et *sata* dicuntur fere, cum aristae iam maturae sunt; h. l. de segete lactescente, in *stipula* h. culmo *viridi*; cf. Iliad. ψ, 598 sq. *lactentia turgent* plenius etiam dictum quam lactent. Habuit hunc locum ante oculos Grattius Cyneg. 290 *Inde vbi pubentes calamos durauerit aestas, Lactentesque vrens herbas siccauerit omnem Messibus humorem, culmisque armarit aristas* etc. item Columella X, 325 sqq. cf. inf. II, 419.

316 Quid? quod, id quod multo maius est, in ipsa messe procellae aut imbres saepe ingruunt. v. Plin. XVIII, 35 sect. 78.

317 fra-

Agricola, et fragili iam stringeret hordea culmo,
 Omnia ventorum concurrere praelia vidi:
 Quae grauidam late segetem ab radicibus imis
 Sublime expulsam eruerent: ita turbine nigro 320
 Ferret hiems culmumque leuem stipulasque volantis.
 Saepe etiam inmensum coelo venit agmen aquarum,
 Et foedam glomerant tempestatem imbribus atris
 Collectae ex alto nubes: ruit arduus aether,

Et

317 *fragili hordea culmo* dicit poeta pro hordeis simpliciter aut certe culmis fragilibus hordei; hos culmos *stringunt*, qui falce secant; dum falcem admouent, tangunt scilicet et stringunt. Solent autem poetae id, quod agitur, a variis actionis momentis designare. 318 *ventorum praelia concurrere* plenius quam ventos concurrere. 319 *seges grauida* proprie ex agro *grauido*. Sed poetae omne id *grauidum* dixisse videntur, item *fecundum*, quod succo plenum ac tumidum esset, ut *grauidum vber* Ge. III, 317; *grauidae fruges* II, 143; *grauidae messes* Ouid. Met. VIII, 781. — 320 *Venti segetem erunt* et in aerem expellunt, extollunt; hoc ornatus effert: *sublime ex-*

pulsam eruunt, quia *sublime*, in *sublime*, ferunt. Reliqua: *ita turbine nigro* etc. difficultatem habent ex structura, quam, qui animaduenterunt, varie tollunt. Sed variauit poeta orationem, cuius naturalis ordo hic erat: vidi ventos concurrere et hiemem ferre culmos et stipulas. Haec ita effert: *vidi concurrere*, et vidi ut *ita hiems ferret* — omittit autem particulam copulandi.

322 *agmen aquarum* pulchre de imbre denso ingruente. *venit*, ruit: *venire* enim etiam hoc sensu satis graue verbum. *Veniunt hostes, barbari*, qui impetum faciunt etc.; ut docuit Burmann. h. l. et ad Phaedr. I, 21. cf. Aen. X, 456. 324 *ex alto nubes collectae* Seruio sunt a separatione; v. sup. v. 240, quod

Et pluuiâ ingenti sata laeta boumque labores 325
 Diluit: implentur fossae, et caua flumina crescunt
 Cum sonitu, feruetque fretis spirantibus aequor.
 Ipse Pater, media nimborum in nocte, corusca
 Fulmina molitur dextra: quo maxuma motu
 Terra tremit: fugere ferae; et mortalia corda 330
 Per gentes humilis strauit pavor: ille flagranti
 Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo

Deiicit:

quod forte nimis doctum. Alii, e mari; ferrem, si quid adiunctum esset, quod ad mare duceret legentis animum. *Altum*, cum de nubibus agitur, equidem non nisi de coelo intelligam; ex aethere descendunt contractae nubes; itaque *ruit aether* h. nubes collectae. cf. Aen. V, 695: Martial. III, 100, 3. Alias enim *coelum ruit tonitru*; unde Aen. I, 129 *coeli ruina* omnino de procella.

325 *boum labores*, ἔργα βοῶν Hesiodi "Eg. 46: Homer. Il. π, 392, quo eodem loco procellosus imber describitur. et hinc alii. 326 *caua flumina*, quia in alveis cauatis fluunt. v. Burm. ad Lucan. I, 396. 327 *freta spirantia*, sunt aestuantia. Aen. X, 291, ubi v. Heins. *freta* autem, ut

vada, poetice simpl. aquae, mare.

328 *corusca dextra*. Notum illud Horatii Carm. I, 2, 2 *rubente Dextera*. 329 *moliri fulmen* est iacere: nam de omni motu ac conatu aut opere *moliri*. *maxima terra* est magna, γαῖα πελώρη. 330 De hiberna procella similia v. apud Hesiod. "Eg. 511. 512 et 529-533. *fugere* profugiunt; ut saepissime.

331 *humilis pavor* poetica venustate; partim quod reddit humiles, partim quod *timere* pusilli et humilis animi est. *sternere* h. l. percellere, καταπλήττειν. 332 Montes fulmine ferit, in prosa dicebas; at quam sublime *deiicit*! Magis etiam exornat haec Silius V, 385-389. *flagranti telo*, Homeri et Hesiodi, φολόεντι κεραυ-

Deiicit: ingeminant austri et densissimus imber:
 Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.
 Hoc metuens, coeli menses et sidera serua, 335
 Frigida Saturni sese quo stella receptet:
 Quos ignis coeli Cyllenius erret in orbes.

In

κεραυνῶν. Alta Ceraunia,
ἀνδροκεραύνια, satis noti et
 ex Horat. I Carm. 3 Epiri
 montes, qui in mare pro-
 currunt, ut *Atbos* in ma-
 re Aegaeum, Macedoniae
 mons. 333 Versus ex
 Theocr. VIII, 76. 334
plangunt h. l. plangorem
 edunt, resonant.

335 *Coeli menses* simpl.
 tempora intelligam, quia
 astrorum, quae in coelo
 sunt, motu definiuntur;
 nisi malis adhaerere Ser-
 vianae interpretationi, ut
 sint duodecim signa zo-
 diaci, quae totidem fere
 mensibus sol peragrat. Ita
 v. sq. alia et diuersa sub-
 iiciuntur. Esse porro ver-
 ba deprompta e Menandro,
 notat Nonius Marcellus in
 voc. *seruare*.

336 Obseruet, Saturni
 stella in quod signum se
 recipiat, cum quo sidere
 se coniungat: in *Capricor-*
no enim facit grauissimas
pluuias, et praecipue in Ita-
lia, -- ut in Scorpio gran-

dines. Haec Seruius, qui
 plura super *τὸ receptat* nu-
 gatur dicam, an obseruat.
 Atqui Saturni motum tar-
 dissimum esse, et vix bi-
 nis annis sexque mensibus
 vnum signum transire, satis
 constat. Rectius forte poe-
 tam ita exponas: obser-
 ves motum, transitum, Sa-
 turni et Mercurii, hoc est
 omnino errantium stella-
 rum. Plin. XVIII, 25 sect.
 57 *Ideo Virgilius erran-*
tium quoque siderum ratio-
nem ediscendam praecipit,
admonens obseruandum fri-
gidae Saturni stellae transi-
tum. Habebantur autem
 stellae erraticae inter eas,
 vnde pluuiarum vel alia-
 rum aeris vicissitudinum
 augurium caperetur. Sa-
 turno *frigus* tribui, memo-
 rare nil attinet. v. Plin.
 II, 8 sect. 6. 337 Obser-
 vare monet Mercurii mo-
 tum: hoc enim est *errare*
ignem Cyllenium (quem
 hinc mutuatur Claudianus
 XXII, 440) in orbes coeli.

338 Ex

In primis venerare deos, atque annua magnae
 Sacra refer Cereri laetis operatus in herbis,
 Extremae sub casum hiemis, iam vere sereno. 340
 Tunc pingues agni, et tunc mollissima vina:
 Tunc somni dulces, densaeque in montibus umbrae.
 Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret.
 Cui tu lacte fauos et miti dilue Baccho:
 Terque novas circum felix eat hostia fruges; 345

Omnis

338 Ex Hesiod. *Ἔργ.* 465.
 466. Agit autem poeta de
Ambarualibus, v. Tibull.
 II, 1 et, si *Suouetaurilia*
 eiusdem generis sunt, Ca-
 tonem de R. R. c. 141.
Operatus pro operans. Est
 autem hoc voc. sacrorum.
 v. Tibull. ibid. v. 9. *re-*
fer simpl. pro fac, ut repe-
 tas. 340 Vel hic locus
 docere potest, quam parum
 subtilis sit poetica ratio.
Extremae sub casum hiemis
 putes esse primum veris
 initium; at subiiciuntur
 ea, quae non nisi adultam
 hiemem significant; quam-
 vis non immemor sim, cle-
 mentioris coeli in nostro
 poeta rationem esse ha-
 bendam. Similiter sup.
 230 *ad medias pruinas*;
 quod fane seuerere exigi
 nequit. 341 Hesiod. *Ἔργ.*
 585, ubi de aestatis initio:
Τῆμος πιόταται τ' αἶγες καὶ

οἶνος ἄριστος. *Vina mollia*,
 scilicet hiemis interiecta
 mora, *asperitate* duritia
carentia, mitia, lenia. Ita
 et Graecis *οἶνος σκληρός* et
μαλακός. *Durus Bacchi sa-*
por Ge. IV, 102. *somni* h. l.
 nulli alii esse possunt, quam
 in herba vel sub arbore in-
 ter auium concentum etc.
 — 343 cf. Tibull. I, 1, 23.

344 E lacte, melle, vino,
mulsum factum innui, no-
 tat Macrobius. III, 11; magis
 forte subtiliter, quam ve-
 re. cf. eund. VII, 12 et
 Serv. et Caton. R. R. c. 134.
 Diis agrestibus libatur sim-
 pliciter lacte, melle, vino.

345 *felix hostia*, h. fe-
 cunda, ut Serv.; quemad-
 modum *felix ager, arbor.*
 De his dubitat nemo; uti
 nec de hoc, hostiam steri-
 lem sacris admoueri, nefas
 fuisse; sed *hostiam felicem*
 eodem modo dici, donec
 alia

Omnis quam chorus et focii comitentur ouantes;
 Et Cererem clamore vocent in tecta: neque ante
 Falcem maturis quisquam supponat aristas,
 Quam Cereri, torta redimitus tempora quercu,
 Det motus incompósitos, et carmina dicat. 350
 Atque haec ut certis possimus discere signis,
 Aestusque, pluuiasque, et agentis frigora ventos;
 Ipse Pater statuit, quid menstrua Luna moneret:
 Quo signo caderent austri: quid saepe videntes,

Agri-

alia exempla afferantur, accipio hostiam, qua litari potest, quia pura et sacrificio apta et diis grata, quaeque adeo est felicitis ominis et bonum proventum frugum portendit, aut ipsa felicitis prouentus causa, placatis per eam diis, haberi potest. 346

chorus et focii est chorus sociorum. Int. autem socios operum, vernas, ut II, 528. 347 *vocare in tecta*, ut adsit, inuocare, pulchre dictum. Laudantur Colum. X, 430 et Hor. Carm. I, 30, 3. 348 cf. Cato c. 134. 350 De incondita saltatione, qua carmina messoria canuntur. *Quernam coronam* gerebant in memoriam victus prioris. cf. Serv.

351 Eadem haec, easdem tempestatum coeli et aeris

vices, de quibus adhuc egit, porro magnum calorem, pluuiam et gelu, e lunae phasibus et variis prognosticis, quae experientia docuit, intelligunt agricolae.

353 Ipse Iupiter *statuit*, h. fixum et constans esse iussit; mutuatus autem est haec ex Arati Phaenom. v. 10 — 13. *Monet luna prognosticis*, quae edit, et *menstrua luna* praeclare propter menstruas motus vices. 354 *Quo signo caderent austri*. Quanta in his varietas ac copia! h. e. quod indicium esset venti mox cessaturi. Ita enim *cadere* pro residere, ut contra *surgere* v. 356. Ecl. IX, 58: Aen. I, 154. Altera Cerdæ interpretatio, ut sit pro *incidere*, quod Ge. II, 107, vel *surgere*, auctoritate

K

tate

Agricolae propius stabulis armenta tenerent. 355
 Continuo ventis surgentibus, aut freta ponti
 Incipiunt agitata tumescere, et aridus altis
 Montibus audiri fragor: aut resonantia longe
 Litora misceri, et nemorum increbrescere murmur.
 Iam sibi tum curuis male temperat vnda carinis, 360
 Quum medio celeres reuolant ex aequore mergi,
 Clamoremque ferunt ad litora: quumque marinae
 In sicco ludunt fulicae: notasque paludes

Deferit,

tate destituitur. *quid saepe videntes*, h. quo viso, quo occurrente prognostico seu indicio. 355 cf. Calpurn. Ecl. V, 43 sqq.

356 sqq. Ex Arati Prognost. 177 sqq. cf. Lucan. V, 565—568, qui in toto illo loco nostrum ante oculos habuit. Virgilium sequitur Plin. XVIII, 35 sect. 85. 86. 87. *Continuo*, primo. *ventis surgentibus*: mox v. 365 *vento impendente*. vide modo ad v. 354. *freta ponti* poetica periphrasi pro ponto, mari; nihil amplius. 357 *aridus fragor*, qualis asper et acutus lignorum aridorum, cum franguntur. Ita et Lucret. VI, 118 et Homericum αὔρον αὔσεν, vt Il. v, 441, et καρφαλέον αὔσεν Il. v, 409. Effert autem haud paullo ornatus Ara-

tea l. l. 180 κορυφαί τε βοώμενοι οὐρεος ἄκροι. 359

Littora miscentur, h. perturbatur mare littora et saxa alluens, quibus alliduntur fluctus. et *resonantia miscentur* pro simplici *resonant*. Aratus ib. v. 178. 179 μακρὸν ἐπ' αἰγιαλοῖ βοόωντες, Ἀκτοὶ τ' εἰνάλιοι, ὅπου εὐδίοι (f. εὐδίον) ἤχησσαν. *Littora ripaeque se resonabunt tranquillo* reddidit Plin. XVIII, 35 f. 58. De Nemorum murmure seu mugitu cf. Aen. X, 97—99. Expressit h. l. Lucan. V, 551.

360 Iam tum fatis grauis tempestas in alto, vt nauis vix sese contineat, vix resistat fatis fluctibus, increbrescente procellae vi, cum etc. Iam, quod Aratus de ardea dixerat, v. 182. 3. 4, hoc ad mergos transtulit Virgi-

Deferit, atque altam supra volat ardea nubem.
 Saepe etiam stellas, vento inpendente, videbis 365
 Praecipites coelo labi, noctisque per umbram
 Flammaram longos a tergo albescere tractus:
 Saepe leuem paleam et frondes volitare caducas,
 Aut summa nantis in aqua colludere plumas. (370
 At Boreae de parte trucidis quum fulminat, et quum
 Eurique

Virgilius. Contra Aratus v. 186. 7 mergos (αἰθυλάς) in littore alis plangere memorauerat; vnde videtur ductum, quod h. l. de *fulicis* narratur: *eas ludere in sicco*. In versu 364 Aratus de ardea praeiuerat: *Κινυμένε κε θάλασσαν ὑπερφορέοιτ' ἀνέμοιο, vento moto volet supra mare*, in quo Virgilius videri potest poetice exornasse τὸ volare. *Quodque ausa volare Ardea sublimis pennae confisa nantanti* Lucan. V, 553. 554. Cicero Arateum ἐρωδιὸν *fulicem* reddiderat de Div. I, 8, vbi cf. Dauis. Tam parum sibi laborandum putabant veteres in nominibus accurate reddendis. — *in sicco*, ἐν ξηρῷ, in littore, vt Aen. X, 301.

365 Ex Arato ib. v. 194 – 200. cf. Lucan. V, 561 – 564: Plin. XVIII, 35 sect. 80. De his ἀπορροίαις stellarum v. loca apud Cer-

dam. 366 Τοὶ δ' ἐπιθευρύμοι ὑπολευκαίνωνται. Arat. ibid. *albescere* elegantius quam exsiltere.

368 v. Arat. ib. v. 189 – 191: Plin. ibid. sect. 86.

370 iam praesagia pluviarum enarrantur. Primum est fulminum ex omnibus coeli partibus concursus. Omnino, pergit, pluviae venturae observatio in promptu est; tam manifesta eius signa sunt, quae inde subiicit, vt neminem facile non ante prouisa et animaduersa pluvia opprimere possit; (hoc enim est *imprudentibus nunquam imber obfuit*, h. obesse solet, potest.) Ornate extulit id, quod in tenui oratione esset: agricolis non facile imber *superuenire* potest imprudentibus, h. non ante prouidentibus, improuiso, vt nec moniti sint praesagio aliquo.

Eurique Zephyrique tonat domus; omnia plenis
 Rura natant fossis, atque omnis nauita ponto
 Humida vela legit. Numquam imprudentibus imber
 Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
 Aeriae fugere grues: aut bucula coelum 375
 Suspiciens patulis captauit naribus auras:
 Aut arguta lacus circumuolitauit hirundo:
 Et veterem in limo ranae cecinere querelam.
 Saepius et tectis penetralibus extulit oua
 Angustum formica terens iter: et bibit ingens 380
 Arcus:

370 — 372 conuersi ex Arato ibid. 200 — 205, qui ultimus versus haud dubie supposititius est. cf. Plin. XVIII, 35 f. 81 et de reliquis f. 87. *rura natant* suauiter pro inundata sunt. — 374 v. Hesiod. *Eg.* 448 — 451: Arat. 299. 300, e quo et Aristot. H. A. IX, 10 patet, cur *aeriae* dicantur; solent scilicet in altum volantes, animaduersa tempestate, statim se demittere et fugere; quorsum fugerent, poeta non necesse habebat addere; neque iungendum esse putem *fugere vallibus imis*, h. ad valles; aut eo sensu, vt e vallibus fugiant in altum; sed *imbrem*, h. e. *nebulam*, *surgere vallibus* in aerem rariorem factum.

375. 376 ex Arato ib. v.

222. 223. *captauit*, captare solet, captat, *auras*, h. ducit, olfacit, ὠσφρήσαντο.

377 Vid. eund. v. 212. 213. Versus totus est ex Varrone Atacino notante Seruio, vna cum v. 376 et 379. *arguta* ad vocem refertur.

378 Ex eod. 214. 215. *veterem querelam* ad fabulam transformationis ranarum (v. Ouid. Met. VI, 316 sqq.) referunt; sed verbis simpliciter inest notio clamoris continui semperque eiusdem.

379 Arat. v. 224. 225. *tecta penetralia*, vt *adytum penetrale* Aen. II, 297; *templa penetralia coeli* Lucret. I, 1098, vt in nonnullis legitur. *angustum iter* κοίτης ὀχῆς, foraminis.

381 ar-

Arcus: et e pastu decedens agmine magno
 Coruorum increpuit densis exercitus alis.
 Iam varias pelagi volucres, et quae Asia circum
 Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
 Certatim largos humeris infundere rores, 385
 Nunc caput obiectare fretis, nunc currere in vndas,
 Et studio incassum videas gestire lauandi.

Tum

381 *arcus*, iris, *bibere*,
 h. haurire, attrahere, aquas
 suis cornibus, pluuio tem-
 pore, etiam a nostris ho-
 minibus creditur. Arat. ib.
 v. 208 *duplicem arcum* me-
 minisse satis habet. No-
 strum laudat Seneca N. Qu.
 I, 6.

381 Arat. v. 231 - 237.
increpuit densis alis debe-
 bat exprimere *τιναξάμενοι*
πλερὰ πυκνά. in hoc vero
πυκνά pro *πυκνῶς* positum
 esse dubitari nequit, *cre-*
bro. At Virgilius pro epi-
 theto alarum accepisse vi-
 detur, dum *densas* reddit,
 siue vt alarum naturam ex-
 primat, siue vt ad multi-
 tudinem coruorum referat,
 qui, dum *denso* agmine vo-
 lant, alis *densis* increpant.
 Ceterum ad hoc praesa-
 gium, non ad illud v. 389,
 referenda Horatii verba
 Carm. III, 27, 9 *antequam*
stantes repetat paludes Im-

brium diuina auis immi-
nentum.

383 - 387 Ex auibus ma-
 rinis et cygnis praesagia
 pluuiarum memorat. *Iam*
videas varias volucres -
infundere etc. Cygni hic
 dicuntur *in stagnis dolci-*
bus Caystri, h. in stagnis,
 quae Cayster fl. egressus
 ripas, inundando vicina,
 facit, versari; quod so-
 lent cygni, pabulum et
 herbas quaerendo, cf. Ge.
 II, 199, *rimari prata Asia*
circumcirca. Scilicet nude
 efferres: eos rimari prata
 Asia a Caystro inundata,
 vt is adeo *stagna* faciat,
 et recte *dulcia*, vtpote viui
 et perennis fluuii, non situ
 putrescentis aquae. *Asiam*
paludem dixit Aen. VII, 701.
 At Homerus "Ἀσίον λειμῶ-
 να. Est autem *Asia* angu-
 stus tractus paluster Lydiae
 ad Caystrum, non longe a
 Tmolo, satis notus ex Ho-
 mer. II. β, 461 ἢ κύκνων

Tum cornix plena pluuiam vocat improba voce,
Et sola in ficca secum spatatur arena.

Nec nocturna quidem carpentes pensa puellae 390
Nesciuere hiemem: testa quum ardente viderent
Scintillare oleum et putris concreescere fungos.
Nec minus ex imbri soles et aperta ferena

Prospi-

δραλχοδείρων Ἀσίῳ ἐν λει-
μῶνι καὶ ὤτρεις ἀμφὶ ῥέεθρα
quem expressit Virgil. v.
383. 384. Reliqua partim
a Varrone Atacino sumsit,
euius fragm. in Catalectis
vet. poetarum: *Tum li-
ceat volucres pelagi tar-
daeque paludis Cernere in-
expleto studio* (est hoc, quod
noster *incassum* dixit) *cer-
tare lauandi, Et velut in-
solitum pennis infundere
rorem*: partim ab Arato
Diosc. 210. 211 Πολλάκι
λιμναῖα καὶ εἰνάλια ὄρνιθες
Ἀπληστον κλύζοντο ἐνιέμενα
ὕδατεσσιν, h. *caput obiectant
fretis*, s. aquis immerfant.
Quae tamen omnia si in-
ter se compares, poeticam
in nostro, quamquam no-
vissimus post illos venit,
copiam non desideres.

388 Aratus plenius v.
217 — 221. Nostrum ex-
pressere Claudian. XV, 493:
Lucan. V, 555. 556. *cor-
nix improba*, siue infausti
ominis, siue continua cro-

citatione odiosa: v. sup.
ad 145. *plena voce*, e pleno
guttore, voce crassa. Eam
vocare pluuiam, quam de-
nuntiat, iam Lucret. dixe-
rat V, 1084. 1085. *sola se-
cum spatari* dicitur, sola
pro se, fere vt *secum esse*,
habitare.

390 — 2 Ornate. Etiam
puellae lanam ducentes
tempestatem seu pluuiam
ingruentem ex scintilla-
tione lucernae et fungi,
qui ex stuppa in fungi spe-
ciem excrescit, concretio-
ne diuinare norunt. *Oleum
scintillat*, h. flamma oleo
nutrita. *testa* est lucerna
fictilis. Vides, quemad-
modum rem vilem non
ignobili oratione expref-
ferit. Nec minus tamen
bene et copiose Aratus ib.
244 — 248. 304 sqq.

393 Sequuntur praesa-
gia serenitatis: stellarum
et lunae clara ac pura lux
etc. *Serena*, vt *serenum*,
absolute dictum, vt alia
simili

Prospicere, et certis poteris cognoscere signis:
 Nam neque tum stellis acies obtusa videtur, 395
 Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna;
 Tenuia nec lanae per coelum vellera ferri.
 Non tepidum ad solem pennas in litore pandunt
 Dilectae Thetidi Alcyones: non ore solutos
 Inmundi meminere sues iactare maniplos. 400
 At nebulae magis ima petunt campoque recumbunt:
 Solis et occasum feruans de culmine summo

Nequid-

simili modo, h. ferenum
 coelum, quod *apertum* vo-
 cari potest, nullis nubibus
 obductum. καθαρὸν φάος
 ἀμβλύνεσθαι dixerat Arat.
 Prognost. 281 et φάτιν
 καθαιρομένην πάσης ὑπένερ-
 θεν ὀμίχλης v. 265, ubi ad
 vnam stellam hoc praesa-
 gium retulit; cum Virgi-
 lius omnino obtusam stel-
 larum et obscuratam lu-
 cem commemoret. 396
 Et luna tam clara et pura
 luce oritur, lucet, ut non
 soli debere lucem, non a
 sole eam mutuari, sed pro-
 pria luce lucere videatur.
 — 397 Ex Arato ibid. v.
 206. 207. vellera lanae,
 nubeculae lanis similes,
 nostris hominibus ouicu-
 lae. 399 Theocr. VII, 59
 Nereidibus dilectas dixerat.
 Iis incubantibus mare tran-

quillum esse, ex fabulis
 nota res est. 400 mani-
 pulos non modo messae fru-
 gis, sed herbarum, grami-
 nis, straminis etc. eos iac-
 tant solutos, h. ita ut sol-
 vantur iactando.

401 Arat. ib. 256 sqq.
 — 402 ibid. v. 267 — 269,
 ubi diserte ἡσυχὸν αἰδέσθαι.
 Noctua obseruans solis oc-
 casum, atque adeo noctem,
 sedens in arboris cacumi-
 ne, canit assidue, sed fru-
 stra. Avis enim, quamuis
 ominosa tempestatisque
 alias nuntia, nunc tamen,
 quo minus serenitas red-
 eat, non impedit. Plin.
 XVIII, 87 Sic noctua in
 imbre garrula (praesagit
 serenitatem), at, sereno,
 tempestatem, Nihil mihi
 videtur magis esse expedi-
 tum hac nostra ratione.

Nequidquam feros exercet noctua cantus,
 Adparet liquido sublimis in aere Nifus,
 Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo. 405
 Quacumque illa leuem fugiens fecat aethera pennis,
 Ecce inimicus, atrox, magno stridore per auras
 Insequitur Nifus: qua se fert Nifus ad auras,
 Illa leuem fugiens raptim fecat aethera pennis.
 Tum liquidas corui presso ter gutture voces 410
 Aut quater ingeminant: et saepe cubilibus altis,
 Nescio qua præter solitum dulcedine laeti,
 Inter se foliis strepitant: iuuat imbribus actis

Proge-

404 De Scylla, quae patrem Nifum Minoi prodiderat, in auem vna cum patre mutata, vid. Cirin, in quam vss. 538 sqq. ex h. l. translati sunt; Quid. Met. VIII et sup. ad Ecl. VI, 74. *liquidus* etiam aeris naturam mobilem denotat. 407 *inimicus, atrox*. potest prius substantiue accipi, aut, quod malim, *inimicus insequitur*, h. e. inimice, iungi, si quis duo epitheta iungi nolit, quod, nisi alterum participium sit, vix in bonis poetis fieri, iam notatum est a viris doctis. v. Ge. III, 149: IV, 19: Aen. III, 70. Vbi tamen orationi *δεινότης* aliqua inest, non male tum duo epitheta

iungi putem ad augendam rei grauitatem, vt in illo, quod infra lib. III, 149 *Asper, acerba sonans*. Quod etiam tum facere licet, cum res per plura attributa, adiuncta, aut alia, quae rei propria sunt, declaranda ac describenda est: vt Aen. VI, 213 *Ulmus opaca, ingens* etc.

410 Ex Arato ibid. v. 271-277. *presso gutture*, coarctato, adeoque acuto cantu, clangore, *λιγαινομένοισιν ὁμοῖα*. *voces liquidæ* oppon. raucis. 412 *Χαίρειν καὶ τις ὠίσσοιτο* ib. 274. *dulcedine laeti* h. voluptate, gaudio. cf. inf. IV, 55. *imbribus actis*, ex-actis, finitis, desinentibus, Burmannus exponebat; vereor,

Progeniem parvam dulcisque reuifere nidos.
 Haud equidem credo, quia fit diuinitus illis 415
 Ingenium aut rerum fato prudentia maior.
 Verum, vbi tempeftas et coeli mobilis humor
 Mutauere vias, et Iuppiter vuidus austris
 Denfet, erant quae rara modo, et, quae denfa, relaxat;
 Vertuntur species animorum, et pectora motus 420
 Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
 Concipiunt. hinc ille auium concentus in agris,
 Et laetae pecudes, et ouantes gutture corui.
 Si vero solem ad rapidum lunasque, fequentis
 Ordine, respicies; numquam te craftina fallet 425
 Hora, neque infidiis noctis capiere ferenae.

Luna,

vereor, ne hinc tenuis nimis ratio exoriat. Melius *actis*, pullis.

415 Non hoc eos propterea facere videri ait, quia illis *diuinitus fit ingenium*, h. e. ex Pythagoreorum, Platoniorum, ac Stoicorum placitis *pars diuinæ mentis et haustus ætherii*, vt IV, 219. 220, vbi vide. cf. Ciceron. de Diuin. I, 49 f. 110: 53 pr. *aut rerum f. p. m.* prudentia maior (quam in hominibus esse folet) *fato*, vt ante *diuinitus*, a fato iis data. — 417 Verum, vbi coelum et aer mutatur, et aer humidus modo densatur,

modo rarefit et tenuatur, naturæ harum auium mutationem aliquam fubeunt, et motus diuerfos a prioribus fentiunt. 423 *ouantes gutture* h. cantu, lætam vocem edentes.

424 Ad præfagia e lunæ phaſibus et iis, quæ in ſolis ſpecie apparent, progreditur. Iis enim obſeruatis, fequentis diei tempeſtatem ac coelum facile prædiſci poſſe, etiamſi noctis ſerenitas aliud promittere videatur. 426 Sic Aen. V, 851 *coeli toties deceptus fraude ſereni*. Rem ipſam ſubminiſtrauit Aratus Dioſem. 46 ſq.

Luna, reuertentes quum primum colligit ignis,
 Si nigrum obscuro conprenderit aera cornu,
 Maxumus agricolis pelagoque parabitur imber.
 At, si virgineum suffuderit ore ruborem, 430
 Ventus erit: vento semper rubet aurea Phoebe.
 Sin ortu quarto (namque is certissimus auctor)
 Pura, neque obtusis per coelum cornibus ibit;
 Totus et ille dies, et qui nascentur ab illo
 Exactum ad mensem, pluuias ventisque carebunt: 435
 Votaque seruati soluent in litore nautae
 Glaucō, et Panopeae, et Inoo Melicertae.
 Sol quoque et exoriens, et quum se condet in vndas,
 Signa dabit: solem certissima signa sequuntur,
 Et quae mane refert, et quae surgentibus astris. 440
 Ille vbi nascentem maculis variauerit ortum

Conditus

427--437 Luna renascens si obscura fuerit, est praesagium pluuias; si rubicunda, venti. Quarta dies a noua luna si puro nitore fulserit, serenitatem per totum mensem portendit. Respicit h. l. Plin. XVIII, 79. Ex multis, quae de luna tradit Aratus Diosem. 51--55. 69--72, haec selegit poeta. --431 *vento* h. l. cum ventus futurus est. 437 Parthenii versum esse, ex Macrobi. V, 17 et Gell. XIII, 26 nouimus: Γλαύκῃ καὶ

Νηρεΐ καὶ Ἰνώῃ Μελικέρτῃ, seu vt Gell. laudat, sed ex interpolatione, Εἰναλίῃ Μελικέρτῃ. *Melicertes* est Palaemon inter deos marinos receptus. De Panope vel *Panopea* (Πανόπη, Πανόπεια) Nympha Nereide v. Aen. V, 240. Est autem metrum versus: *Glaucō | et Pano | peae et | I.*

438-440 Ex Arato Diosem. 87-89.

441 Sol oriens si maculosus (cf. v. 52) aut nubibus obductus, ab exteriore tantum sui parte conspicuus

Conditus in nubem, medioque refugerit orbe;
 Suspecti tibi sint imbres; namque vrguet ab alto
 Arboribusque satisque Notus pecorique finister.
 Aut vbi sub lucem densa inter nubila sese 445
 Diuersi rumpent radii, aut vbi pallida surget
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
 Heu, male tum mitis defendet pampinus vuas:
 Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
 Hoc etiam, emenso quum iam decedet Olympo, 450
 Profuerit meminisse magis: nam saepe videmus
 Ipsius in vultu varios errare colores.
 Caeruleus pluuiam denuntiat, igneus Euros.
 Sin maculae incipient rutilo immiscerier igni,
 Omnia tunc pariter vento nimisque videbis 455
 Feruere. non illa quisquam me nocte per altum
 Ire,

spicuus et quasi concavus
 est, imber portenditur.
medio orbe refugere sim-
 pliciter accipi posset, abdi,
 e conspectu subduci: nam
 poetis *medium* parum ac-
 curate dicitur; sed vetat
 Aratus Diosf. 96. Ad reli-
 qua v. eund. 90. 91. 113.
 114 et 123-125. *ab alto*,
 v. ad v. 324. *vrguet*, in-
 gruit. 444 Ex Arat. Diosf.
 350. 445 Ad rem Pli-
 nius XVIII, 35 f. 78: Ara-
 tus Diosf. 97-99.

447 Versus Homericus
 Od. ε, 1, cum lux oriens
 erit pallida.

448. 449 Ipsa structurae
 conuersione orationem ex-
 quisitam factam vides; *mi-
 tis vuas* iunge. et quam
 elegans illa inuersio *τῆ σα-
 λιρε* pro cadere! cf. Aen.
 V, 458; et quam ornate
 v. 456 *feruere* pro impleri!
 450 Arat. Diosfem. 158.
 159. *errare* ornatius quam
 esse.

453-455 Arat. Diosfem.
 102-107.

454 Sin maculosus erit.

456 Suavis orationis, in-
 primis tenuioris, variandae
 color, similis in illis: Ge.
 II, 315 *Nec tibi tam pru-
 dens*

Ire, neque a terra moneat conuellere funem.
 At si, quum referetque diem condetque relatum,
 Lucidus orbis erit, frustra terrebere nimbis,
 Et claro filuas cernes Aquilone moueri. 460
 Denique, quid vesp̄er ferus vehat, vnde ferenas
 Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,
 Sol tibi signa dabit. Solem quis dicere falsum
 Audeat? Ille etiam caecos instare tumultus

Saepe

dens quisquam persuadeat auctor Tellurem -- mouere. Ill, 436 *Ne mihi tum molles* etc. Subiectus tamen est et ille modus Arato Phaenom. 287. 417. conf. Longin. c. 26 et ibi Morum V. Cl. Est tamen is et aliis poetis frequentatus, v. c. Callim. in Dian. 175: Nicand. Ther. 124. Mox *moneat*, hortator, auctor fit.

458 -- 460 Si mane et vesp̄eri sol purus erit ac ferenus, certum id serenitatis pignus puta; flante aquilone, qui serenat coelum. cf. Plin. l. 1: Aratus Diosf. 93. 95. 126 - 129.

461 -- 463 Verbo, ex sole praefagia omnino petimus certissima, quae circa vesp̄eram coeli facies, serena an nubila, futura sit; a qua coeli parte ventus ficcus aut pluuius ventu-

rus sit. 462 *quid cogitet Auster*, praeclare, erat enim deus, et facies eius exhibebatur ab artificibus truculenta, minax, superciliosa. Omnino autem poterat poeta vento personam induere, quod sexcenties fit. *Quodcunque minabitur Eurus*, quis non ex Horatio meminit? 463 Hinc color ductus Manil. II, 134. 135. *falsum* pro fallenti dixit. 464 Ingeniosus transitus ad emblemata carminis seu epistodii non inelegans, quamquam ad nostra tempora minus accommodatum; quo poeta et illud effecit, vt varietate aliqua distingueretur argumenti tenor, et esset, vbi ingenium poetae se iactare posset. *Caecos tumultus* dixit bellicos ex occulto natos; eosdem mox *fraudes* et insidias coniu-

Saepe monet, fraudemque et operta tumescere bella.
 Ille etiam extincto miseratus Caesare Romam, (465
 Quum caput obscura nitidum ferrugine textit,
 Inpiaque aeternam timuerunt saecula noctem. (ponti,
 Tempore quamquam illo tellus quoque, et aequora
 Obscenique canes, inportunaeque volucres 470
 Signa dabant. Quoties Cyclopum efferuere in agros
 Vidimus

coniurantium et *operta bella* explicat. Nostrium ante oculos habuit Manil. I, 893 *Quin et bella canunt ignes subitosque tumultus, Et clandestinis surgentia fraudibus arma. tumescere* vero elegantius, quam oriri, surgere; trahuntur enim attributa maris ac procellarum ad bellorum motus. Sic et οὐδὲν.

466 Prodigia post Iulii Caesaris caedem, quae eadem pro praefagiis belli civilis subsequenter habebantur, etiam historicis factis sunt celebrata, a poetis in primis tractata, Ouid. Met. XV, 782 sqq.: Tibull. II, 5, 71, ubi v. obsf. Ex historicis in primis vid. Dion. XLV, 17. Inter ea fuit solis non tam defectus, proprie ita dictus, quam per totum annum pallor. v. Dion. l. c.: Plutarch. in Iul. Caes. p. 740:

Plin. II, 30: Tibull. II, 5, 75. 76. De causis huius prodigii a multis disputatum est; petuntur eae a maculis solis insolitis. Primas autem lineas huic prodigiorum enarrandorum mori duxisse videtur Apollon. IV, 1284. Ad nostri poetae morem alii bellorum grauiorumque calamitatum praefagia commemorarunt: et belli quidem civilis Lucan. I, 525 sqq.: Petron. c. 122. *ferrugo* poetica oratione pro caligine. *impia secula*, homines istius aevi, quo *impium* facinus in Caesarem commissum erat. *secula* Lucretiano more dixit, ubi *secla ferarum* et alia. 470 *Obsceni* canes, ominosi, mala portendentes, ut *inportunae volucres*, odiosae, molestae, mali ominis cantu.

471 Aestuantis Aetnae explosi

Vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam,
 Flammarumque globos liquefactaque voluere saxa!
 Armorum sonitum toto Germania coelo
 Audiit: insolitis tremuerunt motibus Alpes. 475
 Vox quoque per lucos volgo exaudita silentis
 Ingens: et simulacra modis pallentia miris
 Visa sub obscurum noctis: pecudesque loquutae,
 Infandum! sistunt amnes, terraeque dehiscunt,
 Et moestum inlacrimat templis ebur, aeraque sudant.
 Proluit infano contorquens vortice filuas (480
 Fluviorum rex Eridanus, camposque per omnis
 Cum stabulis armenta tulit. nec tempore eodem
 Tristibus aut extis fibrae adparere minaces,
 Aut puteis manare cruor cessavit: et alte 485
 Per noctem resonare, lupis ululantibus, vrbes:

Non

explosi ignes verbis a tempestate maris petitis describuntur. Omnino undae flammis tribuuntur. liquefacta saxa, quia massatum liquefcens mox lapidescit. (Lava.)

474 Huic superstitioni aurora borealis originem dedisse videtur. Alpes saepe tremuisse Plin. notavit lib. II f. 82.

477 simulacra mirum in modum pallentia e Lucret. I, 124 sunt defunctorum

umbrae. Mox intell. boves vocales Tibull. II, 5, 78. Tum sistunt amnes se, consistunt. Ad rem refer Horat. Carm. I, 2, 13 sqq. Vidimus fluvium T. ebur aeraque sunt signa ex ebo-re et aere, ea illacrimari credebantur, forte dum tepido sudabant humore per tempus pluuium collecto.

481 De arte poetae v. Scalig. Poetic. V, 14 p. 278. Vt ira, rabies, sic furor et insania incitato flumini tribuitur.

487 Huc

Non alias coelo ceciderunt plura fereno
Fulgura: nec diri toties arferre cometae.
Ergo inter sese paribus concurrere telis

Romanas

487 Huc refer Horat.
Carm. I, 2, 3. 4. 488 v.
Ciceron. de N. D. II, 5 §. 14.

489 Haec prodigia in-
secutum esse ait bellum ci-
vile, praelio ad Philippos,
Macedoniae adiectae, olim
Thraciae, urbem commif-
so, et Bruti Cassique nece
nobilitatum. Poetica ra-
tione Philippos dicit vi-
disse Romanas acies *con-*
currere, et quidem *iterum*
concurrere, Romanos alte-
rum praelium, post illud
in priore bello civili ad
Pharsalum habitum, inter
se fecisse. *Nec diis fuit*,
visum est, *indignum*, ini-
quum, h. diis placuit, in
eodem Macedoniae regno,
latius accepto, bis stragem
Romanorum fieri. *Emathia*
Macedoniae est pars,
ad quam proprie nec Phar-
salus nec Philippi referri
possunt; sed poetae latius
eo nomine etiam pro Thes-
salia vtuntur. *Haemus*
mons est Thraciae, cui poe-
tica ratione vrbs Philippi
subiacere dici potest. Lu-
can. I, 680 *latosque Haemi*
sub rupe Philippos: IX, 271

Emathios Philippos dixit.
Magna pars Thraciae olim
Macedonibus paruit. Satis
nobis declarasse videmur
loci sententiam. Ad viro-
rum doctorum contentio-
nes descendere non possu-
mus, quae maxime errori
debentur, quod *τὸ iterum*
cum videre iungebant, non
iterum concurrere. Mani-
lius, qui hunc locum in
extrema libri primi parte
ante oculos habuit, ean-
dem poeticam rationem
amplexus paullo licentius
extulit: *Ciuiles etiam mo-*
tus cognataque bella Signi-
ficant (cometae siue alia
meteora), *nec plura alias*
incendia mundus Sustinuit,
quam cum ducibus iurata
cruentis Arma Philippeos
implerunt agmine campos.
Vix etiam sicca miles Ro-
manus arena Ossa virum
lacerosque prius superadsti-
tit artus. Licuit poetae,
quamquam paullo crassius,
in eodem loco praelium
factum dicere, quod in il-
lis regionibus, in eo regno
aut plaga, factum. Vt ad-
eo ne tum quidem vitiose
dictum

Romanas acies iterum videre Philippi: 490
 Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
 Emathiam et latos Haemi pinguescere campos.
 Scilicet et tempus veniet, quum finibus illis
 Agricola, incuruo terram molitus aratro,
 Exesa inueniet scabra robigine pila, 495
 Aut grauibus rastris galeas pulsabit inanis,
 Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulcris.

Dī

dictum videri debeat, si *Philippos ipsos dicat iterum vidisse concurrere Romanas acies*. Quid? quod contendendi potest, veteres, cum haec Virgiliana carmina legerent, sententias non aliter iunxisse? Ex imitatione Ouidii iudices. Is Met. XV, 823. 824 de Caesaris ultione: *Pharsalia sentiet illum, Emathiaque iterum madefacti caede Philippi*. Et Lucanus, qui lib. VII sub f. totum hunc locum expressit, *Thessalia infelix!* -- v. 853 *Ante nouae venient acies, scelerique secundo Praestabis nondum siccos hoc sanguine campos*. Et tandem Petronius c. 121 (de Bello Civ. 110) *Cerno equidem gemina iam stratos morte Philippos*. Noli tamen propterea cum viris doctis existimare, veteres *Pharsaliam* cum Phi-

lippiis confudisse. Latius *Emathiam, Thessaliam, Haemum, Philippos et Pharsalum* in poetis, qui de his praeliis agunt, dici, ac si ad eandem regionem omnia illa referenda sint, obvia res est. *paribus telis*. Hinc Lucan. I, 7: Valer. Fl. VI, 404. 493 Expressit et haec Manil. I, 908. 909. 494 A Lucret. V, 932 *ferro molirier arua*. -- 496 *inanes* non otiosum galearum epitheton: cum *pulsabit* adiunctum sit; alias *cauas* et ab effectu *sonantes* dicunt. Locus a multis expressus, in primis Claudiano XXI (de Laud. Stilic. I), 134-137.

497 *Grandia ossa* praeclare ad communem de vastis priscorum hominum et heroum corporibus opinionem dixit; conf. Aen. XII, 899. 900. Cum in istis praeliis

Dī patrii Indigetes, et Romule, Vestaque mater,
 Quae Tuscum Tiberim et Romana Palatia seruas,
 Hunc saltem euerſo iuuenem succurrere ſaeclo 500
 Ne prohibete. Satis iam pridem ſanguine noſtro
 Laomedontae luimus periuria Troiae.

Iam

praeliis fortiffimi homines cecidiſſent, poſteritas, quae corrupto huic et decrepito ſeculo ſucceſſura eſt, eodem modo horum oſſa mirabitur, vt nos priſcorum hominum.

498 *Dii patrii et Indigetes* ab aliis pro iisdem, ab aliis pro diuerſis, habentur. A poetis minus ſeuera diligentia in his requiritur. Poſſunt tamen diſtinguenda videri numina, ſi Ouidii locum Met. XV, 861 ſqq., qui inde expreſſus eſt, reſpicias. *Dii Indigetes* ſunt ἐγγχώριοι. Ex iis Aeneas erat: v. Liu. I, 2 extr.: Tibull. II, 5, 46: Aen. XII, 794. Idem Aeneas *deos patrios* ſeu *Pennates* a Troia in Latium aduexerat.

500 *iuuenem*, vt Ecl. I, 43, Romani ſermonis noto vſu appellat Octauianum Caſarem, tum circa XXVII annum agentem. *Saeclo* (vt v. 468) *euerſo* dixit, quod in proſa rebus

perditis, succurrere; vt *euerſum imperium* pro labefactato, ad interitum ruente. v. Duck. ad Liv. XXX, 16, 6. Ceterum nonnulla in ſequentibus ſunt, quae forte Romanis magis probari potuerunt, a nobis excuſari forte ſatis eſt. *Laomedontis* certe *periuria* nimis longe petita videri poſſunt. Tota ſententia ſic procedit: Permittite dii, vt Caſar remp. reſtituat. Satis malorum experti ſumus. Ne nobis hunc, qui vnice res reſtituere poteſt, inuideate et eripite. Eſſi aevi huius eae ſunt corruptelae, vt dei alicuius praefentiam vix ferant.

502 De Laomedonte nota narratio, qui Apollinem ac Neptunum mercede pro muris Troiae extruendis pacta fraudauerat. Melius tamen *Laomedontea T.* ſimpliciter pro epitheto habetur, ita vt *periuria Troiae* latius ad
 L omnia

Iam pridem nobis coeli te regia, Caesar,
 Invidet, atque hominum queritur curare triumphos.
 Quippe ubi fas verum atque nefas: tot bella per
 orbem: 505

Tam multae scelerum facies: non ullus aratro
 Dignus honos: squalent abductis arua colonis,
 Et curvae rigidum falces conflantur in ensem.
 Hinc mouet Euphrates, illinc Germania bellum:
 Vicinae ruptis inter se legibus vrbes 510
 Arma ferunt: saeuit toto Mars inpius orbe.
 Vt, quum carceribus sese effudere quadrigae,
 Addunt

omnia facinora et ἀγῆ Τρο-
 ianorum adeoque ad fata
 ac mala referantur, quibus
 illa erant expianda. Iis au-
 tem etiam Romani, eorum
 posterī, premi videri po-
 terant. 503 Fere vt Ho-
 rat. I Carm. 2, 45.

505—509—511 Haec ad
 annum ab V. C. 717 M. A-
 grippa et L. Gallo Coss.
 referenda, quo multis pro-
 digiis turbati erant animi,
 dum inter Triumuiros pa-
 rum firma fides, et paullo
 post graues inimicitiae;
 inter Caesarem et Sext.
 Pompeium bellum recru-
 descebat; Antonius cum
 exercitu aduersus Parthos
 iam dudum Syriae infestus
 ibat; ab Agrippa, qui Rhe-
 num transierat, in Galliis

bellum modo confectum
 erat. Haec omnia in vnum
 contulit poeta, vt grauior
 esset sententia.

505 ubi h. l. apud quos.
 — 507 Dignus honos, satis
 magnus. 512 A Circo

sumta comparatio tumul-
 tuantis orbis; semel emis-
 si currus cum tanto impe-
 tu ruunt, vt ab auriga re-
 tineri nequeant. *Spatium*
 hic de ipsa decursione ac-
 ciipiunt; septem spatiis seu
 gyris in circo decursus fi-
 niebatur. *Addunt* quadri-
 gae *in spatia*, subintelligi-
 tur a doctissimis interpre-
 tibus *cursum*, h. intendunt,
 in ipso spatio currendi su-
 munt vires. Non infitior,
 ellipsin illam paullo durio-
 rem mihi videri. τὸ se
 post

Addunt in spatia, et frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

post *addunt* secundum meliores libros extrusit Heinsius; quod sane ferendum; vel sic tamen non tam ex antecedente versu quam ex sermonis genio debet *se* intelligi. *Dare se infugam* etiam in pedestri oratione frequentamus; similia v. Ge. IV, 528: Aen. XII, 633. *addere se* pro simplici dare se, immittere se, ruere in decursum, cum impetu ferri in campum, cursum, pro quo dicit *spatia*; cur indignum videatur poeta? Expressit

nostrum Silius XVI, 372 *Iamque fere medium euecti certamine campum In spatia addebant*. Gratius Cynege. 227 *incumbere spatiis* eo sensu dixisse videtur; et Homer. II. ψ, 375 *ἵπποις τάθῃ δρόμος*.

514 Nota figura *currum*, h. equos, non audire habenas dicit, qui regi non possunt. Horat. Ep. I, 15, 13 *equi frenato est auris in ore*; Pindarus ἀρματα πεισιχάλινα dixit Pyth. II, 21.

P. VIRGILII MARONIS
G E O R G I C O N
LIBER SECVNDVS

Haëtenus aruorum cultus et fidera coeli:
Nunc te, Bacche, canam, nec non siluestria tecum
Virgulta, et prolem tarde crescentis oliuae.
Huc, pater o Lenaeæ, tuis hic omnia plena
Muneribus: tibi pampineo grauidus auctumno 5
Floret ager, spumat plenis vindemia labris,
Huc, pater o Lenaeæ, veni; nudataque musto
Tingue

1 Respicit ad lib. I v. 1. Poetae exordio utitur Columella III, 1. 3 Oleae e femine nasciturae tardissima incrementa v. Plin. XV, 1: Varro R. R. I, 41. *δυσαυξής* dicta Theophrasto. hinc propagare eas, quam ferere, maluit aetas posterior. *Virgulta* pro arboribus. *siluestria* epitheton mere ornans, quoniam poetis *silua* pro arboribus dicta; ut saepe in seqq. Non ergo de nemoribus et feris arboribus cogitandum.

4 Splendida inuocatio! —*hic*, in iis, quae dicentur a me, in argumento carminis mei. *tibi*, be-

neficio tuo. *florere* est hic laetum esse, plenum esse. *auctumnus pampineus* est prouentus auctumni e vinea, *ὀπώρεα*. Eadem notione paullo post *vindemia*. *labra*, Tibullo I, 1, 10 *lacus*, sunt vasa ad recipiendum mustum apta.

7 Suauissima imago Bacchi vuas calcantis vna cum poeta, dum auxilium sibi a deo ferendum in carmine de vinearum cultura expetit. *Cothurnatus* exhibitus fere olim Bacchus: quod etiam ex signis aliisque monumentis constat. Calcare pedibus vuas etiamnum in Italia sollemne.

Tingue nouo mecum dereptis crura cothurnis.

Principio arboribus varia est natura creandis:

Namque aliae, nullis hominum cogentibus, ipsae 10
Sponte sua veniunt, camposque et flumina late
Curua tenent: vt molle filer, lentaeque genestae,
Populus, et glauca canentia fronde salicta.

Pars autem posito surgunt de semine: vt altae (15
Castaneae, nemorumque Ioui quae maxuma frondet

Aesculus

9 — 21 *arboribus creandis*, h. e. arborum creandarum, *natura*, ratio, *est varia*; et quidem naturalis ratio triplex, aut vt sponte *veniant*, h. proueniant (sup. I, 54), aut *semine*, aut ab radice. Plin. XVI, 32 f. 58. Confer Theophr. Hist. Plant II, 1. Quem et Varro-
nem I, 39, 3 expressit Virgilius. Item Columella de Arborib. pr., qui ad h. l. respicit. Ceterum in iis, quae sequuntur, ornandis quanta poetae ars sit, facile sentiri potest, si ea ad nudam pedestris orationis narrationem redigas. 12.
13 *Siler* salicis forte genus, nec enim satis notus frutex est. v. Plin. XVI, f. 35. *Genesta* fruticis viminei genus (cf. inf. 434. v. Martin.). hinc *lenta*, flexilis, v. Ge. I, 265. *Sal-*

icta pro salice, cuius natura pulchre expressa.

14 *posito surgunt*, nascuntur, *de semine*, h. ex semine proueniunt, vt castanea et ilex, si nux, glans, deciderit et ab humo recepta fuerit. Etiam supra Ge. I, 22 *nouas non ullo semine fruges*. Scilicet h. l. naturales modi enarrantur; de satione autem, vt ita dicam, artificiali mox agitur. Quod hic *posito semine*, idem v. 57 *seminibus iactis*. De *castaneis* v. Columell. IV cap. extr. cf. Plin. XVII, 10 f. 10 et 20 f. 34: *priore loco eas non aliter quam semine prouenire dicit; sed de naturalibus modis eum loqui tenendum.* 15 *Aesculus*, arbor glandifera e quercuum genere, admodum procera, cf. inf. v. 291,

L 3

Ioui

Aesculus, atque habitae Graiis oracula quercus.

Pullulat ab radice aliis densissima filua:

Vt cerasis vlmisque: etiam Parnasia laurus

Parua sub ingenti matris se subiicit vmbra. (20

Hos Natura modos primum dedit: his genus omne

Siluarum fruticumque viret nemorumque sacrorum.

Sunt alii, quos ipse via sibi reperit vsus.

Hic plantas tenero abscidens de corpore matrum

Deposuit fulcis: hic stirpes obruit aruo,

Quadri-

Ioui sacra. *aesculus maxima nemorum* graece dictum arbitror, pro in nemoribus κατὰ τῶν ἑλσῶν. *quercus habitae oracula*, h. pro fede oraculi Dodonaei. v. Hom. Odyss. ξ, 327. 328. quamquam modus edendae sortis diuerse tradebatur.

17 *Viuiradices* vocant; quamquam id nomen latius patet, et stolones ac truncos etiam designat, quos transferas in aliam terram.

19 *Subiicit se*, adolescit, crescit. v. sup. Ecl. X, 74. Docte autem variata oratio pro: vt cerasis, vlmis et lauro.

22 — 34 Sunt alii modi arborum creandarum artificiales, h. quos vsus ipse sibi reperit, *via*, id est arte, ratione, industria et

experientia, vt centies *via* apud nostrum et alios. Colum. X, 338 *salutis Ipsa novas artes varia experientia rerum Et labor ostendit miseris vsusque magister Tradidit agricolis*. cf. inf. IV, 315. 316: I, 133. Sunt autem modi hi: *auulsione*, *infossione*, *propagatione*, *surculo*, *concisione*, *insitione*. cf. Plin. XVII, 10 f. 9. Omnia, quae sequuntur, cum ex aliis tum in primis ex Theophrasto de Causis Plant. lib. I egregie illustrari possunt.

23 Alius auellens *stolones* e radice (vid. v. 17) fossis (sic *fulcus* inf. 289) seu scrobibus mandat. v. Plin. XVII, 10 f. 13. Ita *auulsione* arbores proueniunt.

24 Alius modus est, quo quis truncos seu vastiores ramos

Quadrifidasque fudes, et acuto robore vallos: 25
 Siluarumque aliae pressos propaginis arcus
 Exspectant et vina sua plantaria terra.
 Nil radicis egent aliae: summumque putator
 Haud dubitat terrae referens mandare cacumen.
 Quin et caudicibus sectis (mirabile dictu) 30
 Truditur e sicco radix oleagina ligno.
 Et saepe alterius ramos inpune videmus

Vertere

ramos ac taleas in pali modum, aut quadripartito fissos aut acutos, in terram infodit. cf. Plin. XVII, 17 f. 27: Columell. cum alibi, tum V, 9, 3.

26. 27 Tertius modus fit propagine. Vt aliae, inquit, arbores proueniant, incuruatas in terram scrobe facto demittere necesse est, et in sua terra, h. ea, in qua mater creuit, plantare.

28 Est hoc sationis genus, cum ex summa arbore rescissa virga seu talea scrobe facto in humum defigitur. 29 *referens*, quia iam ante illinc enatum fuerat. Nisi omnino ornate dictum est *referens mandare* pro simpl. mandare. Nam fert, defert, refert taleam in illum locum.

30. 31 Nonnullae arbores, et inter has in primis

olea, ita procreantur, ut caudex seu stipites, resecta radice et abscissis ramis, fissus per medium in plures partes usque ad medullam, terrae infodiatur. Ita ex ipso stipite radix truditur, quae terrae se affigat. Nisi statuas de nulla alia hic agi, quam de communi infodiendi ratione, quae truncis seu taleis oleagineis fit, cuius infra v. 63 meminit: *sed truncis oleae melius*. Nam *caudices secti* non necessario sunt dissecti, fissi, sed poetica ratione, resecti, abscissi; et *sicco ligno* similiter dictum de stipite a radicibus suis resecto, ut nullus inde nouus succus succedat; non autem, ut iam aridus et exsuccus caudex sit.

32 — 34 De infitione agit. Mox *cornu* pro arbore

Vertere in alterius; mutatamque insita mala
Ferre pirum, et prunis lapidosa rubescere corna.

Quare agite o, proprios generatim discite cultus,
Agricolae, fructusque feros mollite colendo: (35
Neu segnes iaceant terrae. Iuuat Ismara Baccho
Conferere, atque olea magnum vestire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque vna decurre laborem,
O decus, o famae merito pars maxuma nostrae, 40
Maecenas, pelagoque volans da vela patenti.

Non

bore *cornu* dicta sunt, quae quidem insita pruno arbori esse intelligenda videntur. *prunis* adeo in prunis.

35 Discite, qui per singula genera, cuique generi, cultus proprius sit. — 36 E. Lucret. V, 1367 *Inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli Tentabant, fructusque feros mansuescere terra Cernebant indulgendo blandeque colendo.*

37 *Ismarus*, mons Thraciae, vitibus, et *Taburnus*, mons Samnii, oliuis nobilis, quamquam vterque alioquin asper et horridus. Laudat Burmann. Intpp. Gratii Cyneg. 509. Videntur autem hi versus adhuc ad adhortationem agrorum pertinere, ut arboribus colendis operam

dent. At exquisitiore sensu sic accipias: decreui canere, quomodo vinum, quale fert Thracia, et oleum, cuius ferax est Taburnus, colatur.

39 — 46 Proposito quasi argumento libri, ad eius pertractationem Maecenatem inuocat; commodiore loco, quam si paullo ante v. 5 — 9 Baccho subiunxisset priuatum hominem. Nam Caesarem recte ultimo post deos loco ponebat Ge. I, 24 sqq. *Decurrere* recte quidem ad stadium aut circum refertur; sed propter v. 41 a cursu nauigationis petitum videri potest. 40 Maximam suae famae et gloriae partem eo contineri dicit, quod Maecenatis amicitia utatur. 41 Tractationem materiae plerumque nauiga-

Non ego cuncta meis amplecti versibus opto:
 Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum,
 Ferrea vox. ades, et primi lege litoris oram.
 In manibus terrae. non hic te carmine ficto 45
 Atque per ambages et longa exorsa tenebo.

Sponte sua quae se tollunt in luminis auras,
 Infecunda quidem, sed laeta et fortia surgunt.
 Quippe solo natura subest. tamen haec quoque si quis
 Inferat,

navigationis formulis exprimunt poetae. 43 Aen. VI, 625 sqq. ex Il. β, 488 sqq. Iam ab Hostio poeta latine expressa erant Homérica, cuius versus apud Macrobiū Sat. VI, 3 sunt: *Non si mihi linguae Centum atque ora fient, totidem vocesque liquatae.*

44 Summa tantum rerum capita se leuiter perstricturum esse significat; ea scilicet, quae tractari poetice ornarique possunt. Hoc dicit *littus legere*, radere, ut *terrae in manibus* h. prope sint, vicinae; non vela in altum dare.

47 Iam, quae duplici ratione, qua arbores procreantur, breuiter ante v. 9-38 proposuerat, copiosius exornare adgreditur. Et primum quidem v. 47-60 de emendatione arborum siluestrium agit, cum re-

spectu ad v. 9-21, ubi duo modi naturales erant expositi. Nunc primo loco attingit primum a v. 9-13. *luminis auras* pro lumine, quatenus illud aura ad nos defertur, adeoque proprie aura luminosa. Lucretiana autem est forma. Ex Gr. φάεος αὔρη apud Callim. in Di. 117 et al. Sic *aetheris aura*.

49 Quippe solo natura subest. Quintil. loco a Burmanno laudato Inst. Orat. X, 2, 11 *Namque iis, quae in exemplum assumimus, subest natura et vera vis: contra omnis imitatio ficta est.* Videtur itaque paullo durius dictum esse *solo natura subest*, h. naturalis vis ac virtus, scilicet ad procreandas illas arbores necessaria ac propria, inest. — 49. 50 *tamen haec quoque si quis* etc. suauis formula,

Inferat, aut scrobibus mandet mutata subactis, 50
 Exuerint siluestrem animum: cultuque frequenti
 In quascumque voces artis haud tarda sequentur.
 Nec non et sterilis, quae stirpibus exit ab imis,
 Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros:
 Nunc altae frondes et rami matris opacant, 55
 Crescentique adimunt fetus, vruntque ferentem.
 Iam, quae feminibus iactis se sustulit arbos,
 Tarda venit, feris factura nepotibus umbram:
 Pomaque degenerant succos oblita priores:

Et

mula, v. Ecl. VI, 9. Siluestres arbores fecundarum naturam induunt, si iis tales arbores inferantur, aut si eae transferantur.

50 *mutata* debetur poeticae copiae et ornatui. *scrobes subacti*, vt terra subacta, quae foditur. Mox *animus* eleganter pro natura, ingenio, arborum.

52 Suauiter. Quascumque artes ad maiorem earum cultum adhibeas, feliciter tibi succedere videbis.

53 — 56 Ad stolones ab radice pullulantes (v. 17 — 19) procedit, qui in campum vacuum et in solem transferendi sunt, cum ipsis nunc umbra matris noceat, vt adulti aut nullos fructus ferant aut maligne.

sterilis quae sc. arbos v. 57. *fetus* arborum fructus: saepe, vt inf. 429 et supra I, 55. *vrere* vero perquam accommodate de subducto succo.

57 — 62 Sequitur altera ratio naturalis procreandarum arborum (supra v. 14 — 16) vna cum modis eam arte emendandi et adiuuandi. Ex h. l. dilucidandus Plin. XVII, 10 f. 10. Egerat de femine — *Omnia haec tarda prouentu ac degenerantia et insito restituenda.* 58 Vt Ecl. IX, 50. cf. Seneca ep. 86. *oblita* suauiter et hoc e solemni poetarum more, quo rebus inanimatis aliam naturam induunt. cf. Callim. in Del. 34, et ibi Ven. Ern.

60 tur-

Et turpis auibus praedam fert vua racemos. 60

Scilicet omnibus est labor inpendendus; et omnes
Cogendae in sulcum, ac multa mercede domandae.
Sed truncis oleae melius, propagine vites
Respondent, solido Paphiae de robore myrtus;
Plantis et durae coruli nascuntur, et ingens 65
Fraxinus, Herculeaeque arbos umbrosa coronae,
Chaoniiue patris glandes: etiam ardua palma
Nascitur, et casus abies visura marinos.

Inferi-

60 *turpes racemi* praeclare, deficiente cultu, squalidi, rugosi; ut contra *vuae cultae, nitentes, pulchrae*. *Vua* h. l. pro vite, quae nostris quidem in terris ex acinulis non procreatur, at in insulis Americae adhuc id fieri narratur.

61. 62 Artificiales modi arborum e semine procreatarum incrementa accelerandi, non minus locum habent in reliquis arboribus, siue sponte siue ex viuiradice natis; itaque rem generalius proponit; nec tamen, (cf. Theophr. de Caus. plant. I, 6) ut poetam decebat, eundem ac v. 22 sq. ordinem anxie seruat. Arborea, inquit, siluestres omnes transferendae sunt in alium agrum et in scrobibus (hi sunt *fulci*, vide v. 24) defigen-

dae, et multa mercede, multi laboris impendio, colendae. Habuit poeta ante oculos Lucret. V, 1369. 1370.

63 — 68 *Oleae melius respondent*, feliciter proueniunt, e *truncis* h. caudicibus sectis (vide v. 30) siue taleis oleaginis (v. Caton. 45, 1: Colum. V, 9, 1 sqq.) in terram defixis; *vites, vuae, melius propaginibus* in humum demissis (v. 26); *myrti* autem, Veneri sacrae, *solido de robore*, h. trunco seu stipite aut vastiore ramo ad palmi modum in terram infosso. vide v. 24. 25. At furculorum plantatione (vide v. 28. 29) optime proueniunt *corulus, fraxinus, populus* Herculi sacra (sup. Ecl. VII, 61), et *quercus*, Ioui Dodonaeo consecrata;

Inferitur vero et fetu nucis arbutus horrida :

Et steriles platani malos geffere valentis : 70

Castaneae fagos ornusque incanuit albo

Flore piri, glandemque sues fregere sub vlmis.

Nec modus inferere atque oculos inponere simplex.

Nam,

ta; *palma* etiam et *abies*, aedificandis nauibus apta, ἐλάτη ναυπηγήσιμος, vt Theophr. H. Plant. V, 8. Occurrit autem passim is veterum vsus et mos, vt illas arbores plantis seu furculis procrearent. De *palma* v. Pallad. April. c. 5, 2 : de *quercu* Colum. IV, 33, 5.

69 — 72 Insitio restabat ex v. 32 sq. Optime inferitur *arbuto* (*horrida* ea dicitur a cortice hispido et aspero) *nux*, *platano* *malus*, *fago* *castanea*, *orno* *pirus*, et *ulmo* *quercus*. Respicit locum Plinius XV, 15 s. 17. Videmus hic poetam ita tradere, quasi omne genus furculorum in omnem arborem inferi possit; quod a nostris hominibus, qui in hac re aliquid se videre putant, negatur. Alii tamen *orno* se inseuisse *pinum*, *castaneam* *quercui*, affirmant. Etiam Columella lib. V, 11 §. 12 antiquos conten-

dit male idem negasse, et quandam quasi legem sanxisse, eos tantum furculos posse coalescere, qui sint cortice ac libro ac fructu consimiles iis arboribus, quibus inseruntur. Cuius ille opinionis errorem discutendum tradendamque posteris rationem existimabat, quae possit omne genus furculi omni generi arboris inferi. Quod ad verba attinet, tenendum, vulgari quidem ratione: *arbuto* *nucem* *inferi*, dici, at nec minus tamen rariore modo: *arbutum* *inferi* *nuce*, vt h. l. *nucis* *fetu*, quod non tertio sed sexto casu accipiendum.

71 *fagos* graece, seu *fagus* *incanuit* *castaneae* *flore*, et *ornus* *albo* *piri* *flore* *incanuit*, h. e. *fago* *castanea*, *orno* *pirus*, inferitur. *Ornus* *fraxini* *siluestris* *genus*. v. Martin. h. l.

73 — 77 E pluribus inferendi modis duos insigniores commemorat poeta, *inocu-*

Nam, qua se medio trudent de cortice gemmae,
 Et tenuis rumpunt tunicas, angustus in ipso 75
 Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
 Includunt, vdoque docent inolescere libro.
 Aut rursus enodes trunci rescantur, et alte
 Finditur in solidum cuneis via: deinde feraces
 Plantae inmittuntur: nec longum tempus, et ingens
 Exiit ad coelum ramis felicibus arbor, (80
 Miraturque novas frondis et non sua poma.

Praeterea genus haud vnum, nec fortibus vlmis,
 Nec salici, lotoque, neque Idaeis cyparissis.

Nec

inoculationem et insitionem proprie dictam. *Inoculatio* fit, dum in ea parte, qua *gemmae*, h. noua germina seu oculi, *se trudent*, erumpunt ex cortice, *ruptis tuniculis*, h. libro, interiore cortice, vulnus fit; siue *angustus sinus*, h. cauitas, aucta gemma et cortice in modum scutuli, cuius loco *includitur nouum germen*, vt *coalescat* cum *vetere libro*. Respicit h. l. Plin. XVII, 14 f. 23 et 24.

78 — 82 Iam de *insitione* proprie dicta. *rami felices* sunt arboris feracis, cuius *plantae* h. furculi silvestri arbori inferuntur. *Aut rursus* non contrariam aliquam rationem infert, sed alteram rationem

subiungit. *rescantur*, fit incisio seu fissura in trunci cortice, qua parte nullus nodus est.

82 Pulcherrima descriptio; quis non videat? Calpurn. Ecl. II, 40. 41 *Non minus arte mea mutabilis induit arbor Ignotas frondes et non gentilia poma. Sed alii luxuriantur in hoc.*

83 — 108 Varias arborum familias seu species eiusdem generis esse, exemplis nonnullis docet. Ornatissimus locus adiunctorum copia ac varietate. Illustratio vberior e Plinio, Columella, et Palladio petenda.

84 *Lotus* modo herbae pratensis genus est, iucundum

Nec pingues vnam in faciem nascuntur oliuae, 85
 Orchades, et radii, et amara pausia bacca,
 Pomaque, et Alcinoi filuae: nec furculus idem
 Crustumis Syriisque piris grauibisque volemis:
 Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
 Quam Methymnaeo carpit de palmite Lesbos: 90
 Sunt Thasiae vites, sunt et Mareotides albae:
 Pinguibus hae terris habiles, leuioribus illae:
 Et passo Pfythia utilior, tenuisque Lageos,

Tenta-

dum pecudis pabulum, nobis *Steinklee*, cf. inf. III, 394, modo herba palustris ex nymphaearum genere, Nilo frequens; hoc vero loco est genus arboris, *Italiae familiaris*, dulcissimo fructu. *zizyphum* nostram seu iuiubam esse putat cum aliis Martinus ad h. l. In *Ida*, Cretae monte, *cyparissi* f. cupressi sponte proveniunt. cf. Vrsin. ad h. l. — 86 Ex infinitis olearum generibus tria tantum, obferuante etiam Plinio XV, 2, enumerat poeta, *orchadas*, oblongi generis, *radios*, longioris, et *pausias*, quae, dum adhuc virides et acerbae sunt (habent autem tum amarum succum, hinc *amara bacca*), leguntur ac tunduntur. Colum. XII, 47, 1. 87 *Alcinoi filuae* sunt ipsa poma,

vt saepe apud poetas. De eius hortis Odyss. 4, 112 sqq. 88 *volema pira* grandia, quae volam facile impleant; a Catone 7, 3 sumtum. v. Plin. XV, 15 f. 16.

89 Italas vites diuersas esse ab aliis ait. *Vindemia* pro vitibus. *pendet arboribus*, seu quia iis vites maritantur in Italia, seu vt *arbores* pro vitibus dictae sint: quod Virgilio et Horatio sollemne est.

— 91 *Mareoticum vinum* notum vel ex Horat. Carm. I, 37, 14 a lacu Mareotide super Alexandriam. nunc deterius, quoniam Arabum latrocinia vuarum maturitatem intercipiunt. 93

Vinum passum ex vuis passis, a pandendo, h. in sole coctis, vt exarescerent. Modum conficiendi v. apud Colum. XII, 39. *Pfythia* vitis,

Tentatura pedes olim, vincturaque linguam:
 Purpureae, preciaeque: et quo te carmine dicam, 95
 Rhaetica? nec cellis ideo contende Falernis.
 Sunt etiam Amineae vites, firmissima vina:
 Tmolius adsurgit quibus, et rex ipse Phanaeus:
 Argitisque minor: cui non certauerit vlla,

Aut

vitis, *lagea*, quae facile inebriat, *purpurea* et *precia* vitis apud Plin. XIV, 2 f. 4 sqq. et Colum. III, 2 sqq. videnda. Nominum caussae valde obscurae. *olim*, cum aliquando vinum ex ea expressum fuerit. 95. 6 Plin. XIV, 6 f. 8, 5 *In Veronensi Rhaetica vinu, Falernis tantum posthabita a Virgilio*. Melior interpretatio, quam quae a Seneca in medium affertur, Nat. Qu. I, 11. Laudantur etiam a Strabone lib. IV p. 206: Sueton. Aug. c. 77 *maxime delectatus est Rhaetico*. *Cel-lae Falernae*, pulchra variatione. *nec ideo contende* - h. tametsi inferior sis Falerno. In toto hoc loco observa orationis colorem.

97. 98 *Vinum Amineum*, cuius, vt vinorum celebritas parum constans ac diuturna esse solet, cultu enim deficiente vites op-

timae facile degenerant, nullā alia memoria, praeter nominis, nobis restat, Graecae originis et Italici cultus, cum in aliis tum in Falernis agris maturuisse videtur. cf. Intpp. ad h. l. Atque eius tantam praestantiam, ex diuturna in primis bonitate, perhibet poeta, vt ei adeo vinum *Tmolium*, a Lydiae monte vineis nobilissimo (sup. Ge. I, 56), et *Phanaeum*, a promontorio Chii insulae, quae alias vino *Ariusio* nobilis est, *adsurgere*, *cedere*, dicat. *Tmolius* autem sc. mons, pro Tmolo. Quod etsi insolens est, insolentius tamen esset *Τμώλιος οἶνος* ita redditum putare. Tibull. II, 1, 27 *fumosos Falernos* dixit; sed ibi *cados* subintelligere licet.

99 Cum illis: *Sunt etiam Amineae vites*, iunge *Argitisque minor* h. e. est etiam inter alias vites *Argitis*

Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos. 100
 Non ego te, Dîs et mensis accepta secundis,
 Transferim, Rhodia, et tumidis, Bumaste, racemis.
 Sed neque, quam multae species, nec, nomina quae
 sint,

Est numerus: neque enim numero comprehendere
 refert:

Quem qui scire velit, Libyci velit aequoris idem 105
 Discere quam multae Zephyro turbentur arenae:
 Aut, vbi nauigiis violentior incidit Eurus,
 Nosse, quot Ionii veniant ad litora fluctus.

Nec vero terrae ferre omnes omnia possunt.
 Fluminibus salices crassisque paludibus alni 110
 Nascuntur: steriles saxosis montibus orni:
 Litora myrtetis laetissima: denique apertos
 Bacchus.

gitis vitis. 'Αργῆτις ab ἀργός, quod vinum candidum reddit. Est autem minor et maior. cf. Colum. III, 2, 21. 100 Ea vitis, vino in primis abundans, πολύοινος, est, eoque firmo ac durabili.

101 Vinum Rhodium, cuius in mensis secundis tantum vsus erat; cumque de eo ante omnia Diis libaretur, hinc vitis Rhodia diis accepta, grata et mensis secundis. Fere vt apud Horat. III Carm. 11, 6 *lyra diuitum mensis et amica templis.*

102 Plin. XIV, 1 f. 3 *Tument mammarum modo bumasti, βρυαστοί.* 104 *neque est numerus,* enumerandi facultas cuiquam suppetit. *neque enim positum pro neque etiam, neque vero.*

109 Vti diuersa sunt arborum genera, ita etiam diuersum solum, quo nascuntur aut felicius arbores quaeque proueniunt.

112 *Littora myrtetis laetissima* exquisitiore forma pro vulgari, *myrti solent esse laetissimae in littoribus:* quod si fit, *littora* haud

Bacchus amat collis, aquilonem et frigora taxi.
 Adspice et extremis domitum cultoribus orbem,
 Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos. 115
 Diuisae arboribus patriae: sola India nigrum
 Fert ebum: solis est thurea virga Sabaeis.
 Quid tibi odorato referam sudantia ligno

Balsama-

haud dubie et ipsa *laeta* videri possunt. Ge. IV, 124 *et amantes littora myrtos*. Mox *apertos colles* itidem doctius dixit quam *apricos*, qui forte alicui in mentem venire possint.

114. 115 Exemplo etiam esse possunt in extremo terrarum orbe sitae regiones, ut Arabum et Gelonorum. Sunt autem *Geloni* e Sarmaticis populis, qui ultra *Borysthenem* vagabantur, *picti* appellantur, ut Aen. IV, 146 *Agathyrsi*, quod communi pleborumque barbarorum et ferorum populorum more corpora pingerent. Colorem illi, quo utuntur, aut cuti acu punctae inungunt, aut inurunt. Nec aliter Claudian. in Rufin. I, 313. Illa autem: *extremis domitum cultoribus orbem*, nihil aliud sunt, quam ex poetica copia dicta pro *extremis terris*. Cum argumen-

ti natura coniunctum erat, ut eas a cultu designaret, et pro *orbem extremum domitum*, h. subactum, cultum ab agricolis, a *cultoribus*, poetica inuersione, *extremos cultores* memorat.

116 *India* et de India proprie dicta accipi potest, nam et ibi nasci *ebenum* narrant multi e veteribus (v. Theophrast. Hist. Plant. IV, 5), et, quod malim, de Aethiopia, cui ebenus propria arbor. Solet enim India latissime dici, ut satis notum. cf. inf. Ge. IV, 293. *Thus Sabaeorum* iam Ge. I, 57.

118 *Opobalsamum* Iudaeae, vallis in primis Hierichuntinae et Arabiae. cf. praeter laudatos ab aliis Paus. IX, 28. Verba ipsa vulgari oratione sic efferrentur: *ligna, seu arbores odoratas sudantes balsamo*. Alias *exsudat, desudat, balsamum*.

Balsamaque, et baccas semper frondentis acanthi?
 Quid nemora Aethiopum, molli canentia lana? 120
 Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
 Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
 Extremi finus orbis? ubi aera vincere summum
 Arboris haud ullae iactu potuere sagittae.
 Et gens illa quidem sumtis non tarda pharetris. 125

Media

119 *Acanthus* h. l. non herbae (ut Ecl. III, 45 et al.) sed arboris Aegyptiae et Arabicae nomen est, communius *acantha*, vulgari nomine *acacia*, unde gummi Arabicum colligi solet. Habet quidem ea arbor siliquas, non *baccas*; verum *bacca* latiore significatu venit. Viri docti coniectura ad agrifolium nos vocat. Videtur tamen poeta peregrinam (exoticam) plantam laudare debere.

120 Plin. XIX, 1 f. 2 n. 3 *Superior pars Aegypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui gossipion vocant, plures xylon, et ideo lina inde facta xy-lina.*

121 Vulgaris olim usque ad Imp. Iustiniani tempora, quando primum vermiculi, quos nos *bombyces* vocamus, Constantinopo-

lin adlati sunt, opinio fuit, Seres, Indicam gentem, Sericum ita parare, ut lanuginem ex certarum arborum foliis depecterent. Plinius VI, 17 f. 20 *Seres lanicio siluarum nobiles perfusam aqua depectentes frondium canitiem.* v. Salmas. ad Solin. c. 63 et al.

122 — 125 Plin. VII, 2 *Arbores quidem (in India) tantae proceritatis traduntur, ut sagittis superari nequeant.* Arbores *Cocos* ferentes intelligebat Catroeus. Nimis anguste. Plurima vastarum et immanium arborum genera in India nasci, fidem faciunt recentiores rerum Indicarum auctores. *Sinus*, interior adeoque remotior terra extremae orbis partis. *aer summus arboris* pro cacumine dictus. *non potuere*, ex aoristo, possunt. *non tarda* ea gens, malim

Media fert tristes succos tardumque saporem
 Felicis mali; quo non praesentius ullum,
 Pocula si quando saevae infecere nouercae,
 Miscueruntque herbas et non innoxia verba,
 Auxilium venit, ac membris agit atra venena. 130
 Ipsa ingens arbor, faciemque simillima lauro;
 Et, si non alium late iactaret odorem,
 Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis:

Flos

lim strenuam interpretari,
 quam non tardi ingenii,
 h. callentem, peritam.

126 — 135 *Malum Medicam* seu Assyriam intelligit, item Persicam, quam nostram *Citrum* esse, ex Dioscoride satis constat. cf. Theophrast. Hist. Plant. IV, 4: Plin. XII, 3 f. 7, cuius aevo adhuc praeterquam apud Medos et in Perside nusquam proueniebat. Palladius, qui seculo III ineunte floruisse putatur, praecipuam eius cultui curam impendit. vid. eum in Martio X, 11 sqq. conf. etiam Macrob. Sat. II, 15. In verbis *tristes succi*, h. amari (vt Ge. I, 75 et alibi) siue propter corticis ac granorum amaritudinem, siue quod cultu deinceps adsi-

duo amarus ille succus mitigari coepit. *tardus sapor*, h. diu palato immanens, quia acerbus, pungens est. 127 *Felix* de arbore si dicitur, ad fecunditatem proprie respicit. Et sane citri fetus perpetua successione succrescunt. Nunc tamen ad salubritatem potius epitheton spectare videtur, vt contra infelix, infaustum, quod nocet. Pro veneni antidoto habitum esse possum *Citrium*, etiam aliunde constat; nec forte iniuria, in certis saltem veneni generibus. 129 *verba non innoxia*, h. noxia, incantationes. Eodem sensu nunc *herbae* sunt venenatae et noxae intelligendae.

130 *agit* est exigit, expellit.

Flos ad prima tenax: animas et olentia Medi
Ora fouent illo, et senibus medicantur anhelis. 135

Sed neque Medorum, filuae ditissima, terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiae certent: non Baëtra, neque Indi,
Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.
Haec loca non tauri spirantes naribus ignem 140
Inuertere, fatis inmanis dentibus hydri;
Nec galeis densisque virum seges horruit hastis:

Sed

134 *Ad prima, ut in primis, cum primis, apprime.* Mederi Parthos iis pomis graueolentiae oris, etiam Plinius monuit eod. loc. — 135 *fouent*, h. curant, *ἰεραπεύουσι*; cum mox substituat *medicantur*. Est enim genus curae, calefacere, reficere modico calore, quod proprie est *fouere*: hinc latius etiam de aliis. Alias possit dictum videri exquisitius pro vulgari: *fouent* florem illum ore, h. mandunt.

136 — 176 Sequitur signatissimus locus: Digressio in laudes Italiae. Neque Media, malis suis felix, nec India proprie dicta, ad Gangem, aut Lydia, cuius est aurifer fluuius Hermus, e Phrygia descendens, et mox cum Pactolo eodem alueo profluens, nec Bac-

triana, neque Aethiopia, aut, si mauis, reliqua India, neque Arabia cum Italia comparari potest. Multo minus Colchis, monstris infamis v. 140.

137 *auro turbidus Hermus* per oxymori speciem pro aurifer. Expressit hunc locum Martialis Epigr. VIII, 78 *turbato sordidus auro Hermus*. 139 *Panchaia*, Arabiae regio, *pinguis*, aut propter thus pingue, quod resinae naturam habet, aut fertilis, *thuriferis arenis*, solo arenoso, cui frutex thuris innascitur, h. pro thure, de quo v. Plin. XII, 14 l. 30 sqq. In prosa diceret: habens solum, quod fert pingue thus.

140 — 143 Nota fabula de dentibus draconis ab Iasone fatis, et viris armatis hinc enascentibus. v. Apol-

Sed grauidae fruges, et Bacchi Massicus humor,
 Inpleuere: tenent oleae armentaque laeta.
 Hinc bellator equus campo sese arduus infert: 145
 Hinc albi, Clitumne, greges, et maxuma taurus
 Victima, saepe tuo perfusi flumine sacro,
 Romanos ad templa deum duxere triumphos.
 Hic ver adsiduum, atque alienis mensibus aestas:
 Bis grauidae pecudes, bis pomis utilis arbor. 150
 At rabidae tigres absunt et saeua leonum
 Semina; nec miseros fallunt aconita legentis;
 Nec

Apollon. III, 409 sqq. *horruit* (pro horret, vt reliqua pro praesenti) pulchrius quam exstitit, exiit, nata est. Versus 140 translatus ex Lucret. V, 29. Tum 143 *fruges grauidae*, laetae. v. ad Ge. I, 319. Mons *Massicus*, Campaniae, ad Sinuessam, vitibus confusus.

145 — 147 Ornatissimi versus pro: in Italia boni equi et boues nascuntur. *Clitumnus*, Umbriae Cispenninae fluuius, vbi iuxta urbem Meuaniam Tinniae admixtus cum eo ad Tiberim descendit. Campi adiacentes etiamnum armentis opulenti. *albi greges*, quia fluminis aquis ea vis inesse putabatur, vt armenta *candido* colore ef-

scent. Simile quid creditum de Galaeo. v. Intpp. ad Horat. C. II, 6, 10. *Taurus* ab his aruis adductus candidus *victima* in triumpho immolabatur. Sed ii tauri cum ante triumphantis currum ducerentur, hinc ipsi *ducere triumphos ad templa* dicuntur.

149 Ex Lucret. I, 182
*Quod si de nihilo fierent,
 subito exorerentur Incerto
 spatio atque alienis partibus anni.*

150 Oues et arbores biferæ. *utilis* pro fertilis, ab effectu.

151 *saeua leonum semina*, h. γέννη, saeui leones, ex Lucretiano III, 741 *triste leonum Seminium*.

Nec rapit inmensos orbis per humum, neque tanto
Squameus in spiram tractu se conligit anguis.

Adde tot egregias vrbis, operumque laborem, 155

Tot congeſta manu praeruptis oppida ſaxis,

Fluminaque antiquos ſubterlabentia muros.

An mare, quod ſupra, memorem, quodque adluit infra,

Anne lacus tantos? te, Lari maxume, teque

Fluctibus et fremitu adſurgens, Benace, marino? 160

An memorem portus, Lucrinoque addita clauſtra:

Atque indignatum magnis ſtridoribus aequor,

Iulia qua ponto longe ſonat vnda reſuſo,

Tyrrhenusque fretis inmittitur aeſtus Auernis?

Haec

153. 4 Ornatiffimi verſus: non eſſe in Italia ſerpentum monſtra. *tanto*, tam longo, quam alibi.

155 *operum laborem*, h. opera, fabricas, aedificia. Mox *congeſta manu* ſimpl. exſtructa in rupibus. 157 Flumina intelligo muros adluentia vrbiū. Ad aquaeductus vix referam, quippe qui non ſubter muros, ſed ſupra in exſtructionibus ferantur. Cloacarum autem notio nimis tenuis eſſet, et ad ſolam Romam ſpectaret; at poeta *tot vrbes tot oppida* memorat.

158 *Mare ſuperum et inferum*, Adriaticum ac Tyrrhenum. 159 *Lacus La-*

rius maximus, h. permagnus, ſub Alpibus, (nunc *Lago di Como*) in agro Mediolanenſi, *Lacus Benacus* in Veronenſi, (*Lago di Garda*) propter magnitudinem ventis ac procellis obnoxius non aliter ac mare. Idem Mincium amnem medio alueo transmittens. v. Plin. IX, 22. cf. Aen. X, 205. *adſurgens*, tumefcens.

161 — 164 M. Vipſanio Agrippa, L. Canidio Gallo Coſſ. V. C. 717 cum contra Sext. Pompeium male rem geſſiſſet Octavianus Caefar, vt reſcindiſ clafſibus locum tutum haberet, Agrippae conſilio portum Baianum in ſinu Puteola-

Haec eadem argenti riuos aerisque metalla 165
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.

Haec

teolano (inter Baias et Puteolos) commodiorem et tutiorem ita reddidit, aut verius nouum portum aperuit, ut lacum Lucrinum, interiecto aggere a mari seclusum, cum lacu Averno, qui isti adiacebat, coniungeret, aggerem autem modo dictum, postquam eo perfosso aditum nauibus in portum fecerat, ita muniret, ut a fluctibus superari nequiret, nauibus autem tutus intra eum esset receptus. Hic *Portus Iulius* vocatus. v. Sueton. Aug. 16. Locus classicus est apud Dionem XLVIII, 50: Cluuer. Ital. ant. IV, 2. Praelatus tamen sequenti tempore portus Misenus. Memorat itaque poeta *portus, Lucrinoque addita claustra*, h. aggerem illum non tum primum factum, sed nouis operibus adstructum, quo ipso portus effectus est. Eodem modo accipiendum est illud Plinii, ex nostro adumbratum, XXXVI, 15 s. 24, 12 *mare Tyrrhenum a Lucrino molibus seclusum*, nimirum, ostio tantum portus re-

lictio. *aequor* autem *indignabatur*, ea parte, *qua vnda Iulia sonat ponto longe refuso*, h. qua portus Iulius immisso mari erat effectus; *refusus*, ut saepe fieri solet, non contrariam aut iteratam actionem notat, sed simplicis vim habet. Possit quidem et ita accipi, ut pontus a mole aggeris in mare proiecti refundi, reprimi, videatur, ut apud Lucan. II, 617 — *violentos insula coros Excipere saxis lapsasque refundere undas* dicitur; sed alter versus ad eandem sententiam exprimendam valet. *Tyrrhenus aestus*, h. mare aestuans, immittitur, per os portus, *fretis Auernis*, h. lacui Averno, qui pro intimo portus recessu erat, et ad quem e Lucrino fossa ducta erat.

165. 166 In eadem argenti, aeris, aurique metalla. Copiam exprimit per *argenti riuos* (ex Lucret. V, 1255) et *auro plurima fluxit*, poetica ratione, pro: plurimum auri in ea fluxit; tametsi hoc ad Padum referri possit, nam

Haec genus acre virum Marfos, pubemque Sabellam,
 Adfuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos
 Extulit: haec Decios, Marios, magnosque Camillos,
 Scipiadas duros bello: et te, maxume Caesar, 170
 Qui nunc extremis Asiae iam victor in oris
 Inbellem auertis Romanis arcibus Indum.
 Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus;

Magna

ap. Plin. XXXIII, 4. f. 21 in Pado segmenta auri reperi-
 ri traduntur. aeris metalla
Ostendit venis, quod in vul-
 gari oratione fuisset: *ve-
 nas aeris ostendit. aeris
 metalla*, h. aes, o. in *venis*.
Ostendit autem non otio-
 sum; quia certis tantum
 vestigiis res credebatur,
 metalla autem Italiae ex-
 exercere Senatusconsulto ve-
 titum erat. Plin. III, 20 f.
 24. extrem.: XXXIII, 4:
 XXXVII extr.

168 — 170 Marfi belli-
 cos cum Sabinis seuera
 disciplina innutritis pri-
 mo inter Italiae populos
 loco memorari solent. *ad-
 fuetum malo* pro malis, ae-
 rumnis, laboribus, κακοπα-
 ρεῖα, *Ligurem*; colit enim
 agrum exilem et saxosum.
*Inculta Alpium postrema
 possident*, ait Seruius. Male
 hoc in tali carmine et in
 tali loco ad malam fidem

horum hominum trahitur.
Volsci autem veruti, h. ha-
 stae genere, *veru*, (*veru
 Sabellum* Aen. VII, 665) seu
 telo veruto, quod vsu com-
 muni simpliciter *verutum*
 vocatur, armati. *Scipia-
 das duros bello*, h. indura-
 tos ad bellum. 170 —
 173 Poetam, vt alibi facit,
 magnifice efferre et orna-
 re cogita id, quod vere
 nihil aliud erat, quam
 quod Caesar ex Aegypto,
 quo paullo post pugnam
 Actiacam Brundusio traie-
 cerat, per Syriam in Asiam
 iter fecit, et hiemem ad
 Euphratem exigens Asiae
 res constituit. Itaque *ex-
 tremis victor in oris Asiae*,
 vsque ad Euphratem pro-
 gressus, et *Indum auertit*,
 dum praesidiis fines, h. vr-
 bes in finibus, firmat. *In-
 dum imbellem*, vt Ge. I, 57
molles Sabaei et omnes A-
 siae ad Austrum versae po-
 puli.

Magna virum: tibi res antiquae laudis et artis
 Ingredior, sanctos ausus recludere fontis, 175
 Ascraeumque cano Romana per oppida carmen.

Nunc locus aruorum ingeniis: quae robora cuique,
 Quis color, et quae sit rebus natura ferendis.
 Difficiles primum terrae, collesque maligni,

Tenuis

puli. *Arces* de finibus, quatenus ii arcibus et praefidiis firmari solent.

173 — 176 Tamquam deam appellat Italiam. *tibi*, in tuum honorem, aut tui gratia, *ingredior*, adgredior, dicere instituo, *res antiquae laudis et artis*, rem rusticam apud maiores in honore habitam. *sanctos ausus recludere fontis*, quia primus inter Romanos hoc argumentum versibus tractat. *sanctos*, quos accedere metuebant, reuerentia quasi numinis alicuius. *Ascraeum carmen* omnino pro georgico, quia Hesiodus, ex Ascra, Boeotiae vico, oriundus, opus de opere rustico condidit.

177 Nunc locum de varia ac diuersa soli et agrorum indole et natura, et a v. 226 — 258 de notis ac criteriis cuiuscumque soli tractat; et quidem vniuersae, vt non modo arborum

culturam respiciat, sed et frumentorum ac pascuorum curam habeat. Nunc locus, inquit, est opportunus ac proprius doctrinae de aruorum ingeniis tradendae, *quae robora* h. quae praecipua vis ac virtus cuiusque soli sit, quae potissimum valet; (Claudianus XVII, 178 *Nosse soli vires*) *quis color*, quale ex adspectu iudicium fieri possit, et quam naturam seu naturalem vim ad res ferendas habeat. Videtur in seqq. ante oculos habuisse Theophr. de Causs. Plant. II, 5 et 6; in aliis Xenoph. Oecon. c. 16, 2 sqq. cf. Varro R. R. I, 9.

179 — 183 Oleis ait idoneum esse solum argilla-ceum et calculosum. *terrae difficiles*, parum feraces, quasi morosae, parcae, vt contra *faciles*, fertiles, quasi liberales, munificae. *frugum facilis terra* Claudian. XXIX, 54. Iunguntur

Tenuis vbi argilla, et dumosis calculus aruis, 180
Palladia gaudent filua viuacis oliuae.

Indicio est, tractu surgens oleaster eodem
Plurimus, et strati baccis filuestribus agri.

At quae pinguis humus, dulcique vligine laeta,
Quique frequens herbis et fertilis vberis campus, 185

Qualem saepe caua montis conualle solemus

Dispicere: huc summis liquuntur rupibus amnes

Felicemque trahunt limum: quique editus Austro,

Et filicem curuis inuisam pascit aratris:

Hic

etiam *colles maligni*, eodem sensu et respectu ad liberalitatem foli ac fertilitatem. 180 *Tenuis argilla* est exilis, ieiuna, adeoque sine succo, sterilis. 181 *viuacis oliuae*. Plin. XVI, 44 f. 90 *Firmissimae ergo ad viuendum oleae, ut quas durare annis CC inter auctores conueniat*. cf. Theophrast. de Caus. Plant. II, 15: Hist. Plant. IV, 15.

182 *Oleaster*, diuersus ab eo, quem nos eo nomine appellamus. *Plurimus* v. Ge. I, 187.

184–191 *At humus, quae pinguis et vliginosa est, et campus, qui editus austro, versus austrum, est, et — hic tibi sufficiet olim vites praeualidas etc.*, h. e. vitibus colendis idoneus est.

Pinguedinem et vber, h. vbertatem foli, bene conuenire vitibus, ex rei rusticae scriptoribus constat. Vide in primis Colum. III, 11, 8. Scilicet referendum et hoc ad diuersa vitium genera et diuersam coeli solique naturam. 187 *Dispicere* dixit pro vulgari prospicere, videre. *huc s. liquuntur, quique e. Austro*. in vulgari oratione fuisset: *quo — liquuntur et limum trahunt; aut qualem eum campum videmus, qui editus Austro*, h. versus Austrum, adeoque ei expositus est. *felix limus*, ad fertilitatem faciens, fecundans. 188. 9 Magnus auctorum, qui de vitibus colendis scripsere, in hoc dissensus, cum alii Austris infe-

Hic tibi praeualidas olim multoque fluentis 190

Sufficiet Baccho vitis: hic fertilis vuae,

Hic laticis, qualem pateris libamus et auro,

Inflavit quum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,

Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.

Sin armenta magis studium vitulosque tueri, 195

Aut

infestari vineas tradant.

Scilicet poetam de vineis,

in solo humili, pingui et

vliginoso satis, alios de

collibus loqui, tenendum

est. 189 Plin. XVII, 4 f.

3 *Virgilius et quae filicem*

ferat, non improbat viti-

bus. Est nostrum *Faren-*

kraut, fougere. inuisa ara-

tris propter implexas in-

ter se et late serpentes ra-

dices, easdemque extir-

patu difficiles, πολύγριζος.

190 — 194 Valde ornate

effert illud: praestantissi-

imum vinum in tali solo

nasci. *fertilis*, ferax, est

vuae, vini. *pateris et au-*

ro notum est, ad quam fi-

guram soleat referri. Mihi

tamen id Grammaticorum

commentum valde iei-

num videtur. Scilicet poe-

ta *aurum* simpliciter pro

patera aurea dicere potest;

saepe hoc vno contentus

est; interdum, vt h. l., hoc

ipsum explicatiue adponit,

cum generaliore vocem

primum posuisset. Simi-
liter res sese habet in aliis
exemplis.

193 Tibicinem Etruscum
sacrificiis adhibitum fuisse,
satis notum. *pinguis* in lu-
dibrium gentis dictum esse
videtur. Catull. XXXVII,
11 *Aut pastus Umber aut*
obesus Etruscus. Nam ad
buccas inflatas referre no-
lim. Habitum corporis ex
assidujs sacrificiorum epu-
lis, quibus adhibebantur
tibicines, exprimi, Seruius
censebat, non male. *ebur*
est tibia ex ebore. *reddi-*
mus, damus, diis offeri-
mus. Sacrorum vocabu-
lum esse, etiam Seruius
notat.

195 — 202 Obseruetur
praeceptorum in his for-
mis variatio et orationis
copia. Ad pascua seligen-
dos agros saltuosos esse
et irriguos monet. Exem-
pla nunc in ipsum prae-
ceptum conuertit. *tueri*
eo sensu, quo est nutrire,
alere,

Aut fetus ouium, aut vrentis culta capellas:
 Saltus, et saturi petito longinqua Tarenti,
 Et qualem infelix amisit Mantua campum,
 Pascentem niueos herbofo flumine cycnos.
 Non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt;
 Et, quantum longis carpent armenta diebus, (200
 Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
 Nigra fere et pressio pinguis sub vomere terra,

Et

alere, itaque et pascere, hoc v. c. etiam Grat. Cyneg. 306. 307. *vrentes culta capellas*, laedentes seu ferrato dente seu saliuia, vt exarescant. v. Ge. I, 77 et inf. 378. 379. *saturum Tarentum* propter insignem agrorum vbertatem; (v. Horat. Carm. II, 6, 10 sqq.) a consequenti; vt *pinguis*, et 224 *diues Capua*. *longinqua*, longinquos agros. 198 Notum ex Ecl. I argumento, et Ecl. IX, 27. 28. 199 Vid. Ecl. VII, 11. 12. 13. *herbofo flumine*, totus enim Mincius alga et arundine obsitus est. 201. 202 Poetica quidem amplificatione dicta, nec tamen a vero plane abhorrente. cf. Plin. XVII, 4 extr. De Campo Roseae ad lacum Velinum v. Serv. ad Aen. VII, 712.

203 — 211 Ager frumen-

tis idoneus; primum humus pulla seu nigra, pinguis, et *putris*, h. resoluta, tenera, adeoque solibus et imbribus penetrabilis. v. Ge. I, 44 et inf. 262. 263. γῆ μακρή, κέρφη, λεπτή, εὐυδρος, εὐδίοδος. Idem est arationis consilium, vt, quae terra talis non sit, glebis fractis ac comminutis putri similis efficiatur. conf. loc. Columellae V, 4, 2. Idem Colum. disertè h. l. interpretatus est X, 7 *Pinguis ager, putres glebas, resolutaque terga Qui gerit, et fossus gracileis imitatur arenas*. Locum ante oculos habuere in iisdem praeceptis condendis Colum. II, 2, 4 et de nigro colore §. 14 sqq.: Plin. XVII, 4 f. 3: Pallad. lib. I tit. 5. Alterum genus agri frumentosi, noualis, caesa vetere silua, v. 207 sq.

205. 6

Et cui putre solum (namque hoc imitatur arando),
 Optuma frumentis: non vllō ex aequore cernes 205
 Plura domum tardis decedere plaustra iuuentis:
 Aut vnde iratus filuam deuexit arator,
 Et nemora euertit multos ignaua per annos,
 Antiquasque domos auium cum stirpibus imis
 Eruit: illae altum nidis petiere relictis; 210
 At rudis enituit impulso vomere campus.
 Nam ieiuna quidem cliuosi glarea ruris

Vix

205. 6 Versuum pulchritudinem vel me non mouente sentis. *tardis* et naturae bouum et oneris notionem, adeoque plaustrum magnitudinem, suggerit, quo frumentum ex agro deuexitur. 207—11 Ornati versus de agro nouali. *iratus* suauiter, quod filuae inutiles bonum solum occupabant. *deuexit* poetice; vulgari ratione id, quod antecedit, poneretur: excidit, extirpauit. cf. v. 408. 209 Omnes laudant locum Lucret. I, 19 *Frondisferasque domos auium*. At ipsum Virgilium pressius sequitur Manilius I, 774—777. habuit etiam ante oculos Silius V, 505—508. Iam subiectus est 211 versus pulcherrimus. *impulso vomere*, adacto, vt v. 203 *presso*: I,

45 *depresso aratro*. *rudis campus*, nunc primum proficius. *enituit* autem magna cum vi: est enim bona terra post vomerem nitescens, vt Plinius ait XVI, 5 f. 3. Et omnino *nitent*, quae culta sunt, vt Ge. I, 153: Aen. VI, 677. conf. Burm. Totam vero structuram in pedestri oratione sic alius instituisset: antiquas domos auium eruit, quae altum petunt, dum interea campus enitescit etc. Quod si meminissent interpretes, non versum 211 cum sequentibus iunxissent.

212—216 *Nam*. Notetur noua orationis connectendae variatio, dum ad notas mali agri transit. Solum glareosum fatis est, si herbas apibus idoneas suppeditat. *ieiuna glarea*, infecun-

Vix humilis apibus casias roremque ministrat:
 Et tophus scaber, et nigris exesa chelydris
 Creta, negant alios aequae serpentibus agros 215
 Dulcem ferre cibum, et curvas praebere latebras.
 Quae tenuem exhalat nebulam fumosque volucris;
 Et bibit humorem, et, quum vult, ex se ipsa remittit:
 Quaeque suo viridi semper se gramine vestit,
 Nec scabie et falsa laedit robigine ferrum; 220
 Illa tibi laetis intexet vitibus vltimos:
 Illa ferax oleo est: illam experiere colendo
 Et facilem pecori et patientem vomeris vinci.

Talem

infecunda, *λυπεά*. rorem, non dicam, succum ne, quem apes e floribus et herbis sugunt, an flores ipsos, quibus ille inesse solet, an ipsum rorem intelligere praestet, quo humectantur flores, ut dictae sint casiae et ros pro casis roscidis. *Ros marinus* quidem, frutex, a Servio intelligitur, quem alii sequuntur. Sed nondum locum vidi, in quo ille simpliciter *ros* appellaretur. *Casia*, herba coronaria, thymelaeae affinis, sup. ad Ecl. II, 49.

214 — 216 Sententia est: Terra tophacea et cretosa serpentibus omnium aptissima. Hoc ita extulit: *tophus et creta negant alios agros aequae ferre serpenti-*

bus cibum, scilicet atque ipsi, tophus et creta, ferunt. Tribuit enim ex sollemnī poetarum more rei inanimatae sensum et indicium animi. *Negant* autem, h. nulli alii agri aequae ferunt — ac tophus et c. Sic *negare* pro non posse inf. 234. 216 *curvas latebras* pro cauis. Sic et Ge. III, 544.

217 — 225 Post terras singulis culturae generibus aptas memorat agri genus optimum vinetis, oliuetis, frumentis et pascuis aequaliter idoneum. 217 Plin. XVII, 4 f. 3 *terra optima, quae tenues exhalat nebulas*. 223 *facilem*, liberalem, vberem, copiosum pabulum praebentem. cf. ad v. 179.

224 vi-

Talem diues arat Capua, et vicina Veseuo
 Ora iugo, et vacuis Clanius non aequus Acerris. 225.
 Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.
 Rara sit, an supra morem si densa, requiras:
 Altera frumentis quoniam fauet, altera Baccho:
 Densa magis Cereri, rarissima quaeque Lyaeo:
 Ante locum capies oculis, alteque iubebis 230
 In solido puteum demitti, omnemque repones
 Rursus humum, et pedibus summas aequabis arenas.
 Si deerunt, rarum, pecorique et vitibus almis
 Aptius vber erit; sin in sua posse negabunt
 Ire loca, et scrobibus superabit terra repletis: 235.
 Spissus ager; glebas cunctantis crassaque terga
 Expecta, et validis terram proscinde iuuentis.

Salsa

224 *vicina V.* antequam Vesuuii incendiis tractus ille est inde a Titi Imp. temporibus vastatus.

225 *Clanius*, fluuius Campaniae, iuxta Linternum in mare se immittens, vicinis agris, et inter hos Acerranis, exundatione frequenti exitiosus. Secutus est nostrum Silius VIII, 536 *Clanio contemptae semper Acerrae*.

226 — 258 Terra quomodo sit probanda (*δοκιμασία γῆς*), quibusque notis eius natura densa, rara, falsa, pinguis, humida, gravis, levis, nigra, frigida

cognoscenda. conf. Plin. XVII, 5 f. 3: Colum. II, 2.

230 Locum soli solidi eliges, in quo *puteum*, altam foueam, scrobem (*βότρυς* Geopon. II, 11), facias, fodi iubeas etc.; at exquisitius: *demitti*. Porro *τὸ solidum* pro loco solido.

233 — 237 *Si deerunt*, sc. arenae, terra, ad scrobem replendum, — *sin eae negabunt posse ire in sua loca*, h. e. non poterunt redire (cf. ad v. 215), foueae spatiis recipi, ut adeo super sit terrae egestae aliquantum etc. cf. Colum. II, 2, 19. *uber*, vbertas, vber et

Salsa autem tellus, et quae perhibetur amara,
 Frugibus infelix, (ea nec mansuescit arando,
 Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina seruat) 240
 Tale dabit specimen: Tu spisso vimine qualos,
 Colaue praelorum fumosis deripe tectis;
 Huc ager ille manus, dulcesque a fontibus undae
 Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
 Scilicet, et grandes ibunt per vimina guttae; 245

At

et fecundum solum, vid. v. 185; aut potius h. l. simpliciter: humus, solum; subiicitur enim: *rarum* erit (cui opp. spissus ager, crassus. v. Colum. III, 12, 2) et pascuis ac vineis aptum. *vites almae*, quia praebent, quo alas te; et in boni seu muneris parte sunt. *terga* agri, v. 236, de superficie, in qua sulci fiunt.

238 Salsum et amarum solum probatur ac cernitur colo eliquata. *quae perhibetur amara*, quam vulgo amaram appellant, pro quae est. *infelix*, infecunda.

240 Vinum generosissimum et poma optima in tali terra degenerant. Mox *specimen* probatio ac documentum, *δείγμα*. 241 -- 247 Rem v. inprimis apud

Geopon. II, 10.: V, 7. Qualos vimineos, seu calathos, ac *cola praelorum*, h. supponi praelis vuarum et olivarum solita, vt nouum mustum aut oleum in iis exceptum percoletur ac liquetur, *deripe tectis fumosis*, pro fume. Ornatus inde petitus, quod ista vasa, ne humore corrumpantur, ad fumum reponi solent. 243 *Ager*, particula terrae ex eo agro, *τῆς γῆς τι*. *huc -- calcentur*, exquisitius quam *hic*; infert enim alterum, huc infundantur, et calcentur, subigantur. 244 *Ad plenum*, plene, vt colum plenum sit. Horat. Od. I, 17, 15 *Hic tibi copia Manabit ad plenum benigno Ruris honorum opulenta cornu. eluctabitur pulchrius quam effluet.*

246 *sa-*

At sapor indicium faciet manifestus, et ora
 Tristia tentantum sensu torquebit amator.
 Pinguis item quae sit tellus, hoc denique pacto
 Discimus: haud umquam manibus iactata fatiscit,
 Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo. 250
 Humida maiores herbas alit, ipsaque iusto
 Laetior. Ah nimium ne sit mihi fertilis illa,
 Neu se praeualidam primis ostendat aristis!

Quae

246 *sapor aquae expressae. manifestus*; in pedestri oratione: vel manifesto vel indicium manifestum. *Amaror torquebit sensu ora tentantum*, h. gustantium, ex Lucret. II, 401 *At contra tetra Absinthii natura ferique Centauri foedo pertorquent ora sapore*. Iam hic sensus haud dubie proprie *tristis* appellandus; quod de amaris rebus dici, supra v. c. I, 75 vidimus; et obuium erat poetae iungere *sensu* seu *sapore* *tristi*; at magis exquisitum, transferre epithera ad adiuncta; hinc *tristia ora*.

248 — 50 Pingue solum ipso tactu noscitur.

249 *manibus iactata*, versata, trita, *fatiscit*, atteritur, ut soluatur in pulue-

rem, abeat in arenulas, arida facta. v. Ge. I, 180. *ad digitos lentescit*, lenta adhaeret digitis, *habendo*, dum manibus habetur; ut Aen. XII, 88 *simul aptat habendo Ensem*. Ad sententiam v. Plin. XVII, 4 f. 3: Columell. II, 2, 18 laudato hoc loco.

251 — 3 Terra humida luxuriantia herbarum dignoscitur.

252 *Ab nimium ne*. Egregia variatio eius, quod simpliciter efferrent nostri homines: quod terrae genus nemo sibi optet. Similis inuersio Ge. I, 456 *Non illa quisquam me nocte per altum Ire iubeat*. vbi v. not. Rem v. ap. Plin. l. l. *primis aristis*, pro herbis surgentibus.

Quae grauis est, ipso tacitam se pondere prodit,
Quaeque leuis. Promptum est oculis praediscere ni-
gram, 255

Et quis cui color. At sceleratum exquirere frigus
Difficile est: piceae tantum, taxique nocentes
Interdum, aut ederae pandunt vestigia nigrae.

His animaduersis, terram multo ante memento
Excoquere, et magnos scrobibus concidere montis,
Ante supinatas Aquiloni ostendere glebas, (260
Quam

254 — 256 Grauis, leuis, et nigra terra sub sensum cadit. *tacitam se prodit*, poetica ratione; vulgo diceres *tacite*, at pro aduerbio *tacita* prodit se terra; argutius *tacitam se*.

256 — 258 Frigida terra ad cognoscendum difficilis est. *sceleratum* pro noxio, vt venenum. *Taxi* siue certum genus intelligendum, siue alio sub coelo magis noxiam eius naturam esse necesse est; vti et *bederae nigrae*. *pandunt vestigia*, indicia praebent frigoris.

259 — 262 Transit ad vinearum sationem, de quibus copiose agit ad v. 419 et primum quidem de faciendis scrobibus; sed quam pulchre et ornate

hoc praeceptum tribus his versibus 259 — 261 proposuit! Arbitror autem ante oculos habuisse poetam Xenoph. Oecon. c. XVI, 11 seqq. *Excoquere*, πέπειν, πεπαίνειν, macerare, adeoque excoquendum dare sole, gelu, pruinis. Iam *concidimus terram scrobibus*, dum scrobes crebros facimus; *concisam fossis Aegyptum* Iustinus II, 1 dixit. Cum autem vineae in collibus fere plantentur, *montes* memorat poeta. *glebae supinatae*, terra ligonibus inuersa. *Aquiloni ostendere*, exponere, vt flanti peruias sint. Hesiod. "Egy. 612 τότε πάντας ἀπόδρεπε οἴκαδε βότρυς, Δείξον δ' ἡελίῳ δέκα τ' ἡμέρας καὶ δέκα νύκτας. Nemes. Cyneg. 208 περίδοque ostendere soli. Stat. Theb. VI, 90 lucos ostendere

Quam laetum infodias vitis genus. Optima putri
Arua solo : id venti curant, gelidaeque pruinae,
Et labefacta mouens robustus iugera fossor.

At, si quos haud vlla viros vigilantia fugit, 265

Ante locum similem exquirunt, vbi prima paretur
Arboribus seges, et quo mox digesta feratur;

Mutatam ignorent subito ne semina matrem.

Quin etiam coeli regionem in cortice signant:

Vt, quo quaeque modo steterit, qua parte calores 270

Austri-

tendere Phoebo. Habuit etiam hunc locum in animo Columella X, 74 — 76.

262. 263 Caussam coquendi soli apponi puta. Nam optimus vineis ferendis ager *putris*, s. resolutus et tener, est; v. ad v. 204. *putris* autem *fit ventis*, pruina, opere. 264

iugera labefacta pulchre pro terra vineae, quae pastinatur seu foditur. fodiendo enim mouetur, concutitur, mollitur.

265 Diligentiores patresfamilias in seminario educant vites, quas deinde in vineam transferant. — 266. 267 *Arbores* h. l. pro vitibus. Curant, vt locus, *vbi prima paretur vitibus seges*, h. seminarium vitium, simili ingenio ac natura sit, quam locus, quo mox digesta fe-

ratur, h. transferatur et digeratur, siue vitiarium. In sermone pedestri diceres: locum similem ei, quo mox feratur. *Seges*, quia *semina* dicit et *serere* communi vocabulo, quo et scriptores rei rusticae de vineis plantandis vtuntur; sic et *σπέρματα* et *σπείρειν*; adeoque *seges* est furculorum. Eadem ab agri cultura petita ratione paullo ante, *arua*, *glebas*, *iugera*, de vineis dixit, vt a vulgari sermone recederet poetica oratio. *Sationis autem duo genera*, *malleoli* vel *viuiradicis* Columella III, 14, 2. haec sunt *semina*. 268

mutatam subito matrem, nouam, ignotam terram. *ne ignorent*, adeo nec adfuescant, nec in ea proficiant, nihil ferant. 270

— 272 Vt restituant quam-

N 2

que

Austrinos tulerit, quae terga obuerterit axi,
 Restituant. Adeo in teneris consuescere multum est.
 Collibus, an plano melius sit ponere vitem,
 Quaere prius; Si pinguis agros metabere campi:
 Densa fere; in denso non segnior vberere Bacchus. 275

Sin

que eo situ, quo steterat, cardinum coeli ratione habita. quaeque paullo altius ad arbores v. 267 referendum. Colum. V, 6, 19. 20 hunc locum in animo habuit. *axi*, polo septentrionali, vi oppositi.

273. 274 Vt vulgo haec accipiuntur, hiat oratio. Non enim videtur hic quaestioni locus esse, sitne melius vineam in colle an in campo facere? Nam vtrumque et recte fit, et fieri potest, et quamquam *campi largius vinum, colles nobilius ferunt*, Pallad. I, 6, 7: Geop. VIII, 1, quod tamen subiicitur, nihil ad hoc facit. Sed dilectus huius ratio, pro coeli, regionum, et tractuum diuersa natura, variare et ea dubitatio exsistere potest, sub hoc vel illo coelo, in tali vineae situ, aut in certo genere vitium, quod habeas, vtrum potissimum facere conueniat, campestrine an collino solo vi-

neam ferere. Colum. III, 1, 5 *Exploratum tamen habebit prudens agricola genus vitis habile campo, quod nebulas pruinamque sine noxa perfert; colli, quod siccitatem ventosque patitur.* cf. Plin. XVII, 22 f. 35, 16. — 274. 275 Iam, si in plano vineam facis, densas, sin in colle, raras plantato vites. *Metari agros*, finiendo, h. l. de eo, quod consequitur, intellige, nempe vineam instituere, facere. — 275 Haec aut sic accipies: *in denso vberere* (v. 234) *non segnior Bacchus*, h. in solo denso (cf. 229) vini non minus laetus prouentus, etiamsi nimirum *densa*, h. dense, plantes: aut *in denso*, h. e. cum, minoribus spatiis relictis, densae ponuntur vites, *Bacchus non segnior vberere*, h. vbertate, est, scil. si in pingui solo vineam facis. Vtrumque recte fit, sed posterius verius. Ceterum hic manifestum fit, Socratis dispu-

Sin tumulis adcliue solum, collisque supinos:
 Indulge ordinibus; nec secius omnis in vnguem
 Arboribus positis secto via limite quadret.
 Ut saepe ingenti bello quum longa cohortis
 Explicuit legio, et campo stetit agmen aperto, 280
 Directaeque acies, ac late fluctuat omnis
 Aere renidenti tellus, nec dum horrida miscent
 Praelia, sed dubius mediis Mars errat in armis:
 Omnia sint paribus numeris dimensa viarum;
 Non animum modo vti pascat prospectus inanem: 285

Sed

disputationem Virgilii animo infedisse Xenoph. Oecon. c. XVII, 8 - 11. 276 *Sin* metabere *solum accliue tumulis*, quia in tumulo situm est, ad tumulum adfurgit. 277. 278 *Indulget ordinibus*, et is, qui simpliciter facit ordines, et is, qui laxiores ac rariores facit, magnis spatiis relictis, ut delectari quasi iis videatur. Bene Serv. *ordines effice largiores*. In praecepti ratione dissident auctores. *Nec secius*, h. item, porro, etiam, *arboribus positis, in vnguem, ad vnguem, omnis via quadret*, h. ordines exacte conveniant, congruant, *limite secto*, linea ducta, quae ordines facit. Scilicet posteriora haec poetica copia

accedunt. Nec tam quincuncem quam quadratum ordinem respici puta.

279 - 283 Splendida comparatio, quacum dudum contulere Lucret. II, 323 - 332. *longa*, eo ipso quod se explicat. *late tellus fluctuat aere*, pro eo, quod aes in tellure, h. arma, armorum fulgor fluctuat, coruscat, dum moventur passim arma et convertuntur. *renidenti ex* Lucret. l. l. 328. *mediis in armis*, inter duo exercitus. *Mars errat dubius*, eleganter, cum adhuc incertum sit, unde et quando pugna initium habitura sit. Nam de euentu pugnae dubio nunc non quaeritur. 285 Ornate. lubet ordines vitium esse

N 3

pares,

Sed quia non aliter vires dabit omnibus aequas
Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.

Forfitan et scrobibus quae sint fastigia quaeras.
Aufim vel tenui vitem committere fulco.

Altior ac penitus terrae defigitur arbor, 290
Aesculus in primis: quae, quantum vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in Tartara tendit.

Ergo non hiemes illam, non flabra, neque imbres
Conuellunt: inmota manet, multosque nepotes,

Multa

pares, non modo delectationis causa, quam animus ex prospectu capiat. *animus inanis* h. l. eius, qui inani prospectu delectatur; qui probat rem, quae tantum ad voluptatem facit, nullam utilitatem habet. 287 Videant adolescentes, ut in tenui oratione tamen poeticae indoles elucescat. Nam in prosa fuisset: sed ut terra det etc. *vires dabit aequas*, pro: aequae suppeditabit alimenta, succum. tandem addito: *in vacuum*, in aerem.

288 Sintne scrobes in profundum agendi, quaeritur. *fastigium* pro profunditate e re rustica petitum. v. Indicem AA. de R. R. Rationem habet eam, qua profunda *alta* dicuntur. 289 *fulcus* pro

scrobe. Mensuram ipsam suppeditant Plin. XVII, 22 f. 35, 7: Columella III, 13 et 15. Adde Xenoph. Oecon. c. XIX. Est autem vitis ἐκ τῶν ἐπιπολαιοῦσιν, v. Theophr. de Caus. Plant. III, 5. 290 At arbor altius in terram et penitus defigitur. 291 Ornatum poeta ex aesculi descriptione quaerit. Illa: *quae, quantum — in Tartara tendit*, iterum leguntur Aen. IV, 445. 446 de quercu; adumbrata ex Hesiod. Theog. 720 sqq. At ex nostro Valer. Flacc. I, 580. 581. Respicit h. l. Plin. XVI, 31 f. 56. 294 Optime ita iunges: *multos nepotes durando vincit*, h. vita superat, *multa virarum secula voluens*, exigens. Recte Cerda notat, variasse Maronem eo flexu versum Lucre-

Multa virūm voluens durando saecula vincit. 295

Tum fortis late ramos et brachia tendens

Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.

Neue tibi ad solem vergant vineta cadentem:

Neue inter vites corulum fere: neue flagella

Summa pete, aut summa destringe ex arbore plantas:

Tantus amor terrae; neu ferro laede retuso (300

Semina: neue oleae filuestris inferere truncos.

Nam

Lucretii I, 203 *Multaque viuendo vitalia voluere secla.* 297 *sustinet* pro vulgari efficit, reddit. sed ornate: nam simul ramorum magnitudinem, onus, declarat.

298 Colum. III, 12, 5 *coeli — cuius regionem quam spectare debeant vineae, vetus est dissensio — Virgilio de industria occasum sic repudiante: Neue tibi ad f.* Plinius XVII, 2 *Virgilius ad occasum feri damnauit.* Vbi vid. quae sequuntur. — 299 Plin. XVII, 24 f. 37 *Necant inuicem inter sese, umbra vel densitate, atque alimenti rapina — vitis — odit et corylum; ni procul absint, tristis et aegra.* — 299. 300 *flagella* sunt vitium; vtrumque autem praeceptum de viti accipiendum, quam arborem simpliciter dici iam vidi-

mus; furculos, quos defigere velis, non ex superiore vitis parte petendos esse ait. Melius enim veniunt furculi, ex inferioribus vitis partibus sumti. *Tantus amor terrae*, adeo magna, notabili aliqua consuetudine telluris tenentur illae inferiores partes, vt laetiores vbertatem ab iis, quam ex summis partibus, expectare possis. Respicit h. l. Plin. XVII, 14 f. 24 *Virgilius e cacumine inferi vetat; nec tamen poeta tantum de insitione cogitabat.* 301. 2 De hoc praecepto vid. Colum. IV, 24, 21. 22. 302 *Semina, furculi, sarmenta, quae modo plantae.* Nec *inferere*, s. interfere, oleastros inter vites; quia tamquam spissa et pinguis arbor (v. Theophr. Hist. Plant. V, 10 πυκνὸν καὶ λιπαρόν) facile ignem

Nam saepe incautis pastoribus excidit ignis,
 Qui, furtim pingui primum sub cortice tectus,
 Robora comprehendit, frondesque elapsus in altas 305
 Ingentem coelo sonitum dedit: inde sequutus
 Per ramos victor, perque alta cacumina, regnat,
 Et totum inuoluit flammis nemus, et ruit atram
 Ad coelum picea crassus caligine nubem:
 Praesertim si tempestas a vertice silvis 310
 Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
 Hoc vbi; non a stirpe valent, caesaeque reuerti
 Possunt, atque ima similes reuirescere terra:
 Infelix superat foliis oleaster amaris. (315
 Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor,
 Tellu-

ignem concipit, et incendio late sparso totam vineam vastat. Male hic de insitione olearum cogitabant viri docti. 305 *Robora* h. truncum oleae. — 306 *coelo* ad coelum, vt 309. *sequutus*, progressus, gliscens. 308 *ruit*, agit, emittit, eiecit. Loci pulchritudinem quisque facile sentit. Conf. Silius V, 510 — 514 ex nostro expressus; inf. Aen. X, 495 sq.: Hom. Il. 2, 155 sq.: v, 490 sqq. 310 *a vertice* poetica copia et ornatu adiectum, h. desuper, de coelo. εἰ δὲ κε νηὶ ὕψοςθεν ἐμπλήξῃ δεινὴ ἀνέμοιο

ῥέελλα, Arat. Phaenom. v. 423. Sic fere Aen. I, 118 *ingens a vertice pontus In puppim ferit*, ex Hom. Odyss. ε, 313 ἔλασεν μέγα κύμα κατ' ἄκρης. ex alto Ge. I, 324 et al. Et sic *descendunt* venti. *silvis* haud dubie de vinea oleastris consita intelligendum. 312 Quod si acciderit, vites quidem reuirescere nequeunt, dum interea oleastri novas frondes agunt, adeoque foli totam tandem vineam obtinent. *superat*, superest incendii calamitati, reuirescit. *infelix*, infecundus.

315. 316 De tempore ferendarum

Tellurem Borea rigidam spirante moueri.
 Rura gelu tum claudit hiems: nec semine iacto
 Concretam patitur radicem adfigere terrae.
 Optima vinetis satio, quum vere rubenti
 Candida venit auis, longis inuisa colubris: 320
 Prima vel auctumni sub frigora, quum rapidus Sol
 Nondum hiemem contingit equis, iam praeterit aestas.
 Ver adeo frondi nemorum, ver utile filuis:
 Vere tument terrae et genitalia semina poscunt.

Tum

rendarum vitium v. Colum. III, 14 et XI, 2. adde Geopon. V, 6. Noua variatione praeceptum orditur: *ne tibi quisquam persuadeat*; cf. sup. ad I, 456. quod addit, id orationi vulgaris formae fastidium abstergit, *auctor tam prudens*, qui enim suadet, is est auctor; et *mouere* pro vt moueas. *Mouetur tellus* aratro, rastris, ligone, farculo. h. l. dum scrobes fiunt. 318 *concretam*, poetica copia appositum, actiue, quae concreuit, dum adfigitur. *Semine iacto*, furculis positis, vt 268. cf. ad v. 267. Sic statim v. 319 *satio*. Porro: *et semine iacto* non patitur hiems illud *adfigere radicem terrae*. Quamquam non intercedo, si quis *adfigere* poetae more pro *ad-*

figere se dictum esse velit. — 319 *vere rubenti*, vt alias poetis *purpureum*, ποινικόπεπλον, pulchrum. cf. Ge. IV, 306. 320 De ciconia intelligendum. 322 Supra Ge. I, 312 *ubi iam breuiorque dies et mollior aestas. hiemem*, signa hiemalia.

323 Ver, non modo vitibus sed omnibus omnino arboribus ferendis idoneum ac commodum tempus. 324 Ἡ ὥρα γονιμότητι Theophr. Causs. Plant. III, 4. Pulcherrimus versus, vt totus locus, quem imitatione expressum v. ap. Columellam X, 197 sqq. *Terrae tument*, ὀργῶσι, quod et ipsum a pubertate, cum pectus et mammae turgent, cum ad tellurem tum ad fruges no-

Tum pater omnipotens fecundis imbribus Aether
 Coniugis in gremium laetae descendit, et omnes (325
 Magnus alit, magno conmixtus corpore, fetus.
 Auia tum resonant auibus virgulta canoris,
 Et Venerem certis repetunt armenta diebus:
 Parturit almus ager, Zephyrique tepentibus auris 330
 Laxant arua sinus: superat tener omnibus humor:
 Inque novos soles audent se germina tuto
 Credere: nec metuit surgentis pampinus austros,
 Aut actum coelo magnis aquilonibus imbrem:

Sed

vas lacte ac succo turgentes transfertur. *poscunt semina*, h. sationis tempus adest. *genitalia*, quibus procreantur fruges. 325 Seruatum hoc ex antiquo sermone, quo poetae phisicas res exponebant et ornabant, vnde dehinc magna mythices pars fluxit. Aether ac potius inferior aer Iouis nomine insigniebatur. Expressit vero noster proxime Lucret. I, 251 sq.: II, 991 sq. cf. sup. Ecl. VII, 60: Horat. Epod. XIII, 1. 327 *magnum corpus* Terrae intelligendum, vt Aen. VI, 727, de hoc vniuerso. Expressi ex h. l. veteris poetae versus in Peruigilio Veneris: *In sinum maritus imber fluxit almae coniugis, Vnde fetus mixtus omnes aleret*

magno corpore. 329 Vid. Lucret. I, 10 sqq. versus, in quos omnis Venus infusa est. 331 Terra admodum est humida. 332 Germina communi ratione loquendi *se credunt soli*, (Lucret. V, 780 *nouo fetu quid primum in luminis oras Tollere et incertis tentarit credere ventis.* Sed totum locum in animo habuit noster, si vtrumque compares.) *Credunt autem se*, dum *in nouum solem prodeunt*, hinc *credunt se in solem noue dixit.* Transtulit hanc formam Seneca Herc. fur. 147 de luscinia exoriente die: *Pennasque nouo tradere soli Gestit.* 334 *magnis aquilonibus*, vehementibus, procellosis. Lucret. V, 817 *At nouitas mundi nec frigora dura*

Sed trudit gemmas, et frondis explicat omnis. 335.
 Non alios prima crescentis origine mundi
 Inluxisse dies, aliumue habuisse tenorem
 Crediderim; ver illud erat: ver magnus agebat
 Orbis, et hibernis parcebant flatibus Euri:
 Quum primae lucem pecudes hausere, virumque 340
 Ferrea progenies duris caput extulit aruis,
 Inmissaeque ferae filuis, et sidera coelo.
 Nec res hunc tenerae possent perferre laborem,
 Si non tanta quies iret frigusque caloremque
 Inter, et exciperet coeli indulgentia terras. 345

Quod

dura ciebat, Nec nimios aestus, nec magnis viribus austros. Vides, vnde no-
ster hausere.

336 Obseruent adolescentes, quanto cum ornatu philosophicam sententiam, sc. mundi natales in vernum tempus incidisse, exponat. Vulgatiores est altera opinio, sed cum illa coniuncta, prima mundi aetate perpetuum ver affulisse. *crescentis mundi*, pro vulgari, nascentis. 337 *tenorem* pro tempestate dixit, cum proprie, si ad tempus referatur, sit continuatio aliqua temporis, eaque aequabilis. Non aliam rerum conditionem, aliud tum anni tempus, fuisse putem, cum

mundus crearetur. 338
orbis agebat ver, vt agere festum. Magnus vero orbis, mundus, magna terra, perpetua sunt poetis graecis et latinis; ex antiqua scilicet poesi; vnde et nomen *Magnae matris* fluxit. — 341 Et cum homines e terra nati sunt. Quanta ornatus varietas hoc et sequente versu!

343 *res tenerae*, noua fata, frondes, gemmae etc. *laborem*, sc. ex frigore ac calore tamquam molestiam. *iret*, pro vulgari verbo, esset. Petita autem haec e Lucretii penu V, 1213, vbi v. Fabr. 345 *Excipiunt sese inuicem res,* quae sibi succedunt: tum etiam res, casus, qui existunt,

Quod superest, quaecumque premes virgulta per
agros,

Sparge fimo pingui, et multa memor occule terra:
Aut lapidem bibulum, aut squalentis infode conchas:
Inter enim labentur aquae, tenuisque subibit
Halitus, atque animos toilent fata; iamque reperti,
Qui saxo super, atque ingentis pondere testae, (350
Vrguerent: hoc effusos munimen ad imbris:
Hoc, vbi hiulca siti findit canis aestifer arua.

Seminibus positis, superest deducere terram

Saepius

stunt, emergunt aut succedunt, *excipere nos* dicuntur, ut in illo: *aliud bellum eum excepit*. Ita videtur h. l. dictum. *indulgentia* pulchrius quam temperatio, clementia.

346 Nunc de cura positorum furculorum praecipit. *virgulta*, sarmenta intelligo, seu furculos vitium cuiusvis generis, siue malleolos siue viuiradices siue propagines. *premere* poeta de omni plantatione recte dicere potest, cum furculus in scrobe ponitur, defigitur, infoditur. cf. Columell. III, 15, 4. Porro *per agros* est de vineis accipiendum; quod sermonis poetici ratio suadebat, ut vulgares modos vitaret; tum *serere*, *semina*, *segetem*, iam saepe de vineis

vidimus. 348 v. Colum. l. l. et Theophr. Causs. Plant. III, 5 et 7, quem sine dubio poeta ante oculos habuit. Geoponic. V, 9. *squalentes conchas*, mucosa aliqua salina inductas. cf. ad Ge. IV, 91. 349. 350 *tenuis halitus* venti, inter pumicum ac testarum fragmenta, tamquam per spiramina, penetrare potest, atque adeo radices fouere et recreare. Theophr. l. l. ὅπως συνέροῦν γίνηται τῆ ὕδατος, καὶ τῆ θέρμης ἔτοι (οἱ λίθοι) καταψύχῃσι τὰς ῥίζας. *animos tollent fata*, quam praeciare! pro vites laetissime efflorescent. *iamque reperti*, h. fuere etiam, qui insuper etc.

354 — 357 Colum. IV, 3, 2 Deinde malleolo inter ordines posito crebris fossionibus

Saepius ad capita, et duros iactare bidentis: 355

Aut presso exercere solum sub vomere, et ipsa
Flectere lactantis inter vineta iuuenecos.

Tum laeuis calamos, et rase hastilia virgae,
Fraxineasque aptare fudes, furcasque bicornis:

Viribus eniti quarum, et contemnere ventos 360

Adfuescant, summasque sequi tabulata per vltimos.

Ac,

nibus pastinatum resolvere atque in puluerem redigere. Sic enim malleoli et viuiradices et reliqua semina, quae deposuerimus, conualescent, si mollis ac tenera humus, nullis herbis irrepentibus, humorem stirpibus praebuerit, nec duritia soli nouellas adhuc plantas velut arcto vinculo compresserit. Ex his poeta satis illustratus videtur. Seminibus positis pro furculis defixis. Fodiendo terra deducitur ad capita, adducitur, aggeritur, ad radices. iactare bidentes fossionem exprimit, adacto ligone. Colum. IV, 14, 1 Insequitur deinde fossor, qui crebris bidentibus aequaliter et minutim soli terga conuertat. 356 Colum III, 13 Aut scrobibus aut sulcis vineae plerumque conseruntur, — vel aratro vel bidente insistent — ut more noualium terra

transuersis aduersisque sulcis proscindatur. Id genus vineti non conducit agricolae, nisi ubi laetissimo solo vitis amplo incremento consurgit. cf. Plin. XVII, 22 s. 35, 22: Geop. V, 19. — 357 inter vineta, h. ut aretur inter vitium ordines, ut inuersa aratro terra glebae vtriusque versus vitis insurgant, et imas earum partes aggesta humo occultent. 358 — 361 De pedatione cf. Colum. IV, 12. 361 tabulata in vineis sunt ordines ramorum, in arboribus, vltimis inprimis, prominentium, quos, recisis aliis, ita in plana tendunt, dilatant, ac per gradus deflectunt agricolae, ut robustiores palmites vnum post alterum ramum attingere iisque sese applicare possint. Locus est apud Colum. V, 6, 11. 12. 23. 24.

362 —

Ac, dum prima nouis adolescit frondibus aetas,
 Parcendum teneris; et, dum se laetus ad auras
 Palmes agit, laxis per purum inmissus habenis,
 Ipsa acie nondum falcis tentanda, sed vncis 365
 Carpendae manibus frondes, interque legendae.
 Inde vbi iam validis anplexae stirpibus vltimos
 Exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde.
 Ante reformidant ferrum: tum denique dura

Exerce

362 — 370 Putationem seu pampinationem in noua fronde plane nullam, in tenero palmitate non ferro sed vngue tentandam, in adultam vitem leuere esse exercendam. Praecepti primam partem confirmat Theophr. de Causs. Plant. III, 9: Cato 33, 2; at refellit Columella IV, 11 nam illam veterem opinionem damnauit usus, non esse ferro tangendos anniculos malleolos, quod aciem reformident; quod frustra Virgilius — timuerunt. laxis inmissus habenis, de celeribus et effusis incrementis, a Lucretio habet V, 785. per purum, per aërem. Lucret. per auras, et sup. v. 287 in vacuum, et alias per inane. Aliter dixit Horat. de sereno coelo Carm. I, 34, 7. 365

Ipsa sc. prima aetas, cui tribuitur tamquam actio id, quod in ea fit. *Virgulta* ex v. 346 repetit Servius. Expressit reliqua Quintil. Inst. II, 4, 10. 11. *interlegere*: hoc videtur nouasse poeta pro legere, quoniam per interualla frondes aliae, aliis omis- sis, carpuntur. Mox *exierint*, in altum se sustulerint, excreuerint. cf. sup. v. 81. 369 *dura imperia*, h. seuera, a disciplina militari petitum; siue ab equis regendis vel pueris, ex Burmanni sententia, qui laudat Horat. Carm. IV, 1, 6. 7: Cic. Cat. mai. 15 *vitem* — quam serpente[m] multiplici lapsu et erratico ferro amputans co- ercet ars agricolarum, ne siluescat sarmentis et in omnes partes nimia fundatur.

370 *ra-*

Exerce imperia, et ramos conpelle fluentis. 370

Texendae sepes etiam, et pecus omne tenendum,
Praecipue dum frons tenera imprudensque laborum:
Cui, super indignas hiemes solemque potentem,
Siluestres vri adfidue capreaeque sequaces
Inludunt, pascuntur oves auidaeque iuvencae. 375
Frigora nec tantum cana concreta pruina,

Aut

370 *ramos fluentes*, diffluentes, luxuriantes. *Diverbiae* sunt *fluidae frondes* Lucretii II, 596, h. molles, a vento facile decussae.

371 *tenendum* pecus, h. continendum, coercendum, quo ipso efficitur vulgata interpretatio *arcedum*, quo vocabulo Plinius in eodem praecepto utitur XVII, 22 s. 35, 17. — 372 *frons imprudens laborum*, h. frondes ignarae et impatientes iniuriae ex dente pecudis. 373—79 Plus quam frigoris vis et solis potentia, h. aestus, nocent vitibus novellis boues agrestes et capreae et ceterae pecudes. *indignae hiemes*. Quisquis *indigna*, h. quibus dignus alter non est, quae immerito patitur, omninoque dura, saeva, iniusta, iniuriosa, facit, aut talia fert, eum poetae *indignum* appellant.

cf. Ecl. X, 10. Itaque *hiemes indignae* h. l. recte a Servio explicantur *saevae*. — 374 *Vros* proprie dictos in Italia nullos esse satis constat. At enim vel ex lib. III v. 532 manifestum est, *vros* poetae improprie dictos esse pro feris bubus, quales Italia nunc nomine *Bufalo* frequentat. Est autem *bubalus* cornibus compressis, sursum resupinatis, fronte crispa. *capreae sequaces* poetica elegantia, quae vites insectantur, persequuntur, ut Servius reddit. Mox eadem fere vi *auidae oves*. 375 *Illudunt* multo significantius quam laedunt, nova tamquam petulantiae et iniuriae notatione adiuncta. v. Ge. I, 181. *pascuntur oves*, cum depascunt, dum frondes carpunt oves. 376 Idem, quod modo dixerat, gravius ac disertius exponit. *Nec frigora concreta* (tributum

Aut grauis incumbens scopulis arentibus aestas,
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, et admorso signata in stirpe cicatrix.

Nōn aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris 380

Caedi-

butum *frigori* epitheton, quod rebus proprie conuenit per frigoris tempestatem adstrictis et congelatis) *nocuere tantum pruinā cana*, nocent tantum gelu. 377 *grauis aestas*, molesta, exitiosa. *scopuli arentes*, quibus incumbit aestas, h. sol assiduus cautes excandefaciens, suo loco commemorantur, cum de vitibus agitur. Sic *aprica saxa* inf. 522. *venenum* pro salua noxia. sup. v. 196 *vrentes culta cupellas*.

380 — 389 Varro de R. R. I, 2, 18. 19 *Quaedam enim pecudes culturae sunt inimicae ac veneno, ut istae, quas dixi, caprae; eae enim omnia nouella sata carpando corrumpunt, non minimum vites atque oleas — Sic factum, ut Libero patri, repertori vitis, hirci immolarentur, proinde, ut capite darent poenas. Et notus est locus Ouid. Fast. I, 353 sqq.; et quoties non in gemmis caper vites aut arbores arrodens occurrit?*

Recte haec; vnde satis apparet primi versus sententia, ob hanc vitibus illatam noxam hircum in Bacchi sacris mactari; at enim eandem etiam ob causam ludi scenici facti? eandem ob causam ascoliasmus? hincne Liberalia? et reliqua? Haec nemini molesta fuere. Scilicet poeticus ornatus sententiae recte accipiendae obfuit, quae ita procedere debet: Ea de causa caper in Bacchi sacris immolatur, eadem de causa in vetere tragodia Atheniensium caper poetis praemium erat propositum, carmine qui tragico vilem certauit ob hircum Horat. Art. 220. conf. Tibull. II, 1, 55 et ibi not. nec non hircinis pellibus vtres facti, in quos oleo inunctos adfilirent. Tum, quod poetae licebat in ornatum captandum exspatiari, quomodo ex Graecorum illis sacris Latina eiusdem dei sacra fluxerint, commemorat. Illustris locus est; singula videbimus.

381 *ve-*

Caeditur: et veteres ineunt proscenia ludi,
 Praemiaque ingeniis pagos et compita circum
 Thesidae posuere: atque inter pocula laeti
 Mollibus in pratis vnctos saluere per vtres.
 Nec non Aufonii, Troia gens missa, coloni 385
 Versibus incomtis ludunt risuque soluto;
 Oraque corticibus sumunt horrenda cauatis:
 Et te, Bacche, vocant per carmina laeta, tibi que
 Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.

Hinc

381 *veteres ludi ineunt proscenia*, pro olim, antiquis temporibus, ludi in scenam inducti, facti, exhibiti sunt. *proscenium* proprie ante scenam versus orchestram pulpitum habebat, quo actores prodibant, h. l. omnino pro scena positum. 382. 383. *Thesidae*, Athenienses, *posuere praemia*, pro praemio, hircum, *ingeniis*, h. poetis, *circum pagos et compita*. Nota de prima rei scenicae origine fabula. v. Horatii Art. 275 sq. quae ad Dionysia ruralia, τὰ κατ' ἀγῶνς, per pagos, utique pertinet; e quorum genere cum ab initio essent τὰ ἐν Λίμναις, s. *Lenaea*, (diuersa quidem et haec a *Dionysiis urbanis*, seu *maioribus*) auctis tamen urbis opibus, ea praecipuam

celebritatem consecuta sunt, ut diuersa plane ab ruralibus habenda sint, ut cum exquisitae doctrinae copia ad Hesychium ad liquidum perduxit Ruhnkenius, V. C. 384 *Vtrium* in hoc festo et lusu notissimo fuit, puto, usus, quia in eisdem et vina e lacubus transfundere, et vuas ad torcular deportare mos erat.

385 — 89 Liberalia quidem Romae mense Martio celebrabantur. Et haec respexisse videri potest poeta, si v. 390 aduerteris. Sed festum Bacchi celeberrimum vindemiae factae successisse videtur. Fiebant in eo, uti in festo post messem conditam (v. Horat. Ep. II, 1, 140), per pagos multa ludicra: pubes rustica, personata et laruis

O

e cor-

Hinc omnis largo pubescit vinea fetu: 390

Conplentur vallesque cauae saltusque profundi,

Et quocumque deus circum caput egit honestum.

Ergo rite suum Baccho dicemus honorem

Carminibus patriis, lancesque et liba feremus;

Et

e cortice factis ora habens obducta, iaciebat iocos et dicteria in praetereuntes; quam vindemiae licentiam adhuc in Italia vigere observant, qui ex oris illis ad nos veniunt; canebant porro hymnos in Bacchi honorem, et *oscilla*, αἰώγας (v. Valk. V. C. ad Theocr. p. 246), h. larvas e corticibus factas, quales etiamnum in monumentis occurrunt, ex arboribus suspendebant; ea h. l. *molliā*, h. mobilia, pendula. Originem et causam huius ritus in eo reperias, quod eos Bacchi vultus appensos vento impelli quaqua-versus et conuerti volebant agricolae, quoniam, qua ille deus faciem converterat, summa agri vbertas sequi credebatur. cf. v. 392. 390 Exoratus et placatus his sacris ac festis deus summam vindemiae vbertatem votis reddit. *vineā pubescit*, satis obuia translatione, vites exube-

rant, *largo fetu*, laeto vuarum prouentu. *Valles saltusque*, si vitibus confita loca, vt probabile videtur, hic expressa sunt, improprie dicuntur de vineis, in plano et in collibus satis.

392 Pulcherrimus haud dubie versus. Nihil imagine hac viuidius, nihil iucundius. Petitum autem ex antiqua religione, qua praesentia deorum certis locis ac temporibus fieri solita ferebatur, et, quoties dii apparerent, omnia ridere, frondescere, progerminare, enthuistica loquendi forma, narrabantur. Perstitit eius formae usus maxime in Bacchi et Apollinis sacris. *caput honestum* est pulchrum, formosum, quale Bacchi expressum adhuc in monumentis conspicitur.

393 — 6 *Carminibus patriis*, h. Fescenninis; nam de his accipiendum. v. Horat. II Ep. I, 145. *lances* et quidem

Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram, 395
 Pinguique in veribus torrebimus exta columnis.

Est etiam ille labor curandis vitibus alter, (annis
 Cui numquam exhausti satis est: namque omne quot
 Terque quaterque solum scindendum, glebaque versis
 Aeternum frangenda bidentibus; omne leuan-
 dum 400

Fronde nemus; redit agricolis labor actus in orbem,
 Atque in se sua per vestigia voluitur annus.

Ac

quidem in iis *liba* (cf. sup. ad v. 192) feruntur ad aras. *cornu ducitur* victima ritu sacrorum. Sic et *stare* verbum sollemne. Victimae partes, quae non in ara adolebantur, sacris epulis inferuiebant, hinc v. 396. *columna verua* ex corylo; quam arborem cum dilectu poni aiunt interpretes ex v. 299 *neue inter vites corulum fere*.

397 — 407 Restat alius labor in cura vitium (est etiam alter ille labor *curandarum vitium*), qui numquam finitur, ut vineam iterum iterumque repastines (fodias), pampines, ac putes. *cui numquam satis exhausti* (pro exhaustionis, Serv.), h. qui numquam satis exauritur. 399 Colum. IV, 4, 1 Numerus autem vertendi soli bidentibus, ut verum fatear, de-

finiendus non est, cum, quanto crebrior sit, plus prodesse fossionem conveniat. Idem IV, 14, 1 *crebros fossoris bidentes* requirit. cf. Geopon. V, 25. 400 *versis bidentibus*. Videtur hoc ligonum genus ex altera parte duos dentes, ex altera latiorem aciem ad incidendas glebas, habuisse, ut adeo inuersioni subinde locus esset.

401 *nemus* pro vinea, *levandum fronde*, quasi importuno onere putandum. *labor*, qui *actus* erat, *redit in orbem*, et *annus*, h. annua opera, annuus labor, *voluitur in se*, reuoluitur, *redit, sua per vestigia*, eadem, ac superiore anno, ratione, modo, tenore ac progressu. *Sua se in vestigia voluere* de mundo Varius, ante Virgilium, et post hunc alii poetae dixere.

Ac iam olim feras posuit quum vinea frondis,
 Frigidus et siluis Aquilo decussit honorem;
 Iam tum acer curas venientem extendit in annum
 Rusticus, et curuo Saturni dente relictam (405
 Persequitur vitem adtondens fingitque putando.
 Primus humum fodito, primus deuecta cremato
 Sarmenta, et vallos primus sub tecta referto:
 Postremus metito: bis vitibus ingruit umbra; 410
 Bis segetem densis obducunt sentibus herbae.

Durus

403—407 Auctumno exacto statim in sequentem annum vinitoris cura et opera extendi debet. *seras* ponit cum vinea frondes, cum vites frondes amittunt, quae ad ferio-rem auctumnum durauerant. *siluae* ipsae vineae esse videntur; *honorem* de frondibus arborum frequenter poetae. *rusticus* est vinitor, sed vides poetam semper recedere a vulgaribus. Tibull. I, 1, 7 *Ipse seram teneras maturo tempore vites Rusticus. acer*, diligens, labori non parcens. *dens Saturni* est falx amputatoria, notum dei insigne. Iam v. 407 *putationem* vitium exprimi, satis patet. Colum. IV, 23, 1 *Placet ergo, si mitis ac temperata permittit in ea regione, quam colimus, coeli clemen-*

tia, facta vindemia, secundum Idus Octobris, auspiciari putationem et rel. — 404 Varronis hunc versum esse Seruius testatur. Imitatione expressit, sed infeliciter, Marklando iudice, Statius Silv. II, 1, 154 *Excludunt radios siluis decussa vetustis* Frigora. 407 *relictam vitem*, et fructu et frondibus nudatam; quod itaque eius reliquum est, iam nunc est putandum.

408 — 419 Addit nunc tempora operis vinitorii. cf. Colum. IV, 27. 409 *vallos* h. pedamenta, ne imbribus putrescant. vid. Varron. R. R. I, 8, 6. 410. 411 *metere* pro vindemiare, ut supra *segetem, arua, sere-re, semina* ad vineas transferri vidimus. conf. ad v. 267. Porro bis in anno, vere

Durus vterque labor; laudato ingentia rura:
 Exiguum colito; nec non etiam aspera rusci
 Vimina per siluam, et ripis fluuiialis arundo
 Caeditur, incultique exercet cura salicti. 415
 Iam vinctae vites: iam falcem arbuta reponunt:
 Iam canit extremos effetus vinitor antes.
 Sollicitanda tamen tellus, pulvisque mouendus.

Et

vere et auctumno, pampinationem et runcationem fieri debere dicit poeta; sed rem ab antecedente designat: bis pampini crescunt nimia copia, bis herbae exuberant, adeoque eruendae et euellendae sunt. *sentēs*, poetica copia adiecti, sunt hic omne id, quod ex istis herbis enascitur et solum implicat. 412 Cum tam assiduum et perpetuam operam desideret vitium cultura: placeant aliis vineae magnae; tibi parua probetur, quae recte et tanto maiore cum fructu a te coli possit. Pallad. I tit. 6, 7 *Ita in arbitrio nostro est, utrum plus habeamus, an melius — fecundior est culta exiguitas, quam magnitudo neglecta.* Sed luculentus huius rei et loci commentarius est apud Colum. I, 3, 8 sqq.: IV, 3, 4 sq. cf.

Plin. XVIII, 6 f. 7, 3. vtrique versus hic laudatur. Vidit idem sagacissimus quisque e nostris hominibus, latifundia perdidisse olim Italiam, et nunc perdere plerasque e nostris terris. Forma orationis ex Hesiodo petita *Εργ. 643 Νῦν ὀλίγην αἰνεῖν, μεγάλην δ' ἐνὶ φορτίᾳ θεσθῆαι.* Sic h. l. *laudato*, valere iube, aliis relinque, ut *colito* pro praefere, potiori loco habe. — 413 *ruscus* virgulti genus, *oxymyrsine*. 415 *salices* curandae sunt, h. virgae ex iis parandae. *incultae*, quae ipsae per se nulla cura indigent et sponte proueniunt. 416 *arbutae* h. vites iam satis putatae sunt; *reponunt falcem*, dum per eas reponere falcem licet; falcem non amplius requirunt. 417 — 419 Pulcherrime perfectam et absolutam vinitoris operam

Et iam maturis metuendus Iuppiter vuīs.

Contra, non vlla est oleis cultura : neque illae 420
 Procuruam exspectant falcem rastrosque tenaces.
 Quum semel haeserunt aruis aurasque tulerunt :
 Ipsa satis tellus, quum dente recluditur vnco,
 Sufficit humorem et grauidas cum vomere fruges.
 Hoc

operam putandi ac run-
 candi designat. Peruenit
 ad extremos *antes*, ordines
 vitium; gaudet se eo per-
 venisse, *canit eos, effetus*,
 viribus exhaustus; iterum
 tamen ac denuo vinea fo-
 dienda seu pastinanda;
 quae ipsa fossio *pulueratio*
 dicitur, *ὑποκόμισις* Graecis.
 Et praeter haec omnia no-
 vus labor ex tempestate
 iniqua et aeris iniuriis ori-
 ri potest, vt aduersus gran-
 dinem, pluuias, rubiginem,
 reliqua aeris vitia vitis mu-
 nienda ac defendenda sit.
 Ita v. 419 accipiendus esse
 videtur. cf. Colum. IV, 3, 4.

420. 421 Olearum con-
 tra nulla est cultura, h. o-
 leae nulla fere cultura in-
 digent. *Leui cultu susti-*
netur olea Colum. V, 8, 1,
 vbi de earum cultu agere
 incipit. Porro *neque illae*
P. — tenaces, h. nec puta-
 tione nec pastinatione
 opus est, scilicet non tam
 assidua ac perpetua.

422 *Cum semel haeserunt*
terrae. Supra 317 *semine*
iacto Concretam — radicem
affigere terrae. Et ad illa
aurasque tulerunt cf. v. 332
 sq. 423. 424 Iudicio ac
 dilectui Virgiliano con-
 sentaneum est, *satis* ita ac-
 cipere, vt oleas *sata* ap-
 pellauerit, quemadmodum
 supra vineas. cf. ad v. 267.
 Sic mox v. 436. Porro
dentem vncum simplicissi-
 mum est de vomere acci-
 pere, qui toties vncus,
 curuus, inflexus, appella-
 tur; adeoque poetica co-
 pia versibus 423. 424 ea-
 dem sententia bis expri-
 mitur: aratione si fran-
 gantur glebae, tellurem
 suppeditare *grauidas fru-*
ges, h. vberem oliuarum
 prouentum. Colum. V, 9,
 15 Nam veteris prouerbii
 meminisse conuenit: *eum*,
qui aret oliuetum, rogare
fructum; *qui stercoret*, *ex-*
orare; *qui caedat* (putet),
cogere; et §. 12 *Sed id* (oli-
 vetum)

Hoc pinguem et placitam paci nutritor oliuam. 425

Poma quoque, ut primum truncos sensere valentis
Et vires habuere suas, ad sidera raptim

Vi propria nituntur, opisque haud indiga nostrae.

Nec minus interea fetu nemus omne grauescit,

Sanguineisque inculta rubent auicularia baccis. 430

Tondentur cytisi, taedas silua alta ministrat,

Pascunturque ignes nocturni et lumina fundunt.

Et dubitant homines ferere atque inpendere curam?

Quid

vetum) *minime bis anno arari debet, et bidentibus alte circumfodiri.* 425

Hoc, ex Homericis τῶν, propter hoc, propterea, ut Lucret. IV, 1087 et al. *nutritor* pro vulgari *nutri*.

426 Commendat poeta ceterarum quoque arborum cultum. *Poma* videntur omnino pomiferae esse arbores. *truncos sensere* v. ubi semel adoleuerint et robur habuerint. *vires suas*, nos: succos necessarios. cf. v. 79 — 82. 429 Pergit in argumentatione usque ad v. 454. Si oleae et omne pomorum genus non eandem ac vineae operam desiderant, multo minus reliqua arborum genera multum laboris exigunt, et magnos tamen fructus ferunt. 429—30 Siluestres *arbores* fructus

et utilitates plurimas nobis ferunt, nec tamen ullam aliam curam exigunt, quam ut seramus. *inter- ea*, dum vitibus tam grauis labor impenditur. *omne nemus*, omne arborum genus, *grauescit fetu*, βελίγει, ut *grauida frugibus arbor*, et Ecl. III, 56 *nunc omnis parturit arbor*. *auicularia* sunt secreta nemorum, quae aues frequentant: ut Seruius. A domibus poeta ad siluas traduxit. Supra v. 328 *auia virgulta*. — 431 *Cytisus Maranthae* videtur a poetis intelligi. Mox in pedestri oratione structura fuisset: *taedas silua ministrat, quibus, seu vnde, ignes pascuntur*. 433 Suavis orationis color: Quae cum ita sint, nonne debebant homines ferere eas arbores, et hoc quid-

Quid maiora sequar? salices humilesque genestae,
 Aut illae pecori frondem, aut pastoribus umbras 435
 Sufficiunt: sepemque satis, et pabula melli.
 Et iuuat vndantem buxo spectare Cytorum,
 Naryciaeque picis lucos: iuuat arua videre

Non

quid operae est, iis impendere? Sic Aen. VI, 807 *Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?*

434 Praeunte Seruio, exponenda haec: Quid insistam in narrandis commodis maiorum arborum (de picea modo egerat), cum etiam salices et genestae afferant utilitates suas. *genestae* v. sup. v. 12.

— 435 *illae* ex sermonis venustate abundat. 436

fata sunt arboreta, vineae, oliueta. conf. modo ad v. 423. *pabula apibus*, variata oratione et exquisitiore, *melli* dixit. 437

Primum notanda formula docte variata, pro vulgari: Porro etiam buxus grata arbor est et picea. *Cytorus*, Paphlagoniae mons in tractu maritimo, buxo nobilis. Adiacebat vrbs eiusdem nominis. Pro buxo vndante in C., more suo, dixit doctius. *Cytorum vndantem buxo*, fluctuantem; qua imagine segetum, fru-

ticum, et arbuſtorum laeta facies frequentissime a poetis exhibetur. *Buxi* autem quanta in aliis terris magnitudo sit, ex eo discas, quod Bion Idyll. II, 3 paruum Amorem per eius ramos huc illuc insilientem facit.

438 *Pix* e plurium arborum resina fit, maxime ex pinu ac picea. Plin. XIV, 20 f. 25. *Naryx*, vel *Narycum*, et *Narycium*, Locrorum Epicnemidiorum vrbs, Aiakis patria. Iam ab his Locris colonia in Italiam deducta Locros condidit. cf. Aen. III, 399. Ad vtram regionem *pix* *Narycia*, cuius et Columella X, 386 et Plinius XIV, 20 f. 25 meminerunt, referenda sit, dubitari posset, nisi *picis Bruttiae* satis frequens inter antiquos mentio fieret. vid. Heins. ad Ouid. Remed. 264. Petebatur ea in primis e monte et silua *Sila*, de qua cf. Aen. XII, 715. v. Strab. VI p. 400 B.

438.

Non rastris, hominum non vlli obnoxia curae.
 Ipsae Caucasio steriles in vertice silvae, 440
 Quas animosi Euri adfidue franguntque feruntque,
 Dant alios aliae fetus: dant vtile lignum
 Nauigiis pinos, domibus cedrumque cupressosque.
 Hinc radios triuere rotis, hinc tympana plaustris
 Agricolae, et pandas ratibus posuere carinas. 445
 Viminibus salices fecundae, frondibus vlmi:
 At myrtus validis hastilibus, et bona bello
 Cornus: Ityraeos taxi torquentur in arcus.

Nec

438. 439 *arua* siluis con-
 sita, s. siluas, quae nullo
 humano cultu indigent.
non obnoxia, nihil labori
 nostro debentia, vt Ser-
 vius; non egentia cura
 nostra.

441 Caucasum puta poe-
 tice pro quocunque mon-
 te siluoso nominari. *fran-*
guntque feruntque, in ani-
 mo habuit *agere ac ferre*,
 h. vexare. 443 Iuniperi
 certo generi, Oxycedro,
 nomen *Cedri* fere veteres
 tribuerunt. v. inf. ad Aen.
 VII, 13. 444. 445 De
 arboribus rustici conficiunt
 rotarum radios et plastro-
 rum *tympana*, h. rotas ex
 solidis tabulis compactas,
 et nauium carinas. *hinc*
 ex illis arboribus, ex illis

fetibus v. 442. *triuere*, h.
 terere solent, atterendo,
 tornando conficere. *tere-*
re pro tornare dici iam
 obseruatum Bentleio ad
 Horat. I Serm. 3, 91. *po-*
suere, faciunt, ex *τιθέναι*
 pro *ποιήσασθαι*, vt lex-
 centies apud Homerum.
 — 446 *frondibus vlmi*. Vl-
 mus *frondem iucundio-rem*
bubus praebet, etc. v. Co-
 lum. V, 6, 3. 447 *myr-*
tus v. h. cf. Aen. VII, 817.
bona bello cornus, h. sagit-
 tis, iaculis, hastis; *tota*
 enim *osseae* est, Plinii verbo
 XVI, 38 s. 73. 448 *Itu-*
raea, vltra Iordanem, vel
 inde, quod ea Philippi te-
 trarchia apud Lucam et Io-
 sephum fuisse memoratur,
 nota. Incolebant eam Ara-
 bes latrociniis infames, et
 sagit-

Nec tiliae laeues aut torno rasile buxum
 Non formam adcipiunt, ferroque cauantur acuto. 450
 Nec non et torrenteni vndam leuis innatat alnus,
 Missa Pado: nec non et apes examina condunt
 Corticibusque cauis vitiosaeque ilicis alueo.
 Quid memorandum aequae Baccheia dona tulerunt?
 Bacchus et ad culpam causas dedit; ille furentis 455
 Centauros leto domuit, Rhoetumque Pholumque,
 Et magno Hylaeum Lapithis cratere minantem.

O for-

agittandi arte clari. cf. Lucan. VII, 230. 514: Cicer. Philipp. II, 8 et 44. v. Cellar. Geogr. ant. T. II p. 529. hinc praestantissimos arcus poeta ab iis designat. 449 *Nec non t.* etiam tilia et buxus tornari et scalpi possunt. *buxum* doctius poeta dixit, ea forma, ut *malus*, *malum*. 451 Padi ripae *alnis* confitae; itaque usus earum in faciendis nauigiis promptus ac procliuus. cf. ad Ge. I, 136. *torrens* proprie ad Padi naturam. *Missa Pado*, immissa in amnem, de naualibus, arbitror. Expressus versus a Claudiano XXXV, 178 *missamque Pado qui remigat alnum*. 453 *Corticibus cauis*, intra corticem, et adeo intra truncos cauos arborum. 454. 55 Sationem siluarum sua-

dere poetam memineris ex sup. 433. Tot tantisque utilitatibus multum cedunt fructus vinearum, quae tamen tam assiduam operam exigunt; quin earum cultura multa adeo mala affert. Hoc, ut poetam decebat, a generali ac nuda enuntiatione ad facti exemplum deducit. *ad culpam*, h. ad furores, ad facinora et crimina committenda incendit homines. 456 V. Ouid. Met. XII. 210 sqq. Habuit noster ante oculos Odyss. φ, 295 sqq. Apud Ouid. l. l. *Rhoetus* et *Pholus* non occisi sed fugati memorantur; id quod nemo mirabitur, qui, quanta in his fabulis poetarum variatio sit et impune esse possit, meminerit. Quid enim? Ab aliis *Hylaeus* et *Rhoetus* ab

O fortunatos nimium, sua si bona norint,
Agrícolas; quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum iustissima tellus. 460

Si

ab Atalanta in Arcadia occisi memorantur. v. Schol. Callimachi in Dian. 221 et ibi Spanhem. Itaque bene iungitur *domuit leto*.

458 Sequuntur laudes vitae rusticae; locus nobilissimus, cuius pulchritudinem qui non sentiat, is nec dignus sit, cui enarretur. Qui dulcedine harum voluptatum captus diutius suis sensibus indulgere vult, is post laudatos iam a Cerda et aliis conferat Culicem v. 57 — 96: Hor. Epod. 2: Carm. III, 1, 21 — 24: Serm. II, 6, 59 sqq.: Claudian. LII *Felix qui patriis* etc.: Tibull. I, 1: I, 5, 19 — 35: I, 10: II, 1: II, 3: Statium Silv. II, 2. 460 *ipsa tellus*, αὐτὴ, αὐτομάτῃ, lubens volensque, *facilem victum*, qui facile paratur, ut infra v. 500 *fructus*, quos ipsa volentia rura Sponte tulere sua, non sunt tantum silvestres, sed amplificatione poetica dicuntur etiam ii fructus, qui facili opera parantur. *fundit*, sufficit,

suppeditat; at cum copiae notione adiuncta. cf. Ecl. IV, 10. Translatum inde ad partum, facilem in primis ac felicem. *iustissima*, quia *creditum reddere* terra, *acceptum referre*, dicitur, eique *fides*, *fenus*, *aequitas* tribuitur. γῆδιον δὲ καίότατον adeo Xenophon dixit Cyrop. VIII p. 468. *Attellus fundit humo*. Scilicet habet hoc poeticus Romanorum sermo praecipui, dum copiam sectatur, ut synonymis ita utatur, ut alterius latior, alterius angustior, ipso positu significatus sit. *humo*, h. ex solo, culta sua superficie; sic *riuos praetereuntis aquae* Tibull. I, 1, 28, ubi v. Obsf. adde sup. Ecl. V, 47: Liuium V, 44, 6. Sic supra v. 411 *segetem obducunt sentibus herbae*. Sed et *humus* ex sermonis proprietate numquam pro toto terrarum orbe ponitur, sed siue ad frugum culturam siue ad humanationem corporum fere referri solet.

Si non ingentem foribus domus alta superbis
 Mane salutantum totis vomit aedibus vndam;
 Nec varios inhiant pulchra testudine postes,
 Inlufasque auro vestis, Ephyreïaque aera;
 Alba neque Assyrio fucatur lana veneno, 465
 Nec casia liquidi conrumpitur vsus oliui:

At

461. 462 Vulgare: Si ipsi non sunt, quot modis ornauit! Certauit cum Lucretio II, 24 — 36, pulcherrimo loco; quo etiam exprimendo iam vires expertus erat in Culice 61 sqq. *Vomere* sermonis Romani genius de aditu, qui magnam hominum copiam admittit, facile fert, cum et *vomitoria*, ut in theatro, dicantur. *totis aedibus vomit*, ad maiorem etiam multitudinis significationem, quae totam domum repleuerit. Eodem etiam *vnda salutantum* facit; sic et *effusa* multitudo dicitur. *vomit foribus*, per fores. Ceterum haec eadem expressit breuius Horat. *Forumque vitat et superba ciuium Potentiorum limina.* 463. 464 Si non superba palatia incolunt; ad verbum: *Si non* habent, at quam splendidius pro eo *inhiant*, habere cupiunt, si non habere cu-

rant, *postes varios pulchra testudine*, h. fores opere variegato, testudineo. cf. expressos hinc versus Lucani X, 120. 121. *vestes stragulas, auro illusas*, h. pictas, (*ludere, lusus, ludibrium, ὑβρις*, sunt artificii naturam imitantis vocabula) *Ephyreïaque aera*, Corinthia. 465. 466 Si porro nec purpurae nec vnguentorum vsum habent. *fucum* de adoptato colore quocunque dici notum, ut et *venenum* de quouis fucco, in primis aut amariore aut acriore. *Assyrium* h. l. pro Syrio et Phoenicio. Sic accipiendum puto de mercatore Phoenicio apud Theocr. II, 162. De *casia* v. sup. ad Ecl. II, 49: Ge. II, 212. At h. l. est frutex ille, de quo Plin. XII, 43 agit, cuius ligna odorata miscebant vnguentis. *vsus oliui* doctius quam oleum, quo vtuntur. cf. inf. lib. III, 135. *corrumpi* h. l. pro misceri,

At secura quies, et nescia fallere vita,
 Diues opum variarum; at latis otia fundis,
 Speluncae, viuique lacus; at frigida Tempe,
 Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni 470
 Non absunt: illic saltus ac lustra ferarum;
 Et patiens operum exiguoque adsueta iuuentus;
 Sacra deum, sanctique patres: extrema per illos
 Iustitia excedens terris vestigia fecit.

Me vero primum dulces ante omnia Musae, 475
 Quarum

misceri, sed adiuncta no-
 tione mutationis in dete-
 rius, a luxus prauitate pro-
 fectae.

467 *nescia fallere vita*
 nil aliud esse potest quam
vita tuta, constans, nullis
 casibus adeoque nec metui
 obnoxia: nam antecedit
secura quies. Eadem vita,
 quae non fallit, vita non
 fallax, h. e. certa ac ruta,
 ἀσφαλής. Et hanc expli-
 cationem Seruius altero
 loco posuit: *aut quoniam*
immobilis est status vitae
eorum; urbanorum enim
vita aut insidiis aut pro-
scriptione variatur. 469
frigida Tempe, umbrosae
 valles. 470 *molles somni*,
 lenes, tranquilli et dulces.
 Ecl. VII, 45. 471 *saltus*
 proprie de pascuis. *lustra*
 f. pro venatione memorat.
 — 472 *operum*, int. opus

rusticum; laboriosa iuuen-
 tus. *exiguo assueta*, vt par-
 vo. Tibull. I, 1, 25 *conten-*
tus viuere paruo. 473
illic sacra deum; s. vt sanc-
 ta ex sqq. substituas; siue,
 quod argutius est, vt sacra,
 vere pro sacris habita, ve-
 re sacra sint: ibi demum
 vera esse sacra, sacra ibi
 caste coli; illic pietatem
 et metum deorum esse.
sancti patres, venerabiles,
 qui sancte ac pie coluntur:
 h. e. illic demum senum
 sanctitas visitur. 474 *ex-*
trema per illos vestigia fe-
cit, cum scilicet iam ante
 aulas et palatia beatorum
 reliquisset. v. Arat. Phaen.
 100 sqq.

475 — 89 Primum, ante
 omnia, studiis philosophiae
 ac naturae consecratam vi-
 tam agere se velle ait; quod
 si non licuerit, at certe
 rusti-

Quarum sacra fero ingenti percussus amore,
 Adcipiant; coelique vias et sidera monstrent:
 Defectus solis varios, lunaeque labores:
 Vnde tremor terris: qua vi maria alta tumescant

Obiici-

rusticam. Vtraque enim vita beata et exoptabilis; 490 sqq. alterius tamen delictis ac bonis describendis immoratur. Expressit haec auctor Dialogi de Orator. c. 13, digno, qui comparetur, loco.

475. 476 *primum, ante omnia, ut primus, ante omnes*, Aen. II, 40: V, 491. 492. *dulces Musae*, *μελιχία* Arato Phaen. 16. 17. quem locum in animo habuit. *Musae accipiunt* eum, qui se iis tradit, consecrat. *Sacra ferre* proprie est sacrificantis, v. c. Aen. III, 19, tum omnino sacerdotis. Iam autem poetae, Musarum sacerdotes, frequenter appellantur. Notum Horat. Carm. III, 1, 3 et Propert. III, 1, 2 *Primus ego ingredior puro de fonte sacerdos Itala per Graios orgia ferre choro*. Porro *magno percussus amore* expressum ex Lucret. I, 922. 923. Videtur autem respicere orgia deorum, cum furore et entusiasmo celebrari solita: ex eoque

genere in primis Bacchi, — 477 *coelique vias et sidera*, quod in vulgari oratione: siderum cursum in coelo. Iam Orpheus Argonaut. 205 *ὅς ἔα πορείας Οὐρανίας ἄστρον ἐδάη κύκλος τε πλάνητας*. Quod vero poeta physicas quaestiones commemorat, facit propterea, quia eae facilius, quam alia philosophiae, etiam Lucretianae, (nam hanc in animo habebat, et in ea omnes mox memorandae quaestiones tractatae sunt) capita et argumenta, ornatum admittebant. Porro exprefferunt h. l. multi poetae, ab Intpp. laudati, in primis Manil. I, 99 sqq.: Propert. III, 5, 25 sqq. 478 *lunae labores, defectus*. Lucretius V, 750 dixerat: *Solis item quoque defectus Lunaeque latebras* (vel hoc vno versu, Virgiliani carminis quanta suauitas sit, intelliges) *Pluribus e causis* (hi sunt *defectus varii*) *fieri tibi posse putandum est*. — 479 *qua vi m. h. causas* acces-

Obiicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant: 480
 Quid tantum Oceano properent se tingere soles
 Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
 Sin, has ne possim naturae adcedere partes,
 Frigidus obstiterit circum praecordia sanguis;

Rura

accessus ac recessus maris aestuantis. Argumentum fane philosophicae contemplationis sollemne. *Obiices* sunt littora in primis in aestuariis. 481 Causas varietatis in dierum noctiumque mensura intellige. Etiam hoc Lucretius exposuerat V, 679 sqq. *Quid tantum properent soles hiberni*, sol in hieme, hiemali tempore, *tingere se Oceano*, occidere etc.

483 Si philosophus esse nequit, agricola saltem esse vult. 484 Stuporem animi a frigore sanguinis ducere recte potest poeta, qui tantum probabilia sequitur; in primis cum e philosophis nonnulli ita sensisse videantur. *Empedocles animum esse censet cordi suffusum sanguinem* Cic. Tusc. Qu. I, 9, ubi v. Davif. Quod vero sanguinem circa praecordia memorat, ex antiqua Italorum philosophia petatum

videri potest, in qua *praecordia*, φρένας, πραιτίδας, sedem non modo motuum animi sed et mentis faciebant. v. Ciceron. ibid. Sed et hoc ipsum Empedocleum est, cuius versus laudatur in Etymologico Magno in αἷμα et alibi: Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικαρδίον ἐστὶ νόημα. Notabilis locus Schol. Cruqu. ad Horat. Art. 465 Empedocles — *qui dicebat, tarda ingenia frigido circa praecordia sanguine impediri*. At quomodo ad haec somnia homines delabi potuerunt? Scilicet, quod primis rerum aetatibus nullus erat sapiens, qui non esset poeta, nullus poeta, qui non maiore animi motu atque aestu raperetur, aut, ut loquebantur, diuino spiritu (ἐν θεῳ) ageretur. Calor itaque sanguinis cum animi vi, ingenii subtilitate, poetica facultate, naturae aliquam coniunctionem habere

Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes; 485
 Flumina amem filuasque inglorius. O, vbi campi,
 Spercheosque, et virginibus bacchata Lacaenis
 Taygeta: o, qui me gelidis in vallibus Haemi
 Sistat, et ingenti ramorum protegat umbra!
 Felix, qui potuit rerum cognoscere causas: 490
 Atque metus omnis et inexorabile fatum

Subie-

bere videri poterat. Imitatus est versum Lucan. II, 557. 485 *amnes rigui* h. l. qui rigant. *amem*, colam. v. h. l. Burm. 486 — 489 O quam vellem ruri vitam agere! Tamquam poeta, nobiliora rura memorat, in Thessaliae, Laconicae, ac Thraciae campis. cf. Culicem v. 93, in quo quasi femina aut rudimenta huius pulcherrimi loci videas. O vbi non itaque est ut situm locorum quaerat, sed ut ibi degat. Habet tamen locus maiorem δεινότητα, si ita iungas: O qui me sistat ibi, vbi campi etc. Campi Spercheosque poetica structura entusiasmo consentanea dixit, pro campis ad Sperchium, h. campis Thessaliae, in cuius confiniis subter Oetam montem fluvius ille in sinum Maliacum exit. Taygeta sc. iu-

ga, ὄρη, ut τὸ Ταῦγετον, montes ex Arcadia per totam Laconicam procurentes; subiacent Sparta et Eurotas amnis. *bacchata*, passivae, quae bacchando frequentantur, in quibus virgines Lacaenae bacchari, orgia Bacchi celebrare, solent. Sic *bacchata Naxos* Aen. III, 125. Erat autem sub Taygeto Bacchi templum, quod adhuc Pausaniae aetate visebatur; ad id solis mulieribus aditus patebat, et mulieres solae sacra in operto faciebant. v. Pausan. III, 20. Ita explicatus locus placere potest. Haemus autem in primis filvis abundat; hinc v. 488. 9.

490 — 93 Cf. ad v. 475. Beata est, inquit, vita philosophi, at nec minus beata vita rustici. Columella in praef. *Res rustica — quae sine dubitatione proxima et quasi*

Subiecit pedibus strepitumque Acherontis auari!
 Fortunatus et ille, deos qui nouit agrestis,
 Panaque, Siluanumque senem, Nymphasque sorores!

Illum

quasi consanguinea sapientiae est. Cicero in Cat. mai. 15 *Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector, quae nec vlla impediuntur senectute, et mihi ad sapientis vitam proxime videntur accedere.* Philosophiae autem Lucretianae capita hic proferri, ex primis statim Lucretii paginis manifestum fit. v. Lucret. I, 49 sqq. ad 150, qui versus optimi huius loci commentarii sunt. Forte et Graecus poeta utrique ante oculos erat. Laudatur ex Empedocle: "Ολβιος, ὃς θεῶν πραπίδων ἐκτῆσατο πλῆτον ap. Clement. Alex. Stromat. V extr. Veris autem de natura rerum, deorum et animae rationibus ab Epicuro propositis, metus, terrores ac cupiditates hominibus detractas et ad veram felicitatem viam patefactam esse, saepe a Lucretio praedicatur. Conf. Cicer. Fin. I, 13. 492 Lucret. I, 79 *Quare Religio (superstitio) pedibus subiecta vicissim Obteritur. Me-*

tus subiectos vide ibid. 67 sqq.: 103 sqq.: V, 1193 sqq.: III, 14 *Nam simul ac Ratio tua coepit vociferari, Naturam rerum haud diuina mente coortam, Diffugiunt animi terrores, moenia mundi Discedunt, totum video per Inane geri res, Apparet Diuum numen sedesque quietae — At contra nusquam apparent Acherusia templa. strepitum Acheruntis* ex Lucret. III, 37 *Et metus ille foras praecipit Acheruntis agendus Funditus, humanam qui vitam turbat ab imo, Omnia suffundens mortis nigrore, neque vllam Esse voluptatem puram liquidamque relinquit.* Quomodo illum metum expellat, v. eod. libro III, 842 — 907 ad f.

493. 4 Vitae rusticae amoenitatem a splendidis et sanctis rerum imaginibus petit, ex primorum hominum, aureae aetatis, vita sumtis; nempe cum innocuis et puris castisque illis hominibus dii versabantur, eos frequentabant et in medio eorum con-

P

spicie-

Illum non populi fasces, non purpura regum 495
 Flexit, et infidos agitans discordia fratres;
 Aut coniurato descendens Dacus ab Istro:

Non

spiciebantur; vide vel Catull. LXIII, 384. Itaque is, qui silvas, valles, fontes et antra frequentat, praeclare deos agrestes nosse dicitur. cf. Culic. 76. — 495 — 499 Viuit is animo imperturbato, atque ab omni cupiditate, ita cura ac sollicitudine, vacuo, et vere vitam beatam ex Epicuri formula agere videri potest. *Illum non populi fasces* (v. Lucret. III, 1009) *non purpura regum flexit*: nil curat honores ac magistratus, in quem transferantur, aut quibus regna siue reddantur siue eripiantur; quae fortunarum conversiones annis proximis a profligatis Antonianis partibus satis frequentes haud dubie inciderant. *et infidos agitans discordia fratres* potest sane ad bella ciuilia referri, quae ille sapiens non curet, vt nec bella externa; *Aut coniurato descendens Dacus ab Istro*. Ita tamen in priore membro non minus certam aliquam personam ac nomen subiicere debuit,

vt in altero *Dacum*. Respexit haud dubie Arfacidarum dissidia, quae in illos annos incidunt, inter consanguineos, Phraatem et Tiridatem, quos per fratres designat, agitata. *Daci* autem, qui montium iuga trans Istrum incolebant, vnde *descendens Dacus*, vt fere semper, *quoties concretus gelu Danubius iunxerat ripas, decurrere solebant* et *vicina populari*, Florus IV, 12, 18: ita illo tempore Mysiam et mox Thraciam vastabant. Missus aduersus eos et Bastarnas M. Crassus, C. Caesare V et Sex. Apuleio Coss. V. C. 725. Dio Ll. c. 23 sqq. *Ister coniuratus*, h. populi ad Istrum, qui arma cum iis sociabant. Idem Daci rebellant Q. Tuberone et Paulo Fabio Coss. V. C. 743, ad quem annum Flori locus referendus esse videtur. cf. Sueton. Octav. c. 21. Ceterum Epicuream sapientiam ab omni republica homines auocasse, res est satis nota vel ex Ciceronis disputationibus.

498 per-

Non res Romanae, perituraque regna: neque ille,
 Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.
 Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura 500
 Sponte tulere sua, carpfit: nec ferrea iura,
 Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.
 Sollicitant alii remis freta caeca, ruuntque

In

498 *peritura regna*, quae pereunt, afflicta; in prosa: imperiorum ruinas, euerfiones, interitus nil curat; atque adeo *res Romanae* intelligendae, vicissitudines et fortuna imperii Romani. Sunt autem haec accommodata ad hypothefin Epicuri, et intra eius placita accipienda. Alioqui enim, in ciue Romano, impium hoc et sceleratum foret, reipublicae fortem nil curare. 499 *neque ille Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti*, non duritie et ferocia animi, aut Stoica aliqua apathia, quae male, a Seruio inde, huc aduocatur, sed nec dolet, nec invidet, quod remotus ab omni hominum et miseria et fortunae splendore animum ab omni perturbatione vacuum habere potest. Copiose illustrat locum Burm.

500 Expressit sequentia

Seneca Herc. fur. 159 sqq. *volentia*, h. lubentia, ad copiam et ornatum adiectum, quin *sponte sua* et *ipsa* ferunt fructus. 501 *Sponte sua*, v. ad v. 459. Adumbrata esse haec ex Lucret. V, 935. 936 iam notatum Macrob. Sat. VI, 1 extr. 502 *Insanum forum* infano clamore, litibus, perstrepens. Sic *rabies, furor*, tribuitur foro et caussidicis. *nec populi tabularia vidit*, h. nullum nec vectigal, nec portorium, nec pascua a populo tamquam publicanus conduxit; quarum redemptionum tabulae, publica instrumenta, in tabulario servabantur; quod Romae erat in atrio Libertatis. v. Liv. XLIII, 16. 503 *freta caeca*, ignota, inexplorata esse videntur; Seruio, subito in tempestatem surgentia: quorum motus caeci, h. e. incerti, sunt.

In ferrum, penetrant aulas et limina regum:
 Hic petit excidiis urbem miserosque Penatis; 505
 Vt gemma bibat, et Sarrano indormiat ostro.
 Condit opes alius, defossoque incubat auro.
 Hic stupet adtonitus Rostris: hunc plausus hiantem
 Per cuneos (geminatus enim) plebisque patrumque
 Conripuit. Gaudent perfusi sanguine fratrum, 510

Exfilio-

505 — 507 Hic exscindit, exscindere parat, *urbem*, int. Romam, *penates*, h. patriam suam (bella autem ciuilia respicit); vt luxu diffuat. Militia omnino illo tempore inter modos opum ac diuitiarum quaerendarum expeditiores, scilicet e praeda et agris assignandis; vide v. c. Propert. Eleg. III, 5: Tibull. I, 1, 1—4; multo magis in ciuilibus bellis. *gemma*, poculum gemmeum, ex gemma factum. cf. Propert. III, 5, 4. *Ostrum Sarranum*, Tyrium, ab antiquo urbis nomine, Sarra seu *Tsor*; de quo satis multa disputauit Bochartus. 507 Sic et Aen. VI, 610 *Aut qui diuitiis soli incubuere repertis*. Ex Vario *Incubet et Tyriis, atque ex solido bibat auro*, adumbratum esse verbum, notarat Macrobius. Sat. VI, 1

p. 374. cf. Tibull. III, 3, 3 sqq. 508 — 510 Alius eloquentiae forensis laudem, dum pro rostris dicentem audit; alius populi studia miratur, et cupit gratiofus apud populum haberi; *nimum gaudens popularibus auris* dixit Aen. VI, 817. *hiantem* prae admiratione ac stupore, *corripuit*, percussit, animum commouit, *plausus per cuneos*, h. theatrorum ordines ac sedilia, quo excipiebantur, qui gratiosi essent apud populum, vt de Pompeio, Cicerone, Maecenate res nota.

510 *gaudent perfusi* s. f. alii, h. e. gaudent perfundi, ex graeco more. Ad veteranos autem et ceteros refero, quibus promissi per bella ciuilia (hinc *perfusi sanguine fratrum*) agri assignabantur. ita cum sequente versu sententias

arte

Exfilioque domos et dulcia limina mutant;
 Atque alio patriam quaerunt sub sole iacentem.
 Agricola incuruo terram dimouit aratro:
 Hinc anni labor: hinc patriam paruosque nepotes
 Sustinet: hinc armenta bouum, meritosque iuuenkos.
 Nec requies, quin aut pomis exuberet annus, (515
 Aut fetu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
 Prouentuque oneret fulcos, atque horrea vincat.
 Venit hiems, teritur Sicyonia bacca trapetis:

Glande

arte coniunctas esse videas.
 Res liquida vel ex Lucretii
 versibus III, 70, Dum ho-
 mines paupertatem fu-
 giunt, *Sanguine ciuili rem*
constant — *Crudeles gau-*
dent in tristi funere fra-
trum; quem hic expres-
 sum esse, iam a Macrobio
 monitum Sat. VI, 2. 511
Exfilio, dum in colonias
 deducuntur. 512 Fere
 ut Horat. illud Od. II, 16, 18
Quid terras alio calentes
sole mutamus?

513 sq. Nunc agricolae
 bona ex aduerso ponun-
 tur. *labor anni*, per an-
 num, annum opus rustici.
 Sed rectius, et sententia
 sic postulante, intelliges
 prouentum ex labore an-
 nuo, quo ille alit fami-
 liam. Nam pro *patriam*
 haud dubie leg. *patrem*.
 — 516 Nullum anni tem-

pus est, quo cesset ager
 ferre aliquid fructus. *po-*
mis exuberet annus, poeti-
 ca ratione, sed sollemni,
 pro: poma exuberant in
 anno, h. auctumno. 518
Annus onerat sulcos pro-
uentu, ante messem, *hor-*
rea vincit prouentu, messe
 facta. Sunt Tibulli IV, 1,
 185 *Horrea fecundas in de-*
ficientia messes: et sup. Ge.
 I, 49 *Illius immensae rupe-*
runt horrea messes. 519
 Cum hieme oliuitatis tem-
 pus ingruit. Oliuae, ut
 poetarum mos, a praestan-
 te aliquo genere adiectum
 nomen habent. *Sicyonem*
oliuiferam etiam Ouidius
 memorat in Ibin IV, 319:
 ex P. XV, 10: Stat. Theb.
 IV, 50. *trapetum*, quo o-
 leae teruntur; mola olea-
 ria. vide Ind. ad Scriptt.
 R. R.

P 3

520 ar-

Glande fues laeti redeunt: dant arbuta siluae: 520
 Et varios ponit fetus auctumnus: et alte
 Mitis in apricis coquitur vindemia faxis.
 Interea dulces pendent circum oscula nati:
 Casta pudicitiam seruat domus: vbera vaccae
 Lactea demittunt: pinguesque in gramine laeto 525
 Inter se aduersis luctantur cornibus haedi.
 Ipse dies agitat festos: fufusque per herbam,
 Ignis vbi in medio, et focii cratera coronant,
 Te, libans, Lenaeae, vocat: pecorisque magistris
 Velocis iaculi certamina ponit in vlmo: 530
 Corpo-

520 *arbuta* v. sup. ad Ecl. III, 82. 521 *ponit fetus auctumnus*, dum poma matura decidunt. Ita *poni* frondes sup. v. 403 dixerat; vt alias *deponi*. Simili vsu *oua* dicuntur *poni*, *partus poni*. 523 *pendent circum oscula iucundius*, quam si: circum ora. 524 *Αἰδοίην παρὰ-χοίτην*, pudicam mulierem, (Horat. Epod. 2, 39) designat. 526 Ex Arat. Diosem. 369. 370. 527 sqq. Quidquid in vita rustica iucunditatis esse solet, memorat poeta; itaque et festorum sollemnia diis rusticis habita. 528 *Ignis vbi in medio*, sc. ara, in qua sacrum fit, ex quo epulae parantur. Tibullus de

sacris, messis tempore factis, II, 1, 21 *Tunc nitidus plenis confusus rusticus agris Ingeret ardenti grandia ligna foco*, *Turbaque vernarum, saturi bona signa coloni* *Ludet. Socii.* Horat. Epist. II, 1, 142 *Agricolae prisca — Condit post frumenta leuantes Tempore festo Corpus — Cum sociis operum pueris et coniuge fida.* De sacro Lari vel Genio facto Horat. Od. III, 17, 13 sq.; sed h. l. Bacchi in primis sacrum respicitur, v. 529. Adumbratus est e nostro locus Gratii Cyneg. 486 sqq. 530 *certamina ponit*, ἀγλα τίθῃσι, certaminis praemia. conf. Aen. V, 66. *agresti palaestra*, lucta.

Corporaque agresti nudant praedura palaeſtra.
 Hanc olim veteres vitam coluere Sabini:
 Hanc Remus et frater: ſic fortis Etruria creuit:
 Scilicet et rerum facta eſt pulcherrima Roma,
 Septemque vna ſibi muro circumdedit arces. 535
 Ante etiam ſceptrum Dictaei regis, et ante
 Impia quam caeſis gens eſt epulata iuuen-
 cis,
 Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
 Necdum etiam audierant inflari claffica, necdum
 Inpoſitos duris crepitare incudibus enſes. 540
 Sed nos inmenſum ſpatiis confecimus aequor:
 Et iam tempus equum fumantia ſoluere colla.

P. VIR

533 *Etruria creuit*, h. Etruſci potentes facti ſunt, ad magnas opes agricultura peruenerunt. 534 *rerum facta eſt pulcherrima*, nota forma, omnium imperiorum praellantiffimum ac beatiffimum factum eſt; Eſt ſcilicet Graecum *χρῆμα κάλλιστον*, *res pulcherri-
 ma*, et exquisitius, *rerum pulcherrima*, quae forma Graeca notiffima eſt. *Sci-
 licet* eſt Gr. *ὅτι, ἄρα*. Iſ-
 dem fere verbis Cicero pro
 Roſc. Amer. §. 50 c. 18. 535
arces pro montibus. 536
 Ante Iouem, ſub rege Sa-
 turno, aurea aetate, (vnde
 poeta ipſum dixit *aureum*)
 ſic viuebant homines. *Im-
 pia gens*, h. hominum ge-

nus impium, quod natu-
 rae legem violat, bouem
 maſtando. cf. Arat. Pha-
 nom. 132: Cic. N. D. II,
 63 §. 159. 539 *claffica
 inflari*, cani inflato cornu,
 tuba, buccina. v. Propert.
 III, 3, 41. 42. cf. ad Tibull.
 I, 1, 4. 540 Ornate, pro
 procudi enſes.

541 *aequor immenſum
 ſpatiis*, immenſa ſpatia, h.
 decurfus habens, immen-
 ſorum ſpatiorum campus.
 De ſpatiis v. ad Ge. I, 512.
Colla equorum ſoluere, dum
 iugum ſoluitur, demitur.
 Sic *ὕφ' ἄρματος αὐχένος ἵπ-
 πων λυσαμένη* Callimachus
 H. in Pall. Lav. 10. *λύειν
 ἵππους*, ſoluere equos, ſol-
 lemne.

P 4

1 Rem

P. VIRGILII MARONIS
G E O R G I C O N
LIBER TERTIVS

Te quoque, magna Pales, et te memorande ca-
nemus

Pastor ab Amphryso: vos, filvae amnesque Lycaeï.
Cetera, quae vacuas tenuissent carmine mentis,
Omnia iam volgata: Quis aut Eurysthea durum,

Aut

1 Rem pecuariam tractaturus Palem, deam pastoritiam, et Apollinem Nomium et, pro Pane, Lycaeum, montem Arcadiae, Pani ac Fauno sacrum, nominat. *Pastor ab A.* pro *P. Amphrysius*, sollemni more loquendi. *Amphrysus* Thessaliae, et quidem Phthiotidis, notum flumen; ad quod Apollo boves pautisse dicitur, cum Admeto, Pheraeorum regi, seruiret, ἐθήτευσε. v. Eurip. Alcest. pr. et Callimach. in Apoll. 47 sqq.: Tibull. II, 3, 11: III, 4, 67. Nota fabula. Expressit locum Lucan. VI, 368. *Tenant mentes* ea, quae delectant, et exprimit hoc ipsum delectationis naturam,

vt Gallorum *attacher*; *vacuae* autem mentes, a curis, rebus, ac studiis seueris vacantes, sollemne de iis, qui poetarum carmina audiunt. 4 — 7 Dūm *Eurystheum* memorat, Herculis labores intelligit. Commemorat autem fabulas, quas a satis multis poetis tractatas esse constabat. hinc v. 6 *Cui non dictus?* *Dicere* enim de poetis sollemne. At ea omnia poetarum opera interciderunt, praeter Apollonii et Theocriti loca de Hyla, Herculis amasio, et Deli laudes apud Callimachum. *Busiridis* autem memoratio fieri potuit in Ἡρακλείαις deperditis. Nam caesus ab Hercule Busiris.

Aut inlaudati nescit Bufiridis aras? 5
 Cui non dictus Hylas puer, et Latonia Delos?
 Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
 Acer equis? tentanda via est, qua me quoque possim
 Tollere humo, victorque virum volitare per ora.
 Primus ego in patriam mecum, modo vita superfit, 10
 Aonio rediens deducam vertice Musas:
 Primus Idumaeas referam tibi, Mantua, palmas:

Et

5 De illaudato Bufiride videndi in primis Gell. II, 6, vbi conf. Iac. Gronov.: Macrob. Sat. VI, 7. Omni disputatione potiora sunt illa Gellii verba: illaudatus est quasi illaudabilis et innominabilis, qui neque mentione aut memoria ulla dignus, neque umquam memorandus est. Expressit autem Homeri ἄκ' ὀνομαστὸν Odyss. τ, 260. 597. nec ad notam formam λιτότητος confugere necesse est. 8 Acer equis, h. arte equestri, quadrigis ducendis, strenuus, excellens, δεινός. 9 victor, poetico ornatu adiectum, vti solent, si de magno aliquo opere peracto, magna re, quam affectus sis, agitur. Non male Seruius: victor, effectus propositi et voti. Lucret. I, 76 Omne immensum peragravit Epicurus, — Un-
 de refert nobis victor, quid possit oriri etc. virorum per ora volitare, ornatus quam, ferri per ora, in ore omnium esse. Notum autem Ennii illud: volito viuis per ora virum. 10 Bene Seruiana: Ideo primus, quod ante illum nullus Mantuanus poeta fuit. Qui primus inter aliquem populum poeta clarescit, is Musas secum in patriam ducere dici potest, et ornatus ab Helicone, Boeotiae, Aonibus olim habitatae, monte; idem referre laudem, gloriam, praemia, victoriae insignia, palmam dici potest, respectu certaminum musicorum, quae inter Graecos haberi solebant. Idumaeas autem palmas poetico plane epitheto appellauit, a nobili aliquo genere. Idumen poetae pro Idumaea ac tota Iudaea

Et viridi in campo templum de marmore ponam

Propter

Iudaea dicunt; quam quidem palmis frequentem fuisse notum est. *arbusto palmarum diues Idume* Lucan. III, 216. Debet autem huius versus suauitatem, ut cuique obuium est, qui utrumque poetam legit, noster Lucretio suo I, 118 *Ennius ut noster cecinit, qui primus amoena Delulit ex Helicone perenni fronte coronam, Per gentes Italas hominum quae clara clueret.*

13 Haec et quae sequuntur, et templi huius aedificatio, quam rationem ac coniunctionem cum ceteris habeant, omiserunt monere Interpretes. Scilicet in eo substiterat poeta, ut laudem poeticam, quam in patriam suam redux referret, cum victoria compararet, quam aliquis inter Graecos poeta ex certamine sollemni reportaret. Notum autem est, nullum sollemnium ludorum in Graecia genus fuisse, in quo non eo tempore ingenii certamina, ἀγῶνες μῦσικοὶ, eloquentiae, poetices in primis, instituerentur. De Olympiis et ceteris sollemnibus aequae

certum est, ac de Dionysiiis, Panathenaeis etc. Victores autem ex Olympicis ac ceteris ludis non modo triumphantes urbem suam ingressos esse, verum etiam victoriae praemia diis consecrasse, interdum etiam siue templum siue aram aliudue monumentum in victoriae memoriam condidisse, multis ex antiquitate exemplis ac titulis adhuc superstitibus declarari possit. Quae quidem si memineris, nihil abhorrens aut insolens in toto poetae carmine occurret. Laudis ac victoriae suae poeticae monumentum exstruit templum, in quo praemia reportata tamquam donaria consecret; templum autem ingeniose satis ita ornat, ut Augusto non modo dedicatum, sed et omnibus iis instructum et excultum esse iubeat, quae ad Augusti laudes praedicandas viam parare poterant. Cum autem inter diuinos honores etiam ludorum sollemnia sint, etiam haec in Augusti honorem se editurum esse promittit. Si autem ingenii in poeta copiam et incrementa

Propter aquam, tardis ingens vbi flexibus errat
 Mincius, et tenera praetexit arundine ripas. 15
 In medio mihi Caesar erit, templumque tenebit.
 Illi victor ego, et Tyrio conspectus in ostro,
 Centum quadriiugos agitabo ad flumina currus.
 Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molorchi,
 Curfibus et crudo decernet Graecia caestu. 20
 Ipse, caput tonsae foliis ornatus oliuae,
 Dona feram; iam nunc sollemnis ducere pompas

Ad

menta cognoscere volupe est, cf. extr. partem Aen. VIII et Stat. Theb. II, 728 — 740. cf. Hard. ad Horat. Ep. ad Aug. Vol. II p. 43. *ponere templum*, τιθεῖν, satis notum. *Propter*, prope, aquam. De Mincii autem vicina inundantis stagnantibus aquis supra vidimus ad Ecl. VII, 12. 13: Ge. II, 198. 16 Statua dei in medio templo, ἐν τῷ ναῷ, sacrario. 17 *victor ego*, qui carminis palmam ac gloriam in patriam retulerim. *Purpura conspicuum* tamquam eum, qui ludos ederet, magistratum exemplo, qui ludos curarent, et praetexta utebantur. 18 *agitabo currus*, non aliter accipiendum, quam poetam editurum ludos, in quibus quadrigae mittantur, agitentur. *Cen-*

tum autem quadrigas tamquam poeta ponit; et recte hic memores locum Tibulli I, 7, 49, nec non Grattii Cyneget. 520. *ad flumina*, ad Mincium. 19 Suos ludos, propter maiestatem numinis, cui fiant, Graecorum Olympia et Nemea celebritate superaturos esse dicit. *Alpheum* Olympiam praeterlabi, et *Molorchum* excepisse hospitio Herculem, cum leone Nemaeco interemto ludos Nemaecos restitueret, satis notum est. *c. crudo*, e corio crudo. 21. 22 Iam, quod ad se pertineat, se *ferre* velle *dona*, h. se sacrificia ad templum (paullo post, *ad delubra*) esse facturum dicit, capite corona oleagina redimito, *tonsam oliuam* appellat, aut *attonsam*, ut volunt, ornatus

Ad delubra iuuat, caelosque videre iuuenkos:
 Vel scena ut versis discedat frontibus; utque
 Purpurea intexti tollant aulaea Britanni. 25
 In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
 Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini:
 Atque hic vndantem bello magnumque fluentem
 Nilum, ac nauali surgentis aere columnas.

Addam

natus caussa, aut simplici-
 ter, quia decerptae sunt
 frondes ex arbore. 22
iam nunc iuuat, tamquam
 poeta id, quod facere gestit
 animus, ad praefens tem-
 pus reuocat, quasi actutum
 in eo occupatus sit. 24.
 25 Priora ad sacra perti-
 nebant, haec iterum ad
 ludos, inter quos etiam
scenicos editurus est. *Sce-*
na, utpote versatilis, cir-
 cumagitur. Velum autem
 siue *aulaeum*, prodeuntibus
 iamiam actoribus, non, ut
 nunc, demissum, sed in al-
 tum sublatum fuisse, adeo-
 que intextas seu pictas
 imagines, h. l. Britannos,
 procero corpore, et forte
 eo habitu pictos, tamquam
 qui ipsi vela tollerent, qua-
 si ex terra surgere visas
 esse, nunc quidem res fa-
 tis nota est. Locus classi-
 cus Ouid. Met. III, 111 —
 114.

26—30 Ad ornamenta
 templi in Augusti hono-
 rem condendi transit: ana-
 glypha in foribus, cf. Aen.
 VI, 20 sqq. tum v. 34 sig-
 na ac statuas. *Pugnam*
Gangaridarum (Indorum
 ad Gangis ostia) memorat,
 quia communis ille lau-
 dum locus in Augusto, ut
 Indos cum Parthis victos
 ei aut promitterent aut da-
 rent. cf. sup. Ge. II, 171.
 172: Aen. I, 289. Augu-
 stum autem per *Quirinum*
 designatum videri, obuium
 est; potuit tamen *Quirinus*
 pro populo Quirini, Ro-
 manis, a poeta dici. *ar-*
ma Quirini poetica con-
 suetudine pro Quirino in
 armis, armato. nisi *arma*
 pro bello, pugna aut vic-
 toria dicta accipias, quod
 et ipsum bene fieret. 28.
 29 Aegyptum, victis An-
 tonio et Cleopatra pugna
 Actiaca nauali, in potesta-
 tem

Addam vrbis Asiae domitas, pulsumque Niphaten, 30
Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis,
Et duo rapta manu diuerso ex hoste tropaea,
Bisque triumphatas utroque ab litore gentis.

Stabunt

tem ab Augusto redactam memorat. *undantem bello et magnum*, copiose, *fluentem* (nam *fluit magnus, multus*, fluuius, πολὺς ἔχει. cf. Bentr. ad Horat. I Serm. 7, 28) Nilum magno spiritu appellat, propter magnos apparatus bellicos ab Antonio in Aegypto factos, ut populos aut provincias *bello tumentes* dicunt, cum animose bellum parant; ut omnino superbia, fastu, *tumere* dicuntur homines. Quod cum ad fluuium transtertur, praecclare ille *fluctus voluere, aquas augere et incitare, bello undare* dici potest. Fert idem patrius sermo. *Columnam rostratam* altero versu describit. *Sur-*
gunt autem columnae, ut aedificia, moenia. 30.
31 Victoriā de Armeniis, quos a monte Niphate designat, ad quem adcolunt, et de Parthis promittit. cf. Horat. Carm. II, 9, 19 sqq. 32. 33 Exprimet porro in iis foribus duo tropaea, alterum de Ori-

ente extremo victo, alterum de Occidente. Non autem haec sunt historice explicanda; nam non ea, quae iam facta sunt, sed quae ita fore auguratur, memorat; si tamen populum bello iam tum destinatum intelligere velles, de Cantabris, non de Britannis, ut Interpp. faciunt, haec essent accipienda. Ad bellum Cantabricum etiam ipse tandem Augustus profectus est V. C. 728. *tropaea rapta manu*, poetica ratione, de victoria reportata; nec in *rapta* argutandum. *diuerso ex hoste*, in diuersis terrarum partibus. Sic *diuersos Celtas* appellat Gratius Cyneg. 156, cum Medum modo nominasset. Alter versus eiusdem sententiae noua est exornatio: *gentes utroque ab littore*, h. extremi Orientis et Occidentis, *bis triumphatas*, de quibus bini triumphus habiti sunt; h. totum terrarum orbem victum ab Augusto.

Stabunt et Parii lapides, spirantia signa,
 Assaraci proles, demissaeque ab Ioue gentis 35
 Nomina, Trosque parens, et Troiae Cynthius auctor.
 Invidia infelix Furias amnemque feuerum
 Cocyti metuet, tortosque Ixionis anguis,
 Inmanemque rotam, et non exsuperabile saxum.
 Interea Dryadum filuas saltusque sequamur 40
 Intactos,

34 *spirantia aera* — *vi-
 vos vultus*, Aen. VI, 848.
 849. 35 Gentis Iuliae
 progenitores, ut vulgo fe-
 rebantur, ducta ab Iulo
 siue Ascanio, Aeneae filio,
 origine, Iouis et Electrae
 filius Dardanus, ab hoc
 Erichthonius, cuius filius
 Tros Ilum, Ganymeden et
 Assaracum genuit. v. Ho-
 mer. Il. v, 215 sq. Ex Ilo
 Laomedon, Priamus. Ex
 Assaraco Capys, ex hoc An-
 chises, ex hoc Aeneas.
 Porro Apollo, Troiae con-
 ditor, adiungitur, quia is
 in primis magna religione
 tamquam tutelaris deus ab
 Augusto colebatur, quem
 adeo Apollinis filium vul-
 gus ferebat. v. Sueton. Aug.
 c. 94. cf. sup. Ecl. IV, 10.

37 Ex altera parte in
 hoc templo signum pone-
 tur Invidiae, sed debella-
 tae et iamiam ad Orcum
 proturbandae. Splendide

autem Orci notionem ex-
 ornauit. Scilicet bella
 ciuilia omninoque dis-
 cordiam ciuium plane co-
 ercitam esse, symbolice
 innuit; ut in simili ima-
 gine Aen. I, 298. 37 *se-
 verus*, perpetuum rerum
 infernarum epitheton, ut
 tristis, saeuus. 38 *tor-
 tos Ixionis angues*, quibus
 (pro vinculis) religatus est
 ad rotam, postquam illicitos
 Iunonis petiuit ample-
 xus. Ita Seruius. Certe al-
 ligatus erat. Apollon. Rhod.
 III, 62. *Saxum* Sisyphi no-
 tari, obuium est; quod ex-
 superari non potest hacten-
 us, quoniam ad summum
 montis verticem emoueri
 et adduci nequit. *λαῶας ἀν-
 αιδής*, qui pondere suo vr-
 get, nec submoueri potest,
 adeoque pro grauis. Ho-
 mer. Odyss. λ, 597.

40 Interea argumentum
 se suum de armentorum
 cura profecuturum esse ait.

saltus

Intactos, tua, Maecenas, haud mollia iussa.
 Te sine nil altum mens inchoat. En age, segnis
 Rumpe moras: vocat ingenti clamore Cithaeron,
 Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum:
 Et vox adsensu nemorum ingeminata remugit. 45
 Mox tamen ardentis adcingar dicere pugnas
 Caesaris, et nomen fama tot ferre per annos,
 Tithoni prima quot abest ab origine Caesar.

Seu quis, Olympiacae miratus praemia palmae,
 Pascit equos; seu quis fortis ad aratra iuuenkos, 50

Corpora

salus intactos, argumen-
 tum carminis, quod nul-
 lus adhuc inter Romanos
 poeta attigit. *haud mollia*
iussa, h. dura, rem non le-
 vem, difficilem, imponen-
 tia. 42. 43 Praeclare il-
 lud: Ades, o Maecenas,
 ex eo ornat, quasi rerum,
 quas dicturus sit, turba in-
 stet, nec, ut multis eum
 exoret, patiat. 43 *Ci-*
thaeronem, Boeotiae mon-
 tem, pascuis nobilem esse
 aiunt Intpp. Primum scire
 velim, unde hoc habeant;
 tum, quorsum *alto clamo-*
re, quod perpetuum est
 venationis; v. inf. v. 413
 (nam ad sacros Bacchan-
 tum ululatus ac clamores
 v. Ouid. Met. III, 702. 703
 referre te hic non potes)
 et sequuntur *Taygeti* (v.

sup. Ge. II, 488) *canes*, quod
 et ipsum ad venationem
 spectat. Itaque de hac ac-
 cipiemus. Tradet autem
 et canum curam v. 404.
Epidaurus cum tota Argo-
 lide *equorum* cura nobilis.
 v. Intpp. Horat. Carm. I, 7,
 9 *Aptum dicit equis Argos*.
 cf. inf. 121. 48 Sollem-
 ni poetarum artificio Au-
 gusti laudes ampliores ad
 annos se feriores maiori-
 que rerum et artis usu fir-
 matos seponit. *Tithonus*
 et ipse ad gentis Iuliae ori-
 gines pertinet. Erat enim
 Trois abnepos, Laomedon-
 tis filius. Tempus, quod
 ab hoc progenitore (nam
 a prima *Tithoni origine* est,
 a Tithono) effluxit ad Cae-
 sarem, pro infinito tem-
 pore ponitur.

51 Vac.

Corpora praecipue matrum legat. Optuma toruae
Forma bouis, cui turpe caput, cui plurima ceruix,
Et crurum tenuis a mento palearia pendent.

Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam, et camuris hirtae sub cornibus aures. 55
Nec mihi displiceat maculis insignis et albo,
Aut iuga detrectans; interdumque aspera cornu,
Et

51 Vaccarum optima-
rum, quae tauro submitti
possint, notas enarrare in-
cipit. cf. Varron. R. R. II,
5: Colum. VI, 1 et 21:
Pallad. Mart. tit. II, 5: Plin.
VIII, 45 f. 70: Geoponic.
XVII, 2. 52 turpe caput,
fronte lata; vt omnes scrip-
tores laudati monent. vn-
de et βῆς εὐρυμέτωπος et
πλατυμέτωπος. Nec ab ad-
spectu decoros Columella
Apenninum alere dixerat
VI, 1, 2 et Plin. VIII, 45 f.
70 Non degeneres existi-
mandi etiam minus laudato
adspectu. Nec tamen tur-
pis et magnus propterea pro
synonymis habenda. cui
plurima ceruix, h. ceruice
longa, et, quod notes, si-
mul firma et crassa, nam
in ceruice robur tauri in
primis spectatur. 54 La-
teribus porrectis, βαθυπλευ-
ρης, esse vult eas vaccas.
Latus autem pro toto cor-
pore, perpetuo vsu. 55

Pes etiam scilicet magnus
est. Hoc naturalis oratio-
nis ordo offert. Poeta to-
tum crus eo nomine de-
signare potuit. Crura au-
tem etiam Varro l. l. bre-
viora potius quam longa
esse voluit, vt ex libris ibi
legendum; sed, dum bre-
via sunt, crassa, compacta
(vt Colum. VI, 1, 3) adeo-
que magna esse possunt.
σκελετὴ παχύτερα μᾶλλον ἢ
μακρότερα Geopon. XVII,
2. camura cornua sunt in-
curua, introrsum conuersa.
v. Macrob. Sat. VI, 4. ἑλι-
κας βόας εὐρυμετώπης Ho-
meri (vt Odyss. λ, 288) non
male comparat Vrsinus.
— 56 Litotes figura est, in-
quit Seruius, id est, valde
placeat, vt Aen. VII, 261
Munera nec sperno. macu-
lis insignis et albo: defi-
nire non ausim, vtrum sint
maculae nigrae in albo
corpore, an albae in nigro
rufouae.

Et faciem tauro propior, quaeque ardua tota,
Et gradiens ima verrit vestigia cauda.

Aetas Lucinam iustosque pati hymenaeos 60

Definit ante decem, post quatuor incipit annos:

Cetera nec feturae habilis, nec fortis arattris.

Interea, superat gregibus dum laeta iuventas,

Solue mares: mitte in Venerem pecuaria primus,

Atque aliam ex alia generando suffice prolem. 65

Optuma quaeque dies miseris mortalibus aevi

Prima fugit: subeunt morbi tristisque senectus:

Et labor et durae rapit inclementia mortis.

Semper erunt, quarum mutari corpora malis:

Semper

60 Aetas iusta patiendi concubitus et puerperium. Colum. VI, 24, 1 *Ex his, qui quadrimis minores sunt, maioresque quam duodecim* (noster decem) *annorum, prohibentur admisura* etc. cf. Varron. R. R. II, 5, 13: Plin. VIII, 45 f. 70. at vide, quam caste et decore poeta hanc rem expresserit; ut et in seqq. *Iusti hymenaei*, iusta et matura aetate initi. 63 sq. *Interea*, in spatio hoc quinquennii, dum iuuenili vigore utuntur boues ac tauri, hos admitte. 64 *pecuaria* non loca h. l., sed ipsa pecora, boues, sunt. cf. inf. 472 *aestiua*. *primus*, h. quamprimum, mit-

te, dum iuuenilis aetas superest, durat. Sic mox *Prima fugit*, vulgo: cito. Ut sint *aetatis mediae*, magis quae iuuentute minor est, quam quae declinet in senium Pallad. IV, 11, 4. — 66 *Optima dies*, ut *optima*, melior, bona aetas, de iuuentute. Sententiam hic insertam, dum ad homines refert vitae brevis ac fluxae conditionem, nec in pecudibus subsistit, non satis cum ceteris vinctam et iunctam esse, non sine causa forte existimes. 69 Varro R. R. II, 5, 17 *Item* (de bobus agebat) *ut in reliquis gregibus pecuariis delectus quotannis habendus, reiiculae reiiciundae,*
Q quod

Semper enim refice; ac, ne post amissa requiras, 70
Anteueni, et subolem armento sortire quot annis.

Nec non et pecori est idem dilectus equino.
Tu modo, quos in spem statues submittere gentis,
Praecipuum iam inde a teneris inpende laborem.
Continuo pecoris generosi pullus in aruis 75
Altius ingreditur, et mollia crura reponit:

Primus

quod locum occupant earum, quae ferre possunt fructus. Colum. VI, 22, 1 *Sed curandum est omnibus annis in hoc aequae atque in reliquis gregibus pecoris, ut dilectus habeatur. nam et enixae et vetustae, quae gignere desierunt, submouendae sunt* etc. cf. eundem de ouibus VII, 3, 13. 14. *quarum corpora*, h. quas cum aliis permutari velis; alias iis submittere, substituere, sufficere. *Semper enim refice*, h. igitur, ut *γὰρ* pro *ἀγα*, *amissa* sc. corpora. 71 Totum locum, et hunc in primis versum, vide imitatione expressum a Nemefiano Cyneg. 200. 205. *Sortiri* etiam sine fortis notione est eligere et substituere.

73 Exquisita varietate, ut Seruius notauit, cum de taurino genere ageret, matrem, nunc, cum de equino, patrem admissa-

rium describit. *Submittere* dicitur vniuerse de iis, qui substituuntur in aliorum locum, aut ad supplendum gregem aluntur; tum proprie de iis, tauris vel arietibus, qui ad admissuram aluntur, h. ut in locum aliorum feturae inutilium succedant. cf. ad Ecl. I, 46. At hic satis definita res et expedita adiecto *in spem gregis*, ut noua proles inde nascatur. — 75 *Continuo*. De forma hac cf. Ge. I, 169. *pecus* h. l. equinum v. 72. Ad notas has generosioris pulli cf. Xenoph. de re equestri pr.: Varron. R. R. II, 7: Colum. VI, 29: Geopon. XVI, 1 et 2. Inter poetas, praeter Oppianum, cf. Nemefian. Cyneg. 240 sqq., ex nostro illustrandus, et Calpurn. Ecl. VI, 51 sqq.

76 *Altius ingreditur*, non ad spiritum et superbiam referendum. Varro l. l.

Cruri-

Primus et ire viam, et fluuios tentare minaces
 Audet, et ignoto sese committere ponti:
 Nec vanos horret strepitus. Illi ardua ceruix,
 Argutumque caput, breuis aluus, obesaue terga: 80
 Luxuriatque toris animosum pectus. Honesti
 Spadices, glaucique; color deterrimus albis,

Et

Cruribus rectis et aequalibus. Columell. l. l. *aequalibus atque altis rectisque cruribus.* *mollia crura reponit*, poetica ratione pro molliter; fit autem hoc, dum crura et ipsa sunt mollia, h. quae facile flecti et incuruari possint. Quod si ars accesserit, tum *sinuat alterna volumina crurum* v. 192. Ab Ennio sumtum hemistichium, notauit Servius. *πῶλον ὑγρῶς κάμπτειν τὰ γόνατα* dixit Xenoph. ibid. c. 1, 6. imitatur Silius XVI, 444 *tum mollia crura superbi Attollens gressus.* Versum etiam in animo habuit Gratius Cyneg. 503 *ardua fundet in auras Crura.* 80 *Argutum caput.* Si caput non habet magnum Varro l. l. §. 5. *exiguum caput* Colum. VI, 29, 2. *breue* Horat. Sat. I, 2, 89. *breuis aluus*, h. venter substrictus. Varro ibid. *ventre modico, lumbis deorsum versum pressis.* Et Nemesian.

244 *Immodicumque latus, paruaeque ingentibus alui.* — 81 *Luxuriat toris animosum pectus*, ornate pro: pectus est torosum et emnens pulpis, vt Serv. ait, h. *latum ac plenum*, vt Varroni ibid. Colum. autem: *lato et muscutorum toris numeroso pectore.* Pallad. *pectus late patens.* *Luxuriare* vero ex more de laetioribus incrementis. 82 Inter pulchros equorum colores refert *spadicem glaucumque.* Quamquam de colorum apud veteres nominibus difficilis est disputatio, ex loco tamen classico Gellii II, 26, post virorum doctorum disputationes hic et ad Grat. Cyneg. 532, et Salm. Exerc. Plin. p. 935 satis apparet, esse spadicem ex rufo genere, et conuenire cum nostro fusco colore a castanea appellato: in equis color *badius, bai, baio.* Nam *phoeniceus, quem tu graece*

Et giluo. Tum, si qua sonum procul arma dedere,
 Stare loco nescit: micat auribus, et tremit artus:
 Conlectumque premens voluit sub naribus ignem. 85
 Densa iuba, et dextro iactata recumbit in armo.
 At duplex agitur per lumbos spina; cauatque

Tellu-

φολύκκη dixisti, et *rutilus* et *spadix*, *phoenicei πυράνυμος*, qui factus graece noster est, exuberantiam splendoremque significant ruboris; quales sunt fructus palmarum arboris, non admodum sole incocti, unde *spadici* et *phoeniceo* nomen est. *Spadica* enim Dorici vocant auulsum e palma termitem cum fructu. Iam *glaucus* in nostrum *grau*, quod proxime ad caeruleum accedit, incidere, ex iis, quae ab Intpp. dicta sunt, apparet. *Album* colorem hic pallidum, et a *candido*, nitente, diversum ponere potuit, etsi alias utrumque nomen promiscue adhibere soleat. Potest tamen et illa ratio probari, ut *candor* in equis quidem aliis laudari potuerit, at in admissario, de quo hic agitur, improbatum fuerit. *Gilvus* tandem flauus color is esse videtur, qui ad mellis colorem proxime accedat. 84 *micat auribus*, in soluta ora-

tione: aures micant in capite, celeriter mouentur, arriguntur. *agiles aures* Nemesian. Cyneg. 245. Et pro: *tremat artubus*, seu artus tremunt, magis poetice dictum, *tremat artus*. — 85 *ignem* praeclare dixit ardentes anhelitus; ut et alii poetae. Hinc *Diomedis equi spirantes naribus ignem* ap. Lucret. V, 29. *Fumant bumentes calida de nare vapores* Nemef. Cyneg. 248. cf. Stat. Theb. VI, 471. 472. 87 *Duplex spina* ab omnibus veteribus in bono equo laudatur. v. Varron. II, 7, 5: Colum. VI, 29, 2: Geopon. XVI, 1. *Innuere* videntur spinam latam, crassam, ut maxime versus clunes tamquam cauum fulcum faciat, nec tamen ipsa spina appareat. Nemesian. Cyneg. 243 *Illis ampla satis laeni sunt aequora dorso*. Idem Calpurn. Ecl. VI, 54 expressit, *Terga sedent*; et forte hinc Ouidii Met. XII,

401 Sic

Tellurem, et solido grauiter sonat vngula cornu.
 Talis Amyclaei domitus Pollucis habenis
 Cyllarus, et, quorum Graii meminere poetae, 90
 Martis equi biuges, et magni currus Achilli.
 Talis et ipse iubam ceruice effundit equina
 Coniugis aduentu pernix Saturnus, et altum
 Pelion hinnitu fugiens inpleuit acuto. (annis 95
 Hunc quoque, vbi aut morbo grauis, aut iam segnior
 Deficit, abde domo; nec turpi ignosce senectae.

Frigi-

401 *Sic tergum sessile, sic
 stant Pectora celsa toris.*
 Contrarium vitium, *exstans*
 spina, apud Varronem, et
 Grat. Cyneg. 526 *si tenuis
 dorso curuatur spina.* 88
Solido cornu, vult vngulas
 duras esse; vt monent Var-
 ro, Colum. l. l. *Sonat*, et
 hoc proprie. v. Xenoph. de
 re equ. c. 1 §. 3. 90 *Cyl-
 larus* equus communiter
 Castori soli tribuitur, qui
ἰππόδαμος iam Homero
 Odyss. λ, 299 dictus. Nec
 minus tamen interdum v-
 terque frater equis infidet.
 Sunt tandem et loca ab
 Intpp. excitata, in quibus
 Cyllarus Polluci tribuitur.
Amyclae, Laconicae vrbs,
 Tyndari regia, vbi educati
 Castor et Pollux. Res nota.
 — 91 *Martis equi* ex Ho-
 mero Il. ο, 119 noti. *cur-
 rus Achillis* h. equi ap. Ho-

mer. Il. π, 148 sq. 92 Ta-
 lem formam habebat (at
 quam ornate hoc poeta
 extulit!) Saturnus, cum
 equi speciem assumsisset,
 vt furta sua cum Philyre
 (vnde Chiron natus) in
 Pelio Opem celaret. v. A-
 pollon. Il, 1236 sq.

96 *abde domo, nec turpi ig-
 nosce senectae.* Varie tenta-
 tus ab Intpp. locus. Litem
 dirimit Nemefiani imitatio
 Cyneg. 141, vbi de catulis
 recenti partu editis: *Sin
 vero haec cura est, melior
 ne forte necetur*, Abdatur-
 ve domo; *catulosque pro-
 bare voluntas*: vbi apparet
 esse, amoueatur, remouea-
 tur, vendatur. Aduoca-
 runt eo et exposuerunt lo-
 cum nostrum Intpp. Co-
 piose eundem tractauit
 Gronov. de Pec. Vet. IV, 8.
Abdere est proprie dare abs
 se,

Frigidus in Venerem senior, frustraue laborem
 Ingratum trahit: et, si quando ad praelia ventum est,
 Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
 Incassum furit. Ergo animos aeuumque notabis 100
 Praecipue: hinc alias artis, prolemque parentum,
 Et quis cuique dolor victo, quae gloria palmae.
 Nonne vides, quum praecipiti certamine campum

Conri-

se, amouere, reiicere. cf. Tibull. II, 1, 82. Iubet itaque poeta, diligentem patremfamilias vendere effectum et inutilem ad admissuram (quamquam ille aliis adhuc laboribus sufficere potest) equum, quamuis senectae miseratio subeat; esse enim eam *turpem*, h. qua ille se turpiter det, nec in Venerem satis animi ac virium habeat. Ovidius hoc Trist. IV, 8, 19 *Ne cadat et multas palmas inhonestet adeptas*; si quidem versus est Ovidii. *turpi finem donata senectae* ad nostri ductum Silius XV, 654. 97 Quanto cum dilectu voluptatem *laborem* (quamquam hoc proprium hac in re. v. inf. ad v. 127) *et ingratum et trahere* pro perficere dixit! 98 *praelia* non ad veram pugnam ac bellum, sed ad ipsam *admissuram*, referenda; et

praelia Veneris frequenter. cf. Aen. XI, 736.

101. 2 Primum itaque in equo obseruandum, quo *animo* ac spiritu, qua *aetate* sit; tum demum altero loco etiam alias *artes*, virtutes, *prolemque parentum*, h. si quos alios iam pullos iidem, a quibus natus est, parentes ediderint, qua ii sint indole, quo vigore. Tandem hoc obserua, quem sensum victoriae aut ignominiae habeat.

103—112 Praeclare haec exemplo splendidissimo exornat. Nota et modum illud afferendi: *Nonne vides, ut*. Expressus autem locus ex Homero II. ψ, 362 sqq., quem comparent harum rerum studiosi; nam singula enotare longum esset. cf. quoque Aen. V. 144 sq. Iunctura autem sententiarum sic instituenda:

Conripuere, ruuntque effusi carcere currus, (105
 Quum spes adrectae iuuenum, exsultantiaque haurit
 Corda pavor pulsans : illi instant verbere torto,
 Et proni dant lora : volat vi feruidus axis :
 Iamque humiles, iamque elati sublime videntur
 Aera per vacuum ferri, atque adsurgere in auras :
 Nec mora, nec requies ; at fulvae nimbus arenae 110
 Tollitur : humescunt spumis flatuque sequentum :

Tantus

da: Nonne vides, — vt
nec mora nec requies sit,
 nimbus arenae tollatur, vt
 humescant etc. Sed haec
 inuersione facta maiore
 spiritu pronuntiata sunt.
 — 104 *corripuere certa-*
mine, pro *curfu*, quo cer-
 tant. *effusi carcere*. v. Ge.
 I, 512. 105 *spes arrec-*
tae iuuenum, h. aurigarum;
 in soluta oratione: *animi*
sunt arrecti spe. Ita et ex-
 ponenda Aen. XI, 452 *ar-*
rectae stimulis haud molli-
bus irae; V, 138 *laudum*
arrecta cupido. *exsultan-*
tia corda h. micantia, tre-
 pidantia, non modo metu
 ignominiae, vt dixit Lu-
 cret. III, 142 *Hic* (in pecto-
 re) *exsultat enim Pavor ac*
Metus; verum etiam omni-
 no toto illo animi motu,
 quo in tali tempore animus
 agitari solet. Arbitror
 enim, omnem illum ani-

mi tumultum et aestum
 spe, metu, expectatione,
 laudis studio, pudore sub-
 inde pectus vexante, a poe-
 ta per *pauorem* significari.
Pavor autem *haurit corda*,
 exhaurit, dum sanguinis
 liberum meatum interclu-
 dit et impedit, quod sen-
 sus et experientia docet.
 Hinc pallor. 106 *verbe-*
re torto, torti flagelli; aut
verber pro flagello; vt sae-
 pissime. 107 *volat vi*,
 cum impetu. 108. 109
Iamque humiles — plane ex
 Hom. I. I. 368. 369. Quam
 magnifica autem illa: *Aera*
per (nam *vacuum* ornat,
 vt saepe) et *adsurgere in*
auras! 110 *fulvae nimb-*
us arenae Tollitur: cer-
 tauit cum Homer. I. I. 365
 ὑπὸ δὲ τέφρῳσι κονίη Ἰσάρ
 ἀειρομένη, ὥς τε νέφος ἢ εἰς
 ἑλλε.

Tantus amor laudum, tantae est victoria curae.
 Primus Erichthonius currus et quatuor ausus
 Iungere equos, rapidusque rotis insistere victor.
 Frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere, 115
 Inpositi dorso, atque equitem docuere sub armis
 Insultare solo, et gressus glomerare superbos.
 Aequus vterque labor: aequae iuuenemque magistri
 Exquirunt, calidumque animis et cursibus acrem.

Quam-

112 *amor laudum*, cupiditas, ut semper poetae.

113 *Erichthonius*, Athenarum rex post Amphictyonem. Eum quadrigas invenisse, Centauros equorum primos domitores fuisse, non quidem perpetua ac constans, plurimorum tamen narratio est. Poeta h. l. *Lapithas* nominat (quos a saltu *Pelethronio* in Pelio Thessaliae declarat) aut ut fabulam ad eos transferat a Centauris, aut ut hos inter Lapitharum genus referat; quod verum esse videtur. — 114 *rotis insistere victor*, quadrigarum cursu certare.

115 *gyros dedere*, h. inuenere, docuere, equum in gyrum flectere. 116 *equitem* veteres Grammatici pro equo dictum volebant. v. Gell. XVIII, 5: Macrobian. Sat. VII, 9. Perperam. Cur

eques non insultare dicatur, qui et incedere, decurrere? *angusto prius ore coercens* *Insultare docet campis* iam Varius ante Virgilium dixerat apud Macrobian. VI, 2. *eques sub armis*, armatus. *Lapithae* itaque *docuere*, exemplo sc. suo, *equitem insultare solo*, h. primi fuere huius artis auctores, et *glomerare gressus*, h. facere, ut equus glomeraret gressus. 118 In vtroque equorum usu, nimirum et equestri hoc, cursus quadrigarumque, et admissionis illo (sic sententiarum ordo v. 95 postulat) iuventus omnium maxime et vigor iuuenilis spectatur; nec refert, eum iam multis praeliis interfuisse et praeclaro genere aut stirpe esse ortum; nisi scilicet iuuenilis aetas adfit.

121 *Epi-*

Quamuis saepe fuga verfos ille egerit hostis, 120
Et patriam Epirum referat, fortisque Mycenae;
Neptunique ipsa deducat origine gentem.

His animaduersis instant sub tempus, et omnis
Inpendunt curas denso distendere pingui,
Quem legere ducem, et pecori dixere maritum: 125
Pubentesque secant herbas, fluuiosque ministrant,
Farraque; ne blando nequeat superesse labori;
Inualidique patrum referant ieiunia gnati.
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes,

Atque,

121 *Epirus* (v. sup. Ge. I, 59) et *Mycenae* cum tota Argolide (v. sup. v. 44) equos praestantissimos alebant. 122 Quamuis genus ducat ab ipso Neptuno, a quo et Cerere, in equum conuersis, *Arion* ille notissimus in fabulis equus natus fuit. Variat tamen fabula.

123 — 134 De admissura ipsa praecipit. Equus et taurus (nam v. 49 de utroque praecipere incipiebat) ea ingruente saginandi, equae ac vaccae sunt macerandae. Comune praeceptum Varronis II, 5, Columellae, Palladii, et omnium, qui hac de re praeceperunt. *pingue* pro pinguedine, *sagina*. *denso*, non laxo, quod

quibusdam potionibus per fraudem agasones facere consueuerunt, ut bene Servius. Idem *dixere*, h. designauere. Horat. Od. II, 7, 27 *Quem Venus arbitrum dicit bibendi? fluuios*, aquam. 127 Vt possint sufficere — et ne pulli prodant patrum maciem et infirmitatem. Colum. VI, 27, 8 *eoque tempore, quo vocatur a feminis, robRANDUS est largo cibo; et, appropinquante vere, ordeo ERUOQUE saginANDUS, ut Veneri supersit; quantoque fortior inierit, firmiora semina praebeat futurae stirpi.* cf. eund. VI, 24: Varr. II, 5, qui et II, 2, 13 *ordeum si est datum, firmiores sunt ad laborem sustinendum.* conf. supra ad v. 97.

— 129 Ipsas autem feminas,
Q5 equas

Atque, vbi concubitus primos iam nota voluptas 130
 Sollicitat, frondisque negant, et fontibus arcent:
 Saepe etiam cursu quatiunt, et sole fatigant,
 Quum grauius tunsis gemit area frugibus, et quum
 Surgentem ad Zephyrum paleae iactantur inanes.
 Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus 135
 Sit genitali aruo, et sulcos oblimet inertis:
 Sed rapiat sitiens Venerem, interiusque recondat.

Rursus

equas et vaccas, ante admissuram de instituto extenuare solent. *Voluptatem* hic stimulos, desiderium voluptatis, esse, obuium est. cf. Ecl. II, 65: Aen. X, 846. Ea voluptas *sollicitat concubitus*, magis poetice quam: sollicitat, stimulat, eas ad concubitus. *nota voluptas*, cuius iam sensum habent, quam sentire incipiunt. Notum enim latissime patet poetis ad ea non modo, quibus adfueti sumus, verum etiam, in quibus cum maxime versamur, quae sentimus, quorum conscii sumus, et quae quocumque alio modo nos attingunt. 132 *quatiunt*, conficiunt, vt vires relaxentur. Versum 132 expressit Val. Flacc. III, 21. — 133 cf. Ge. I, 192 et 298. h. medio aestu. Mense Iulio admittuntur tauri; at

equi iam inde ab aequinoctio verno. 135. 136 Ne partes genitales sint obtusiores, nimia obefitate, ad usum quem habent in concipiendo fetu. Sic Horat. Od. III, 1, 42 *purpurarum* — *usus* pro purpuris, quibus quis utitur. Sup. Ge. II, 466 *corrumpitur usus oliui*, h. oleum, quo vtuntur. Sic h. l. *usus arui g.* pro: ne aruum g. sit obtusius, quo ad concipiendum opus est; quod doctius inuertit: *ne usus sit aruo g. obtusior*. Hoc idem exprimitur altero membro: *ne luxus oblimet sulcos inertes*, h. ne eae partes (*sulcos* eadem metaphora appellat, qua, secundum Graecos, qui *αὐλακας* dixere, iam Lucretius erat usus, vt *aruum* et alia dicuntur) oblimatae sint, h. obductae, pinguedine interclu-

Rursus cura patrum cadere, et succedere matrum
 Incipit. Exactis grauidae quum mensibus errant:
 Non illas grauibz quisquam iuga ducere plaustris,
 Non saltu superare viam sit passus, et acri (140
 Carpere prata fuga, fluuiosque innare rapaces.
 Saltibus in vacuis pascant, et plena secundum
 Flumina: muscus vbi, et viridissima gramine ripa,
 Speluncaeque tegant, et faxea procubet vmbra. 145
 Est lucos Silari circa ilicibusque virentem
 Plurimus Alburnum volitans, quoi nomen asilo

Roma-

terclusae: sed vt celeriter concipiant. Haec vltima v. 137 ex Lucret. IV, 1203. 1204 expressit, at et castius et venustius. Alio sensu *Venerem rapere* apud Horat. Sat. I, 3, 109.

138 Admissura facta admissarii negliguntur, et tota cura in matres grauidas conuertitur. 139 Cum vicinae partui sunt, *exactis grauidae mensibus errant*. v. Varron. II, 7, 10 et reliquos de R. R. scriptores. *Rursus* aduersatiue; exponi sane potest: Contra vero. Alias simpliciter est porro. 140 Proprie plaustra ducuntur a bobus iugo iunctis. Sed poetica ratio vulgarem inuertit. Quamquam vero idem praeceptum ad equam, qua-

drigis seu bigis iungendam, pertinet, orationem tamen poeta ad genus bovillum magis deflectere videtur. *acri fuga*, celeris cursu. 143 *Saltus vacui*, in quibus solae, quietae, otiosae pascant; *plena flumina*, ne, dum aquam ex alto hauriunt, fetum comprimant.

146—156 Arcendum esse a grauido pecore asilum ait, qui cum in omnibus pascuis, in primis in pratis aquosis, obuius sit; maxime tamen in silvis montis Alburni, iuxta Silarum, Lucaniae fluuium, qui Tanagrum recipit, frequens esse solet. Est autem *asilus*, noto inter Romanos nomine, graeco *oestrus* dictus, v. Odyss. x, 300, *volitans*,

Romanum est, oestrum Graii vertere vocantes;
 Asper, acerba sonans: quo tota exterrita siluis
 Diffugiunt armenta; furit mugitibus aether 150
 Concussus, silvaeque, et sicci ripa Tanagri.
 Hoc quondam monstro horribilis exercuit iras
 Inachiae Iuno pestem meditata iuuencae.
 Hunc quoque, nam mediis feruoribus acrior instat,
 Arcebis grauido pecori, armentaque pasces 155
 Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.

Post partum cura in vitulos traducitur omnis:

Conti-

litans, h. insectum, e vesparum genere, (nec multum ab eo diuersus *μύωψ*, forte et *tabanus* apud Varonem R. R. II, 5, 14, quem eundem vulgo cum asilo putant,) sine proboscide, at cum aculeo seu spiculo in cauda acutissimo, quo oua intra cutem armentorum demittit. 148 *vertere vocantes*, poetica periphrasi: vocant, reddunt. — 149 *asper*, iracundus, qui facile exacerbatur. *acerba sonans*, pro acerbe; edens alarum membranarum sonitum et susurrum gravissimum. Ex Lucret. V, 34. 150 *diffugiunt*, cf. Valer. Flacc. III, 581. *furit aether*, pro: furit mugitus per aethera, h. e. aether resonat furentum

mugitu. 151 *siccus Tanager*, aestu solis exsiccatus. Habuit autem poeta ante oculos Homer. Odys. x, 300 sq.: Apollon. I, 1265 sqq. 152 *Hoc monstro*, hoc asilo, quem immisit, *Inachiam iuuenecam*, Io, Inachi filiam, in vaccam mutatam, in furorem coniecit Iuno. 153 *pestem meditata*, graue malum excogitauit. 154 *mediis feruoribus*, medio die; at illud ornatius. Sic inf. v. 331 *mediis aestibus*. *acrior instat*, saeuus vexat. 155 *arcebis pecori*, exquisitius quam a pecore. 156 *astra ducunt noctem*, quae iis in conspectum venientibus succedit. Alias noctem, *noctis currum*, sequi dicuntur *sidera*. v. Tibull. II, 1, 87. 158 sqq.

Continuoque notas et nomina gentis inurunt:
 Et quos aut pecori malint submittere habendo,
 Aut aris feruare sacros, aut scindere terram, 160
 Et campum horrentem fractis inuertere glebis:
 Cetera pascuntur viridis armenta per herbas.
 Tu quos ad studium atque vsum formabis agrestem,
 Iam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
 Dum faciles animi iuuenum, dum mobilis aetas. 165

Ac

158 sqq. Post feturam et partum cura patrisfamilias ad pullos et vitulos conuertitur. In vitulis subsistit poetae studium. *Nomen stirpis ac generis inurunt, nota* (v. ad Calpurn. V, 84) seu signo, quo id denotetur, *et iis, quos malint* —. Verum sic deest alterum membrum. Ergo *et quos* debet esse explicativum, et iis quidem hoc facere, iis notas inurere solent, quos etc. 159 *submittere*. v. ad v. 73. *habendo*. v. Ge. I, 3. Ad sententiam v. Varron. R. R. II, 7, 15. *aris feruare* decen-
 tius erat quam lanio tradere. 161 *campum horrentem*, spinis et herbis obductum, incultum. 162 *cetera armenta*, reliqui quidem omnes vituli in communi grege pascuntur.

163 Transit poeta ad aliud praeceptum, de maturatione iuuenos domandi cura, quod nunc orditur: *Tu quos*, qua formula et alibi vtitur. Praecipit igitur eos, quos ad studium agreste, h. opus rusticum, educare paras, hos iam vitulos adfuefacere labori. Ita v. 162 ad superiora refertur. Rationem domandi boues a Varrone petiit de R. R. I, 20. cf. Colum. VI, 2: Pallad. IV, 12. 164 *viamque insiste domandi*, h. et iam tum mature doma, artem et rationem ingredi, curam suscipe domandi. 165 *faciles animi*, molles, dociles. v. ad Tibull. I, 1, 40. *mobilis aetas*, in qua corpus mobile, *εὐκίνητον*, flexile, agile, vegetum.

Ac primum laxos tenui de vimine circlos
 Ceruici subnecte: dehinc, vbi libera colla
 Seruitio adsuerint, ipsis e torquibus aptos
 Iunge pares, et coge gradum conferre iuuenkos:
 Atque illis iam saepe rotae ducantur inanes 170
 Per terram, et summo vestigia puluere signent.
 Post valido nitens sub pondere faginus axis
 Instrepat, et iunctos temo trahat aereus orbis.
 Interea pubi indomitae non gramina tantum,
 Nec vefcas salicum frondes, vluamque palustrem, 175
 Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fetae,
 More patrum, niuea inplebunt mulctraria vaccae,
 Sed tota in dulcis confument vbera natos.

Sin

166. 167 Expressit ver-
 sum Nemesian. Cyneg. 184.
 — 168 *aptos*, vinctos, ne-
 xos et illigatos inuicem
 ex vimineis illis vinculis;
 non ex cornibus, vt iam
 tum stupor hominum mul-
 torum ferebat. 170 *ro-
 tae inanes*, vacua plaustra,
 quorum mox vestigia in-
 tellige leuiter expressa in
 puluere; quia leuia sunt.
 — 172 Tandem plastro
 ponderoso et onusto iun-
 gantur. At quam ornate
 hoc extulit! Pars ex Ho-
 meri illo Il. ε, 838 μέγα δ'
 ἔβραχε φήγινος ἄξων, versa.
temo aereus, aere, nunc
 ferro, firmatus. *iuncti or-*

bes, rotae, h. currus, cui
 temo iunctus est. 174
pubi indomitae, vitulis non-
 dum domitis, donec do-
 mentur. 175 *vescas sa-
 licum frondes*, exiles, te-
 nues, parum succofas. *ves-
 cum papauer* Ge. IV, 131,
 parua grana habens. *vlua*,
 herbae ac calami palustris
 genus, eadem cum *typha*
 nostra habetur. 176 *Sed*
 etiam *frumenta sata*, her-
 bas nouellae fegetis. vid.
 Varron. R. R. II, 5, 17.
 — 176 — 178 Praeceptum a
 multis veteribus et recen-
 tioribus, cum de bouillo
 tum de ouillo genere re-
 petitum. cf. Varron. R. R.

II, 2,

Sin ad bella magis studium, turmasque feroces,
 Aut Alphea rotis praelabi flumina Pisae, 180
 Et Iouis in luco currus agitare volantis;
 Primus equi labor est, animos atque arma videre
 Bellantum, lituosque pati; tractuque gementem
 Ferre rotam, et stabulo frenos audire sonantis;
 Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
 Laudibus et plausae sonitum ceruicis amare. (185
 Atque

II, 2, 17: Colum. VII, 4, 3: Geopon. XVIII, 3 extr. Et pulchri versus Calpurnii Ecl. V, 36 iam ab aliis laudati: *Parce tamen fetis; nec sine compendia tanti, Destruat ut niueos venalis caseus agnos; Nam tibi praecipuo fetura colatur amore.* Dum addit *more patrum*, int. quod solebant maiores facere, prisci patresfamilias et agricolae. Ambiguum quidem per verba est, vtrum fecerint; ex Varrone tamen videtur probabilius esse alterum, matribus olim mulgendo fuisse lac subductum.

179 — 181 Sin magis est studium *formare* (v. 163) pullos (igitur quae de vitulis praecepit, ad equos iugo rusticoque vsui destinatos non minus perti-

nent). *ad bella turmasque*, h. vsus bellicum, *aut praelabi*, s. praeterlabi, *rotis*, quadrigarum certamine, sc. magis studium est. De certamine Olympico eum loqui, satis patet, quod habebatur iuxta Alpheum. vid. v. 19. In luco Iouis erat stadium, ut ex Strabone et Pausania apparet. — 182 — 184 Ante omnia equus adfuefaciendus est *videre*, ut videat, videre toleret bellantes, seu pugnas et lituos tubasque audire, aut strepitum currum frenorumque *ferre*, perferre auribus; *rotam*, currum, *gementem tractu*, stridentem, dum trahitur, et in *stabulo frenos audire sonantes*. De hoc v. Varron. R. R. II, 7, 12: Geop. XVI, 1. res nota. 186 Expressit verba Nemesian. Cyneget. 295. 296.

187 iam

Atque haec iam primo depulsus ab ubere matris
 Audeat, inque vicem det mollibus ora capistris
 Inualidus, et iamque tremens, et iam inscius aevi.
 At, tribus exactis ubi quarta adcefferit aestas, 190
 Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
 Conpositis, sinuetque alterna volumina crurum;
 Sitque laboranti similis: tum cursibus auras,
 Tum vocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
 Aequora, vix summa vestigia ponat arena: 195
 Qualis, Hyperboreis Aquilo quum densus ab oris
 Incubuit, Scythiaeque hiemis atque arida differt
 Nubila: tum segetes altae campique natantes
 Lenibus horrescunt flabris, summaeque sonorem
 Dant filuae, longique vrguent ad litora fluctus: 200
 Ille

187 *iam primo depulsus ab ubere*, pro: quam primum, statim ac. cf. sup. v. 130. *audeat*, docte pro faciat. *inuicem*, vicissim, quod his adfuescit opera tua. 189 Equus ferox, indomitus, potest videri *conscius* esse *aetatis*, iuventae, vigoris, virium. itaque *inscius aevi*, virium, quas nondum nec habet nec expertus est. Recte Servius: nondum habens ab annis fiduciam. 190 v. Varron. R. R. II, 7, 13: Colum. VI, 29, 4. 191. 192 *Carpere gyrum*, vt viam, campum, h. in gyrum seu

orbem ire. *sonare gradibus conpositis*, incedere, vngula sonante, gressibus numerosis. *sinuet alterna volumina crurum*, h. alte tollat, iactet, crura alternis. at quam pulchre! — 193. 194 *tum cursibus auras* Tum vocet, h. tum, tum, volare incipiat. *vocet*, h. prouocet, vt saepe poetae.

196 — 200 Cursus celeritatem cum vento comparat. Volat equus, *qualis aquilo*, cum — etc., *volat*. Quia autem tot ornamentis sententia erat intercepta, *Ille* volat interposuit.

Ille volat, simul arua fuga simul aequora verrens.
 Hic vel ad Elei metas et maxima campi
 Sudabit spatia, et spumas aget ore cruentas:
 Belgica vel molli melius feret effeda collo.

Tum

posuit. *Hyperboreas oras* simpliciter pro borealibus et septentrionalibus, ut infra v. 381 et IV, 517, dixit. *Aquilo densus*, non, ut volunt, qui denset nubila; sed qui dense, magna cum vi et impetu, late fertur; *differt hiemes* seu procellas, h. dissipat, ex Lucret. I, 273. *arida nubila*, nubes sine pluuiis. *campi natantes*, segetes undantes ac fluctuantes; illustratum dudum a viris doctis. *Lenia flabra* videntur ab aquilone, qui densus incumbit, aliquantum esse aliena, sed segetes, utpote humiliores et cedentes, lenius, leniore cum strepitu, agitantur; arbores contra, maiorem venti impetum sustinentes, sonorem edunt ac fragorem. *longi fluctus*, qui longe, e longinquo, veniunt, at multo exquisitius, *urguent*, protrudunt se, voluntur. *Ille*, aquilo, volat—*fuga*, de celeri cursu ac motu, ut saepe poetae. *verrere* de ventis, ex more poetarum, pro perflare.

202 — 204 Hic vel bonus erit in certaminibus, e quibus Olympica, tamquam praestantius genus, memorat; vel agitandis curribus. At quam ornate singula! *maxima spatia*, pro magnis. De *spatiis* Ge. II extr. *Sudabit*, plus quam decurret. E curribus *effeda Belgica* ponit. Solent generosiores equi iungi bigis quadrigisque lautorum hominum, ut passim Caesarum, curribus triumphalibus, thensis, ut ap. Horat. Ep. II, 1, 192 de pompa triumphali in theatro exhibita etc. Hos currus ac rhedas, quae homines vehunt, *effeda* vocavit, et a nobiliore genere siue etiam ab origine, *Belgica*; apud Belgas enim, ut apud Britannos, usus eorum erat, et quidem bellicus, ut ex Caesare de B. Gall. constat. *feret*, equus dicitur *ferre currum*, h. rapere, raptim auferre. *molli collo*, domito. Serv.

R

206 ante

Tum demum crassa magnum farragine corpus 205
Crescere iam domitis finito: namque ante doman-
Ingentis tollent animos, prensique negabunt (dum
Verbera lenta pati, et duris parere lupatis.

Sed non vlla magis vires industria firmat,
Quam Venerem et caeci stimulos auertere amoris,
Siue boum siue est cui gratior vltus equorum. (210
Atque ideo tauros procul atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositum, et trans flumina lata:
Aut intus clausos satura ad praesepia seruant.
Carpit enim vires paullatim vritque videndo 215
Femina: nec nemorum patitur meminisse nec herbae.
Dulcibus illa quidem inlecebris et saepe superbos

Corni-

206 *ante domandum*, ante quam domentur, πρὸ τῆς παλοδαμνεῖσθαι. 207. 208 *prensi* proprie. v. Ge. I, 285. *verbera lenta*, lenti flagelli. *lupatum* frenum, lupis seu aculeis ferreis munitum.

209 Transit ad locum praeclarum de furore armentorum ex Veneris stimulis. Parat autem transitum commemoratione exhaustarum nimia Venere virium. 210 *caeci amoris*, non, oculis capti, sed, occulti, clam per venas et ossa faeuientis. 212 Habuit locum ante oculos Columella VI, 27, 8 et ver-

sum sequentem Gratius Cyneg. 377 *trans altas ducere valles* Admoneo; *latumque fuga superabitis amnem*. Ouid. Art. II, 487 *spatio remota per loca diuiduos amne equos* dixit. — 213 Dum mons est *interpositus* inter duo, vtrique est *oppositus*, obiectus. *lata* non otiosum est. 214 *satura praesepia* sunt plena, quae adeo saturent. — 215 *vritque videndo*, pas- siue, macerat, consumit, dum cernitur. 217 Illa quidem saepe amantes etiam pugnare cogit inter se. Loca alia poetarum de pugna taurorum congesse Cerda.

Cornibus inter se subigit decernere amantis.
 Pascitur in magna silua formosa iuuenca:
 Illi alternantes multa vi praelia miscent 220
 Vulneribus crebris: lauit ater corpora sanguis,
 Versaque in obnixos vrguentur cornua vasto
 Cum gemitu: reboant silvaeque et longus Olympus.
 Nec mos bellantis vna stabulare: sed alter
 Victus abit, longeque ignotis exulat oris; 225
 Multa gemens ignominiam plagasque superbi
 Victoris; tum, quos amisit inultus, amores
 Et stabula adspectans regnis excessit auitis:
 Ergo omni cura vires exercet, et inter

Dura

Cerda. Plura in Statio et Flacco passim reperias. Iactant se in hoc argumento poetae.

219 Totus versus vnum illud Apollonii II, 89 exprimit: *φορβέδος ἀμφὶ βοός*. De versu ipso, qui, vt nunc est, ingratus et ieiunus esse videtur, emendando vid. var. lect. in altera Edit. — 220 *alternantes*, ἀμειβόμενοι, pro vicissim, inuicem inter se. Hos prope ipsos versus inseruit poeta Aen. XII, 720—723. 221 *lauit*, poeticum verbum, pro tingit, perfundit, defluit de corpore. Mox *obnixos* cum dilectu et vi. Nec omisit huius vocis usum Statius, cum imita-

tione hunc locum exprimeret Theb. IV, 399. — 226 Multum gemens — propter vulnera a victore accepta. 227 Valerius Flaccus, iam Cerda monente, hinc accepit: *taurus victor vbi -- reuisit Et patrium nemus, et bello quos vltus amores*. L. II, 548. 549. — 228 *stabula adspectans*, respiciens, retorquens oculos; vt facimus in re, quam inuiti relinquimus. *excessit*, docte tempus mutat; pro excedit.

229 sqq. Praestantissimum hunc locum, vt iam dudum viderunt cum Scallig. Poet. cap. 14 Intpp., imitati sunt Lucan. II, 601 — 607 praeclaro loco, Sta-

Dura iacet pernox instrato faxa cubili, 230
 Frondibus hirsutis et carice pastus acuta:
 Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
 Arboris obnixus trunco: ventosque laceffit
 Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.
 Post, ubi conlectum robur viresque relectae, 235
 Signa mouet, praecepsque oblitum fertur in hostem:
 Fluctus ut, in medio coepit quum albescere ponto,
 Longius, ex altoque, sinum trahit; utque, volutus
 Ad terras, inmane sonat per faxa, neque ipso
 Monte minor procumbit: at ima exaestuât vnda 240
 Verticibus, nigramque alte subieclat arenam.

Omne

tius Theb. II, 323 — 330, Silius Ital. XVI, 4 — 10. — 230 *instrato*, h. l. non *instrato cubili*, in nudo solo. Mox *carex*, iunci genus. cf. Ecl. III, 20. 232 *irasci in cornua discit*. Cum sententia obuia sit, in ratione grammatica aliquis haerere possit. *Irasci in aliquem* nemo, puto, pro *alicui* dixerit; sic tamen accipi video. Sed in poetico sermone duos modos confundere licet: irascens exercet se in cornua, seu in cornuum usum, iam pro *iratus exercet se* simpliciter *irascitur* dixit. Eadem forma iam Euripides usus erat Bacch. 742 Ταῦτοι — καὶ εἰς κέρας θυμώμενοι.

Expeditiore ratione dictum: *Armenti modo dux vires in cornua sumo*, Ouid. Met. VIII, 882. Ceterum hos versus iterum apposuit poeta Aen. XII, 103 — 106. — 236 Pulchre ex re militari, cum signa, aquilae, inferuntur. conf. Ge. IV, 108. *oblitum*, qui omnem iam aduersarii sui memoriam animo dimiserat, adeoque securum. Nil hic est, cur aestues. 237 — 241 Laudata a multis comparatio, ex Hom. II. δ, 422 — 426 expressa, notante iam Macrob. V, 13, repetita eadem Aen. VII, 528 — 530. *albescere*, quod de spumantibus maris fluctibus dictum, praeclare pro *existere*,

Omne adeo genus in terris hominumque fera-
rumque,

Et genus aequoreum, pecudes, pictaeque volucres,
In furias ignemque ruunt. Amor omnibus idem.

Tempore non alio catulorum oblita leaena 245

Saeuior errauit campis: nec funera volgo

Tam multa informes vrsi stragemque dedere

Per filuas. Tum saeuus aper, tū pessima tigris.

Heu, male tum Libyae solis erratur in agris.

Nonne vides, vt tota tremor pertentet equorum 250

Corpora, si tantum notas odor attulit auras?

Ac neque eos iam frena virū, neque verbera saeua,

Non scopuli, rupesque cauae, atque obiecta retardant

Flumi-

stere, oriri, surgere. *trahit sinum*, facit, sinuatur, longe et ex alto versus littus.

242 sqq. Multi poetae varie hunc locum tractarunt. Sed proxime noster Lucretii vestigia pressit, imprimis I, 12 sqq. vna cum Aristot. loco Histor. Anim. VI, 18. 246 *errauit*, pro est, esse solet. Poeticam orationem considera: dicta haec pro: tum ferae, e quibus leaenas et vrsas primo loco nominat, sunt saeuissimi ingenii. 247 *informes vrsi*, deformes, turpes. 249 Cf. loc. ap. Calabrum Paralip. V, 373.

374. 377. 378. Formam orationis iam supra vidimus I, 448 *Heu male tum* etc.

251 *si notas odor attulit auras*, exquisitiore ratione dictum, quam *si odor allatus est, si aerae odorem attulere*; modo teneas, odorem sic esse rem, quae olfactus sensum excitet, emitendo corpuscula, quibus aerae ingrauescunt. 253

Variū versum poetae nostro propositum fuisse, notant Interpp. *Non amnes illum medii, non ardua tardant*; apud Macrob. Sat. VI, 2 p. 381. *fl. torquentia vnda*, fluctu et impetu suo. Mox

Flumina, conreptosque vnda torquentia montis.
 Ipse ruit dentisque Sabellicus exacuit fus, 255
 Et pede profubigit terram, fricat arbore costas,
 Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat.
 Quid iuuenis, magnum cui versat in ossibus ignem
 Durus amor? Nempe abruptis turbata procellis
 Nocte natat caeca serus freta: quem super ingens 260
 Porta tonat coeli, et scopulis inlisa reclamant
 Aequora; nec miseri possunt reuocare parentes,
 Nec moritura super crudeli funere virgo.

Quid

montes sunt fragmina, faxes
 ruentium montium.

255 Loca alia poetarum
 congefere Guellius et Cer-
 da. At praeiuit poetarum
 pater II. 2, 416: 2, 475: He-
 siod. Scut. 386 sqq. 257
durat, indurat. Plin. VIII,
 52 f. 78 *Sues ferae semel*
anno gignunt. Maribus in
coitu plurima asperitas.
Tum inter se dimicant, in-
durantes attritu arborum
costas lutoque se tergoran-
tes. cf. Aristot. Hist. Anim.
 VI, 17. Res satis nota. *Sa-*
bellicus fus, ex montibus
 Sabinis.

258 — 263 Ad Leandri
 Hellepontum tranantis, ut
 Hero potiretur, audaciam
 respici, obuium est. Prae-
 ter Musaei Grammatici car-
 men et Ovidii Epistolam
 cf. Stat. VI Theb. 542 — 7.

serus, fero tempore. *nocte*
caeca, tenebricosa. *νόστιον*
πλωτῆρα dixit Musaeus.
procellae abruptae, h. ab-
 rumpentes se, ut *prorup-*
tus, *praeruptus*, adeoque
 praecipites, cum impetu
 ruentes. 261 *Porta to-*
nat coeli, h. e. coelum, ab
 Ennio et Homero peti-
 tum esse, iam in Seneca Epist.
 108 extr. legitur. Ratio
 inter plures inanes, quas
 afferunt Intpp., vera est
 illa, quod coelo, Olympo,
 poetae tribuunt regiam,
 templum, adeoque etiam
 fores, limina, *portas*. cf.
 Homer. II. 2, 749: 2, 393
 sq. Portarum autem recte
 mentio fit, cum de fulmi-
 ne e nubibus emisso agat,
 quod per ostium exire vi-
 deri potest. 262. 263 Nec
 cogitatio de luctu paren-
 tum,

Quid lynces Bacchi variae, et genus acre luporum,
Atque canum? quid, quae inbelles dant praelia cer-
vi? 265

Scilicet ante omnis furor est insignis equarum:
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumfere quadrigae.
Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem
Ascanium: superant montis, et flumina tranant. 270
Continuoque auidis vbi subdita flamma medullis:
Vere magis, quia vere calor redit ossibus: illae
Ore omnes versae in Zephyrum stant rupibus altis,
Excep-

tum, et quod amata puella
eius morti superstes esse
nolet, eum retinet. 264
maculosa lynx Aen. I, 323.

266 Quid haec omnia
commemorem, cum om-
nium praesentissimum ex-
emplum in equis ipsis sit.
hinc τὸ scilicet, profecto.
— 267 *mentem* pro indole
dixit, ut tam furioso amo-
re rapiantur. Fabula de
Glaucō vel ex *Palaephato*
et *Ouidio* nota. Alebat
ille equos *Potniis*, qui
Boeotiae vicus erat, non
longe a Thebis, quibus
Venus furorem immisit, ut
ipsius domini membra di-
laniarent, quoniam ab eo
ab admissione arcebantur.
Sed diuersas causas alii
memorant. Ποντιάδες πῶ-
λοι. Eurip. Phoeniss. 1130.

— 269 Solito more poeta
pro quouis monte ac flu-
vio certum montem ac flu-
vium ponit. *Gargara*,
vertex quidam montis *Idae*
iuxta *Troiam*. cf. *Ge.* I, 102.
Ascanius lacus *Bithyniae*
sub *Olympum* montem, fa-
tis quidem notus, at hic
fluuius ex eo exiens intel-
ligendus; nam *sonantem* et
equis transmittendum me-
morat. Meminerat autem
eius fluuii *Euphorion*, (v.
Strabo XIV p. 999 C. D.),
e quo non pauca mutua-
tum esse *Virgilium* me su-
spicari alibi professus sum.
— 273 Res vulgata, vete-
res credidisse, ἐξ ἀνεμῶν θοῶν,
vento grauidas reddi posse
equas. Praeter *Cretam* (v.
Aristotel. Hist. Anim. VI,
18) in *Lusitania* circa *Odyf-*
siponem

Exceptantque levis auras: et saepe sine vllis
 Coniugiis vento grauidae (mirabile dictu) 275
 Saxa per et scopulos et depressas conuallis
 Diffugiunt; non, Eure, tuos, neque Solis ad ortus;
 In Borean Caurumque, aut vnde nigerrimus Auster
 Nascitur, et pluuio contristat frigore coelum. (280
 Hic demum, hippomanes vero quod nomine dicunt

Pasto-

siponem (cf. Varron. R. R. II, 1, 19) fauonio seu zephyro flante id potissimum contingere, existimatum est, quoniam aestuantes amore equas versus Oceanum currentes zephyrum hiantem ore excipere videbant. Vide in primis Colum. VI, 27, 3 sqq., vbi totus hic locus adscribitur. Res iam Homeri aetate nota. v. Il. π, 150. 151. Apud eundem ex Borea suscepti equi Il. v, 222 sqq. — 277 — 279 non E. t. Duplici ratione haec accipi possunt et solent; aut vt ad vnum zephyrum versae stent equae et procurrant, non autem ad ortum, septentrionem et meridiem; aut vt, cum ita conceperint, non ad ortum, sed in Boream Caurumque et Austrum diffugiant, seu discurrant. Prior ratio ieiuna et poeta indigna; altera

illustratur Aristotelis loco iam ab aliis laudato: *Ἰδέσθαι δὲ ὅτε πρὸς εὐν, ὅτε πρὸς δυσμὰς, ἀλλὰ πρὸς ἀρκτον ἢ νότον* differt tantum philosophus a poeta in hoc, quod faonium et occidentem simul excludit. *Caurus* seu *corus* hic septentrionalibus ventis adnumeratur; *flat ab occasu solstitiali et occidentali latere septentrionis a Graecis dictus Argestes, ex frigidissimis et ipse* — Plin. XVIII, 34 f. 77. 279 *pluuium frigus*, quod austro tribuitur, molestias creat Intpp. Enimvero notum satis est, poetico sermone *hiemem et frigus* simpliciter de pluuio tempore dici. Itaque et *frigidus auster* Ge. IV, 261, qui *humidus auster* Ge. II, 462.

280 *hippomanes*, humor, ex equae, vbi Veneris stimulis incaluit, locis eliquatus,

Pastores, lentum destillat ab inguine virus:
Hippomanes, quod saepe malae legere nouercae,
Miscueruntque herbas et non innoxia verba.

Sed fugit interea, fugit inreparabile tempus,
Singula dum capti circumuectamur amore. 285

Hoc satis armentis. Superat pars altera curae,
Lanigeros agitare greges hirtasque capellas.
Hic labor: hinc laudem fortes sperate coloni.
Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem.
Sed me Parnasi deserta per ardua dulcis (290
Raptat amor. Iuuat ire iugis, qua nulla priorum
Castaliam molli deuertitur orbita cliuo.

Nunc,

quatus, vero *quod* nomine dicunt, quia scilicet eo nomine etiam appellatur caruncula nigra, fronti pulli recens editi innasce et ab equa enixa statim deuorari credita: v. Plin. VIII, 42 f. 66. cf. Aen. IV, 515. 516; porro etiam herba aliqua Theocr. II, 48. 49. Cum nostro loco cf. Tibull. II, 4, 58; Propert. IV, 5, 18. Respicit ad eum Plin. XXVIII, f. 80. 282 *malae*, impiae, iniustae; supra Ge. II, 128 *saevae*, ubi hic idem cum sequente versus legitur.

284 Transitus a cura armentorum ad curam ouium

et caprarum. — Dum omnia haec de armentorum cura sigillatim pertractamus, singula perlustramus, capti harum rerum studio. *agitare greges* proprie agere, pascere, hinc omnino curare. 288 In hoc opera vestra posita sit; cura pecudum vobis in primis cordi sit. *fortes* h. l. ornat. *laudem*, qualis boni ac prudentis patrisfamilias esse potest.

289 — 293 Satis quidem noui, quam difficile sit, has res poetica oratione commode exprimere, et res tam tenues pro dignitate carminis satis exornate

Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
Incipiens stabulis edico in mollibus herbam 295

Carpere

nate commemorare. Sed studium huius rei abripit me ad hoc carmen pertegendum, et inflammat me haec ipsa cogitatio, quod in materia versor, a nullo adhuc e Romanis poeta tractata. Vt pulchritudo carminis simul elucescat, ad vulgarem orationem singula reuocauimus. Ita enim demum intelligere poetam videri possumus. Ceterum manifestum est, poetam hic vestigia pressisse Lucretii I, 921 — 929 et V, 98 sqq., hoc quidem loco inter alia: *Et quam difficile id mihi sit peruincere dictis, Vt sit, ubi insolitam rem adportes auribus ante* etc. Nostro autem haec eadem sublegit Manil. III, 25 — 30 sqq. et locum respexit Plin. XIX, 4 f. 19 extr. *honorem* h. l. pro ornatu, dignitate. *molli cliuo*, vt facilis adscensus sit. Respicit autem hic *auia Pieridum loca nullius ante Trita solo. deuertitur*, deuertit se, deflectit, ducit ad Castalium fontem. *Castalia πηγὴν*.

294 *veneranda Pales*, vt

sancta dea. Videtur tamen ad religiones pertinere. Nam etiam *cana Pales* apud Statium Theb. VI, 111; *grandaeua Pales* Nemes. Ecl. I, 68.

295 sqq. Primo loco per hiemem in stabulis tenendas et alendas esse oues docet et (v. 300) capras. *Incipiens*, ἀρχόμενος, vt passim Graeci, h. et primum quidem praecipio: aliis locis, *Principio*, *Continuo*, et v. 300 *Post hinc digressus*, h. deinde vero. Obserues et haec eo facere, vt tenuitas carminis viteatur. *stabula mollia* explicat v. 297. 298. De substernendae autem frondis diligenti cura vide Caton. de R. R. c. 7, 7: Varro. II, 2, 7. 8: Colum. VII, 3. 8. Adde Calpurn. Ecl. 5, 116 f. locum e nostro adumbratum. *carpere herbam*, sc. in praesepe appositam, h. ali, (quae autem eae herbae seu pabula sint, v. apud Columell. VII, 3, 21. 22 et 4, 2. cf. Calpurn. Ecl. V, 93 — 103) *dum mox frondosa reducitur aestas*, non vernum tempus, quo educi

Carpere ouis, dum mox frondosa reducitur aestas :
 Et multa duram stipula filicumque manipulis
 Sternere subter humum, glacies ne frigida laedat
 Molle pecus, scabiemque ferat turpisque podagras.
 Post hinc digressus iubeo frondentia capris 300
 Arbuta sufficere, et fluuios praebere recentis;
 Et stabula a ventis hiberno opponere Soli
 Ad medium conuersa diem; quum frigidus olim
 Iam cadit, extremoque inrorat Aquarius anno.

Hae

educi possunt in prata tantum vicina et campos, sed aestatem memorat, cum coeli constantia ea est, ut in siluis et saltibus sub dio agere possint. v. Calpurn. V, 44 — 52. 297 De filice v. ad Ge. II, 189. 299 turpem podagram. Videtur clauum innuere, morbi genus, cum tubercula in ungulae discrimine nascuntur. v. Colum. VII, 5, 11. reddit autem pedes turpes, deformes tuberibus et nodis.

301 Arbuta. v. Ecl. III, 82. Dixit autem pro frondibus arbuti. 302 — 304 Colum. VII, 3, 8 de ouibus: humilia facere stabula — ut simul hieme calida sint — ea poni debent contra medium diem: namque id pecus, quamuis ex omnibus animalibus vesti-

tissimum, frigoris tamen impatientissimum est: et de capris VII, 6, 5 huic pecudis nocet aestus, sed magis frigus. Varro quidem de R. R. II, 2, 7 stabula (ouium) loco idoneo ut sint, ne ventosa, quae spectent magis ad orientem, quam ad meridianum tempus: et de capris c. 3, 6 stabulatur pecus melius, ad hibernos exortus si spectat, quod est alsiosum. cf. Geopon. XVIII, 9. Sed malim affirmare, Virgilium in hoc a Varrone discessisse, quam huius concordem cum Varrone sententiam poetae, tamquam quaestione admota, exprimere. a ventis, h. auersa a ventis, inprimis aquilone. cf. inf. v. 318. hiberno soli opponuntur eo ipso, quod sunt ad meridiem conuersa. Tandem cum — anno, h. hi-

Hae quoque non cura nobis leuiore tuendae; 305
 Nec minor usus erit: quamuis Milesia magno
 Vellera mutantur Tyrios incocta rubores.
 Densior hinc suboles: hinc largi copia lactis.
 Quam magis exhausto spumauerit vbere mulctra;
 Laeta magis pressis manabunt flumina mammis. 310
 Nec minus interea barbas incanaque menta
 Cinyphii tondent hirci, saetasque comantis,
 Vsum in castrorum, et miseris velamina nautis.

Pascun-

h. hiberno tempore. Aquarius occidit medio Februario. *extremo* autem *anno*, f. anni parte, si is a verno tempore initium habet, quo operis rustici noua fiunt exordia. 306 h. etsi ditio-rem prouentum ex ouibus esse negari nequit. *Milesiam lanam* memorat poetico more, dum genus aliquod, et quidem praestantius fere, pro communi nomine ponendum est. *magno mutantur*, permu-
 tentur, magno pretio emanantur, *vellera incocta Tyrios rubores*, pro incocta ruboribus: lanae coquendo tinctae purpureo colore. 308 Διδυμοτοκεῖ δὲ ὥς ἐπὶ πολὺ, καὶ τρέφει τὰ γεννώμενα, καὶ προσόδους δίδωσιν ἢ ὀλίγας, τὰς ἀπὸ γάλακτος, καὶ τυγῶ, καὶ ἐρέας (aut potius σαρκός), πρὸς δὲ

τέτοις τὰς ἀπὸ τῆς τειχός. Geopon. XVIII, 9. cf. Columell. VII, 6, 7. 309 Quo magis — eo magis. *Quam magis — tam magis.* v. Aen. VII, 787. 788 et h. l. Heinf. Mox *flumina* de magna copia, res in poetis obuia. 311 — 313 E Varrone R. R. II, 11, 11. cf. Geopon. XVIII, 9. Versum 313 Columella recitat VII, 6, 2. cf. Calpurn. V, 67. 68: et locum expressit Silius III, 274 — 276. *tondent*, sc. homines, pastores, vt iam aliquoties vidimus. *tondent barbas — menta — setasque hirci Cinyphii.* Cinyphus fl. Libyae, in ora nunc Tripolitana, exit in sinum Syrticum. *hircus* h. l. ab eo dictus, dum e poetica ratione a praestantiore aliquo genere epitheton ducitur, vt
 toties

Pascuntur vero filuas, et summa Lycaeï,
 Horrentisque rubos, et amantis ardua dumos. 315
 Atque ipsae memores redeunt in tecta, suosque
 Ducunt, et grauido superant vix vbera limen.
 Ergo omni studio glaciem ventosque niualis,
 Quo minus est illis curae mortalis egestas,
 Auertes: victumque feres, et virgea laetus 320
 Pabula; nec tota claudes foenilia bruma.
 At vero, Zephyris quum laeta vocantibus aestas,
 In saltus vtrumque gregem atque in pascua mittes,
 Luciferi primo cum fidere frigida rura (325
 Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
 Et

toties iam notatum, et ut
 mox *Lycaeus* pro quocum-
 que monte et v. 332 *quer-*
cus Iouis. cf. 345. Cilicio-
 rum autem ex hircinis vil-
 lis vsum respici obuium
 est. 314 Addit hoc: faci-
 lem esse rationem alendi
 capras. *Pascuntur* seu de-
 pascuntur sc. *caprae* e v.
 300 et 316 ipsae. Mox
rubi nobis Brombeerstaude.
 — 316 *suosque ducunt*, de
 fetibus cum Seruio acci-
 pio, quos matres educunt
 ac reducunt. 318 Eo ma-
 gis frigus, cuius impatien-
 tissimum est hoc pecus, ab
 eo arcere stude, et hanc
 ei operam impende, quo
 minus illud in ceteris om-
 nibus rebus cura humana

indiget: est *egestas curae*
mortalis. 320 conf. Cal-
 purn. V, 96 sqq. 110—115.
 — 321 Et interdum etiam
 per hibernum tempus foe-
 num iis appones.

322 Refer ad 295. 296.
 Aestate redeunte oues et
 caprae in pascua edu-
 cuntor. Cf. Calpurn. Ec-
 loga elegantissima V, 16 —
 23. *cum aestas* sc. est: quod
 ieiunum est. Sed de hoc
 in notis criticis alt. Edit.
 — 324 Sequentia e Varro-
 ne R. R. II, 2, 10 — 12. Re-
 petit versus Columella VII,
 3, 23; sententiam vero cum
 verbis Pallad. XII, 13, 4
 sqq.: imitatione expressit
 Calpurn. Ecl. V, 51 — 65.
Carpamus rura l. viam ad
 rura,

Et ros in tenera pecori gratissimus herba.
 Inde, vbi quarta sitim coeli collegerit hora,
 Et cantu querulae rumpent arbuſta cicadae;
 Ad puteos aut alta greges ad ſtagna iubeto
 Currentem ilignis potare canalibus vndam: 330
 Aeftibus at mediis vmbroſam exquirere vallem,
 Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
 Ingentis tendat ramos: aut ſicubi nigrum
 Ilicibus crebris ſacra nemus adcubet vmbra.
 Tum tenuis dare rurfus aquas, et paſcere rurfus 335
 Solis ad occaſum: quum frigidus aera veſper
 Temperat, et ſaltus reficit iam roſcida luna,
 Litoraſque alcyonen reſonant, acalanthida dumi.

Quid

rura, per rura; i. educamus
 greges, vt carpant herbas
 per rura. 326 Idem ver-
 ſus Ecl. VIII, 15. Imitatur
 Nemeſ. Ecl. I, 7, 8. 327
 Palladius loco laudato §. 4:
*Quarta hora caleſcente po-
 tus puri fluminis aut putei
 praebeatur aut fontis.* In
 verbis autem, vbi *quarta
 hora coeli*, cuius menſuram
 e ſolis in coelo decurſu
 cognoviſcimus, (Sic *coeli
 menſes* Ge. I, 335: *coeli tem-
 pore* Ge. IV, 100) *collegerit
 ſitim*, aeſtu tum ſucceden-
 te, contraxerit, fecerit, ani-
 mantibus ſitim. Horatius
 noto loco Carm. IV, 12, 13
Adduxere ſitim tempora,

Virgili. Hora quarta au-
 tem nobis poſt nonam.
 Nam in Italia quindecim
 horas habet longiſſimus
 dies ſecundum Plin. II, 75
 ſ. 77. 328 Praeſiuit He-
 ſiod. "Eg. 582. 583: Scut.
 Herc. 393 — 397. *rumpent
 arbuſta*, ſollemne de mag-
 no clamore aut ſtrepitu,
 fere vt Ge. I, 49, ſcil. rum-
 pitur aer clamore per ſil-
 vam; tum ipſa ſilva. 334
nemus adcubet, adſtet, in
 propinquo ſitum ſit, in pri-
 mis ſi in cliuo ſit; vt ſup.
 v. 145: *ſaxea* procubet um-
 bra. 335 — 338 Tum
 poti greges iterum edu-
 cendi et paſcendi uſque
 ad

Quid tibi pastores Libyae, quid pascua versu
 Prosequar, et raris habitata mapalia tectis? 340
 Saepe diem noctemque, et totum ex ordine mensem,
 Pascitur, itque pecus longa in deserta sine vllis
 Hospitiis: tantum campi iacet. Omnia secum
 Armentarius Afer agit, tectumque, Laremque,

Arma-

ad ferum vesperem. conf. Calpurn. V, 60 sq. et supra laudatos. *tenuis* simpliciter ornat, a natura *aquarum* petatum. *rescit roscida luna*, h. ros cadens, dum luna lucet, noctu: sed adscriptus vulgari opinione Lunae tanquam causae. Contra sideribus tribuitur ab aliis *Humor ille, quem serenae astra rorant noctibus* Peruigil. Ven. 20. Ea ipsa de rore et nocturno humore observatio fecit haud dubie, vt Lunam Deam *γούμου*, almam rerum matrem, crederent. *Littora resonant Alcyonen*, h. Alcyones cantum. *Acalanthis* pro eadem habetur cum *acanthide*, seu *cardue-li*, *Goldfink*.

339 In saltus et pascua educendos esse greges dixerat a v. 322. Dum poeta vndique ornatum car-

mini et gratiam ex varietate quaerit, vt ad hanc pascendarum ouium curam exemplo inuitet, Afrorum nomadum morem memorat, qui per totam aestatem pecus in saltibus habent; at contra in septentrionalibus plagis semper in stabulis pecus continetur. Ceterum totus hic locus est ex nobilissimis. 340 *mapalia*, proprie ista tuguria plaustris imposita, vt ex Sallustio lug. 21 notum. Tum *m. raris tectis* dixit pro tectis mapalium sparsis per agros, non in vicos collectis. cf. inf. Aen. I, 421. 343 *Hospitia* pulchre certae sedes ac domus, quo se recipiant. — 344 Locum hunc imitatus Silius II, 441 — 445. Habuit etiam ante oculos Valer. Flacc. VI, 324 — 339, vt iam notatum apud Burm.

345 Amy-

Armaque, Amyclaeumque canem, Cressamque pharetram. 345

Non fecus ac patriis acer Romanus in armis
Iniusto sub fasce viam quum carpit, et hosti
Ante expectatum positus stat in agmine castris.
At non, qua Scythiae gentes, Maeotiaque vnda,
Turbidas et torquens flauentis Hister arenas, 350
Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem;
Illic

345 *Amyclaeum* (sup. v. 89) *canem*, et *Cressam*, s. Creticam, *pharetram*, a praestantiore genere (v. ad v. 311) nominat. Alias de Nomadibus Afris talia memorari non possent. Ita haerent Intpp. in Horat. III, 26, 10: III, 19, 8.

346 *patriis* — *armis*, h. e. Romanis, pulchro epitheto; quod *patriam virtutem, disciplinam*, in animum reuocat. 347 *iniusto sub fasce*, magno onere, vt Serv. iam explicuit. cf. ad Ge. I, 145. Res est nota de Romano milite vel ex Cic. Tusc. Qu. II. 16 et laudatur Veget. I, 19 *Pondus quoque baiulare usque ad LX libras, et iter facere gradu militari* etc. cf. Intpp. ad Tacit. Germ. 30. 348 *Ante expectatum hosti*, antequam hostis expectaret, h. subito, re-

pente, ἀπρόσδοκῆτως. *stat in agmine*, adstat agmine, vt *incedere, ire, sequi, agmine*. Vsitatiore modo diceret: *agmen stat*. Scilicet *agmen* ipse exercitus, dum *incedit*. *positus castris*, dum interea celeriter castra ponuntur. Nam cum *agmen* hosti se ostendit, a tergo vallum fit.

349 *At non* ita pascitur itque pecus etc. Debet itaque maior distinctio poni in fine versus 351. — 350 *turbidas* torquendo, dum torquet. 351 *redit* ad gentes et rel. referes, et simpliciter pro: it, procedit, est porrecta, accipies. Vulgaris ratio erat *iacet*; sed, vt *flectit se* de montibus dicimus, sic *redit* pro hoc ipso ponere potuit. Similiter *vergit, tendit*, mons ad septentrionem.

354 Sed

Illic clausa tenent stabulis armenta; neque vllae
 Aut herbae campo adparent aut arbore frondes:
 Sed iacet aggeribus niueis informis et alto
 Terra gelu late, septemque adsurgit in vlnas. 355
 Semper hiems, semper spirantes frigora cauri.
 Tum sol pallentis haud vmquam discutit umbras:
 Nec quum inuectus equis altum petit aethera: nec
 quum

Praecipitem Oceani rubro lauit aequore currum.
 Concrefcunt subitae currenti in flumine crustae, 360
 Vndaque iam tergo ferratos sustinet orbis,
 Puppibus illa prius patulis, nunc hospita plaustris.
 Aeraque

354 *Sed iacet terra, late informis aggeribus niueis et alto gelu, septemque in vlnas adsurgit* sc. his ipsis aggeribus niuis et alto gelu seu glacie. Poetica ratione extulit, quod communi erat: *nix*, qua terra obducta est, *adsurgit in septem vlnas*. 356 *Semper hiems* et quae sequuntur, de remotioribus versibus septemtrionem plagis vera sunt, non de iis, quas v. 349. 350 posuerat. Sed poetae haec adnumerant, non appendunt: hoc est, paullo crassius id, quod volunt, declarant, quoties rationem ac delectationem affert rei nouitas vel magnitudo. Nec eo descen-

dere necesse est, vt dicas Thracicas oras olim grauiore hieme laborasse; quod sane verum esse et ipse arbitror, sed in poeta tali subtilitate melius caremus. 357 Cf. illa Horat. Carm. I, 22, 17 sq. *Pone me pigris* etc. Tres hi versus ex Homero versi Odyss. λ, 15 — 19. cf. Tibull. IV, 1, 65 sq.: Valer. Flacc. III, 399: Ouid. Met. XI, 592. 359 *rubro — aequore* non proprio vocabulo, sed ornante, pro rutilo, rubefcente, igneo. 360 *Mollesque luti concrefcere crustas* dixisse antea Lucretium notant Intpp. VI, 626. Idem *ferratos rotarum orbis* VI, 555.

S

363 cf.

Aeraque diffiliunt volgo, vestesque rigescunt
 Indutae, caeduntque securibus humida vina,
 Et totae solidam in glaciem vertere lacunae, 365
 Stiriaque inpexis induruit horrida barbis.
 Interea toto non secius aere ninguit:
 Intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
 Corpora magna boum: confertoque agmine cerui
 Torpent mole noua, et summis vix cornibus exstant.
 Hos non inmissis canibus, non cassibus vllis, (370
 Puniceaeue agitant pauidos formidine pinnae:
 Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
 Comminus obtruncant ferro, grauiterque rudentes
 Caedunt, et magno laeti clamore reportant. 375
 Ipsi in defossis specubus secura sub alta
 Otia agunt terra, congestaque robora, totasque
 Aduoluere focis vlmos, ignique dedere.
 Hic noctem ludo ducunt, et pocula laeti

Fermen-

363 cf. Ge. IV, 135. 136.
 — 364 *humida vina* h. alias
 fluida. Non itaque otio-
 sum epitheton, vt apud
 Quintil. Inst. VIII, 6, 40.
 Locum expressisse videtur
 Ouid. Trist. III, 10, 23. 24.
 — 365 *vertere se*, verti so-
 lent. 367 *non secius*, non
 minus, atque ante. cf. Ge.
 II, 277. Mox *pruinis* pro
 niuibus. Videtur poeta
 h. l. certasse cum Homero
 II. μ , 278 — 286 praeclaro
 loco. 370 *mole noua*, in-

solenti, n. niuis. 372
formidinem hic funiculum
 illum venatorum plumis
 intextum esse, quo cerui
 territi in retia aguntur,
 obuium est. 376 *defos-*
fos specus pro fossis dixit,
 vt in Cul. 273 *defossas do-*
mos pro subterraneis. *de-*
fodere est proprie alte fo-
 dere, mox et fodiendo ali-
 quid condere. *aduluere*
 pro aduoluunt, aoristo.
 — 379 *noctem* appellat to-
 tum annum. cf. v. 357. 358.

380 po-

Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis. 380

Talis Hyperboreo Septem subiecta trioni

Gens effrena virum Rhipaeo tunditur Euro,

Et pecudum fulvis velatur corpora saetis.

Si tibi lanitium curae; primum aspera silua

Lappaeque tribulique absint: fuge pabula laeta: 385

Continuoque greges villis lege mollibus albos.

Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,

Nigra

380 *pocula vitea*, vinum, *imitantur fermento*, hordeo seu frumento fermentato, h. cereuisia, *atque sorbis*. Hoc quidem vinum nullo Romanis usu frequentatum; nam eius ne mentionem quidem faciunt R. R. antiqui auctores et Pallad. II, 15, 4 *Item ex sorbis maturis, sicut ex piris, vinum fieri traditur, et acetum*. Memorat tamen Plinius inter reliqua vini fictitii genera XIV, 16 f. 19, 3. Est autem *sorbus* nobis *Sperberbaum*, *Arlesbeer*. 381 *Septemtrio* seu *septem triones*, h. boves, quasi *teriones* a terendo dicti (v. Varron. L. L. VI, 4 et Gell. II, 21), fidus, antiquis Graecis *ἑπτάστροφος* appellatum, quoniam sub plaustris specie septem versus polum arcticum stellas repraesentabant; ut forte

septemtrio sit *septem* stellarum *terio* seu currus. in plaustris locum mox versa maior et minor, aut altera certe (Homer. Odyss. ε, 273) successit. v. Arat. Phaenom. 27 et cf. Aen. I, 744. 382 *Gens effrenorum virorum*, vulgari ratione; h. immanium, ferorum. *Eurum* iterum pro quocumque vento dixit. 384 sqq. Nunc praecepta sequuntur super lanarum studio. vid. Colum. VII, 3, 9. 4, 4. *De lappis et tribulis* Ge. I, 153. — 385 *fuge pabula laeta*. Hoc poeta a contrariis suis habet. Columell. VII, 2, 3 *pretiosiores lanae habentur — quae circa Parmam et Mutinam macris stabulantur campis*; quamquam ibi nomen locorum proprium esse volunt. — 386 — 389 Ita omnes auctores R. R. post Democritum.

Nigra subest vdo tantum cui lingua palato,
 Reiice, ne maculis infuscet vellera pullis
 Nascentum : plenoque alium circumspice campo. 390
 Munere sic niueo lanae, si credere dignum est,
 Pan Deus Arcadiae captam te, Luna, fefellit,
 In nemora alta vocans : nec tu adspersata vocantem.

At, cui lactis amor, cytisum lotosque frequentis
 Ipse manu falsasque ferat praesepibus herbas. 395
 Hinc et amant fluuios magis, ac magis vbera tendunt,
 Et salis occultum referunt in lacte saporem.
 Multi iam excretos prohibent a matribus haedos,

Prima-

tum. Geopon. XVIII, 6. v.
 Varron. R. R. II, 2, 4 : Colum.
 VII, 2, 6. 3, 1 : Pallad. VIII,
 4, 2 : Plin. VIII, 47 f. 72 :
 Aristot. Hist. Anim. VI, 13.
 cf. Calpurn. Ecl. II, 36 sqq.
 — 390 pro vulgari : Alium
 circumspice e grege.

391 Fabula e Nicandro
 sumpta, qui Georgica et
 ipse scripserat. v. Macro-
 b. Saturn. V, 22. Pan in arie-
 tem mutatus niuei velleris
 pulchritudine Lunam in
 nemorum recessus pellexe-
 rat. Philosophema aliquod
 ex antiquissimis aetatibus
 in hac fabula latere, nul-
 lus dubito. Pan naturam
 adumbrabat ; forte deli-
 quium passa Luna ita de-
 scripta erat. *munere* lanae
 niueae, h. pretio ; *munus*

appellare potest poeta sim-
 pliciter id, quo inducimus
 et fallimus alterum.

394 Nunc de lactis stu-
 dio. E Varrone II, 2, 19.
 cf. Pallad. XII, 13, 8 : Geo-
 pon. XVIII, 12 et 19. De
loto, herba, quae et *meli-*
lotus, vid. ad Ge. II, 84.
 — 396 *tendunt* (s. disten-
 dunt, distendant, vt alibi
 v. c. Ecl. IX, 31) *vbera* lac-
 te. Nam pinguescunt oues
 potissimum ex potu. No-
 tauit iam Aristoteles Hi-
 stor. Anim. VIII, 10. 398
 Vt lactis maiorem copiam
 habeant, multi haedos non
 submitunt capellae, sed
 statim a matre depellunt
 subolem (et v. c. vendunt,
 mactant etc.). *iam* accipio
 pro porro. *Multi* (eadem
 oratio-

Primaque ferratis praefigunt ora capistris.
 Quod surgente die mulbere horisque diurnis, 400
 Nocte premunt; quod iam tenebris et sole cadente,
 Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor:
 Aut parco sale continguunt, hiemique reponunt.

Nec tibi cura canum fuerit postrema: sed vna
 Velocis Spartae catulos acremque Moloffum 405
 Pasce fero pingui. Numquam custodibus illis
 Nocturnum stabulis furem incurfusque luporum,
 Aut impacatos a tergo horrebis Hiberos.

Saepe

orationis forma Ge. I, 225. cf. 193) *prohibent haedos a matribus* et excernunt, seu secernunt, amouent, hinc poetice adiectum *excretos*. *Capistra* autem int. *περιστολῆς* genus aculeis infertis, quod non quidem os obturet, sed, si vberibus os admoueant, matrem pungat, eamque recalci- trare faciat. 401 *Nocte premunt* in caseum; quod autem lac vesperi mulbere, aut mane in urbem vendendum mittunt, aut caseum inde faciunt, et quidem compactum et durabilem; vt contra v. 401 de caseo, qui recens consumitur, loqui videtur. Sic satis expedita res videtur. — 403 *parco sale*; quia et *nimio sale imbui* potest. cf.

Colum. VII, 8, 5: *ibid.* §. 4 *caseus rursus torrido sale contingitur*.

404 Nunc de cura canum. Iam Hesiodus praeiuerat *Eg.* 604. 605. 405 *Spartani canes* (qui v. 345 *Amyclaei*) *veloces*, in primis sagacitate et odoratu praestantes, venationi; *Molossi* autem ex Epiro cum venationi tum gregum curae adhiberi soliti. 406 *Pasce fero pingui*. Expressit h. l. Nemesian. *Cyneg.* 159: Gratius *Cyneg.* 307. 408 Eodem, quem saepe iam vidimus, poetarum more communi, pro quocumque abigeo et praedone (qui Hesiodo *ἡμερόκοιτος κνῆς* l. c.) *Iberum* posuit, quia ea gens rapinis et praedationibus infamis, in primis

Saepe etiam cursu timidos agitabis onagros,
 Et canibus leporem, canibus venabere damas. 410
 Saepe volutabris pullos filuestribus apros
 Latratu turbabis agens, montisque per altos
 Ingentem clamore premes ad retia ceruum.

Disce et odoratam stabulis adcendere cedrum,
 Galbaneoque agitare grauis nidore chelydros. 415
 Saepe sub inmotis praesepibus aut mala tactu

Vipera

cum nondum satis perdomita esset, sed fera; hinc *impacatos Iberos* appellat. cf. Varronem de R. R. I, 16, 2 et l. I. ff. de Abigeis. *a tergo* pro in vicinia habitantibus dixit.

409 *Onagros*, ferum asinorum genus Phrygiae et Lycaoniae, Arabiae, v. nunc Syriae, nec non Africae cum assignent veteres, (v. Varron. R. R. II, 6, 3: Plin. VIII, 4 f. 66) nemo in Italiae siluis commemorat. Itaque poetico more, cum omnino feram, quae canibus agitari posset, nominare vellet, certum quoddam genus posuit. Sic supra *vros*, sic *ceruos* alibi. Sic *cedrum* in Italia recensuit Aen. XI, 137, notante iam Victorio lib. XXXVIII, 1. 412 *agens* ad ornatum adiectum. Mox 413 *premere*,

premendo, vrgendo, instando, ad retia agere.

414 Praecepta de cavendis noxiis animantibus. Vide Colum. VII, 4, 6: Geopon. XVIII, 2. Ante oculos poeta habuit Nicandri Theriac. 35. 51—53. Nostri vestigia pressit Calpurn. Ecl. V, 86 sqq. De *cedro* v. ad Ge. II, 443 et Aen. VII, 13. 415 Plin. XII, 25 f. 56 *Dat et galbanum* (succum viscidum) *Syria in eodem Amano monte e ferula* (de qua v. ad Ecl. X, 25) *Sincerum si vratur, fugat nidore serpentes*. Eiusdem *ferulae* etiam radix aduersus morsus serpentum adhibebatur. v. Samonicum de Medicina 846. *graues chelydros* dixit, quia sunt fetore intolerabili quasi putris vlceris. v. Nicand. Theriac. 411 sqq. (p. 27 ed. Gorr. 416 *mala tactu*

Vipera delituit, coelumque exterrita fugit:
 Aut tecto adfuetus coluber succedere et umbrae,
 Pestis acerba boum, pecorique adspargere virus,
 Fouit humum. Cape saxa manu, cape robora, pastor,
 Tollentemque minas et sibila colla tumentem (420
 Deice. Iamque fuga timidum caput abdidit alte,
 Quum mediis nexus extremaeque agmina caudae
 Soluuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbis.
 Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis, 425
 Squamea

castu, noxia, si tangatur. *coelum fugit*, h. lucem, si ea stratis motis admissa esset. Colum. VII, 4, 6 *Stabula vero frequenter euerrenda et purganda* — nec tantum coeno aut stercore sed exitiosis quoque serpentibus tecta liberentur. Adiiicitur locus nostri poetae. *fugit, fouit*, aorista forma. — 418 *Coluber* quod serpentis genus sit, satis constitutum nondum vidi. — 420 *Fouit humum*. Magis explicite Ge. IV, 42. 43 *effossis latebris sub terra fouere larem*. *Fouet locum* is, qui multus et assiduus in eo moratur; sic *castra fouere* Aen. IX, 57 et sic *fouere latebras in humo*; hinc magis poetice *fouere humum*. Mox *Cape saxa*. Ita pugnantes inducit pastorem in Culice 155 sqq.

190. 421 *colla sibila*, quae sibilum edunt, *tumentem*, ex Nicandro Theriaca. 179. 180 *ψαφας δ' ἀναπληρωτάς αὐχὴν ἄκριτα πορφύσσοντος*. cf. eund. v. 21. *deice*, quia tollentem minas, h. sublato pectore et capite minantem. Variavit versum poeta Aen. II, 381. 422 *caput abdidit alte*, in terrae latebras sese proripiens. v. 423. 424 ornati versus. *nexus, orbes*, vt κύκλος, proprie de serpentibus. *extremae agmina caudae*, praeclare ad magnitudinem.

425 De *chersydro*, seu *dryino* et *dryina*, agit. Est et hic ex hydrorum genere, forma similis fere aspidi chersaeae paruae. Versus de eo Nicandri Theriaca. 359 sqq., quos expressit Virgilius. Videtur

Squamea conuoluens sublato pectore terga,
 Atque notis longam maculosus grandibus aluum:
 Qui dum amnes vlli rumpuntur fontibus, et dum
 Vere madent vdo terrae ac pluuiialibus austris, (430
 Stagna colit; ripisque habitans, hic piscibus atram
 Inprobus ingluuiem ranisque loquacibus explet.
 Postquam exusta palus, terraeque ardore dehiscunt,
 Exsilit in ficcum, et flammantia lumina torquens
 Saeuit agris, asperque siti atque exterritus aestu.
 Ne mihi tum mollis sub dio carpere somnos, 435
 Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas:

Quum

de eodem in Culice agi.
 Respexit locum Statius
 Theb. V, 520 sqq. 426
sublato pectore, erecto: vt
 ad v. 421. 428 *rumpun-*
tur fontibus, rumpunt se,
 erumpunt, prorumpunt se.
 v. Ge. IV, 368. Mox 430
hic abundat. 431 *inglu-*
uiem improprie dixit pro
 ventre, vt iam Seruius;
 nam proprie est *πρόλοφος*,
 vt in auib, primum in
 gutture cibi receptaculum.
 Laudatur Aristot. Histor.
 Anim. II c. 17. Silius haec
 imitatus lib. V, 155 — 158.
atram autem dixit, h. fu-
 nestam, exitiosam, luctuo-
 sam. *Inprobus*, v. Ge. I,
 119. 432 Haec plane e
 Nicandro l. l. 434 *Sae-*
uit agris, grauius, quam

serpit, incedit per agros.
 Nicander dixerat v. 371
νέμεται διψήρεας ὄγμους, in-
 cedit per aridas vias. *ex-*
terrītus, interpretibus ne-
 gotium fecit, cum *aestu*
 iunctum. Simplicissimum
 vtique est, vt *furens*, *in-*
sanus, exponatur, cf. Ni-
 candrum Ther. 371. 414.
asper siti, exasperatus, fu-
 rens sitis impatientia. Vi-
 detur reddere voluisse
 Graecorum *Δίψη καρχά-*
λεος, vt Iliad. φ, 541.

435 Videtur pastoris in
 Culice memor esse. *Ne*
mihi tum, de forma v. ad
 Ge. I, 456. Hic autem alium
 Nicandri locum ante ocu-
 los habuit Theriac. 28—34
 et 137. 8. 436 *dorsum*
 proprie est montium; hinc,
 si mon-

Quum positis nouus exuuiis nitidusque iuuenta
Voluitur, aut, catulos tectis aut oua relinquens,
Arduus ad solem et linguis micat ora trifulcis.

Morborum quoque te causas et signa docebo. 440

Turpis ouis tentat scabies, vbi frigidus imber

Altius ad viuum perfedit et horrida cano

Bruma gelu: vel quum tonsis inlotus adhaesit

Sudor, et hirsuti secuerunt corpora vepres.

Dulcibus idcirco fluuiis pecus omne magistri 445

Perfundunt, vdisque aries in gurgite villis

Merfatur, missusque secundo defluit amni:

Aut tonsum tristi continguunt corpus amurca,

Et spumas miscent argenti, viuaque sulfura,

Idaeasque pices, et pinguis vngvine ceras, 450

Scillamque, elleborosque grauis, nigrumque bitumen.

Non

si montes siluis confiti,
etiam siluarum, nemorum.

Horat. Sat. II, 6, 91 *Prae-*
rupti nemoris—dorso. 438

catulos aut *oua.* cum alia
serpentum genera sint vi-
vipara, alia ouipara. 439

Communiori ratione *mi-*
cat lingua, dum celeriter
mouetur, vibratur. doc-
tius, *serpens micat linguis*
in ore.

440 De morbis ouium.
Ex Varrone R. R. II, 1, 21.

— 441 Vide Colum. VII,
3, 5, vbi ad h. l. prouoca-
tur. 442 *perfedit,* per-

venit, penetrauit, infedit.

— 444 v. Calpurn. Ecl. V,
74 sqq. 445 E Varrone

II, 1, 23. 448 — 451 Cf.

Varron. II, 11, 7: Colum.

VII, 4, 7. 5, 7: Geoponic.

XVIII, 8 et 15. Compara

etiam Gratii Cyneg. 415.

416. *tristi,* amara, vt sae-

pe. v. Ge. I, 75. *spuma ar-*

genti, n. deferuescentis,

dum coquitur (*Silberglät-*

te). Locus de ea classicus

apud Plinium XXXIII, 6 f.

35. *pix Idaea,* praestan-

tius genus. intellige au-

tem liquidam, *Teer,* ex

Plin. XXIV, 7 f. 24. *scilla,*

cepe marinum. *elleborus*

S 5

grauis,

Non tamen vlla magis praefens fortuna laborum est,
 Quam si quis ferro potuit rescindere summum
 Vlceris os. Alitur vitium, viuitque tegendo :
 Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor 455
 Abnegat, aut meliora deos sedet omina poscens.
 Quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
 Quum furit, atque artus depascitur arida febris,
 Profuit incensos aestus auertere, et inter
 Ima ferire pedis salientem sanguine venam : 460
 Bisaltae quo more solent, acerque Gelonus,
 Quum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,
 Et lac concretum cum sanguine potat equino.

Quam

gravis, a graui odore. *album* autem genus h. l. spectari, viderunt iam alii ex Colum. VII, 5, 7. 452 Excitat versus Colum. VII, 5, 10. Habuit ante oculos Gracius Cyneg. 360 sqq. : Calpurn. V, 75 sqq. *Laborum*, h. eorum, quae mendendo morbo parantur, *nulla fortuna magis praefens est*, nullus certior successus remediorum adhibitorum est, quam si etc. — 454 *vitium*, vlcus, sanies. *tegendo*, dum tegitur. Mox eadem vlcera *vulnera*. Est autem versus adumbratus e Lucret. IV, 1062 *Vlcus enim vivescit et inueterascit alendo*. 456 *meliora omina*,

pro consequenti, auxilium deorum.

457 *dolor*, morbus, exulceratio. *depascitur*, *νέμωται*, absumit, vt Graecorum poetarum *γυιοβόρος πυρετός*. 459 *incensos aestus*, vulgarius *feruidos*. Tum *profuit*, prodest.

461 *Bisaltae*, Thraces, cis Strymonem in Macedoniae oris habitantes; alii ex iis etiam vltra Strymonem. De *Gelonis* v. Ge. II, 115. 462 *Quum fugit*, simpl. migrat, vt apud Horatium, et a Borysthene inde per Getarum deserta, cis et vltra Istri ostia, descendit in Thraciam et ad Rhodopen. De lactis equini vsu nota res est.

Quam procul aut molli succedere saepius umbrae
Videris, aut summas carpentem ignavius herbas, 465
Extremamque sequi, aut medio procumbere campo
Pascens, et ferae solam decedere nocti:

Continuo culpam ferro conpescce, prius quam
Dira per incautum serpant contagia volgus. (470
Non tam creber agens hiemem ruit aequore turbo,
Quam multae pecudum pestes. Nec singula morbi
Corpora conripiunt; sed tota aestiua repente,
Spemque gregemque simul, cunctamque ab origine
Tum sciat, aerias Alpibus et Norica si quis (gentem.
Castella

464 — 469 Signa pecoris
febri tentati enumerat:
Quam videris — Continuo
culpam conpescce, h. statim
occide. culpam, h. caus-
sam morbi, malum, vitium,
conpescce, coerce, ne latius
serpat, ferro, ipsa pecudis
caede. Gratius Cyneg. 410
*In primo accessu tristis me-
dicina; sed una Pernicies
redimenda anima, quae pri-
ma sequaci Sparsa malo est,
ne dira trahant contagia
vulgum.* Cf. ibid. v. 369 sq.
— 467 *ferae decedere nocti,*
v. Ecl. VIII, 88, exquisitius
ac *sera nocte;* vt aduen-
tanti aut accedenti de via
decedimus.

470. 471 Infirmum pe-
cus et variis morbis ob-
noxium pecus ouillum.

Conferri potest Varro II, 3,
5. 8: Colum. VII, 5: Geo-
pon. XVIII, 9: Gratius Cy-
neg. 479 sqq. *turbo agens
hiemem,* procellas, imbres;
non tam *creber,* crebro,
ruit, h. non tam crebri ac
frequentes turbines in ma-
ri exoriuntur. cf. Ge. IV,
80. 81. *pestes,* morbi. *ae-
stiua,* vt v. 64 *pecuaria,* pro
gregibus. 473 *Spemque
gregemque,* agnos cum ma-
tribus. Seruius.

474 *Tum sciat* aliquis,
morbis totos greges abripi.
Sequitur locus de peste
auctumnali armentorum
ac gregum celeberrimus,
adumbratus e Lucret. VI,
1136 sqq. Cum quo con-
ferendae sunt a studiosis
harum rerum adolescenti-
bus

Castella in tumulis, et Iapydis arua Timai, 475
Nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
Pastorum, et longe saltus lateque vacantis.

Hic quondam morbo coeli miseranda coorta est
Tempesta, totoque auctumni incanduit aestu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum:
Conrupitque laeus: infecit pabula tabo. (480

Nec

bus nobiles pestilentiae descriptiones ap. Hippocrat. Epidem. III sect. 3: Thucyd. II, 47 sqq.; tum, qui omnes Maronem aemulati sunt, ornatus varietate mirabili, Ouid. Met. VII, 518 sqq.: Silium XIV, 581 sqq.: Lucan. VI, 80 sqq.: Senecam Oedip. 35 sqq. Comparationis huius gustum dare potest Scaliger lib. V Poetices c. II. Hic quidem mireris, quid Interpp. adduxerit, ut, post Seruium, hanc pestem eandem cum illa, quae Peloponnesio bello ineunte Atticam inuasit, esse existimarent; quae ipsa res et alteri errori locum dedit, ut omnia utrique morbo inter homines et bestias communia esse vellent. Respexit haud dubie poeta similem aliquam calamitatem, tum quidem satis notam, quae ante aliquod

tempus maxime affixerat Noricum, h. terras, quas nunc episcopatus Salzburgericus, magna Austriae pars cum Stiria et Carinthia, occupat. *aerias* Alpes vocat, perpetuo montium epitheto. 475 *Timauum*, in Venetorum oris fluuium, a vicinis *Iapydibus*, Illyrici populo, appellauit. 476 *regna pastorum*, agros, notum vel ex Ecl. I, 70. *post tanto*, tanto tempore post; Ecl. I, 30 *longo post tempore*.

478 *morbo coeli*, vitio aeris. cf. Aen. III, 137. 138. *tempesta* h. l. temperies. *totoque auctumni incanduit aestu*, non tam exarsit, ortus est, aut durauit toto auctumno, sed aer inflammatus est tota aestus autumnalis vi. Solet enim auctumni aestus in primis grauis et intolerandus esse et morbos gignere. 481 *Ordinem*, inquit Seruius, *secutus*

Nec via mortis erat simplex; sed ubi ignea venis
 Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus:
 Rursus abundabat fluidus liquor: omniaque in se
 Ossa minutatim morbo conlapsa trahebat. 485
 Saepe in honore Deum medio stans hostia ad aram,
 Lanea dum niuea circumdatur infula vitta,
 Inter cunctantis cecidit moribunda ministros.
 Aut si quam ferro mactauerat ante sacerdos,

Inde

secutus est, quem et Lucret. tenuit VI, 1094 sqq. et Sallustius: primo aërem, inde aquam, post pabula esse corrupta. *tabo*, veneno, miasmate aeris. cf. Lucret. VI, 1123. 1124. — 482 *Nec via mortis erat simplex*. Non vna, sed multiplex, ad mortem erat via, varii morbi exitus, variique mortis modi, quales mox nonnulli enumerantur: 483 sq.: 494 sq. — 482 — 485 Primum aestu febris ingenti ac siti totum corpus torrebatur, mox contabescebat colliquatione ac resolutione omnium humorum. *Sitis* pro aestu, calore, unde sitis oritur, ut iam Seruius exposuit. *sitis ignea* (h. sicca, arida) *acta omnibus venis*, per omnes venas penetrans, se insinuans. *Intima pars hominum flagrauit ad ossa*,

Lucret. VI, 1166. *adduxerat artus*, cute contracta, quod fit ea exarescente, ut in febris. *adducta cutis* ex Ouidio nota Met. III, 398. *liquor fluidus*, humores corrupti, tabum. cf. Lucretiana VI, 1202 et rel. *trahebat omnia ossa in se*, dum quasi in tabo natarent, *ossa minutatim morbo collapsa*; cuius generis liquationes et resolutiones ossium etiam in aliis morbis videmus. 486 *in honore deum medio*, in medio sacrificio; noto usu voc. *bonos*. 487 *dum ei circumdatur infula lanea vitta niuea*, poetica ratione. *Infula* est latius quiddam, et capiti, e quo fere pendebat, velando aptum, *vittis* alligari et constringi solita. v. Lucret. I, 88. 89. — 489 *ante*, h. antequam moriens caderet. *inde*, ex ea

Inde neque inpositis ardent altaria fibris ; 490
 Nec responsa potest consultus reddere vates :
 Ac vix suppositi tinguuntur sanguine cultri,
 Summaque ieiuana sanie infuscatur arena.
 Hinc laetis vituli volgo moriuntur in herbis,
 Et dulcis animas plena ad praesepia reddunt. 495
 Hinc canibus blandis rabies venit, et quatit aegros
 Tussis anhela sues, ac faucibus angit obesis.
 Labitur infelix, studiorum atque inmemor herbae,
 Victor equus, fontesque auertitur, et pede terram
 Crebra ferit : demissae aures : incertus ibidem 500
 Sudor ;

ea neque fibrae, h. exta, ardent impositae altaribus ; cum autem nec minus ipsa ara pro victima ei imposita ponatur, hinc, *altaria ardent*, exquisitius dixit. — 490 int. *exta muta*, cum aliqua pars aut deesset aut corrupta esset. 492 *suppositi cultri*, e sacro ritu subter iugulum adacti. Cf. Aen. VI, 248 et Serv. 493 *ieiuna sanie*, tenui ac paucō humore eoque corrupto. Mox *hinc* est porro. 497 De *angina* loquitur, Gr. *ἀνγίνη* aut *βελγυχος*, qui et morbus suum peculiaris. Laudant Aristot. Hist. Anim. VIII, 21. *fauces obesae* Seruius explicat *tumentes*. — 498 *studiorum* (h. cursus simpliciter. Heinſius Cir-

centia partium studia hic reuocabat) *atque inmemor herbae* (cf. v. 520 et sup. 216) ita malim iungere. nam *infelix studiorum*, h. infelicitis studii, non est hac in re equus. Apparet etiam ex imitatione Ouidii Met. VII, 542 *Acer equus quondam, magnaeque in puluere famae, Degenerat palmas* ; veterumque oblitus honorum ad praesepe gemit, *morbo moriturus inertis*. 499 *Victor* ad indignitatem rei additur, cum nihil ei proſit vicisse cursus certamine. *fontes auertitur*, potum auersatur. 500 *Crebra*, crebro, ut iam saepe. *incertus*, qui per vices accedit et recedit, inconstans, *ibidem*, circa

Sudor; et ille quidem morituris frigidus: aret
 Pellis, et ad tactum tractanti dura resistit.
 Haec ante exitium primis dant signa diebus.
 Sin in processu coepit crudefcere morbus:
 Tum vero ardentes oculi, atque adtractus ab alto 505
 Spiritus, interdum gemitu grauis; imaque longo
 Ilia singultu tendunt: it naribus ater
 Sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua.
 Profuit inserto latices infundere cornu

Lenaeos:

circa aures, capitis sudor.
 signate. Lucret. VI, 1185
*Sudorisque madens per col-
 lum splendidus humor.* 501
*ille quidem morituris fri-
 gidus* ex notissimo quidem
 Hippocratis aphorismo IV,
 37 οἱ ψυχροὶ ἰδρωτές, ξὺν
 μὲν ὀξεῖ πυρετῷ γιγνόμενοι,
 θάνατον σημαίνει. 502
 h. et durefcit. *ad tactum*,
 tactu, cum tangeretur, *trac-*
tanti, tangenti, resistebat,
dura, dum tenta ac ficca
 est.

504 *crudefcere*, crudior
 ac faeuior fieri. ita de-
 mum Seruianum locum ha-
 bet: *validior fieri*. Vt con-
 tra *mitescere*, *molliri*, di-
 cuntur, quorum nimia vis
 imminuitur. 505. 506
 Lucretius VI, 1184 *Creber
 spiritus aut ingens raro-
 que coortus*. Sed, quae tan-
 tum illustant, hic quidem

afferre non possumus. Mul-
 ta huiusmodi apud Cerdam
 videri possunt. 507 *ten-*
dunt sc. vt iam saepe; aut
tendunt sc. pecudes, vt
 modo v. 503 *dant*. 508
lingua aspera, inflamma-
 tione, *premit*, quia simul
 intumuerat (vt Ouid. Met.
 VII, 556 *Aspera lingua tu-*
met), *fauces obsessas*, seu
 simpliciter constrictas, in-
 terclusas ipso tumore, seu
 vlceribus, quae frequentia
 in hoc morbo, et a Lu-
 cretio etiam memorantur:
 v. 1146 *vlceribus vocis via
 septa coibat*. φλυκταίνες
 Graeci appellant. 509
 Imitatione expressa a Ne-
 mes. Cyneg. 228. 229. Vini
 vsum omnes fere veteres
 hac in calamitate com-
 mendant: tanquam anti-
 septicum; etsi saepius no-
 cere quam prodesse debuit.

512 *Ar-*

Lenaeos: ea visa salus morientibus vna. 510
 Mox erat hoc ipsum exitio, furiisque refecti
 Ardebant, ipsique suos, iam morte sub aegra,
 (DI meliora piis, erroremque hostibus illum!)
 Discissos nudis laniabant dentibus artus.
 Ecce autem duro fumans sub vomere taurus 515
 Concidit, et mixtum spumis vomit ore cruorem,
 Extremosque ciet gemitus. It tristis arator,
 Moerentem abiungens fraterna morte iuuenicum:
 Atque opere in medio defixa relinquit aratra. (520
 Non umbra altorum nemorum, non mollia possunt
 Prata mouere animum, non, qui per saxa volutus
 Purior electro campum petit amnis: at ima

Soluun-

512 *Ardebant furiis*, fu-
 rore corripiebantur ii, quos
 vinum infusum refecerat.

513 Versus eximio cum
 artificio insertus; abomi-
 natione hac ad miseratio-
 nem et ipsa faciente: da-
 te *errorem*, furorem, men-
 tis abalienationem, *hosti-*
bus, profanis, impiis, sce-
 lestis, opp. *piis*. Exem-
 plum Nicandri aemulatur
 Ther. 186 Ἐχθρῶν που τέ-
 ρα κείνα καρήασιν ἐμπελά-
 σεις. Sed et in seqq. mi-
 rare dilectum poetae, cum
 quo omnia ea potissimum
 memorat, quae non tam
 horrorem quam miseratio-
 nem mouere possint. 515

fumans sudore. 517--

519 Lacrimosam imaginem
 sensit et expressit Statius
 Theb. IX, 82-85. Guel-
 lius alium locum laudat e
 Tryphiodoro, dignum, qui
 comparetur (v. 14--16).

-- 521 *mouere animum* sc.
 iuueni, qui conciderat.
 Hoc quidem poeta dig-
 nius, non in toto boum
 genere morari, sed ad sin-
 gula exempla procedere.
 Expressit autem h. l. Lu-
 cretium II, 361-363. 522
Electrum metallum, non
 succinum, intelligendum
 puto, quia illud splendo-
 re nobilius, et commune
 fere poetis est, ab argento
 aquarum

Soluuntur latera, atque oculos stupor vrguet inertis,
 Ad terramque fluit deuexo pondere ceruix.
 Quid labor aut benefacta iuuant? quid vomere terras
 Inuertisse grauis? atqui non Massica Bacchi (525
 Munera, non illis epulae nocuere repostae:
 Frondibus et victu pascuntur simplicis herbae:
 Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu
 Flumina; nec somnos abrumpit cura salubres. 530
 Tempore non alio dicunt regionibus illis

Quaesi-

aquarum perlucidum candorem notare. Adstipulatur Seruii auctoritas. cf. Callimach. in Cer. 29 et ibi Spanhem. At h. l. apodosis facit, ut ap. Gr. poetas ἀλλὰ, ἀτάρ. 523 Soluuntur latera ima, flaccescunt, corrugantur. Sed et reliqua languorem denotant.

525 Sex horum versuum pulchritudinem ita admirabatur Poetices lib. V c. 11 p. 264 b. Scaliger, ut eorum auctor fuisse mallet, quam Croesum aut Cyrum dicto audientem habuisse. Equidem malim certe versus scripsisse, quam eos tantum interpretari. 526 terras graues, spissum, pingue solum, vnde difficilis aratio, glebae cunctantes, ut

Ge. I, 236, quaeque nec minus adeo graui vomere, graui labore, indigent. Massica vina. v. Ge. II, 143. — 527 epulae repostae in tam varia interpretatione malim accipere pro simplici positae, appositae, ut Ge. IV, 378 et plena reponunt pocula. Si tamen vis in composito quaerenda, equidem inde petam, quod singuli ferculorum missus nouis mensis apponi solebant; ut ideo sit, iterum iterumque appositae. 529. 530 exercita cursu Flumina, h. vexata, fatigata; ornatui seruit epitheton, ut fessae erroribus undae, decurrentes aquae.

531 Tum factum esse aiunt id, quod nullo alio
 T tem.

Quaefitas ad sacra boues Iunonis, et vris
 Inparibus ductos alta ad donaria currus.
 Ergo aegre rastris terram rimantur, et ipsis
 Vnguibus infodiunt fruges, montisque per altos 535
 Contenta ceruice trahunt stridentia plaustra.
 Non lupo insidias explorat ouilia circum,
 Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
 Cura domat: timidi damae ceruique fugaces
 Nunc interque canes et circum tecta vagantur. 540
 Iam maris inmensi prolem, et genus omne natantum,

Litore

tempore in istis terris contigit, ut penuria candidarum vaccarum esset ad rem sacram.

532. 533 Male post Seruium Intpp. Iunonem Argiuam et eius sacerdotem, filiorum, Cleobis et Bitonis, pietate notam, huc aduocant. *sacra Iunonis* pro quibusuis sacris ponit; sed in his niuearum bouum usus inprimis insignis erat ad pompam deae ducendam. Pro *bubus* itaque *buffalos* (nam hi sunt h. l. *vri. v. sup. ad Ge. II, 374*) currui iunctos dicit. *impares* simpl. quod alter maior alter minor, diuerso etiam, si placet, colore, esset. *donaria* h. l. pro donariorum loco, templo, ut

puluinaria, pro templis, iam Seruius exposuit. *alta* autem, h. alte exstructa, ad notam copiae et magnificentiae donariorum. — 534 Ipsi homines terram fodiunt, et *fruges*, h. femina, *unguibus*, digitis, *infodiunt*, terra occulunt. *contenta ceruice*, quae intenditur. Usus vocis Lucretianus. Quam ornata haec omnia! 537 *insidias explorat ouilia circum*, exquisitius quam explorare, exquirere, insidiis ouilia, aut obseruare circa ouilia id, cui insidias facere possit, et insidiandi locum. *nocturnus*, noctu, ut toties vidimus. *acrior cura*, morbi. 541 Aristotelem Histor. Anim. VIII,

Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
 Proluit: insolitae fugiunt in flumina phocae.
 Interit et curuis frustra defensa latebris
 Vipera, et attoniti squamis adstantibus hydri. 545
 Iphis est aer auibus non aequus, et illae
 Praecipites alta vitam sub nube relinquunt,
 Praeterea iam nec mutari pabula refert,
 Quaesitaeque nocent artes: cessere magistri
 Phillyrides Chiron, Amythaoniusque Melampus. 550
 Saeuit et in lucem Stygiis emissa tenebris
 Pallida Tisiphone, Morbos agit ante Metumque,
 Inque dies auidum surgens caput altius effert.

Balatu

19. 20 negare, pisces villo pestilenti morbo tentari, iam Cerda notauit; et videri potest castissimus poeta potius ingenio indulgisse, quam rerum veritati, certe in illis, quae de serpentum v. 544. 545 strage memorat, quae qua fide, qua auctoritate, posuerit, ignoro. Sed infectis aquis pisces contagiosis morbis vexari, res est inter historiae naturalis auctores nunc satis explorata. 543 *insolitae fugiunt*, pro: insolito more. 545 *attoniti*, torpentes, rigentes. *squamis adstantibus*, stantibus, erectis, horrentibus.

549 *Quaesitaeque nocent artes*, parata remedia. *cessere magistri*, cedunt morbo, (*mussabat tacito medicina timore* Lucret. VI, 1177) vincuntur, artem ei suam imparem esse vident medici, et quidem *praestantissimi*, quos nominibus clarissimis exornat *Chironis*, e Philyra Nympha et Saturno, et *Melampodis*, ex Amythaone, Aesonis fratre, nati, quorum hic quidem auguriis et *καταρμοῖς* maxime illustris apud poetas, alter vero herbis. — 551 — 553 Versus longe praestantissimi et pictura omni viuidiore, neglecti

T 2

tamen

Balatu pecorum et crebris mūgitibus amnes
 Arentesque sonant ripae, collesque supini. 555
 Iamque cateruatim dat stragem, atque aggerat ipsis
 In stabulis turpi dilapsa cadauera tabo:
 Donec humo tegere ac foueis abscondere discunt.
 Nam neque erat coriis vsus: nec viscera quisquam
 Aut vndis abolere potest, aut vincere flamma: 560
 Nec tondere quidem morbo illuuięque peresa

Vellera,

tamen ab Intpp. *Et pallida Tisiphone e Stygiis tenebris in lucem emittitur, aut, quod grauius est, emissae saeuit, et ante se agit Morbos ac Metus*, et more eorum deorum, qui hominibus siue augusta siue terribili forma apparebant, fit maior maiorque, surgitque adeo et effert caput auidum, quia ipsa mortis auida, indies altius. Interea vndique circa ipsam armenta et greges aegrotant, mox toti greges pereunt 554—557. at quanto feralius ipsa dat, edit, strages, etc. Priora imitatus est Gratius Cynege. 373 *Quod siue a Stygia Letum Proserpina nocte Extulit, et Furiis commissam vlscitur iram, h. et emittit furias, quae vl-*

ciscantur iras suas. 559 ad f. Vnicus modus restabat pestilenti morbo mēdendi (isque nostrorum quoque sapientum iudicio vnicus), vt tacta cadauera ex conspectu hominum auferrentur, vt humo tegerentur. Nihil enim ex toto animante vsui alicui interuire poterat. Coriorum nullus erat vsus, si quis ea deripere et corpora iis nudare voluisset; carnes autem, h. corpora, cure nudata, quomodo aut aqua aut igni consumi potuissent? Sed nec lanae vllus vsus erat, corrupta pelle per vlcera et saniem, quae est illuuię, nec tutum erat eas lanas (telas a consequente appellat), pestilenti putredine infectas, attingere. Quid? quod adeo

Vellera, nec telas possunt adtingere putris.
 Verum etiam inuifos si quis tentarat amictus;
 Ardentes papulae, atque immundus olentia fudor
 Membra sequebatur. Nec longo deinde moranti 565
 Tempore contactos artus sacer ignis edebat.

adeo si quis vestem inde
 confectam, *amictus inui-*
fos, quos abhorreret, in-
 dueret, *papulis*, pustulis,
 exanthematibus, carbun-
 culis, rodenti sanie tu-
 mentibus, et foetido su-
 dore, ac breui tempore
 post *sacro igni* corpus in-
 festabatur. Est autem *sa-*
cer ignis erysipelatis φλεγ-
 μονώδης genus, v. Celsum

V, 28, 4; quamquam is ab
 erysipelate diuersum facit.
 Aliis phlegmone est. Pro:
nec longo tempore eius, qui
 tentarat, induerat, *artus*,
 vel ei *artus sacer ignis ede-*
bat, dixit plenius, *moran-*
ti ei; non per longum
 tempus ei moras trahere
 licebat, cum *sacro igni*
 tentari coepit.

P. VIRGILII MARONIS
G E O R G I C O N
LIBER QVARTVS

Protinus aerii mellis coelestia dona
Exsequar. Hanc etiam, Maecenas, adspice partem.
Admi-

i Deinceps de mellificio se dicturum esse pollicetur. *aerium mel*, quia ex rore (qui utique ex aere defluit, inquit Servius,) colligi ab apibus credebatur. Seneca Epist. 85 *Quibusdam placet, non faciendi mellis scientiam apibus esse, sed colligendi. Hinc mel aerium Vergilio, quod ex rore aeris factum: Protinus — dona.* cf. Plin. XI, 12 f. 12: Arist. Hist. Anim. V, 22: Colum. IX, 14, 20 et alios, quos Cerda laudat. Erroris quidem causa facile intelligitur, eadem tamen de causa, *coelestia dona*, deorum munus, appellat mel. conf. Plin. l. l. Ceterum ab initio statim huius libri adolescentes ad duo attendant, primum ad artificium rem tenuem et exilem imaginibus cum gratis et iucundis, tum prae-

claris et magnificis, sine inepto tamen fastu, ornandi; deinde ad calliditatem in inferenda varietate ac copia in argumentum quamvis ieiunum et exile, quorsum maxime episodiorum opes referas. Sed ornatum quidem ac varietatem maxime modo ab maiorum animantium, pecudum et armentorum, modo ab hominum attributis, inprimis iis, petitur videbis, quae humanae vitae et hominum societati ac coniunctioni, rebus publicis adeo et exercitiis, propria esse videntur: unde *testa, aedes, penates, lar, thalami, cunabula, oppida, vrbs, aula, regna, praetoria, portae* et alia arcessita sunt, quorum quidem usum ipsa suppetitavit vulgaris hominum ratio, dum intelligentiam nescio quam et sollertiam apum

Admiranda tibi leuium spectacula rerum,
 Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis
 Mores, et studia, et populos, et praelia dicam. 5
 In tenui labor: at tenuis non gloria; si quem
 Numina laeua sinunt, auditque vocatus Apollo.
 Principio sedes apibus statioque petenda,

Quo

apum ingeniis tribuunt, eamque mirificis rerum miraculis exornant, et quae illae occulto aliquo naturae ductu et imperu, cuius rationem idoneam reddere non possumus, faciunt, ad voluntatem et prudentiam, virtutem animi ac pietatem, referunt. Poeta autem praeclare his praefidiis usus est; habet enim insignem ad animos nostros suauitatem, si nostrorum morum ac consiliorum imaginem in aliis animantibus adumbratam videamus. Totus autem hic de apibus locus multis illustrari potest post Varro- nem III, 16, vnde pleraque sumpta, ex Columellae libro IX, qui, dum de apum disciplina tradit, praeter Celsum et Hyginum, quorum libri nunc interciderunt, Virgilium secutus est. Adde Aristot. Hist. Anim. V, 20 — 22 et IX, 40 et hunc poeta saepe ad ver-

bum expressit. Plin. XI, 1 — 20: Geopon. XV: Pallad. I, 37 — 39. Columellae ea loca adscripsimus, in quibus ad Virgilium respexit. 6 cf. Ge. III, 289. 290. 6. 7 si quem Numina laeua sinunt sc. dicere haec; quod vtique proximum est. Laeua autem h. l. ex augurali disciplina petitum vocabulum esse necesse est, vt sint dii fecundi, propitii. Nam vix satis procedit, si accipias: modo per aduersa numina liceat, h. modo ne quod numen aduersetur, et Apollo (pastoralis, Nomius) inuocatus faueat.

8 De alucarii situ praecipit. Eadem praecipiunt Varro III, 16, 12 sq., quem poeta omnino secutus est, et reliqui, quos supra laudauimus, inpr. Columella IX, 4 — 7. Idem locum hunc excitat c. 4 pr.

Quo neque sit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent), neque oves haedique pe-
Floribus insultent, aut errans bucula campo (tulci 10
Decutiat rorem, et surgentis adterat herbas.

Absint et picti squalentia terga lacerti

Pinguibus a stabulis, meropesque, aliaeque volucres;

Et manibus Procne pectus signata cruentis. 15

Omnia nam late vastant, ipsasque volantis

Ore ferunt dulcem nidis inmitibus escam.

At liquidi fontes et stagna virentia musco

Adsint, et tenuis, fugiens per gramina, riuus;

Palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret:

Vt, quum prima noui ducent examina reges (20

Vere

12 *surgentes herbas*, cre-
scentes, vt Ecl. V, 39: Ge.

I, 161 et alibi. 14 *merops*

nota auis, apibus inimica,
apiastrum vulgo vocant,

aut ab apum comestione

nomen imponunt *Immen-*

wolf, *Bienenfraß*. 15

Quid. Met. VI, 669 *neque*

adhuc de pectore caedis Ex-

cessere notae; *signataque*

sanguine pluma est. Macu-

las in hirundinis collo ru-

bellas ab sanguine repe-

tunt poetae, quo, cum fi-

lium manibus suis iugula-

bat, respersa est. 16 Et

ipsas apiculas rapiunt, vt

pullis suis comedendas ap-

ponant. *nidi* pro pullis.

Ornatissimus versus! 18

stagna virentia musco, stag-

na dulcis aquae, siue ripa

musco obducta, siue faxis

musco coopertis exstanti-

bus. cf. Ge. III, 144: Ecl.

VII, 45: Lucret. V, 949:

Hor. Epist. I, 10, 7. Mox

tenuis riuus signate, nam

profundus ac rapidus ab-

riperet apes aquantes. cf.

Varron. III, 16, 27 aquam

— ita vt ne altitudine ascen-

dat duo aut tres digitos etc.

tenuis fugiens riuus, du-

plici epitheto. v. ad Ge. I,

407. 21 *prima* pro pri-

um.

22 *vere*

Vere suo, ludetque fauis emissa iuventus,
 Vicina inuitet decedere ripa calori;
 Obuiaque hospitiis teneat frondentibus arbos.
 In medium, seu stabit iners, seu profluet humor, 25
 Transuersas falices, et grandia coniice saxa:
 Pontibus vt crebris possint consistere, et alas
 Pandere ad aestium solem; si forte morantis
 Sparserit, aut praeceps Neptuno immerferit Euris.
 Haec circum casiae virides, et olentia late 30
 Serpylla, et grauiter spirantis copia thymbrae
 Floreat, inriguumque bibant violaria fontem.
 Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cauatis,
 Seu lento fuerint aluearia vimine texta,

Angustos

22 *vere suo*, sibi grato et aptissimo. 23 *decedere calori*, vt *nocti* sup. Ge. III, 467. 24 Pulcherri-
 mus versus: *arbos obuia teneat hospitiis* f. h. exci-
 piat. 25 *seu stabit iners humor*, in stagno v. 18.
 — 29 *aut Euris praeceps*, ventus vehementior, cum impetu irruens, *immerse-
 rit Neptuno*, aquae; forte nimis amplificatum hoc.
 — 30 *Circum haec*, quae modo enarrauit, fontes et stagna, amoena prata esse debent. Colum. IX, 5, 6. De *casia* herba coronaria, alias *thymelaea*, cuius fructus in officinis *granum*

Cnidium; cf. Ge. II, 213: de *serpyllo* ad Ecl. II, 11. *thymbra* eadem quae *satureia*, *Pfefferkraut*, aut eiusdem saltem generis. 32 — et violae proueniant. at quam ornate! imitatione expressit Claudianus XXXVI (de rapt. Proserp. libr. III) 233. *violaria*, loca violis consita, h. l. pro violis possunt accipi. *irriguum* h. l. qui irrigat.

33 v. Colum. IX, 6, unde §. 1 colligas, *suberis cortices* potissimum h. l. intelligi. Stramineorum alvearium vsum notum fuisse Romanis, non reperio.

Angustos habeant aditus. Nam frigore mella 35
 Cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
 Vtraque vis apibus pariter metuenda: neque illae
 Nequicquam in tectis certatim tenuia cera
 Spiramenta linunt, fucoque et floribus oras
 Explent, conlectumque haec ipsa ad munera gluten
 Et visco et Phrygiae seruant pice lentius Idae. (40
 Saepe etiam effossis (si vera est fama) latebris
 Sub terra fouere larem, penitusque repertae
 Pumicibusque cauis, exesaeque arboris antro.
 Tu tamen e laeui rimosa cubilia limo 45
 Vngue fouens circum, et raras super iniice frondis.
 Neu

36 *liquefacta remittit*, ornatus pro liquefacit. *remittere* pro resolvere. — 37 *neque illae Nequidquam*, h. ac propter hoc ipsum. *nequidquam* h. l. sine causa, frustra. at Ge. I, 95. 96. 192. 403 sine fructu. 39 *Spiramenta*, quae v. 35 *angusti aditus*. cf. Colum. IX, 7, 5. *fucus*, alga vel vlua marina vel palustris. *floribus* h. l. succo florum. Habuit ante oculos Aristot. verba H. A. IX, 40 p. 944 ed. Par. D. et 945 A. 40 *gluten*, f. glutinum, est *propolis* veterum de apibus magistrorum. Plinius XI, 7 f. 6 *E vitium populorumque mitiore gummi propolis, crassioris iam*

materiae, additus floribus (succo e floribus), *nondum tamen cera, sed fauorum stabilimentum*, qua omnes frigoris aut iniuriae aditus obstruuntur, odore et ipsa etiamnum graui, ut quae plerique pro galbano vrantur. Varro III, 16, 23 *De his propolin vocant, e quo faciunt ad foramen introitus protectum in aluum, maxime aestate. Idaea pix* v. Ge. III, 450. 43 *fouere larem*. v. ad Ge. III, 420. — 43. 44 Et reperiri solent intus in pumicum, f. saxorum, arborumque cavitatibus. 45. 46 Apum diligentiam apiarii opera adituandam dicit. *Laeue lutum*, nam aqua subactum fane

Neu propius tectis taxum sine, neue rubentis
Vre foco caneros; altae neu crede paludi,
Aut vbi odor coeni grauis, aut vbi concaua pulsu
Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago. 50

Quod superest, vbi pulsam hiemem sol aureus egit
Sub terras, coelumque aestiua luce reclusit,
Illae continuo saltus filuasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, et flumina libant

Summa

sane et tactu lubricum et visu nitidum est. *ungue e limo* proprie dictum, vt medici solent. *rimosa cubilia*, in pedestri sermone: rimas cubilis, h. aluearis, *ungue circum, fouens*, hoc poetico ornatu adiectum; nam ad calorem continendum alias id fieri solet, vt rimas obturemus. Cetera illustrat Columella IX, 14, 14 *Quidquid deinde rimarum est, aut foraminum, luto et fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus comment, relinquemus. Et, quamvis porticu protecta vasa, nihilominus congestu culmorum et frondium supertegemus, quantumque res patietur, a frigore et tempestatibus muniemus.* 47 De taxo v. Ge. II, 257: Ecl. IX, 30. De cancri nidore, cum est ignibus adustus (vri au-

tem solet in variorum morborum cura), v. Gesneri notam ad Columell. IX, 5, 6. 48 *neu crede eas paludi aut eiusmodi loco, vbi — odor grauis, molestus, quia fortis et teter est. offensa imago, h. solidis adlisa locis*, vt Lucret. VI, 574. Sequitur poeta Varronem III, 16, 12. cf. Colum. IX, 5 extr. Rei causam Plinius adiungit XI, 19 s. 21 *Inimica est et echo, resultanti sono, qui pavidas alterno pulset ictu.*

51 Ceterum vere ineunte exire incipiunt apes. *Schwaermen.* cf. Colum. IX, 14, 1 et 18. *egit pulsam, pepulit, hiemem sol sub terras. coelum reclusit, tectum adhuc et obductum nubibus ac nimbis, etiam constrictum gelu.* 54 *purpureos flores.* simpl. pulchros, vt saepe: *croceos*

Summa leues. Hinc nescio qua dulcedine laetae 55
Progeniem nidosque fouent: hinc arte recentis
Excudunt ceras, et mella tenacia fingunt.

Hinc vbi iam emissum caueis ad sidera coeli
Nare per aestatem liquidam suspexeris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem; 60

Contemplator: aquas dulcis et frondea semper
Tecta petunt. Huc tu iussos adsperge saporos,
Trita melisphylla, et cerinthae ignobile gramen;

Tinni-

erocess alibi, vt v. 109. *metunt*, elegantius, quam *carpunt*. 55 *leues* poetico ornatu, quo ipso indicatur, cur suspensa in superficie se librare possint. *hinc*, ex his floribus et fontibus, *fouent*, alunt, *progeniem nidosque* (vt v. 17 pro pullis), nouos fetus suos. Columella IX, 14, 18 *Nam ab aequinoctio uer- no sine cunctatione iam pas- sim vagantur, et idoneos ad fetum decerpunt flores at- que intra tecta comportant. nescio qua dulcedine laetae.* idem versus Ge. I, 412. — 58 — 62 Itaque etiam noua examina, cum pri- mum se aeri credunt, fon- tes et arbores petere vi- debis. *Caueas*, de alueo, a theatri sedibus petita imagine. 59 *per aesta- tem liquidam*, per aerem

liquidum, aestiua serenita- te. *Nare*, volare, vnde mox: *trahi vento*; contra *navis volat* apud poetas. — 60 *nubes*, perpetuum de examine. 61 *Contempla- tor*. de forma hac v. sup. I, 187. *Huc*, in arborem, ne ulterius procedat ag- men, vtque in nouum al- ueare condi possit; *adspere- ge saporos iussos*, succos, quos adspargere moneo, iubeo; inf. v. 549 *monstra- tas excitat aras*. cf. Var- ron. III, 16, 30. 31. adde 22. 23 et 14. 63 *melis- phyllum*, seu melissophyl- lum, apiaster, cf. Varron. III, 16, 10: vulgo *melissa*. *Cerinthe*, nobis hortensis, in Italia siluestris ac valde fre- quens, hinc *ignobile gramen* h. herba, v. Plin. XXI, 12. cf. Colum. IX, 9, 13, vbi et hic versus laudatur, et c. 12.

64 Ma-

Tinnitusque cie, et Matris quate cymbala circum.
 Ipsae confident medicatis sedibus: ipsae 65
 Intima more suo sese in cunabula condent.

Sin autem ad pugnam exierint; nam saepe duo-
 Regibus incessit magno discordia motu, (bus
 Continuoque animos volgi et trepidantia bello
 Corda licet longe praesciscere: namque morantis 70
 Martius ille aeris rauci canor increpat, et vox

Audi-

64 *Matris cymbala*, in
 magnae matris Deorum,
 Cybeles, sacris adhiberi
 solita, vt notum. Cete-
 rum tinnitu aeris apes cogi
 et in aluearia condi, res
 vulgari vsu cognita. 65
medicatis sedibus, h. in lo-
 co succis adperso et ob-
 lito. *medicare* v. ad Ge.
 I, 193. *cunabula* pulchre,
 quia de fetu apum.

67 Poeta negligentiore
 oratione vsus est, et, dum
 in digressionem abripitur,
 praestantissimum omnium
 confessione locum, apodo-
 sin non nisi v. 86. 87 sub-
 iunxit; ita vt reliqua om-
 nia in medio interiecta
 sint. Si noua examina al-
 veari prodeunt, tinnitu ae-
 ris reuocantur; sin ad pug-
 nam exierint, adpersione
 pulueris. *Regibus incessit*
discordia, pro vulgari ra-
 tione: *reges incessit*. Re-

ges, quos nunc apum ma-
 tres esse scimus. 69 *Cor-*
da bello trepidantia, h. ani-
 mos trepidantium, festi-
 nantium, satagentium, dum
 se ad bellum accingunt, vt
 mox *trepidae coeunt*, h. fe-
 stinantes, alacritate pug-
 nandi, non timore. Alibi
 Ge. III, 105 *exsultantiaque*
haurit Corda paucor pulsans.
 Transtulit autem poeta ea,
 quae omnium apum migra-
 tiones antecedere solent,
 ad id, quod interdum sub
 idem tempus accidere so-
 let, vt bellum ciuile apes
 moueant; et habuit ante
 oculos Aristotelem H. A.
 IX, 40 p. 946 E: Varron.
 R. R. III, 16, 30: poetam au-
 tem vicissim Columella IX,
 9. 71 dum bombum fa-
 ciunt. *fracti sonitus*, h.
 non continui, modo for-
 tiore modo remissione spi-
 ritu.

74 Spi-

Auditur fractos sonitus imitata tubarum.

Tum trepidae inter se coeunt, pennisque coruscant,

Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,

Et circa regem atque ipsa ad praetoria densae 75

Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.

Ergo, vbi ver naetae sudum camposque patentis,

Erumpunt portis; concurritur; aethere in alto

Fit sonitus, magnum mixtae glomerantur in orbem,

Praecipitesque cadunt. Non densior aere grando, 80

Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.

Ipsi per medias acies, insignibus alis,

Ingentis animos angusto in pectore versant,

Vsque adeo obnixi non cedere, dum grauis aut hos

Aut hos versa fuga victor dare terga subegit. 85

Hi motus animorum atque haec certamina tanta

Pulueris exigui iactu compressa quiescent.

Verum vbi ductores acie reuocaueris ambo;

Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,

Dede neci: melior vacua sine regnet in aula. 90

Alter erit maculis auro squalentibus ardens:

(Nam

74 *Spicula rostrorum*,
aculeos, acuunt.

75 *praes-*
torium h. l. ex usu castren-
si. *miscentur*, conueniunt;
mox 79 *mixtae*, pugna
congressae; vtrumque ex
Graeco. 77 *ver sudum*.

coelum sudum verni tem-
poris; idem sunt *campi*
patentes, aer purus et li-
quidus, non nubibus clau-

sus. 82 *Ipsi*, reges. 84

obnixi non cedere, in vul-
gari oratione: *vsque adeo*
obnituntur, ut non cedant,

— *donec* — 86 cf. ad v.

67. 87 *compressa quies-*
cent, comprimuntur.

90 *melior*, fortior, victor.

prodigus h. l. qui tantum
mel consumit, nullum ipse

parat. 91 *Sequentes ver-*

sus

(Nam duo sunt genera) hic melior, insignis et ore,
 Et rutilus clarus squamis: ille horridus alter
 Desidia, latamque trahens inglorius aluum.
 Vt binae regum facies, ita corpora plebis. 95
 Namque aliae turpes horrent: ceu puluere ab alto
 Quum venit, et sicco terram spuit ore viator
 Aridus: elucent aliae, et fulgore coruscant
 Ardentes auro, et paribus lita corpora guttis.

Haec

sus recitat et illustrat Columella IX, 10. Sunt autem fere ad verbum ex Aristotele confecti H. A. X, 40 p. 945 D. E. ed. Paris. Opp. *maculae squalescentes*, tinctae, obductae, *auro*, h. maculae aureae. cf. Aen. X, 314: XII, 87. Vnde mutuatus est Silius II, 547. 583. Putidum est Grammaticorum (v. Gell. II, 6: Macrobius VI, 7: Nonium VI, 26) commentum, *squalere* a *squamis* deducendum. Sed, cum *squalere* proprie de corpore, illuie et sordibus obducto, dicatur, communiter apud poetas de quacunque re, cui aliquid illinitur, in crustatur, adeoque etiam de colore adscititio, usurpatur. 92 *insignis ore*, forma. mox v. 95 *faciem* dixit. Plin. XI, 16 *Omnes (regibus) forma semper e-*

gregia et duplo, quam ceteris, maior. 93 *alter ille horridus*, foedus ad aspectu (mox *turpes horrent*, eodem sensu v. 96). *desidia*, incultu et negligentia, et hoc ipso *latam trahens alvum*, obesus, πλατυγέτωρ.

96 *turpes horrent* pro sunt, sed cum notione asperitatis. Nam, quibus superficies non laevis, sed aspera, inaequalis, hirta, ea horrere dicuntur poetis. Vt mare fluitu, terra aestu sup. III, 161 et saepe alia. *ceu viator, cum venit ab alto puluere*, ex via pulverulenta, puluere alte a vento in aerem leuato, acto. *spuit terram*, in terram; pro compos. adspuit, inspuit. *Aridus*, pro siccus, sitiens. vt ἀναλέος ap. Callim. in Cer. 6 ὅκ' ἀφ' ἀναλέων σωματων πλύνμεσ' ἅπασοι. 99 *Ardentes corpora*.

Haec potior suboles; hinc coeli tempore certo 100
Dulcia mella premes: nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, et durum Bacchi domitura saporem.

At quum incerta volant, coeloque examina ludunt,
Contemnuntque fauos, et frigida tecta relinquunt;
Instabilis animos ludo prohibebis inani. 105
Nec magnus prohibere labor. Tu regibus alas
Eripe. Non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.

Inui-

pura, corporibus, *lita*, il-
lita, oblita, inducta, *auro*
et paribus guttis, aureis
maculis. Locum expressit
et excitauit Colum. IX, 3,
2: idem affirmat, Virgilium
Aristotelis in his auctori-
tatem (Hist. Anim. IX, 40.
adde V, 22) esse secutum.
Cf. Varron. III, 16, 19.
— 100 Ex his praestantis-
simi apum fetus educan-
tur; ex his optimum mel
paratur. *coeli* (v. ad Ge.
III, 327) *tempore certo*, ve-
re et autumno. *premes*
eliquando. cf. v. 140. 101
mella liquida et communi
naturae mellis epitheto et
vero etiam proprio quo-
dam dicuntur. Tum au-
tem et in vitio haberi pos-
sunt tamquam fluentia, vt
v. 36 (opponuntur *tenacia*
v. 57), et in laude, vt h. l.,

vt opponantur iis, quae
faece ac sordibus crassa
sunt. conf. inf. 163. 164.
Porro, quod sequitur, ve-
teres vina melle condiisse,
atque hinc etiam mulsum
conficere consueuisse, satis
notum est vel ex Horat.
Sat. II, 4, 24. *durum sapo-*
rem, austerum.

104 *frigida tecta* ex hoc
ipso, quod aluearium ab
apibus destitutum est. nam
cum assidue incolunt, tum
fouent, vt v. 43 *fouere la-*
rem. Sic *frigidus torus*
pro viduo. Nam opus,
quod *feruet*, huc trahi ne-
quit. 106 Rem eandem
tradit Columella, simulque
modum IX, 10, 3 et IX, 9,
8. 107 *quisquam*, quasi
de militibus loqueretur.
altum iter, de volatu.

109 hor-

Inuident croceis halantes floribus horti,
Et custos furum atque auium cum falce saligna 110
Hellespontiaci seruet tutela Priapi.

Ipsē thymum pinosque ferens de montibus altis
Tecta ferat late circum, cui talia curae:

Ipsē labore manum duro terat: ipse feracis
Figat humo plantas, et amicos inriget imbris. 115

Atque equidem, extremo ni iam sub fine laborum
Vela traham, et terris festinem aduertere proram;

Forfitan

109 horti, in quibus sunt flores halantes. 110 Omnia hic vulgo nota. Sed quid ad apes? scilicet Priapi signum, in omnibus hortis positum, arcere falce sua etiam ab aluearibus fures et terrere aues videri poterat. cf. Horat. Sat. I, 8, 4 sqq. Eum Lampfaci ad Hellespontum potissimum cultum esse, nec minus constat. *tutela Priapi*, pro *Priapus*, *custos*, pro qui custodit hortos a furibus, obseruat fures. 112 De thymo apibus gratissimo res nota. Loquitur autem poeta Romanus de eo, qui nunc *thymus capitatus*, in Italia et Graecia frequentissimus. *semper vivens pinus* memoratur etiam Columellae IX, 4, 2 et

5, 6; erat autem illa veteribus inter hortenses arbores, ut vel ex Ecl. VII, 65 et inf. v. 141 patere potest. 115 *amici imbres*, aqua ex fonte aut fluuio. *irrigat imbres*, sc. plantis, vel in plantas, exquisitius, quam vulgare: *irrigat plantas imbribus*, cf. Aen. I, 691.

116 — 148 De cura horti colendi argumentum aliis se relinquere tractandum dicit; quam partem deinceps Columella libro X explendam suscepit. Nam Rapini hac de re insipidum opus in hunc censum non venit. Versus sunt longe ornatissimi, in primis herbarum hortensium epithetis et aliis attributis.

Forſitan et, pinguis hortos quae cura colendi
 Ornaret, canerem, biferique roſaria Paefi:
 Quoque modo potis gauderent intuba riuis; 120
 Et virides apio ripae, tortusque per herbam
 Creſceret in ventrem cucumis: nec ſera comantem
 Narciffum, aut flexi tacuiſſem vimen acanthi,
 Pallentisque ederas, et amantis litora myrtos.

Namque

118 — 124 Forſitan de cura hortorum dixiſſem. Iam ornatum contemplare. 118 *pingues hortos*, ſolo pingui adeoque fertili. *quae cura colendi ornaret hortos*, in proſa: eſſet; in qua etiam tempora aliter ſibi reſponderent: *traberem, feſtinarem, -canerem*. 119 *Paef-tum*, ſ. Poſidonia, Lucaniae vrbs, ad finem Paef-tanum, non longe a Sila-ro, roſis clara vrbs apud poetas. *biferum* autem propter egregiam coeli clementiam, et ad Homeri imitationem de Alcinoi hortis Od. η, 117 — 121. — 120 De *intubo* v. ad Ge. I, 120. *Apium*, σέλινον, varia habet genera, vt petroſelinum. Sed hic *paluſtre* intelligendum videtur, nobis *Selery* dictum, quod locis riguis gaudet. — 121. 122 *Uſus eadem*

imagine Propert. IV, 2, 43 *Coeruleus cucumis, tumido-que cucurbita ventre*. 122. 123 De *Narciffō* v. ſupra ad Ecl. II, 48; videtur ſcilicet veterum *Narciffus* eſſe *Narciffus* noſter *albus circulo purpureo vel croceo minor*. Sed *ſera comantem*, ſero florentem, appellat, quod ſub clementiore coelo etiam ſeriere anni tempore, Nouembri ac Decembri, floret, vt de Thracia ac Graecia tradiderunt Buſbequius et Turneſortius. Et Theophrast. de Hiſt. Plant. VI, 6: *νάγκιστος ἢ λείριον - ὄφιον δὲ σφόδρα· μετὰ γὰρ ἀρκτῶρον ἢ ἀνθῆσις, καὶ περὶ ἰσημερίαν*. *Acanthus* h. l. herbae nomen, noſter *acanthus ſatiuus*, ſeu *mollis Virgilii*, apud Bauhin. *Waelſche Baerenklau*. v. ad Ecl. III, 45, vbi *mollis*, vt inf. v. 137, quod hic *flexus*, quia adultior

Namque sub Oebaliae memini me turribus altis, 125
 Qua niger humectat flauentia culta Galaesus,
 Corycium vidisse senem: cui pauca relictæ
 Iugera ruris erant: nec fertilis illa iuuentis,

Nec

adultior caulis reflectit se
 et vergit ad humum; propter
 hoc ipsum poetica ratione *vimen* ei tribuitur,
 quod proprie non habet,
 sed caulem. *tortos acanthos*
 dixit Columella X,
 241.

125 De Tarento loquitur;
Oebalia dicta (nam *arcis* pro *altis* haud dubie
 legendum) h. Lacedaemonia ab Oebalo vetere
 Lacedaemonis rege, Tyndarei patre. Parthenii
 Spartani, Phalantho duce, *diu et per varios casus iactati,*
tandem in Italiam deferuntur, et, occupata arce
 Tarentinorum, expugnatis veteribus incolis,
 sedes ibi constituunt. Iustin. III, 4.
 Ager autem Tarentinus inter fertilissimos
 habitus; amne *Galaeso* irriguus, noto ex
 Horat. Carm. II, 6 *Dulce pellitis ouibus*
Galaesi Flumen, et regnata petam
Laconi Rura Phalantho. 127 *Corycium* hunc
 senem induxisse videtur Varronis exemplo,
 qui fratres Veianos laudat III,

16, 10. 11. Locum expressit
 Sidonius Apoll. Carm. XXIV, 58. 59. *Corycus*
 Ciliciae oppidum, antro et croco
 satis notum; ex quo agro oriundus
 senex hic in agrum Tarentinum
 adducitur a poeta, siue is casu
 eo peruenerat, siue tractus a
 Pompeio, qui victis piratis Cilicibus
 partim ibidem, partim in Graecia,
 partim in Calabria, agros dedit.
 Omnino satis est ad poeticam
 rationem, ut certum hominem
 Cilicem intelligamus, quem poeta
 in his terris hortum colentem
 noverat. 127.

128 *cui pauca relictæ Iugera*
ruris erant. relictum cum absolute
 dicatur, vix aliter accipi potest,
 quam siue de subseciuo, h. in
 metatione, cum agri assignarentur,
 intra limites non recepto (v. Goef.
 Ind. in R. Agrar. Scriptt.), siue de
 contento omnino propter ieiunitatem
 foli neglecto et deserto agro,
 ut Seruius facit (quo et reliqua
 vocant: *nec fertilis*

Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
 Hic rarum tamen in dumis olus, albaque circum 130
 Lilia, verbenasque premens, vescumque papauer,
 Regum aequabat opes animis; feraque reuertens
 Nocte domum dapibus mensas onerabat inemtis.
 Primus vere rosam atque auctumno carpere poma,
 Et quum tristis hiems etiamnum frigore saxa 135
 Rumperet, et glacie cursus frenaret aquarum,
 Ille comam mollis iam tum tondebat acanthi,
 Aestatem increpitans feram zephyrosque morantis.

Ergo

lis illa iuencis, Nec pecori opportuna seges nec commoda Baccho et mox in dumis). Nam ager relictus, sc. hereditate, auitus, cum nihil, quod eo ducat, adiectum sit, vt v. c. contrarium in illo Martialis: *Res non parva labore sed relictæ*, valde dure dictus esset. Habes tamen in hoc Burmanni auctoritatem. 128. 129 *nec fertilis illa iuencis*, h. iuuen-
 corum labore, aratione. *seges* omnino pro agro, solo. Nec arationi, nec pascuis, nec vineis bonum solum fuisse dicit. 130 *in dumis*, in solo dumis indulgenti, *premens*, manu, dum decerpit, legens. v. sup. Ge. I, 157: Calpurn. V, 111 *Tu tamen*

aut laeues ederas aut molle salictum Valle premes gelida. Accipiunt alii *pre-
 mens*, plantans, vt Ge. II, 346. Tum *rarum olus*, proprium sationis et plantationis, quoniam olera paruis inter se interuallis, *varis ordinibus*, feruntur; *circum* in oris arearum oleribus confitarum. *Verbena*, hierobotane, *Eisenkraut*, h. l. apum caussa fata. *vescum p.* v. ad Ge. III, 175 *vescas salicum frondes.* 134 *carpere*, carpebat, historico modo, vt et v. 140. 135 *frigore saxa Rumperet*, v. Ge. III, 363. 137 *mollis acanthi*, v. ad v. 123. 138 Argutus versus. Ipse anteuertebat praecocibus floribus aestatem et zephyros,

Ergo apibus fetis idem atque examine multo
 Primus abundare, et spumantia cogere pressis 140
 Mella fauis: illi tiliae, atque vberima pinus:
 Quotque in flore nouo pomis se fertilis arbos
 Induerat, totidem auctumno matura tenebat.
 Ille etiam seras in versum distulit vlnos,
 Eduramque pirum, et spinos iam pruna ferentis, 145
 Iamque ministrantem platanum potantibus vmbas.
 Verum haec ipse equidem spatiis exclusus iniquis
 Praetereo, atque aliis post me memoranda relinquo.
 Nunc age, naturas apibus quas Iuppiter ipse

Addi-

ros, et idcirco increpare
 eorum tarditatem ac mo-
 ram videri poterat. 141
pinus v. ad v. 112. 142.
 143 Fidem praestabant ar-
 bores, nec frustrabantur
 spem ex flosculis et gem-
 mis conceptam. Poma fu-
 tura latent in floribus,
 hinc *arbos induit se pomis*
in flore nouo; at *in florem*
ipsum induit se arbos su-
 pra Ge. I, 187. 188. Mox
 144 — 146 Ille etiam
 vlnos in ordinibus, κατὰ
 τάξιν, h. e. ille vlmorum
 ordines posuerat; at ele-
 gantius *distulit*, disposuit,
in versus; cf. Ge. II, 277
 sqq.: accipiendus autem
 poeta de *transplantatione*
arborum iam adultarum,
 quam ille Corycius tenex

felici euentu tentabat.
 Hinc *serae* vlni, *edura* pi-
 rus, nimium dura, valida,
 cf. Ge. II, 65: *Spinus*, oxya-
 cantha, *Hagedorn*, cui iam
 prunus insita erat, tandem
platanus (v. Ge. II, 70) iam
 vmbrosa. 147 Cf. ad v.
 116: Colum. lib. X praef.
 et pr. *spatiis iniquis*, nimis
 angustis, intra quae cur-
 sum suum tenere cogitur.

149 De re priuata ac
 publica apum agere ordi-
 tur. πολιτείας καὶ βίον A-
 ristot. H. A. IX, 40. *quas*
naturas, ingenia, mores,
Iuppiter addidit, indidit,
 dedit, vt saepe; *pro qua*
mercede, h. praemio, be-
 neficio, illae *pauere* eum
 puerum, allectae *cymbalis*
Curetum, sub antro mon-

Addidit, expediam; pro qua mercede, canoros 150
 Curetum sonitus crepitantiaque aera sequutae,
 Dictaeο coeli Regem pauere sub antro.
 Solae communis gnatos, consortia tecta
 Urbis, habent, magnisque agitant sub legibus aeuum:
 Et patriam solae et certos nouere penatis: 155
 Venturaeque hiemis memores aestate laborem
 Experiuntur, et in medium quaesita reponunt.
 Namque aliae victu inuigilant, et foedere pacto
 Exercentur agris: pars intra septa domorum

Narcissi

tis *Dictes* in Creta. Fabula nota vel ex Callimacho in Iov. 50 et ibi Spanh. Sane mellificandi naturam habere debuerunt iam tum, cum Iouem alerent; aliter tamen haec ab Euemero poeta tradita fuisse, quem ante oculos habebat h. I. Virgilius, ex Colum. IX, 2, 3 constat: - *an, ut Euemerus poeta dicit, crabronibus et sole genitas apes, quas nymphae Phryxonides educauerunt, mox, Dictaeο specu, Iouis exstisse nutrices, easque pabula muncre dei fortitas, quibus ipsae paruum educauerant alumnum. Ista enim, quamuis non dedecant poetam, summatim tamen et vno tantummodo versiculo leuiter attigit*

Virgilius, cum sic ait: Dictaeο -- sub antro. Tradiderat autem illa Euemerus in sacra historia, ἀναγεαφῇ ἱεργῇ, ab Ennio latine conuersa, in qua cum aliorum deorum, tum Iouis Dictaei, tamquam mortalis hominis, natales, patriam ac sepulcrum persecutus fuerat. v. Minuc. Felic. Octau. 21: Lactant. Inst. div. I, 11. 157 cf. supra Ge. I, 127. 158 Partitae inter se opus ac munera certo ordine (hoc est foedere pacto), aliae victu inuigilant, victui quaerendo, cibo congerendo, operam dant, et exercentur agris, vexantur, fatigantur, per agros; vt saepe exerceri laboribus magnis dicimur, quos tractamus.

Narcissi lacrimam, et lentum de cortice gluten, 160
 Prima fauis ponunt fundamina: deinde tenacis
 Suspendunt ceras: aliae, spem gentis, adultos
 Educunt fetus: aliae purissima mella
 Stipant: et liquido distendunt nectare cellas.
 Sunt, quibus ad portas cecidit custodia forti: 165
 Inque vicem speculantur aquas et nubila coeli:
 Aut onera adcipiunt venientum, aut agmine facto
 Ignauum, fucos, pecus a praesepibus arcent.
 Feruet opus, redolentque thymo fragrantia mella.

Ac

mus. Habebat hic ante
 oculos poeta Aristot. H. A.
 IX, 40 p. 946 extr. 160
Narcissi lacrimam, guttam,
 nectar, humorem melleum,
 quem imus florum calyx
 exsudat. 161 *fauis*, cel-
 lulis mel recepturis, *fun-*
damina, propolin int. v.
 sup. ad v. 40. 164 *dis-*
tendunt nectare cellas, or-
 natius, quam, replent, ex-
 plent; nam maiorem abun-
 dantiam repraesentare ani-
 mo videtur, quod adeo cel-
 lularum latera tumere fa-
 ciat. cf. III, 124 *distendet*
spicis horrea plena Ceres.
 Tibull. II, 5, 84, ubi vide.
 — 166 An futuri sint im-
 bres, ne reliquae exeant.
 cf. v. 191. 168 *fucos*,
Dronen, apes maiores iis,
 quae mel faciunt. Colu-

mella IX, 15, 1 *Mox vere*
transacto sequitur mellis
vindemia. Eius maturitas
intelligitur, cum animad-
vertimus fucos ab apibus
expelli ac fugari; quod est
genus amplioris incremen-
ti, simillimum apibus, et, ut
 ait Virgilius, ignauum pe-
 cus, et sine industria fauis
 assidens. Nam neque ali-
 menta congerit, et ab aliis
 inuenta consumit. Verum-
 tamen ad procreationem su-
 bolis conferre aliquid hi
 fuci videntur, insidentes
 seminibus, quibus apes figu-
 rantur. Itaque ad fouen-
 dam et educandam nouam
 prolem familiaris admit-
 tuntur. Exclusis deinde pul-
 lis, extra tecta proturban-
 tur, et, ut idem ait, a praesepibus arcentur. Vides ve-
 teres

Ac veluti, lentis Cyclopes fulmina massis 170
 Quum properant, alii taurinis follibus auras
 Adcipiunt redduntque, alii stridentia tinguunt
 Aera lacu: gemit inpositis incudibus Aetna.
 Illi inter sese magna vi brachia tollunt
 In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum. 175
 Non aliter, si parua licet componere magnis,
 Cecropias innatus apes amor vrguet habendi,
 Munere quamque suo. Grandaevis oppida curae,
 Et

teres non vbiq̃ue in phy-
 sicis desipuisse. 170 *len-
 tis massis*, ferri, quod pro-
 cudi potest, *properant*, pro-
 peranter conficiunt, *στειν-
 ῶσαι, ἐπειγῶσαι*, fulmen. cf.
 Callimach. in Dian. 49.
Lacus, vt fontes, pro aqua
 positum volunt. Lucret.
 VI, 147. 148 *Vt calidis
 candens ferrum e fornaci-
 bus olim Stridit, ubi in ge-
 lidum propere* (aut potius
propter, dum prope adstat
 aqua) *demersimus imbrem*.
 Hoc magis poeticum, quam
 vt *lacus* ipsa vasa sint;
 etsi sic in vineis *lacus*. Ov.
 Met. IX, 170 *gelido ceu
 quondam lamina candens,
 Tincta lacu, stridit.* 175
In numerum, κατὰ ἑυθμὸν,
 vt Ecl. VI, 27. Ceterum
 hunc eundem locum re-
 finxit poeta Aen. VIII,
 449—453. Compara Calli-

mach. in Dian. 59 — 61.
 — 176 Ne quis, quod non-
 nulli fecere, hanc compa-
 rationem pro inepta et
 ridicula habeat, cum res
 exiguae et tenues tam
 magnificis exemplis or-
 nentur, tenendum est, nos
 versari in poeta, cuius par-
 tes in hoc in primis car-
 minis genere sunt, vt or-
 natu rerum tenuium de-
 lectet, quem in animan-
 tum actionibus ex eo pe-
 tere fas est, vt humanis
 studiis et consiliis eas assi-
 mulet, adeoque etiam
 comparationes, istis pro-
 prias, ad animantia trans-
 ferat. Accedit, quod tota
 tractatio de apibus nos
 iam adfuefecit imaginibus,
 a rebus ac fatiis, moribus
 ingeniisque hominum, pe-
 titis. 177 *amor habendi*,
 studium acquirendi, dum
 mel

Et munire fauos, et daedala fingere tecta.
 At fessae multa referunt se nocte minores, 180
 Crura thymo plenae: pascuntur et arbuta passim,
 Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
 Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
 Omnibus vna quies operum, labor omnibus vnus.
 Mane ruunt portis; nusquam mora: rursus easdem
 Vesper vbi e pastu tandem decedere campis (185
 Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
 Fit sonitus, mussantque oras et limina circum.
 Post, vbi iam thalamis se conposuere, filetur
 In noctem, fessosque sopor suus occupat artus. 190
 Nec vero a stabulis pluvia inpendente recedunt
 Longius, aut credunt coelo aduentantibus Euris:
 Sed circum tutae sub moenibus vrbis aquantur,
 Excursusque brevis tentant, et saepe lapillos,
 Vt cymbae instabiles fluctu iactante saburram, 195
 Tollunt; his sese per inania nubila librant.

Illum

mel parant. *munere*, pro
 cuiusque vicibus: v. 158
 sqq. 179 *munire fauos*,
 pulchrius quam: fingere,
 facere, fabricari. 181
pascuntur, depascunt, v.
 Ge. III, 314: II, 375. De
arbutis v. Ge. III, 300: I,
 148: *glaucas salices*, Ge. II,
 13: *casiam*, II, 213: *pin-*
guem tiliam, a melle flo-
 rum et foliorum, quod ex-
 sudant, glutini apum ido-

neum. *ferrugineos hya-*
cinthos, alias *purpureos*,
vaccinia nigra Ecl. II, 18:
 Nobis *lilia floribus resle-*
xis, *Türkischer Bund*. 189
thalami, cubicula, pro al-
 veis. 190 *sopor suus*, ex
 usu huius nominis poeti-
 co, illis solitus et vsitatus.
 — 192 *credunt coelo*, fi-
 dem habent sereno coelo.
 — 194 — 196 Obseruatum
 hoc multis, apes aduerso

Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
 Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
 In Venerem soluunt, aut fetus nixibus edunt:
 Verum ipsae e foliis natos et suauibus herbis 200
 Ore legunt: ipsae regem paruosque Quirites
 Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt;
 Saepe etiam duris errando in cotibus alas

Adtri-

vento volantes lapillis,
 tamquam saburra, se one-
 rare, ne a vento abripiantur. *cymbae instabiles*, le-
 vitate oneris fluctuantes.

197 Inter plures vete-
 rum de *apum generatione*
 opiniones erat etiam haec,
 non gigni nec nasci eas,
 sed ex floribus legi. v. A-
 ristot. H. A. V, 21: addo
 c. 19. 22: Plin. XI, 16 f.
 16. Nunc reginam, vulgo
 pro rege habitam, commu-
 nem stirpis auctorem ac
 parentem, ouis pariundis
 solam vacare, post Swam-
 merdammi et Reaumurii
 observationes communis
 opinio est; unde mox ex-
 cludantur apes, cum no-
 vae matres, tum mares, seu
 fuci, tum mellificantes
 apes, in quibus nondum
 vlla sexus nota reperta
 est. 197 — 199 Novus
 orationis color: *Illum-*
mirabere, h. alia, eaque

nec minus mira, apum na-
 tura est, quod concubitu
 non indulgent, nec con-
 ciunt, nec pariunt. Co-
 lum. IX, 2, 4 *utrum exa-*
mina — concubitu subolem
procreent, an heredem ge-
neris sui floribus eligant,
quod affirmat noster Maro.
 — 203 — 205 Apes et flo-
 ribus et herbis fetus le-
 gere dixerat v. 200. Quae
 sequitur, non diuersa sed
 eadem sententia, nouis
 imaginibus exornata, est:
ipsae sufficiunt regem et po-
pulum sc. ex floribus, siue
e foliis et herbis; nam hae
 modo praecesserant; et,
 vbi illi habitare possint,
aulas et cerea tecta refin-
gunt, h. fingunt, parant,
 ex florum succo ac polli-
 ne. Cum itaque ex flori-
 bus et fetum, et fetus
 cunabula ac cubicula, et
 cibum etiam capiant, tan-
 to florum ac mellis ex iis
 confi-

Adtriuere, vltroque animam sub fasce dedere.
 Tantis amor florum, et generandi gloria mellis. 205
 Ergo ipsas quamuis angusti terminus aevi
 Excipiat: neque enim plus septima ducitur aestas;
 At genus immortale manet, multosque per annos
 Stat Fortuna domus, et aui numerantur auorum.
 Praeterea regem non sic Aegyptos, et ingens 210
 Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,
 Obser-

conficiendi studio inflam-
 mantur, vt etiam onere,
 quod ferunt, ita humo af-
 fligantur, vt alas atterant
 acutis lapillis, et viribus
 exhaustae deficient. 205
generandi gloria mellis, h.
 studium; spes et studium
 gloriae ex mellis genera-
 tione. 206 *Ergo*, cum
 tam facili ac prompta na-
 talium ratione ex floribus
 se reficiant — *genus immor-
 tale manet*, quod copia
 poetica trinis modis enun-
 tiat. 207 *Excipiat*, vt
 fortuna, fors, calamitas
 nos excipere dicitur; h.
 vt iis sit. *septima aestas*.
 v. Aristot. Hist. Anim. V,
 22: Plin. XI, 20: Colum.
 IX, 3, 3. *plus*, plus quam.
 — 209 *Fortuna domus or-
 natius*, quam domus, et
 hoc pro apum genere: vt
 Fortuna domus Augustae,
 in primis in numis; re-

spectu ad statum et condi-
 tionem gentis fatali ne-
 cessitati perpetuam ac per-
 ennem futuram. cf. Ou-
 dend. ad Suet. Aug. 65.

210. 211 Videntur plu-
 res populi memorari, re-
 gum suorum in primis ob-
 seruantes. *Lydia ingens*,
 non respectu ad reliqua
 imperia habito, sed ad
 Croesi victorias et opes.
Medus Hydaspes, negotium
 facit Intpp. Est enim In-
 diae fluuius, cui epitheton
Medus parum conuenire
 videtur. Itaque post Ser-
 uium in Media quaesiuerunt
 flumen huius nominis, de
 quo tamen Geographi si-
 lent. Mihi poeta hic vi-
 detur designare imperium
 veterum Persarum, cuius
 fines ad Indiae illam par-
 tem, in qua Hydaspes est,
 pertinebant. Pro Persico
 itaque, seu Persa, *Medum*
 poetico

Obferuant. Rege incolumi mens omnibus vna est:
 Amiffo rupere fidem; conſtructaque mella
 Diripuere ipſae, et crates ſoluere fauorum.
 Ille operum cuſtos: illum admirantur, et omnes 215
 Circumſtant fremitu denſo, ſtipantque frequentes;
 Et ſaepe adtollunt humeris, et corpora bello
 Obiectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.
 His quidam ſignis atque haec exempla ſequuti,

Eſſe

poetico more appellauit, vt Horat. Od. I, 2, 51 et al.
 — 212. 213 Reſpicit locum Seneca de Clement. I, 4. 214 *crates fauorum*, pro textis; v. Ge. I, 166: vt interdum legimus amiſſo duce exercitus diripiſſe caſtra, ſoluiſſe legiones. *rupere*, *ſoluere*, aoriſti forma. 216 V. Varr. III, 16, 8: Ariſtot. H. A. IX, 40. 217 *bello Obiectant*, armis hoſtilibus; ingruentibus hoſtibus.

219 — 227 Ex Pythagoreorum diſciplina, quam deinde Platonici ac Stoici, quamquam diuerſis quique modis commentantes, amplexi ſunt, haec ſunt petita, de anima mundi, h. principio agente, per omnem naturam fuſa, omnium animantium animas, ſecundum nonnullos et-

iam animos, ſubminiſtrante, et eodem, diſſoluto corpore, iterum in ſe, tamquam ſibi *συγγεγεῖς*, recipiente. Cum autem illa mens ſubtiliſſimi ac puriſſimi aetheris aut ignis naturam habere crederetur, ſpiritus ex ea emanantes *aetherios hauſtus* dixit. Idem placitum expoſuit Aen. VI, 724—751; et tenendum illud propter multa alia poetarum loca. Scilicet, de quo alio tempore videbimus, poetica philoſophemata ſunt fere omnia ex Empedocleis petita; quorum magna auctoritas quondam eſſe debuit. 219 Ex his ſignis, *τεμπυγλοῖς*, atque haec exempla, argumenta, ſecuti. Ornauit poeta vulgare noſtrum: His apum factis quidam adducti ſunt, vt opinarentur etc.

Esse apibus partem diuinæ mentis, et haustus 220
 Aetherios dixere. Deum namque ire per omnis
 Terrasque, tractusque maris, coelumque profundum.
 Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
 Quemque sibi tenuis nascentem arcessere vitas.
 Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri 225
 Omnia: nec morti esse locum, sed viua volare
 Sideris in numerum, atque alto succedere coelo.

Si quando sedem augustam, seruataque mella
 Thesauris, relines: prius haustu sparsus aquarum
 Ora foue, fumosque manu praetende sequacis. 230

Bis

222 *coelum profundum*, altum, in magnam altitudinem exurgens; vt contra *altum mare* pro profundo. 224 *tenuis vitas*, animas, quippe aethereae naturae, *arcessere*, accipere. Mox *omnia*, sc. quae vitam sibi ex aethere arcessiuerant. 227 *Sideris in numerum*, h. e. euolare in altum aetherem; siue, vt sit pro *in numerum siderum*, s. quod magis placet, *in locum, ordinem, partem sideris alicuius*: vt v. c. Vellei. II, 73 *fugitiuos in numerum exercitus sui recipiens*. Cum enim corpore soluta anima propter aetheriam suam naturam altum petit, redit ea in coelum et astris admisce-

tur; vnde successit mox illa opinio, iustorum ac piorum animas in sidera reponi.

228 — 237 De castratione fauorum praecipere incipit, et quidem cum praesidia contra apum iram et furorem, fumum et aquae adspersionem, tum tempus mellationis vere et autumnino tradit. 228. 229 *seruata mella Thesauris relines*, pro thesauros mellis seruati; qui *relinuntur*, vt proprie amphorae, dolia et alia oblita pice et obducta. 229. 230 *fouere ora haustu aquarum*, pro fouere aquam haustam ore, h. tenere, continere; poetica copia addit *sparsus* sc. ora, quoad ora; habens

Bis grauidos cogunt fetus, duo tempora messis,
 Taygete simul os terris ostendit honestum
 Plias, et Oceani spretos pede repulit amnis:

Aut

habens ora sparsa, adspersa, proluta, aqua; ne malevolentia sint. Expedita, vti patet, sententia; nam foetorem ferre nequeunt. *Fu-
num praetendere*, h. ante se ferre. 231–235 Bis in anno mella eximuntur. *Bis grauidos cogunt fetus*, sc. agricolae, seu mellarii. *cogunt* autem, compellunt extra aluei vestibulum seu abigunt, v. Colum. IX, 15, 6: nonnulli adeo enecant, vt fauorum copia sibi fiat. *fetus* autem pro apibus omnino dixit, vt *fetus adultos* sup. v. 163. *grauidos* sc. melle, quo iam expleti et distenti sunt faui. *grauidus* pro fecundus, plenus, grauis, centies poetae. Sic, puto, nil difficultatis relinquitur. *duo tempora messis*, mellationis. De his videndi Aristot. Hist. Anim. IX, 40: Colum. IX, 14, 5. 11: IX, 15: XI, 2, 50. 57: Plin. XI, 16 et 15. At trinam mellis vindemiam Varro memorat III, 16, 34. 231–235 h. e. sub ortum Pleiadum (Colum. XI, 2, 36

Decimo Kal. Maias Vergiliae cum sole oriuntur – *Nonis Maiis Vergiliae exoriuntur mane* – *VI Idus Vergiliae totae apparent.* cf. Plin. XVIII, 26 s. 66, 1) et sub occasum, qui in VI Idus Nouembris refertur; v. Colum. ibid. §. 84; cf. 77. 78: Plin. XVIII sect. 59 et 60. cf. sup. ad Ge. I, 221. *simulac Pleias*, seu *Plias*, ex Πλειὰς, *Taygete* (est ea vna Pleiadum, quae h. l. vna cum ipsa intelligendae sunt,) *ostendit os honestum*, pulchrum, tamquam Nympha, *terris*, h. in conspectum venit, orta est. cf. Aen. VIII, 590. 591 et alibi. *et repulit pede*, quod faciunt, qui in altum enituntur, eleuant se, *amnes Oceani* (Homero vocabulo, vt Odyss. λ, 638. Ambit enim terram amnis more), quia sidera cosmice orientia ex oceano assurgere videri possunt, vt sol; *spretos*, ornatu poetico adiectum, quod conuenit alioquin iis, quae pede repellimus.

Aut eadem sidus fugiens vbi Piscis aquosi
Tristior hibernas coelo descendit in vndas. 235

Illis

234. 235 *Aut vbi eadem Pleias descendit coelo, occidit, tristior, quia tristi, ingrato, anni tempore, in vndas hibernas, tempestatibus vexatas, quibus se condere videri possunt sidera occidentia, fugiens sidus Piscis aquosi.* Iam in hoc aetuant Intpp., quale hoc sidus sit, et qua ratione Pleias illud fugere dicatur. Scilicet non ex astronomicis sed ex grammaticis rationibus loci interpretatio erat petenda; quas vt satis clare exponam, duo ante monere liceat: primum, sollemne esse poetis omnibus, etiam iis, qui de astronomicis praecipunt, vt, in describendis sideribus, tabulas sui temporis coelestes, et asterismos in iis notatos, sequantur, formasque figurasque in iis pictas ita exprimant, quasi eae in coelo vere conspiciantur, scilicet vt ornatum versibus suis ex earum varietate petant. Est porro iisdem poetis commune, vt sidus occidens dicatur fugere aut sequi

alterum non alia de causa, quam quod in tabula coelesti seu proximum ei seu ex aduerso positum, aut quocunque modo oppositum vel subiectum, visitur. Sic apud Manilium I, 263. 264. *Aurato princeps Aries in vellere surgens Respicit admirans auersum surgere Taurum.* Praeuit iam Homerus Il. 6, 488, Od. ε, 274, vbi Vrsa Orionem despiciere dicitur: *καὶ Ὠρίωνα δονέει,* ex aduerso positum. Ita centies Aratus et Manilius. Quod igitur Pleiades dicuntur fugere Piscem seu Pisces, ad situm siderum spectat; nam Taurum, in cuius capite Pleiades sunt, tamquam antecedentem sequitur alter Piscium; vt adeo hunc fugere videri possint Pleiades, dum occidunt. Piscem autem *aquosum* dixit, h. pluuias denuntiantem, vt *aquosus Orion* Aen. IV, 52 et *Aries aquosus* Ouid. Met. X, 165. Etenim Sole in Pisces ingresso hiemale tempus est. Vnde etiam *vndae hibernae* procellis vexatae.

Illis ira modum supra est, laesaeque venenum
 Morsibus inspirant, et spicula caeca relinquunt
 Adfixae venis, animasque in vulnere ponunt.
 Sin duram metues hiemem, parcesque futuro,
 Contusosque animos et res miserabere fractas; 240
 At suffire thymo, cerasque recidere inanis,
 Quis dubitet? nam saepe fauos ignotus adedit
 Stellio, et lucifugis congesta cubilia blattis:

Inmu.

vexatae. 236 Coniuncta haec cum superioribus; nam dum mel excinditur, iras apum maxime experiare. Varro III, 16, 7 *neque ignava, ut non, qui eius opus conetur disturbare, resistat.* 237 *spicula caeca*, h. occulta: breuia, quae possunt latere. Serv. *Morsus* pro aculeorum ictibus dici, obvium. 238 *Adfixae venis*, grauius, quam cuti, corpori. *in vulnere*, in inferendo vulnus. 239 — 247 Sin apiarius hiemis immitioris metu, curaque apum et miseratione, non omnes fauos excindat, et aliquam mellis partem apibus relinquat, at saltem, propter variorum insectorum insidias, suffiendus est alueus, inanes cellae exscalpendae et recidendae, ne quod in iis animalcu-

lum occultum lateat. Trepidabant et hic Intpp. Obseruata haec omnia iam erant Aristoteli, v. H. Anim. IX, 40 p. 946 A; sed in causis reddendis laborabat maximi philosophi acumen. 239 *parces futuro*, conditioni ac necessitati apum futurae. Priscianus iam haec ipsa ad apodosi referabat, ut essent *parce et miserator.* 240 Spoliato alueo et cibi penuria, hiemali tempore. — 241 *Vt omnes vitiosi faui tollantur*, curandum est. Colum. IX, 13, 8. cf. §. 11. 12: c. 14, 1. 2: Varro III, 16, 34 extr. *At* in apodosi, ut supra aliquoties, *εἴτα, ἀλλὰ.* 243 *ignotus Stellio*, non obseruatus, occulte adrepens. *et blattis congesta cubilia*, h. blattae, cubilibus eo, in fauos vacuos, congestis, adedere

Inmunisque sedens aliena ad pabula fucus,
 Aut asper crabro imparibus se inmiscuit armis; 245
 Aut dirum, tineae, genus, aut inuisa Mineruae
 Laxos in foribus suspendit aranea casses.
 Quo magis exhaustae fuerint, hoc acrius omnes
 Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,
 Conplebuntque foros, et floribus horrea texent. 250
 Si vero (quoniam casus apibus quoque nostros

Vita

adedere fauos. *lucifugis*,
 per noctem vagantibus; vt
 Seruius recte explicat. Est
 vermium genus, *tineas*, *Bien-*
menmotten, *Raupen*, *Bienen-*
würmer appellant, ceram
 depascentium; ex erucis
 in chryfallides tandemque
 in blattas lucifugas trans-
 formari solent. conf. Co-
 lum. IX, 14, 1. 2. 8. 9. Pha-
 laenam tineam mellonel-
 lam L. vocari huc a viris
 doctis video. 244 *fucus*
 (v. ad v. 168) *immunis*,
 quod ipse nihil operae ad
 mellificium confert. conf.
 Hesiod. "Egy. 303. 304:
 Theogon. 594 sqq. 245
imparibus armis h. l. qui-
 bus apes pares non sunt.
asper v. Ge. III, 149. 246
inuisa Mineruae. nota fa-
 bula de Arachne. 248
Quo magis exhaustae apes
 sunt melle subducto, *eo*
acrius omnes operam dant,

vt iacturam tantam repa-
 rent; *ruinas generis lapsi*,
 vt paullo ante *res fractas*,
 a republica et imperio ali-
 quo sumtum. Notum au-
 tem inter meliturgos, ex
 mellis abundantia inertia
 et luxuria solui apes. Ob-
 seruatum iam Aristoteli H.
 A. IX, 40 versus fin. Hinc
 nec fucos omnes interi-
 mendos esse contendebant
 veteres. vid. eundem et
 Colum. IX, 15, 3. 250
foros, alueos, fauos in al-
 veis, siue a locis spectacu-
 lorum, siue a tabulatis na-
 vium. *et floribus horrea*
texent, florum succo ac
 polline conficient fauos;
 proprie cellulas, in quibus
 tamquam horreis mel re-
 conditur.

251—280 De morbis
 apum et morborum cura.
 Versus 253 ad 263 inter-
 positos esse memento,

X

nec

Vita tulit) tristi languebunt corpora morbo;
 Quod iam non dubiis poteris cognoscere signis:
 Continuo est aegris alius color: horrida voltum
 Deformat macies: tum corpora luce carentum 255
 Exportant tectis, et tristia funera ducunt:
 Aut illae pedibus connexae ad limina pendent,
 Aut intus clausis cunctantur in aedibus omnes,
 Ignavaeque fame et contracto frigore pigrae.
 Tum sonus auditur grauior, tractimque susurrant: 260
 Frigidus ut quondam filvis innummurat Auster:
 Ut mare sollicitum stridit refluentibus undis;
 Aestuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.

Hic

nec male forte paren-
 thesi includas. Comparari
 possunt Varro III, 16, 20:
 Colum. IX, 13, ubi § 7 to-
 tum h. l. expressit. 252
Vita tulit, h. conditio, fors,
 natura apum, ut βλος, et
 saepe *vita humana*. 254
alius color, ἄλλοχρῶσι.
 — 259 *Ignavae fame*, ine-
 dia. Sed proprie potest
 tamen accipi; est enim *fa-*
mes hiberna inter morbi
 causas: unde inter reme-
 dia infra v. 280 cibi copia
 ponitur. *contracto frigo-*
re pigrae proprie sunt
 ipsae *frigore contractae*.
 Sed transfertur hoc, poe-
 tico more, ad ipsum fri-
 gus. 260 *tractim*, siue
 ad tempus referas, ut sit
 continuo, iugiter; siue ad

locum, ab vno angulo ad
 alterum, per omnes alueo-
 rum et examinum ordines
 susurro continuato, nil in-
 terest. Hoc forte doctius,
 ut Lucret. III, 529. 261
Frigidus Auster, v. ad Ge.
 III, 278. 279. Mox *ma-*
re sollicitum, sollicitatum,
 commotum, ὀρυνόμενον, de-
 fluxu maris reciproco.
 Ternae comparationes ex
 Homero expressae II. §,
 394 - 399. Aliam Home-
 rici loci imitationem in
 Quinto Calabro videas, lo-
 cupletissimi ad ornatus
 quaerendos ingenii poeta,
 modo castigatior esset, lib.
 V, 364 - 380 - 386 - 389, ubi
 facile agnosces luxuriam,
 si cum Virgilio compa-
 res. 264

Hic iam galbaneos suadebo incendere odores,
 Mellaque arundineis inferre canalibus, vltro 265
 Hortantem et fessas ad pabula nota vocantem.
 Proderit et tunsum gallae admiscere saporem,
 Arentisque rosas, aut igni pingua multo
 Defruta, vel psythia passos de vite racemos,
 Cecropiumque thymum, et graue olentia centaurea.
 Est etiam flos in pratis, cui nomen amello (270
 Fecere agricolae, facilis quaerentibus herba:
 Namque vno ingentem tollit de cespite filuam,

Aureus

264 De galbano v. ad Ge. II, 415. 266 fessas, aegras, vt saepe. 267 admiscere, scil. illis mellibus, quae infundis. Colum. I. I. Id cum accidit, arundineis infusi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, et cum galla vel arida rosa detriti. Gallae, excrescens ille in glandiferarum nonnullarum arborum foliis tumor, insectis grauidus, adstringentem habet naturam (vnde h. l. sapor gallae pro galla), adeoque profluuium sistit alui, quo laborant vere ex certo pabuli verni genere apes. conf. Colum. IX, 13, 2: Varro III, 16, 22. 269 Psythiae passos r. v. Ge. II, 93. Defrutum vinum dulce ac coctum, de quo multa apud Scriptores R. R.

vide vel Indicem. 270 Cecropiumque thymum, v. sup. v. 112. 177. centaureum s. centaurium, maius et minus, Tausend Guldenkraut, a Centauro Chirone nomen traxit. vid. Plin. XXV, 4 f. 14: 6 f. 30. 31. 271 Consentiant viri docti in hoc, amellum esse Asterem Atticum caeruleum vulgarem, nobis Sternkraut; quem in Italia, Sicilia et Gallia Narbonensi, incultis et asperis conuallibus passim nasci Raius testatur; vnde facilis quaerentibus herba. Eius formam excudi curauit Martinus. 273 vno de cespite, h. vno eodemque foli loco; at Philargyrius doctius de radice accipit, vt cespes sit radix cespitosa, fibris inter se implexa.

X 2

Sane

Aureus ipse: sed in foliis, quae plurima circum
 Funduntur, violae sublucescunt purpura nigrae. 275.
 Saepe Deum nexis ornatae torquibus arae.
 Asper in ore sapor. Tonsis in vallibus illum
 Pastores et curua legunt prope flumina Mellae.
 Huius odorato radices incoque Baccho,
 Pabulaque in foribus plenis adpone canistris. 280
 Sed, si quem proles subito defecerit omnis,

Nec,

Sane si vno de loco, etiam
 vna de radice, plures cau-
 les emittit herba. 274.
 275 flore flauo, foliis pur-
 pureis violaceo colore.
 — 276 Solent arae fertis
 ex hoc amello nexis (*Fes-
 tons*) ornari. 277 *Ton-
 sis in vallibus*, quas pecu-
 des tondent (v. Ge. I, 15
 et al.), inter pascendum
 colligunt herbam pastores.
 — 278 *Mella. Brixia* —
*Flavus quam molli praecur-
 rit flumine Mella* Catull.
 LXIII, (67) 33. Fluvium
 itaque ex vicinia agri Man-
 tuani memoratum vides.
 — 279 *odorato Baccho*,
 simpl. ἀνθοσμίαν, εὐοσμὸν,
 εὐώδη, vt Theocr. XIV,
 16, odorum vinum, adeo-
 que generosum, intellige.

281 Ingreditur nobilif-
 simum locum de reparan-
 da stirpe apum, cum mor-
 bo examina tota interie-

rint. Sequitur autem opi-
 nionem veteribus commu-
 nem (v. Varron. II, 5, 5 :
 III, 16, 4 et multos apud
 Intpp. ibi et ad h. l. lau-
 dados), posse ex boue caeso
 noua apum examina ex-
 cludi; quod Aegyptiorum
 inuentum et artificium ef-
 se vulgo iactabatur. Fuit
 illa Orientis olim commu-
 nis opinio, vt omnino in-
 secta, ita apes ex putribus
 cadaueribus generari; cui
 illa obseruatio forte lo-
 cum fecerat, quod apes in
 iis terris, vbi passim per-
 siluas et sine cultu vaga-
 bantur, mel fere in cada-
 veribus, vt e leonis Sam-
 sonii exemplo constat, fa-
 cere videbant. Huius por-
 ro rei obseruatione adduc-
 ti, cum apum examina
 noua habere vellent, ver-
 no anni tempore, apum
 fetibus nouis a natura
 destina-

Nec, genus vnde nouae stirpis reuocetur, habebit;
 Tempus, et Arcadii memoranda inuenta magistri
 Pandere, quo que modo caesis iam saepe iuuen-
 Insincerus apes tulerit cruor. Altius omnem 285
 Expediam prima repetens ab origine famam.
 Nam qua Pellaei gens fortunata Canopi
 Adcolit effuso stagnantem flumine Nilum,
 Et circum pictis vehitur sua rura faselis;

Quaque

destinato, cadauer bouis commodo loco exposuisse videntur, quo apes tamquam ad alucum conuolarent, et mater seu puerpera oua deponeret. In angustam illam domum v. 295-298 appositae casiae thymique fragrantia v. 303. 304 alliciebantur. Quod autem contundendo enecabant bouem, id vereor ne inani opinioni tribuendum sit. Ceterum a Virgilio inuentum hoc ab Aegypto ad Thessaliam ductum est. v. inf. 317. — 282 *genus nouae stirpis*, genus nouum, a noua stirpe oriundum. 283 *Arcadii magistri*, pastoris, Aristaei, v. inf. v. 317. Sequitur igitur in hoc Maro eos, qui Arcadiae heroem eum ediderunt, inter quos Iustin. XIII, 7, 10. Etsi ipse infra ad Thessaliam eius natales et pueritiam referre

videtur. De Aristaeo cf. sup. ad Ge. I, 14. 284 Et quomodo iam saepe caesis iuuen-
 Insincerus, corruptus ex putredine, tulerit, protulerit, generarit, apes. 286 omnem famam, rei memoriam, narrationem.

287-293 h. per totam Aegyptum. Videamus singula. *gens fortunata*, a terrae felicitate, seu fertilitate ex Nili incrementis. *Canopus*, ὁ Κάνωβος, Aegypti vrbs, non longe ab Alexandria; quae occidentalem Aegypti partem designat; (est enim Canopicum primum ab occidentali latere Nili ostium) vnde Aeschyl. in Prometh. v. 845 εἰν πόλις, Κάνωβος, ἐσχάτη χθονός. *Pellaeum*, h. Macedonicum, a nobili Macedoniae vrbe Pella, vnde *Alexander Pellaeus*. Ex quo autem tempore
 X 3 Mace-

Quaque pharetratae vicinia Perfidis vrguet, 290
 Et viridem Aegyptum nigra fecundat arena,
 Et diuersa ruens septem discurrit in ora

Vsque

Macedones Aegyptum obtinuerunt, a regibus ipsa terra *Macedonica*, adeo et *Pellaea*, appellari potuit. *pictis faselis*, pulchre, nam hoc proprium Aegyptiorum, quemadmodum ex Diodoro lib. I, 98 et Herodoto II, 96. 97 satis constat, ut certo nauicularum genere, *Baris* nomen erat, per Nilum discurrent. — 290 *Quaque vicinia Perfidis vrguet*, h. ab ea parte, qua Aegypto Persis contermina est; quae vicina sunt ac contigua, poetica oratione *vrguent*. *Persis* h. l. pro imperio Parthico, more sollemni Romanorum poetarum; sic *Medus Hydraspes* v. 211. hinc et *pharetrata*, quod de Parthis proprie dici solet; quis Parthorum pharetras ignorat? *Et qua amnis ab Indis usque coloratis* (*Aethiopibus*, v. Ge. II, 116) *deuexus*, κατὰ φεγγή, ex altis montibus procliui descensu in planiciem dum defertur, pronus, *fecundat Aegyptum*, *viridem* laeto agrorum prouentu, *nigra*

arena, pro limo; est poetis simpl. solum (ut Ge. I, 105: Lucan. II, 417 *si non per plana iacentes Aegypti Libycas Nilus stagneret arenas*); et *ruens discurrit in septem ora diuersa*. Igitur totus locus huc redit: Per totam Aegyptum, cum in occidentali latere, circa Canopum non longe ab Alexandria, tum in orientali, versus fines Parthici imperii, et per totam inferiorem Aegyptum (*Deltae nomine celebratam*), *omnis regio*, tota gens, *iacit salutem certam*, ponit salutis spem ac fiduciam, *in hac arte*, reparandi apes ex bouum visceribus. Locum vexatissimum videor mihi sic satis commode interpretari posse. At, si iam de ipsa sententia et poetica ratione iudicium ferendum est, Virgilii acumen et verecundiam desiderare mihi videor. Nam et nimis protracta et impedita friget oratio; et paullo ieiunius Nili natura bis describitur: quamquam singula membra suo ornatu

Vfque coloratis amnis deuexus ab Indis:
 Omnis in hac certam regio iacit arte salutem.
 Exiguus primum, atque ipsos contractus ad vfus, 295
 Eligitar locus. Hunc angustique imbrice tecti
 Parietibusque premunt artis, et quatuor addunt,
 Quatuor a ventis, obliqua luce fenestras.
 Tum vitulus, bima curuans iam cornua fronte,
 Quaeritur: huic geminae nares et spiritus oris 300
 Multa reluctanti obfuitur, plagisque peremto
 Tunfa per integram foluuntur viscera pellem.
 Sic positum in claufo linqunt, et ramea coltis

Subii-

ornatu ac lumine fulgere facile sentio. Sed et hic mihi videtur Euphorionem aut alium poetam Alexandrinum expressisse. 295 Conf. cum seqq. excerptum ex Florentino in Geopon. XV, 2 p. 406 fqq. Secutus forte noster erat Varronem, cuius hac de re locus, ad quem Florentinus prouocat, intercidisse videtur. *contractus*, coartatus, spatio angusto factus, ad hunc ipsum vfum, *locus*, οἶκος, *decem cubitorum in altitudinem et latitudinem*, inquit Florentinus. 296 *Hunc locum et angusti imbrice tecti*, h. angusto tecto (cuius fastigiis imponi solent cauae tegulae, *imbrices*), et *parietibus artis*, angustis,

premunt pro exstruunt, sed multo elegantius, quasi coercent; tum quatuor relinquant spiracula ad quatuor coeli cardines spectantia. 299 Τριακοντάμηνον βῆν Florentinus l. l. — 300 *spiritus oris*, h. os. — 301 *multa reluctanti*, πολλὰ ἀεκαζομένῳ, vt apud Homer. Odysf. ν, 277: Ἠ. ζ, 458. 302 *foluuntur*, resoluuntur contusa, comminuuntur, vt in putredinem tanto citius abeant, pelle tamen integra manente. Sed et simpliciter *foluuntur tunfa*, pro tunduntur: ὁμῶς ταῖς σαρχὶ τὰ ὀστέα συναλῶντες φυλακὴν δὲ ἐχέτωσαν, τὸ μὴ αἰμάξαι τι τῷ βοός et rel. 303 *in claufo*, luto etiam denso obducta ianua et fenestris,

Subiiciunt fragmenta, thymum, casiasque recentis.
 Hoc geritur, zephyris primum inpellentibus vndas,
 Ante nouis rubeant quam prata coloribus, ante (305
 Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
 Interea teneris tepefactus in ossibus humor
 Aestuat, et visenda modis animalia miris,
 Trunca pedum primo, mox et stridentia pennis, 310
 Miscentur, tenuemque magis magis aera carpunt:
 Donec, vt aestiuis effusus nubibus imber,
 Erupere; aut vt, neruo pulsante, sagittae,

Prima

vt diserte Florentinus p. 407; sed, vt adiicitur, XXI die dies et purus aer admittitur, vento tamen excluso; et tum rursus omnia oblita occluduntur. Quo facto, vndecimo inde die, aperta domo examina noua efferuescere reperiuntur. Facile ex his apparet, quomodo mater apis in οἶνον penetrare potuerit. *ramea fragmenta*, ramorum, h. ramos. *casias* v. sup. ad Ge. II, 213. 305 Haec faciunt ineunte vere. Plin. II, 47 *Ver aperit nauigantibus maria, cuius in principio Fauonii hibernum molliunt coelum*, — *Is dies VI est ante Februarias Idus.* cf. XVI, 25 f. 39. *nouis coloribus*, floribus. *rubeant*, efflorescant, ni-

teant. Ge. II, 319 *vererubenti.* 308 *humor*, vitiatum putredine sanguis, sup. v. 285 *insincerus cruor.* *teneris* autem *ossibus*, quia haec ipsa contusa colliquescent. 309 *Aestuat*, fermentescit. Rem disertius vide in Florentini loco p. 407 extr. 310 *Trunca pedum* graece pro *trunca pedibus*, et hoc pro truncis pedibus. Locum expressit, sed suo more, Ouid. Met. XV, 382 sqq. — 311 *aera carpunt*, vt *viam*, h. volant. quod idem est: *stridentia pennis miscentur.* 313 *Erupere*, melius, quam *erumpunt.* vt *sagittae erupere*, *neruo arcus pulsante*, propellente sagittam.

Prima leues ineunt si quando praelia Parthi. (315

Quis Deus hanc, Musae, quis nobis extudit artem?

Vnde noua ingressus hominum experientia cepit?

Pastor Aristaeus fugiens Peneia Tempe,

Amisissis, ut fama, apibus morhoque fameque,

Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,

Multa querens, atque hac adfatus voce parentem:

Mater Cyrene, mater, quae gurgitis huius (320

Ima tenes, quid me praeclara stirpe Deorum

(Si

316 *Vnde noua hominum experientia cepit ingressus*, habuit exordia; vnde processit: quare homines adducti ad hanc artem ab experientia suppeditatam progressi sunt? 317 Totum hunc locum a secundis poetae curis profectum esse, tradunt Grammatici. Quod Aristaeo (cf. v. 283) inuentum apum reficiendarum tribuit poeta, ignoratur, quo exemplo faciat, multoque magis, vnde ei crimen tentatae Eurydices venerit. Fuit vetus Eumeli poema *Βουγόνια*: forte fabulae fuit fundus in illo. Fabulam ipsam v. ap. Ouid. Fast. I, 361 et Met. XV, 361. *fugiens simpl. relinquens, discedens.* 319 *caput amnis*, Penei, non esse fontem, ut

vulgo accipitur, sed ostium Penei, docent cum illa: *extremi amnis*, tum ea, quae infra memorata v. 359-362: ad fontem et initia fluminis referri nequeunt. Sane antrum, ex quo fons progreditur, perpetuae apud poetas Fluviorum regiae et Nympharum sedes; at nunc antra et vasti recessus in fundo fluminis iamiam mari se committentis intelligendi. Erat autem mater, Cyrene, Penei filia seu neptis. Porro hunc versum et has querelas ex HomERICA expostulatione Achillis cum Thetide II, α, 349 sqq. expressas esse, notarunt Intpp. Sed mirifice exornauit Virgilius nude ab Homero primum tradita. Cf. etiam II. ε, 70 sqq.

(Si modo, quem perhibes, pater est Thymbraeus A-
 Inuisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri [pollo]
 Pulsus amor? quid me coelum sperare inbebas? 325
 En etiam hunc ipsum vitae mortalis honorem,
 Quem mihi vix frugum et pecudum custodia sollers
 Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
 Quin age, et ipsa manu felicis erue filuas;
 Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messis:
 Vre fata, et validam in vitis molire bipennem; (330
 Tanta meae si te ceperunt taedia laudis.
 At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
 Sensit. Eam circum Milesia vellera Nymphae
 Carpebant, hyali saturo fucata colore: 335

Drymo-

— 323 *Thymbra*, ager Troa-
 dis, fluuius Thymbrius irriga-
 tus, qui in Scamandrum se
 immittit; fano Apollinis
 nobilis. Strabo XIII p. 893.
 Est autem versus adumbra-
 tus ex Odyss. I, 529. 324
 Sic Aen. II, 595 *quonam*
nostri tibi cura recessit?
 — 326. 327 Exornauit
 poeta τὸ ἀριμῶν Homeri;
 hanc gloriam, quam mihi
 multo cum labore, longae
 experientiae molestia, ex
 agrorum cultu et pecudum
 (adeoque etiam ex apum)
 cura paraueram, hunc fruc-
 tum amitto, et hoc qui-
 dem, cum te deam ma-
 trem habeam. Fuit autem
 Aristaeus inter heroes ac

deos vitae pastoritiae prae-
 sides, ideo Νόμης dictus.
 — 330 *inimicum ignem*. diu
 notatum, hunc esse τὸ δῆϊον
 πῦρ ap. Homer. *interfice*
messes, perde. Lucretia-
 num verbum. *perimere*,
necare, in simili iunctura
 dixere etiam alii. 331
molire, vibra, iacta, ut
 saepe.

333 *sonitum*, confusum,
 nondum disertam vocem,
 qua filium agnoscere pos-
 set. Versus ductus ex II.
 σ, 35. 36. 334 *Milesia*
vellera v. Ge. III, 306.
Vellera carpebant, lanam
 ducebant fuso, nebant.
 — 335 *hyali colore*, h. hya-
 lino, vitro simili, viridi
 seu

Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllidoceque,
 Caesariem effusae nitidam per candida colla:
 Nefaeae, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
 Cydippeque, et flava Lycorias; altera virgo,
 Altera tum primos Lucinae experta labores; 340
 Clioque et Beroe soror, Oceanitides ambae,
 Ambae auro, pictis incinctae pellibus ambae;
 Atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deiopea;

Et

seu caeruleo. *hyalus*, ὑάλος, pro vitro, noue dictum: forte, cum graecum aliquem poetam sequeretur Virgilius. Simili ausu Lucret. IV, 1121 *thalassina vestis* dicta. Proprium autem *vitri* et *vitrei coloris* nomen mari apud poetas. *Vitream Circen* noua audacia dixit Horat. I Carm. 17, 20 pro marina. Praeiuera Corinna, quae ὑάλου παῖδα dixit, v. Toup. App. ad Theocr. p. 20. Sunt igitur *vellera fucata*, lana tincta, *colore hyali*, vitri, h. colore viridi, *saturo*, h. quo ipsa vellera saturata sunt; nam proprie *lana* est *satura*, quae satis colore imbuta est. 336 In huiusmodi enumeratione multorum nominum ex mythicis rebus petitorum videntur sibi valde placuisse

se veteres poetae, nullus tamen magis, quam Ouidius; forte, quia eruditionis laudem res habebat, et varietatis copiaque gratiam affundere potest. Nostris quidem sensibus perit illa suauitas. Ceterum hic locus et haec nomina ex Homero petita Il. α, 37 sqq. Memorat autem Virgilius Nymphas omnis generis, cf. 383, nec modo Marinas vel Potamidas, verum Orcadas quoque et Napaeas (venatrices v. 342-4). Sunt hae Iouis filiae; reliquae Nereides; duae Oceani filiae v. 341. 339 *flava Lycorias*, haud dubie capillis, vt nos *blond*. 342 Ambae cinctae auratis et pictis, h. variis, pellibus, tamquam Nymphae venatrices; cf. ad v. 336. 343 *Asia* vid. sup. Ge. I, 383. 344

Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
 Inter quas curam Clymene narrabat inanem 345
 Volcani, Martisque dolos et dulcia furta;
 Aque Chao densos Diuūm numerabat amores.
 Carmine quo captae dum fufis mollia pensa
 Deuoluunt, iterum maternas inpulit auris
 Luctus Aristaei, vitreisque sedilibus omnes 350
 Obstupuere: sed ante alias Arethusa sorores
 Prospiciens, summa flauum caput extulit vnda;
 Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto,
 Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima cura,
 Tristis Aristaeus Penei genitoris ad vndam 355
 Stat lacrimans, et te crudelem nomine dicit.
 Huic percussa noua mentem formidine mater,
 Duc, age, duc ad nos; fas illi limina Diuom
 Tangere, ait: simul alta iubet discedere late
 Flumina, qua iuuenis gressus inferret. At illum 360

Curuata

344 *Arethusa velox*, venatrix. *positis sagittis*, quae tum deposuerat arcus. 345 *curam inanem Volcani*, zelotypiam, cum rete fabricaretur, quo Martem cum Venere opprimeret. Respexit locum Odyss. 9, 266 sqq. 346 *Martis doli* haud dubie eadem sunt, quae *dulcia furta* dicuntur, cum clam Vulcaniano fierent, vt ibid. v. 268. 269. 347 *densos-*

amores, crebros, magno numero longaque narrationis serie frequentes pertexendos. 350 *Luctus*, querelae. v. 353 *gemitus*. — 355 *Penei genitoris* Nympharum et Cyrenes. Sed et perpetuum magnorum fluuiorum, *pater, genitor*. — 356 *nomine dicit*, nominat, poetica periphrasi. cf. Aen. XII, 652. 357 *noua formidine*, repentina. — 359 Versus ex ll. 360, 361

Gurcata in montis faciem circumstetit vnda,
 Adcepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
 Iamque domum mirans genetricis, et humida regna,
 Spelun-

— 361 Versus ex Hom. Odyss. 2, 242. 362 *Accipere* nos dicitur locus, quem ingredimur, *mittere*, dum per eum transimus. — 363 Hanc mirationem nouarum rerum in iuuenis animo, quamquam graui cura oppresso, egregie memorari, vnusquisque facile animaduertat. Comparari potest Od. 8, 43 sqq. 363 Antiquiorem aliquem poetam vtique ante oculos habuit, et, quantum quidem coniectura mihi assequi videor, philosophum aliquem, qui de rerum originibus tradebat; siue vt is Oceanum omnium dearum deorumque patrem, h. aquam commune omnium rerum principium, caneret, cf. inf. v. 381. 382; siue vt magnam illam in terrae visceribus abyssum et aquarum receptaculum describeret; de quo secundum antiquiores Plato disputabat in Phaedone T. I Opp. p. 112 A, et contra eum Aristoteles Meteorolog. II, 2 p. 779 ed. du Val. B. C.

Certe poeta hic non fontem Penei, quem Ouidius in simili loco Penei regiam facit, Met. I, 544, sed vastam aliquam cauernam sub terra narrat, e qua, tamquam e communi fonte, omnia flumina orta diuersis viis ad terrae superficiem et ad suam quodque originem properent et ex terra prodeant. Exhibet tamen poeta et in ista caverna tamquam Olympi aliquam regiam, in qua Dii fluii fontiumque Nymphae sua palatia, suos thalamos, habeant, quorum vnum Cyrene cum suis Nymphis tenebat. Secundum haec facile erit intellectu, quid sint *speluncis lacus clausi*, s. inclusi, qui sunt in speluncis, h. magnae illae cauernae recipiendis aquis; *lucos sonantes*; cum ex illis cauernis orta flumina procedant aliquantum viae subter terra, donec ad superas auras prodeant; huic viae littora nemoribus obsita, quae strepitu aquarum alluentium resonant, non incom-

Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantis,
 Ibat, et ingenti motu stupefactus aquarum, 365
 Omnia sub magna labentia flumina terra
 Spectabat diuersa locis, Phasimque, Lycumque,
 Et caput, vnde altus primum se erumpit Enipeus,
 Vnde pater Tiberinus, et vnde Aniena fluentia,
 Saxosumque sonans Hypanis, Mysusque Caicus, 370
 Et gemina auratus taurino cornua voltu
 Eridanus: quo non alius per pingua culta
 In mare purpureum violentior effluit amnis.
 Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
 Peruentum, et gnati fletus cognouit inanes 375
 Cyrene;

incommode dare potuit.
 — 367 *flumina diuersa locis*, quod in pedestri sermone: *diuersis locis*. *Lycus* h. l. Ponti fluuius, quia cum *Phaside*, Colchidos fl., iunctus est, vt apud Strabon. XI p. 801 B, et vterque in Pontum Euxinum se immittit. *Enipeus* Thesaliae, *Hypanis* Sarmatiae, nunc *Bog* dictum, nota flumina. 368 *caput* h. l. fons. v. ad v. 319. 371 Fluuiorum dii cornibus taurinis; res notissima. Padus vero habet *cornua aurata*; siue propter fertilitatem agri adiacentis, siue simpliciter, quia deorum attributa sollemni epi-

theto sunt *aurea*. Impe-
 tuosissimum autem amnem olim Padum fuisse, ex aliis locis manifestum est; cf. Ge. II, 451. 452: quamquam nunc eius natura diuersa esse narratur. 373 *εις ἄλλα πορφυρόεσσαν*, nigrum, vt notum. 374 *pendentia pumice tecta*, antrum pumiceum, ad camarae morem curuum et fornicatum; ergo latera et tholus sunt *pumice pendentibus*; vnde poeticus sermo exquisitius etiam *tectum pendens pumice* dicit. — 375 *fletus inanes*, leui de causa susceptum dolorem, et cui facilis et parata medicina esset. 376

Cyrene; manibus liquidos dant ordine fontis
 Germanae, tonsisque ferunt mantelia villis.
 Pars epulis onerant mensas, et plena reponunt
 Pocula. Panchaeis adolefcunt ignibus arae.
 Et mater, Cape Maeonii carchesia Bacchi: 380
 Oceano libemus, ait. Simul ipsa precatur
 Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,
 Centum quae filuas, centum quae flumina, feruant.
 Ter liquido ardentem perfudit neftare Vestam:
 Ter flamma ad summum tecū subiecta reluxit. 385
 Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa:
 Est in Carpathio Neptuni gurgite vates

Caeruleus

376 *fontes*, aquam. 377 *tonsīs mantelia villis*, lan-
 nea; sed lanugine in texti
 superficie eminente atton-
 sa, adeoque laeuiā ac te-
 nuia, mollia, non villosa et
 crassa. 378 *reponunt*, po-
 nunt. v. Ge. III, 527. 379
thura (*Panchaea* v. Ge. II,
 139) ardent in aris; trans-
 latum ab hominum conui-
 viis festorum dierum: per-
 actis epulis fiebat libatio.
 — 380 *Bacchi Maeonii*, vi-
 ni Lydii, Tmolii supra
 Ge. II, 98, pro praestantio-
 re genere. Nam Catace-
 caumenium vinum geo-
 graphis, non poetis, no-
 tum. vid. Strabon. XIII p.
 931 extr. *Carchesium* vas

oblongum, ansatum. v.
 Athenaeum XI p. 474 E.

381 *Oceano*, quippe com-
 muni omnium fluminum
 et fontium patri. II. φ, 198
 sqq. et al. 383 *feruant*,
 incolunt, vt saepe poetae.
 inf. v. 459. 384 *Vestam*,
 ignem. 385 *subiecta*, sub-
 iiciens se, emicans et lam-
 bens lacunar. conf. Ge. III,
 241. Erat autem hoc fau-
 sti ominis, vt saepe alias.

387 Locum hunc ex
 Odyss. δ, 364 - 384 sqq.
 adumbratum esse, omnes
 viderunt Intpp., vbi, mon-
 strante Idothea, Menelaus
 in Pharo, Aegypti insula,
 eodem modo Protea ad-
 greditur, ex eoque, reditus
 in

Caeruleus Proteus, magnum qui piscibus aequor
Et iuncto bipedum curru metitur equorum.

Hic nunc Emathiae portus patriamque reuisit 390
Pallenen. Hunc et Nymphae veneramur, et ipse
Grandaeus Nereus. Nouit namque omnia vates,
Quae sint, quae fuerint, quae mox ventura trahantur.

Quippe

in patriam quae fortuna futura sit, exquirat. Fabula de Proteo ex Aegypto ortum duxisse videtur; hinc in *Carpathio Neptuni gurgite*, h. mari, versatur (nam Carpathos insula Aegypto obuersa est); sed alterum illud, quod *Emathiam*, late h. l. dictam, et *Pallenen*, procurrentem illam Macedoniae in formam peninsulae partem, pro patria ei assignet, hoc fabula aliqua antiquiore nititur, cf. h. l. Seruium; quae etiam Lycophroni Alex. 115 sqq. memoratur. Pieria, adeoque etiam vicinae partes, et inter has *Pallene*, antiquissimarum fabularum propria sedes est. Ceterum illa narratio de variis formis, in quas se transmutabat Proteus, apud alios vero, ut Pherecydem (Schol. Apollonii IV, 1396. cf. Apollod. II, 5, 11), Ne-

reus, originem habere videtur ex antiquissimis poetis, et quidem Orphicis, qui rerum origines suis carminibus tradebant, et aquam omnium rerum principium ponebant; cuius adeo transformationes in reliqua corporum genera, ignem, aerem, et rel. symbolica ista fabula exponebant. De Proteo vid. Hymn. Orphic. n. XXIV. — 388. 389 *piscibus et curru bipedum equorum iuncto*, pro curru piscibus et equis b. iuncto, h. equis, qui posteriore sui parte in pisces desinerent, qualia monstra vel ex vulgaribus picturis nota sunt, *metitur*, pererrat, medium transit, ut saepe poetae. 392 *Grandaeus Nereus*, proprio epitheto, est enim ex antiquissimis Diis. v. Theogoniam Hesiodi v. 233. 392. 393 *Iliad.* α, 70.

Quippe ita Neptuno visum est: inmania cuius
 Armenta et turpis pascit sub gurgite phocas. 395
 Hic tibi, nate, prius vinclis capiundus, ut omnem
 Expediat morbi causam, euentusque secundet.
 Nam sine vi non vlla dabit praecepta, neque illum
 Orando flectes: vim duram et vincula capto (400
 Tende. Doli circum haec demum frangentur inanes.
 Ipsa ego te, medios quum sol adcenderit aestus,
 Quum sitiunt herbae, et pecori iam gratior umbra est,
 In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
 Se recipit; facile ut somno adgrediare iacentem.

Verum

394. 395 *immania Ar-*
menta, monstra marina, in-
 ter quae *phocae*, nobis vi-
 tuli seu boues marini, *tur-*
pes, foeda specie. v. sup.
 Ge. III, 52. Exornata autem
 his versibus illud Odyss. δ,
 386 Ποσειδάωνος ὑποδράς.
 — 395 Hinc Horat. Carm.
 I, 2 *Omne cum Proteus pe-*
cus etc. et omnino poetis
 hinc pastio monstrorum
 marinorum. Orta autem
 fabula ex obseruatione,
 quod certis diei partibus
 magnum phocarum nume-
 rum in littore apricari
 videbant homines; quae
 res armentorum speciem
 habebat, quae in pascua
 aguntur. Valde autem de-
 sertam illo tempore, quo
 haec fabula reperta, in-

ferioris Aegypti oram
 fuisse necesse est. 396
 sq. v. Odyss. δ, 388 sqq.
 — 397 *euentusque secundet*,
 euentus secundos mon-
 stret, quomodo ii obti-
 neantur; h. remedia for-
 tulae, modos reparandi
 amissas apes. 400 *cir-*
cum haec, ad haec, his
 vinculis adhibitis. *inanes*,
 ut inanes sint. 401 Ex
 Odyss. δ, 400 sqq.: quo
 comparato, videbis, Virgi-
 lium prudenter omisisse ea,
 quae a poeta iam ita or-
 nata erant, ut nihil addi
 posset: in reliquis autem
 ornatu verborum et sen-
 tentiarum certare. 403
In secreta senis, secretam
 sedem.

Verum, vbi conreptum manibus vinclisque tenebis;
 Tum variae eludent species atque ora ferarum. (405
 Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
 Squamosusque draco, et fulua ceruice leaena:
 Aut acrem flammae sonitum dabit, atque ita vinclis
 Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit. 410
 Sed, quanto ille magis formas se vertet in omnis,
 Tanto, gnate, magis contende tenacia vincla:
 Donec talis erit mutato corpore, qualem
 Videris, incepto tegetet quum lumina somno.

Haec ait, et liquidum ambrosiae diffundit odorem:
 Quo totum nati corpus perduxit: at illi (415

Dulcis

406 In varias formas se transformabit; at quanto exquisitius poeta! 407 *sus horridus*, horrentibus fetis, *atra tigris*, saeua. — 408 *fulua ceruice leaena*, *νύγελειος*. ibid. 456. — 409. 410 fiet flamma vel aqua; at quam ornate! *Excidet*, elabetur, effugiet, vt *ἐκπίπτειν*; *dilapsus abibit*, ornatus, quam dilabetur. 412 *contende*, intende, contrahe, *πλέζειν* Hom. v. 419. 414 Communior ratio fuerat: *cum somnus tegetet lumina*.

415 Hic vero cum HomERICA simplicitate contendit Virgilii elegantia et ingenium; nam in Odyssaea v. 444 sqq. *ambrosiae*

odor iis, qui sub phocarum pellibus laterent, quam maxime erat quidem utilis, rei tamen ipsius parum iucunda narratio: at in nostro iuuenis corpus ambrosia inungitur, vt ille nouum robur, nouas vires, ad vincendum et domandum senem acciperet. Nam illa: quod *dulcis spirauit aura*, et quidem *crinibus compositis*, ornatus poetici causa adiecta. 415 *ambrosiae odorem*, h. ambrosiam odoratam, odorem emittentem, *diffundit*, per membra filii. — 416 *perduxit*, h. perunxit; at istud exquisitius. Porro vulgari ratione: *perduci*

Dulcis conpositis spiravit crinibus aura,
 Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
 Exesi latere in montis, quo plurima vento
 Cogitur, inque sinus scindit sese vnda reductos; 420
 Deprensis olim statio tutissima nautis.
 Intus se vasti Proteus tegit obiice faxi.
 Hic iuuenem in latebris auersum a lumine Nympha
 Conlocat: ipsa procul nebulis obscura resistit.
 Iam rapidus torrens sitientis Sirius Indos 425

Arde-

duci ambrosiam per corpus,
exquisitius, corpus ambro-
sia, dicitur. 417 aura
dulcis, h. odor. 418 ha-
bilis vigor, qui reddit ha-
bilem, aptum, idoneum re-
bus agendis, fortem. 420
 Est antrum exesa in ru-
 pe, quo plurimum vndae
 penetrat; sed, postquam
 intrauit, in plures sinus,
 h. cavitates antri et reces-
 sus, dispergit se, adeoque
scindit sese. Ita malim in-
 terpretari, quia de specu
 agitur. Alioquin non dam-
 nem illam rationem, ex
 qua *sinus reducti* fluctuum,
 alliforum scopulis, et lon-
 go tractu recedentium, ca-
 vitate intus relicta, intel-
 liguntur. Idem versus Aen.
 I, 160. 161. 421. 422
 Haec ita intelligo, ut an-
 teriore huius recessus (Bay)

parte patente sub dio na-
 vium statio, in interiore,
 intra scopulos reducta, an-
 trum fuisse dicatur; huic
 pro munitione ac foribus
 scopulus obiectus erat, in
 quo Proteus v. 436 confi-
 det ad recensum armento-
 rum. *deprendi* naues tem-
 pestate, notissimum. *tegit,*
 tegere consuevit. *obiice,*
 in prosa: *obiectu.* 423
auersum a lumine, in loco,
 quo lumen ab ostio inde
 antri non permeat. 424
ipsa procul nebulis obscura,
 h. in nebula; *resistit,* stat.
 Quod Homerus v. 402
 Proteo pulchre tribuebat,
 μελαίνην φρικτὴν καλυφθεῖς, ad
 Clymenen mutata ratione
 transtulisse videtur. 425
Sirium pro sole h. l. acci-
 pi volunt. Enim vero me-
 diam aestatem et aestiuum

Ardebat; coelo et medium sol igneus orbem
 Hauferat; arebant herbae, et caua flumina ficcis
 Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
 Quum Proteus consueta petens e fluctibus antra
 Ibat. Eum vasti circum gens humida ponti 430
 Exsultans rorem late disperfit amarum.
 Sternunt se somno diuersae in litore phocae.
 Ipse, velut stabuli custos in montibus olim,
 Vesper vbi e pastu vitulos ad tecta reducit,
 Auditisque lupos acuunt balatibus agni, 435
 Confidit scopulo medius, numerumque recenset:

Cuius

calorem ostendit priore
 versu, et per Sirii s. caniculae
 ortum declarat vt poeta. conf. Aen. III, 141:
 X, 273. *Sirius torrens*,
 quod perpetuum aestus, et
 solis ac siderum, vnde
 aestus caussa petebatur,
 epitheton est; et *rapidus*,
 vt calor, aestus, sol rapi-
 dus, h. vehemens, grauis.
sitientes Indos, h. Aethio-
 pes. v. sup. v. 293: Ge. II,
 116. In tali anni tempore
 medium diei tempus sub-
 iicit altero versu: *coelo et
 medium sol igneus orbem*.
Hauferat, peragrauerat,
 emensus erat. Colum. X,
 313 *Titan - Hauferit et
 flammis Lernaei brachia
 Cancris*; et vt saepe ex-
 haurimus labores et alia,

quae ad finem perducimus.
 Ornauit haec, quia
 Homerus simpliciter po-
 fuerat. 428 *ficcis Fauci-*
bus, alueis. *tepefacta* pru-
 denter posuit; nam ad li-
 mum et ima fluminis re-
 ferendum est. cf. Ouid.
 Met. II, 262. 263 et 269.
 — 430. 431 Multo orna-
 tius haec, quam Homerus
 l. I. 448 *Φῶκαι δ' ἐξ ἁλὸς
 ἤλαθον ἀολλέες*. *rorem ama-*
rum *πικρὰν ἁλὸς ὁδμὴν* di-
 xerat ille v. 406. 432
diuersae, in prosa: diuersis
 locis, partibus. vide v. 367.
 — 433 — 436 Ornatiore,
 quam Odyss. δ, 411 — 413
 et 450. 451 *Vesper redu-*
cit vitulos, poeticum, pro
 pastor reducit vesperi, vt
 in Eclogis. Quam ornate
 illud

Cuius Aristaeo quoniam est oblata facultas,
 Vix defessa senem passus componere membra,
 Cum clamore ruit magno, manicisque iacentem
 Occupat. Ille suae contra non inmemor artis, 440
 Omnia transformat sese in miracula rerum, (tem.
 Ignemque, horribilemque feram, fluuiumque liquen-
 Verum, vbi nulla fugam reperit pellacia, victus
 In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
 Nam quis te, iuuenum confidentissime, nostras 445
 Iussit adire domus? quidue hinc petis? inquit. At ille:
 Scis, Proteu, scis ipse: neque est te fallere cuiquam.
 Sed tu desine velle. Deum praecepta secuti
 Venimus hinc lapsis quaesitum oracula rebus.
 Tantum effatus. Ad haec vates vi denique multa 450
 Ardentis oculos intorsit lumine glauco,
 Et grauiter frendens, sic fatis ora resoluit:

Non

illud v. 435 expressit: re-
 ducit oues balantes! 437
 Sequentia e Graecis Odyss.
 l. l. 454 sqq. *manicis oc-
 cupat*, vincit, adiuncta no-
 tione celeritatis. 438 Im-
 patientiam praeclare me-
 morari in iuene, nemo
 non videt. 441 *in mi-
 racula rerum*, in miras-
 res, formas. 442 *horri-
 bilemque feram*, possis suem
 ex v. 407 intelligere; sic
 Gr. *θύε*. Sed hoc argutius.
 — 445 *Nam*; fatis nunc
 quidem noto vsu ex Gr.

γὰρ, pro *δὲ*, *quis tandem?*
 Homer. v. 462 *Τίς νύ τοι*
 — *θεῶν συμφράσσατο βε-
 λας*; — *τέο σέ χεῖ*. 447
 Versus ex Il. α, 365. *est*,
 noto graecismo, vt Ecl.
 X, 46. 448 *desine velle*
 sc. fallere me. 449 *quae-
 situm hinc oracula*, h. re-
 medium fortis vice edi-
 tum, *lapsis rebus*, calami-
 tati ex apum internecio-
 ne. 451 *oculos, lumine*
glauco, glaucos, *ardentes*.
 — 452 *ora resoluit fatis*,
 ad edenda fata. Ceterum

Non te nullius exercent numinis irae.

Magna luis conmissa: tibi has miserabilis Orpheus
Haud quaquam ob meritum poenas, ni fata resistent,
Suscitat; et rapta grauiter pro coniuge faeuit. (455
Illa quidem, dum te fugeret per flumina praeceps,
Inmanem ante pedes hydram moritura puella
Seruantem ripas alta non vidit in herba.

At chorus aequalis Dryadum clamore supremos 460

Inple-

haëtenus v. 450-452 narrata, non ad indignationem, sed ad furorem vaticinantis pertinent. 453 *Non nullius numinis*, h. e. profecto alicuius dei, Nympharum scilicet, vide v. 532. *irae exercent*, vexant, persequuntur, *te*. diuinitus haec calamitas tibi immissa est; vt solebant antiquitus pestes, morbi, agrorum sterilitates etc. ciuitatibus iraeorum infligi, ita h. l. Aristaei ὕβρις apum inter necione diuinitus vindicatur. 454 *Magna luis conmissa*, pro magno flagitio haec tibi tamquam poena inflicta est. *Orpheus*, *haud quaquam ob meritum*, merito suo, *miserabilis*, *suscitat tibi has poenas* (forte ποιητικώτε-

gov *Poenas*, h. *Furias*), *ni Fata resistent*, nisi ita in fatis sit, ita euenerit, ut tibi auertendarum dirarum et expiandae culpae ratio ac via monstretur. — 457 *fugeret praeceps*, praecipiti seu praecipitato cursu; *per flumina*, h. ripam fluminis. Ceterum comparent cultioris ingenii adolescentes cum sqq. Ouid. Met. X pr., Hermesianactem ap. Athenaeum XIII p. 597. Adde Senecam Herc. fur. 569 sqq.: Herc. Oet. 1031 seqq. — 459 *seruantem ripas*, incolentem, in iis latentem, vt paullo ante, λοχίσαντα. 460 *chorus aequalis Dryadum*, pro aequalium Dr. vna cum ea nutritarum. conf. v. 532. 533.

461 ar-

Inplerunt montis. Flerunt Rhodopeiae arces,
 Altaque Pangaea, et Rhesi Mauortia tellus,
 Atque Getae, atque Hebrus, et Actias Orithyia.
 Ipse caua solans aegrum testudine amorem,
 Te, dulcis coniux, te solo in litore secum, 465
 Te veniente die, te decedente canebat.
 Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
 Et caligantem nigra formidine lucum
 Ingressus, Manisque adiit, Regemque tremendum,
 Nesciaque humanis precibus mansuescere corda. 470
 At cantu conmotae Erebi de sedibus imis
 Umbrae ibant tenues, simulacraque luce carentum:
 Quam multa in foliis anium se millia condunt,
 Vesper vbi aut hibernus agit de montibus imber:

Matres,

461 *arces*, vertices, more poetarum. v. Ge. I, 240. Enumerantur montes Thraciae, quae *tellus Mauortia*, Marti sacra, *Rhesi*, qui, post Orphei quidem tempora, ad Troiam duxerat Thracas. *Getae* minus ad geographicas rationes et h. l. memorari videntur. cf. Ge. III, 462. *Actias Orithyia*, tamquam Nympham regionis, memorasse videtur. Erat Erechthei, Athenarum regis, filia (vnde *Actias*; Attica olim *Acte*, *Actice*, quod nomen inter poetas haesit), a Borea rapta.

— 465 *solo in litore*. inf. v. 508 *deserti ad Strymonis undam*. 467 *Taenarias fauces*, specum in Laconica ad Taenarum, in Malea promontorio. — 468 *nigra formidine*, ornate, pro tenebris. 470 ἀμείλιχος Ἄϊδης. 472 Ψυχὰι, εἰδωλὰ καμόντων II. ψ, 72. *ibant*, ad canentem confluebant. 474 *vbi vesper aut hibernus*, procellosus (vt χειμὼν et *hiems*), *imber* eas agit e montibus ad silvas et arborum tecta. cf. Aen. VI, 309 — 312: Odyss. ω, 6 sqq.

Y 4

475 cor-

Matres, atque viri, defunctaque corpora vita 475
 Magnanimûm heroum, pueri, innuptaeque puellae,
 Inpositique rogis iuuenes ante ora parentum:
 Quos circum limus niger, et deformis arundo
 Cocyti, tardaque palus inamabilis vnda
 Adligat, et nouies Styx interfusa coerces. 480
 Quin ipsae stupuere domus, atque intima Leti
 Tartara, caeruleosque inplexae crinibus anguis
 Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
 Atque Ixionii vento rota constitit orbis.

Iamque

475 *corpora heroum*, simpl. heroes. Versus hi adumbrati ex Odyss. 2, 37-43. 478-480 Quos Cocytus et Styx a reditu prohibent. Iam ornatum vide. Pro Cocyto, *limus niger et deformis arundo*, cuius, si late omnia obsidet, iniucundus ac tristis aspectus, et *palus inamabilis*, ἀνεπαρκής pro μισητή, inuisa, detestabilis, *tarda vnda*. Porro *circum*, quaque versus, *alligat* idem quod *coerces*, implicat, impedit, vt Statius et alii hoc idem efferunt. *Styx nouies interfusa*, dum nouies ambit erebum. Hoc vltimum exprimere voluerit Claudian. XXXIII, 23 *quos Styx liuentibus ambit Interfusa vadis*, et Statius

Theb. IV, 524 *Et Styx discretis interflua Manibus errat*. 481 *ipsae domus* Plutonis regia esse possint; sed verius, *ipsae domus et intima Tartara* (splendidus hoc, quam loca, penetralia) *Leti*. Aliter Aen. VI, 277, vbi *Letum* in primo Orci aditu collocat. Reliqua de Tartaro utrobique conueniunt. v. 555 sqq. 483 *inhians*, simpl. hians. 484 Vexatus locus. *Ixioniae rotae* alii poetae *turbinem*, Seneca Herc. Oet. 1069; *vortices*, Statius Theb. VIII, 50. 51 tribuunt. Et sic omnino *rotae* δῖνῃ, si rotatur, circumagitur. Turbinem poeta mutauit in *ventum rotae*. Iam pro vulgari: *ventus*, seu turbo, *Ixionii orbis*,

Iamque pedem referens casus euaserat omnis, 485
 Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
 Pone sequens; namque hanc dederat Proserpina
 legem:

Quum subita incautum dementia cepit amantem,
 Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes;
 Restitit, Eurydicenque suam iam luce sub ipsa 490
 Inmemor, heu! victusque animi respexit. Ibi omnis
 Effusus labor, atque inmitis rupta tyranni
 Foedera, terque fragor stagnis auditus Auernis.

Illa,

bis, I. rotæ, *constitit*, dixit exquisitius: *rota* o. I. *constitit vento*, in rotatione sua ac turbine, in motu, substitit. 485 Mirum in seqq. narrationis artificium: quod facile sentias, si ad vulgarem sententiarum iuncturam revoques orationem. Legis autem, ne respiceret, excogitandæ consilium ex vulgari superstitione subnatum esse videtur, cum in rebus auersandis et in sacris magicis respicere vetabantur; cf. sup. Ecl. VIII, 102. 490 *iam luce sub ipsa*. Seneca Herc. fur. 813 *Postquam est ad oras Taenari ventum* etc. et *superas veniebat ad auras* v. 436. 491 *victus animi*, noto graecismo, pro

animo, cupiditate. *effusus*, irritus, vt ἐκκεχυμένος. — 493 *Foedera*, conditio, a Plutone imposita. Hic vero exemplum memorabile habeas, quomodo incauta aemulatione res ad insanam subtilitatem euehi possint. *Hic auditur fragor* — At Lucanus Servio laudatus ultra etiam processerat: *gaudent, a luce relictam* (f. reductam, reuēctam, retractam) *Eurydicen, iterum sperantes Orphea, Manes*. Omnino dari mihi aliquem elegantioris ingenii iuuenem velim, qui (in quo iam praeiuit Cerda ad v. 510) loca poetarum de Orphei cantus vi et de descensu ad inferos colligat, et inter se comparando cum ingenio-

Illa, Quis et me, inquit, miseram, et te perdidit,
Orpheu?

Quis tantus furor? en iterum crudelia retro 495

Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.

Iamque vale. Feror ingenti circumdata nocte,

Inualidasque tibi tendens, heu non tua, palmas!

Dixit, et ex oculis subito, ceu fumus in auras

Connixtus tenuis, fugit diuersa: neque illum, 500

Prensantem nequicquam umbras, et multa volentem

Dicere, praeterea vidit: nec portitor Orci

Amplius obiectam passus transire paludem.

Quid faceret? quo se rapta bis coniuge ferret?

Quo fletu Manis, qua Numina voce moueret? 505

Illa

geniosam primorum aucto-
rum simplicitatem, tum
partim argutam partim
ineptam aliorum, vt Clau-
diani XXXIV, imitatio-
nem exquirat. Quo facto
monumenta artium admo-
veat. At quorsum *fragor*
ter auditur? Repetendum
a prodigiis ominibusque
magnae alicuius calamita-
tis aut rerum conuersio-
nis. Est vtique indigna-
bundi potius Orci, quam
laetabundi. 495 *Quis*,
quis, *tantus furor* p. in-
temperantia Orphei, qui
respexerat. 496 *natantia lumina*, moribundi, in-

certo iam motu fluctuan-
tia, satis a viris doctis il-
lustrata sunt. Debentur
autem et hae deliciae Lu-
cretio III, 479. 499 *com-*
mixtus in auras, pro auris.
Hoc poetae licuit; nisi ma-
gis placet: *fugit in auras*,
iungere, vt Aen. V, 740;
tum *fugit commixtus* est
plenius et ornatius dic-
tum. Petitum autem ex
II. ψ, 100. 500 *diuersa*,
cum in diuersam, ac qua
Orpheus tendebat, par-
tem, h. retro, auferretur.
v. sup. v. 367. 503 *ob-*
iectam poetico ornatu ad-
iectum. v. Ge. III, 253.

506 *fri-*

Illa quidem Stygia nabat iam frigida cymba.
 Septem illum totos perhibent ex ordine mensis
 Rupe sub aëria deserti ad Strymonis undam
 Fleuisse, et gelidis haec euoluisse sub antris,
 Mulcentem tigris, et agentem carmine quercus. 510
 Qualis populea moerens philomela sub umbra
 Amissos queritur fetus; quos durus arator
 Obseruans nido inplumis detraxit: at illa
 Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
 Integrat, et moestis late loca questibus inplet. 515
 Nulla Venus, non ulli animum flexere hymenaei.
 Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque niuaem,

Aruaque

506 *frigida*, morte.
 Mox ex ordine, καθεξῆς,
 continuos int. Praeuiit
 Lucretius. 509 *euoluisse*,
 διαπτύξαι, querendo enar-
 rasse. v. Stat. Theb. I, 2.
 — 511 Fundus huius com-
 parationis nobilissimae ap.
 Homer. Od. τ, 518-524:
 adde π, 216 sqq. Hinc
 plures expressere. At ne-
 mo elegantius variauit et
 ornauit, quam Moschus
 IV, 21 sqq., quem et ip-
 sum Virgilius ante oculos
 habuisse videtur. Color
 certe ac filum orationis
 inde est ductum. Huetii
 et Casteluëtri reprehensio-
 nes huius loci, in primis
umbrae populeae, cum ta-

men sequatur: *Flet noc-*
tem, ab ignorantia poeti-
 cae cum rationis et artis
 tum orationis profectae
 sunt. *Umbra* tam pro-
 prium et perpetuum est
 arboris attributum, ut ad
 causas physicas ac tempo-
 ra respectus plane non
 habeatur. *Populeae fron-*
dis mobilitas ac lene mur-
 mur in primis aptum can-
 tus moestitiae. 514 *mi-*
serabile carmen Integrat.
 Suauius Homerus: "Ἦτε
 γὰρ τρωπῶσα χέει πολυ-
 χέα φωνήν· ubi variatos
 modulationis colores ex-
 pressos vides. 517 *Hy-*
perboreas glacies v. Ge. III,
 196.

520 quo

Aruaque Rhipaeis numquam viduata pruinis
 Lustrabat, raptam Eurydicen, atque inrita Ditis
 Dona querens. Spretae Ciconum quo munere matres,
 Inter sacra Deum nocturnique orgia Bacchi, (520
 Discerptum latos iuuenem sparsere per agros.
 Tum quoque marmorea caput a ceruice reuolsum,
 Gurgite quum medio portans Oeagrius Hebrus
 Volueret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua, 525
 Ah miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat:
 Eurydicen toto referebant flumine ripae.
 Haec Proteus: et se iactu dedit aequor in altum.
 Quaque dedit, spumantem vndam sub vertice torfit.

At

520 *qua munere*. Si veram lectionem habemus, ea sic interpretatione adiuuanda: *munus* pro officio, pro pietate in defunctum, inferiis, honore, quo mortuos prosequimur, bene dicitur; *quo munere*, qua Orphei pietate in coniugem, qua amoris et desiderii pertinacia, *spretae*, sperni se arbitratae matronae Thracum. 521 Primum genus ponit, ut poetica ratio fert, *inter sacra deum*, tum subiungit ex iis id sacrum, in quo res acta: *inter orgia*, quo nomine omnia sacra enthusiastica et mystica appellabantur, *Bacchi noctur-*

ni, cuius sacra noctu celebrari solita. Porro Macrobius IV, 3 *Sacer vero locus in primis pathos movet. Occisum inducit Orphea, et miserabiliorem interitum eius a loco facit: Inter sacra deum n. o.* Haec tandem Grammatico digna in poetam suum observatio! 523 *marmorea ceruice*, candida, ut saepe alii poetae. Lucretio debere videtur et hoc. 524 *Hebrus Oeagrius*, ab Oeagro, Thraciae rege, Orphei patre. 529 *sub vertice*, non capitis, sed vortice, quem mota eius insultu aqua ciebat: *diva*, contorta in se aqua. *tor-*
fit

At non Cyrene: namque vltro adfata timentem:
 Nate, licet tristis animo deponere curas. (530
 Haec omnis morbi caussa: hinc miserabile Nymphae,
 Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
 Exitium misere apibus. Tu munera supplex (535
 Tende petens pacem, et faciles venerare Napaeas.
 Namque dabunt veniam votis, irasque remittent.
 Sed, modus orandi qui sit, prius ordine dicam.
 Quatuor eximios praestanti corpore tauros,
 Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycaeï,
 Delige, et intacta totidem ceruice iuuenças. 540
 Quatuor his aras alta ad delubra Dearum

Consti-

fit sub vertice, quod vulgari usu: vertice vel in verticem. Nec ratio deest, aut analogia. 530 *At non Cyrene* iactu se in altum dedit et filium reliquit consilii inopem. Scilicet Proteus internecionis apum, *morbi caussam*, v. 397 tantum exposuerat, non vero fortunae remedium. Hoc mater subiicit: scilicet culpae expiationem, Nympharum placationem sacrificio certo ritu faciendo, et inferias Orpheo et Eurydicæ ferendas; quo facto ex victimarum visceribus nova examina exoritura essent. 534 *munera sup-*

plex tende, protende, offer; vide Aen. II, 674: certe ratione non careret, etiam si exempla deessent. *munera* autem, vt honores, quocunque deos placamus aut veneramur. *petens pacem*, h. vt propitiæ sint. *faciles*, placabiles. 536 *votis*, precibus factis. 538 *eximios* proprium de victimis. res nota. v. Cerdam. 539 In *Lycaeo* Arcadiae noto monte Aristæus armenta nunc habere narratur; vt supra Arcadium heroem ediderat v. 283. 540 *intacta ceruice*, iugo, vt toties. — 541 *Dearum*, Nympharum v. 532. Omnia in hoc versu

Constitue, et sacrum iugulis demitte cruorem:
 Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
 Post, vbi nona suos Aurora ostenderit ortus,
 Inferias Orphei Lethaea papauera mittes, 545
 Placatam Eurydicen vitula venerabere caesa,
 Et nigram maetabis ouem, lucumque reuises.
 Haud mora: continuo matris praecepta faceffit:
 Ad delubra venit; monstratas excitat aras;
 Quatuor eximios praestanti corpore tauros 550
 Ducit, et intacta totidem ceruice iuuenecas.
 Post, vbi nona suos Aurora induxerat ortus,
 Inferias Orphei mittit, lucumque reuifit.
 Hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum
 Adspiciunt, liquefacta boum per viscera toto 555
 Stridere apes vtero, et ruptis efferuere costis;
 Inmenfasque trahi nubes: iamque arbore summa
 Confluere, et lentis vuam demittere ramis.

Haec

versu proprie dicta. *ad delubra* statuuntur arae, ante templum, in *περὶ τῶν* ex more; *delubra alta*, quia gradibus adscendebatur ad templa. 545 *Lethaea papauera*, *Ληθαία*, a Lethe. v. Ge. I, 78. 546 *Placatam*, quae eo modo erit placata. 550 sq. iisdem verbis iterum vtitur, quibus paullo ante, Homericō more: cuius ratio haec tenenda est, ne se-

mel bene et proprie enuntiata mutantur in argute aut ieiune dicta. 554 *monstrum*, pro re monstruosa, mira. 555 *liquefacta per viscera*, tabe, putredine, dissoluta. vid. sup. v. 308. 557 *nubes trahi*, noua examina. cf. ad hos versus Nicandr. Alexiph. 443 sqq., vbi de papauere. 558 *Βοτρυδὸν* (Il. β, 89) adhaesisse arbori.

559 pe-

Haec super aruorum cultu pecorumque canebam,
Et super arboribus: Caesar dum magnus ad al-
tum 560

Fulminat Euphraten bello, victorque volentis
Per populos dat iura, viamque adfectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis otî:
Carmina qui lusi pastorum, audaxque iuuenta, 565
Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON
LIBER QVARTVS EXPLICITVS

559 *pecorumque*, adeo et apum. 560 De Epilogo hoc v. Vitam Virgilii ad a. V. C. 724. 561. 562 *volentes per populos*, quorum legati vndique eum conueniebant. *Olympo*, ad Olympum, ad immortalitatem nominis. 564 *studiis floret* et is, qui laudem inde et existimationem fert, ex iis inclarescit; et is, qui iis cum maxime deditus est; *Floremus* enim iis, quorum copia et abundantia ad manum est. Hoc altero sensu h. l. accipiendum.

Otium Romanis omne vitae genus a reip. negotiis domesticis bellicisque alienum, proprie tamen quodammodo de Musarum otiiis; *ignobile* respectu gloriae bellicae et gestarum magnarum rerum. Sic Ge. II, 486 *inglorius*. 565 *audax iuuenta*, qui omnino carmina vulgare auderet, rem poeticam aggredieretur; conf. Ge. I, 40: non quod carminis genus tale esset, quod magnos ausus posceret. Tenue enim genus est bucolicum.

P. VIRGILII MARONIS

AENEIS

PROOEMIUM

Quae hic a me exponenda sunt, pauca quidem et
summatim, ad Virgilianum carmen sunt refe-
renda. Ad huius rationem intelligendam satis est re-
nere, carmen epicum uniuersè nihil aliud esse, quam
narrationem omnibus numeris absolutam ac perfectam,
seu narrationis genus praestantissimum et iis virtuti-
bus, quae huic generi inesse possunt, cumulatum;
carminisque adeo epici naturam positam esse in rei
gestae magnae et arduae narratione ad admirationem
efficiendam instituta. Eiusmodi enim narratio prae-
stantissima est ex toto hoc rerum genere. Admiratione
animis iniecta quaeritur hic ea, quae omni carmini
proposita est, sed in alio genere ab aliis causis profi-
ciscitur, delectatio; quae utique, si ingenuo et libe-
rali animo digna esse debet, a rerum honestate et uti-
litate seiuncta esse nequit, et tanto exquisitior, gene-
rosior, et plenior est, quo maiora virtutis adhortamen-
ta et incitamenta cum hac ipsa voluptate animis se in-
sinuant; ut adeo, si quis carmini epico magnum ali-
quod ac praeclarum virtutis et vitae, in primis publi-
cae, praeceptum subiectum esse debere dixerit, ad re-
rum utique veritatem dixisse ille videatur; sed poetae
epico talis utilitas ad philosophicas rationes exacta
non ita proposita esse potest, ut poeticas rationes inde
petat

petat aut metiatur; ut rerum narratarum admiratione animi afficiantur, hoc summum est, quod ille sequitur. Ipsa autem rerum animorumque nostrorum natura ita fert, ut, quod a virtute et utilitate publica vacat, ad animos nostros admiratione impellendos vim habere nequeat. Non igitur ulla ratione euenire potest, ut bonum carmen epicum contineat nihil, quod ad publicam et civilem utilitatem valere possit. Magna vicissim et ardua consilia, excelsi et magnifici animorum sensus, virtus ultra vulgarem mortalitatis modulum et morem animosa et fortis, nullis aduersis casibus et periculorum terroribus infracta mens, salus ciuium, vel imperii maiestas parata et seruata ac defensa, haec eadem illa sunt, quibus maxime hominum animis admiratio iniici potest, quae adeo inprimis epico carmini idoneam materiam suppeditant.

Admiratio itaque, necesse non est, ut a rerum et naturae miraculis petatur; sed, quod facile quisque intelligit, admiratione animos nostros afficiunt omnino res a magna animi virtute aut immani aliquo scelere profectae, a magno viro, magna ingenii vi, magnis corporis viribus, magnis animi motibus et affectibus, inter magnas difficultates, casus et pericula, magnis praesidiis et auxiliis, magnis de causis susceptae et gestae, quales fere res etiam euentu clarae et insignes magnique exempli esse solent, ut aut magni alicuius viri aut populi vel ciuitatis aut generis adeo humani fortunas in utramque partem contineant. Non difficilis est ad cognoscendum in rhetoricis et poeticis locus de magnitudine; nec tamen omnis magnitudo epici carminis indoli est accommodata, sed ea maxime, quae a sensibus et a phantasmatibus proficiscitur, quippe quae eadem ad animos mouendos et admiratione imbuendos inprimis valet. Quae quidem omnia passim a viris doctis satis diserte sunt exposita.

Vt admiratione autem tanto magis teneatur animus, non modo res gesta, quae narratur, et actio eo attemperata sit necesse est, ut mirationem faciat, verum etiam narrationis genus et ratio ad admirationem efficiendam vel tuendam idonea requiritur. Qua de re plura monere nihil attinet. Quis enim non videt, orationis genus esse debere nec humile nec molle, sed forte, acre, magnificum, ornatum, etsi pro argumenti diuersa natura diuerse attemperatum, et quae sunt alia.

A binis hisce tamquam principiis repetenda sunt omnia, quibus carminis epici argumentum, personae epicae, facta, virtutes ac characteres, sententiae, oratio ac dictionis genus constituuntur; verbo, admiratione quaesita delectatio moderatur in hoc genere omnia. Porest autem accidere mentibus nostris admiratio rerum vel hominum modo cum molliore modo cum grauiore animorum impulsu; miramur enim alia attonitis similes, alia terrore perculsi, alia miseratione commoti; interdum magno cum animi aestu miratio est coniuncta, interdum cum leniore ac remissiore impetu, et cum molliore et suauiore animi affectu. Quo ipso sequitur, ut magna in hoc genere esse possit varietas pro argumenti diuersa natura, utque inanis sit virorum doctorum opera, qui Homeri ac Virgilii exemplis omnem carminis epici naturam circumscribere voluerunt.

Eam admirationem rerum, quae cum terrore aut cum miseratione et grauiore omnino animi affectu mentem impellit, inprimis ad tenendos animos valere, magnamque delectationem habere, quis non videat et naturae humanae esse consentaneum intelligat? Res haec ex parte animaduersa in opinionem induxit nonnullos e recentioribus, ut intra tragicos affectus non minus epicum genus contineri et idem argumentum in utrumque usum accommodari posse existiment. Sed dramate latius patere epicum carmen, hoc est, narrationem per causas et consilia expositam; et magnos affectus

affectus non nisi unam esse ex pluribus admirationis mouendae caussis, ex superioribus facile intelligitur. Ne illud moneam, epici carminis virtutes multas ex narrationis bonae indole et natura esse petendas, ad quam et hoc spectat, ut tanto dulcior sit omnis narratio, quanto magis illa animum terrore vel miseratione exagitat. Ut vero, quod iidem viri docti arbitrati sunt, subtilis aliqua tragicarum actionum compages bonum epos efficiat, vereor. At vero ex epici carminis partibus bonas tragoedias fieri posse alia res est, de qua iam Aristoteles egit Poet. c. 23 et 26. Illud tamen negari nequit, cum id, quod admirationis maioris vim habeat, ad animos nostros mouendos tanto sit potentius, heroicum argumentum genus epici carminis nobilissimum constituere: inprimis si ex heroicis temporibus petitum fuerit, quibus deorum interuentu res aut gestae sunt aut geri creditae; etsi minus bene a Batteusio et aliis tota epici carminis vis ab his deorum ministeriis deducitur.

Reliqua, quae de carmine epico praecipere solent, partim ex narrationis bonae ratione ac praeceptis, partim ex poeticae orationis genio, repetita sunt et facile repeti possunt; v. c. quae de episodiis argute magis quam vere disputantur. Neque in his animos generosiores diu detineri velim. Pleraque enim sunt talia, ut, nisi quis tardissimi sit ingenii, primo statim rerum obiectu ea percipiat. Quorsum enim operose multa conscribere aut commemorare, ut factum, quod argumentum epicum contineat, doceas, esse debere unum, et absolutum, et intra iustum temporis spatium comprehensum? quorsum denectendo et dissoluendo nodo, h. e. de difficultatibus obiectis? de episodiorum affinitate et nexu cum epica narratione? Haec intelligere et assequi haud adeo difficile est; sed difficultates paullo maiores tunc nascuntur, si in rem praesentem deducendae sunt istae disputationes, ut appareat, qua ratione et arte in mag-

no factorum numero argumentum carminis ita digeri et adornari possit, ut ad unitatem deducatur res. Hoc ingenio poetae relinquitur; qui, si ad hoc satis ingenio valet, multo magis praeceptorum istorum copiosa expositione carebit.

Vt vero admiratio rei magnae animum tenere et delectatione perfundere possit, quis non videt, ea omnia a poeta curari et sagaciter prouideri debere, quae ad illud consilium prodesse; caueri debere ea, quae obesse possint? ante omnia lectoris animum argumenti notione aliqua esse imbuendum, ut nec tamen exsatietur, in mediam rem esse rapiendum, cumque omnia ad sensus et phantasmata in carmine redeant, rerum obiectarum praestigiis ita deliniendum et fallendum, ut iam in alia rerum natura et ordine, alia cogitandi, sentiendi, et agendi via et ratione, aliis temporibus, inter alios homines, et extra se soliumque vitae tenorem constitutus, in nihil incidat, quo expergefactus quasi ex aureo somnio sibi lusum fieri animaduertat; id quod sine indignatione et poenitentia aliqua eius, qui ad se rediit, fieri non potest. Hinc a viris doctis multa disputata sunt de probabilitate poetica ac mythica et de verisimilitudine, quam poeta sectari debet, qui non ipse vult sua acta rescindere. Omnino ad hanc illusionem, quam recentiores commode vocant, pleraque, quae de carmine epico cum utilitate aliqua praecipi possunt, reuocare in promptu est; et ad hanc normam vel maxime reuocare soleo ea, quae de multis Virgilii locis a VV. DD. disputata sunt.

Virgiliani igitur carminis dores ut recte discernant ac perspiciant, ad id intendant animos adolescentes, auctor sum, ut, quantum cum in toto argumento tum in singulis partibus insit ad mentes admiratione non sine voluptate tenendas, considerent. Exponitur a poeta Aeneae ex Troia capta profugi, post longos errores, in Latium aduentus a fati monstratus, et condita
ab

ab eo in his locis Troianorum colonia nouaque parata sedes. Quis autem non facile intelligat iam ab initio, rem esse magnam, arduam, et admirationis aliquantum habentem, quod profugus ex urbe incensa aliquis facis ducentibus in tam longinqua terra, in Latio, novas sedes ponit? Quis non in summis periculis ac discriminibus, in nauigatione et mox in Italia obiectis, nouam admirationis efficiendae videat esse materiam? nec minus in singulis carminis partibus, in motibus et affectibus animi, in moribus, sententiis? et eidem consilio accommodatum esse orationis genus et colorem et ornamenta? In his ac similibus disertus esse potest facile unusquisque carminis interpres.

*Rerum quidem inueniendarum laudem Virgilius habet admodum diuersam ab Homero, nec tamen nullam aut contemnendam. Alterum cum eo comparem, qui verae historiae exornationem suscipit, alterum cum Milesiae narrationis auctore *). Scilicet Homerus id agebat, ut narrationem rei ad opinionem verae tradere vellet, cuius sublimitate et magnitudine contactam et inflammata habebat mentem; propius attingebat tempora heroica, ipsam rerum famam sequebatur, qualis ea in popularium ore ferebatur, cum ipse temporum decursus omnia in maius auxisset, et, ut in maiorum factis et prisca aevi rebus fieri solet, humana facta ad diuinam aliquam speciem ac dignitatem euexisset; deorum itaque ministeriis omnia exsequebatur, quoniam priscis hominibus hoc erat persuasum, humanis rebus gerendis interesse deos praesentes multoque magis praesentes adfuisse rebus gestis patrum aetate, iniicere eos hominum animis bona vel praua consilia, obicere pericula ac discrimina, irasci, dolere, metuere, sperare;*

Z 3

versa-

*) Egregius est ad animi mei sententiam declarandam locus Baconis de augm. Scient. lib. II cap. 13 p. 80

Opp. T. I, non reprehendendus ille, si ad epicam poesin reuocetur.

versabatur sub eodem caelo et adierat ea loca, in quibus res illae, a fama tam magnifice ornatae, fuerant gestae; utebatur sermone, natura sua poetico, hoc est, per philosophorum subtilitatem et rhetorum ac grammaticorum argutias nondum fracto et attenuato, sed qui multum adhuc retinebat ex genio antiqui sermonis, qui communis esse solet omnium rudium linguarum, ut res ad sensum reuocaret, adeoque sensa animi et cogitata, etiam phisicas et ethicas sententias, per rerum naturas, proprietates, vices, utilitates, propter similitudinem aliquam translatas vel adumbratas, declararet; quibus omnibus poetica vis vel maxime inest. Itaque fere accidere solebat, ut philosophorum quoque opiniones vel praeceptiones speciem narrationis factorum induerent. Ortus v. c. mundi ex chaos per pugnam elementorum in personas et deos commutatorum erat enarratus. Homerus igitur ea maxime ingenii sollertia est usus, ut videret, narrationes has poetarum ante se, qui philosophicas doctrinas interpretabantur, omnino narrationum poeticarum loco inseruire posse; ut, quae a poetis ante se ex prisca sermonis genio exposita essent symbolica rerum cogitatarum adumbratione, ea a se pro factis et fatiis deorum narrarentur veterumque mythorum naturam et faciem haberent. Hac potissimum ratione doctrinam de diis poeticam et systema aliquod mythologicum condidit Homerus; cumque ad epicam et dramaticam rerum expositionem egregie esset accommodatum, in poetarum inde patrimonium illud cessit. Ut rem absoluam verbo, Homero ingenio obstetricabantur et, ut sine doctrina doctrinam sine arte artem habere videretur, efficiebant plurima, quae, si ab isto aeuo discesseris, omnibus poetis deesse necesse est. Virgilius itaque a libero isto ingenii et mentis impetu et praecipite motu interclusus, et tot enthusiasmi fouendi, excitandi et inflammandi, adminiculis plane destitutus, priorum poetarum exemplis tamquam cancellis

cancellis circumscriptus, ingenio frenis iam tum ab Aristotele aliisque iniectis, ab arte necesse habuit petere omnia. Alio aeuo, ab heroica aetate nimis remoto, inter diuersissimas hominum, rerum, temporum, locorum ac caeli rationes suum opus erat aggressus. Sine doctrinae et multae ac variae lectionis copiis, nulla iam tum ingenii laus erat. Fracto in hunc modum mentis imperu, tamen vel sic magnum eius etiam in inueniendis rebus ingenium ex his agnoscas: Primum vidit, carmen epicum Homericum, hoc est, heroicum, posse perfici et ornari; tum eius vix esse posse argumentum idoneum, nisi ex ultima antiquitate et aetate heroum proprie ita dictorum petitur. Est autem a natura res ita comparata, ut priscorum heroum ipsa nomina, res gestae, et fata etiam per se non adeo memorabilia animum humanum teneant et admiratione afficiant. Est porro illa aetate morum ac vitae simplicitas ea, quae poeticum ornatum sublimesque rerum formas et sententiarum gravitatem multo magis suppeditet, quam vita hominum elegantior; quando etiam ipsa facta corporum magis viribus et animorum impetu ac virtute gerebantur, quam consiliorum sagacitate et artis vel ingenii subtilitate. Tandem gerendis tum rebus ipsi dii interfuisse credebantur. Ita deorum ministeriis res explicare et ex toto cyclo mythico, quae vellet, depromere poterat. Italicis autem mythis nouam et Graecis incognitam suauitatem adiecit. Tum vero praeclaro iudicio argumentum ex vetere cyclo epico delegit, necdum tractatum a claro aliquo poeta, nec tamen plane intactum et Homericum aliisque carminibus quasi contiguum ac finitimum. Ita enim consecutus est hoc, ut materiam haberet copiosam, nec rudem, sed poetica tractatione ab aliis iam subactam et ad epicam dignitatem ac vim accommodatam. Personas et characteres, mores ac facta iam aliunde nota, commendata, constituta ac definita, optauerit sibi poeta quisque.

Illud vero ad intelligendum proclive est, quam expedita ac facilis esse debeat copia ornamentorum et episodiorum in tali argumento tam late fuso et patente; quod ipsum Homerus aut vidit aut sensit, cum ex toto belli Troiani decursu unum heroem, unum factum, selegit, adeoque infinitis aliis rebus ex istius belli historia ad exornandum et amplificandum argumentum recte uti potuit. Hoc uno suo iudicio plurima praeclara carminis sui praesidia et uberrimos fructus tulit Maro. Non novus et ignotus est lectoribus heros, cuius fata exponit, nec Troianorum nomen ac fortuna tam obscura, quin ab initio statim miseratione afficiamur et virtutis admiratione. Deorum autem interventus, Iunonis et Veneris irae et studia, ac partes iis tribuendae, egregie erant iam ab Homero definitae. Quando itaque primo statim Aeneidis ingressu Iunonis memor ira, irarumque causae faeuique dolores memorantur, odia Iunonia ex Homero statim succurrunt legenti et iam ab initio gravem de Aeneae fortuna sollicitudinem iniiciunt.

*Poetae sollertiam et acumen etiam in hoc spectari volo, quod non modo ex nobilissima antiquitatis parte, qualis rerum Troicarum est, verum etiam ex eo temporum articulo Aeneidis argumentum duxit, qui intra paucorum annorum decursum ingentem vim illustrium facinorum ac memorabilium casuum conuersionesque rerum mirabiles cum Graeciae et Asiae tum Italiae comprehendit. Nam exciso Illo dici vix potest, quantum opere ubique turbatum sit. Victi victoresque ad novas sedes quaerendas per totum terrarum orbem dispersi vagabantur *), et versus occidentem maxime, qui tam parum adhuc Graecis notus erat. Primum iis tunc nauigatio ultra Siciliam frequentari coepit, cum ad illud tempus Phoenices illa maria tenerent, nisi quod*
e Creta

*) Egregius est eam in rem Strabonis locus lib. I p. 48 B. et lib. III p. 150 A.

e Creta aliisque forte insulis paucae naues Siciliam adibant. Errores isti heroum ab Illo redeuntium variis Graecorum carminibus epicis, Νόσοι ea inscripta erant, materiam et argumentum praebuerant; quae si ad tempora nostra peruenissent, plura forte vestigia in iis deprehenderemus, quibus Virgilius institerat; quandoquidem in simili argumento cum iis ipsis versabatur. Sed eadem historiae seu fabulae de Achiuorum reditu magnae tragoediarum Graecarum parti materiam subiecerant, ut inprimis ex Euripide apparet, et multo magis ex tot deperditarum titulis intelligitur. Ex Graecorum autem tragoediis, inprimis Euripidis, omnino poetam plurimum profecisse ex iisque orationis suae dignitatem passim et maiestatem, sententiarum quoque pathos, interdum tragico propius, affectuulnque gravitatem tragicam, ut in Amata, in Didone, in Pallante, in Niso et Euryalo, comparasse suspicor. Magna earum pars a superioribus poetis latine iam erat reddita; quae res poetae non parum adiumenti ad orationis cultum et copiam offerre debuit.

Veniamus ad dilectum in heroe, quem sibi sumsit poeta, factum. Primum persona eius, genus, fortuna, nomen ac virtus et olim unumquemque liberaliter institutum adeoque Homerica lectione imbutum tenere debuit et nunc tenet; qui casus eum in Italiam adduxerit, discere auemus; Troianorum autem e patria incensa profugorum fata lubenter cognoscimus. Longa nauigatio per mare ista aetate parum nauibus frequentatum ad terras nondum humano cultu, quem aliquando accepturae erant, celebratas quidni locum faciat plurimis periculis ac difficultatibus, quibus Aeneae virtus in admirationem sui rapere poterat? Infestae deae ira asperrima et ex altera parte tot deorum monitus expectationem faciunt magnam. Quae omnia cum ad rerum magnitudinem, quae animum admiratione detineat, valeant, ad narrationis probabilitatem egregie

quoque sunt comparata. Sed, cum plura huius generis narrari possint, in dilectu tamen Aeneae magni poetae ingenium ac iudicium doctum et exquisitum nihil magis arguit, quam quod eum potissimum carminis sui heroem circumspexit, qui in Italiam Troianorum coloniam deduxerat, novum regnum in Latium constituerat, unde Albae Longae adeoque etiam Romae origines repetebantur, quique adeo, etsi nec nobis ingratum esse potest tanti imperii primas origines cognoscere, tamen Romanis ex omni antiquitate acceptissimus et commendatissimus esse debebat. De Aenea eiusque erroribus ac fatis omnes veteres annales Romanorum loquebantur, quod ex fragmentis passim a Sexto Aurelio Victore servatis et ex Dionysio ac Festo satis colligi potest; eundemque Aeneam in nonnullis, quae intercederunt, Graecorum carminibus partes sustinuisse non obscuras, ex Lycophrone, qui antiquiora collegit, et ex imitatoribus seu exscriptoribus veterum intelligas, Quinto Calabro lib. XI et Dictye. Cum autem omnino in Graecorum Romanorumque libris de Aenea tam multa narrata essent, paratas ornandi et amplificandi argumenti copias ad manum fuisse apparet; quae poetae felicitas vulgo parum nota et intellecta est. Deducto tandem rerum ordine in Italiam nova rerum, hominum et locorum, genera ac nomina subnascebantur, contingebatque adeo poetae, quod in votis habere debebat, ut praeter ea, quae a Graecis tractata satis erant, nova et intacta ipse afferre posset. Iudicium poetae in dilectu herois, quem ornaret, quam elegans et exquisitum sit, etiam ita iudicari posse puto, si quis aliorum carminum epicorum argumenta compareret, ut Herculis vel Thesei facta, Argonautica, bellum Thebanum, Gigantum vel Titanum pugnam; quae omnia, etsi summa cum arte tractata et expolita, non tamen ad eum splendorem excoli potuissent, neque satis momenti ad animos impellendos aduertendosque habuissent;

sent; cum contra ad popularium inprimis mentes tenendas Aeneae fata tantam vim habere deberent. Adeo omnia ea, quae Dionys. Halic. I, 49 ad adstruendam Aeneae in Italiam aduentus veritatem memorat, simul ad poetae sapientiam declarandam valent: Τῆς δὲ ἐπὶ Ἰταλίαν Αἰνεΐδης καὶ Τρώων ἀφίξεως Ῥωμαῖοί τε πάντες βεβαιωταί, καὶ τὰ δρώμενα ὑπ' αὐτῶν ἐν τε θυσίαις καὶ ἑορταῖς, μνηύματα, Σιβύλλης τε λόγια, καὶ χρησμοὶ Πυθικοὶ, καὶ ἄλλα πολλά.

Neque verò huic argumenti felicitati et tantis materiae copiis poetae ingenium defuit. Vellem id pluribus a me exponi posset! Sed ne in immensum rerum campum euagetur disputatio, ratio nobis nonnullorum tantum habebitur, quae quidem praecipua in toto hoc loco videntur. Spectant ea partim ad Homericam imitationem, partim ad elegantiores phantasmatum et narrationis omnino habitum, partim denique ad orationis dignitatem et ornatum.

Ipsam Aeneidis ideam, descriptionem et dispositionem partium, ad Homericum partim Odysseae partim Iliadis exemplum factam esse negari nequit; pauca quoque carminis lumina locaque insigniora et rerum orationisque ornamenta esse arbitror, quae a Virgilio sine exemplo inuenta et tum primum ex ipsa rerum natura adumbrata et descripta esse affirmari posse putem. Certe paucissima ex iis occurrere memini, quorum non aut exempla aut semina aut materias modo rudes modo inchoatas ac praeformatas ex Graeco aliquo poeta excitare aliquis possit. Atqui ex Graecis poetis tam pauci ad nos pervenerunt; quid si plures essent superstites, maxime Alexandrini? Neque dici potest, casu aut necessitate Graecum et Romanum poetam, dum eundem rerum et sententiarum orbem libero mentis meatu peruagantur, in idem phantasma aut sensum et dictum incidere potuisse ac debuisse. Factum hoc utique et saepe. Nec alterum, quod forte moneas, negari potest, multa passim

passim ab *Vrsino*, *Guellio*, *Cerda*, *Clarkio*, forte et ab aliis, pro imitatis et adumbratis afferri temere et sine iudicii acumine, quae partim similitudinem tantum, interdum et hanc satis obscuram, habeant, partim talia sint, ut sanus quisque et rerum intelligens homo, si easdem res exponat, iisdem modis ac verbis, iisdem sensibus ac sententiis, usus sit; cuiusmodi multa a me omissa sunt, nonnulla eo consilio apposita, ut comparatione facta delectent. Sed Maroni innumeris in locis Graeca, Homeri imprimis, ante oculos fuisse, probant plura, et primum quidem totius carminis descriptio ab Homero petita, tot versus ad verbum latine conuersi, tot loca, quae exquisitiorem cultum et ornatum vel acumen vel doctrinam aut aliud quid reconditae naturae produnt, quae ea simplicitate, ut reliqua, enuntiaturus erat, nisi fuisset, qui iam occupaverat; porro graeca ratio flectendi verba vel orationem, quae ad indolem poeticae dictionis Virgilianae et genium pertinet; tum poetae ipsius professio *Ge. III, 10* Primus ego in patriam mecum — Aonio rediens deducam vertice Musas; tandem veterum auctoritas, ut *Senecae Suasor. III*, qui Virgilium non surripiendi causa, sed palam imitandi, hoc animo, ut vellet agnosci, in multis versibus alios expressisse affirmat. Manifesta haec imitationis Homericae vestigia in quam diuersas partes laudis vel reprehensionis a viris doctis deflexa sint, longum est dicere. Aliis nihil diuinius fuit imitatore Virgilio, aliis nihil ieiunius et sterilius. Equidem hoc in loco multa esse video, quae nec laudi magnopere nec veniae locum faciant, sed quae rei naturae et rationi ita sunt consentanea, ut quomodo aut quare aliter se habere debeant, causa idonea non appareat. Cum semel ad *Odyssaeae* et *Iliadis* tamquam magisterium Aeneidem composuisset poeta; quidni Homerum in partibus quoque aut singulis locis sequendum putaret? et cum omnino
vesti-

vestigiiis eius insisteret, quandoquidem argumentum affine ac simile tractabat, difficile erat cauere, ne in easdem passim verum ideas, eadem phantasmata, easdem sententias, eadem $\pi\acute{\alpha}\theta\eta$ incurreret. Sunt autem multa, quae uno tantum modo recte dici et efferrī possunt; multa, quae, si naturae consentanea esse debent, variare velle ineptum sit. Praeterea non facile assequare, quomodo poeta doctus et Graecorum poetarum lectione subactum habens et ornatum ingenium, cum se ad opus suum conuerteret, ita omnia, quae legerat, animo expellere et exturbare potuisset, ut nihil ex pristina lectione obuersaretur animo. Maxima autem eorum, quae imitatione expressa dici possunt, pars eius modi est, ut non tam data opera et studio Homerica verba aut sententias reddere voluisse videri possit, quam ut potius in ea incidisse videri debeat, ipsa re ea, quae olim lecta et cognita in simili argumento memoria tenebat, iterum ad animum reuocante. Atqui hoc imitandi genus, tantum abest, ut reprehendi possit, ut poetam doctum nihil magis arguat et deceat. Sed in Virgilio reprehendendo vel laudando id, quod primo loco reputandum erat, non meminerant viri docti, poetam, etiamsi ingenium eum ad noua et intacta tulisset, hoc suae aetati suisque popularibus tribuere debuisse, aut saltem in opinione eius temporis communi excusationem habere, cum ad artem poetae et ad maiorem carminis suauitatem pertinere crederetur, si multa ex Graecis essent expressa vel adumbrata. Perlustret mihi aliquis veterum poetarum ante Virgilium fragmenta, inprimis Ennii, omnia fere et singula ex Graeco aliquo poeta aut latine expressa aut imitatione adumbrata videbit. Etiam Plautus ac Terentius toti fere ex Graecis vel ad Graecos comparati et constituti sunt. Ad Graeca prorsus ingenia se composuere Romani; in Graecis pueritiam et adolescentiam consumeabant. Ex multis scriptorum, inprimis Ciceronis, locis notior res est,

est, quam ut plura de ea monenda sint. Itaque, etsi exculto iam sermone Romano, et pluribus Romanorum ingeniorum foetibus in publicam lucem eductis, tamen ne sub Augusto quidem destiterunt summi viri amare Graeca, ea exprimere latine, cum Graecis ornatu certare, eorum inuenta sua facere, multo magis si nouum carminis genus in Romanas literas inferrent. Horatii quidem Carmina pleraque ex Graecis Lyricis adumbrata esse nullus dubito; quandoquidem inter tam pauca fragmenta ex istis lyricis seruata vix vnum et alterum est, cuius non imitationem ab Horatio factam excitare possis; quid itaque futurum putabimus, si Lyricos Graecos integros cum Horatio comparare liceret? Neque aliter se rem cum Ouidio, Propertio, aliisque, habituram esse credere fas est, si Graeci Elegorum scriptores, inprimis Alexandrini poetae, adhuc exstarent. Quis itaque Virgilium reprehendat, quod popularium suorum sensum, iudicium ac morem, secutus totum se ad Graecos poetas in suis carminibus exprimendos applicuit? Noua accedere videbatur voluptas, quae delectationem in maius auctam efferret, si praecleara et suavis sententia simul graeci loci recordationem faceret, vnde esset expressa. In Aeneide itaque pauci sunt characteres, vix vllum factum notabilius, vix locus aliquis praestantior, in quo non poetae alicuius Graeci, inprimis Homeri, vestigia agnoscas. Sed in eadem Aeneide multo doctiorem et ingeniosorem imitatore agnoscas facile, quam in Eclogis, in quibus multa passim aliena a rerum veritate et ratione posita notauimus, et alia facile notari possunt, in quae poeta imitandi studio parum subtili incidit, ut cum pastor indoctus Ararim et Oaxem memorat, aut in illis: nuper me in littore vidi, aut: nouimus et qui te, et id genus alia. Neque vero haec Graecorum imitatio aut ingenio carere aut iudicio putanda est. Est enim imitatio haec nequaquam seruilis illa aut affectata, cuiusmodi ab ingenio

genio exili et ignauo proficisci solet, neque in alterius poetae verbis, modis et figuris, variandis turpiter ingenii vires attriuit poeta; sed, ubi occurrerat aliquid ab alio cogitatum vel inuentum, statim rem suam fecit, et Homérico phantasmate tactus animus, tamquam scintilla idoneo fomite excepta, statim flamma correptus incaluit et magno incendio exarsit. Hinc nouae rerum formae, noua genera, nouae interdum naturae. Nemo facile, si singula recognoscat et excutiat, non intelligit Virgilium, etiam ubi presse sequitur, modo castigatiore, pulchriore vel augustiore, rei phantasmate, Latini sermonis elegantia, aut nouo rerum ornatu, modo deducta feliciter ac deflexa ad aliud rerum genus sententia vel oratione, certasse cum Graeco poeta. In primis autem se Romanis in Homeri imitatione magno-pere probare debuit cultus Augustei seculi, quo simplicitas inculta, et horrida interdum Homeri vetustas, modo ad honestiorem et mitiorem cultum a Marone, modo ad elegantiores ornatum temperata est. Hoc nomine ipse Aeneas quoque commendabilior videri potuit. Omnibus eius factis, moribus ac dictis, mitior aliquis humanitatis cultus inest. Apparatus rerum sunt ornatiores; ornamenta dignitas, splendor et elegantia, μεγαλοπρέπεια, sed heroum personis digna, illustrat. Quae quidem res in longam disputationem adduci posset, si animi magis lubitum quam scriptiois consilium prosequi mallems. Verum unicuique Virgiliani carminis virtutes rite aestimaturus alte hoc menti insidere debet, qua aetate, quo in populo, qua in vrbe, quos inter homines poeta vixerit, quem inde colorem carmen eius duxerit, ut, etsi saluo et integro heroicorum temporum more, purior tamen, mundior et castigatior, esset carminis habitus, affectus et πάθος alia mitiorem alia grauiorem naturam omninoque cultioris aevi dignitatem haberent, heroumque mores, sententiae ac dicta, etsi heroicae aetati consentanea, spirarent ta-

men

men nescio quid ex elegantia seculi, urbis et aulae, in qua poeta vixit.

Ad cultum Virgiliani carminis gratum et amabilem non minus spectat orationis indoles, quippe quae in simplicitate mirabili dignitatem servat et gravitatem. Ornatu enim vario et exquisito, et sermonis poetici nitore, orationis dignitate et gravitate, sententiarum pondere, Homerum longissime antecellit, cuius laus praecipua in proprietate et simplicitate posita est, etsi nec vis et robur nec pulchritudo et interdum nec ornatus ei desit. Sed nec Virgilius in ornatissima oratione simplicitatem et proprietatem deseruisse videri debet; etsi sequiores scriptores multa orationis suae pigmenta et lenocinia ex eo adoptarint; sed male in pedestrem illatis iis, quae carmini erant propria. Certe poetici ornatus elegantis nec affectati praestantissimum et unicum exemplar esse arbitror carmen Virgilianum; in hoc sermonis poetici genium primo constitutum et ad certa rerum principia ac regulas exactum deprehendere et troporum ac figurarum naturas et inuersionum rationes descriptas et ad legem redactas discere licet. Quae ipsa res animaduersa me adduxit, ut in sermone Virgilii poetico enarrando et explicando operam collocarem accuratorem, quam in ullo alio scriptore recte consumi a me posse putem. Attamen in hac ipsa poetici sermonis constitutione poetae laus non tam in inueniendo, quam in inuento aliorum cum ingeniosa sagacitate in suos usus transferendo, debetur. Alexandrinis enim poetis, Callimacho, Apollonio, Nicandro, Arato, poetici sermonis indoles et natura vnice est accepta referenda; hoc eorum docent scripta, in summa simplicitate cultum, nitorem, et ornatum admirabilem referentia. Videntur scilicet poetae doctissimi et Ptolemaeorum contubernio expoliti animaduertisse, non infeliciter Tragicorum tumorem Homerica simplicitate temperari posse. Hos Maro auctores habuit, cum tanto
maiore

maiore iudicii laude, quod Ennius et ceteri, qui praecesserant, de orationis elegantia et ornatu castigatiore parum laborauerant.

Placet nunc in fine subiicere nonnulla et per saturationem monere, quibus virorum doctorum quorundam opinionibus, quas totam carminis indolem vel characterem tollere videas, tacite aut expresse a nobis occurratur; nam in contentionem cum quoquam descendere nec ingenii nostri nec moris est.

Primum de consilio, quod poeta in Aeneide conscribenda secutus sit, et de fine, quem propositum habuerit, multi varia comminiscuntur. Nihil quidem magis alienum esse potest ab epico carmine quam allegoria; iugulat enim totam eius vim, rerum et hominum dignitatem attenuat, graui animi errorem excutit et aestum inter legendum refrigerat, voluptatemque omnem intercipit. Certatim tamen viri docti argutiis suis Aeneae personam nobis eripere et Augustum submittere allaborarunt. Etiam ex parata noua in Latio sede miseros Troianos exturbarunt; adumbratum esse a poeta nouum tum Romae constitutum vnius principatum. Simili acumine alii arcana, nescio quae, dominationis Augustae consilia in Aeneide condenda deprehendere sibi visi sunt. Ita multi πολιτικὸν epos esse Aeneidem sibi persuasum habent, neque aliud quicquam poetam spectasse, quam ut animis libertatis ereptae desiderio aegris fomenta admoueret, et nouum principem approbaret. Nihil tamen Aeneae personam, fortunam, facta et fata habere videas, quod ei consilio respondeat; nullus in Aeneide populus est liber, qui dominum accipiat; nulla monarchiae bona videas exposita aut commendata; verbo, nihil occurrit, quo libertatis amore contacti animi adduci aut allici possint, ut a bono prin-

cipe malint tuto regnari quam cum libertatis vano nomine paucorum potentum dominatione vexari. In Italiae gentis honorem, quae a Iulo Aeneae filio originem ducere videri volebat, Aeneidis opus si non susceptum, nonnulla tamen passim suauiter memorari, ad Augusti laudes ingeniose alia inseri, ipsa carminis lectione manifestum sit et a veteribus quoque Grammaticis iam monitum est locis pluribus; sed, quantam vim ea ad dominationem Augusti commendandam habere potuerint, mihi non satis constare lubenter fateor. Neque, si noua Aeneae sedes in Latio diuinis humanisque iuribus vallata fuerit, quale inde propugnaculum nouo Augusti regno partum sit intelligo; ut adeo, si demonstrari hoc possit, poetae consilium illud in Aeneide condenda propositum fuisse, parum feliciter cum hac in re versatum videri dicerem. Alii similitudinem inter Aeneae et Augusti personam et fortunam persequuntur, et multorum doctorum virorum communis est opinio, Augustum sub Aeneae persona esse adumbratum; eo spectare virtutes Aeneae a poeta tributas; eo referunt multa alia. Videas nonnullos tam egregie sibi placere in hoc inuento, ut undique conquirant et venientur ea, quae ad Augustum accommodari possint. Sic oris dignitas lib. I. 589 Os humerosque deo s. cum assentatione in Augustum memorata est; et sic alia. Ignoscenda haec putem alicui ex media assentatorum turba, qui Aeneide lecta unam vel alteram Aeneae laudem ad Augustum traheret, ut Principi palparet. Sed, ut poetarum dissimiles personas, fortunas, virtutes et facta ac res gestas inter se comparare voluerit, mihi quidem, si Maronis iudicium et elegantiam recte teneo, parum probabile videtur. Alii id spectasse volunt poetam, ut Romanos partim ad amplectendum et probandum praesentem rerum statum adducere, partim Augustum ad moderationem ac clementiam adhortari et a dominationis

nis libidine et impotentia reuocare voluerit. Sed nec huic consilio vlla ex parte respondet Aeneidis siue argumentum siue tractatio; profugus ex urbe incensa Aeneas nouam sedem quaerit, armis vim illatam propulsat, et sic porro; quid tandem his inest, quod ad imperandi artes ac virtutes spectet?

At, fabulae Virgilianae uniuerse inesse et in singulis carminis partibus aut locis ac versibus occurrere talia, quae principibus pro salubribus praeceptis commendari possint, nemo neget; quin potius inter utilitates, quae poetarum carminibus debentur, praecipue hoc commemorandum est. Verum non propterea dici potest ac debet: in condendo carmine et in fabula deligenda et ordinanda tale praeceptum propositum poetae fuisse, cuius explicandi causa narrationem institueret. Narrare ille voluit ac debuit rem magnam et altam et mirabilem. Quod narratio illa et delectatio, quae inde accipitur, cum utilitate ad omnes hominum ordines, inprimisque ad principum animos, coniuncta est, hoc epicae narrationi per se consentaneum est; ipsa enim rei natura ita fert, ut magnorum virorum facta magna et praeclara sine summo ad hominum animos, mores ac virtutem, fructu exponi et narrari nequeant, multo magis si cum sententiarum splendore et orationis ornatu instituta sit narratio.

Diffimilem tamen omnino Homericorum heroum aiunt esse Aeneam; inferiorem quoque Achille et Vlyse; sola pietate insignem. Quid igitur? si Aeneas alter esset Achilles? alter Vlysses? annon exscriptum potius et seruili imitatione expressum eum dicturi sumus? Non ego is sum, qui coeco aliquo poetae mei amore nihil ab eo peccatum esse contendere velim. Iliadis argumentum feliciorum et epicae dignitati propiorem

materiam habere si quis dixerit, me habet assentientem; et delector ipse multo magis Homeri lectione quam Virgilii. Enimuero non omnia carmina epica ex uno et eodem genere procedere possunt; post Achillis autem iras et Ulyssis sapientiam seu uafritiem, quae et priscae aetati et epico carmini accommodatior erat, quam sapientia, cum variandum et nouandum esset aliquid poetae, quidni Aeneae virtutem, quam cum ceteris heroibus communem habet, fortitudine animi in perferendis calamitatibus et obsequio erga deos temperaret? Ad hoc eum ipsa rerum ac temporum mutata ratio ducebat, et ea, quae de Aeneae erroribus et aduentu in Latium tradita a superioribus poetis erant, reuocabant. Monitiis deorum et oraculis omnia ab Aenea suscepta et confecta, Penates et sacra patria ab eo in nouas sedes illata, narrauerat antiquitas; quid itaque magis rei consentaneum, quam ut heros insignis pietate et religione exhiberetur? Neque vero non videre debuit tantus poeta, ad rerum magnitudinem et augustam aliquam dignitatem religiosas res, causas et consilia, eximiam vim habere. Itaque hoc quidem tamquam rerum cardine praeclare est usus, ut praedictionibus variis animos spe et expectatione teneret suspensos, religiosamque aliquam et augustam speciem rerum euentibus praetenderet. Achilleum quidem robur et iracundia aliena erant a toto argumento; sedata et placida et humanitatis sensu temperata est Aeneae virtus; et licet concedendum sit, epicam vim maiorem Achilli inesse, non tamen omnes epicas personas Achillem referre posse manifestum est. Meras pugnas Homericis similes et belluinam fortitudinem vix probasset Augustei seculi elegantius et mollius iudicium. Cum itaque omnino Aeneidis alius ac diuersus prorsus sit character quam Iliadis, quis non videt importunum esse, in Aeneide requirere ea, quae Iliadi sint propria; easdem animorum inflammationes, aestus, tempesta-

pestates? At insunt Aeneidi alia, quae probes; quidni in his acquiescas! Sed infinitum esset omnia persequi, quae ab iis, qui subtiles poetarum iudices videri volunt, dum rerum argumenta, exempla, causas et rationes miscant, temere laudantur ac reprehenduntur, inprimis quoties Virgilium et Homerum inter se comparant.

Aeneidis argumentum septem annis absolui, parum accurate traditum videtur. Aeneae errores septem annos explere verissimum est. Sed ipsa carminis narratio non nisi cum septimi anni aestate exordium habet, eodemque anno absoluitur. Pari errore Odysseae argumentum octo, nouem vel decem, annis comprehendi creditum est, cum tamen illud intra triginta sex vel septem dies ad exitum perducere manifestum sit ei, qui animum aduerterit.

Multo minorem esse characterum, hoc est, virorum factis ac virtutibus insignium, numerum ac varietatem in Aeneide quam in Iliade conqueruntur passim multi; nec sine poetae reprehensione versus memorant ex Aen. I, 220 sqq. fortemque Gyam fortemque Cloanthum; inique admodum et ut sibi ipsi, quid velint, parum constare videantur. Nam locus quidem laudatus nullos heroes recitat, quorum personae vim aliquam habere debeant epicam; sed veniunt illi viri in censum et turbam eorum, qui tantum nomine laudandi et epitheto suauitatis causa ornandi sunt: quales apud Homerum innumeri illi pugnantes vel caesi ἑσθλοὶ, ἀμύμονες, κρατεροὶ, ἀίχμηται, et sic porro. Excusant Vol-tarius et Addisonus poetam, sed tam argute, ut summorum virorum subtilitatem mireris. Alter, cum Homerus, inquit, cessantem a pugna Achillem exhiberet, alios interea fortia facta edentes exhibere debuit, quod in Aeneide secus sit. Alter ad Virgilii elegantiam hoc

refert, quod, cum Augustum vellet adumbratum, neminem ei virtute parem adiunxerit. Enimvero cum argumenti indoles et natura totius tractationis mensura et regula sit, plures utique factorum et rerum gestarum socii et participes esse nequeunt, quam quos res ipsa postulat; et, si paucos alios, qui virtute emineant, in carmen suum induxit poeta, neque adeo HomERICA ingeniorum et morum diuersitate delectat: at sapientiam viri miremur saltem in hoc, quod tanto magis inter omnes vnus Aeneas insignis virtute eminet, nec eius splendori quisquam alius, nisi Turnus forte, officit. Quae res tanto difficilior erat, cum is nec Achillea aliqua corporis animique virtute omnes mortales antecellat, nec, quorsum immanis effërati animi iracundia aut accepius Patrocli funere dolor erupturus sit, sollicitos nos teneat.

*De versu Virgilii epico eiusque ad aurem suauitate ac grauitate nonnulla disputare iuuaret, nisi maiorem subtilitatem ea res haberet, quam vt legentium animos et oculos tenere possit. Illud vnum monebimus, in errorem inducere iuuenilem animum videri eos, qui nimis in eo sunt, vt ad rerum sonos et naturas accommodatos et formatos velint esse versus. Equidem non diffiteor, sensum me animi refragantem habere, quotiescunque persuadere mihi volo, magnum aliquem poetam aestu tantarum rerum abreptum et magnorum phantasmatum vi inflammatum in sono cursus equestris vel tubae vel aliarum rerum reddendo laborare; Attenuat ea res et deprimit ingenium poetae et artis poeticae dignitatem. Sunt tamen, ais, tales versus in optimo quoque poeta. Recte; sunt utique multi; etsi plures alios ad hoc lusus genus accommodare solet eorum ingenium, qui talibus rebus indulgent. Sed mihi ad poetices indolem propius esse videtur stauere, ipsam
oratio-*

orationis naturam ita esse comparatam, ut multarum rerum sonos exprimat; inflammatum autem phantasmatum specie obiecta animum, cum, rerum species sibi obuersantes ut oratione viuide exprimat, laborat, necessario in ista vocabula incidere, vel orationis proprietate ducente. Ita graues et celeres, lenes ac du-ros, sonos vel non id agens et curans ad rerum naturam accommodabit et orator quisque bonus et multo magis poeta. Quale in inueniendis rebus omnino Virgilii ingenium fuerit, non tam fecundum illud in excogitandis nouis rerum generibus, nec audax ad suscipienda vel tentanda intentata ab aliis et intacta, aut ea, quorum successus esset dubius et incertus; sed, quae nec minor laus est, natum et factum ad inuenta priorum rudia et inchoata perficienda et polienda ornandaque; quam admirabilis porro ac felix fabulae, quam sibi carminis argumentum fecit, natura sit et quantum in hoc dilectu iudicium emineat: supra expositum est. Restat, ut paucis declaremus, unde poeta fabulam suam eiusque tam copiose instruendae et ornandae materiam acceperit, ut inde clarius appareat, quae et quanta inuenti laus poetae ingenio ea in re debeatur, et quam limatum et subtile eius fuerit iudicium in deligendo sibi argumento eiusmodi, quod ingentes rerum et ornamentorum haberet copias iam ab aliis paratas et subministratas, ut doctrina tantum et iudicii sagacitate opus esset ad dilectum faciendum.

Solent fere Interpretes, quantum intelligo, quique alii hac de re agunt, ita statuere, ut poetam famam aliquam obscuram de Aeneae in Italiam aduentu secutum esse dicant. Enimvero ex iis, quae a Dionysio Halic. lib. I, a Strabone lib. XIII, a Plutarcho in Romulo, a Festo in Roma, Sext. Aurelio Victore de O. G. R. et a Seruio passim ad Virgilium memorantur,

omninoque ex accuratiore historiae cognitione manifestum fit, fuisse hanc de Aeneae erroribus, deductaque Troianorum in Latium colonia, narrationem inter illustriores et a multis Graecis Romanisque scriptoribus poetisque expositas ornatasque historias. Poterant hoc docere saltem ea, quae, etsi diuerso consilio, congeffit Ryckius in *Diss. de primis Italiae colonis et Aeneae aduentu* (ad calcem Holstenii *Notar. ad Stephan. Byzant.*).

Omnino quidem de Aeneae in Italiam aduentu fabulae (si fabulam dicimus, non ficta statim ac commenticia res ponitur, sed fabula, μῦθος, omnem veterem historiam designat, antequam litteris consignari et sermone pedestri exponi coepisset); huius igitur fabulae fundus habetur Homeri ille locus notissimus *Il. v, 307. 8**), ubi Neptunus diis auctor est, ut Aeneam cum Achille congressum imparem pugna educant, ne eius morte Dardani posteritas deficiat, quem tamen Iupiter prae ceteris liberis diligat omnibus; at Priamum cum progenie Ioui nunc esse inuisum; itaque Aeneam eiusque posteros Troianis esse imperaturos:

Νῦν δὲ δὴ Αἰνεΐας βίη Τρώεσσιν ἀνέξει,

Καὶ παῖδες παίδων, τοὶ κεν μετόπισθε γένωνται.

Regnum his versibus Aeneae posterisque eius promitti manifestum est; sed, quo in loco illud fuerit, varia apud veteres fama fuit; quandoquidem de Aeneae erroribus ac sedibus tam diuerse traditum erat, cum alii eum in Thraciae littore, in Arcadia alii, alii in Sicilia, alii in Italia, quae fama tandem prae ceteris credita

*) Translatus ille ac repetitus in H. in *Vener. 197. 8*, et a Virgilio praeclare in oraculum Delphis Aeneae datum conuersus: *Antiquam exquirite matrem. Hic domus*

Aeneae cunctis dominabitur oris Et nati natorum et qui nascentur ab illis. *III, 96. 8*. Et hinc versus illi pulcherrimi *lib. IX, 446 — 9* expressi.

dita ac celebrata est, consedisse et vitam finiisse narrassent; fuerant quoque, qui in ipsa Troade regnum illud constitutum esse vellent. Non nobis iam id quaeritur, quod nostra parum interest, quae harum narrationum ceteris verisimilior sit; verum nostra eo spectat disputatio, ut ex hac ipsa narrationis varietate manifestum fiat id, quod volumus, non obscurum aliquem in veteri historia aut inter poetas virum fuisse Aeneam, nec eius fata et res a Virgilio demum inuentas esse et excogitatas. Illa enim ipsa narrationis diuersitas auctorum, qui de Aenea tradiderant, et poetarum, qui idem argumentum tractauerant, diuersitatem et copiam arguit. Ut enim poeta quisque in materiam ab aliis ante se tractatam incidit, ita, ut suo consilio vel totam fabulam vel inde partem accommodet, refingere nonnulla et mutare, addere vel detrabere, solet. Historici autem Graeci dum suae ciuitatis seu populi origines repetebant, popularem famam sequebantur. Cum vero multae passim per Graeciam sparsae essent Troianorum coloniae, quid mirum, eas omnes originem suam ad Aeneam referre maluisse? Vnde diuersitas illa famae et narrationis necessario oriri debuit. Non itaque, ut hoc obiter moneamus, antiquis fabulis omnino fidem detrahit narrationis diuersitas; manet enim semper fundus aliquis non magis veritate sua destitutus, quam quae ab auctoribus grauissimis traduntur; et praeclare haecenus Thessalus Hippocratis f. in Περσέων. Οὐ μῦθος τὰ Τρωϊκὰ ἀλλ' ἔργα adeoque vanam disputationem instituisse videri possunt Cluuerius et Bochartus, qui ex ista opinionum diuersitate probare voluerunt, Aeneam nunquam ad Italiam accessisse. Acrizet satis eorum imperum retudit Ryckius in diss. laudata, sed argumentis promiscue effusis et iudicio parum subtili. Nec vero ultra famam, si non certam ac constantem, potiore tamen ac celebriorem, quaestio illa

de Italia ab Aenea adita expediri et firmari potest; est tamen talis fama in omni antiquitate pro fide ac probabili ratione, in qua acquiescere et quam sequi necesse est.

Iam poetae ne ista quidem potior rerum fides ac probabilitas sectanda, sed, si satis tenere animos vult, ea ratio sequenda est, quae celebritate et claritate ad popularium animos maximam vim habere potest. Etsi itaque inter Graecos scriptores magnus erat ea de re dissensus, cum tamen Romani scriptores de Troianorum in Italiam aduentu Albaeque Longae originibus ab Aenea eiusque progenie repetitis uno ore traderent (v. inprimis Sext. Aurel. Vict. de O. G. R.), iure suo Maro fabulam banc inter Romanos celebratam praeferre ceteris potuit ac debuit, nec vero reliquas narrationum varietates negligere, verum inde copiam rerum petere, quae pro materia carminis esset. Sunt in his multa, quae, etsi ab aliis alia ratione tradantur et oriuntur, fundum tamen communem priscae alicuius et a maioribus acceptae narrationis aperte prodant; sunt alia, in quibus omnes fere conveniunt, ut Callistratus, Satyrus et Arctinus, hic quidem antiquissimus, in hoc, quod Aeneas Penates cum Palladio abstulerit (vide ib. c. 68. 69: adde Lycophr. 1261 sqq.: Xenoph. de Venat. non longe a pr.); quod patrem et filium secum duxerit. (v. partim ibid. partim Auct. de Orig. G. Rom. c. 9 et II, et inprimis egregium ex Sophoclis Laocoonte locum ap. Dionys. I, 48 Νῦν δ' ἐν πύλαισιν Αἰνεΐας ὁ τῆς Θεοῦ Πάρεστ', ἐπ' ὧμων πατέρ' ἔχων κεραυνίου Νώτου καταστάνοντα βύσσινον φάρος.) A Strabone XIII p. 607 inter πολυθρύλλητα memoratur et hoc, et alia, inprimisque quod in Latium discesserit Aeneas, et secundum oraculum eo loco confederit, ubi mensam comederant. Vulgarem banc inter Italos fuisse fabulam, ut et alteram il-

lam

lam de sue grauida, copiose docet Dionys. Halic. I, 55. 56: Conon Narrat. 46: et ex Lutatio, Catone et Caesare, Auctor de Orig. G. R. c. II. 12; e quo omnino patet (adde Ryck. l. c.) ex scriptoribus Romanis antiquis non facile ullum fuisse, qui Aeneae fata et aduentum in Italiam non exposuerit. Item Varro de RR. II, 4. Adde Lycophr. 1250. sqq. Inter cetera tamen omnium maxime notabile videtur illud, quod Graeci scriptores dudum ante Augusti tempora originem Romanorum a Troianis Aeneaque duxerunt, et imperium orbis terrarum ex Homericis de Aenea versibus ad eos transtulerunt. v. Conon. Narrat. 46 et inprimis Lycophron. v. 1226 sqq. Apponerem loca, nisi breuitati studerem; erit etiam nonnulla ex his persequendi commodior locus, quando de singulis agetur. Est enim nobis hoc inprimis propositum, ut vestigia, etiam obscura, veteris historiae scrutemur, quibus institisse ubique poeta videri potest. Nec enim ille facile sine auctore loquitur. Simul adolescentes exemplum mature habere cupimus, nam praeceptis haec res non facile expediri potest, quo consilio, qua ratione, ac quo studio in narrationibus mythicis versandum sit. Nihil enim aliud agere velle, quam cognoscere ac quaerere et in vnum locum congerere, quid hic vel ille et sexcenti alii eadem in re tradiderint, censuerint, somniauerint, hoc est, opera et otio abuti. Contra utilitatis illi studio et honestatis inest plurimum, si modo veteres historias populorumque origines, modo priscorum hominum mores ac vitam vel sermonem vel religiones, modo poetarum inuenta inde illustres, addiscasque, quae illi, quos nobis fortuna seruauit, ex antiquioribus poetis ante oculos habuerint, quomodo illa variauerint, ornauerint, quid in quaque re, in quoque consilio, quod sequerentur, spectauerint; utque ab ingenuis poetarum fabulis inepta illa grammaticorum, monachorum et interpretum, commenta diligenter

ligenter discernas. Sed nunc uniuerse nonnulla, quae ad fabulam Aeneidis spectant, summatim exponere consilium erat.

Quod per praedictionum ambages totus Aeneidis decursus praecipitur, inter ingeniosissimi poetae inuentam alio loco numeratum est. Est tamen etiam hoc commentum tale, ut rem non excogitasse sed commode oblatam sapienter in usus suos conuertisse dicendus sit. Miro enim omnium scriptorum consensu tota de Aenea narratio per vaticinia, oracula, somnia, auguria et omina exigitur, siue hoc poetarum, a quibus ab initio fuit tractata, siue antiquorum hominum, a quibus posteri eam acceperunt, ingeniis tribuendum est. Troiani sane e Phrygia, auguriorum omninoque vaticinandi ac diuinandi artium quasi matre ac sede, digressi multas huius generis fabulas in Graeciam et Italiam apportare debuerunt. Fuisse adeo, qui disciplinam auguralem e Phrygia in Italiam allatam traderent, e Servio ad lib. III, 359 discas; nisi Tyrrhenos iam ante eas artes tenuisse credendum est. Etsi omnino gens prisco tempore fuit nulla, quae non significari futura et a quibusdam intelligi praedicique posse censeret (Cic. de Diuin. I pr.). Inprimis vero in deducendis coloniis summa oraculorum vaticiniorumque auctoritas erat; quod satis vel ex uno Herodoto constat (Cf. Cic. l. c. c. I, f.). Ad sedes itaque Troianis in Italia constituendas oraculis et vaticiniis nihil videri debuit accommodatius. Poeta certe egregie hanc veterum superstitionem seu religionem est amplexus, maiorumque fama et historiarum fide in Troianis suis eo usus est, ut per fatorum decreta ac deorum interuentum omnia ab eo narrata procederent. Callide autem ab obscuris et incertis ad certiora magisque definita progressus discendi cupiditatem subinde nouis stimulis incendit. Primum lib. II, 281 sqq. Hectoris umbra Aeneae

neae per somnum suadet fugam, nouamque in alia terra, ultra mare, quod Troadem alluit, coloniam promittit. Mox auspiciū, primum flammae in Iuli capite II, 681, tum exorti subito meteori v. 692, receptum ad Idae munita loca et spem posteritatis ex Iulo ostendunt; nec non Creusa Hesperiam sedem futuram interpretatur v. 781 sqq. In Delo Phoebi oraculum alia de ea terra declarat, quod inde Troiani originem ducant, et quod ibi magnum imperium constituturi sint Aeneae posterī III, 94 sqq.: quae cum in Creta considerare vellent, Penates per somnum Aeneae oblatis de Italia manifestius exponunt v. 163 sqq.; post quae illa recte ab Aenea dici potuerunt lib. I, 380 sqq. Italiam quaero patriam etc. Unum aliquid adiiciunt Harpyiae de comestis post epulas mensis, tamquam futurae sedis ac coloniae signo, III, 254 sqq. Tandem Helenus in Epiro omnes cosus iam manifeste ac clare exponit III, 374 sqq.; etiam de sue, XXX porcellos enixa, alia a Sibylla exspectanda esse monet. In Sicilia per somnum Anchisae anima descensum ad inferos V, 730 sqq., et apud Cumas Sibylla accessum ad Lauinium, bellum et Euandri societatem, praedicit VI, 83 sqq. Adde his ipsum posteritatis recensum apud inferos, et VI, 891. 92 Exin (Anchises) bella viro memorat quae deinde gerenda Laurentisque docet populos urbemque Latini Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem. Omnia haec secundum aliquam auctoritatem apponi, partim in singulis locis videbimus, partim ex sequentibus patebit.

Omnino praedictio aliqua ab initio iactata fuit, qua, euerso Ilio, Anchisae Aeneaeque maior rerum ordo, maiora fata promitterentur. Eo ipsi Homerici versus ducunt supra memorati, ex Il. v, 307. 8. Tum in Sophoclis Laocoonte Anchisen, mandatorum a Venere accep-

acceptorum memorem, de fuga cogitare filiumque, ut in Idam se reciperet, hortari intelligas ex fragmento apud Dionys. I, 48; quod forte noster respexit, dum Venus Aeneam hortatur lib. II, 619 Heu fuge, nate dea etc. Etiam praedictionem illam, sedis condendae locum fatalem illum fore, ubi fame compulsi mensas comedissent, iam pridem Anchisae a Venere factam, et Caesare lib. I et Lutatius lib. II monet Victor O. G. R. II Tum Anchisa coniiciente, illam esse miserrarum errorisque finem, quippe meminerat, Venerem sibi aliquando praedixisse etc; et c. 9 ex Alexandro Ephesio lib. I de bello Marsico: — Idam petit, ibique nauibus fabricatis — oraculi admonitu Italiam petit; et Dionys. I, 55, — ne in vltiores Europae partes classis Troiana nauigaret, οἱ τε χρησμοὶ ἐγένοντο αἴτιοι, τέλος λαβόντες ἐν τούτοις τοῖς χωρίοις, καὶ τὸ δαίμόνιον πολλὰχῶς τὴν αὐτοῦ βούλησιν ἐνδείκνυμενον. Narrat inde portenta in appulsu ad Laurentum facta, latices fontis repente e terra profilientes, et mensas absumptas.

Fuisse etiam somnium aliquod Aeneae celebratum a multis, ex Cic. de Div. I, 21 apparet: Sint haec, ut dixi, somnia fabularum, hisque adiungatur etiam Aeneae somnium: quod in Numerii Fabii Pictoris Graecis annalibus eiusmodi est, ut omnia, quae ab Aenea gesta sunt, quaeque illi acciderunt, ea fuerint, quae ei secundum quietem visa sunt. Narratum igitur erat apud Num. Fabium, qui, dum graece scripsit, graecos auctores sequi potuit, somnium, quo fata Aeneae exponerentur per quietem ex ordine, quae deinde euentus comprobauit.

Porro multos passim Penatum monitus, quos Aeneas acceperat, fuisse memoratos, ex Seruii loco discere licet ad III, 148 Penates — quos quidam dicunt, ideo induc-

inductos a poeta monere per somnum : monitu nam eorum per quietem iussu cum Latino foedus fecisse ; eorum etiam monitu Latinum Aeneae se coniunxisse (*haec eadem ap. Dionys. I, 57 occurrunt*) ; eosdem tradit (*Varro*) visos aliquotiens in somnis, quid fieri vel- lent, imperasse, eaque nostros publice curasse maiores. *Etiam dubitationem post appulsum ad Laurentem agrum de loco novae urbis capiendae secundum nonnullos oblata per quietem Aeneae dii patrii diremerant ap. Dionys. I, 56 : descripta et haec e Catone in origine gentis Romanae, quem eo toto loco sequitur ; nam totidem verbis ex illo libro leguntur ista ap. Auct. de O. G. R. c. 12. extr.*

Latinus Fauni oraculo monitus fuerat, ut generum sibi sumeret extraneum aliquem et cum eo regnum communicaret. Sic *Virg. Aen. VII, 254 sqq.* Paria ex *Catone* (non ex *Q. Lutatius*) prodit *Victor de O. G. R. 13* — utpote qui (*Latinus*) in hoc consilium auctoritate numinum cogebatur ; namque extis ac somniis saepe admonitus erat tutiorem se aduersus hostes fore, si copias suas cum aduenis coniunxisset. Similiter etiam in ceteris, quae ab Aenea in Italia gesta sunt, nihil aliud poetam egisse, quam ut antiquas historias suis consiliis accommodaret, ex iisdem auctoribus clarum est, et infra quoque suo loco sigillatim monetur.

Satis, puto, ex iis, quae adhuc dicta sunt, intelligitur, materiam carminis poetae mira fortuna oblatam fuisse, non ab eo excogitatam et inuentam. Tractationem autem et orationem etsi non magis poeta a se petiit, *Homeri* tamen vestigiis insistendo eam laudem sibi parauit, ut elegantiore iudicio, maiore cultu, et exquisitiore ornatu omnia persequeretur. Etiam hanc argumenti, quod poeta tractandum sibi sumserat, felicitatem

ciratem aliquam habendam esse supra diximus, quod, cum per deorum ministeria res esset exsequenda, offerrent se Iunonis et Veneris numina, quae poetae caussae tam praeclare seruiunt, potentissima illa et ipsa fabula iam dudum consecrata; nam, quod insigni Veneris cura habitus est Aeneas, id iam ex Homero familiare sibi habet lector, et Iunonis odium in Troianos non minus ex Homero notum est. Iam eximio aliquo fortunae beneficio res ita ferebat, ut alterius deae numen Carthaginensibus et mox Turno accommodari posset, altera autem dea non modo tamquam Romanorum tutela constanti religione coleretur (cf. Lucret. I pr.), verum etiam Iuliae gentis prima stirps et origo haberetur. In Iunonis autem odio tractando et ad poeticam vim temperando poetae prodesse potuerunt Ἡρακλείου, carmina, quae olim exstabant de Hercule, quale v. c. Stesichori fuit. Iunonis enim odiis plurima in his videntur fuisse expedita; qua in re iam tot in locis Homerus praeiuvrat, v. c. ll. σ, 119: ξ, 256 sqq.: ο, 25 sqq.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER PRIMVS

ARGVMENTVM

Troia capta Aeneas, Anchisae et Veneris filius, vir singulari pietate parique fortitudine praeditus, cum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum a Sicilia in Italiam nauigat, immissa ab Aeolo rege ventorum, rogatu Iunonis, grauissima tempestate ad Libycum litus appellitur: egressusque in terram, septem ingenti magnitudine ceruos sagittis prosternit, singulosque in singulas naues (tot enim ex dispersa classe collegerat) aequaliter distribuit: sociosque deinde, longis iam erroribus fatigatos, spe futurae quietis ad tolerandum quod reliquum erat laboris hortatur. Interea Venus Aeneae sui Troianorumque causam apud Iouem agit, omniumque calamitatum illarum causam Iunoni imputat. Iupiter contra, reuerata fatorum serie, spe felicitis posteritatis potentiaeque Romanorum, filiae dolorem consolatur. Cuius oratione confirmata Venus, Aeneae suo, locorum ignaro et explorandae regionis causa huc illuc oberranti, sese obuiam praebet: nauesque dispersas saluas esse nuntiat: ostenditque non procul illinc abesse Carthaginem, quam tunc in iis locis condebat Dido. Aeneas itaque, matris beneficio caua nube cinctus, una cum Achate Carthaginem ingreditur: ubi et socios saluos reperit, et a Didone benigne excipitur. Venus tamen, quod neque Iunonio hospitio neque muliebri inconstantiae satis fideret, sopito in Idaliae lucis Ascanio, pro eo Cupidinem substituit, qui inter amplexus et oscula latenter reginae amorem inspirat Aeneae.

*Ille ego, qui quondam, gracili modulatus auena
Carmen, et, egressus siluis, vicina coegi,
Ut quamuis auido parerent arua colono:
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis*

*Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lauinia venit*

Litora;

A carmine bucolico et georgico ad heroicum se procedere significat, quisquis hos versus scripsit. Sententia integra: *Ille ego — nunc h. M. arma virumque cano*. Bene autem, tam longa oratione interiecta, poterat illud *at* in apodosi praefigi, quod toties factum videmus; quod adeo reprehendi aut *at* in *et* mutari nolim. Reliqua sic iungenda: qui, *modulatus — et egressus siluis* (re pecuaria relicta, Ecl. IV, 3), *coegi arua vicina, ut parerent colono quamuis auido*, ut, licet ille frugum terrae sit auidissimus, tamen agri, prouentus vberitate, cupiditati eius satisfacerent. cf. Burm. *Parere arua et arua cogi*, siue de agricola, siue, ut h. l., de poeta, super re rustica praecepta dante, bene e poetica ratione dici putamus. *Arma horrentia no-*

lim accipere horribilia, nam exemplum huius usus adhuc desidero, sed ut *tela horrentia, hastae horrentes*, dum erectae, protensae, stant; nec aliter *horrens umbra* dicta inf. v. 165 et 311: cf. inf. ad X, 237.

1 — 3 *Arma*, h. e. bella (sub Aeneae aduentum in Italia orta), *virumque cano, qui venit*, h. e. et aduentum viri a Troia profugi in Latio, eo quidem in loco, quo Lauinium posthaec ab Aenea fuit conditum. Est haec Aeneidis summa, quae absoluitur sede in Italia accepta, post Turni caedem, ex foedere. v. inf. XII, 187 sqq. *Fato* praeclare ponitur, ut ad deorum interuentum poeta viam muniat, *profugus*, ornatè adiectum, errores respicit. *Primus Troiae ab oris*, ita intelliges, ut primus e Troianis in has certe Italiae partes ad Lauinium

Litora; multum ille et terris iactatus et alto
 Vi superûm, saevae memorem Iunonis ob iram:
 Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem, 5
 Inferretque deos Latio: genus vnde Latinum,
 Albanique patres, atque altae moenia Romae.

Musa,

vinium (quod iam auctor libri de Orig. G. Rom. c. i monuit) pervenerit Aeneas; nam Antenor ad Venetos in intimo sinu Adriatico, adeoque in alia Italiae parte, quae Galliae Cisalpinæ erat, appulerat; cf. inf. v. 247: et, qui ante eum Italiam frequentarant, Oenotrii, Euander et Hercules, ex Graecia advenierant. *venit Italiam*, HomERICA ratione; ἦκε πόλιν et innumera, omisso εἰς. Omnino hoc infigendum animo, ut semel monitus sis, poetam Graeco more praeposita ista, *in, per, ad*, negligere. Tum *Italiam* — *Lavinia litora* declarative cumculata sunt, *Lavinia* autem *litora*, in quibus aliquando urbs Lavinium erat condenda, ut solent poetae petere epitheta etiam a postmodo factis. — 3. 4 *Multum ille* — postquam ille magnos labores maritimis erroribus, et tentata frustra variis in

locis nova sede, tolerauerat. Πολλὰ δ' ἔγ' ἐν πόντοις πάθεν ἄλγεα δὲ κατὰ θυμόν — Odyss. α, 4. vi s., numine ac voluntate deorum: ἐκ θεοῦ· ἐκ θεῶν. — *memorem I. ob iram*: proprie *Iunonis memoris*; cuius iracum acceptae iniuriae pertinaci memoria erat coniuncta, adeoque et ipsa ira *memor*. Sic et Graeci. v. Guellium ad h. l.: μνάμων μήνις Aeschyl. Agam. 161: cf. Aen. V, 781 sqq. 5-7 *Multa quoque passus*, etiam bello. Quamquam quoque et pro simplici quoque etiam alibi occurrit. *dum conderet urbem*, donec Lavinium condidit sedemque ibi imperii fixit; cuius rei signum certissimum, si patria religio instituta est, vnde: *Inferretque deos Latio*. cf. XII, 194. Ceterum in hoc et seq. versu poeta operis characterem ex fine proposito satis declaravit. Importunum itaque est Achillis irati ve-

Musa, mihi causas memora, quo numine laeso,
 Quidue dolens, regina deum tot voluere casus
 Insignem pietate virum, tot adire labores, 10
 Impulerit: tantaene animis coelestibus irae!

Vrbs

hementem affectum in Aeneide desiderare, quem poeta exhibere noluit nec debuit. — *Inferretque deos Latio*, inferret in Latium penates Troia aduectos. A re, quae religionem et venerationem haber, accessum Aeneae praecclare designat. — *Vnde*, qua ex re, quo factum est, ut Aborigines cum Troianis aequati communi Latino-
 rum nomine sint comprehensi (conf. Aen. XII, 823 sq.), ut ab Ascanio Alba sit condita, et ex eius posteris *urbis Romae conditores* ortum habuerint. — *Albam* autem bene ab *Albanis patribus* designat, h. e. senatu, tamquam a nobiliore populi parte; cf. IV, 682: VII, 727: *Romam per altae moenia Romae*, pleniore ore.

8 *Musa, mihi c. memora*: Nam, quae deorum interuentu aut consiliis et machinationibus alicuius dei euentum suum habuerant, nisi a dea edoctus,

poeta scire non poterat. Itaque ille munit viam sibi, ut iis commode uti possit. — *quo numine laeso*. Cum *numen* sit voluntas, tum potestas ac maiestas, dei, unde tandem pro ipso deo eiusue natura aut nomine ac titulo ponitur, variis modis haec accepta sunt. Simplicissimum esset accipere, quo deo laeso; Sic I, 674 *ne quo se numine mutet*: sed poeta ipse statim numen illud subiicit, Iunonem; igitur ex Musa id quaerere non potest; nisi eam alterius dei laesi causam suscepisse dixeris; quod et ipsum parum suaue est. Omnibus expensis, quamquam duriores, praefero rationem iam a Seruio propositam: *quo*, qua re, qua in causa, *numine laeso*, maiestate divina, h. e. ipsa Iunone. Si poeta duriores hac ratione offensus fuisset, facile *qua*, quatenus, qua in re, vel *qui*, quomodo, rescribere potuisset. Subiicitur

Vrbs antiqua fuit; Tyrii tenuere coloni;
 Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
 Ostia, diues opum, studiisque asperrima belli:
 Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam 15
 Posthabita coluisse Samo; hic illius arma,

Hic

citur pro explicatione: *quidue dolens — impulerit* dea virum, exquisite, h. e. coegerit, *tot casus voluere*, h. e. vt subiret, adiret. Nam *voluere* dicimur ea, quae molimur, in quibus perficiendis versamur, adeoque et ea, quae perferimus ac toleramus.

12 Vrbs fuit, quoniam illa tum erat euersa, a Tyriis condita et habitata. *antiqua*, quoniam antiqua origo in primis in urbium laude memoratur. inf. II, 363 de Troia: *Vrbs antiqua ruit*; et de Italia: *Terra antiqua, potens*. — 13. 14 *Longe*, procul, longo interiecto maris intervallo, ex aduerso Italiae et quidem Romae, quam per *Tiberim* designari puto. — *studiisque asperrima belli*, grauiter pro dedita, vacans st. Virtus bellica perpetuo a poetis per *iram* exprimitur eiusque attributa. *Exasperatur* autem is, qui

offenditur et ad iram provocatur. Itaque *asper*, *ῥαγὲς*, modo iratus, vehemens, ferus, ferox, faeuus; modo fortis, bellicosus; modo acer, ardens, concitatus, flagrans, vt h. l. Similiter *acres* iracundi, calidi, *δρῦναι*, mox strenui, *πρᾶντοι*, tum vehementes, *δεινοί*, et sic fortes. Semel monuisse expedit ad poeticam orationem, quam in primis perspectam esse volumus, declarandam. — 15 Quam Iuno fertur unam omnium maxime amasse; etiam Samo praetulisse. De templo Iunonis Samiae v. Herodot. III, 60. Carthagine sub *Vraniae* nomine h. e. ea appellatione, quae graece ita reddi posset, fuit culta. vid. Selden. de Diis Syris Synt. II, c. 2. 16 *Hic illius arma, hic currus fuit*, ducta, puto, rei imago ab antiquis heroibus, qui curribus vecti ad pugnam egrediebantur, reduces au-

Hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,
Si qua fata finant, iam tum tenditque fouetque.
Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci

Audie-

tem eos in loco tecto collocabant ac reponebant, v. Il. 9, 441: ε, 194; traducta illa, ut alia, ad deos, quibus currus sui essent, qui et ipsi in iis locis, quae potissimum colerent, reponerentur. Pro talibus locis habentur poetis et eae urbes eaque templa, quae celebriore aliqua religione coluntur. Egregius hanc in rem locus Il. 7, 21 sqq. de Aegis Neptuno sacris. Iunonis autem currus e nobili Homeri loco Il. ε, 720 sqq. (adde Odyss. ε, 381) notus est. Burmannus laudat Val. Fl. V, 184. Poetica tamen potius quam vera descriptione uti videtur poeta. Nam Carthaginienses leoni insidentem expressisse memorantur coelestem suam deam. cf. Apuleius Met. VI, 6. Porro *arma* debent h. l. esse aliquod proprium ac perpetuum; ut adeo de *Iunone armata* cogitandum sit, qualis Ἡρα ὀπλοσμήτωρ fuit Elide culta, Lycophr. Cass. 610. 858, et ἱππία, h.

e. curru vecta, Olympiae ap. Pausan. V, 15 p. 414; sed tamen hasta ei quodam modo propria fuit, etiam ex Latinorum religione. Nota Sabinorum *Iuno Curitis*. cf. Servius. Locum nostri poetae expressit Ovidius Fast. VI, 45 *Poeniteat, quod non foui Carthaginis arces, Cum mea sint illo currus et arma loco.* 17. 18 Carthagine, Romae aemula, praeclare utitur poeta h. l. — ut ea urbs regnum gentium, caput imperii terrarum, sit, *Iuno iam tum*, in ipsis urbis initiis, *tendit*, contendit, allaborat, operam dat, *fouetque* pro vulgari studet. *fouet* hoc, hanc rem, hoc consilium, animo et cogitatione. *Si qua* ratione. — 19 — 22 Enimvero e Troiana stirpe ortum habere acceperat gentem, quae Carthaginem aliquando esset euerfura. Populum enim ab ea esse oriturum, qui ad excindendam Carthaginem in Africam sit copias suas traiecturus. Iam expende ratio-

Audierat, Tyrias olim quae verteret arces; 20
 Hinc populum, late regem, belloque superbum,
 Venturum excidio Libyae: sic voluere Parcas.
 Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
 Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis:
 Nec dum etiam caussae irarum saeuique dolores 25
 Exciderant animo; manet alta mente repostum
 Iudicium Paridis, spretaeque iniuria formae,

Et

rationem poeticam. — *Hinc*, ex hac progenie, posteritate Troianorum. *populum late regem* pro late regnantem, v. Burm. ad Petron. c. 82 extr. Comparant εὐρυγέλωι Homericum et εὐρυμέδων. cf. inf. I, 235 *Hinc fore ductores* etc. — *bello superbum*, exquisitius quam potentem, ferocem, utpote victorem, κυδιόωντα. Semel de hoc usu vocis apud poetas monemus. *Libya* nunc pro Carthagine in ea Africae parte sita. — *venturum excidio*, ad excidium, ut *auxilio*, *subsidio*. 22 Audierat Parcas sic voluere, haec moliri, machinari. 23. 24 Veteris belli, paullo ante gesti, ut *vetus* et *antiquus* interdum. — *prima*, primum, prius. *Argi* pro *Argiuis*. — 25 — 28 Versus in parenthesis esse positos puto.

Id metuens et belli memor, quod gesserat, — arcebat Troas. Cum autem alias causas interposuisset, iniquum Paridis iudicium, quo Iunonis forma inferior pronunciata fuerat, et Ganymedis raptus, addit v. 29 *His accensa super*, cum, super cetera, insuper etiam his sibi factis iniuriis esset inflammata. 26 *Manet repostum* pro est repositum in animo, alte, profunde. Comparanda autem cum his Homerica Il. ω, 25 — 30. Formam adumbravit Statius Theb. I, 246, ubi Iupiter: neque enim arcano de pectore fallax Tantalus et saevae periit iniuria mensae. 27 *Hinc* Ouid. Fastor. VI, 43 *Causa duplex irae: raptu Ganymede dolebam: Forma quoque Idaeo iudice victa mea est*. Ceterum versus est ex

Et genus inuisum, et rapti Ganymedis honores:
 His adcensa super, iactatos aequore toto
 Troas, reliquias Danaûm atque inmitis Achilli, 30
 Arcebat longe Latio: multosque per annos
 Errabant acti fatis maria omnia circum.
 Tantaе molis erat Romanam condere gentem.
 Vix e conspectu Siculae telluris in altum

Vela

ornatissimis. *spretae iniuria formae* adiectum ad declarandam iudicii indolem. *spretæ forma* est Iunonis pulchritudo pulchritudini Veneris posthabita; et quandoquidem id cum Iunonis iniuria factum, hoc plenius: *spretæ formae iniuria*. 28 *Genus inuisum*, propter Dardanum, Iouis et Electrae, pellicis, filiae Atlantis, filium, a quo Troiani ducunt originem. — *rapti* (v. Aen. V, 255) *Ganymedis honores*, propter ministerium poculorum, ad quod receptus est, remota Hebe. 29 — 33 *His accensa super*, insuper, v. ad v. 25 — 28, — *reliquias Danaum*, a Danaïs et ab Achille relictorum; qui Achiuorum manus effugerunt. Mox *multos* annos h. e. septem — *acti fatis*, quoniam hi ipsi Troiano-

rum errores fatales erant. *molis*, molitionis, difficultatis. In prosa: Tam difficile erat, ut Troiani in Latium peruenirent, ibique stirpis, ex qua Romani orituri essent, auctores fierent. 34 Hic, ut in Odyssea, in medias res abripitur lector. Quomodo enim e Sicilia soluerit Aeneas, qui tum classe in Italiam tendebat, infra videbimus sub finem libri III. Sed tempestate mox orta a cursu auertitur et ad litus Africae, tantum non naufragio facto, eiicitur. Rerum autem ordinem ipsamque adeo dictionem ad Homeri exemplum instituit Odysseus, ubi Ulysses ex Calypso insula Ithacam petens, cum iam Phaeaciam in conspectu haberet, tempestate a Neptuno excitata naufragus enatat. Quod ibi Neptunus

Vela dabant, laeti et spumas salis aere ruebant; 35
 Quum Iuno, aeternum feruans sub pectore volnus,
 Haec secum: Mene incepto desistere victam,
 Nec posse Italia Teucrorum auertere regem?
 Quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem

Argi-

nus facit, tributum h. l. Aeolo, quodque Leucothea, hic Neptuno. conf. Macrob. Sat. V, 2. In Homero tamen maior rerum varietas narrationisque suauitas. 35 *Vela dabant*, cum per epexegefin hoc vellet explicare, saltem verbis erat ornandum, cum sententia eadem maneret; itaque *spumas salis*, ἁλμης, maris; occurrit et alibi. *aere*, aerata naui; sic et *puppis aeratae et aereae*, vt Aen. V, 198. *ruebant*, fecabant, vt terra ruitur fulco facto, eruitur. *laeti*, alacres, Italiae, laborum metae, nunc tandem propiores, πρόσθιοι, cf. II, 394. 395. Sed habuit poeta ante oculos versum 269 Odyss. ε, γηθόσυνος δ' ἔργα πέτασ' ἰσία δῖος Ὀδυσσεύς. — 36 — 38 *Aeternum volnus*, qui v. 25 *saevi dolores*. ita gr. ελκος. Adumbrata autem Iunonis indignatio ex Odyss. ε, 281 sqq., vbi similis oratio

Neptuni. Hinc nullus ferre est poeta, qui non eundem ad modum iram alicuius dei finxerit. Similem prorsus locum videbis inf. lib. VII, 286 — 320, quem comparasse non poenitebit. — *victam* poetica copia adiicitur. — *Teucrorum regem*, ducem. 39 sqq. Potuit tamen Pallas, vel contra fata (h. e. quamvis faustus reditus fato erat destinatus) Achiuorum classem coelesti igni comburere et fluctibus opprimere, vnius Aiakis vlciscendi causa. Ab Euripide haec sumta esse, Macrob. V Sat. c. extr. monet. Locus est in Troad. v. 77 — 86, vnde etiam versus 23 sq. Virgilio ante oculos fuere. Fabulae fundus est in Homero Odyss. γ, 135 sq. et multo magis δ, 499 sqq.; sed ibi Neptuno tribuitur, quod h. l. Minerva facit: *Illum exspirantem* — *Turbine corripuit*. Homerum autem se-

B b 5

cuti

Argiuū, atque ipsos potuit submergere ponto, 40

Vnius ob noxam et furias Aiakis Oilei?

Ipsa, Iouis rapidum iaculata e nubibus ignem,

Disiecitque rates, euertitque aequora ventis;

Illum, exspirantem transfixo pectore flammās,

Turbine conripuit, scopuloque infixit acuto. 45

Ast ego, quae diuom incedo regina, Iouisque

Et soror et coniux, vna cum gente tot annos

Bella

cuti poetae cyclici, varie et copiose, in primis in *Nóσοις* suis, tractasse videntur hanc narrationem, ut ex Quinto Cal. colligo, qui copiose Aiakis fata exponit lib. XIV, 420 sqq. Etiam Lycophron in Cassandra v. 392. 3 cum vulgari narratione consentit. Virgilianam tamen rationem Hyginus habet fab. CXVI: vnde colligo, Tragicum aliquem Mineruae partes has olim dedisse, quas Homerus dedit Nep- tuno; quamquam et hic ipse huic variationi locum fecisse videri potest, dum interdum totam reditus Achiuorum calamitatem ad solam Mineruam refert, ut Odyss. α, 326. 7: γ, 135. 145. 40 *Ipsos Ar- giuos.* 41 ob *Aiakis Oilei* f., insanam libidinem, stu- pro Cassandrae illato in Mineruae templo, in con-

spectu ipsius deae. Faci- nus hoc honeste, grauit- er tamen, declaratur per *no- xam* et per *furias*. 42

En exemplum deae ful- men moderantis. Sed talia iam vulgata sunt; Res et- iam in gemmis obuia. Ad poetae locum cf. Q. Ca- lab. XIV, 445 sqq. 508. 532 et Serv. ad h. l. 42-

45 Facta nauium disper- sione ad Caphareum, Eu- boeae (conf. inf. XI, 260) promontorium, Ajax Oilei f. ad Gyrae petras, prope Myconum insulam, actus naufragium fecit. Ipsum vero Pallas fulmine per- cussum procellae vi sco- pulo etiam illisit. Com- mentarii loco esse potest Senecae imitatio in Aga- memnone, quo loco Achi- vorum reditum narrat 528 sqq. adde Quintum Cal. l. c. XIV, 547 sqq. 46. 47 Cf. Aen. VII, 304. 307-310.

incedo,

Bella gero. Et quisquam numen Iunonis adoret
 Praeterea, aut supplex aris inponat honorem?
 Talia flammato secum Dea corde volutans, 50
 Nimborum in patriam, loca feta furentibus austris,
 Aeoliam venit. Hic vasto rex Aeolus antro
 Luctantis ventos tempestatesque sonoras

Imperio

incedo, h. e. quae sum; sed illud maiore cum dignitate. Incessus dearum, in primis Iunonis, satis notus. Propert. II, 2, 6 *incedit vel Ioue digna soror*, h. e. tamquam altera Iuno. *Iouis soror et coniux* ex Homericis: *κασιγνήτην ἄλοχόν τε* II. π, 432. — 48 Praeclare ad invidiam *bella gero*, pro eam perdere cupio. *numen Iunonis*, me. at quanto gravius! Adumbrata autem haec ex Odyss. v, 128 sqq. — 49 *Praeterea*, post talia, in posterum: est Homericum *ἔπειτα*. *bonos*, solenne poetarum de sacrificiis, libationibus etc., quae in deorum honorem fiunt, aliquantum ornatus habet. Expressit versum Ouid. Am. III, 3, 33 *Et quisquam pia thura focis imponere curet?* Iam vides, *honorem* plus dignitatis epicae habere. Maius etiam decus adiecto *sup-*

plex, vocabulo religioso, quod omnino, ut *supplicare*, ad cultum deorum refertur, sacris vel precibus factis.

50 Nota narrandi artificium: non ante verbis consilium Iuno exponit, sed statim, quid ea peregerit, subiicitur. Habuit autem poeta ante oculos II. ξ, 230 sqq., ubi Iuno Somnum adit. 51. 52 *Nimborum* h. l. ventorum, qui *perturbati aeris*, *repentinorumque ac praecipitum pluviarum* causae sunt. *feta* poeticum, ut *grauida*, plena *austris*, omnino ventis, sed *austri* sunt fauissimi in mari Mediterraneo; igitur melius hoc genus ponitur. — ad *insulam Aeoliam* venit, h. e. vnā ex Aeoliis seu Vulcaniis, vel Liparaeis, forte ad ipsam Liparam. conf. Aen. VIII, 416. 7. Tum adi Odyss. x, 1 sq. 52-56 Ornati versus: Aeolus inclusos

Imperio premit, ac vinclis et carcere frenat.

Illi indignantes magno cum murmure montis 55

Circum claustra fremunt. Celsa sedet Aeolus arce

Sceptra tenens, mollitque animos, et temperat iras.

Ni faciat, maria ac terras coelumque profundum

Quippe ferant rapidi secum verrantque per auras.

Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris, 60

Hoc metuens: molemque et montis insuper altos

Inpo-

clusos tenet ventos. *vasto antro*, naturale enim est, ut loca concaua (subterranea) plena sint ventis. vid. Senecam Qu. nat. VI, 18. 54 *imperio premit*, grauius, quam regit, et *frenat* plus, quam tenet, cohibet. *vinacula per carcerem* declarantur: non enim compedes esse possunt. Sunt igitur pro custodia. 55 Optime iunges: *fremunt cum murmure montis*. Certe *murmur montis* recte iungitur, nam, quae oculorum auriumue sensu accipiuntur aliquo in loco, ea ipsi loco tribuuntur. cf. inf. 124. Praeiuuit autem nostro Lucret. VI, 196 *Speluncas — venti cum, tempestate coorta, Implerunt, magno indignantur murmure clausi*. Virgilius vero Statio Theb. I, 347 *Iam claustra rigentis Aeoliae*

percussa sonant etc. item Valerio Fl. I, 574 sqq. in primis 591 sqq. 56. 57 *Celsa in arce*, extra antrum, alto in montis cacumine, tamquam in specula, infra 140 *aula dicta* s. regia. Sic apud Homerum Odys. x, pr., habet regiam Aeolus, ut et apud Quintum l. c. 475 — *mollit animos*, mitigat, h. e. reprimat ac coercet eorum impetus. 58 *Ni faciat — quippe ferant exquisitius*, quam vulgare, *quod ni faciat Aeolus, ferant utique. profundum coelum*, altum, v. ad Georg. II, 288. Habuit poeta ante oculos Lucret. I, 279. 280 *Venti — corpora caeca, Quae mare, quae terras, quae denique nubila coeli Verrunt ac subito vexantia turbine raptant*. 60 — 64 Primum ventos speluncis includit,

Inposuit, regemque dedit, qui foedere certo
 Et premere, et laxas sciret dare iussus habenas.
 Ad quem tum Iuno supplex his vocibus vsa est:
 Aeole, (namque tibi diuom pater atque hominum rex
 Et mulcere dedit fluctus et tollere vento) (65
 Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat aequor,
 Ilium in Italiam portans victosque Penates:
 Incute vim ventis, submersasque obrue puppes:
 Aut age diuersos: et disiice corpora ponto. 70

Sunt

clusit, *insuper*, praeterea, *molem* et (quae molis est explicatio) *montes altos* iis imposuit. — *foedere certo*, certa lege, ratione; non temere et pro eorum impetu: — *premere*, habenas inhibere, retrahere: opp. *laxas dare*, laxare. modo coercere (v. 54 *frenare*) modo liberio-rem impetum concedere, omninoque moderari. *iussus* a Ioue. cf. 77. 65 — 69 *Aeole*, namque — poetica ratio, qua (Homeri exemplo γὰρ, v. c. Il. ω, 334, vbi cf. Ern.) prosaicam formam relinquit et simul orationi vehementiam affectus conciliat: *Aeole*, quandoquidem *tibi Iupiter*, πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, *dedit hoc*, ut possis *mulcere et t. fl.* *Incute vim ventis* — *ponto*, ut obraa-

tur fluctibus classis mihi inuisa — *mulcere fluctus*, placare, reprimere, et *tollere eos vento*, h. e. concitare, ut alte insurgant. Sumtum ab Ennio Annal. XVII Auster et Aquilo Endo mari magno fluctus extollere certant. Odyss. κ, 21. 22 Κεῖνον γὰρ ταπὴν ἀνέμων ποίησε Κρονίων, ἥ μὲν παυέμεναι, ἢ δ' ὀρνύμεν, ὅν κ' ἐθέλῃσι. — *nauigat per aequor*. 68 Pulcherrimus versus verborum dilectu! 69 *Incute*, ut iniicere, immittere, *vim*, impetum, iram, *ventis*, tertio casu. Sic melius. Seruius ex Ennio: *dictis Romanis incutit iram. submersas obrue* grauius quam submerge. *age diuersos*, dissipa, disperge per diuersa, ut Serv., et *disiice corpora*, h. e. eos, sed praecclare *corpora*, quippe naufragio

Sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae,
 Quarum, quae forma pulcherrima, Deiopeam
 Connubio iungam stabili propriamque dicabo:
 Omnis ut tecum meritis pro talibus annos
 Exigat, et pulchra faciat te prole parentem. 75
 Aeolus haec contra: Tuus, o regina, quid optes,
 Explorare labor: mihi iussa capeffere fas est.
 Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu sceptrā Iouemque
 Concilias: tu das epulis adcumbere diuom,
 Nimborumque facis tempestatumque potentem. 80

Haec

fragile facto mari mersos.
 Atque sic factum vides inf.
 118. 128. 129. 71 Locus
 expressus ex Il. ξ, 267 sqq.
 Alias Iunoni Charites vel
 Horae adsunt, h. l. Nym-
 pharum chorus: quod ob-
 seruandum. 73 Verba
stabili propriamque dicabo,
 h. e. dabo simpliciter, ad
 ornatum et declarationem
 refer τῶν connubio iungam.
 Aemulatus poeta est illud
 Δώσω ὀπιούμενοι καὶ σὴν
 κεκλησθῶσι ἄκοιτιν. 77 Ex-
 plorare, recte secusne id
 fiat, quod velis fieri. Tu
 ipsa videris, an recte haec
 a me postules. Praemunit
 transitum ad Neptuni in-
 dignationem de Aeoli au-
 dacia v. 130 sqq. Simpli-
 cius Homerus Il. ξ, 196
 Αὐδᾶ, ὅ, τι φρονέεις τελέ-

σαι δέ με θυμὸς ἄνωγε, Ve-
 nus ad Iunonem; quem
 versum et alibi repetit.
 — 78 Verba hanc senten-
 tiam fundunt: tuis in me
 officiis debeo totum hoc
 ventorum regnum, quod
 mihi a Ioue impetrasti,
 quin et ipsum inter deo-
 rum ordines locum; is
 enim designatur antiqua
 poesi per istud: *epulis ac-
 cumbere Diuum*; ut de Som-
 no Homer. l. l. v. 241
 εἰλαπινάζων. Obscuriorem
 aliquam fabulam subesse
 necesse est, ut antiquio-
 res poetae, qui aerem per
 Iunonem declarabant Aeol-
 um eius beneficio deum
 factum narrarent, quan-
 doquidem aer concitatus
 ventos creat. Certauit au-
 tem cum Homero l. l. Il. ξ,

Haec vbi dicta, cauum conuersa cuspide montem,
 Impulit in latus: ac venti, velut agmine facto,
 Qua data porta, ruunt et terras turbine perflant.
 Incubuerere mari, totumque a sedibus imis
 Vna Eurusque Notusque ruunt creberque procellis 85
 Africus, et vastos voluunt ad litora fluctus.
 Insequitur clamorque virum stridorque rudentum.
 Eripiunt subito nubes coelumque diemque
 Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.

Intro-

238, vbi Iuno Somno θεό-
 νον ab Vulcano affabre fa-
 bricandum promittit.

81 — 83 Haec eadem ap.
 Quintum l. l. v. 479 sqq.
 Aeolus χερσὶν ὑπ' ἀναμύ-
 τοισιν ὄρος μέγα τύψε τριαλ-
 νη — βίη δ' ἐρρήξε κολώ-
 νην. (non male epitheton
 adiecit noster *cauum* mon-
 tem, propter antrum.) E-
 gregie autem dei et po-
 tentia et impetuosum ob-
 sequium declaratur, vno
 sub ictu latere montis per-
 cussio, perrupto ac patefac-
 to. Ita *in latus* est pro
 in latere, vt inf. v. 114
Vnam — in puppim ferit.
 Simplicior Homerus Od. ε,
 291 sq.; nec tamen minus
 sublimis. Statius Virgilii
 vestigiis institit: *dubiam-*
que iugo fragor impulit
Oeten In latus. Theb. I,

119. — *conuersa cuspide*,
 sceptri, h. e. hastae; hanc
 intorquet, immittit, rupta-
 que rupe viam ventis fa-
 cit, qua erumpant.

84 — 86 *Incubuerere*, in-
 cumbunt, ἐνέπεσον, ἐπέ-
 χραον, ἐνέσκηψαν — *a sedi-*
bus imis ruunt, h. e. eruunt
 a fundo: inf. II, 419 *imo*
Nereus ciet aequora fundo
 — Sequitur tempestatis de-
 scriptio omnium fere post
 Virgilium poetarum imi-
 tatione nobilitata, in qua
 obseruandum, quomodo
 omnia sint ad terrorem
 et admirationem narrata.
 — 87 Laudat Seruius ex
 Pacuio in Teucro: *arma-*
mentum stridor et ruden-
tum sibilus; funium nau-
 ticorum. 88. 89 Odysf.
 ε, 293 — σὺν δὲ νεφέεσσιν
 κάλυψε Γαίαν ὁμῶς καὶ πόν-
 τος

Intonuere poli, et crebris micat ignibus aether; 90
 Praesentemque viris intentant omnia mortem.
 Extemplo Aeneae soluuntur frigore membra,
 Ingemit, et, duplicis tendens ad sidera palmas,
 Talia voce refert: O terque quaterque beati!
 Quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis 95
 Contigit oppetere! o Danaum fortissime gentis
 Tydide! mene Iliacis occumbere campis
 Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra?
 Saeuus vbi Aeacidae telo iacet Hector, vbi ingens

Sarpe-

τον· ὁρώρει δ' ἐξανέθεν νόξ.
 cf. Odyss. ι, 66 — 69 et
 inf. III, 198, vbi *nimbi*,
 qui h. l. *nubes*. Mox *poli*
 pro coelo simpl. 92
 Naturae veritatem secu-
 tus poeta, exemplo Ho-
 meri Od. ε, vnde locus
 expressus, v. 297 καὶ τότε
 Ὀδυσσεὺς λύτο γένατα καὶ
 φίλον ἦτορ (conf. Achilles
 exemplum, qui mortem a
 Xanthi eluue instantem
 similiter exhorrescit Il. φ,
 272), Aeneam suum metu
 vacare non finit. Priscis
 heroibus nec metuere nec
 flere indecorum est. 93
 Ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς
 ὃν μεγαλήτορα θυμόν v. 298
 Od. ε, et sequitur similis
 oratio Vlyssis. 94 — 96
 ibid. 306 Τρεῖς μάκαρες Δα-
 νῶοι etc. Compara locum.

cf. Il. φ, 279 sqq.: nostrum
 imitatur Seneca Agam. 515
 sqq. — *oppetere mortem*,
 vulgare; poeta absolute
 posuit; vt *obire mortem*,
 mox *obire* simpliciter.
 — 96 — 98 Diomedem,
 Tydei f., potissimum inter
 Achiuos memorat, quo-
 niam cum eo congressus
 Aeneas a Venere morti
 ereptus fuerat, v. Il. ε, 239
 sqq.: 311 sqq. *Fortissimum*
 cum appellat ex Il. ζ, 98,
 vbi Helenus de eodem:
 Ὀν δὲ ἐγὼ κάρτιστον Ἀχαιῶν
 φημι γενέσθαι. 99 Odyss.
 γ, 108 Nestor facta Achi-
 vorum ante Troiam recen-
 sens, ἐνθάδ' ἔπειτα κατέκτα-
 θεν ὅσσοι ἄριστοι. Ἐνθα μὲν
 Αἴας κεῖται Ἀργεῖος, ἐνθα δ'
 Ἀχιλλεύς, ἐνθα δὲ Πάτρο-
 κλος — ἐνθα δ' ἐμὸς φίλος
 υἱός.

Sarpedon: vbi tot Simois conrepta sub vndis 100
 Scuta virum galeasque et fortia corpora voluit.
 Talia iactanti stridens Aquilone procella

Velum

viós. suauissimus locus!
saeuus Hector simpl. pro
 fortis, vt *acer, asper*, v. 14.
 Scilicet, vt semel monea-
 mus, cum *saeuus* proprie
 ad iram, furorem ac ve-
 hementiam, spectet, pro
 communi epitheto, saepe
 tantum in ornatum, adhi-
 betur in omnibus rebus,
 quae ad bella, pugnas, vir-
 tutem; ad imperia, regna,
 iussa; ad mare, ventos,
 tempestates pertinent. Quo
 fit, vt nonnunquam per
fortis, magnus, potens, de-
 clarari possit, vt Homeri-
 ca *δεινός, αἰνός, ἀπηνής*. —
telo, hasta, v. Il. χ, 319, —
iacet, periit, *κεῖται*. quam-
 quam et corpus Hectoris
 sepulturam sub moenibus
 urbis habuit, v. Il. ω, 786. —
 Sarpedon *ingens*, *πελώριος*.
 — 100. 101 Contendit cum
 Homero Il. μ, 22 sq. καὶ
 Σιμόεις, ὅθι (in cuius lito-
 re) πολλὰ βοάγρια καὶ τρυ-
 φάλειαι Κάππεσον ἐν κονίη-
 σι, καὶ ἡμιθέων γένος ἀν-
 δρῶν. cf. inf. v. 119: Inf.
 XI, 257 Quos Simois pre-
 mat ille viros. Praelia au-
 tem ad Simoentem facta

respicit. 102 — 5 *iactan-*
ti simpl. dicenti. Home-
 rus Od. ε, v. 313 Ὡς ἄρα
 μιν εἰπόντ' ἔλασε μέγα κῦ-
 μα κατ' ἄκρης Δεινὸν ἐπεσ-
 σύμενον — μέσον δέ οἱ ἰσὺν
 ἔαξε Δεινὴ μισγομένων ἀνέ-
 μων ἐλθῆσα θύελλα: Lo-
 cum Il. ο, 624 sqq. non
 bene comparant viri doc-
 ti. — *stridens aquilone pro-*
cella, h. e. ab aquilone in-
 citata, immissa; plus au-
 tem est in *stridens*. Magna
 igitur venti vis a septem-
 trione veniens. *ferit ve-*
lum et lacerat, *aduersa*, a
 prora inruens, excitatque
 fluctum ingentem, quo
 utrinque citra naus late-
 ra se prouolunte remi
 franguntur, seu, quod pro-
 prie dicitur, *detergentur*:
 Graecorum παρασύρειν τὰς
 ταρσέας cf. Diodor. XI, 18:
 vnde sequitur τὸ παραφέ-
 ρεσθαι, φέρεσθαι πλαγίας
 τὰς ναῦς vel ἐπιταρσείας; de-
 terfis sc. remis iam obli-
 quo cursu fertur naus,
 adeoque *prora auertit* se,
 incerta in hanc vel illam
 partem fertur, et naus
 vndis, fluctibus, *dat latus*.

C c

Illustran-

Velum aduersa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
 Franguntur remi: tum prora auertit, et vndis (105
 Dat latus. Insequitur cumulo praeruptus aquae mons.
 Hi summo in fluctu pendent: his vnda dehiscens
 Terram inter fluctus aperit: furit aestus arenis.
 Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet:
 Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, Aras;
 Dorsum inmane mari summo. Tris Eurus ab alto 110

In

Illustrantur haec ex Valerii Fl. imitatione I, 618. 9: cf. Quint. Cal. XIV, 592. Fundus est in Odys. I, 70 sqq. de Ulyssae a Ciconibus progressu: ingrauescit aquilo et naues αἱ μὲν ἔπειτ' ἐφέροντ' ἐπικάρσιαι, ἰσλα δὲ σφιν Τριχῆά τε καὶ τετραχῆά διέσχισεν ἰς ἀνέμοιο (*stridens a. p. velum aduersa ferit*). Locus est e praestantissimis. — *insequitur mons aquae praeruptus cumulo*, h. e. praeruptus, propter altitudinem cumulatae aquae. Intelligit autem *decumanum fluctum* (Graeci *τρικυμίων* dicunt, forte pro maris diuersa natura), qui aliis minoribus ipse maior succedit. Eo autem insequente alterum navis latus alte deprimitur, alterum exstat. Itaque *Hi*, alii ex iis, qui

in naui sunt, v. c. in dextris transtris, *pendent s. in fl.*, alii, qui in sinistris sunt, merguntur mari. Nisi quis v. 106 seiungere a superioribus, et de aliis nauibus accipere, malit.

108 — 112 *Aras* proprie ita dictas seu *Aegimuri insulas* designat, ex aduerso Carthagini sitas etiamnum in nostris tabulis geographicis obuias. Notum noli accipere proprie dictum. *saxa latentia*, ἔρηματα ὑφάλα, ut saepe — *dorsum* alias *taenias* appellant. *mari summo*, sub maris superficie latens. οἰόθι, δ' ἄλμῃ Ἀπλόος εἰλεῖται γαίης ὑπὲρ ὅσσον ἔχουσα Apollon. IV, 1270. 71; e quo loco, ubi in Syrtes inciderunt Argonautae, plura transtulit Virgilius. —

III Syr-

In breuia et Syrtis vrguet, miserabile visu,
 Inluditque vadis, atque aggere cingit arenae.
 Vnam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
 Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
 In puppim ferit. Excutitur, pronusque magister 115
 Voluitur in caput. Ast illam ter fluctus ibidem (tex.
 Torquet agens circum, et rapidus vorat aequore vor-

Adpa-

111 *Syrtes* interpreta-
 tur poeta per τὰ breuia,
 τὰ βραχέα, vadosa loca,
 qualia alias litorum sunt;
 opp. profunda, alta vel
 aperta. Inf. v. 221 de sco-
 pulis breuia vada. Non
 autem de Syrtibus proprie
 ita dictis, maiore ac mi-
 nore, in Libyae litore co-
 gitandum. 113 — 5 Vnam
 ingens pontus (δεινῶς pro
 fluctus, quod incitatus Va-
 ler. Fl. IV, 666 effluit im-
 ber Spumeus et magno pup-
 pim procul aequore vestit)
 ferit in puppim, κατὰ πρύμ-
 ναν, (non ἐπὶ πρύμναν,
 quae diuersa plane res est,
 ἐπὶ πρύμναν ἐλαύνειν) a ver-
 tice, h. e. desuper, v. sup.
 ad Georg. II, 310, alte in-
 surgens fluctus desuper in
 caput irruit. Odyss. ε, 313
 ἔλασε μέγα κύμα κατ' ἄκρης
 Δεινὸν ἐπεσσύμενον. Puppi
 itaque depressa inclinatur
 gubernator et labante ve-

stigio prolabitur: quam-
 quam et ipse fluctus adiu-
 vare satis casum hominis
 potuit. 115 — 119 Vides
 Homerum l. I. Od. ε, 314
 περὶ δὲ σχεδὴν ἐλέλιξεν.
 Τῆλε δ' ἀπὸ σχεδὴς αὐτὸς
 (Vlysses) πέσε· πηδάλιον δὲ
 Ἐκ χειρῶν προέηκε· μέσον
 δὲ οἱ ἴσον ἔκζε Δεινὴ μισγο-
 μένων ἀνέμων ἐλθῆσα θύελ-
 λα. Τηλεῖ δὲ σπεῖρον καὶ
 ἐπίκριον (velum et anten-
 na) ἔμπεσε πόντῳ. Τὸν δ'
 ἄρ' ὑπόβρυχα θῆκε etc.
 Obseruanda autem in Vir-
 gilio variatio in diuersis
 nauium casibus. Magistrum
 nominat Aen. VI, 334 sqq.
 Leucaspim et Lyciae ducto-
 rem classis O. et, quod
 pronus voluitur in caput,
 translatum est ex verbis:
 ὁ δ' ἄρ' (κυβερνήτης) ἄρνευ-
 τῆρι ἑοικῶς Κάππεσ' ἀπ'
 ἰκρίοφιν — Odyss. μ, 413.
 Mox v. 117 Vorat est ab-
 sorbet, καταπίνει.

Adparent rari nantes in gurgite vasto;
 Arma virum, tabulaeque, et Troia gaza per vndas.
 Iam validam Illionei nauem, iam fortis Achatae, 120
 Et qua vectus Abas, et qua grandaeuus Aletes,
 Vicit hiems; laxis laterum compagibus omnes
 Adcipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.

Interea magno misceri murmure pontum,
 Emissamque hiemem sensit Neptunus, et imis 125

Stagna

118 *rari* epith. ornans, ut et *vastum*, nihil amplius. *gurgis*, μέγα λαίτμα θαλάσσης. Conspiciuntur passim nantes (cf. Od. μ, 417. 418) et *arma*, h. e. clypei, quos, cratibus textos corio indutis, quis dubitet aqua ferri potuisse? Laudant Liv. I, 37 *multaque mortales — in flumine ipso periere, quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tiberi*. Adde Aen. VIII, 539 *quam multa sub vndas Scuta virum galeasque et fortia corpora volves, Tibri pater!* cf. Dorvill. ad Chariton. p. 627, qui et Manil. V, 51 laudat. Erant autem militum arma in puppibus re- ligata inf. v. 183, vbi Serv. X, 80. Nauium tamen armamenta alii malunt intelligere. Sed *arma virum* dicit. 120 Nomina sunt

ex Homero, non autem ipsi homines. 122 *Vicit hiems*, tempestas, χειμών, labefactauit, soluit nauium latera, ut aqua subiret. *imbrem*, aquam maris post Ennium et Lucretium dixit; et post Virgilium saepe alii poetae, ut Stat. III, Theb. 250. 251. *inimicum* grauius accipiendum pro exitioso. Materiem ornatissimi loci habuit haec verba: ἀπὸ τοίχης Ἀῶσε κλύδων τροπίος τὴν δὲ ψιλὴν φέρε κῦμα.

124 — 6 Apud Homerum Od. ε, 334 Vlyssē pro- spicit Leucothea et offert suum κρήδεμνον, at seruat eum Minerva v. 382 sqq. nam a Neptuno tempestas fuerat immissa. 125 *Sensit Neptunus pontum misce- ri* magno cum murmure et *sensit hiemem emissam*, — et *stagna* refusa. Duplex structu-

Stagna refusa vadis, grauitèr conmotus; et alto
 Prospiciens, summa placidum caput extulit vnda.
 Disiectam Aeneae toto videt aequore classem:
 Fluctibus oppressos Troas coelique ruina.
 Nec latuere doli fratrem Iunonis et irae. 130
 Eurum ad se Zephyrumque vocat. Dehinc talia fatur:
 Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
 Iam coelum terramque meo sine numine, venti,
 Miscere, et tantas audetis tollere moles?
 Quos ego. Sed motos praestat componere fluctus. 135

Post

structura, vt saepe. *stagna*
 pro mari, quod *refusum*,
 erutum et exturbatum, erat
 ex *imis vadis*, fundis;
 quod v. 84. ex *imis sedi-*
bus, βυσσόθεν. *stagna* pro
 mari nouasse videtur poe-
 ta ex λίμνη apud Home-
 rum. 126 — 9 *Grauitèr*
conmotus — *placidum caput*.
 Est hoc *placidum caput*
 proprium aliquod deo ac
 perpetuum habendum, vt
 adeo ei non repugnet
 hoc, deum rei nouitate
 percussum, συγχυθέντα, ma-
 ri prospicere. — *alto pro-*
spiciens int. ex fundo ma-
 ris, in quo regia dei est.
 — *disiectam* — *oppressos*. v.
 sup. v. 69. 70. — *coeli rui-*
nam grauissime dixit pro
 vento ac procella. 130
 Statim Neptuno in ani-

mum veniebat, Iunonis
 machinatione, vt exfatia-
 ret odia sua erga Teucros,
 hanc tempestatem esse con-
 flatam. Ita *dolos* et *iras*
 accipe. Habuisse fertur
 poeta ante oculos Homer.
 Il. α, 536. 7. Sed verba
 ex Apollon. IV, 753 οὐδ'
 ἄλοχον Κρονίδαο Διὸς λέγον.
 Simile argumentum vide
 tractatum ab Ouid. I Met.
 601 sqq. 131 — 5 Duo
 ventos pro toto vento-
 rum agmine manifeste po-
 nit tanquam poeta; nam
 neutrius in hac tempesta-
 te partes debuerè esse prae-
 cipuae. — *generis vestri*:
 non tam originis, quam
 omnino gentis; tantumne
 vos confidentiae in vobis,
 in vestris viribus, habetis?
meo sine numine, voluntate,
 iusso.

Post mihi non simili poena commissâ luetis.
 Maturate fugam, regique haec dicite vestro:
 Non illi imperium pelagi saeuumque tridentem,
 Sed mihi forte datum. Tenet ille inmania saxa,
 Vestras, Eure, domos: illa se iacet in aula 140
 Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet.
 Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat:
 Conlectasque fugat nubes, solemque reducit.
 Cymothoe, simul et Triton adnexus, acuto

Detru-

iusso. *tantas moles*, rerum
 perturbationes, tempesta-
 tem. — *Quos ego* grauissime
 vlciscar, puniam; vel, pu-
 nire possem vel deberem.
 Notus locus. 136 *Non*
simili, sed grauiore, poena.
 Porro *post* et *commissa* sen-
 su iunge, si in posterum
 tale quid ausi eritis, non
 impune feretis. 137 *Ma-*
turate fugam, accelerate
 receptum in antra vestra;
mature, h. e. ocysus, disce-
 dite. 138 *imperium* —
tridentem: praeclare, vt
 v. 73 quodcunque hoc
regni — *sceptra*. Et sic
 saepe poetae. Hinc et *sae-*
vus tridens, quia poetis
saeuum imperium, v. ad
 v. 99. 139 *forte*, forti-
 tione inter fratres. conf.
 Il. 6, 187 sqq. *immania*
saxa, vastum antrum v. 52.
 — 140 *Vestras, Eure, d.*

Nota figura, adscitis in
 regimen fociis Euris. Ita
 XI, 636. 687: Homer. Il. α,
 179 Οἴκαδ' ἰὼν, σὺν νηυσὶ
 τε σῆς καὶ σοῖς ἐτάροισι,
 Μυρμιδόνεσσιν ἄνασσε. At
 ornatus noster extulit: *se*
iacet — *aula*, regia. conf.
 ad 56. 142 Aliter simile
 argumentum tractatum vi-
 des ab Ouidio I Met. 330
 sqq. *dicto citius* non ante-
 quam diceret; dixit enim:
Sic ait: sed citius quam
 dici potest; Serv.: seu an-
 tequam orationem finiif-
 set. Quale illud vulgo
 notum: *dictum factum*,
 ἄμ' ἔπος ἄμ' ἔργον, et Il.
 τ, 242 Αὐτίκ' ἔπειθ' ἄμα
 μῦθος ἦν, τετέλεστο δὲ ἔρ-
 γον. 144 Splendidi hi
 quatuor versus v. 144-147
 quantarum scilicet rerum
 imagines! Habuit forte
 ante oculos Apollon. IV,
 930 sqq.,

Detrudunt nauiſ ſcopulo: leuat ipſe tridenti: 145
 Et vaſtas aperit Syrtis, et temperat aequor:
 Atque rotis ſummas leuibꝯ perlabitur vndas.
 Ac, veluti magno in populo quum ſaepe coorta eſt
 Seditio, ſaeuitque animis ignobile vulgus; (150
 Iamque faces et ſaxa volant; furor arma miniſtrat:
 Tum, pietate grauem ac meritis ſi forte virum quem
 Conſpexere, ſilent; adrectiſque auribus adſtant;
 Iſte regit dictis animos, et pectora mulcet:
 Sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora poſtquam

Proſpi-

930 ſqq., vbi Theſis cum Nereidibus nauem Argo inter erraticas rupes ſalvā deducunt, et 1609 ſqq. Cymothoe vna ex Nereidibus. *Detrudunt naues ſcopulo* refer ad eas v. 108, quas *Notus in ſaxa latentia torquet*. Porro ipſe N. *leuat* n. naues: itaque poſt *ſcopulo* nolim *διαſι-ζου*. Nam *leuari ſyrtes* vix bene dicuntur. 146 *Aperit ſyrtes*, via ex arenolis vadis facta, vt ſaepe poetae; refer ad tres naues v. 110. 111, et *temperat aequor*, fluctus placat. — 147 Talis Neptunus quadrigis vectus in variis gemmis occurrit. Cf. Aen. V. 817 ſqq. Pulcre autem ſingula celeritatem expri-
 munt, etiam *τὰ λαβὴν* per

undas. VIII, 91 *Labitur vincta vadis abies*. 148 — 153 In proſa: vt ſaepe in m. p. cum coorta eſt ſ. — ſilent. Comparationis, quae quidem, quoad ſeditionem cum mari comparatam, ſatis frequens eſt et ab Homero Il. β, 144 — 146 ducta, nouam ac praeclare ornatam tractationem facile intelligis, in primis in voc. *magno — coorta eſt ſaeuitque animis* (ira) *ignobile vulgus* (vt vile, epith. ornans). 149 Nuda oratio eſſet: *ardet ira vulgus, furit*. 151 *Graum*, venerabilem, *pietate ac meritis*, religione erga deos et ſanctitate, beneficiisque in patriam ac ciues collatis. Vtrumque hominibus auctoritatem conciliat.

Prospiciens genitor, coeloque inuectus aperto, 155
Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.

Defessi Aeneadae, quae proxima, litora cursu
Contendunt petere, et Libyae vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus. Insula portum

Efficit

155. 156 *Coelo aperto*, fereno, quod antea nubi-
bus erat obductum, *inuectus* per mare. *Equos*, v.
Homer. Il. v, 23. 24. Se-
riores poetae tribuunt
Neptuno hippocampos. v.
Stat. Il Theb. 45 - 47. cf.
Georg. IV, 389. *curru se-*
cundo, celeri, ductum a na-
vi, quae secundo amne
deuehitur. Ceterum hunc
locum ornatissimum ante
oculos habuere Silius VII,
254 - 259 et Stadius V
Theb. 704 - 709. *genitor*,
pater: Sic proprie omnes
seniores dii, mox et qui-
cunque alii, vt Mars, Bac-
chus, Apollo, h. e. venera-
biles, verendi, sancti.

157 *Defessi*, fessi, iactati
tempestate, vt saepe poe-
tae. 159 - 169 Primae
loci lineae petitae sunt
partim ex Odyss. ε, 404 et
411 sqq., vbi Vlysses ena-
tat naufragio in Phaea-
ciam, partim Odyss. v, 95
sqq., vbi in Ithacam escen-

dit. *In secessu longo*. Si-
num secretum interpre-
tatur Seruius. Certe trac-
tum litoris remotum et in-
frequentem designat poe-
ta: in quo locus est ex
aduerso insulae, quae con-
tinenti est obiecta. Haec
efficit portum obiectu late-
rum suorum, tutam red-
dit nauium stationem in
illo loco, quoniam ei ob-
iecta est et ventorum vim
excipit: *lateribus*, ad late-
ra insulae, *omnis vnda ab*
alto, omnis fluctus, *fran-*
gitur et sinuoso flexu re-
cedit. cf. ad Ge. IV, 420.
Solent enim fluctus allisi
longo tractu retrorsum
acti dissolui. 159 Insula
non est ap. Homer. in lo-
co, quem hic expressit, Od.
v, 97, sed est alius locus,
quem et hic ante oculos
habuit, in descriptione
terrae Cyclopum Odyss. ,
116. Ex eodem loco cerui
inf. 184 poetae in mel-
tem venere.

Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto 160
 Frangitur inque sinus scindit sese vnda reductos.
 Hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur
 In coelum scopuli: quorum sub vertice late
 Aequora tuta silent: tum silvis scena coruscis (165
 Desuper, horrentique atrum nemus inminet umbra.
 Fronte sub aduersa scopulis pendentibus antrum:
 Intus aquae dulces, viuoque sedilia faxis:
 Nympharum domus. Hic fessas non vincula naui
 Vlla tenent: vnco non adligat ancora morfu.

Huc

160. 162 Δύο δὲ προβλή-
 τεσ ἐν αὐτῷ Ἀκταὶ ἀπορῥῶ-
 γες, λιμένος ποτιπεπτηυῖαι.
 (forte interpunctione mu-
 tata: Ἀκταὶ, ἀπορῥῶγες λι-
 μένος, ποτιπεπτηυῖαι, pro-
 lapsae) Αἱ τ' ἀνέμων σκε-
 πώσσι δυσαήων μέγα κύμα
 Ἐκτοθεν (ab alto) Homer.
 Odyss. v, 97 sqq.

162. 3 Hinc atque hinc.
 Siue ab utroque litoris
 introrsum reducti cornu
 seu latere, duo scopuli
 eminent silvis obsiti. 164
 Hanc scenam, h. e. pro-
 spectum, silvarum corusca-
 rum, tremula inter inter-
 valla luce micantium, cf.
 inf. XII, 701. 2, et hoc
 nemus Virgilius ex vna
 olea ap. Homer. 102 pro-
 pagauit, tanquam ex fur-
 culo. horrenti umbra v.

sup. ad prooem. 166 —
 168 Hoc antrum itidem
 ex Homero v. 103 — 112.
 Sed apud hunc tam au-
 gusta loci facies, tam ve-
 neranda antiquitatis sanc-
 titas, vt Virgilius ab an-
 tro ornando plane absti-
 neret. Atqui et hoc iu-
 dicium magni poetae est.
 frons aduersa de interio-
 re litoris reducti seu sinus
 recessu est accipiendum,
 qui aduersus est intran-
 tibus sinum. 168. 169
 Ἐκτοσθεν δὲ ἄνευ δεσμοῖο
 μένῃσι Νῆες εὐσσελμοί, ὅταν
 ὄρμη μέτρον ἴκωνται. ibid.
 v. 100. 101. Vides vbique
 Virgilium, si sententia cer-
 tare non poterat, verbo-
 rum ornatu cum Homero
 contendisse. At indicabi-
 mus et huius ornatus li-

Cc 5

neas:

Huc septem Aeneas conlectis nauibus omni 170
 Ex numero subit: ac, magno telluris amore
 Egressi, optata potiuntur Troes arena,
 Et sale tabentis artus in litore ponunt.
 Ac primum felici scintillam excudit Achates,
 Suscepitque ignem foliis, atque arida circum 175

Nutri-

neas: Odyss. ι, 136 Ἐν δὲ
 λιμὴν εὖορμος, ἣν δ' ἔχρεον
 πείσματός ἐστιν, ὅτ' εὐνάς
 βαλέειν, ὅτε περὶ νηυσὶ ἀνά-
 ψαι etc. vides *vincula et an-*
coram, sed ornate: *vinco non*
alligat a. morfu; translato
 epitheto ancorae ad *mor-*
sum. Inf. XII, 274 *mordet*
fibula. Simile Nymphaeum
 ad Heracleae Ponticae
 agros transtulerant vete-
 res poetae, quod repetiit
 ex iis Quintus Cal. VI, 470
 sqq. versibus non malis.
 Iam porro *hic* 168 non de
 antro, sed de sinu omni-
 no, saltem eius recessu,
 accipiendum. Tota loci
 descriptio proxime ad na-
 turae veritatem facta esse
 videtur. cf. *Shaw Travels*
 p. 159. Similem portus fa-
 ciem ad nouam Carthagi-
 nem v. in Liv. XXVI, 43.
 — 170-3 *Septem nauibus*,
 vna, qua Aeneas veheba-
 tur, tres e scopulis a Tri-
 tone, tresque aliae e syr-
 tibus, seu vadis arenosis,

a Neptuno expeditae. Ce-
 teras praeter vnam serua-
 tas mox videbimus; fuit
 enim tota classis XX na-
 vium. 172 Pulcher ver-
 sus! Odyss. ε, 463 ὁ δ' ἐν
 ποταμοῖο λιασθεὶς Σχάινω
 ὑπεκλίθη, κύσε δὲ Ζεῖδαρον
 ἄρσσαν. *arena*, litus: et
 telluris *amor πόθος* est et
 cupiditas. *tabentes artus*
sale, vnda marina resper-
 sos, madidos, simpliciter.
 Poetae enim *tabem* pro-
 prie de humore corrupto,
 mox de quocunque, in
 primis fordido. θάλασσα
 δὲ κήκιε πολλή Ἄν ὅμα τε
 εἶνός τε. Odyss. ε, 455.
 — 174 Voluit Virgilius
 hoc ipso verborum orna-
 tu nobilitatem obscuris
 rebus addere. Aliter Ho-
 merus, qui orationem re-
 bus accommodat; et prae-
 ceptum fane primum in
 tali re est, leues res leui-
 ter esse attingendas, vt
 obiter tantum lectoris ani-
 mum praestringant. Sed
 habet

Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
 Tum Cererem corruptam vndis, Cerealiaque arma,
 Expediunt fessi rerum; frugesque receptas
 Et torrere parant flammis et frangere saxo.
 Aeneas scopulum interea conscendit, et omnem 180
 Prospectum late pelago petit; Anthea si quem
 Iactatum vento videat, Phrygiasque biremis,
 Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.

Nauem

habet poeta quisque seculi sui Genium, cui in nonnullis est litandum; et verborum ornamenta alia splendoris et sublimitatis sunt, alia elegantiae et suauitatis, quae, ut in his et similibus locis factum, recte rebus etiam humilibus accommodari possunt. — 176 *Rapuitque in fomite flammam*, raptim excepit lignis aridis pro fomite subiectis. alias *fomes rapit flammam*, quam raptim concipit. 177 — 9 Hic vides primorum hominum rationem et artem panis conficiendi. *fruges*, h. e. grana, *torrent*, ut ea exuant glumam et facilius comminui possint, tum *frangunt saxo*, ut multi populi etiamnum grana saxis contundunt. cf. Ge. I, 267. *Cerealia arma* puta esse haec ipsa saxe; porro

mastram, seu alueum, quo farina subigeretur. De fermento enim tum non cogitabant; sed statim farinam illam subactam, seu pulstem, in quadrarum forma sub cinere coquebant. Recte Servius honestatem sermonis hic commendat. Aliter *ἐν τῇ δαίτῃ* Od. 4, 232. *fessi rerum*, ex calamitatibus et casibus, quos subierant (ita *res* poetis), exhausti viribus, quae itaque cibo erant reficiendae. 180 — 4. *Omnem prospectum late petit pelago*, in prosa: prospectum capit, prospectat, quantum licet, per pelagus. cf. Od. 4, 146 sq. et 95 sq. *si videat*, pro ut, sollenni more. In *biremibus* non est haerendum. Poeta simpl. pro nauibus posuit. — In v. 183 *aut Caicum* debebat dicere vel Caici navem.

Nauem in conspectu nullam: tris litore ceruos
 Prospicit errantis: hos tota armenta sequuntur 185
 A tergo, et longum per vallis pascitur agmen.
 Constat hic, arcumque manu celerisque sagittas
 Conripuit; fidus quae tela gerebat Achates;
 Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis (190
 Cornibus arboreis, sternit; tum volgus; et omnem
 Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
 Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
 Corpora fundat humi, et numerum cum nauibus ae-
 Hinc portum petit, et socios partitur in omnis. (quet.

Vina

vem; nunc ponit *arma*
Caici in puppibus celsis. de
 aphistibus simpliciter in-
 telligendum; Nisi poeti-
 co ornatu omnino dictum
 putes pro armis *navis*
Caici; vt *arma navis*, seu
 armamenta, pro ipsa naui
 dicta sint ornate. 184
Cervos ex Homeri capreis
 fecit, v. sup. ad 159. Nul-
 los tamen ceruos in Afri-
 ca inueniri Herodotus,
 Aristoteles, et Plinius post
 illos VIII, 33 s. 51 affir-
 mauerant. Firmat tamen
 se ipsum Virgilius Aen.
 IV, 154: et Lucan. IX,
 921, vt Oppianum et Phi-
 lostratum taceam. Iam om-
 nium horum leuis sane
 tali in re auctoritas. For-
 te tamen cerui nomen la-

tius ab iis vsurpatum di-
 cas. Sunt enim, quod
 historiae naturalis aucto-
 res docent, varia ceruo-
 rum et capreolorum ge-
 nera per Africam sparsa.
 Quicquid est, ceruos pro-
 prie dictos nunc per oras
 Africae versus septentrio-
 nem fitas errare, affirmat,
 vt *Leonem Africanum*, de
la Croix, et alios taceam,
Shaw Travels pag. 243.
 — 189 — 193 *Cornibus ar-*
boreis. Ecl. VII, 30 *ramo-*
sa cornua. *Capita alta*
cornibus, vulgari ratione:
capita altis cornibus, vel
alta c. habentia. Etiam *fe-*
rentes dictum puta pro
 exili voce: habentes. *Mis-*
cet agens turbam, ornate,
 pro agit, agitat, perturbat,
 vt

Vina bonus quae deinde cadis onerarat Acestes 195
 Litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
 Diuidit, et dictis moerentia pectora mulcet:

O focii, (neque enim ignari fumus ante malorum)
 O passi grauiora; dabit deus his quoque finem.
 Vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis 200

Adcestis

vt promiscua fuga se ipsi
 inuicem trudent, cum ante
 longa agmine incederent;
 septem ingentia corpora
 grandius, quam cervos. — victor, ornatus poeticus.
 Mox portum non proprie; sed pro statione nauium: v. sup. ad 159.
 — 195 — 197 Deinde vina, quae etc. In Drepani portum, qui Siciliae est, classis Troiana delata fuerat Aen. III, 707; non longe aberat Aegesta vel Segesta, quam Graeci et Egestam scribunt, condita ab Aegesto Troe, quem Virgilius Acestam appellat, cf. V, 31. 61. Benigne fuerant ab ipso excepti, vt etiam inf. I, 558. 570: hinc bonus. Idem iterum hospitio Aeneam excipit Aen. V, 36 sqq. Quod vina commendat, vt Acestae munus ξενίον, id vt poeta et Homeri imitatione facit Od. i, 197 sqq. Vina onerare cadis quasi pro

onere inferre, infundere cadis, pro vulgari: cados o. vinis.

198. 9 In prosa: O focii! satis meministis, vos grauiora his, quae modo experti sumus, passios esse. Spem itaque retinete, habitura esse finem etiam haec mala praeteritis leuiora. ante-mala, τὰ πρὶν κακὰ. Horat. I Carm. 7, 30 O fortes peioraque passi Mecum saepe viri. Locus autem expressus ex Od. ii, 208. 200 Scyllaeam rabiem, seu quoniam Scylla canibus cincta, v. sup. ad Ecl. VI, 75; quorum rabies proprie dicitur, seu simpliciter, quatenus furor, saeuitia, rabies, mari, tempestati, procellis tribuitur. sonantes scopuli, fluctibus allisis, et quidem penitus, in interioribus adeo rupis recessibus et antris, sunt ii ipsi, quibus Scylla insidebat. v. inf. III, 554. 558. 566. 7 Ter scopuli

Adceſtis ſcopulos: vos et Cyclopia ſaxa
 Experti. Reuocate animos, moeſtumque timorem
 Mittite. Forſan et haec olim meminiffe iuuabit.
 Per varios caſus, per tot discrimina rerum,
 Tendimus in Latium: ſedes vbi fata quietas 205
 Oſtendunt. Illic fas regna reſurgere Troiae.
 Durate, et vosmet rebus ſeruate ſecundis.

Talia voce refert: curisque ingentibus aeger

Spem

puli clamorem inter caua ſaxa dedere. acceſſiſtis ad eos, haſtenus, quod iam fretum Siculum ingreſſi non longe ab iis aberant, cum dati ab Heleno oraculi memores ſtatim ad laeuam conuertunt curſum. Cyclopia ſaxa, litus Cyclopum ſaxoſum in Sicilia, cuius illi rupes et antra incolebant in Aetnae vicinia. v. inf. III, 569. 644. 675. Acceſſerant (doctius dixit, experti erant) ſcilicet et ad hoc litus et in portu eſcenderant, ſed ab Achaemenide moniti fugiunt. 203 Forſan et haec o. nobilem ſententiam illuſtrant Cerda et alii. Sed pertinet huc Euripideum, quod Macrobianus VII Sat. 2 laudat, Ὡς ἡδὺ τοι, σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων, latine conuerſum a Cicero de Fin. II, 32; et ante Euripidem

Homeri locus Od. o, 397-400. Ingenioſa imitatione haec ſecutus eſt Statius I Theb. 472 *Forſan et haſ venturus amor praemiſerit iras, Vt meminiffe iuuet.* — 204 Per hos ipſos caſus, per haec *discrimina rerum*: pleonaſmus poetis frequentatus. Poſſunt tamen *res* pro rebus aduerſis, periculis, accipi, vt v. 178. 205 *ſedes vbi fata q. Oſtendunt*, h. e. oracula et auguria praedictant, promittunt. *Oſtendere* egregie in primis poetae, hac in re. Idem *fas* eſſe dicunt ea, quae fatiſ volentibus et oraculorum monitu fiunt. 207 *Durare* pro durare ſe, animum ſuum, poetae primum, mox alii ſcriptores, vt Tacitus. Τλήτε, φίλοι. II. β, 299. cf. Cerda.

209 Pre-

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
 Illi se praedae adcingunt dapibusque futuris: 210
 Tergora deripiunt costis, et viscera nudant:
 Pars in frustra secant, veribusque trementia figunt:
 Litore aena locant alii, flammisque ministrant.
 Tum victu reuocant vires: fusique per herbam
 Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae. 215
 Postquam exempta fames epulis, mensaeque remotae:
 Amissos longo socios sermone requirunt;

Spem:

209 *Premitt*, occultat, ut
saepe. altum proprie, alto
 corde, h. e. intimo, sed
 docte poeta epitheton
 transfert ad *dolorem*, qui
 eo ipso fit intimus et al-
 tus dolor. 210 Il. α, 459
 sqq., ubi ἔδειξαν; hic or-
 natius: *Tergora deripiunt*
costis et viscera nudant.
 Recte Serv. *viscera*, quic-
 quid sub corio est, h. e.
 carnes. 212 Totus ex:
 Μίσυλλον τ' ἄρα τ' ἄλλα,
 καὶ ἄμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν
 ibid. 465. *trementia*, ad-
 huc palpitantia, ut et Serv.
 Non equidem suauem in
 hoc epitheto imaginem
 sensui obiici dixerim. 213
Aena locant. quorsum?
 certe non ad elixandas
 carnes, quibus heroica
 tempora plane non ute-
 bantur, ut notum est. Et

torreri carnes in antec.
 versu significatur. Igitur
 his ahenis aquam calefa-
 ciunt, cf. Aen. VI, 218.
 219, ut se lauent ante
 epulas, ex more. — *Flam-*
mas ministrant, ornate, ut
 omnia in h. l., pro *subii-*
ciunt aenis ignem. 215
 Satiant se et carne ferina
 et vino. Iam excute orna-
 menta verborum. 216
 Hoc est Homericum: Ἀν-
 τὰρ, ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδῆτύος
 ἐξ ἔρον ἔντο. cf. inf. VIII,
 184. *mensae remotae* noto
 vetere more, quo mensa
 cum epulis conuiuae ap-
 ponebatur et auferebatur.
 At h. l. fusi per herbam
 epulantur? Itaque vel im-
 proprie dictum, vel *men-*
sae pro ipsis cibis. 217
Longo sermone, non tam
 qualis post coenam esse
 solet,

Spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,
Siue extrema pati, nec iam exaudire vocatos.

Praecipue pius Aeneas, nunc acris Oronti, 220

Nunc Amyci casum gemit, et crudelia secum

Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.

Et iam finis erat: quum Iuppiter aethere summo
Despiciens mare veliuolum terrasque iacentis,

Litora-

folet, quam potius multis
cum querelis. *Amissa so-*
ciorum parte dolentes Mul-
taque conquesti, Ov. Met.
XIV, 242, — *requirunt socios*,
declarant desiderium amis-
forum sociorum, conque-
runtur eos sibi ereptos,
Μνησάμενοι δὲ "πειτα, φίλῃς
ἑκλαϊον ἑταίρῃς, Od. μ, 309.
— 219 H. e. siue iam esse
mortuos. *Extrema pati*
proprie dicuntur, qui cru-
deli supplicio affecti ani-
mam efflant, h. l. simplici-
ter, qui moriuntur morte
violenta, fluctibus sub-
mersi, *nec iam exaudire*
vocatos, h. e. esse mortuos,
quos inuocari ab amicis
et conclamari notus mos
erat, inf. III, 67: VI, 505:
cf. Odyss. ι, 65. Ad pro-
saicam sane subtilitatem
debuisset antecedere: an
extrema eos *passos esse* cre-
dant, et iam conclamatos?
Sed in poeta illa non re-
quiritur.

223 *Et iam finis erat,*
quum: Pro vulgari: Post-
quam haec finita erant,
Iupiter prospexit etc. Qui
sequitur locus, e praestan-
tioribus est habendus, cum
poeta hoc ipso et miracu-
lum addat hospitio Ae-
neae apud Didonem, et,
quod multo maius, Roma-
norum animos in ipso car-
minis aditu in Aeneam et
totam adeo carminis fabu-
lam aduertat. Lineas pri-
mas huius artificii videas
in Od. ε, 5 sqq., vbi Mi-
nerua apud Iouem (vt iam
Odyss. α, pr. fecerat) de
intercepto Vlyssis reditu
conqueritur, mittitur et-
iam tum Mercurius. In
verss. 223-227 plura Ho-
meri loca ante oculos ha-
buit: in primis Il. ν, pr.
et 9, 51. 52. *mare veliuo-*
lum, exquisite, in quo vela
volant, cum proprie na-
ves sint *veliuolae*. *terras*
iacentes, praeclare, respectu
quidem

Litoraue, et latos populos, sic vertice coeli 225

Constitit, et Libyae defixit lumina regnis.

Atque illum talis iactantem pectore curas

Tristior, et lacrimis oculos suffusa nitentis,

Adloquitur Venus: O qui res hominumque deumque

Aeternis regis imperiis, et fulmine terres, 230

Quid

quidem Iouis ex alto prospicientis, porrectae sub ipso et late patentes; quamquam *terrae iacentes, gentes iacentes*, et alibi ap. poetas occurrunt simpliciter *positae*: similiter *lati populi* sunt dicti. sic, οὐτως, non est temere vel frustra, nam *defixit lumina*, sed sic, ut erat, prospiciens terras, in vertice Olympi *constitit et defixit*, pro simplici *defixit*, oculos regnis Libyae, in litore Africae, ad quod Aeneas naues subduxerat. Notabili autem orationis breuitate Iouem cogitandum stetisse declarat poeta, et *curas*, cogitationes et consilia, de Troianorum calamitate agitasse. Itaque respectu τὸ sic subiicit: *tales curas iactantem*, h. e. cum hunc in modum oculis animoque in Aeneae fati esset defixus. — 228 Obserua artem et

breuitatem poetae. Ut miserationem faciat Venus, *tristis, flens et pulchra*, inducitur. Pulchrae feminae lacrymis quis non moueatur! 229 Macrobi. VI Sat. 2 In principio Aeneidos tempestas describitur, et Venus apud Iouem queritur de periculis filii, et Iupiter eam de futurorum prosperitate solatur. Hic locus totus a Naeuio sumtus est ex primo libro belli Punici. illic enim aeque Venus Troianis tempestate laborantibus cum Ioue queritur; et sequuntur verba Iouis filiam consolantis spe futurorum. Comparari potest etiam Minervae et Iouis super Vlyssae altercatio Od. α, 44 sqq. et multo magis Thetidis alloquium Iouis Il. α, 497 sqq. 230 Et fulmine terres, possit otiosum videri post illa: *qui res — imperiis*; sed fulmen insigne summi

Quid meus Aeneas in te committere tantum,
 Quid Troes potuere? quibus, tot funera passis,
 Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
 Certe hinc Romanos olim, voluentibus annis,
 Hinc fore ductores, reuocato a sanguine Teucris, 235
 Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
 Pollicitus. Quae te, Genitor, sententia vertit?

Hoc

summi imperii; grauius autem *fulmine terres*, quam *fulmen geris, iacis*. 231 Manifesta adumbratio versuum ex Il. δ, 31 Δαίμωνι, Iupiter ait ad Iunonem, τί νύ σε Πρίαμος Πριάμοιο τε παῖδες Τόσσα κακὰ ῥέζουσιν, ὅτ' ἀσπερχές μενεαίνεις etc.; ipsa autem orationis forma ex Odyss. α, 44 sqq. expressa, ubi Minerva apud Iouem de Vlyssis aerumnis conqueritur: et v. 62 τί νύ οἱ τόσον ὠδύσσαο, Ζεῦ. tum Iupiter simili modo atque hic respondet. 232 *Quibus tot*, agnosce poeticam orationem, pro quid potuere committere, ut iis — clauderetur? *tot funera*, h. e. tot clades et calamitates. *ob Italiam*, propter Italiae aditum, ne ad Italiam accedant, in toto t. orbe nullus confidendi locus iis relinquitur: nam septem iam annos omni-

bus terris et maribus errauerant, ut Aen. I, extr. — 234 *Hinc*, ab his Troianis, *fore*, orituros esse, *a sanguine Teucris reuocato*, a stirpe T. instaurata per nouam progeniem, (cf. sup. I, 19 sqq.) Romanos — *ductores*, populum regnatorem, *qui m. qui t. — tenerent*. *Voluentibus annis* sc. se, nota poetica ratio, quoniam annus in orbem redit: περιπλυμένων ἐνιαυτῶν. 236 *Omni ditione*, Serv. omni potestate, pace, legibus, bello. Praestat dicere, *omnem* esse summam potestatem. Aen. X, 53 *magna ditione* — Carthago premat Ausoniam. — 237 *Quae te sententia vertit* exquisite, quod novum consilium vertit te, mutauit animum tuum? Vulgari ratione: *vertitur* sententia, animus, consilium. *Mox occasum Troiae solabar*

Hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.

Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos 240
Insequitur. Quem das finem, Rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapsus Achiuis,

Illyricos

solabar etiam exquisite, ut fere semper poetae. Proprie solamur animum, tum dolorem, tum mala et malorum causas: h. solando minuimus, tollimus. conf. Georg. I, 293. 239 *Fatis contraria fata rependens*, etiam hoc docte; *rependens*, compensans, *fata contraria*, Troianorum calamitates, *fatis* sc. melioribus, nouo Italiae regno, h. e. sperans, fortunam Troianorum futuram esse tanto laetiozem. Plane aliter *contraria fata* dicuntur Aen. IX, 136. Mox *das* pro facis, constituis. Sed etiam in hoc poetica ratio alterum postulabat. — 242-249 Cf. Serv. ad h. l.: ex eo Pompon. Sab. Liuius I, 1 - *casibus deinde variis Antenora - venisse in intimum maris Adriatici sinum*; hic sinus poetae doctius *Illyrici sinus*, namque Illyricum maiori Adriatici sinus parti praetenditur; idem *intima reg-*

na Liburnorum, nam versus interiores recessus Liburni, Illyrici populus, tum Istri, hinc Veneti et Euganei. Successerant autem Veneti in Euganeorum sedes. Quod vero *tutus*, seu incolumis, hoc ad errorum discrimina spectat. — Tandem etiam, poetarum more, qui a finitimis locis multa designant, (scilicet ut ornatum inde et nouarum rerum notionibus suauitatem versibus suis quaerant,) *Timaeum*, quamquam paullo remotiorem fluuium, sed notiozem et veterum forte poetarum vsu frequentatum, ad situm eundem declarandum commemorat. *Fontem Timaei superat*, quatenus classe litora legens (neque enim aliter nisi cursu propius ad Illyricum litus seruato mare Adriaticum tuto nauigari potest; cf. Liv. X, 2) praeteruectus erat sinum Tergestinum, in quem Timaeus

Illyricos penetrare finus atque intima tutus
 Regna Liburnorum, et fontem superare Timai:
 Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis 245
 It mare proruptum, et pelago premit arua sonanti.
 Hic tamen ille urbem PatauI sedesque locauit
 Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit
 Troia; nunc placida compositus pace quiescit.

Nos,

immittitur. Non autem longe a mari in Carnorum finibus ille inter rupium caernas compluribus ingentibusque aquarum fontibus erumpit, qui paullo post in vnum alveum delati flumen faciunt, quod vix mille passus emensum lato ostio in mare exit. Fontes olim habitati sunt nouem: *ora nouem*. Ex iis prorumpit aqua magno cum fragore: *vasto cum murmure montis*; statimque in vnum flumen collecta maris speciem refert late agros inundantis: *It mare proruptum et p. p.* — *Hic tamen*: refer ad Illyricos finus; in oris his litoris Adriatici, et quidem, cum ad intimos finus recessus penetrasset, inter Euganeos, qui tum haec loca tenebant, Patauium ille condidit, et *genti nomen*

dedit; at quale? dicunt *Antenoridarum*: apud poetas utique; non vero vulgare nomen. Sed Venetorum nomen, quod vulgo veteres ab Henetis Paphlagoniae, quos Antenori viae socios fuisse aiebant, ductum esse volunt. — *armaque fixit Troia*, pace sc. et tranquillo otio parto; quod suavi rerum imagine reddidit, petita illa ab iis, qui militia missi arma suspenderent et figerent. — *Nunc placida compositus pace quiescit*. Pro simplici *quiescit* dixit *compositus quiescit*. Sane *componi* absolute mortui dicuntur, et iidem *quiescere*. Veneris tamen consilio, quo hoc exemplum affert, parum conueniret, Antenoris mortem *placidam* laudare. Sed dicendum, poetam h. l. *compositum* nouo exemplo adhibuisse, ut tranquilla
 vita

Nos, tua progenies, coeli quibus adnuis arcem, 250

Nauibus (infandum) amissis, vnus ob iram

Prodimur, atque Italis longe disingimur oris.

Hic pietatis honos? sic nos in sceptrā reponis?

Olli subridens hominum fator atque deorum

Vultu, quo coelum tempestatesque serēnat, 255

Oscula

vita fruatur Antenor, vt *se componere* dicuntur ii, qui se quieti dant ac somno. 250 Magno cum artificio se ipsam facit vnā ex Troianis, qui iniuriam tulerint: *Nos, tua p., quibus annuis arcem coeli*, h. e. coelum, promittis Aeneam post mortem inter Deos iri relatum: cf. mox v. 259. Callide et inuidiose etiam illa: *vnus* ob iram sc. Iunonis, et *nauib.* a. pro nauium parte, et *prodimur*, per fraudes perdimur, per insidias Iunonis calamitatibus vexamur. — 253 *Pietatis*, qua Aeneas insignis. At ipsa suam personam interponens: haec pietatis et amoris erga te praemia (*honos*)? *in sceptrā*, in promissum Italiae regnum, cum Troiano exciderat, *reponis*, pro vulgari: restituis.

254 – 296 Sequitur nobilissimus locus, in quo sub

vaticinii specie, arte non improbabili, explicantur Romae origines, incrementa splendorque imperii Augusti. 254 – 256 Aliter haec Virgilius adstruxit, quam Homerus sua, cum Thetidi annueret Iupiter Il. α, 517 sqq., in quibus Iouis maiestas augustior. At hic placidi, *μελιχίς*, Iouis suavis imago. Osculum Veneris ori impressum ex Il. ε, 372 poetae in mentem venisse videtur, vbi Dione mater Venerem amplectitur. In singulis tamen obserua decorem. Vs. 254 secundum Ennium: *Olli respondet rex Albae longae* et alia. *subridens*, *μειδίεων*. — In v. 255 Ennium ante oculos fuisse notat Seruius: *Iupiter hic risit; tempestatesque serēnae Riserunt omnes risu Iovis omnipotentis*. Sed Ennius, vtut oratio horrida sit, multo viuidius rem expressit: *Ridet Iupiter; et*
Dd 3 *tem-*

Oscula libauit natae; dehinc talia fatur:
 Parce metu, Cytherea. Manent inmota tuorum
 Fata tibi: Cernes urbem et promissa Lauini
 Moenia, sublimemque feres ad sidera coeli (260
 Magnanimum Aenean: neque me sententia vertit.
 Hic (tibi labor enim, quando haec te cura remordet,
 Longius et voluens fatorum arcana mouebo)

Bellum

tempestates arrident. Oscula libare, si pro dare osculum accipias, poeticae dictionis genio et carminis dignitati consules. libare (vt XII, 434 Summa per galeam delibans oscula) oscula, libando, leuiter attingendo, fumere; vt in illis: annem, fluuium, libare. Natae cum energia adiectum, licet iam olli antecessisset; vt reuocetur in animum persona eius, de quo agitur. Ita semper fere Homerus: τῷ δ' — ἔκτορ; et al. Parce metui, parce metuere, noli — φείδεο τὸ δειδύμεν. Cernes urbem; sentis, quam ἐνέγχαρς sit expressum. Mox manent pro exili sunt immota. 259 Propter v. 250 coeli quibus annuis arcem. Bene addidit feres, vt gratius esset, quod per ipsam fieret, pulchre monente Seruio. Recipietur utique

olim Aeneas inter deos Aen. XII, 794 Indigetem Aeneam scis ipsa, et scire fateris, Deberi coelo fatisque ad sidera tolli. Vtrumque ex Ennio I Annal. Vnus erit, quem tu tolles ad caerula coeli Templa. — 260 Neque me sententia vertit: ad v. 237 quae te g. sententia vertit. Ceterum magnanimus, vt semel moneamus, male de generosa animi indole accipiunt; est fortis, animosus, ex μέγας θυμός, μεγάλη τωρ, μέγα φρονέων, quae omnia ad bellicam virtutem referenda. 262 Quandoquidem haec cura te mordet, cruciat, rem tibi exponam et fata altius repetam. Vsum τὰ mouere exemplis bene declarauit Bentley. ad Horat. III Carm. 7, 20. Ratio in eo inest, quod, quae ἐκφέγομεν, proferimus, promimus,

Bellum ingens geret Italia, populosque ferocis
 Contundet; moresque viris et moenia ponet:
 Tertia dum Latio regnantem viderit aestas, 265
 Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
 At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
 Additur, (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
 Triginta magnos voluendis mensibus orbis
 Imperio explebit, regnumque ab sede Lauini 270
 Transferet, et longam multa vi muniet Albam.

Hic

mus, manifesta facimus, declaramus, proprie *mouere* dici possumus. *longius voluens*, euoluens, repetens. *Italia*, in Italia, more Graecorum adoptato a Virgilio et hinc ab aliis. *pop. feroces contundet*: vides proelia cum Rutulis et Etruscis per victoriam declarari. 264 - 266 *Moresque viris et moenia ponet*, urbem condet Lauinium et nouum imperium fundabit legibus (*mores ponet*) per illud triennium, quo regnum tenebit. Haec ornat: *Tertia dum*, h. e. *donec*. *terna hiberna*, pro hibernorum temporibus, h. e. per tres hiemes, tres annos. *Rutulis subactis*, Turno victo ac caeso. Mox v. 268 suspectae fidei habendus, dum regnum Troianum fuit incolume. *reg-*

no, sub regibus. 269 - 271 Trigesimo regni anno Ascanius Albam Longam condidisse sedemque regni a Lauinio in nouam urbem transtulisse traditur. Quod si is verborum sensus esse debet, antiquae locutus est poeta pro: Ascanius XXX annos imperio explebit, *cum* regnum transferet. Si tamen ad communem grammaticam rationem verba accipias, nihil definit poeta, sed Ascanium XXX annos esse regnaturum, et in hoc regni tempore urbem nouam conditurum ait. Sed prius cum poetae quoque rationibus conuenit; conf. inf. VIII, 42. 47. 48. *orbes*, annos, *magnos*, longos, vt alibi, epitheto ex natura anni depromto, quatenus plurium mensum

Hic iam ter centum totos regnabitur annos
 Gente sub Hectorea; donec regina sacerdos
 Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem.
 Inde lupae fuluo nutricis tegmine laetus 275
 Romulus excipiet gentem, et Mauortia condet
 Moenia, Romanosque suo de nomine dicet.

His

sium spatia in se comprehendit. Argutatur Macrobius in Somn. Scip. II, 11 et Servius cum aliis interpretibus in h. v. Sic Ecl. IV, 2 *magni menses. voluendis mensibus*, qui voluntur, volunt se. *muniet* exquisitius quam *exstruet*. *multa vi*, magnis opibus, magno hominum rerumque apparatu. 272 Per CCC annos reges e Troiana stirpe Albae Longae esse regnatos ait ad Romulum usque. *Gens Hectorea* est Troiana simpl., ut V, 190 *Hectorei socii*. Ex Troiana saltem stirpe, si forte non omnes ex Aeneae profapia, oriundi fuerunt reges, qui Albae Longae imperarunt, quamvis illa non modo Troianos sed etiam Latinos Aborigines haberet incolas. *regnabitur sub g.* regnum tenebitur a g. H. Aen. XII, 826 *Sit Latium; sint Albani*

per secula reges etc. 274

Ilia poetis dicta, ab Illo, quasi Troiana stirpe oriunda, Rhea Syluia, *sacerdos*, Virgo Vestalis, *regina*, h. e. regio sanguine orta, ut *βασίλισσα*, *Marte grauis*, e Marte grauida, gemellos vno partu edet. 275 —

277 Romulus Romam condet. Quam ornate et splendide hoc poeta extulit! ut *lupam nutricem* attingeret, Romulum, antiquorum heroum more, pro casside lupae exuias seu lupinam pellem gessisse narrat. *Et galea hirsuta comta lupina coma* Propert. IV, 10, 20 de Romulo. Hoc igitur habitu decurrere debuere simulacra Romuli. *laetus tegmine*, pro ornatus, aut, qui habet. *tegmen lupae* pro exuiis lupae. *R. excipiet gentem*, imperium gentis Hectoreae, s. Troianae; h. e. post alios ex ea gente, ex Aeneae

His ego nec metas rerum nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. Quin aspera Iuno,
Quae mare nunc terrasque metu coelumque fatigat,
Confilia in melius referet, mecumque fouebit (280
Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.

Sic

neae posteritate, succedet in regno Albano Romulus. Sunt haec omnia, vaticiniorum et oraculorum more, per ambages ac pleniore ore exposita, quam in oratione Iouis ad filiam expectari poterat. *Moenia Mauortia*, Roma a Martis filio condita; ut saepe al. — 278. 279 *Rerum metas*, h. e. limites imperii. *sine fine*, aeterna vrbs, ut in numis et monumentis. A poetis haec innumeris in locis ornata et variata. — 280 *Iuno fatigat metu*, h. e. terroribus, *mare, terras, coelum*. Verearis forte, ne turgere videatur oratio; sed subest sententia: Iunonem omnia nunc miscere, ut Troianos perdat. Inf. XI, 400 *Proinde omnia magno Ne cessa turbare metu*. et VII, 301 *Absumit in Teucros vires coelique marisque*. *Fatigare* praeclare hoc sensu, de rebus, quibus vel abutaris vel frequenter, multum,

nimum vtaris; unde turbare, affligere, vexare. — 281 Iunonem animo mutato in meliorem partem, εἰς τὸ βέλτιον, iam consulentem (sic XI, 426 *Multa dies — Rettulit in melius*) Romanisque placatam ex Horatio reminisceris Carm. III, 3 *Gratum elocuta consiliantibus Iunone diuis* etc. 282 Augusto frequentatum hunc versum ex Sueton. Octav. 40 notum. Versus dignitatem in prima parte facile percipias. at post *Romanos rerum dominos*, annon languet *gentemque togatam*, h. e. a vestimenti genere designatam? Quis enim nunc simile quid ferret in Gallis, Anglis, designandis? — Scilicet Romanos belli pacisque artibus claros memorat poeta: *Romanos, rerum dominos*, h. e. orbis terrarum regnatores, an hoc sine armis? sine bellica virtute? Iam *gentemque togatam* intelli-

Sic placitum. Veniet lustris labentibus aetas,
 Quum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenae
 Seruitio premet, ac victis dominabitur Argis. 285
 Nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
 Imperium Oceano, famam qui terminet astris;
 Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
 Hunc tu olim coelo, spoliis Orientis onustum,

Adcipies

gas spectare ad togae, h. e. pacis, artes ac virtutes. Et cogitandum, maiorem dignitatem in toga olim fuisse quam nunc in villo vestimenti genere. Sic placitum, ita ego constitui, decreui. 283-285 Splendide Romanorum bella cum Graecis et Achaia in prouinciam pop. Rom. redactam designat. *lustris*, annis. *domus Assaraci*, Romani a Troianis oriundi, inter quos Assaracus, Trois filius, ex Aeneae fuit maioribus. Graecia praeclare per *Phthiam*, vtpote Achillis patriam, et *Mycenas*, Agamemnonis regiam, declarata; nec non per *Argos*, quos tum Diomedes tenebat (Il. β, 559 sq.), erant tamen illi tantae tum dignitatis, vt apud Homerum tota Graecia per *Argos* et totus exercitus *Argiuorum* nomine insigniretur.

Inf. VI, 839 *Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenae*. Grauiissima vocabula et ista: *Seruitio premet - dominabitur*. 286 sqq. Ad Augustum referas haud dubie, de quo similia vbique obuia. v. inpr. Aen. VI, 793 sq. Et is *Caesar Iulius* adoptionis iure, hinc *Troianus*, ab Ascanio Troiano genus ducens; itaque *Iulius*, nomen demissum a m. I., h. e. nascetur Caesar, Iulius nomine, quod nomen ab Iulo in eum venit. *pulchra origine*, simpl. clara. Non ad Venerem respici posse puto, per sermonis usum. — 289 *Hunc tu o*. haec illa perpetua poetarum in primisque Virgilii de Augusti in Parthos expeditione vaticinatio, v. Georg. II, 170; neque in vnum certum annum ea cogere necesse est; quin adeo ante signa a Parthis reddita poeticus ingenii

Adcipies secura. Vocabitur hic quoque votis. 290

Aspera tum positis mitescent saecula bellis.

Cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus,

Iura dabunt: dirae ferro et compagibus artis

Claudentur Belli portae. Furor inpius intus

Saeua sedens super arma, et centum vinctus aenis 295

Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.

Haec ait: et Maia genitum demittit ab alto;

Vt terrae, utque nouae pateant Carthaginis arces

Hospitio

ingenii feruor haec ita recte efferre poterat. *secura*, nemine intercedente, Iunone placata. *Vocabitur h. q. votis*, praeclare honores diuinos habendos Augusto ostendit, ut Ge. I, 42. 291 Ad Ianum clausum V. C. 725 et pacem per terrarum orbem restitutam recte refertur. Nec tamen hinc probare aliquis suscipiat, hoc ipso anno primum Aeneidos librum esse scriptum. *saecula aspera mitescent*, tempus illud erit pacatum, finitis bellis. Quae sequuntur, magnifice expressa sunt: fidem ait, religiones patrias et concordiam abolitis bellis et discordiis esse praeualituras. *Fides cana*, prisca antiqua, qualis maiorum fuit. *Vesta* patria eaque anti-

quissima religione Romanis culta; *Romulus et Remus*, *iura dabunt*, imperio Romano praeerunt, rem Romanam tuebuntur: re-dibit adeo res ad pristinam illam temporum sanctitatem et integritatem, quae erat ante parricidium Remi a Romulo commissum. *Bellum* h. l. dei personam sustinet: ut ap. Plin. XXXV, 36, 16. *Belli portae*; respicit Iani templum, cf. Aen. VII, 607, quod pace restituta clausum quasi pro carcere et custodia Belli, quod *Furor* inhumanus declarat, esse videtur. Reliqua vsq. 294. 5. 6 praeclara ad terrorem animorum.

297 Obserua, quam succincta in seqq. narratio sit. Bene autem deorum ministerium interponitur

in

Hospitio Teucris: ne fati nescia Dido
 Finibus arceret. Volat ille per aera magnum 300
 Remigio alarum: ac Libyae citus adstitit oris.
 Et iam iussa facit: ponuntque ferocia Poeni
 Corda, volente Deo. In primis regina quietum
 Adcipit in Teucros animum mentemque benignam.

At pius Aeneas, per noctem plurima voluens, 305
 Vt primum lux alma data est, exire, locosque
 Explorare novos; quas vento adcesserit oras,
 Qui teneant, nam inculta videt, hominesne, feraene,
 Quaerere constituit, sociisque exacta referre.

Classem

in hospitio Troianis parando. 299 *Fati*, quo Troianis Italia erat petenda; quod ignorans Dido, ne aduenae in his litoribus sedem figere vellent, vereri, eosque ab escensu in terram prohibere poterat. cf. 527. Mox *remigio alarum* orname. Alae auium cum nauium remis comparari solent. 302 Ponunt feroces animos; mites et placidos animos accipiunt, ne aduenarum conspectu exterriti armis eos propulsent. — *quietum animum*, ἡσυχίαν, l. εὐκίαν, pro placidum, propitium, εὐμενῆ.

305 Paratur nunc accessus Aeneae ad Carthagi-

nem, cui et ipsi mater Venus interuenit. *Per noctem plurima voluens*, ἡν Ἀτρεΐδην — ὅππῃς ἔχε γλυκερός, πολλὰ φρεσὶν ὀρμίζοντα Iliad. κ, 4. *lux alma*, grata, iucunda. Vt semel moneamus, *almus* conuenit fere cum nostro *wohlthätig*, quo poetae vtuntur. 307 Explorat loca noua, et explorat, ad quas oras accesserit venti vi, seu tempestate, appulsus — *exacta*, quae explorasset, comperisset, *referre*. 308 Color ductus ex Odyss. ζ, 119 sqq., vbi Vlysses in Phaeacum insula expergiscitur; et multo magis ex Odyss. κ, 144 sqq., vbi Vlysses ad Aeaeam insulam appellit.

Classẽm in conuexo nemorum, sub rupe cauata, 310
 Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
 Occulit. Ipse vno graditur comitatus Achate;
 Bina manu lato crispans hastilia ferro.
 Cui mater media sese tulit obuia filua,
 Virginis os habitumque gerens, et virginis arma 315
 Spartanæ: vel qualis equos Threiffa fatigat

Harpa-

310 Classẽm occultat sub
 conuexa rupe nemoribus
 confita 162 — 165. — *hor-*
rentibus umbris v. ad X,
 237. 313 *Crispans* ex-
 quisitius quam vibrans, ha-
 bens. Binas hastas gerere,
 mos fere heroum et apud
 poetas, conf. XII, 165, et
 apud artifices. *Achates*
 Aeneae comes datus, vt
 ap. Homerum *Ἰσχυρόν τε*
 heroum et *ἑταῖροι*: Ido-
 menei Meriones etc. 314
 Antequam filuam litoris
 esset egressus, *sese tulit*, se
 egit, incescit, *obuia* (cf. inf.
 503), occurrit ei Venus,
 puellae venatricis vultu et
 amictu. Habuit, quem imi-
 taretur, Homerum *Odyss.* 1,
 19 sqq.: 1, 221 sqq., vbi
 Minerua altero loco puel-
 lae, aequalem gestanti, in al-
 tero pastori assimilata Vlyss-
 si obuia et viae dux fit.
 Sed non infeliciter rem
 variauit Virgilius. 316

Arcum cum sagitta habe-
 bat, puellae Spartanæ vel
 Threiffæ more. Hoc struc-
 turæ forma variauit. De
 Spartanarum puellarum
 exercitatione palæstrica,
 quam huc vocant inter-
 pretes, nota res. Enimue-
 ro tum *nudae* erant, vt tot
 loca docere possunt. Nec
 adeo hic de gymnico cer-
 tamine, verum de iacula-
 tione, agitur; in ea autem
 communem potius puel-
 larum Lacaenarum habi-
 tum exhibere debebat poe-
 ta, cum breuibus tunicis,
 iisque ad femur vsque dif-
 futis, vterentur, vt nudum
 femur in incessu appare-
 ret (vnde *φανομηνίδες* Spar-
 tanæ puellae). Hic tamen,
 idque obseruatione dig-
 num, ab eo potissimum
 Spartana virgo designatur,
 quod arcum cum telis ge-
 rit. *Harpalyces* in vetustis
 fabulis notum nomen.

Alia

Harpalyce, volucremque fuga praeuertitur Hebrum.
 Namque humeris de more habilem suspenderat ar-
 Venatrix, dederatque comam diffundere ventis; (cum
 Nuda genu, nodoque sinus conlecta fluentis. 320
 Ac prior, Heus, inquit, iuuenes, monstrate mearum
 Vidistis si quam hic errantem forte sororum,

Sub-

Alia est ab Iphiclo spreta,
 a qua cantilena *Harpalyce*
 dicta. Ex Aristoxeni *ὑπο-
 μνήματα* narrat Athenaeus
 XIV, 3, p. 619. F. Alia
 Clymeni filia, de qua ex
 Euphorione Parthenius E-
 rotic. c. 13. Hic tertia,
 notior illa paullo ceteris,
 Harpalyci, Amymnaeorum
 (ita legendum, sic Amym-
 nos Epiri memorat Steph.
 Byz.) Thraciae regis, quae
 in filuis educta venatibus
 et cursibus sese durauerat.
 De ea v. h. l. Serv. et Hy-
 gin. f. 193. 317 *volu-
 crem Hebrum* communi
 fluuiorum epitheto decla-
 rauit, etsi Hebrum cursum
 narrant esse lenem ac pla-
 cidum. *fuga* pro cursu.
 — 318 *De more*, qui ve-
 nantium mos esse solet.
 Vulgaris fuisset oratio: *mo-
 re venatricis. habilem ar-
 cum, ἀγρότα*, cf. inf. IX,
 365, qui facile haberi,
 tractari, potest; h. l. leuis,
 vt Valer. Fl. III, 523 *leuis*

omnibus arcus: I, 109 *Te-
 la puer facilesque humeris
 gaudentibus arcus Gestat
 Hylas*. Sane alias *habile
 telum* potest et de magno
 grauique dici, si scilicet
 is, qui gerit, sit robustior,
 v. c. de Aeneae clypeo
 Aen. XII, 432. cf. ad Ti-
 bull. I, 9, 7: et Burm. ad
 Ouid. II Met. 531. — *de-
 derat ventis comam diffun-
 dere*, δῶκεν ἀνέμοις φέρεσθαι,
 h. e. ὥς, diffundendam;
 h. e. comam solutam ha-
 bebat. Amplificauit haec,
 vt solet, Claudianus de R.
 P. 30 sqq. 320 *Nuda
 genu*, adeoque succincta, vt
 venatrix; v. ad Callim. in
 Dian. v. 11 et ad Oppian.
 I Cyneg. 97. *Sinum* scili-
 cet vestis collegerat nodo;
 possis intelligere fibulam,
 vt de Charonte VI, 301
*Sordidus ex humeris nodo
 dependet amictus*: et Clau-
 dian. de R. P. 40 *Collec-
 tae teneri nodantur iaspide
 vestes*. Sed, si bene me-
 mini.

Subcinctam pharetra et maculosae tegmine lyncis,
 Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
 Sic Venus; et Veneris contra sic filius orsus: 325
 Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum, (tus
 O quam te memorem? virgo; namque haud tibi vol-
 Mortalis, nec vox hominem sonat; o, Dea certe;
 An Phoebi soror? an Nympharum sanguinis vna?
 Sis felix, nostrumque leues, quaecumque, laborem:
 Et, quò sub coelo tandem, quibus orbis in oris (330
 Iactemur, doceas. Ignari hominumque locorumque
 Erramus, vento huc et vastis fluctibus acti.

Multa

minimus, fibula in hume-
 ris, non in pectore, vestem
 colligit. Igitur melius de
 cingulo. Nodus scil. om-
 nino pro quouis vinculo.
 — 323 *Succinctam phare-*
tra, ut gladio, ferro, suc-
 cinctum dicimus: scilicet
succingere est interdum in-
 struere ita, ut cinctu ad-
 iungamus rem. Pharetra
 autem humeris pendet cin-
 gulo vincta. *tegmen lyncis*
 vid. ad v. 275. 324 Ge.
 III, 413 *montisque per al-*
tos ingentem clamore pre-
mes ad retia ceruum. Hic
 etiam doctius pro *apro*,
cursum apri premere, inse-
 qui. 327 Lineas horum
 versuum videas in Odys.
 2, 141 sqq.: 149 sqq., ubi
 Vlysses in ignota terra

Nausicaam simili modo al-
 loquitur; et Nausicaa re-
 spondet fere v. 192 sqq.,
 ut Venus v. 338: adde Od.
 8, 376 sq., ubi Menelaus
 cum Idothea sermonem
 habet. cf. Hymn. in Ve-
 ner. 92 sqq.: 107 sqq. Imit-
 tatus est vsque ad fasti-
 dium copiosus Statius IV,
 746 sqq. cf. mox ad 334.
 — 328-332 Nec tibi vox
 humana est. *homo* pro abs-
 tracto. — *sanguinis*, e ge-
 nere Nympharum vna. —
Sis felix, *χαῖρε Σεῦ, ἱλῆθι*,
 sis propitia. conf. Ecl. V,
 65. — *quaecumque*, qualis-
 cunque dea es, nostris ma-
 lis succurre, docendo, sub
 qua parte coeli etc. *iacte-*
mur, pro *versemur*; ergo
 et hoc exilius erat. Et

mox

Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.
 Tum Venus: Haud equidem tali me dignor honore:
 Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram, (335
 Purpureoque alte suras vincere cothurno.
 Punica regna vides, Tyrios, et Agenoris urbem.
 Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
 Imperium Dido Tyria regit vrbe profecta, 340

Germa-

mox *erramus* pro fumus. Haec et similia nisi observaueris, poeticum sermonem vix assequare. 334 Odyss. π, 183 sqq. Telemachus Vlysssem a Mercurio augustiore forma ac corporis specie ornatum, tanquam deum aliquem, alloquitur simili fere oratione. Neque dissimile Alcinoi dictum Vlyssisque responsio Od. η, 199 sqq.: 208 sqq. 335 *Tali honore*, ex v. anteced. int. *hostia*, sacrificio. Vult enim mortalis virgo videri, non dea. 337 Venantum habitus, cothurnus. Res nota, ne a sentibus et sili- cibus laederentur crura. Versus ex Liuiio Andronico adumbratus: *Sed iam purpureo suras include cothurno*. cf. sup. Ecl. VII, 32. 338 *Agenoris vr-*

bem; a progenie Agenoris conditam, quem Graecorum mythi Phoenicum conditorem, ex Aegypto oriundum, et eius posteros Sidonis reges faciunt, non Tyri, quae multo serius et floruit et Graecis innotuit. Sidonii — *Tyron urbem ante annum Troianae cladis condiderunt*, Iustin. XVIII, 3. Noli itaque mirari, Sidonem, non Tyrum, Homero memorari. 339 *Sed fines Libyci* sunt, h. e. solum est Libyae pars; (fines saepe pro ipsa regione,) simulque *fines* pro incolis, Libybus, dixit, qui erant populus indomitus, asper et ferox. Nam ad Libyes, non ad Phoenices, hoc spectat: *genus i. b.* Mox *imperium regit* exquisitius quam tenet, habet.

Germanum fugiens. Longa est iniuria, longae
 Ambages. Sed summa sequar fastigia rerum.
 Huic coniux Sychaeus erat, ditissimus agri
 Phoenicum, et magno miserae dilectus amore:
 Cui pater intactam dederat, primisque iugarat 345
 Ominibus. Sed regna Tyri germanus habebat
 Pygmalion, scelere ante alios inmanior omnis.
 Quos inter medius venit Furor. Ille Sychaeum
 Inpius ante aras, atque auri caecus amore,
 Clam ferro incautum superat, securus amorum 350
 Germanae: factumque diu celavit, et aegram,
 Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.

Ipse

341 — 344 In prosa esset: longa esset narratio; sed rem summam exponam. Etiam in talibus poeticam vim agnosce. *fastigia* sunt rerum capita. — Sychaeus ditissimus inter Phoenices agris s. agrorum possessione. *miserae dilectus*, τῇ σκετλίᾳ, pro *a misera*, graece; et hoc pro *ab ea*, ornate. misere autem, vel valde, eum amabar. 345 *Intactam*, Homericum κρηιδίην ἀλοχον pulchre expressum, *primisque iugarat* Ominibus, h. e. nuptiis, pro quibus auspicia nuptialia dici solent; unde traxit *omina*. Propert. III, 19, 14 *Contineant no-*

bis omnia prima fidem pro amore. *Pater* autem Reulus, ex poetae narratione v. 621. 346 *Germanus*, int. Didonis, non Sichaei. Rem etiam Iustinus exposuit, etsi paullo aliter lib. XVIII, 4 sq. *Quos inter*, int. Sichaeum et Pygmalionem. *Furor* quanto potentius quam inimicitia! — 350 *Securus amorum* g. nil curans; ne ea quidem cogitatione a scelere reuocatus, quod sorori, quae misere coniugem amabat, summos luctus crearet. VII, 303 *optato conduntur Tiberidis alueo Securi pelagi atque mei*. Mox *malus* ad fraudem ac dolum spectat.

E c

353 —

Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
 Coniugis; ora modis adtollens pallida miris,
 Crudelis aras traiectaue pectora ferro 355
 Nudauit; caecumque domus scelus omne retexit.
 Tum celerare fugam patriaue excedere suadet,
 Auxiliumque viae veteres tellure recludit
 Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
 His commota fugam Dido sociosque parabat. 360
 Conueniunt, quibus aut odium crudele tyranni
 Aut metus acer erat: naus, quae forte paratae,
 Conripiunt, onerantque auro. Portantur auari
 Pygmalionis opes pelago. Dux femina facti.
 Deuenere locos, ubi nunc ingentia cernes 365
 Moenia surgentemque nouae Carthaginis arcem:

Merca-

353—56 *Inhumati* c. auget rei atrocitatem et somnii narrati probabilitatem epitheton hoc, si memineris, insepultos, nisi humentur, quieti reddi non posse. In verbis ante oculos habuit notum Lucretianum: *simulacra modis pallentia miris*, h. e. miro modo pallida. — *Crudeles aras*, h. e. scelus ad aras in se commissum, *traiectaque pectora ferro*, h. e. caedem suam, *Nudauit*, cum clam facta esset, manifestam fecit; nam *nudare* exquisitè pro retegere, recludere, monstrare. Hinc

caecum scelus, occultum, *domus*, a fratre in sororis marito commissum. conf. Ouid. Ep. VII, 113. 361 *Odium crudele*, μῖσος ἀπηνής, proprie quale est immanis animi. *metus* autem *acer*, δεινός, vehemens, proprie de animo exasperato. 364 In *Pygmalionis opes* vis et acumen inest; scilicet quas ille animo et spe iam praeceperat. 366 Sane Didonem arx Byrsa tamquam propriam conditricem habuit; urbem enim ipsam iam illa aduentante stetisse probabile fit. At hic

Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
 Taurino quantum possent circumdare tergo.
 Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
 Quoue tenetis iter? Quaerenti talibus ille 370
 Suspirans, imoque trahens a pectore vocem:
 O Dea, si prima repetens ab origine pergam,
 Et vacet annalis nostrorum audire laborum;
 Ante diem clauso componet vesper Olympo.
 Nos Troia antiqua, si vestras forte per auris 375

Troiae

hic nolim ita argutari: *Arx Carthagini* est Carthago. Sic Ἰλίσ ἀργαῖ. — 367 Deuenere — et mercati sunt solum, Byrsam, h. e. locum, in quo Byrsam arcem condiderunt, seu *Byfram* verius; vt post Scaligerum ad Euf. Chron. multi docuerunt. Sed recte βόειον βύρσαν, fabulam, a Graecis haud dubie ortam, poeta sequitur. In *taurinum tergum* prouide vulgare *corium* euitat. Mox in *Qui tandem* interrogationis vim auget particula, et desiderium sciscitantis intentius inde elucescit. 371 Βαρυσευλάχων Homer., vt Iliad. α, 364 et saepe alibi. 372 — 374 Si ego fata nostra ordine exponere (*repetens pergam* pro si repetam), et tu

ea audire velles, dies nos deficeret. Quam ornate singula! Homerus minus sobrie Odys. γ, 113 sqq. : et ξ, 196 annos pro die ponit. In *annalium* nomine argutatur Macrobi. III Sat. 2 et post eum alii. Grauius est vocabulum quam historia, narratio, adeoque magis epicum. *Coelum clauditur* modo nubibus obductis, modo tenebris noctis praetentis, vt h. l. Nec huc trahenda *porta coeli* Georg. III, 261. *Vesper componet diem* non, quasi mortuum et sepultum; sed quoniam quieti se reddere videtur Sol occidens. — 375 — 7 *Troia antiqua*, epitheton cum dilectu positum; tanto clarior vrbis fama esse debet, quo antiquior

Ee 2

tiquior

Troiae nomen iit, diuersa per aequora vectos
 Forte sua Libycis tempestas adpulit oris.
 Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste Penates
 Classe veho mecum, fama super aethera notus.
 Italiam quaero patriam, genus ab Ioue summo. 380
 Bis denis Phrygium conscendi nauibus aequor,
 Matre Dea monstrante viam, data fata secutus;

Vix

tiquior illa est. *si per a.* iit, variat vulgare: si peruenit ad aures v. — *diuersa aequora*, simpl. alia via quam qua iter parabamus; ex illis: Οἱ καὶ ἐῖμενοι, ἄλλην ὁδὸν, ἄλλα κέλευθα ἤλθομεν. *tempestas appulit*, δεῦρο πέλασε κῦμα. *forte sua*, casu, qualem tempestas afferre solet. Habuit in his, quam sequeretur, poeta orationem Vlyssis ad Polyphemum Odys. 1, 259 sqq. 378 *Penates*. vid. lib. II, 293. *pius* est religiosus: quoniam omnia ad deorum oracula executus est. Itaque *castum* dixit Horat. C. S. 42. 380 Fabulam poeta sequitur, qua Dardanus a Corytho Tyrrheno genus ducere ferebatur, cum Corythus Samothracicus in eum esset translatus similitudine nominis. v. Aen. VII, 205 sqq.: 240 sqq.: VIII, 134

sq.: adde III, 167. 8: VII, 122 *Hic domus, haec patria est*: II, 620 *tutum patrio te limine sistam*. Hactenus Italia est Aeneae patria; et hactenus *genus petit*, h. e. stirpem et originem generis a Ioue ducti, quatenus Dardanus, Iouis filius ex Electra, et generis auctor, ex Italia oriundus est. conf. III, 94 sqq. — 381 *Phrygium aequor*, litori Troadis seu Phrygiae minoris praetentum. *conscendi aequor nauibus* doctius dictum, pro vulgari: *conscendere naues*. Qui enim *in altum* euehitur, is et *aequor conscendere* dici potest. 382 *Matre dea m. v.* ex Aen. II, 589 sqq. est dilucidandum. *data fata*, monstrata tum per auspicia tum per oracula III, 95 sqq.: 163 sqq.: 375 sq.

In 383

Vix septem conuolsae vndis Euroque superfluit.
 Ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,
 Europa atque Asia pulsus. Nec plura querentem 385
 Passa Venus medio sic interfata dolore est:
 Quisquis es, haud, credo, inuisus coelestibus auras
 Vitales carpis, Tyriam qui adueneris urbem.
 Perge modo, atque hinc te reginae ad limina perfer.
 Namque tibi reduces socios classemque relata 390
 Nuntio, et in tutum versis Aquilonibus actam:
 Ni frustra augurium vani docuere parentes.
 Adspice bis senos laetantis agmine cynos,

Aethe-

In 383-5 observa magnificam dictionem ex verborum dilectu. *ignotus* est in terra ignota, inter homines, quibus ignotus est. — 385 Eum interpellauit, *non passa querentem*, pro non passa queri plura, ἔδ' εἰς κλαίειν (Iliad. η, 427). — 387. 388 Ornate. O carum te superis, cum Carthaginem delatus sis! Expressit autem illud, quod aliquoties apud Homerum: ἔ γὰρ οἶω Οὐ σε θεῶν ἀέκῃ τι γενέσθαι τε τραφέναι τε, ut Odyss. γ, 27. *vitales auras* ex antiquo sermone habet, v. c. apud Lucret. III, 406 et al. 390 *Classsem relata*, reductam, reducem. *versis aquilonibus*, h. e. ventis simpliciter.

Mox *vani* ad ornatum egregie. *Vanus*, non modo qui pollicetur, quae praestare nequit, sed et qui profitetur vel falsam vel inanem doctrinam. 393-399 Duodecim naues cum Antheo, Sergesto, Cloanthoque seruatas mox videbimus. Has totidem olores innuunt, quos ab aquila modo agitados et dispersos hoste abacto ludibundos plaudentesque terram aduolare ostendit Venus. *turbabat* eleganter pro agitabat, insequabatur. *aperto coelo* alii fereno, ego malim pro libero, peruiro volantibus. Quae sequuntur, varie accipiuntur et accipi possunt. Mihi simplicissimum

E e 3

videtur,

Aetheria quos lapsa plaga Iouis ales aperto
 Turbabat coelo: nunc terras ordine longo 395
 Aut capere aut captas iam despectare videntur.
 Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
 Et coetu cinxere polum, cantusque dedere:
 Haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum
 Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo. 400
 Perge modo, et, qua te ducit via, dirige gressum.

Dixit,

videtur, cygnos intelligere a litore vel maris vel fluminis in terram euolantes; eosque partim iam *capere terram*, confedissee in terra, partim ex aere deorsum in terram ferri eique tam propinquos esse, ut iam *capta* terra et occupata ab ipsis videri possit. Atque hoc melius cum versu, qui respondet, 400 conuenit: *aut portum tenet* (hoc erat, *terras capere, occupare*) *aut pleno subit ostia velo* (*despectare*). *stridentibus alis* exquisitius quam clangentibus. *coetu cinxere polum*, agmine euolant, quasi exultantes. *polum* pro coelo, aere; in hunc alis sublatis ludunt volando in orbem, ut solent, vel gyrum. Cur autem augurio e cygnis utatur poeta, praestat hoc

unum monere, quod Veneri sacra auis cygnus est, et quod *Cygnus in auguriis nautis gratissimus ales*: *Hunc optant semper, quia nunquam mergitur undis*; laudat versus Seruius ex *Ὀρνιθογονίᾳ*, Macri scilicet Aemilii. (v. Brouckh. ad Tibull. p. 275 ex Isidoro XII, 7). — *Dissent autem olores et aquilae* auctore Plinio X, 74 l. 95: Athen. IX p. 393 *Δμάχεται δὲ (ὁ κύκνος) καὶ τῷ ἀετῷ, αὐτὸς μάχης μὴ προαγξάμενος*. Et hinc ap. Homerum in cygnorum anserumue gentem irruens aquila inducitur, egregio v. c. loco Il. ο, 690 sqq. — 399 *Pubes tuorum* dictum puto ut *turba tuorum*. *Ostia* docte, h. l. ut V, 281 *aditus portus*.

Dixit, et auertens rosea ceruice refulsit,
 Ambrosiaeque comae diuinum vertice odorem
 Spirauere: pedes vestis defluxit ad imos:
 Et vera incessu patuit dea. Ille, vbi matrem 405
 Adgnouit, tali fugientem est voce secutus:
 Quid natum toties, crudelis tu quoque, falsis
 Ludis imaginibus? cur dextrae iungere dextram
 Non datur, ac veras audire et reddere voces?
 Talibus incusat, gressumque ad moenia tendit. 410
 At Venus obscuro gradientis aere sepsit;
 Et multo nebulae circum dea fudit amictu:

Cernere

402 Obserua modum praesentiae diuinae testificandae ex more veterum. Digrediens dea numen specie diuina manifestum facit: ad hanc refer pulcherrimam ceruicem, comam odoratam, pallam ad talos demissam cum leui incessu. Si in *rosea ceruice* non tam Horatii I Carm. 13, 1 auctoritatem quam rationem desideras, aut puta *roseum* esse omnino suauem vel pulchrum, aut colorem floridum exprimi in tenera cute etiam candidissima pellucet. *Ambrosias comas*, ambrosia, deorum hoc vnguentum est, delibutas, ab Homero habet, II. 2, 529, ut statim *palla* Veneris vel ex illo

nota Iliad. ε, 315 πέπλοις φαεινὸν πτύγμα: et 338 Ἀμβροσίῃς διὰ πέπλῳ, ὃν οἱ Χάριτες κάμον αὐταί: habitum itaque deae declarat. *incessum* autem cogita leuem illum et volatui similem, columbarum instar, κατὰ ξύμην τινὰ ἀέριον καὶ δερμὴν ἀπαρσπόδιον, sec. Eustath. — 407 *Toties* v. Aen. II, 589. 408. 409 Cf. verba Vlyssis ad matrem inter umbras Odyss. λ, 209 sqq. — 412 Densa nebula circumfudit eos. Ab Homero cum hoc traxisse notum est, apud quem saepe occurrit; in primis compara Odyss. η, 14. 39-43, quem locum iam monstravit Macrob. V, 4, de Vlyse, quando Alcinoi regiam

E e 4

intrat;

Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Moliriue morani, aut veniendi poscere causas.

Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque reuisit 415

Laeta suas: vbi templum illi, centumque Sabaeo
Thure calent arae, fertisque recentibus halant.

Conripuere viam interea, qua semita monstrat.
Iamque adscendebant collem, qui plurimus vrbi
Inminet, aduersasque adspectat desuper arces. 420

Miratur

intrat; ad cuius exemplum totus Aeneae ad Carthaginem et Didonem aditus est expressus. adde Apollon. II, 210-214 et alios. Totum locum expressit Valer. Flacc. V, 400 sqq. — 413. 414 *Contingere*, malum inferre. *moliri moram* ponderosius quam facere, excitare. Est enim struere vel mouere poetis *moliri*. 415 Cf. ad v. 16. Versus ex Homero sed ornati-
us expressi Od. 9, 362 sq. Compara Hymn. in Vener. 58. 59 sqq. et Od. 4, 80. 81 sqq. de Minerva. At ex Virgilio Statius V Theb. 61 *Illa Paphon veterem centumque altaria linquens*. — Quod autem thuris et fertorum odores exhalantium tantum fit mentio, non victimarum caesarum, satis docte interpretes referunt ad mo-

rem sacrorum Veneris, quod arae nullus sanguis offundebatur, maxime Paphiae Veneri. vid. Tacit. Hist. II, 3. — *laeta* v. 416 accipe, quoniam gaudet Papho. *Sabaeo* vid. Georg. II, 117.

418 *Corripere viam* doctius quam *iter*, h. e. celeriter, raptim, facere, exigere; sic *corripere gressum*; doctius etiam V, 144 *corripuere campum currus*. — 419 *Qui plurimus vrbi imminet* ad magnitudinem refero montis sub ipsis vr-
bis moenibus accubantis. Pro *magno monte* poeta diceret *multum montem*, vt Georg. III, 52 *plurima ceruix*, longa et crassa. Ceterum poeta hoc sumsit ex topographia Carthagini-
nis. Tales enim colles asperos et difficiles in ipso aditu Isthmi, in quo Carthago

Miratur molem Aeneas, magalia quondam:
 Miratur portas, strepitumque, et strata viarum.
 Instant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
 Molirique arcem, et manibus subuoluere saxa:
 Pars optare locum tecto, et concludere fulco. 425
 Iura, magistratusque legunt, sanctumque senatum.
 Hic portus alii effodiunt: hic alta theatri
 Fundamenta locant alii, inmanisque columnas
 Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
 Qualis apes aestate noua per florea rura 430

Exercet

thago sita erat, describit Polyb. lib. I c. 46. 421
 Sic Vlysses Phaeacum urbem: θαύμαζεν δ' Ὀδυσσεὺς λιμένας καὶ νῆας εἴσας etc. Odyss. η, 43 sqq.; quem totum locum poeta ante oculos habuit. Magnum aedificii opus bene cum casis et tuguriis componitur. *Magalia* sunt agrestia aedificia statiuia; Idem nomen suburbia Carthaginis retinuerant. Mox *strepitus* declarat frequentiam hominum. — *strata viarum* doctius quam viae stratae. — 423-425 *Instant* operi Tyrii; vt plene extulit Silius II, 407 sqq. in loco hinc expresso. — *subuoluere* bene, vt declarer, in altum educi arcem. — *optare*, vt III, 109, est eligere h. l.

concludere fulco, fossam ducere, definire aedium situm ac locum fossa facta. Male de aratro cogitant. 426
Iura sunt iudicia, vsu solenni, adeoque h. l. ipsi iudices. Habentur igitur comitia creandis iudicibus, magistratibus et senatoribus. Ita equidem interpretor. 427-429 An theatri structuram Phoenicibus recte, atque adeo in ipso rerum initio, dederit, viderit poeta; Graecarum sane ciuitatum coloniis hoc accommodatius. Sed res praeclare ob oculos posita. Portus *cothon* dictus proprio nomine apud Liuium et al. v. Bochart. Chan. I, 24. 430-436
 Expressa ex Ge. IV, 163-69, vbi v. cf. Aen. VI. 707-9.

Ee 5

Prae-

Exercet sub sole labor; quum gentis adultos
 Educunt fetus, aut quum liquentia mella
 Stipant, et dulci distendunt nectare cellas:
 Aut onera adcipiunt venientum, aut agmine facto
 Ignauum fucos pecus a praesepibus arcent. 435
 Feruet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
 O fortunati, quorum iam moenia surgunt!
 Aeneas ait, et fastigia suspicit urbis.
 Infert se septus nebula (mirabile dictu)
 Per medios, miscetque viris; neque cernitur vlli. 440
 Lucus in vrbe fuit media, laetissimus umbrae,
 Quo primum, iactati vndis et turbine, Poeni
 Effodere loco signum, quod regia Iuno

Monstra-

Praeiuerat Homerus Il. β, 87-90. *sub sole*, per diem, interdiu, vt *sub die*, *sub nocte*, accipitur poetis: supra quoque Ecl. II, 13 *sole sub ardenti* nihil aliud est quam in sole. 437 Egre-
 gie ad affectum haec exclamatio! quid enim his rebus conspectis Aeneae per maria et terras erranti, vt nouam sedem quaereret, noua vrbe condita optabilius videri debuit! — 439. 440 Obserua, quomodo in singulis profaicam formam euitauerit; etiam ipso graecismo: *μίσ- γετοιν ἀνδρεσσιν*, immiscet se turbae, nec cernitur ab

vlllo, ὁδὲν ὁράτοιν. Confer tamen Homericam Odys. η, 37-42.

441 Templum in luco conditum, ex vetere more. 443-5 Signum, omen intelligam — *caput equi*. Sic: *atque* omen *clamore saluant*, Silius II, 411. Seruatum inde in numis Carthaginensium *equi caput*. Poetam agnosce in hoc, quod non simpliciter inuentum, sed a Iunone monstratum, obiectum fodientibus, narrat. Sic nam portendebatur (ex voc. *signum*), fore Poenos gentem bellicosam (conf. inf. III, 539) et *facilem victu*,

Monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello
 Egregiam, et facilem victu per saecula gentem. 445
 Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
 Condebat, donis opulentum et numine diuae:
 Aerea cui gradibus surgebant limina nexaeque
 Aere trabes: foribus cardo stridebat aenis.
 Hoc primum in luco noua res oblata timorem 450
 Leniit; hic primum Aeneas sperare salutem

Aufus,

visu, h. quae habitura esset victum facilem et expeditum, affluentem ex agrorum vbertate et cultu, in primis equis pascendis. — 446 *Templum donis opulentum et numine diuae.* dona non tam de donariis quam de vasis, utensilibus, totoque apparatu sacro int. *numen* cum Seruio accipio de simulacro deae ex auro aliaue pretiosa materia facto, quod τὸ *opulentum* postulare videtur (nec tamen sic *numen* est simulacrum, sed *numen diuae* pro *diua*, et haec ad simulacrum refertur). — 448. 449 Ad heroicorum temporum magnificentiam pertinet, quod omnia ex aere fecit. Vnam laudabo Alcinoi regiam Odyss. 4, 86 sqq. Homerus eandem elegantiam ad deorum sedem, Olympum,

transtulit. Quid? quod Romae talis magnificentia erat frequens, cuius adhuc in Pantheo vestigiaprehenduntur. Ornatissime autem singula extulit. Erant ei templo aereae fores: *Aerea gradibus surgebant limina* templo, h. erant fores aereae, ad quas adscendebatur gradibus. *Surgere* autem non modo aedificium sed et singulae partes dicuntur, quae in eo sunt, in primis editae et altae, h. l. fores. Sed quid est alterum: *nexae aere trabes surgebant?* *trabes* haud dubie sunt postes; *et nexas aere trabes* putamus dictos postes aeneis cardinibus iunctos. Hinc subiectum: cum cardine aereo et ipsas fores vel valuas aereas fuisse. *foribus cardo stridebat* (erat) *aenis*. Patet vel ex Claudiani

Aufus, et adflctis melius confidere rebus.
 Namque, sub ingenti lustrat dum singula templo
 Reginam opperiens, dum quae fortuna sit vrbi,
 Artificumque manus inter se operumque laborem
 Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas, (455
 Bellaque iam fama totum volgata per orbem,
 Atridas, Priamumque, et saeuum ambobus Achillem.
 Constatit; et lacrimans, Quis iam locus, inquit, Achate,
 Quae

diani imitatione XXXIII, 237 *ferrati postes; immensa-
 saque nectit claustra chalybs*, h. e. ex chalybe erant cardines immensarum valvarum. Quod autem toties materiam repetit, facit Homeri exemplo. cf. Burm. ad Ov. II Met. 107. — 452 *Afflictis melius confidere rebus*. de rebus a. explet Serv. et ceteri. Sed absolute sic poni magis poeticum. 455 *Artificum manus*, h. e. opera, et operum labores, opera affabre elaborata. *inter se*, dum varii generis et artificii opera comparat. Ea autem, quorum argumentum mox exponitur, aut depicta putanda sunt in pariete, Graecorum more, aut sculpta anaglypho opere in ipsis foribus. Debuit vero area in plures dispersita esse areolas, quae

singulae singula argumenta picturae capiebant. Commemorata ex iis mox septem, obseruatu etiam pictoribus digna: 1) pugna Troianorum et Achiuorum, varia fortuna. 2) Rhesi oppressi caedes. 3) Troilus fugiens. 4) matronarum Troianarum pompa peplum in templum Mineruae deportantium. 5) redemptio corporis Hectoris. 6) pugna Memnonis. 7) pugna Amazonum ad Troiam. 458 *Saeuum ambobus Achillem*, saeuus fuit in Priamum, Hectore caeso; in Agamemnonem saeuuit ira et peruicaci odio propter ereptam Briseidem: itaque saeuum omnino accipiam, exquisite pro infestum, iratum. (nam *saeuus* poetis de iracundo).

Quae regio in terris nostri non plena laboris? 460
 En Priamus. Sunt hic etiam sua praemia laudi:
 Sunt lacrimae rerum: et mentem mortalia tangunt.
 Solue metus. Feret haec aliquam tibi fama salutem.
 Sic ait, atque animum pictura pascit inani (465
 Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.
 Namque

460 *Nostri laboris*, h. e. famae de nostris calamitatibus. 461 *Laudi* pro virtute et rebus gestis, quae laudem merentur, ut saepe: scil. ex Homericis κλέος. Virtuti etiam hic honos suus habetur. 462 *Sunt etiam hic lacrimae*, h. miseratione, rerum; deflentur res, h. e. casus humani, sunt hic pectora, quae lacrimas impertiant casibus et calamitatibus aliorum. *et mentem mortalia tangunt*, et res humanae casusque, quibus iactari solent mortales, afficiunt hominum, qui has terras inhabitant, animos miseratione. Illud vero praeclarum, quod humanitatis cultum ex conspectis artis operibus colligit, ex eorumque argumento. Imitationem loci habes in Valer. Fl. lib. I, 723. 724. — 463 — 65 *Haec fama*, quod Troianorum calamitates in his ipsis terris in-

notuerunt, hoc nobis horum hominum animos reddet propitios. Sed cum maiore benevolentiae significatione ad Achatem amicum retulit: *tibi. inanem* appellat picturam epitheto ornans a natura artis, rerum imagines, non ipsas res, quocunque modo repraesentantis, petito. Ceterum in seqq. observa artificium poetae in descriptione rerum et h. l. quidem seu pictarum seu sculptarum, quando v. 474 tempestive transit ad eam orationis formam, qua res quasi ante oculos geri videntur, non pictae adspici. Mox *largoque humectat flumine vultum* ad nostri sermonis rationes non est exigendum. et *humectat* est exquisite pro irrigat; neque adeo *humectat* ieiunum putandum post *largo flumine*. Tum *multa gemens*, πολλά στενάζων. Habuisse autem inter Graecos

Namque videbat, vti bellantes Pergama circum
 Hac fugerent Graii, premeret Troiana iuventus:
 Hac Phryges; instaret curru cristatus Achilles.
 Nec procul hinc Rhesi niueis tentoria velis
 Adgnoscat lacrimans; primo quae prodita somno 470
 Tydides multa vastabat caede cruentus:
 Ardentisque auertit equos in castra, prius quam
 Pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.

Parte

cos videtur poeta, quos in hoc loco sequeretur. Apud Aristot. enim Poet. c. 13 inter agnitionum genera in tragoedia etiam est ex Dicaeogenis Tragicis Κυπρίοις, qui ἰδὼν τὴν γραφὴν ἐκλαυσεν — ὅθεν ἀνεγνωρίσθη. 466 — 68 Respicit potissimum pugnam Patroclo occiso factam, cum versus castra fugerent Achiui insequentibus Troianis et instante Hectore, Il. 6, quo facto die sequenti Achilles novis a Thetide acceptis armis prodit et Troianos fugat, Hectorem occidit Il. 7. Cum adeo Rhesus mox sequatur, noluisse poeta temporum ordinem servare dicendus est. Cum v. 467 bene comparant Il. 8, 14 Τὰς μὲν ὀρινομένους, τὰς δὲ κλονέοντας ἔπισθεν et Il. 6, 7. In cristatus v. 468

Seruius vim quaerit; sed, ut ab ceteris armis, ita a galea et crista saepe petunt epitheta poetae. Sic κορυθαίολος Ἐκτωρ. 469 — 473 De Rheso Il. κ, 433 sqq.: 470 sqq. tentoria primo somno prodita, h. e. Thraces in tentoriis cubantes. Pulchre autem somno tributum τὸ prode-re, quod per somnum factum. Diomedem sine Vlyse nominare, liberum erat poetae. niueis tentoria velis dixit poeta deserto priscae aetatis more. Erant enim Achiuorum et Troianorum κλισίαι, tuguria potius, stipitibus, vimine et aggere terrae munita. ardentes equos acres dixit; ut equidem arbitror, si loquendi usum audias. auertit est abigit, exquisite; non intercipit. 472 — 473 Fatale hoc fuisse siue Rheso

Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
 Infelix puer, atque impar congressus Achilli, 475
 Fertur equis, curruque haeret resupinus inani,
 Lora tenens tamen: huic ceruixque comaeque tra-
 Per terram, et versa puluis inscribitur hasta. (hantur
 Interea ad templum non aequae Palladis ibant
 Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant 480
 Suppliciter tristes, et tunicae pectora palmis:
 Diua solo fixos oculos auersa tenebat.

Ter

so siue Troianis, si equi
 gustassent herbam et aquam
 Scamandri, Homerus non
 habet; vt ex poetae lectio-
 ne promptum cuique esse
 potest; neque is, quem
 Euripidem non esse nu-
 per post alios euicit Valke-
 naerius, V.C., auctor Rhesi.
 Nam v. 600-4 vix eo re-
 ferre possis. At memorat
 eam fabulam Eustath. et
 Schol. ad κ , 435, qui Pin-
 darum auctorem laudat;
 nec non Serv. 474 Con-
 gressus hic Priami filius,
 Troilus, cum Achille, iam
 ante Iliadis tempora. Vul-
 nere aduerso accepto ex-
 ciderat curru pedibus in-
 ter lora impeditis, vt su-
 pina ceruice traheretur.
armis amissis: int. cli-
 peum. Nam hastam tene-
 bat, sed inuersam, vt adeo
 per terram tracta ea ful-

cos faceret. 479 - 482
 Ex Iliad. ζ , 269-312, vbi
 Heleno monente Hector
 ad urbem regressus Hecu-
 bam ad Mineruae tem-
 plum in acropoli Troia-
 narum matronarum (*Iliadum*) pompam ducere, do-
 nariiue loco deae peplum
 egregie elaboratum conse-
 crare iubet, vt Diomedis
 impetum illa reprimeret.
Interea non ad tempus
 posse referri videtur; sed
 inter cetera tabularum ar-
 gumenta, in alia area, ec-
 ce, occurrit hoc, quod —
non aequa, iniqua, Troia-
 nis infensa, irata Pallas.
Diua solo f. o. a. tenebat.
 Homer. l. c. v. 311. "Ὡς
 ἔφατ' εὐχομένη, ἀνένευε δὲ
 Πάλλας Ἀθήνη. Sed in Vir-
 gilio suauior rei imago
 esse videtur, *auersa facies*
oculis in terram fixis, quam
tenens

Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros,
 Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
 Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo:
 Vt spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici, (485
 Tendentemque manus Priamum conspexit inermis.
 Se quoque principibus permixtum adgnouit Achiuis,
 Eoasque

renuens caput. Peplum autem illud aut deae signo iniiciebatur pro amictu, aut tantum ad genua apponebatur, ut ap. Homerum l. c.; et sic Athenis in Panathenaeis Mineruae; Iunoni Olympiae et sic porro.

483 - 87 Nouum argumentum seu anaglypho, ut arbitror, seu pictorio opere expressum: *redditio corporis Hectoris*, ex Iliad. ω. Bene vel ad artis rationem: *raptauerat*; nam hoc antecesserat, et corpus lacerum et foedatum immanem eam contumeliam vel in tali opere arguere poterat. Expressum autem putetur Achillis tentorium, ipse Achilles sedens, *supplex ei factus Priamus* (vide Il. ω, 478 sqq.) et diuinum illud: Μνήσαι πατρός σεῖο — iam iam fari incipiens; in

conspectu, adducta a Priamo redimendi corporis pretia: ἀπερῆσαι ἄποινα (— χρυσὸν δὲ τέσσας ἔφερε δέκα πάντα τάλαντα (232). vnde v. 484 *auro corpus v. A.*) adstant ex alia parte *spolia*, h. e. arma, quibus caesum Hectorum spoliauerat victor, *currus*, cui illigatum eum raptauerat, et *ipsum corpus amici* sc. Hectoris, ex curru supinum, pulueri incumbens, quod quoque die orto ter circa Patrocli tumulum ductare solebat Achilles. v. Il. ω, 14 sqq. — 487 *Manus inermes* noli inertem putare ornatum. Nam eo spectat, quod intrauerat hostilia castra supplex ad genua Hectoris procubiturus. 488 Cum Achiuis *permixtum* proelio, προμάχοις मिχθέντα, seu pugnantem, Aeneam saepe ap. Homer. inuenias, in primis Il. ε et υ.

Eoasque acies, et nigri Memnonis arma.
 Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis 490
 Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet
 Aurea subnectens exsertae cingula mammae,
 Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.

Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,
 Dum stupet, obtutuque haeret defixus in vno; 495
 Regina ad templum, forma pulcherrima, Dido
 Incessit, magna iuuenum stipante caterua.

Qualis

489 Agnouit Memnonem pugnans, quod autem *nigrum* appellat et *Eoas acies* memorat, id eo pertinet, quod, quandoquidem auxilia ex terris Troadi ab oriente sitis, quae forte tum sub Assyriorum ditione erant, Aurorae ille filius diluxit, et, re in maius aucta, Indos et Aethiopes adduxisse fabulose dicitur.

490 - 93 De Amazonibus auxilium Illo ferentibus v. Quintum Smyrn. libro I. *peltae lunatae* proprie Amazonum fuere. *subnectens cingula mammae* exquisitius quam *s. mammam cingulo*. Laeva scilicet papilla erat nudata. Nota omnia. Induxerunt autem Amazonas in belli Troiani historiam poetae,

qui post Homerum scripsere, quia celeberrimae erant in antiqua historia Amazonum impressiones in Asiam minorem factae, in primis in Phrygiam et Lydiam; quarum una in Priami tempora incidit, v. Il. γ, 189. De reliquis loca classica apud Strabonem sunt. *ardet*, furit, fortiter pugnat, *mediis in millibus*, doctius quam in turba vel acie. — *audetque viris c. virgo* ex Homérico — *Ἀμαζόνων ἀντιανέρας* Il. ζ, 186: γ, 189 natum videri, notarunt iam alii. Totus hic de Amazonibus locus est pulcherrimus.

494 sqq. Cum hac oeconomia rerum cf. laudatum locum Odyss. η, 133 sqq. *videntur Aeneae iung.*, h. ab Aenea.

Qualis in Eurotae ripis, aut per iuga Cynthi
 Exercet Diana choros; quam mille secutae
 Hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa phare-
 tram 500

Fert humero, gradiensque deas supereminet omnis:
 Latonae tacitum pertentant gaudia pectus.

Talis erat Dido, talem se laeta ferebat

Per medios, instans operi regnisque futuris.

Tum foribus diuae, media testudine templi, 505

Septa armis, folioque alte subnixa, refedit.

Iura dabat legesque viris: operumque laborem

Partibus

498 Comparatio splendida Didonis cum Diana, quam tractauit poeta post Homerum Od. 3, 101 sqq. *Qualis* pro qualiter, quomodo, quo habitu, ut saepe occurrit. Dianae cultus praecipuus Lacedaemone et in Delo insula: quod vel hic locus docet. *Exercet choros* pro ducit, instituit. *pharetram fert humero* bene adiecit, quoniam humeris tenus exstat dea inter ceteras. Decus potenter admodum declarauit tacita laetitia matris Latonae. 504 Urbem condendam praeclare opus regnumque futurum appellat. 505. 506 *Media testudine templi*, h. e. medio templo, latino usu,

quatenus intra fores confederat; cum omnia dicantur *media*, quae sunt post principia. *septa armis*, armatis, satellitibus; quod vulgare est monitu; ut et hoc: *iura legesque dare* nihil esse aliud quam *ius dicere*. In templis autem senatum cogi, tribunalia poni, notus Romanorum mos, ad quem poeta hoc refinxit. *folio alte subnixa refedit* ornate: erant autem throni excelsi, ideoque pedibus subiecta scabella. 507 Opus aedificationis *partiebatur* inter ciues suos vel de sententia vel sorte. *sorte trahebat opus* doctius, quam trahere sortem, *ducere*, ad assignandum opus; forte

Partibus aequabat iustis, aut sorte trahebat:
 Quum subito Aeneas concursu adcedere magno
 Anthea Sergestumque videt, fortemque Cloanthum,
 Teucrorumque alios: ater quos aequore turbo (510
 Dispulerat, penitusque alias auexerat oras.
 Obstupuit simul ipse, simul percussus Achates
 Laetitiaque metuque; auidi coniungere dextras
 Ardebant: sed res animos incognita turbat. 515
 Dissimulant; et nube caua speculantur amicti,
 Quae fortuna viris; classem quo litore linquant;
 Quid veniant. Cunctis nam lecti nauibus ibant,
 Orantes veniam, et templum clamore petebant.

Postquam introgressi, et coram data copia fandi;
 Maxumus Ilioneus placido sic pectore coepit: (520
 O Regina, nouam cui condere Iuppiter urbem,

Iustitia-

forte tracta opus assigna-
 re. — Mox *concurfus* aut
 cum plurium concursatio-
 ne, aut simpl. cursus, ac-
 cursus. 510 Cf. sup. 220
 sq. 516 *Dissimulant*, pro
 vulgari: reprimunt se, con-
 tinent se, quo minus pro-
 rumpant. 519 *Orantes*
veniam simpl. propitiam
 et beneuolam voluntatem,
 vt ne escendere ac litus
 tenere prohiberentur. Sci-
 licet, vt sequens oratio v.
 525 sqq. ad intelligendum
 expedita sit, cogitandum,
 naues illas in litus, quod
 raro adiri solebat, reiectas

pro praedatoriis, ἀρσιμαίς,
 fuisse habitas. Accurrunt
 itaque Poeni, prohibent
 Troianos escendere, sin
 faciant, igni naues com-
 burere velle minantur.

521 *Maximus I.*, sc. na-
 tu; vt 654 *natarum maxi-*
ma absolute. Nisi vniuerse
 est: princeps inter ipsos,
 et auctoritate eminens. Ita
 simpliciter alibi Aen. III,
 107 *Maximus vnde pater*
— Teucrus. — *placido pecto-*
re, h. placide, placida et
 leni oratione. 522 sqq.
 Oratio egregie ad consi-
 lium et ad affectum di-

Ff 2

centis

Iustitiaque dedit gentis frenare superbas,
 Troes te miseri, ventis maria omnia vecti,
 Oramus: prohibe infandos a nauibus ignis; 525
 Parce pio generi, et propius res adspice nostras.
 Non nos aut ferro Libycos populare Penates
 Venimus, aut raptas ad litora vertere praedas:
 Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
 Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt, 530

Terra

centis audientisque comparata; cum qua non sine fructu compares alteram ad Latinum R. habitam Aen. VII, 213 sqq. Praeclarum hoc: *nouam cui condere I. urbem* — graue ad humanitatis officia argumentum apud Didonem. Similiter expende reliqua. — 523 *gentes superbas*, int. Afros, non Pœnos. *iustitiam* ad totum mitiorem vitae cultum *legesque ac iura data* refer, quibus feritatem eorum mitigauit. — 525. 526 *Infandos ignes*, qui aduersus fas iusque gentium inferuntur. *pium genus*, Troiani h. l., qui nullam iniuriam, nullum nefas, commiserant, praedas agendo. *propius adspice res nostras*, accuratius inspicere: sc. deprecatur iudicium de se ex primo rerum adspectu for-

tunaeque specie, postulatque a regina, vt accuratius sibi, qui sint, exponi patiatur. 527 Non se ad depraedandas incolarum terras ac sedes venisse ait. — 528 *Vertere praedas* exquisite pro auertere, abigere. 529 *Ea vis*, audacia, vt alias. eadem mox *superbia*, insolentia. 530 Ex Enniano: *Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant*, expressum esse, iam Seruio notatum et Macrobio VI, 1, elegantiore vtique oratione. Porro v. 530-33 repetuntur III, 163 sq. *Est locus* h. l. pro regione. Non hic locum habet grammatica subtilitas. Quod autem *Hesperiam* pro Italia dicit, maiorem habet antiquitatis auctoritatem. Quod Graecum nomen inter Tyrios memoret, super hoc argu-

Terra antiqua, potens armis, atque vberè glebae:
Oenotri coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.

Huc cursus fuit.

Quum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion 535
In vada caeca tulit, penitusque procacibus Austris
Perque vndas, superante falo, perque inuia saxa
Dispulit. Huc pauci vestris ad nauimus oris.

Quod genus hoc hominum, quaeue hunc tam bar-
bara morem

Permittit patria? hospitio prohibemur arenae. 540

Bella

argutari in poeta epico ne-
fas. 531 *Terra antiqua*,
a prima inde hominum
memoria habitata, adeo-
que non ignobilis et ob-
scura; *potens armis atque*
vberè glebae, incolarum
fortitudine et soli vberta-
te excellens. ἔθας ἀγέρης.
Nobilissimus inter veteres
versus. *Oenotri* Pelasgi,
qui agrum in interiore
Italiae inferioris litore oc-
cupauerant. *minores* pro-
prie nati, Virgilius ad
posteriores vel seriores trans-
ferre solet, ut v. 733 et
al. *gentem* autem doctius
posuit pro *terra* Homérico
more, δῆμος Φαιήκων pro in-
sula. 535 — 538 *Subito*
fluctu, repentina tempesta-
te commota, *adsurgens*, ut
mare assurgit fluctibus, cum

proprie *fluctus adsurgant*
in mari. *Orion* dictus om-
nino pro tempestatibus
ac procellis, quales fere
eius ortu vel occasu exo-
riri solent. *in vada caeca*
vid. v. 110. — *procacibus*
Austris, ornate ventorum
procelloforum vi, a tem-
pestate victos nos, partim
per altum, partim inter
scopulos penitus nos dis-
iecit. *procaces austri*, ven-
ti vehementes: Horatio
proterui, Gr. ἀσελγείς. *su-
perante falo*, victa a ma-
ris ac procellarum vi na-
vigantum arte et labore.
Ita sup. *vicit hiems*, et inf.
II, 311 *Vulcano superan-
te*. — *ad nauimus*, appuli-
mus, ut poetae solent.
— 540 *Hospitio p. arenae*,
ornate, pro a litore p., ab
E f 3 escensu

Bella cient, primaque vetant consistere terra.
 Si genus humanum et mortalia temnitis arma;
 At sperate deos memores fandi atque nefandi.
 Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter,
 Nec pietate fuit; nec bello maior et armis. 545
 Quem si fata virum seruant, si vescitur aura
 Aetheria, neque adhuc crudelibus occubat umbris;
 Non metus, officio nec te certasse priorem
 Poeniteat. Sunt et Siculis regionibus vrbes,
 Arma-

escensu in litus; mox *primam terram* dixit. 542 Agnosce poetici sermonis indolem; pro abstracto: si *humanitatem*, humanitatis iura et officia, et vindictam iniuriae, quam humana ira exigere a vobis potest, (haec enim sunt *mortalia arma*) pro nihilo ducitis; saltem illud reputate, deos esse iusti iniustique inspectores iniuriaeque adeo ultores; θεῶν δ' ὑποδείσατε μῆνιν Od. β, 66. In *sperate* inest notio τῆς metuere, quod frequens est Graecis Latinisque poetis. 544 *Iustior pietate*, ut vulgo iungi video, durissimum. Praestat interpungere: Quo *iustior alter*, *Nec p.*, h. e. Quo nec alter iustior, nec maior fuit pietate, bello et armis. Ἀμφοτέρων, βασιλεύς

τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητῆς, de Agamemnone Il. γ, 179. 546. 547 *Vesci aura* antiquum est, et ex Lucretio notum, pro *frui*. *occubat umbris*, exquisite secundum illam formam: *occumbere morti* lib. II, 62. A tautologia hos duos versus si liberatum is, ratio in hoc quaerenda, quod ea maxime notio dilucidius exponitur, quae rei summam continet, et cui adeo animus maxime immoratur seu deliberatione seu animi affectu. cf. v. 555 et 556. Ante oculos habuit poeta illa: Εἶπε ἔτι ζῶει, καὶ ὄρε' φάος ἡελίοιο. εἰ δ' ἤδη τέθνηκε, καὶ εἰν αἶδαο δόμοισιν — Od. υ, 207: ξ, 44 et al. 548 Lectio verior est: *ne te c.* Non metuendum est, ne te poeniteat aliquando beneficiis

Armaque, Troianoque a sanguine clarus Acestes. 550
 Quassatam ventis liceat subducere classẽm,
 Et filuis aptare trabes, et stringere remos.
 Si datur Italiam, fociis et rege recepto,
 Tendere: vt Italiam laeti Latiumque petamus.
 Sin absumta salus, et te, pater optume Teucrum, 555
 Pontus habet Libyae, nec spes iam restat Iuli:
 At freta Sicaniae saltem, sedesque paratas,
 Vnde huc aduecti, regemque petamus Acesten.
 Talibus Ilioneus. Cuncti simul ore fremebant
 Dardanidae. 560

Tum breuiter Dido, voltum demissa, profatur:

Soluite

neficiis nos prouocasse.
 Ita mox legendum v. 550
Armaque. De *Acesta* conf.
 sup. 195. Eiusdem vrbs
Aegesta intelligenda. 551
Subducere classẽm, ἐρύειν
 ἡπειρόν δὲ Homero. vulgo
 κατέλκειν. κατὰγειν. 552
 In filuis trabes aptare na-
 vibus, et incidere arbores,
 quae pro remis sint, h. e.
 naues reficere. Mox *rex*
 pro duce, vt saepe. 554
 Vt I. p. docte omisso, ex
 Graecorum more, *rogamus*,
liceat nobis per te, o regi-
na, I. p. Nam, si continua-
 res: *aptare t. et stringere*
remos, eo consilio, vt I. p.
prosaicum foret: similiter
 v. 557. 8. 555. 6 Sin

absumta salus, sin periimus,
 siquidem is periit, in quo
 res nostrae positae sunt,
 vna cum Iulo; — *spes Iuli*
 pulchre pro Iulo. 557
 Siciliam iterum petere li-
 ceat. 559 *Fremitus* h. l.
 ac murmur ad sensum com-
 motis hominum animis
 indicat. Simplicius Ho-
 mericum: "Ενθ' ἄλλοι μὲν
 πάντες ἐπευφύμησαν Ἀχαιοί.
 561 *Vultu demisso* et
breuiter fatur Dido. Adde
 haec ad 496 sqq. et obser-
 va, quā arte poeta descrip-
 tionem faciat; et vide
 quid adhuc desit, vt Dido-
 nem vnice studio tuo dig-
 nam habeas. Iam in ipsa
 oratione pudor cum dig-
 nitate,

Soluite corde metum, Teucri: secludite curas.
 Res dura, et regni novitas me talia cogunt
 Moliri, et late finis custode tueri. (565)
 Quis genus Aeneadam, quis Troiae nesciat urbem,
 Virtutesque virosque, aut tanti incendia belli?
 Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni:
 Nec tam auersus equos Tyria Sol iungit ab vrbe.
 Seu vos Hesperiam magnam, Saturniaque arua,
 Siue Erycis fines, regemque optatis Acesten; 570
 Auxilio tutos dimittam, opibusque iuuabo.

Vultis

nitare, prudentia cum summa humanitate maxime elucescunt. 562. 563 *Secludite curas*: exquisitius quam excludere, eiicere, deponere, sollicitudinem ac metum. *Res dura*, quod vulgo: res durae, dura rerum conditio, quae cogit aliquid vel inuitos facere (*moliri*) — mox *custos* pro viris in custodia finium et praesidio locatis. 566 Possis sane per *virtutes virorum* exponere. Sed proprie tamen vtrumque vim habet suam; nec amplectar facile ieiunam figuram hendiadyein. *virtutes* res praeclarae, fortiter gestae. — 567. 568 Non adeo *obtusa pectora*, h. e. stupida ingenia, habemus, non tam barbari sumus, ut Troia-

norum res praeclare gestas et fata ignoremus. *Nec tam auersus equos Tyriae sol iungit ab vrbe*, h. e. nec tam remotas a sole terras incolimus. id quod tandem ad eandem sententiam redit, quatenus *frigus* ad animi stuporem adeoque ad feritatem et immanitatem transfertur, et remotiores a solis orbita terrae pati id creduntur. 569 *Hesperiam magnam*, simpl. potentem. Aliiter Graecia magna dicitur. *Eryx*. vid. V, 759. 571 *Auxilio tutos*, quod in prosa: rebus necessariis instructos, munitos. Pedestris esset oratio, si acciperes: *dimittam tutos* cum *auxilio*. Mox *statuo* exquisite pro condo: ut *ιδρύω*.

Vultis et his mecum pariter confidere regnis?
 Urbem quam statuo, vestra est. Subducite naues.
 Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
 Atque utinam rex ipse, Noto compulsus eodem, 575
 Adforet Aeneas! equidem per litora certos
 Dimittam, et Libyae lustrare extrema iubebo;
 Si quibus eiectus filius aut urbibus errat.

His animum adrecti dictis, et fortis Achates,
 Et pater Aeneas, iamdudum erumpere nubem 580
 Ardebant. Prior Aeneam compellat Achates:
 Nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
 Omnia tuta vides: classem, sociosque receptos.
 Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
 Submersum: dictis respondent cetera matris. 585
 Vix ea fatus erat, quum circumfusa repente
 Scindit se nubes, et in aethera purgat apertum.
 Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit,
 Os humerosque deo similis: namque ipsa decoram
 Caesa-

575 *Compulsus*, non co-
 actus; hoc tenue esset; sed
 huc depulsus, delatus: —
 mox *certos* exquisite, qui-
 bus fides haberi possit, *Di-*
mittam, in diuersas partes
 mittam. 582 *Animo sen-*
tentia surgit, ad eam for-
 mam, qua *stare, sedere, in-*
sidere dicitur. 584 *Unus*
Orontes. v. 113 sqq. 585
Sup. 390 sqq. 586 *ὅπῳ*
πάν ἐλεγετο ἕπος, ὅτε. *Odyss.*
η, 11. 587 *Purgat* se,

soluitur, extenuatur nebu-
 la (καὶ τότε δὴ ἔ' αὐτοῖς
 πάλιν χύτο (non λύτο)
 θέσφατος ἀέρος. *Od.* η, 143)
aetherem apertum, ut aer
 purus — redderetur, et *cla-*
ra lux, remota nebula, et
refulsit pro vulgari: appa-
 ruit, nihil amplius. 589
Humeros, int. latos ac to-
 rosos, herois vel dei, v. c.
Mercurii vel *Martis*, qui
 corporis robur viriumque
 efficaciam declarant; quod
 Ff 5 appa-

Caesariem nato genetrix, lumenque iuventae 590
Purpureum, et laetos oculis adflarat honores.

Quale

apparet in statuis veterum. Locus insignis est Valerii Fl. II, 491, ubi Hefione Herculi: me eripe — namque potes, neque enim tam lata videbam Pectora, Neptunus muros cum iungeret astris; nec tales humeros pharetramque gerebat Apollo. Ceterum locus effictus ad Homericam formam Odyss. ζ, 229 — 235 et (nisi huc iidem tralati) ψ, 156 — 162, ubi Vlyssi Minerua simile decus divinum impertit. os humerosque deo similis tantum ornatus exprimunt formam augustam et diuinam, quam Homerus simplicius: θῆκε — Μείζονά τ' εἰσιδέειν καὶ πένονα. conf. Odyss. π, 174 sq. 590 Ipsa decoram caesariem nato genetrix — adflarat, non quasi comas eius breuiores in promissiores mutarit; sed comae eius adflavit, diuinitus affudit, decus; effecit, ut similis esset comae promissae Apollinis vel Bacchi, qui in vulgus notabiles caesarie sua. — lumen iuventae purpureum ornate pro iuuenta eximia

et pulchra. *lumen* est nitor; nitor autem iuventae proprie tribuitur. *purpureus* pro pulcher, notum. vid. ad Horat. IV Carm. I, 10, qui idem III, 3, 11. 12 ad diuinam formam retulit, quos inter Augustus recumbens purpureo bibit ore nectar. Iuventam autem cum caesarie iunxit. Tibull. I, 4, 37 Solis aeterna est Phoebus Bacchoque iuventas, Nam (f. Ac) decet intonsus crinis utrumque deum. 591 Laetos oculis adflarat honores: fecit, ut inesset oculis desiderabilis aliqua venustas, gratia, χάρις καὶ ἰμερος. Primum honores dixit pro honore; honos autem pro pulchritudine; res nota. laetos ad oculorum fulgorem, qualis in lucido iuventae et pulchritudinis flore esse solet, referes; nam laeta poetis proprie lux, nitor. adflarat, quod Homerus dixit, ἀπέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις et — κακκεφαλῆς χεύεν πολὺ κάλλος Ἀθήνη. adflare hoc sensu ductum videtur inde, quod contactus

Quale manus addunt ebori decus, aut vbi flauo
 Argentum Pariusue lapis circumdatur auro.
 Tum sic reginam adloquitur, cunctisque repente
 Inprouisus ait: Coram, quem quaeritis, adsum 595
 Troius Aeneas, Libycis ereptus ab vndis.
 O sola infandos Troiae miserata labores,
 Quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
 Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,
 Vrbe, domo, socias. Grates persolvere dignas 600
 Non opis est nostrae, Dido, nec quidquid vbique est
 Gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
 Di tibi, si qua pios respectant numina, si quid
 Vsquam iustitiae est, et mens sibi conscia recti, (605
 Praemia digna ferant. Quae te tam laeta tulerunt
 Saecula?

tactus hoc genus est, pa-
 rum sub sensum cadens;
 itaque et vates et poetae
afflari dicuntur, quippe
contacti, percussi. Ita et
fulmen afflare dicitur.

v. 592. 3 Comparatio re-
 ferenda ad Aeneam *nube*
circumfusus, quod *clara*
in luce refulsit, vt opus
 vel ornamentum ebur-
 neum, argentum vel mar-
 moreum auro inclusum,
 aurea ora ambiente. conf.
 Aen. X, 135 sq. et Ho-
 mer. l. c. Sane Homeri ae-
 tate aliquid eximii orna-
 tus habebant haec multo
 magis quam Virgilii aeue.

— 595 sq. Praeclara et af-
 fectus plena oratio. *reli-*
quias Danaum, a Danais
 relictos; passiuè, vt aiunt;
 stragi Troianorum caedi-
 que ab Achiuis perpetra-
 tae superstites. — *exhaustos*,
 attritos, consumptos, vexa-
 tos. — *socias*, de conatu,
 recipere vis. 603 Ante
 oculos fuit Vlyssis ad Nau-
 sicaam oratio pulchrarum
 sententiarum plena, vbi
 Odyss. 2, 180 Σοὶ δὲ θεοὶ
 τόσα δοῖεν, ὅσα φρεσὶ σῆσι
 μενοινᾶς etc. 605 Felix
 hominum aetas, in qua te
 tam generosam feminam
 nasci contigit! *laeta* sunt
 fausta,

Saecula? qui tanti talem genuere parentes?
 In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
 Lustrabunt conuexa, polus dum sidera pascet; (bunt:
 Semper honos, nomenque tuum, laudesque mane-
 Quae me cumque vocant terrae. Sic fatus, amicum
 Ilionea petit dextra, laeuaque Serestum: (610
 Post alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.

Obstupuit primo adspectu Sidonia Dido;
 Casu deinde viri tanto. Et sic ore locuta est:
 Quis te, nate dea, per tanta pericula casus 615

Insequi-

fausta, felicia s. Compara
 l. c. Odyss. 3, 154 — 57.
 De forma laudandi hac v.
 Ouid. IV Met. 322 sqq.
 et ibi Burm. 607 — 610
 Quod Tibullus I, 4, 65
 nude: *dum roborata tellus —
 uehet*, hoc ornatus extu-
 lit Virgilius: donec um-
 brae silvarum *conuexa* mon-
 tium, h. e. latera et ambi-
 tus, obscurabunt, et orna-
 tius *lustrabunt*, umbra pro
 flexu solis procedente et
 circumagente se. *polus*
pascere sidera dici potest,
 pro sidera pasci in polo,
 quatenus stellae errare et
 vagari per coelum viden-
 tur. Et Callimachum ex-
 pressum esse a nostro, iam
 ab aliis est notatum in
 Del. 176 — *Τείρεσιν, ἡνίκα
 πλεῖστα κατ' ἡέρα βυκολέον-
 ται*. Cum tamen Lucre-

tianum I, 232 *unde aether
 sidera pascit?* et alia loca
 multo magis videri pos-
 sint poetae animo infedis-
 se, Seruianam interpreta-
 tionem non spernas, ut
 ad philosophorum opinio-
 nem referas, qua astra ma-
 rinis terrenisque humori-
 bus in vapores attenuatis
 (*ἀπορροήσις*) ali putaban-
 tur, vid. Cerdam et l. l. ab
 Burm.; quemadmodum iris
 imbibere imbres. v. ad Ti-
 bull. I, 4, 44. 609. 610
 Quocunque abiero, bene-
 ficii accepti memor ero.
 — 610. 12 Laetus et gra-
 tus beneuolentiae et ami-
 citiae affectus in his versi-
 bus obs. — *casus* est fortu-
 na, ut statim v. sq. 613
 Respexit h. l. Silius II,
 412 sqq.

Insequitur? quae vis inmanibus adplicat oris?
 Tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae
 Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam?
 Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
 Finibus expulsum patriis, noua regna petentem 620
 Auxilio Beli. Genitor dum Belus optimam
 Vastabat Cyprum, et victor ditione tenebat.
 Tempore iam ex illo casus mihi cognitus urbis
 Troianae, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
 Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat, 625
 Seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.
 Quare agite, o tectis, iuuenes, succedite nostris.

Me

616 *Immanibus oris* Libyae, cuius immanes et feri incolae, siue etiam horridae et asperae incultaeque terrae, ipsa litora intempestuosa *applicat*, ita fert, ut nauem applicueris; ut v. 377 *appulit*. 617. 18 Secundum versus Il. β, 820. 821. Sic Nympharum partus ad fluminum ripas collocant plerumque poetae. 619-626 Teucer a patre Telamone non admissus (cf. Horat. I, 7, 21), cum Cyprum petiisset, accessisse ad Belum, Sidonis ac Tyri regem, putandus est, ut, cum ab eo copiae in Cypro haberentur, harum auxilio aduer-

sus incolas insulae vreretur, quos in noua sibi sede paranda in hac insula alienos et infestos experiebatur. — *Optimam C.* dixit, quam in prosa *opulentam*, et *laude ferebat* pro efferre laudibus. *reges Pelasgi* pro Achiuorum ducibus: etiam hoc licentius et feriorum poetarum graecorum exemplo; nam Homero Pelasgi diuersus ab Achiuis sunt populus — *Teucros*, Troianos; ab his originem ducere videri volebat Teucer; propter maternum genus, ut recte Serv. Erat enim ex Hesione Laomedontis filia natus, quam Tela-

Me quoque per multos similis fortuna labores
 Iactatam hac demum voluit consistere terra.
 Non ignara mali miseris succurrere disco. 630
 Sic memorat. Simul Aenean in regia ducit
 Tecta: simul diuom templis indicit honorem.
 Nec minus interea fociis ad litora mittit
 Viginti tauros, magnorum horrentia centum
 Terga suum, pinguis centum cum matribus agnos
 Munera, laetitiamque dei. (635

At

Telamon a sodali Hercule muneris loco acceperat. v. Sophocl. Ai. 1319 sqq. — 630 Nobilissimus versus; grauiissima sententia; cuius, cum v. 628. 629 vi percepta, si adolescentem non voluptate gestire videas, nae illum a poetae lectione statim abigas, suadeo. Sensus: ipsa *ἀπειρόνοχος*, ipsa tot aduersa experta, animum habeo pronum ad succurrendum aliis, qui et ipsi fortuna aduersa iactantur. *disco*, teneo, noui. 632 *Simul diuum templis indicit honorem*. Si de supplicatione diis propter felicitatem Aeneae hospitis aduentum decreta cum Serv. et aliis intelligimus, a more antiqui seculi recedere dicendus est poeta et de-

flectere ad suae aetatis vitam. Nam, vt ex toto Homero satis constat, heroicis temporibus, hospitis aduentu in domo statim sacrum fit, caeditur victima et ex ea epulo sacro hospes excipitur. 634 *Horrentia* fetis seu pilis, et *terga suum* pro suibus. In toto loco ante oculos poeta habuit Odyss. 9, 59 sqq. 636 *Munera laetitiamque dei* alii iungunt, vt vinum munus, et *γένοϋς Διονύσου, χάριμα Βάκχης* dictum sit; atque hoc puto leniorem orationem efficere. At alii cum Heinio *munera* cum superioribus iungunt: *mittit — munera*, simul cum his *laetitiam dei*, h. e. vinum laetificum. Nolim quidem sensu abundare; dure tamen

et

At domus interior regali splendida luxu
 Instruitur, mediisque parant conuiuia testis.
 Arte laboratae vestes, ostroque superbo:
 Ingens argentum mensis, caelataque in auro 640
 Fortia facta patrum, series longissima rerum,
 Per tot ducta viros antiquae ab origine gentis.

Aeneas (neque enim patrius consistere mentem
 Passus amor) rapidum ad nauis praemittit Achaten,
 Ascanio ferat haec; ipsumque ad moenia ducat. 645
 Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
 Munera praeterea, Iliacis erepta ruinis,
 Ferre iubet; pallam signis auroque rigentem,

Et

et lyrica potius audacia mihi ita dictum videtur *laetitia dei, laetitia Bacchi*. Aliter quoque γένος βοτρυών, ἀμπέλκ. Aliter etiam infra: *Adsit laetitiae Bacchus dator*; v. 734. Ex quo Silius *Bacchi dona* duxisse videtur. 637 Iam Catullus dixerat LXI, 46 — *quacunque opulenta recessit Regia* — *Tota domus gaudet regali splendida gaza*. cf. reliqua. — *luxu* praeclare pro apparatu regali. — 639 Breuitatis, utpote in narratione, et poeticae elegantiae studium omissionem verbi peperit: *sunt*, vel *instruuntur*. — int. autem vestes stragulas purpureas magna cum arte

textas. *Ostrum superbum*, splendidum; inf. 697 et 700 *aulaea superba* et *ostrum stratum*. 640 *Vasa* magna argentea et aurea, eaque caelata factis maiorum Didonis. *Caelata*, utpote in poeta, simpliciter accipe de opere glyptico et sculptorio, etiam anaglypho. 645 *Ferat*, nuntiet omnia haec, quae accidissent. In v. sequ. τὸ stat pro est, vulgari verbo. *cari patris*, φίλος πατρός, h. l. pro amantis. 647–656 Apud Homerum munera fere ξείνῃα hospitibus aduenis dantur ab iis, qui excipiunt. Hoc loco iubet Aeneas apportare e nauibus, quae

Et circumtextum croceo velamen acantho,
 Ornatus Argivae Helenae: quos illa Mycenis, 650
 Pergama quum peteret, inconcessosque Hymenaeos,
 Extulerat, matris Ledaе mirabile donum.
 Praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,

Maxuma

quae Didoni donet. — *palla signis auroque rigens*, intextis rerum vel hominum formis ex auro. Laudant Pindari Isthm. VI, 58. 59 — Οἰνοδόκον φιάλαν χρυσῷ πεφρικυῖαν. Sed hoc illustraret *pateram aureis signis horrentem*, h. e. asperam signis exstantibus. Sed *rigent vestes* durae, plenae ac densae auro. Aen. XI, 72 *Tunc geminas vestes auroque ostroque rigentes Extulit Aeneas*: quas Dido — *tenui telas discreuerat auro. rigentes togas* ex nostro duxit Claudian. I, 205. *Et c. c. velamen acantho*, praetextum acanthi foliis, vestis oram ambientibus. De *acantho*, *branca ursina*, vel capitulorum in columnis ornatu nobili herba, v. ad Ecl. III, 45, ubi in poculis ansae acantho circumlitae, ut apud Ouid. Met. XIV, 701 crateris os. *croceum*, quod eius genus est; nam vulgare est flore albo. Calpur-

nus Ecl. IV, 68 *rutilum* dixit, ubi Tityrum *cantantem rutilo spargebat acantho Nais*. Et similiter puto *Sidonium* Statius in loco ex nostro expresso III Silv. I, 37, 8 *Hic tibi* (Hercules) *Sidonio celsum paluinar acantho* (h. e. cui intextus sit ex purpura acanthus) *Texitur, et signis crescit torus asper eburnis*. Homérico vero more v. 650 — 52 commendatur *velamen* illud, h. e. pepulum. Abstulerat autem cum Helena (Ἀργεῖην Ἑλένην latiore sensu, etsi Spartanam iam Homerus appellauerat) Paris multas vestes et ornamenta, *κειμήλια*, quae ipsa cum Helena repetebant Achiui. v. Il. γ, 70 et al. 653 *Habes sceptrum*, h. e. hastam vel scipionem, insignis puellae regiae, ut omnino hominum genere vel honore insignium. Sic apud Eurip. Troad. 150. Hecuba Σκῆπτρον Πριάμῃ διερεῖ-
 δομένον

Maxuma natarum Priami, colloque monile (655)
Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam.
Haec celerans, iter ad naus tendebat Achates.

At Cytherea nouas artis, noua pectore versat
Confilia: vt faciem mutatus et ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem. 660

Quippe

δομῆρα choros se celebrasse dicit. *Ilione* e Priami filia-
bus fuit. 655 Coronam
intelligo duplici materia,
h. e. diadema, nam de eo
agitur, aureum, gemmis
distinctum, quo in monu-
mentis, in primis Etruf-
corum, saepe deas orna-
tas videas, Ov. Met. XIII,
704 *Dant pateram, cla-
ramque auro gemmisque co-
ronam.* neque aliter dic-
tum, quam ad Virgilii imi-
tationem (sententia ta-
men ex Homero expressa
Il. x, 470. ἡ Κηφισίαν δ',
ὅ γα etc.) apud Valer. Fl.
VIII, 235, vbi Venus Me-
deam ornat: *ipsa suam du-
plicem Cytherea coronam
Donat*; nam ipse Flaccus
se se interpretans subiicit:
*et arsuras alia cum virgi-
ne gemmas*; et paullo an-
tecesserat similis forma:
ipsa suas illi c. s. vestes I.

657 sqq. Viderunt iam
Germanus et Vrsinus, in
toto Veneris artificio et
machinatione Virgilium
ante oculos habuisse Apol-
lonium, quem cf. lib. III,
7 sqq.: inpr. 25 sq.: 112
sqq. 659. 660 *Donis fu-
rentem* vix nisi dure ad-
modum dicas; quamuis v.
713 *Expleri mentem ne-
quit ardescitque tuendo.*
Melius vt *donis incendat
reginam furentem*, amore
inter haec ipsa actam. —
ossibus implicet ignem, ex-
quisitiore forma, quam *ossa
implicit igni*, h. e. ipsis
ossibus ac medullis, vt de
amore loqui mos est, flam-
mas inferere, immittere,
insinuare: dictum, vt *in-
voluere omnia flammis, in-
cendio*; quoniam etiam in
vulgari oratione *flamma
inuoluit domum*.

Quippe domum timet ambiguum, Tyriosque bilin-
 Vrit atrox Iuno, et sub noctem cura recurfat. (guis;
 Ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:
 Nate, meae vires, mea magna potentia, solus,
 Nate, patris summi qui tela Typhoea temnis; 665
 Ad te confugio, et supplex tua numina posco.
 Irater ut Aeneas pelago tuus omnia circum
 Litora iactetur, odiis Iunonis iniquae,
 Nota tibi: et nostro doluisti saepe dolore.

Hunc

661. 662 *Domum ambi-*
guam puto pro stirpe, gen-
 te, dictam, et ad fraudu-
 lentum Pygmalionis inge-
 nium respici. Locus Aen.
 IV, 96. 97 aliter se habet.
 Recte itaque iungitur ip-
 sius adeo populi ingenium,
Tyriosque bilingues eodem
 sensu, h. e. fallaces. *Vrit*
Iuno, cogitatio de Iunonis
 in Aeneam odiis et consi-
 liis eam cruciat. *sub noc-*
tem: vesperi haec gerun-
 tur. v. inf. 726. 664-66
Meae vires, mea m. poten-
tia, splendide pro per
 quem ego valeo et potens
 sum. Petiere hinc alii, ut
 Statius I Silv. 2, 137 *tu,*
mea summa potestas; adde
 Ouid. V Met. 365: quod a
 poeta forte graeco Virgi-
 lius sumserat. Paullo ali-
 ter filii patrum *αἰέρος*, ro-

bur, dicuntur; unde et
 Tragici v. c. Eurip. Troad.
 570 Astyanax *Ἐκτορος ἱνις*.
 Amor, Iouis fulmina fran-
 gens aut calcans, elegans
 poetarum et artificum ve-
 terum lusus, suavi cum va-
 rietate expressus passim oc-
 currit, in primis in gem-
 mis, v. c. Mus. Flor. T. II,
 t. 16, 1. *tela Typhoea*, qui-
 bus Iupiter usus est in Ty-
 phoeum, εἰς Τυφώεα. — *tua*
numina posco, tuam opem
 et auxilium, quod per po-
 tentiam et numen declarat.
 — 667-672 *Nota tibi* sunt
 (ut Graeci pro: notum tibi
 est), quemadmodum Ae-
 neas fr. — Magna autem
 cum arte et cum dilectu
 singula orationis membra
 sunt efficta; ut illud: *fra-*
ter tuus.

Hunc Phoenissa tenet Dido, blandisque moratur 670
 Vocibus: et vereor, quo se Iunonia vertant
 Hospitia. Haud tanto cessabit cardine rerum.
 Quocirca capere ante dolis et cingere flamma
 Reginam meditor; ne quo se numine mutet:
 Sed magno Aeneae mecum teneatur amore. 675
 Qua facere id possis, nostram nunc adcipe mentem:
 Regius adcitu cari genitoris ad urbem
 Sidoniam puer ire parat; mea maxima cura;
 Dona ferens, pelago et flammis restantia Troiae.
 Hunc ego sopitum somno, super alta Cythera, 680

Aut

670 Adumbratum putant ex notis vers. Odyss. α, 55-58, ubi Ulysses similiter a Calypso retinetur. — 671. 672 Sollicita est Venus et metuit, ne hospitium hoc Aeneae in Iunonia vrbe ad eius exitium vertat (conf. IV, 96 etc.), Iunonis in Aeneam odiis. *tanto cardine rerum*, in articulo, ἀκμῇ, in tanto rerum momento, dum res summa agitur, illa sc. Iuno non cessabit, sed novas adversus Aeneam machinas parabit, quo eum perdat. — 673 Cingere flamma; ut X, 119 moenia cingere flammis. Sic flamma involuere, circumdare. h. l. amore, ut amore irretiti, illaqueati tenentur. ne quo se numine mutet: ne Iuno-

nis machinatione aliqua animus eius mutetur. 675 Non tam sensus: amet A. tanto amore, quanto ego eum amo; sed: amet A., quem ego amo, tueor, tanquam mater. In Servianis altera occurrit interpretatio: *mecum, per meos amores, me adniten- te*, h. e. per me. Aen. IV, 115 *Mecum erit iste labor*, h. e. apud me, fiet per me, meus erit. Silius VIII, 330 *mecum erit haec prorsus pietas*, h. e. aderit, inerit mihi. 677 *Ascanius designatur per regium puerum*, quatenus Rex Aeneas saepe dictus. *maxima cura*, h. e. amor, carus Veneri. — 679 Cf. 647. 680-88 *Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera* inf.

G g 2

lib.

Aut super Idalium, sacrata sede recondam:
 Ne qua scire dolos, mediusue occurrere possit.
 Tu faciem illius noctem non amplius vnam
 Falle dolo, et notos pueri puer indue voltus:
 Vt, quum te gremio adcipiet laetissima Dido, 685
 Regalis inter menfas laticemque Lyaeum,
 Quum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
 Occultum inspires ignem, fallasque veneno.
 Paret Amor dictis carae genetricis, et alas
 Exuit, et gressu gaudens incedit Iuli. 690

At

lib. X, 86. Cythera, τὰ Κύθηρα, insula ipsa, Laconicae obiecta, h. l. *alta*, tanquam insula, vel quatenus montosa est, hinc etiam *super*; *Idalium* τὸ Ἰδέλιον ὄρος in Cyprio; etsi et ipsa vrbs *Idalium*; quae paullo post 693 *Idalia*, Ἰδαλία χώρα, vt *Venus Idalia* dicta. Sed *super a. C.* est pro *in*. Sic ὑπὲρ v. c. φθίσθαι ὑπὲρ Λιβύης Orph. Arg. 141. *sacrata sede*, ἐν τεμένει. — *ne qua*, ratione ac via, *scire* pro rescire dictum. *medius occurrere*, in medio negotio: sup. 348 *Quos inter medius venit furor*. h. l. de eo, qui impedimentum affert. — *faciem falle*, mentire, simula, falsam exhibe. *facies* pro toto corpore et habitu.

cf. v. 658. *notos vultus*, ex more poetarum, pro vultu suo proprio. — *laticem Lyaeum* pro vulgari: latex Lyaei. Sed poetarum more pro deriuato adiectiuo *latex Lyaeius*, quod ipsum vix vsus ferret, ponitur. *inspires ignem*, nonne paullo durius hoc? et iungitur etiam noua rei imago: *fallasque veneno*, h. e. per fraudem venenum ei instilles. Quod autem hoc ita adstruit poeta, vt Didonem inter conuiuii hilaritatem, quae animum relaxat, amore inflammet, naturae humanae conuenienter comminiscitur. — 690. I Suauiter pro: formam Ascanii induit. *Gaudens* adiectum vt alias, *laetus paret*, h. e. lubens. — *quietem*

At Venus Ascanio placidam per membra quietem
 Inrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
 Idaliae lucos: vbi mollis amaracus illum
 Floribus et dulci adspirans complectitur vmbra.
 Iamque ibat dicto parens, et dona Cupido 695
 Regia portabat Tyriis, duce laetus Achate.
 Quum venit, aulaeis iam se regina superbis
 Aurea composuit sponda, mediamque locauit.

Iam pater Aeneas, et iam Troiana iuuentus
 Conueniunt, stratoque super discumbitur ostro. 700

Dant

quietem irrigat, vt somnum infundere, et, vulgatiore ratione, perfundere somno, irrigare membra quiete, habet ab antiquioribus poetis, Lucretio et Furio Antiante, ap. Macrobi. VI, 1. Et hi duxere ex Homeri- co ἐπὶ γλυκὺν ὕπνον ἔχουσιν. περὶ δ' ἀμβρόσιος κέχυντο ὕπνος. Nata autem loquendi forma ex notione humoris primum νοστή tum somno adiuncta; vnde ὕπνος. Ex eo ipso artificum ratio ducta, quod Somnus cornu defundit quietem vel somnia. fotum gremio ornatius quam positum. cf. 718 interdum gremio fouet. amaracus, sampfuchum vel maiora- na, quae inter coronarias est. v. Plin. XXI, 11 f. 35. 39. — in Cypro laudatissi-

um et odoratissimum ibid, c. 22 f. 93. et vt vmbra h. l. efficiat, luxuriantius ibi nasci debet. Suauiter autem singula in v. 693. 694. complectitur adspi- rans, adhalando odores, ἡδύπνεος. 695. 696 Duce laetus A. ornat pro ha- bens ducem. 697. 698 Aulaea sunt vestes stragu- lae; et subiicitur sponda. cf. v. 639: aliter Ge. III, 25. — se composuit pulchre pro confedit. — sponda aurea iungendum, ne sponda nu- de sit posita. Dicta exqui- sitius quam lectus. — me- diamque locauit, inter Ae- neam et falsum Iulum, in triclinio. 700 Strato ostro, super toro purpurea veste, stragula, strato. cf. 639.

Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris
Expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.

Quinquaginta intus famulae: quibus ordine longo
Cura penum struere, et flammis adolere penates.

Centum

701. 702 *Post discubitus*
hoc loco (etiam non semper, quod Intpp. volunt, ita veterum mos ferebat. v. Od. δ, 52 sq.: η, 172.) aqua affertur ad manus lauandas; afferuntur ad eas tergendas (non ad mensas integendas, ut quidam commentantur; hoc enim ut ne opus esset, mensas cum ipsis ferculis tolli mos erat) *χειρόμακτρα* laevia ac mollia (v. ad Georg. IV, 377) simulque instruitur mensa pane e canistris depromto et appposito. Apud Homerum panis (quippe crustae vel placentae nostrae similior) in canistris apponitur, ut Od. α, 147 et al.; quod pressius sequitur noster Aen. VIII, 180. 181. 703. 704 In interiore aedium parte erant feminae, quae *obsonia pararent* et *carnes coquerent*. Nam hoc est, iis curam fuisse, *struere penum* (cf. Gell. IV, 1), instruere et adornare edulia ac cibos. — *longo ordine,*

quoniam L. numero, (respexisse poeta putatur Od. η, 103 sq. de Alcinoi regia, cuius conuiuium expressit in seqq. ex Od. ζ, 57 sq.) — *et flammis adolere penates*, h. e. flammis in penetrali siue omnino in domo, ut VII, 71 *castis adolet tum alteria taedis* pro *taedas* in altari, exquisitiore ratione, ut passim alibi *adolere focos* et alia. Statius totum h. l. expressit, sed, ut solet, ad fastidium usque productis singulis rerum momentis, I Theb. 512 sqq., ubi — *adolere focos epulasque recentes Instaurare iubet. Adolere focos*, quamquam sententia ambigua, etiam expressit Silius XI, 278, qui et ipse locus ex nostro est adumbratus. In explicando voc. *adolere* nugantur Grammatici. Videtur *olere* ab initio omnino notionem augendi habuisse, sed substituisse tandem in vno rerum genere, quod incrementum habet continuum,

Centum aliae, totidemque pares aetate ministri, 705
 Qui dapibus mensas onerent, et pocula ponant.
 Nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
 Conuenere, toris iussi discumbere pictis.
 Mirantur dona Aeneae; mirantur Iulum,
 Flagrantesque dei voltus, simulataque verba, 710
 Pallamque, et pictum croceo velamen acantho.
 Praecipue infelix, pesti deuota futurae,
 Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo
 Phoenissa, et puero pariter donisque mouetur.
 Ille, vbi complexu Aeneae colloque pependit, 715

Et

tinuum, scilicet fumum
 flammae in fomite nutri-
 tae; vnde *adolere* est cre-
 mare; tum odoris ex cre-
 mata victimae carne vel
 thure; vnde *olere* est odo-
 rem emittere. 705. 6
 Ducentis aliis ministerium
 dapum et vini apponendi
 mandatum. *pares aetate*,
 int. iuuenes, pueros, ex
 more. Valer. Fl. II, 653
 loco hinc expresso: *cen-
 tumque pares* priinaeua *mi-
 nistri Corpora*. Cibus et
 potus ap. Homer. statim
 ab initio apponuntur; ma-
 iores calices ad libatio-
 nem faciendam ad finem
 coenae; vt et hic inf. 723.
 — 707. 708 *Per limina lae-*

ta, simpl. in domo. Mox
tori picti iterum sunt ves-
 tes stragulae. 710 *Fla-
 grantes dei vultus*. Arbi-
 tror *oculos fulgentes* indi-
 cari, vtpote Amoris: sae-
 pe ap. Ouidium *igne, ignis
 fulgore micantes*, item *fla-
 grantes oculi, flagrantia
 lumina amantum*. Mox *pic-
 tum* int. h. l. *circumtex-
 tum*, ex 649. 712-14
Pesti deuota futurae *δεῖνός*,
 pro amoris exitiabili desti-
 nata, eo amore iam con-
 tacta. Vis poet. a mox in
 eo, quod *mentem* addit, et
 quod *ardescit*, et quod
tuendo pro intuendo. Mox
mouetur cum dilectu plus
 quam *delectatur, tenetur*.

Et magnum falsi inpleuit genitoris amorem;
 Reginam petit. Haec oculis, haec pectore toto
 Haeret, et interdum gremio fouet, inscia Dido,
 Infidat quantus miserae deus. At memor ille
 Matris Acidaliae, paullatim abolere Sychaeum 720
 Incipit, et viuo tentat praeuertere amore
 Iam pridem resides animos desuetaque corda.
 Postquam prima quies epulis, mensaeque remotae;
 Crateras magnos statuunt, et vina coronant.

Fit

716 Desiderium patris ex absentia dixit *amorem magnum*, quem expleuit, satiauit, amplexu. 717 sq. *Haeret* in puero — *gremio fouet*, noli ex nostro sedendi more aestimare; nam Iulus iam tum pubescere debuit, si quidem ante septem annos patris ductu e Troia egressus est. Sed accumbentium situs animo repraesentandus est. *miserae pro sibi*, quanta cum vi! et tota poetae cogitatio egregie est inserta: *inscia D.* — *deus. Acidalia*, Venus ab Acidalio fonte, qui est in Orchomeno Boeotiae ciuitate, in quo se Gratiae lauant, quas Veneri constat esse sacratas. *Serv.* — *abolere Sychaeum*, h. e. Sichaei memoriam, desiderium, amorem — *praeuertere* exquili-

te pro simplici: occupare amore. Nam, quod occupamus, in eo simul praevertimus alios, ne occupent. *amore viuo*, vt *flamma viua*; opp. *resides animi*, animus ad amandum iners et qui desueuit amare. *Amor autem puber* h. l., vt in vet. signis apud Winckelm. G. d. K. p. 233.

723 *Postquam prima quies e.*, h. e. quamprimum epulandi finis erat factus. Nam *libatio* ad finem facta coenae, v. ad v. 705. VIII, 184 et 273. 279. 280. cf. sup. ad v. 216. 724 *Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσις καὶ ἐδιτύας ἔξ' ἔγον ἔντο, Κῆροι μὲν κρητῆρας ἐπεσέψαντο ποτοῖο, Νώμην δ' ἄρα πᾶσι* (quod quidem hic aliter v. 729) Il. α, 470. 471. Meminisse autem necesse est ex Homero, statui ad coenam maiora

Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant 725

Atria: dependent lychni laquearibus aureis

Incensi, et noctem flammis funalia vincunt.

Hic regina grauem gemmis auroque poposcit,

Inpleuitque mero pateram: quam Belus, et omnes

A Belo soliti. Tum facta silentia tectis: 730

Iuppiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur,

Hunc

maiora vasa, crateras, et minoribus poculis ex iis hausta vina distribui inter singulos conuiuas, apud Homerum quidem per praeconem ad singulos conuiuas accedentem, v. c. Od. 9, in Alcinoi conuiuio, quod Virgilius respexit. Sedebant enim conuiuae in soliiis parietem ambientibus, et vnicuique apponebatur mensa cum cibo. Iam *vina coronant* (h. e. pocula; si *κρητῆρας ἐπεσέψαντο ποτεῖο* expressum est) aliter quam de impletis vsque ad ora poculis intelligi nequit. Il. 9, 232, vbi de copia cibi potusque: *πίνοντες κρητῆρας ἐπισέψας οἶνοιο*. Alia breuitatis studio omitimus. De corollis certe cogitare heroici temporis mos non patitur, conf. Athen. I, 15. De sequiore vero aeuo non dubitatur, vt Georg. II, 528. De

loco III, 525 infra videbimus. 725 Comparant illud: *Μνηστῆρες δ' ὀμῶδυσαν ἅνδρα μέγαρα σκίοεντα*, Odyss. α, 365 et alibi repetitum. Lectissimis verbis vsus est noster, in primis in *volutant*. 726 sq. Continuatam in multam noctem coenam indicare vult poeta. Obserua et hic summum ornatum verborumque dignitatem in tenui. Non lucernas vel candelabra posuit, sed *lychnos*, *funalia*, h. e. funiculos cera illitos; h. e. facces. cf. Odyss. η, de regia Alcinoi, 100 sqq. 728 — 30 Etiam hinc sua duxit Statius l. c. 539 sqq. — *soliti*, sc. implere, h. e. qua vsi fuerant. A Belo autem Tyrriorum regum stirpem ducebant Graeci. v. Apollodor. II, 1. Ex nostro Silius I, 87 sq. 731 — 35 Preces inter libandum ad Iouem *ξένιον*, hospitem, *factae*.
Gg 5

Hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis
 Esse velis, nostrosque huius meminisse minores!
 Adsit laetitiae Bacchus dator, et bona Iuno!
 Et vos, o, coetum, Tyrii, celebrate fauentes! 735
 Dixit, et in mensam laticum libauit honorem,
 Primaque, libato, summo tenus adtigit ore.
 Tum Bitiae dedit increpitans. Ille inpiger haufit
 Spumantem pateram, et pleno se prouit auro.

Post

factae. — *hospitibus te dare iura*, praeesse, sub tutela eos habere; (non aliter vsus loquendi fert, quatenus *dare iura* simpliciter est imperare. Dicerem esse *qui hospitibus illatas iniurias vlcisceris*; sed, an *dare iura* pro ius reddere, vlcisci, dicatur, dubito). — Expressa autem illa Homericæ Odyss. η, 179 sqq. Adde Odyss. ν, 50 et plur. al. loca. Illud *nam* causam interponens Homericum esse satis constat. cf. Ernest. V. V. ad Odyss. μ, 320. *minores*, nepotes, sup. 532. — *Bacchus laetitiae dator*; Δῶρα Διονύου πολυγέθεος ap. Hesiod. Op. et D. 614: *bona Iuno*, propitia, χεῖρ, ἀγαθή. Inuocatur autem hic, vt patrum Tyriorum numen. — *coetum*, conuiuium; et *celebrare* pro interesse. 736-740

Laticum, laticis, *honorem*, h. e. vinum in deorum honorem ac cultum libatione effusum — *libato*, h. e. postquam libatum erat, vel libato laticum honore, alteri tradit poculum, vnde primo loco gustauerat regina, vt et ille libatione facta biberet; quod et is laetus lubensque facit. πρὸς πινεν illa et *dedit*, propinauit, *increpitans*, simpl. adhortans, inuitans, vt et ipse biberet; nil amplius. Sic et aliis in locis exponi potest. Obiurgandi hic nec locus, nec dignus vel reginae vel epici poetae persona talis sarcasmus: vt nec illud ex poetae mente fit, quod Didonis verecundiam in bibendo, Bitiae auuditatem, praedicant. Aliena haec a loco et consilio poetae omnia. Sed dicen-

Post alii proceres. Cithara crinitus Iopas 740

Personat aurata, docuit quae maxumus Atlas.

Hic canit errantem lunam, solisque labores;

Vnde

dicendum: quod poetae memorandum erat, eum cum decoro extulisse, in primis antiquorum temporum more, cum matres-familias vino non vterentur. — *Bitias* Punicum nomen, quod et alibi occurrit. — *pleno auro se proluit*, poculum vini plenum epotavit, quod tantum labris attigerat Dido; dictum putatur, ut *vino perfundi, maddere, tingui*, de ebriis; quae omnia notiora sunt. *Multa prolutus vappa* etiam Horat. I Serm. 5, 16. — 740 Ad Homeri imitationem, in primis Od. 9, 62 sq. Heroicis temporibus semper *ἄοιδος* conviviis, quae fere cum re divina erant coniuncta, aderat. cf. Quintil. I, 10, 10. — *crinitus*: proprius is citharoedorum habitus comam alere; forte Apollinis exemplo. Traduxisse tamen ex suis temporibus ad vetera videtur Virgilius. *personat ea, quae d. canit cithara*. Sic poetis *sonare*. Praeclare et hoc ad illorum temporum, qui-

bus omnis philosophia naturae qualicunque contemplatione continebatur, rationes, quod carminis argumentum ex cosmogonia et ex physicis petatum est. Quod autem Atlantem cantus magistrum facit, fabulam alicuius poetae Graeci exquisitiorem redolet, veluti quod Ecl. VI Silenus physica docebat. Atlanti vulgo tributa siderum notitia ac sphaerae inuentum. cf. Intpp. Ouid. IV Met. 631 etc. Idem inter primos philosophos recensetur a Diogene Laert. in prooem. Quamquam haec omnia ad solum astronomiae studium referri possunt. Cum Iopas Tyrius, nunc Poenus, citharoedus induendus esset a poeta, acute Atlantem e vicinis Mauretaniae montibus auctorem carminum, quae caneret, ei arcessiuit. *maximus Atlas*. Aen. VIII, 136 *maximus Atlas, — aetherios humero qui sustinet axes*. — 742-746 *Errantem lunam* pro lunae errores seu cursus.

Vnde hominum genus, et pecudes; vnde imber, et
ignes;

Arcturum, pluuiasque Hyadas, geminosque Triones:
Quid tantum Oceano properent se tingere so-
les 745

Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausu Tyrii, Troesque sequuntur.
Nec non et vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem;

Multa

curfus. *solis labores*, defectus eorumque causas. cf. Georg. II, 478. — *imber et ignes*, h. e. fulgura, ex nubium afflictu — *Arcturus* stella post caudam maioris Ursae, posita in signo Bootae, et *Hyades* stellae in fronte Tauri. *geminique Triones*: sunt Helice et Cynosura, Ursa maior et minor, *teriones*, h. e. boues, dictae (v. ad Georg. III, 381), quia ab antiquis hominibus sub bouum, iugo iunctorum, forma sidera haec comprehensa fuisse videntur; hinc iisdem, et interdum maiori Ursae soli (vt Od. e, 273), tributum nomen *μῆλα*, *plaustrum*; et hinc *Bootes*, qui deinde, Ursa-

rum formis et nominibus subiectis, *Arctophylax* dici coepit. Vfus etiam tulit hoc, vt septem in altero horum *terionum*, Ursa maiore, stellae clarissimae (cf. Cic. N. D. II, 41) *septentriones* appellarentur. 747 Vulgare est: *ingeminare plausum*; tum *ingeminare* absolute. Vt *ingeminat clamor*. Et sic *plausus ingeminat*. Tandem et is, qui plausum edit, *ingeminat plausu*. — 748 *Noctem sermone trahebat* doctius quam alterum: *sermonem trahere in noctem*. — *longum bibebat amorem*, imbibebat, quasi longo haustu. Metaphora per se frequens.

Multa super Priamo rogicans, super Hectore multa:
 Nunc, quibus Aurorae venisset filius armis: (750
 Nunc, quales Diomedis equi: nunc, quantus Achilles.
 Immo age, et a prima, dic, hospes, origine nobis
 Infidias, inquit, Danaum, casusque tuorum,
 Erroresque tuos. Nam te iam septima portat 755
 Omnibus errantem terris et fluctibus aestas.

751 In armis Memno-
 nis memorabile aliquid
 esse debuit; nam in altero
 membro: *Diomedis equi*;
 et iam sup. 489 *nigri*
Memnonis arma. Ornate
 autem haec: pro super
 Hectore, Memnone, Dio-
 mede et Achille. 753
A prima o. excidium Tro-
 iae a simulato inde Achi-

vorum reditu equoque fa-
 bricato. Male alii post
 Seruium: a raptu inde He-
 lenae. 755 Annorum
 numerum ex Teucro scire
 potuit. cf. 619 sq. Cete-
 rum cum Aeneae narra-
 tione nouus rerum ordo
 exfurgit, adeoque memo-
 rabilem interquiescendi
 locum subiicit.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS

LIBER SECVNDVS

ARGVMENTVM

Didonis voluntati morem gerens Aeneas, excidii Troiani seriem narrat; ea est huiusmodi: Graeci decimo belli Troiani anno attritis iam viribus, virtutisque diffidentes, ad dolum confugiunt: nocteque ea, quae urbis incendium antecessit, fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Troiano equo ligneo tantae magnitudinis, ut portis urbis recipi non posset, eius utero lectissimum quemque procerum includunt. Troiani partim fraude Sinonis impulsī, partim Laocoontis supplicio terri, diruta muri parte, equum in arce statuunt. Nocte intempesta Graeci a Tenedo profecti, per eam muri ruinam, qua equus erat introductus, urbem inuadunt. Sinon reſerato equi utero armatos emittit: omnia ferro flammisque foedantur. Aeneas interim ab Heſtore in somnis admonetur, ut sibi fuga consulat, deosque patrios incendio eripiat. Ille tamen honestam mortem turpi fugae praeferens, frustra in arma ruit: satis feliciter primus impetus succedit Troianis, donec Coroebi consilium secuti, sumtis Graecorum armis, suorum telis obruuntur. Interea Priami regia oppugnatur, Priamusque ipse a Pyrrho Achillis filio interficitur. Aeneas itaque, frustra tentatis omnibus, cum iam nihil spei reliquum esset, sacra Anchisae patri committit, eoque in humeros suos sublato, assumtisque Ascanio filio Creusaeque uxore, fugam arripit. Graeci a tergo insequuntur. In eo tumultu Creusam uxorem amittit: cuius quaerendae causa per totam urbem oberranti obuia fit uxoris Umbra, virumque mortis suae certiores facit: ipse ad socios reuertitur; quo iam magnus virorum mulierumque numerus confluxerat, eius auspiciū, quocunque terrarum abducere vellet, sequi paratus.

Conti-

Conticuere omnes, intentique ora tenebant:

Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:

Infandum, Regina, iubes renouare dolorem;

Troianas vt opes, et lamentabile regnum

Erue-

Hic et tertius liber Epifodius de Troiae excidio Aeneaeque erroribus complectuntur, quod praecclare poeta intexuit, quippe cum Aeneae fati in primis coniunctum et ad admirationem excitandam natura sua et magna inter homines fama eximie aptum. Quod autem Aeneae narrantis partes tradidit, in eo illud commodi affectus est poeta, vt et tota narratio habeat maiorem auctoritatem, magisque miserationem faciat, cum ab eo exponantur res, qui earum *pars magna* fuit ipse; Delectus porro rerum ita relictus erat poetae, vt proferre tantum ea liceret, quae vel mouent in primis vel ornatum admittunt; Tandem ipse audientium confessus post sollennes epulas et Didonis in Aenea haerentis vultus habet, quod legentis animum quodammodo afficiat. Noctem ipsam, iam prouectam, habere quoque, quod men-

tem teneat, putabat Trappius. Est hic liber inter perfectissimas operis partes ipsius poetae iudicio habitus; quippe quem cum quarto et sexto Augusto speciminis loco praelegerit. Quem autem ex antiquioribus poetis ante oculos habuerit Virgilius in excidio Troiae exponendo, disputatum est in altera editione, in Excursu ad huius libri princ., vbi suspicatus sum, eum Iliadem parua cum Euripidis tragoediis in primis expressisse.

I *Intenti ora tenebant*, ornate, erant intenti; habebant vultus et oculos intentos et conuersos in Aeneam. Mox v. 2 *altus* tantum ornat. Et erant tricliniales lecti magnificentiae causa alti; accedebant puluini. 3 Cf. Odyss. 1, 12 sqq. et 7, 241. 242; sed in Virgilio omnia ornatiora; vt v. 4 *ornate*, pro vt *regnum Troianum euerterint Achiui, eruerint et Troianas opes* dixit,

Eruerint Danaï: quaeque ipse miserrima vidi, 5
 Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
 Myrmidonum, Dolopumue, aut duri miles Vlixī
 Temperet a lacrimis! et iam nox humida coelo
 Praecipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
 Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros, 10
 Et breuiter Troiae supremum audire laborem;
 Quamquam animus meminisse horret, luctuque re-
 fugit;

Incipiam.

dixit, et *regno* adiecit epi-
 theton: *lamentabile*, quod
 lamentabile exitium ha-
 buit. Eadem expressit Sta-
 tius suo more Theb. V,
 28 sqq. 6 sq. Relucta-
 tur Aeneas narrationem-
 que principio deprecatur:
 nimium enim sibi animum
 iri commotum harum ca-
 lamitatum recordatione,
 quas ne Achiui quidem,
 cladis auctores, sine lacri-
 mis narraturi sint; noctem
 praeterea extremam (cf.
 Od. λ, 329 sqq.) vix ad-
 huc longam narrationem
 ferre — *quorum pars m.*
fui, quarum calamitatum
 magna pars me ipsum at-
 tingit, ad me spectat.
Myrmidones et *Dolopes* ad
 Achillem et Neoptoleum
 eius f. spectant. conf. inf.
 29. *durus* autem Vlysses,

vt *saevus* III, 273 (melius
 h. l. quam, si patiens). *mi-*
les V., h. e. Ithacensium
 aliquis. Mirum est, quod
 de Achaemenide (vide lib.
 III, 614) accepisse Asinium
 Pollionem memorant Ser-
 vius et Pomponius. Imi-
 tatus h. l. Silius II, 650
 sqq. 8. 9 Nox descen-
 dit in Oceanum, quasi
 cursu per coeli orbem
 medium facto. Inde et
 sidera cadunt, pro occi-
 dunt. conf. IV, 351. 352.
Suadent sidera cadentia
 somnum elegantius, quam,
 inuitant ad somnum. 11
Supremum laborem, cladem,
 ipsum urbis excidium. —
Mox refugit exquisite, ad
 formam aoristi pro prae-
 sente. Locum expressere
 alii, v. c. Seneca Agam.
 416 sqq.

Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi
 Ductores Danaum, tot iam labentibus annis,
 Instar montis equum diuina Palladis arte 15
 Aedificant, sectaque intexunt abiete costas.
 Votum pro reditu simulant. Ea fama vagatur.
 Huc delecta virum fortiti corpora furtim
 Includunt caeco lateri, penitusque cauernas
 Ingentis vterumque armato milite conplent. 20
 Est

13 *Fatis repulsi*: quoniam fatale erat, non nisi post nouem annos Troiam capi. v. ll. β, 313 sqq. — 15 *Instar montis*, ad montis magnitudinem, breuiter magnam imaginem rei animo obiecit, statim ab initio. *Palladis arte*, ὑποδημοσύνησι. — τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ. Od. 9, 493. *intexunt costas abiete secta*, h. e. trabibus abiegnis, tantum ad declarationem vltiorem τῆς *aedificant* spectat. *intexunt* simpl. est *texunt*. *Texere* autem de trabibus iunctis et in fabrica e ligno, in primis nauium, frequens est. cf. inf. 112. 17 Sparferant famam, equum hunc Palladi esse positum, votis pro reditu susceptis. Hoc, vt poeta, extulit. Seruius *votum* pro participio habet, id est vouisse pro re-

ditu. Ibidem: *Accius in Deiphobo inscriptum dicit: Mineruae donum armipotentis Danai abeuntes dicant*. Quod hic ex voto equus dicatus dicitur, non repugnat iis, qui ad Palladem placandam exstructum dicunt, Quint. XII, 38. 370. In idem etiam consentit Virgil. infra v. 162 sq. 18-20 Ductores Danaum *fortiti*, fortitione facta, *includunt huc caeco lateri*, h. e. in latus, h. e. corpus equi occultum, in quo occulti latere poterant, *delecta virorum corpora* exquisite, pro viros *delectos*; hoc idem declaratiue exornauit in iis, quae subiicit: *penitusque c. — conplent*. Ornate omnia, pro equo huic includunt delectos viros. Fuerunt autem Vlyssis praecipuae ea in re partes. vid.

H h

Odyss.

Est in conspectu Tenedos, notissima fama
 Insula, diues opum, Priami dum regna manebant;
 Nunc tantum sinus, et statio male fida carinis;
 Huc se prouecti deserto in litore condunt.
 Nos abiisse rati, et vento petiisse Mycenae. 25
 Ergo omnis longo soluit se Teucra luctu:
 Panduntur portae. Iuuat ire, et Dorica castra,

Deser-

Odyss. 9, 494 ἤγεσθαι *fecit, ut duceretur in arcem.* Et sic ceteri, ut Quintus XII, 22 sqq., apud quem Calchas vates primus fraudis auctor est, modum et rationem fraudis Vlyssae subiiciente, at ap. Tryphiod. 44 sqq. Helenus Troia profugus. Tandem obseruisse non poeniteat, quam ornate poeta equum extulerit eiusque notionem quam mirifice variauerit; ut *cauernam, uterum, latebras, curuam compagibus aluum*, et sic porro. 21-23 *Tenedos* insula, olim *Leucophrys*, agro Troiano praetensa, XL stadiis a continente aberat. *diues opum* propter incolarum diuitias; nisi ad templum maxime Apollinis Sminthei respicit, quod in insula erat, Iliad. α, 38. Eodem, quod *notissimam* (*fama poetice ornat*) vocat, per-

tinere puto. Nunc tantum *sinus et st.*, h. e. ea vastities in insula facta, ut ea hoc vno nota sit, quod *naues* tempestate iactatae in litorum recessu, quem *sinum* appellat, *stationem*, etsi *parum tutam*, habeant. Eodem mox *desertum litus*, quo condunt se Achiui. 25-30 *Mycenas* exquisitius quam Graeciam. *vento, vento secundo. omnis Teucra*, sc. gens, ait Serv.; omnes utique Troiani: malim de regione accipere. Sic Dardania, v. c. 282, pro ipsis Teucris. — *soluit se luctu* exquisitius quam soluere, deponere, finire luctum. *soluere* autem de *luctu* dictum, quoniam dolor, tristitia, moeror, congelare, contrahere, adstringere, vincire, dicuntur. *Dorica castra*. Habet hoc a ferioribus poetis. Homerus Achaeos, Argi-

Desertosque videre locos, litusque relictum.
 Hic Dolopum manus, hic saeuus tendebat Achilles:
 Classibus hic locus: hic acie certare solebant. 30
 Pars stupet innuptae donum exitiale Mineruae,
 Et molem mirantur equi: primusque Thymoetes
 Duci intra muros hortatur, et arce locari;
 Siue dolo, seu iam Troiae sic fata ferebant.

At

Argiuos vel Danaos, memorat. *Dorum* nullae fore opes praecipuae, nisi postquam cum Heraclidis in Peloponnesum descenderant LXXX annis post Troiam captam. — Porro obserua poeticum ornatum v. 27. 28, pro castra deserta et relictæ. Homerus etiam hoc addit, castris ab ipsis fuisse ignem subiectum, Odyss. 9, 501. Sequitur id Quintus Cal. XII, 331 et 30, Tryphiod. v. 138. 207 sqq. et ceteri. — *classibus*, h. e. nauibus in terram subductis. conf. Fabrett. ad tab. Iliac. pag. 323. *Dolopum* v. ad v. 7. Sequitur autem poeta eos, quos Eustathius memorat Dolopes Myrmidonibus Achillis accensos credidisse. v. Il. α, 480 et β, 684. — *tendebat*, tentorium habebat; militare verbum. Ceterum comparandus cum

poetae verecundia notus Ouidii lusus Epist. I, 31 seqq. *Atque aliquis posita* etc. 31-34 In *stupet — mirantur* male argutantur; poetae iungunt talia, modo ad varietatem orationis et copiam, modo ad ornatum vel vim addendam, eadem notione aliter atque aliter exposita. — *innuptae*, epitheton manifeste expressum ex Eurip. Troad. 536 *χάριν ἄζυγος* — (h. e. *ἀγάμω, παρθέμω*), h. l. tantum ornat; ad rem nihil facit. *donum Mineruae* h. l. quod oblatum Mineruae. Sapientius autem Virgilius de equo consilia inire Troianos facit, antequam in arcem deductus erat, quam apud Homerum in arcem iam deducto equo, Od. 9, 504 sqq., e quo loco pleraque hic expressa.

At Capys, et quorum melior sententia menti, 35
 Aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
 Praecipitare iubent, subiectisque vrere flammis :
 Aut terebrare cauas vteri et tentare latebras.
 Scinditur incertum studia in contraria vulgus.

Primus ibi ante omnis, magna comitante caterua,
 Laocoon ardens summa decurrit ab arce: (40
 Et procul, o miseri, quae tanta infania, ciues?
 Creditis auectos hostis? aut vlla putatis
 Dona carere dolis Danaum? sic notus Vlixes?
 Aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui, 45
 Aut haec in nostros fabricata est machina muros,
 Inspectura domos, venturaque desuper vrbi;
 Aut aliquis latet error. Equo ne credite, Teucri.
 Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.
 Sic fatus, validis ingentem viribus hastam 50

In

35-39 Ornate singula. Capys et quibus melius consilium placebat. — *tentare* exquisite pro explorare equi cauitatem. *Vulgus scinditur in studia contraria*, in diuersas partes; additur ad ornatum: *incertum*. 40 De Laocoonte v. inf. 201 sqq. *primus ante omnes*, quia sequitur *magna c. caterua*, quam turbam ille decursantem *ardens* ira anteuertebat. *Arx*, Πύργαμος ἄνευ. 47 Vt, qui inclusi sunt, ex ma-

china ea, tanquam ex turri, speculari urbem et muros desuper ex altiore loco conscendere possint. — *error* mox pro fraude, exquisite. 49 H. e. habeo Danaos suspectos etiam, cum vltro offerunt dona. — 50 *Validis viribus* pro magnis. Mox ornatissime iterum equum ligneum declarat. In *latus* et *alius*, quae in vnum iuncta, non est argutandum. Iunguntur a poetis synonyma sine omni subtilitate. Infra v.

In latus, inque feri curuam compagibus aluom
 Contorfit. Stetit illa tremens, vteroque recusso
 Insonuere cauae gemitumque dedere cauernae.
 Et, si fata deum, si mens non laeua fuisset,
 Impulerat ferro Argolicas foedare latebras; 55
 Troiaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.

Ecce, manus iuuenem interea post terga reuinctum
 Pastores magno ad regem clamore trahebant

Darda-

231 *tergum* ponitur. In partium ac formarum generumque designatione summam libertatem orationis poeticae indoles ac ratio fert. *ferum* exquisitè dixit pro equo, vt docent Lexica et viri docti ad Phaedrum. *aluus curua compagibus*, h. e. ex compage lignorum curua. — *stetit tremens*, pro contremuit. *vterque recusso*, percusso. *cauernae* doctius quam cauerna, h. e. equus cauus, κοῖλον δέει Od. 9, 507. — *gemitus* pro sonitu resultante. 54 sq. Et sane impulisset, adduxisset, Troianos, effecisset, vt equi latera refregissent, puta securi impacta etc., et interiora aperuissent. Enimvero, ecce manus iuuenem etc. — *si fata deum non fuissent*, h. e. si non

fatale fuisset (Αἴσα γὰρ ἦν etc. Odyss. 9, 511). *mens laeua*, stultitia Troianorum. v. Ecl. I, 16. Forte tamen melius iunxeris: *mens non laeua*, h. e. sana; vt sit: si farum et mens sana fuisset. *si fata fuissent* inf. v. 433, et III, 16. *Argolicas latebras*, equus, quo latebant Argiui. — *foedare* exquisitè pro lacerare, vt aliis in locis de vulnere, aut mutilato corpore, vt αἰσχύνειν, λωβᾶσθαι, h. l. diffringere et dissoluere machinae compagem. Ad verbum omnia expressa apud Petron. c. 89 v. 20 sq.

57 De Sinone episdium. *Trahebant*, cum festinatione adducebant, vt VI, 753 *Conuentus trahit in medios*.

Dardanidae: qui se ignotum venientibus ultro,
 Hoc ipsum ut strueret, Troiamque aperiret Achiuis, 60
 Obtulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,
 Seu versare dolos, seu certae occumbere morti.

Vndique visendi studio Troiana iuventus

Circumfusa ruit, certantque inludere capto.

Adcipe nunc Danaum infidias, et crimine ab vno 65
 Disce omnis.

Namque, ut conspectu in medio turbatus, inermis,

Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:

Heu, quae nunc tellus, inquit, quae me aequora possunt

Adcipere? aut quid iam misero mihi denique
 restat? 70

Cui neque apud Danaos usquam locus: et super ipsi
 Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt.

Quo

59-62 Qui se iis ultro obtulerat. Reliqua amplificandi et ornandi studio adiecta. - *hoc ipsum ut strueret*, sc. ut adduceretur ad regem. *struere* voc. infidiarum et doli. - *fidens animi* exquisitius quam *animo*; et hoc pro prosaico: animo fidenti vel fidens, confidens. - *versare dolos*, ut consilia, curas, h. e. agitare, h. l., cum adiuncta notione, efficere, ad exitum perducere. 63. 64 Ornatius quam Quintus Cal.

XII, 356 ἄλλοθεν ἄλλος Μέσσον ἐκυκλώσαντο περισσ-

δόν. *circumfusa ruit* ornate pro circumfunditur. *certant illudere capto*, h. e. certatim illudunt, αἰκίζουσι. - 65 *Ab vno crimine disce omnes*, exquisite pro vulgari ex vnus scelere, et h. l. quidem fraude, ex vno exemplo, cognosce, quales, quam perfidi omnes Danai sint. Ita simpliciter accipio. 69 Quorsum confugiam? 71. 72 Et quem, tanquam hostem, insuper ipsi Troiani extremis afficient suppliciis. *poenas cum sanguine*, h. e. vita ipsa, *poscunt*.

73 Con-

Quo gemitu conuersi animi, compressus et omnis
 Inpetus. Hortamur fari, quo sanguine cretus,
 Quidue ferat, memoret, quae sit fiducia capto. 75
 (Ille haec, deposita tandem formidine, fatur.)

Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque,
 fatebor

Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo:
 Hoc primum. Nec, si miserum Fortuna Sinonem
 Finxit, vanum etiam mendacemque inproba fin-
 get. 80

Fando

73 *Conuersi* h. l. mutati.
 — 75 *quae sit fiducia cap-*
to pro *ei*, num habeat,
 quod ad veniam impe-
 trandam afferre possit. 77
 Haec Sinonis oratio exi-
 mio artificio est compo-
 sita, quod facile in singu-
 lis declarabit interpres,
 vel quisque sibi lector. A
 veris incipit dicere et in
 falsa desinit, vt bene Serv.
 Nota enim et confessa,
 quae de Palamede et Vlyf-
 sis odiis narrat. Verum
 etiam Calchantis respon-
 sum, sed a Tragicis fere
 ad Polyxenae sacrificium
 in Achillis tumulo trac-
 tum. Praeterea, vt animi
 audientium tanto magis
 capiantur, etiam misera-
 tionem mouet; in primis
 v. 137 sqq., quos sine mo-

tu animi vix perlegas. Vi-
 detur haec oratio, nisi ex
 tragoedia est ducta, tota
 Virgilio deberi. Sinon-
 is autem, qui Aesimi filius
 perhibetur, historia variis
 modis a poetis in primis
 tragicis exornata fuit. Ex
 iis sunt, quae Seruius ad
 v. 79 de genere eius, ab
 Autolyco ducto, tradit. cf.
 ad Hygin. f. 108. — *fuerit*
quodcumque, h. e. quicquid
 euenerit, mihiue exinde
 acciderit. Bene Serv. i. e.
quicumque me sequatur euen-
tus. 79 *Hoc primum* sc.
 fatebor. Sic iunge. Reli-
 qua ex Accio in Telepho
 sumpta Macrobio teste Sat.
 VI, 1 *Nam si a me reg-*
num Fortuna atque opes
Eripere quiuit, at virtu-
tem non quuit.

Fando aliquod si forte tuas peruenit ad auris
 Belidae nomen Palamedis, et incluta fama
 Gloria: quem falsa sub prodicione Pelasgi
 Infonem, infando indicio, quia bella vetabat,
 Demisere neci: nunc cassum lumine lugent. 85
 Illi me comitem, et consanguinitate propinquum,
 Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.

Dum

81-85 *Fando*, h. e. nar-
 rando, aliorum narratio-
 ne; alias, fama. *gloria in-*
clita adiecto *fama* orna-
 tum est. — *Pelasgi* h. l.
 Achiui, feriorum Graeco-
 rum more. Nam Homerus
 nunquam ita. *bella veta-*
bat, dissuadebat bellum et
 oppugnationem *Troiae*. —
demittere neci exquiste,
 ad similitudinem alterius
 formae: *demittere Orco*,
umbris, h. e. ad loca infe-
 ra, ex Homérico: *ψυχὰς*
ἄϊδι προέειπεν, vbi v. Clark.
 — *falsa sub pr.*, h. e. sub
 falso crimine prodicionis,
 vt bene Serv.: nam literas
 eius ad Priamum datas,
 sed a se fictas, protulerat
 Vlysses. — *cassum lumine*,
 priuatum vita, antique et
 docte. Palamedes hic Nau-
 plii f. *Belides* h. l., quo-
 niam eius auia Amymone,
 Danaï filia, Beli neptis.
 Est hic ex iis, qui post Ho-

merum poetarum carmi-
 nibus celebrati fuere, cum
 eorum, qui Homericas fa-
 bulas suppleuerunt, tum
 Tragicorum in primis fa-
 bulis; e quibus Sophoclis
 fuit *Sinon*, et Euripidis;
 vnde ea fluxere, quae ad-
 huc non modo in Gram-
 maticis, verum etiam in
 multis scriptoribus, pas-
 sim leguntur. Quae ad h. l.
 illustrandum faciant, pos-
 sunt fere ex Ouid. Met.
 XIII, 56 — 60 peti; nisi
 quod ibi alia odii causa.
 — 86 Ita plures apud Ho-
 merum comites dati he-
 roibus. Sic Achilli Phoe-
 nix, Aiaci Telamonio Teu-
 cer. — Versus 87 eximii ar-
 tificii. cf. inf. III, 612 sqq.
 et copiosorem locum O-
 vidii Met. III, 583-596.
misit in arma, h. e. ad bel-
 lum. Quod *pater pauper*
 est, ad amplificationem
 Homericae similem perti-
 net;

Dum stabat regno incolumis, regumque vige-
 Conciliis; et nos aliquod nomenque decusque
 Gessimus. Invidia postquam pellacis Vlixī 90
 (Haud ignota loquor) superis concessit ab oris;
 Adflīctus vitam in tenebris luctuque trahebam,
 Et casum infantis mecum indignabar amici.
 Nec tacui demens: et me, fors si qua tulisset,
 Si patrios vñquam remeassem victor ad Argos, 95
 Promisi ultorem: et verbis odia aspera moui.
 Hinc mihi prima mali labes: hinc semper Vlixes
 Criminibus terrere nouis: hinc spargere voces

In

net; vti aliis in locis, quod *pater diues* est; nec in eo argutandum. *primis ab annis*, ab initio belli. — 88. 89 *Dum stabat regno incolumis* Palamedes, h. e. quamdiu erat incolumi regia dignitate, et inter ceteros Achiuorum principes auctoritate, etiam ego propter P. cognationem in aliqua dignatione fui habitus. *stare* dicuntur, qui florent rebus prosperis, auctoritate, opibus; vt notum. Explicant sequentia: *regumque v. C.* Summa enim Palamedis erat sapientiae ac consilii in principum confessibus auctoritas; vnde σοφώτατος ἀνδρῶν, et multarum rerum, etiam literarum,

inuentis clarissimus. — etiam nos *aliquod nomen ac decus*, h. e. honorem, *gessimus*, habuimus. 90-93 *Pellax V.* exquisitius quam fallax, qui in fraudem pellicit. Est Homer. πολύμητις ποικιλομήτης. — *superis ab oris*, e vita, ad loca infera. sup. 85 *Demisere nesci.* — v. 92. 93 pulchri versus. *in tenebris*, inclusus domi, vitatis hominum conuentibus. 96 *Promisi ultorem*, h. l. minatus sum. *verbis odia aspera moui* exquisite, pro Vlyssis odium exasperaui, exacerbaui. — 97-99 *Prima mali labes* elegantius quam origo vel causa. κακὸν δ' ἄρα οἱ πέλεν ἀρχή Il. λ, 603. Explicat Iustinus XVII, 1

Hh 5

Haec

In volgum ambiguas, et quaerere conscius arma.
 Nec requieuit enim, donec Calchante ministro — 100
 Sed quid ego haec autem nequidquam ingrata re-
 voluo?

Quidue moror? si omnis vno ordine habetis Achiuos,
 Idque audire sat est; iamdudum sumite poenas.
 Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridae.

Tum

Haec prima mali labes, hoc initium impendentis ruinae fuit. — Criminibus terrere nouis, eleganter pro crimina noua proferre, eum criminationibus exagitare. — et quaerere conscius arma. Varie haec exponi possunt, nec dixerim, quid verius sit. *Arma* esse possunt consilia, quae agitabat Vlysses ad depellendum imminens sibi a Sinone periculum; sic *consci*us sc. periculi imminentis; possunt etiam *arma* esse fraudes et insidiae, quas in Sinonem parabat, *consci*us, tacite intra se; aut *consci*us cum aliis, communicato scilicet cum aliis consilio. Hoc verum videtur, cum statim Calchantem consiliorum socium assumisse dicatur. Neque fane (δὲ enim) requieuit etc. *Arma* autem dicta de consiliis et insi-

diis fere, vt *machinae*, et Gr. τεύχεα. — Mox reticere Sinonem summa cum arte, tum, quum maximam expectationem excitasset, facile quisque sentit. 102-4 Vno ordine pro vulgari: vno loco. — *idque audire sat est.* Varie et hoc exponitur et exponi potest. Placet, et si *sat est audire id*, esse me vnum ex Achivis. Mox *iamdudum* ita positum, vt possit per *quam primum* exponi, vt saepe. Vulgo diceremus: iamdudum fumere debebatis p. — Versus 104 illustratur ex Il. α, 255 Ἡ κεν γηθῆσαι Πριάμος, Πριάμοιό τε παῖδες, Ἄλλοι τε Τρῶες μέγα κεν κεχαροίετο θυμῷ, Εἰ — *Ithacus* pro Ithacius Vlysses; vt *Itala gens* et similia. Alias Ἰθακήσιος, *Ithacensis*. *mercentur* elegantius quam magno emant.

105 Ad

Tum vero ardemus scitari et quaerere causas, 105

Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgae.

Prosequitur pauitans, et ficto pectore fatur.

Saepe fugam Danaï Troia cupiere relicta

Moliri, et longo fessi discedere bello.

Fecissentque utinam! saepe illos aspera ponti 110

Interclusit hiems, et terruit Auster euntis.

Praecipue, quum iam hic trabibus contextus acernis

Staret equus, toto sonuerunt aethere nimbi.

Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phoebi

Mittimus, isque adytis haec tristia dicta reportat: 115

Sanguine placastis ventos, et virgine caesa,

Quum

105 Ad inflammandam audiendi cupiditatem mediam orationem abrumpit, quod facile quisque sentit. 107 *Ficto pectore*,

subdolo animo, h. e. subdole et fraudulenter.

108 *Moliri fugam* graue vocabulum pro parare, v. sup. I, 404; et *fessi longo bello* eleganter adiectum τῷ discedere. 111 — 13

Terruit euntes, ire volentes, deterruit, quo minus irent, nauigarent, ut Graeci etiam poetae. Mox *trabes acernae*, supra v. 16 ex *abiete*. — *contextus* (v. sup. v. 16) *staret*, esset; ut mox *sonuerunt nimbi*, orti sunt turbines. Omnia ad ornatiorem orationem spec-

tant. 114 — 19 *Suspensi*, solliciti Serv., dubii, quid facerent. *Eurypyli* plures; v. Burmann. ad Ouid. Met. XIII, 357; celeberrimus Telephi f., qui Troianis auxilio venit, et poetis cyclis atque etiam tragicis argumentum nobile olim suppeditauerat. De quo late Quint. Cal. VI, 119 sqq.: at h. l. videtur intelligendus, qui fere apud Homerum occurrit, Euaemonis filius, ex Ormenio Thessaliae copias ducens. v. Il. β, 734 sqq. — *virgine*: expetita victima Iphigenia, substituta tamen mox cerua. Sed, cum haec fabula post Homerum demum adscita, et varie olim tractata

Quum primum Iliacas Danaï venistis ad oras:
 Sanguine quaerendi reditus, animaque litandum
 Argolica. Volgi quae vox ut venit ad auris,
 Obstupuere animis, gelidusque per ima cucurrit 120
 Ossa tremor; cui fata parent, quem poscat Apollo.
 Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
 Protrahit in medios: quae sint ea numina diuom,
 Flagitat. Et mihi iam multi crudele canebant
 Artificis scelus, et taciti ventura videbant. 125
 Bis quinos filet ille dies, tectusque recusat
 Prodere voce sua quemquam, aut opponere morti.
 Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,

Conpo-

tractata fuerit, videntur
 etiam fuisse, qui Agamem-
 nonis filiam vere immola-
 tam traderent. Quod et
 Lucret. I, 85 sequitur: *Au-
 lide quo pacto Triuii vir-
 ginis aram Iphianassai tur-
 parunt sanguine foede* etc.
 — cum venistis, venire vo-
 lebatis. *animaque litandum
 Argolica*, verba cum dilec-
 tu, ex religionum formula.
 — 121 *Cui fata parent*,
 h. e. metuentium, cui fata
 parent hoc (cui hoc fati,
 h. e. oraculo, destinatum
 sit), ut mactetur pro victi-
 ma. Dictum uti: *quid fa-
 ta parent*, et, *in quem*.
 Mox *poscere* proprium de

fatis, oraculis deorumque
 voluntate. 123 *Quae
 sint ea numina diuom*,
 quod numen, h. e. quae
 voluntas Phoebi et sen-
 tentia oraculi sit. 124
Multi canebant, vaticina-
 bantur, diuinabant, ut *vi-
 debant*, prouidebant; *ta-
 citi*, apud se, secum. 126
Tectus, h. recte, ornate
 additum, est dissimulans,
 ut saepe etiam apud Cice-
 ronem; scilicet tanquam
 qui rem horrendam et in
 aliorum exitium verten-
 tem eloqui detrectaret.
 Mox *prodere* cum dilectu
 pro edere, nominare.

Conposito rumpit vocem, et me destinat arae.
 Adfensere omnes: et, quae sibi quisque timebat, 130
 Vnius in miseri exitium conuersa tulere.
 Iamque dies infanda aderat: mihi sacra parari,
 Et falsae fruges, et circum tempora vittae.
 Eripui, fateor, leto me, et vincula rupi:
 Limosque lacu per noctem obscurus in vlua 135
 Delitui, dum vela, darent si forte, dedissent.
 Nec mihi iam patriam antiquam spes vlla videndi,
 Nec dulcis natos, exoptatumque parentem:
 Quos illi fors ad poenas ob nostra reposcent (140
 Effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt.

Quod

129 *Vocem rumpit*, vt *ῥήσσει*, erumpere facit, edit. Sio saepe Graeci et Latini. *destinare* voc. proprium de damnatis. Exquisite etiam *composito* pro *ex* vel *de composito*. Ceterum Calchantis tergiuersionem adumbrasse videtur ex Iliad. α, 69 sqq. — 131 *Conuersa tulere*; exquisite pro *conuerterunt*. — 133 *Salsae fruges*, mola falsa, h. e. far tostum contusum sale adperso. *Σπονδάς τ' ἑλοχύτας τε μάλ' ἐσσυμένως ὑπαλύξας* Quintus Cal. XII, 375. — 134 sq. Vid. sup. ad v. 57. *Vincula* non sunt vittae, sed, quibus ligatus seruabatur, et ad aram ad-

ducebatur, etsi iam vittatus. v. infra 156. Ante aram vero soluta stabat hostia. 136 Interpuximus: *dum vela, darent si forte, dedissent*, vt iungas: *dum dedissent vela, si forte darent*. Nam ieiuna est vulgaris ratio: *dum vela darent, si forte dedissent*. — 137 Sequentia egregie ad miserationem ficta. — In quibus respexisse videri potest Il. ε, 408. 409. — *patriam antiquam*, pristinam; nihil amplius. Omnibus colonis, exfulibus, transfugis prior patria est *antiqua patria*. *Ob nostra effugia*, plenius quam exile: ob fugam meam. — *piabunt*, h. e. expiabunt, pro

Quod te, per superos, et conscia numina veri,
 Per, si qua est, quae restet adhuc mortalibus vsquam
 Intemerata fides, oro, miserere laborum
 Tantorum: miserere animi non digna ferentis.

His lacrimis vitam damus, et miseresчимus ultro.
 Ipse viro primus manicas atque arta leuari (145
 Vincla iubet Priamus; dictisque ita fatur amicis:
 Quisquis es, amissos hinc iam obliuiscere Graios;
 Noster eris; mihiq; haec ediffere vera roganti:
 Quo molem hanc inmanis equi statuere? quis auc-
 tor? 150

Quidue petunt? quae religio? aut quae machina
 Dixerat. Ille dolis instructus et arte Pelasga, (belli?
 Sustulit exutas vinclis ad fidera palmas:

Vos,

pro punient, vlciscentur, exquisite. 141 *Quod*, qua in re, vt saepe transitui feruit. Est ex Gr. ὁ. *conscia numina veri*, inspectores ac testes harum rerum, quas narro. -- Mox 143 *fides*, quam hic inclamat, est iusti rectique obseruantia, h. l. iuris diuini et humanitatis.

145 *His lacrimis*, propter has lacrimas. *ultro* est libenter, facili promptoque animo. Mox *leuari* est laxari proprie, vt bene Burm.; sed tum poetis omnino de demtis vinculis.

Sic et χαλᾶν. 148 *Hinc*, porro, in posterum, *amissos Graios* dixit, vt liberos, amicos, *amissos*, quibus priuati sumus; exquisite. 149 Iliad. κ, 384 et aliis locis: Ἀλλ' ἄγε μοι τόδε εἰπὲ καὶ ἀτρεκέως κατὰλεξον. 151 Quid in equo fabricando spectarunt? num religionis causa, vt deo alicui consecrarent, an vt machina bellica esset, fabricati sunt? -- Mox v. 152 *dolis instructus* Homericum κακοῖσι δόλοισι κεκασμένος, κερδαλέοφρων Il. δ, 339.

154 Ae-

Vos, aeterni ignes, et non violabile vestrum
 Testor numen, ait: vos arae, ensesque nefandi, 155
 Quos fugi, vittaeque deum, quas hostia gessi;
 Fas mihi Graiorum sacrata resolvere iura,
 Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
 Si qua tegunt: teneor patriae nec legibus ullis.
 Tu modo promissis maneat, servataque serues 160
 Troia fidem; si vera feram, si magna rependam.

Omnis spes Danaum, et coepti fiducia belli
 Palladis auxiliis semper stetit. Impius ex quo
 Tydides sed enim scelerumque inuentor Vlixes,

Fatale

154 *Aeterni ignes* vix alii esse possunt quam sol, luna et sidera, de quibus et Serv. ac Donatus acceperunt: nam paullo ante: *Sustulit ad sidera palmas.* Iis aeternitatem, numen, et locum in iureiurando tribui, iam satis docuit Burmann. ad h. l. Etiam *non violabile* bene ad periurii ultionem retulit. — *Enses, μάχαιρα, σπαργίς*, invidiose pro singulari. 157 *Sacrata Graiorum iura* sunt, nostro iudicio, civitatis ius, quod *resolvere* se dicit, ut patriis legibus solutus in civitatem Troianam transeat, amplius iam Graecus non sit, sed vnus e Troianis. Itaque subiicit: *patriae teneor*

nec legibus ullis. Scilicet *sacrata iura* simpl. pro *ius sacrum*; *resoluit* ius, qui eo se liberat. Mox 158 debebat sequi: *Fas mihi sit ex iusto odio in eos omnia arcana* (haec sunt: *si qua tegunt*) proferre. In inuersione agnosces poetam. 160 *Servata* egregie adiectum, ut, quod *reuelaturus sit*, ad Troianorum salutem pertinere videatur. — *si v. feram*, pro vulgari: dicam. — 162 *Fiducia* est eadem quae spes certa; *belli* docte adiectum, de belli exitu, ut et *stetit* pro vulgari: *posita fuit in.* 164 Diomedes h. l. *impius* propter Palladium ablatum.

Fatale adgressi sacrato auellere templo 165
 Palladium, caesis summae custodibus arcis,
 Conripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
 Virgineas ausi diuae contingere vittas:
 Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
 Spes Danaum, fractae vires, auersa deae mens. 170
 Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
 Vix positum castris simulacrum; arsere coruscae
 Luminibus flammae adrectis, falsusque per artus
 Sudor iit: terque ipsa solo (mirabile dictu) (175
 Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem.

Extem-

165-68. Grauiissime singula — etiam quod *vittas virgineas* deae memorat; nam est nihil aliud quam deam virginem (supra *innuptam*) attingere, conrectare, manibus impuris. *Vittae* h. l. esse debent in capite Mineruae; adeoque fuit sine casside. Inf. v. 296. Vesta vittata. 169. 170 Ornate, vt iam Georg. I, 200. Ex illo tempore spes bona Achiuorum euauit. *fluere*, diffluere, dilabi. *retro sublapsa referri* pro prosaico: retro ferri, labi; de mole, quae in alium erat euecta. 170-175 Vnde *Tritonia* Pallas dicta sit, iam veteres ignorarunt. E pluribus, quae memorantur, causis maxi-

me probabilis est, quod a *τρίτων*, quod Aeolibus caput est, sit appellata *Τριτογένεια*, capite Iouis nata. Nisi malis sequi eos, qui modo ab amne modo a palude seu Libyae, seu Boeotiae, seu Thessaliae, seu Argolidis ductum nomen esse volunt. *monstra* h. l. ostenta. -- *arsere* c. L. *fl. arrectis* ornate, oculi Palladii exarsere ira; *lumina arrecta* exquisitius quam erecta, intenta; vt semper poeta, v. c. v. 206. *erigere oculos, vultus*, vt contra, *demittere, deiicere*. Porro Palladium sudauit, subsiliit clypeo hastaque mota; quibus ipsis habitus Palladii declaratur.

Extemplo tentanda fuga canit aequora Calchas:
Nec posse Argolicis excindi Pergama telis,
Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
Quod pelago et curuis secum auexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenae, 180
Arma deosque parant comites; pelagoque remens
Inprouisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine laeso,
Effigiem statuere; nefas quae triste piaret.
Hanc tamen inmensam Calchas adtollere molem 185
Roboribus textis, coeloque educere iussit:
Ne recipi portis, aut duci in moenia possit;

Neu

176-79 *Tentanda fuga*
aequora ornate pro reuer-
tendum esse. *Omina ni re-*
petant Argis ductum vi-
detur ab imperatoribus
Romanis, qui ad auspicia
repetenda ac renouanda
Romam nonnunquam ex
castris reuerti solebant, si
v. c. malum omen incide-
rat. Itaque similiter sta-
tuit, esse Achiuis Grae-
ciam repetendam, auspicia
ibi instauranda, et cum
ipso Palladio auecto, vt
restituatur in sedem suam,
reuertendum. 180. 181
Et nunc quod in Grae-
ciam redierunt, hoc eo
pertinet, eo consilio fac-
tum est, vt parent -- sed
poeta exquisitè medium

orationis membrum negle-
xit. *arma parant*, h. e.
opes et copias bellicas in-
staurant, *deos parant comi-
tes* factis sacris placatos.
— 182 *Ita digerit omina*
C., h. e. ita *omina*, mon-
stra v. 171, h. e. ostenta,
digerit, ordinat, interpre-
tatur Calchas. Sic Servius
quoque. 183 Interea
moniti, Calchantis moni-
tu, Palladii vice, quo rap-
to deae sibi iram con fla-
vere, ad sacrilegium ex-
piandum, *hanc effigiem*,
hoc equi signum, statue-
runt. 185-88 Quam or-
nate, si singula expendas!
Ne tamen votivus hic
equus in urbem inferri,
et pro numine tutelari
I i statu

Neu populum antiqua sub religione tueri.
 Nam, si vestra manus violasset dona Mineruae, (190
 Tum magnum exitium (quod di prius omen in ipsum
 Conuertant!) Priami imperio Phrygibusque futurum.
 Sin manibus vestris vestram adscendisset in urbem;
 Vltro Asiam magno Pelopea ad moenia bello
 Venturam, et nostros ea fata manere nepotes.
 Talibus infidiis periurique arte Sinonis 195
 Credita res, captique dolis lacrimisque coactis,
 Quos neque Tydides, nec Larissaeus Achilles,
 Non anni domuere decem, non mille carinae.
 Hic aliud maius miseris multoque tremendum

Obiici-

statui possit, ad tantam magnitudinem Equum fieri (ad tam ingentem molem extolli, ut ad coelum pertingere videatur,) iussit Calchas. Etiam in membrorum ordine et colloca-
 tione poetam agnoscis. *antiqua religione*, h. e. ea, qua surreptum Palladium antea coluerant; ut nunc pro Palladio Equus haberetur, quo cultu demerita et propitia reddita Pallas eandem, ut ante, tutelam colenti populo praestaret.
 — 192 — 194 Sin a vobis in urbem inductus esset equus, Troianos, conuersis fati, Argos esse bello petitu-
 ros et excisuros.

— 195 — 98 Egregium epiphonema, inclusum sententia aliqua in primisque ad miserationem aptum. *Achilles Larissaeus* simpl. Thessalus; alias non satis accurate; nam Larissa tum Achilli non parebat, sed Letho; et a Pelasgis habitabatur. v. Il. β, 840 sqq.
 — *mille carinae* numero paullo crassius expresso, ut solent poetae. v. Popium ad Iliad. β, ut alios taceamus.

199 Sequitur locus de Laocoonte, in quo animaduertendum, quomodo poeta omnia ad terrorem et miserationem extulerit. cf. 228 sq. Homerici loci Il. β,

Obiicitur magis, atque inprovida pectora turbat. 200
 Laocoon, ductus Neptuno forte sacerdos,
 Sollemnis taurum ingentem maclabat ad aras.
 Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
 (Horresco referens) inmensis orbibus angues
 Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt: 205

Pectora

Il. β, 305 sqq., quo Nestor ostentum Achiuis Aulide occlusis obiectum memorat, simile est exordium. *obiicitur* eleganter, ut de ostentis et rebus miris vel inopinatis, pro *euenit*. -- *improvida pectora*, h. e. Troianos, qui tale quid non praeuiderant. Repentinum et inopinatum prodigium, quod adeo tanto magis animos turbat ac percellit. 201. 202 *Ductus sorte*. Siue ex historiis hoc habuit, interemto enim Neptuni sacerdote, ex aliis, ut mos erat, sacerdotibus Laocoon, qui Apollinis erat, sorte obtingente Neptuni sacra curabat, ut narrat Serv. ex Euphorione; siue vnum sacerdotii adipiscendi modum e pluribus posuit, ut poeta. Quod autem in his adiunctis paullo copiosior est, in eo artem poetae agnosce; facit enim expectationem. — *aras sol-*

lemnes dixit docte, ad quas sollemne sacrificium parabatur; ut *sollemnis Circus*, in quo sollemnes ludi habentur, Ouid. V Fast. 597: *sollemnia theatra*, I Art. 133: *campus sollemnis*, Claudian. de VI Conf. Hon. 5. — Ceterum, quod in prima statim Troianorum exultatione de sacro, Neptuno faciendo, cogitatur, mirum videri potest. Sed Neptunus cum Apolline secundum nonnullos Troiae tutela est habitus; etsi Homerus solum Apollinem memoret; ei itaque soluta obsidione sacra parantur *χαριστήρια*, et quidem in ipso litore, ut et ap. Hygin. 135 *ut sacrum faceret Neptuno ad litus*; et sic alibi apud Homer. Neptuno sacra fiunt. 203-9 Ornatissimus locus. -- *incumbunt pelago*, praeclare, pro innatant, sed cum significatione magnitudinis. — *iubae sanguineae*, hydrorum,

Pectora quorum inter fluctus adrecta, iubaeque
 Sanguineae exsuperant undas: pars cetera pontum
 Pone legit, sinuantque inmensa volumine terga.
 Fit sonitus, spumante salo: iamque arua tenebant,
 Ardentisque oculos suffecti sanguine et igni, 210
 Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
 Diffugimus visu exsangues. Illi agmine certo
 Laocoonta petunt: et primum parua duorum
 Corpora natorum serpens amplexus vterque

Inpli-

drorum, nam hoc genus intelligendum, fuluorum barbae seu comae. Ap. Homer. Iliad. β, 308 δράκων δ' ἐπὶ νῶτα δαφνοῖός. — *exsuperant undas*, eminent supra mare. — *legit pontum* egregie de vestigiis incessus lenis vel tractus in superficie. — *sinuantque i. v. terga*, h. e. pars posterior serpentum sinuat se in inmensum volumen, spiram. — 209 — 11 Quintus XII, 448 ἐπεσμαράγησε δὲ πόντος Νισσομένων, καὶ κύμα διέτατο· τοῖδ' ἐφέροντο, Αἰνὸν λιχμῶντες (*Sibila lambebant linguis vibrantibus ora* noster, ornatus). Ceterum similia de ingentium draconum allapsu plura sunt poetarum loca (conf. Cerda), v. c. ubi de Cadmo agitur, ut de draconibus ab Hercule puero et a

Cadmo interemtis, comparanda illa quidem non sine fructu, si otio abundes, ita tamen, ut iudicium in cognoscendo rerum dilectu, varietate narrationis et suauitate, acuas, non, ut inanem lectionis copiam ostentes ieiunamque inde verborum rerumque similitum copiam memoria comprehendas. Ex Virgilio hausere Ov. IV Met. 688 sqq.: Val. Fl. II, 497 sqq.: Silius II, 534 sqq. in primis VI, 149 sqq.: Petron. c. 89 v. 29 sqq. Adde Statium V Theb. 506 sqq. *arua* pro litore. *suffecti*, h. e. oculis suffusis. — *ora sibila*, ut Georg. III, 421 *colla sibila, συρίζοντα*. 212 *Agmine certo*, exquisita latinitate, pro vterque simul destinato in eum lapsu.

Implicat, et miseros morfu depascitur artus. 215

Post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem,

Conripiunt, spirisque ligant ingentibus: et iam

Bis medium amplexi, bis collo squamea circum

Terga dati, superant capite et ceruicibus altis.

Ille simul manibus tendit diuellere nodos, 220

Perfusus sanie vittas atroque veneno:

Clamores simul horrendos ad sidera tollit;

Qualis mugitus, fugit quum saucius aram

Taurus, et incertam excussit ceruice securim.

At gemini lapsu delubra ad summa dracones 225

Effugiunt, saeuaeque petunt Tritonidis arcem;

Sub

215 *Implicat*, circumdat spiris seu nodis ac voluminibus. *morfu depascitur*, ἐπιτέμεται, ornate, pro admordet, deuorat (sic poetae, *morfu lacerare*, *consumere*): ac potius h. l. simpl. mordet; nec aliter intelligendus Lycophronis παίδος ὄρεως Πόρκης. — *tela ferentem*, cum telo in manu appropierantem. — *bis circumdati collo squamea terga*, cum collum eius, h. e. omnino superiorem corporis partem, tractibus inferioris corporis sui bis circumdedit, super eius caput eminent, emicant suis capitibus. 220-24

Pro serpentibus docte *nodos* ponit; et egregie ad

miserationem facit v. 221, quod *vittas*, infulas sacerdotis, narrat. *incertam securim* non satis certo et valido ictu depressam. Imitatio Senecae Agam. 777 *ceruice taurus vulnus incertum ferens* et alia apud Silium V, 64. 65. Sapienter autem boue non quacunque, sed, ut dignitatem res haberet, boue victima in comparatione usus est; quod iam fecerat Homerus loco, quem ante oculos habuit Il. v, 403 — 5. — 225 *Lapsu effugiunt* ornate pro labuntur, serpunt; ne *lapsu* nude stare putes. *delubra ad summa*, Mineruae templum in arce summa. Minerua h. l.

Sub pedibusque deae, clipeique sub orbe teguntur.
 Tum vero tremefacta nouus per pectora cunctis
 Insinuat pavor: et scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt: sacrum qui cuspide robur 230
 Laeferit, et tergo sceleratam intorserit hastam.
 Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque diuae
 Numina conclamant.
 Diuidimus muros, et moenia pandimus vrbis.
 Adcingunt omnes operi, pedibusque rotarum 235
 Subiiciunt lapsus, et stuppea vincula collo

Inten-

saeva, irata Troianis. At Palladium ex arce abrep-
 tum supra vidimus v. 164: unde ergo h. l. Palladis
 signum? dicendum scilicet, fuisse aliud ac diuer-
 sum ab illo arcanæ reli-
 gionis Palladio. — *sub pe-*
dibus, h. e. inter pedes, et
 post clipeum. Egregie hoc
 a poeta adumbratum ex
 eo, quod Palladis signa
 (ξόανα) interdum draco-
 nem pedibus adporrectum
 habent. 228 - 32 *Scelus*
expendisse, exquisite, poe-
 nas pro scelere, sacrile-
 gio, in equum, Mineruae
 donum, commisso. — *ter-*
gum, v. sup. ad v. 50. *ad se-*
des, deae, h. e. templum.
 — *simulacrum*. Homericum
 μέγ' ἄγαλμα θεῶν θελκίη-
 ριον Odyss. 9, 509. — *oran-*

daque diuae Numina, nu-
 men eius exorandum, pla-
 candum. 234 - 37 *Diui-*
dimus muros, exquisite pro
 dissoluere et dirumpere,
 vt aditus fiat, aut vt h. l.
 latius pateat. Nam de por-
 ta Scaea agitur, a qua non
 longe stabat equus; ἐν πύ-
 λαις, vt Eurip. Troad. 521.
 Post muros *moenia* h. l.
 proprio significatu, vt ae-
 dificia intra muros sint. —
accingunt se, vt 208 *sinuant*
 et innumera ex poetarum
 more. *rotarum lapsus* egre-
 gie pro simplici *rotis*,
 quae *labentes* dicuntur
 poetis, quando voluuntur
 — sic et *intendunt* exqui-
 sitius quam illigant, in-
 nectunt. cf. IV, 506. Ce-
 terum poetam ad thensas
 Romanorum suorum sa-
 cramque

Intendunt. Scandit fatalis machina muros,
 Feta armis. Pueri circum innuptaeque puellae
 Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
 Illa subit, mediaeque minans inlabitur vrbi. 240
 O patria, o diuum domus Ilium, et incluta bello
 Moenia Dardanidum! quater ipso in limine portae
 Substitit, atque vtero sonitum quater arma dedere.

Insta-

cramque pompam respexisse non improbabile est.
 — 237-40 *Scandit muros*, h. e. transcendit, maior imago, quam si portam *intrat*, quae, murorum impositorum et attingentium parte deiecta, erat dilata-
 ta, conf. inf. VI, 514. 515, et *machina fatalis*, exitium fatale Troianis afferens, et *feta armis*, plena armatis viris; vt iam ἐγκύ-
 μον' ἵππων τευχέων ap. Euripidem Troad. 11, h. e. ἐνοπλον, vt ibid. v. 520 supra 20 *utrum* dixerat. *grauis* inf. VI, 515 et *armatum peditem grauis attulit aluo*. Locus autem ex Ennianis expressus ap. Macro-
 b. VI, 2 *Nam maximo saltu superauit Grauidus armateis equus, Qui suo partu ardua perdat Pergama.* -- *sacra canunt* s. carmina, h. e. hymnos, s., quod malim, absolute, pro sacrum, quemadmodum alias apud poetas: *canere*

dulce, ferale. Hic, et in toto loco, manifesta Euripidei chori vestigia Troad. 522 sq. — *mediae vrbi*, omnia media dicuntur post initia, adeoque tota vrbs intra muros; etsi vere per mediam urbem ad arcem ductus est equus, vt Palladis in templo collocaretur. cf. Eurip. l. c. 540. I et Odyss. 2, 504. *minans* simpl. ad altitudinem ref. Nam, quae altitudine sua super cetera eminent, minari iis dicuntur. cf. Aen. IV, 88 et Serv. Melius autem iungitur *illabitur vrbi mediae, minans*; quam *minans mediae vrbi*, quod tenuius. 241-43 *diuum domus*, incertum esse potest, quo sensu dixerit poeta. Proprie tamen vrbs ita appellari debet propter augusta templa et religiones; et ex persona pii Aeneae haec acceptio est conuenientissima. Cete-

li 4

rum

Instamus tamen inmemores caecique furore,
 Et monstrum infelix sacrata sistimus arce. 245
 Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
 Ora, dei iussu non umquam credita Teucris.
 Nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
 Ille dies, festa velamus fronde per urbem.
 Vertitur interea coelum, et ruit oceano nox, 250
 Involuens umbra magna terramque polumque,
 Myrmidonumque dolos: fusi per moenia Teucri

Conti-

rum v. 241 totus Ennia-
 nus esse fertur apud Ser-
 vium. Vs. 241. 242 ad
 omina pertinent, quae pu-
 tide exsequitur Quintus
 Cal. XII v. 491 sqq. Ex-
 pressa e nostro Senecae
 Agam. v. 626 sqq. 244
Instamus tamen. Quintus
 Cal. XII, 419 οἱ δ' ἅμα πάν-
 τες Εἰλκον ἐπιβρίσαντες etc.
inmemores h. l. improui-
 di, incogitantes (cf. eund.
 v. 512 sqq.), quippe quos
 monuerant dii tali omine,
 nec tamen Troiani eorum
 monitum intellexere. —
monstrum infelix praeclare
 de Equo portentosae mag-
 nitudinis, qui exitium vr-
 bi erat allaturus. Sic Ci-
 ceroni *fatale prodigium*
portentumque pro perni-
 cioso homine. 246. 247
 De Cassandra vate, cui ne
 nunc quidem creditum et

fides habita, copiosius
 Quintus Cal. XII, 516 sqq.:
 Tryphiod. v. 346 sqq. in
 Tab. Iliaca n. 99, in qua
 Priamus eam retrahere vi-
 detur. — *dei iussu*, Apolli-
 nis: res nota. 248. 249
Velare proprium hac in
 re, suspensis super tem-
 plorum postibus coronis
 ac fertis, etiam frondibus,
 infulisque. Traduxit aliis
 locis poeta ad quodcun-
 que coronandi genus, et-
 iam victimarum vel sacer-
 dotum, sola corona vel
 infula ac vitta. 250–53
Vertitur coelum: ex vulga-
 ri persuasione, coelum
 singulis noctibus circum-
 agi. *ruit* exquisite pro ve-
 nit, surgit. *umbra magna*,
 v. ad Georg. II, 338. — *M.*
dolos, quam ingeniose ad-
 iectum et vere tamen! *per*
moenia nunc est per urbem
 dispersi.

Conticuere: sopor fessos complectitur artus.

Et iam Argiua phalanx instructis nauibus ibat
A Tenedo, tacitae per amica silentia lunae, 255
Litora nota petens: flammis quum regia puppis
Extulerat: fatisque deum defensus iniquis,
Inclusos vtero Danaos et pinea furtim
Laxat claustra Sinon: illos patefactus ad auras
Reddit equus, laetique cauo se robore promunt 260
Thessandrus Sthenelusque duces, et dirus Vlyxes,
Demis-

dispersi. — *sopor f. c. artus.*
Non moratur poeta in
comissionibus Troiano-
rum, quas attingit tan-
tum v. 265. At vide inep-
tias Quinti Cal. XIII pr.

254. 255 *Phalanx* docte
pro classe. — *tacitae per*
amica silentia Lunae orna-
te pro noctu. *Silentia noc-*
tis saepe apud poetas; ea-
dem *tacita, silens, tacitur-*
na. Nunc Virgilius *silen-*
tia ad *Lunam* transtulit;
quod magis etiam poeti-
cum; cumque *silentia Lu-*
nae per se dici recte pos-
sint pro *nocte*, siue Luna
fulgeat siue lateat, poeta
tamen versu 340 *oblatus*
per Lunam satis declaraf-
se videtur, se *lunam* cum
ratione posuisse, adoptata
eorum opinione, qui Tro-
iam plenilunio excisam
tradiderant. v. laudd. a

Burmanno, in primis vero
Vet. Schol. Euripideae He-
cub. 913 et Petron. 89, 54.
55. *amica f.*, h. e. grata et
fauentia insidiis Achiuo-
rum. 256 Fax sublata,
signum profectiois, ex
nauis praetoria. — *fatisque*
d. d. i.; *fata deum* ex mo-
re, et pro *diis iniquis fata*
iniqua dixit, sc. Troianis
infesta. *defensus*, seruatus
Sinon a Troianis. *Danaos*
et claustra (in latere fo-
res) *laxat*, solito more,
vno verbo duobus nomi-
nibus adcommodato, pro-
prie diuersis; aperit et Da-
naos emittit. 260 *se pro-*
munt. ἰππόθεν ἐκχύμενοι,
κοῖλον λόχον ἐκπρολιπόντες
Odysl. 9, 515. *Thessandrus*,
Polynicis et Argiae f. De
hoc et *Acamante*, altero
Thesei filiorum et Demo-
phoontis fratre, v. *Intpr.*

Demissum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.

Inuadunt urbem somno vinoque sepultam: 265

Caeduntur vigiles, portisque patentibus omnis
Adcipiunt socios, atque agmina conscia iungunt.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
Incipit, et dono diuum gratissima serpit.

In somnis, ecce, ante oculos moestissimus Hector 270

Visus adesse mihi, largosque effundere fletus,

Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento

Pulvere, perque pedes traiectus lora tumentis.

Hei

ad Hygin. f. 108, et h. l. Heins., de ceteris saltem Seruium. *Demissum lapsi per funem*, h. e. delapsi fune demisso, ex historia acceperat, at egregie ad magnitudinem equi declarandam accommodauit. Itaque emphasin Quintil. agnouit Inst. VIII, 3, 84, ubi v. not. *primusque M.* intelligo, qui primus, inter primos, egressus est. Argutantur in hoc iam veteres. Vide Sext. Aurel. Victor. G. Rom. c. 1. *doli fabricator*. Sic δόλον pro equo ad insidias facto Homer. Odyss. 9, 494.

268 sqq. Locus, cui similes e pluribus poetis exci-

tari possint, quoties per somnum species obiicitur, abumbratus videtur ex Il. ψ, 62 sqq., ubi Patrocli Umbra Achilli apparet. Virgilium plane expressit Statius V Theb. 265 sqq. et totum locum, qui sequitur, Seneca Troad. 438 sqq. *mortalibus aegris*, sane ut alias miseris, οἷζυ-ροῖς, πολυπόνοις, proprie tamen infirmis. — *serpit*, pro venit, ornate, quando latenter membris infunditur. *raptatus*, v. sup. I, 483. — *ater* plus quam respersus, inquinatus. conf. versus Homericos Iliad. x, 401 sqq. *tumentes*: οἰδῶν similiter in fabula Oedipodis.

Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
 Hectore, qui redit exuuias indutus Achilli, 275
 Vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis!
 Squalentem barbam, et concretos sanguine crinis,
 Vulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
 Adcepit patrios. Vltro flens ipse videbar
 Conpellare virum, et moestas expromere voces: 280
 O lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum,
 Quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
 Exspectate venis? ut te post multa tuorum
 Funera, post varios hominumque vrbsque labores
 Defessi

274-79 Nobiles versus ex eo loco ducti, qui magnos adfectus habere solet fortunae pristinae et praesentis comparatione. Versum 274 Ennii esse Servius docuit. *qui redit*, pro qualis redibat, paullo insolentius; nam breui ultima *redit* pro *rediit* poni vix potest; inf. 279 *accepit*, pro acceperat; graeca, saltem Homerica, structura, qua tale tempus ponitur. *exuuias A.*, arma Achillea Patroclo detracta. — *Danaum puppibus*, in naues Achiuorum. Respicit ναυμαχίαν Il. v. sqq. et π, 122 τοὶ δ' ἔμβαλον ἀνάματον πῦρ Νηὶ Δοῦ —. *concretos sanguine crines*, foedum quidem, sed quod horrorem non minus quam

miserationem facere queat. Porro *vulnera* omnino in pugnis cum Achiuis factis accepta. 282-86 Quasi immemor caedis Hectoris, eum obiurgat, quod tam diu abfuerit et nunc demum ad auxilium Troianis ferendum adueniat. — Etiam in his Ennium ante oculos habuit, cuius versus ap. Macrob. VI, 2 *O lux Troiae, germane Hector! Quid ita cum tuo lacerato corpore miser? Aut, qui te sic respectantibus tractare nobis? Lux* autem non ad gloriam referendum, sed de salute accipiendum, si quidem ex Homericis φέος expressum, quo is hoc sensu utitur, non altero. *ut te p.*, h. e. qui, quomodo. — *defessi cladi-*

Defessi adspicimus! quae caussa indigna serenos 285

Foedauit voltus? aut cur haec vulnera cerno?

Ille nihil: nec me quaerentem vana moratur:

Sed grauiter gemitus imo de pectore ducens,

Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.

Hostis habet muros: ruit alto a culmine Troia. 290

Sat patriae Priamoque datum. Si Pergama dextra

Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.

Sacra suosque tibi commendat Troia Penates:

Hos cape fatorum comites: his moenia quaere,

Magna

cladibus, vt eleganter poetae, v. c. Horat. II Carn. 4, 11 *Tradidit fessis leuio- ra tolli Pergama Graiis.* — *Serenos foedauit v.*, quoniam et *foeda tempestas* proprie dicitur. 290

Ruit alto a culmine T. (Etiam inf. v. 603) ex Homero, quod saepius occurrit, κατ' ἄκρης. Videtur tamen hoc paullo diuerso modo dictum. Ad 291. 292 cf. inf. XI, 288. 289. Habet patria et Priamus omnia, quae a te ad ipsum defendendum fieri ac praestari poterant. *etiam hac*, δεικτικῶς, Hectoris manu, h. e. mea.

293 Penates sunt publici; dii Troiae patrii. De forma eorum ac specie v. lib. III, 148. 173. *Sacra et Penates* possunt pro ea-

dem re haberi, vt illa, quibus generis notio inest, declarentur per hos. Et sic saepe *sacra* vniuerse, de deorum simulacris, etiam de his ipsis Penatibus; v. c. Ouid. Fast. I, 527. Mox tamen v. 296. 297 *vittas Vestamque et ignem sacrum* memorat, quae omnia cum Penatibus asportauit; igitur haec per *sacra* declarare potuit. *Vittas* religiose posuit, cum *Vesta vittata* aut *cum vittis* dicenda esset. Sup. v. 168 de Pallade: *Virgineas ausi diuiae contingere vittas.* — *Fatorum comites* quanto potentius, quam, *errorum, viae, casuum!* *Moenia*, int. urbem Louinum. *magna* dixit respectu Romae inde oriundae; vt et III, 159.

Magna pererrato statues quae denique ponto. 295

Sic ait: et manibus vittas, Vestamque potentem,
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Diuerso interea miscentur moenia luctu:

Et magis atque magis, quamquam secreta parentis
Anchisae domus arboribusque obtecta recessit, 300

Clarescunt sonitus; armorumque ingruit horror.

Excitior somno, et summi fastigia tecti

Adscensu supero, atque adrectis auribus adsto:

In segetem veluti quum flamma furentibus austris

Incidit, aut rapidus montano flumine torrens 305

Sternit agros, sternit fata laeta, boumque labores,

Praecipitesque trahit filuas: stupet inscius alto

Adcipiens sonitum saxi de vertice pastor.

Tum

298 - 301 *Interea vrbs miscetur luctu*, h. e. in vrbe miscetur luctus, h. e. eiu-latus, clamor, (mox v. 301 *sonitus*) *diuersus*, a diuersis vrbis partibus. *domus secreta recessit*, ornate, pro est secreta, remotior a li-tore, et porta Scaea eaque parte, qua Achiui urbem ingressi erant. Statii imi-tatio Theb. V, 242 *et si lata recessit Vrbe domus*. — 302 - 8 *Adscensu supero*, pro adscendo, ornate, in re tenui. In his: *arrectis auribus adsto*, stuporem si-mul cogita. Iungendum enim, *arrigo aures*, — vel-

uti — stupet pastor. Quae sequitur comparatio du-plex adumbrata est ex Il. β, 455. 456: λ, 155 sqq.: et Il. δ, 452 - 455: adde ε, 87 sq.: λ, 492 sqq.: Lucret. I, 282 - 290. Cf. inf. 496 sq.: Georg. II, 304 sqq.: Aen. XII, 523 sqq. et X, 405 sqq. Argutan-tur in comparandis locis Macrob. Scalig. Cerda. Di-cendum simpliciter, poe-tam Homeri inuenta egre-gie suis verbis reddidisse et ornasse. Nisi forte in hoc reprehendendus vide-ri potest, quod *ex Aeneae narrantis persona* talis compa-

Tum vero manifesta fides, Danaumque pateſcunt
Infidiae. Iam Deiphobi dedit ampla ruinam, 310
Volcano ſuperante, domus: iam proximus ardet
Vcalegon: Sigea igni freta lata relucent.

Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.

Arma amens capio; nec ſat rationis in armis:

Sed, glomerare manum bello, et concurrere in ar-
cem 315

Cum ſociis, ardent animi. Furor iraque mentem

Praecipitant; pulchrumque mori ſuccurrit in armis.

Ecce

comparatio non ſatis com-
mode intexta ſit. Sed il-
lius narrantis recordatio-
nem ſuauiſſima narrationis
iamdudum excuſſit. *furen-
tibus auſtris* dicit vt poe-
ta, pro ventis flantibus.
torrens, χείμαρξος, rapidus,
auctus, montano flumine,
aquarum colluue e mon-
tibus. — 308 Iliad. δ, 455
τῶν δέ τε τηλόσε δῖον ἐν
ἔρεσιν ἔκλυε ποικίλιν. 309-
313 Tum vero m. fides or-
nate, vti rebus fides fieri
dicitur euentu: manifeſta
iam res erat. — Deiphobi
domus prima incenſa; du-
xerat enim Helenam poſt
Paridis mortem, vt iam
Seruius; conf. Quint. Cal.
XIII, 354 ſqq.: Odyſſ. 9,
517 ſqq., qui locus fundus
fabulae: — proxima Vcale-
gontis, qui e principibus

erat et in conſilio Priami
Il. γ, 148. — *Sigea i. f. l.*
relucent, proſpicienti ex
vrbe per tenebras. conf.
Quint. ibid. 464 ſqq. *lata*
cum dilectu h. l. poſitum;
nam late relucet mare cir-
ca promontorium Sigeum.
Denique *tubarum clangor*,
Euripidis et Tragicorum
exemplo, memoratur: etſi
Iliacis temporibus non-
dum fuere tuba et lituus.
— 314-17 *Nec ſat ratio-*
nis, h. e. parum conſilii,
in armis, nec mihi ſatis
ipſi conſtabat, quantum
his armis profuturus eſſem
captae et incenſae iam vr-
bi. — *ardent animi glome-*
rare manum bello, ardeo,
hic vnus impetus erat,
colligere milites ad pug-
nam, et cum iis (*cum ſo-*
ciis) in arcem ad regem
concur-

Ecce autem telis Panthus elapsus Achiuom,
 Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
 Sacra manu, victosque deos, paruumque nepotem
 Ipse trahit, cursuque amens ad litora tendit. (320
 Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus ar-
 Vix ea fatus eram, gemitu quum talia reddit: (cem?
 Venit summa dies, et ineluctabile tempus
 Dardaniae. Fuimus Troes: fuit Ilium, et ingens 325
 Gloria Teucrorum. Ferus omnia Iuppiter Argos

Transtu-

concurrere. — 317 et illa
 vna cogitatio animum sub-
 it, quam pulchrum sit,
 fortiter pugnando mori.
 conf. Georg. IV, 218.

318 - 321 Panthus sacer-
 dos Apollinis, cuius tem-
 plum erat in arce. Ponunt
 autem poetae primo loco
 continens, tanquam la-
 tius: *arcis Phoebique* f.
 Videtur Panthi Othryos
 f. persona ducta ex Il. 6,
 522, ubi Apollo Panthi
 filium, Polydamantem, tue-
 tur. Adde inf. v. 430. Fa-
 bula de Pantho, quam Ser-
 vius memorat, etiam apud
 Eustath. p. 900 l. 47 oc-
 currit, feriorum poetarum
 commentum. — Etiam mox
 genus primo loco, *sacra*,
 et tum finitius, *deos*, h. e.
 simulacrum Apollinis; uti
 v. 293 *Sacra suosque* - *Pe-*
vates. Non ignoro, vasa et

utensilia sacra ab aliis in-
 telligi. At *victos* quam in-
 vidiose! Deorum autem
 simulacrum in excidio tem-
 pli et urbis ex more se-
 cum ferre et servare stu-
 det sacerdos, ut Aeneas
 Penates, ne in hostium
 potestatem veniant. Nota
 res est, sed semel monen-
 da. *trahit* cum dilectu
 positum pro ducit. 322
 Optimum factu, ut *arcem*
 pro perfugio accipias: quo
 confugimus? 324 sqq.
 Admirabilis oratio, graui-
 tatis et doloris plena, et
 ea quidem sacerdotis A-
 pollinis, et in tali rerum
 conditione! Euripidis illa
 Troad. 581 respexisse poe-
 tam volunt: Πρίν ποτ'
 ἤμεν. Βέβακεν ὄλβος. Βέβα-
 κε Τροία. 326 *Ferus Iu-*
piter, ut alias *saevus*, h. e.
 iratus, crudelis. *omnia Ar-*

Transtulit. Incensa Danaï dominantur in vrbe.
 Arduus armatos mediis in moenibus adstans
 Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet,
 Infultans. Portis alii bipatentibus adfunt, 330
 Millia quot magnis vñquam venere Mycenis.
 Obsedere alii telis angusta viarum
 Oppositi: stat ferri acies mucrone corusco
 Stricta, parata neci: vix primi praelia tentant
 Portarum vigiles, et caeco Marte resistunt. 335
 Talibus Othryadae dictis et numine diuum
 In flammās et in arma feror; quo tristis Erinny's,
 Quo fremitus vocat, et sublatu's ad aethera clamor.
 Addunt se socios Ripheus, et maxumus armis (340
 Epytus: oblatis per lunam Hypanisque Dymasque:
 Et lateri adglomerant nostro: iuuenisque Coroebus
 Mygdo-

gos transtulit, Argiuis victoriam et rerum summam permisit, Troia nunc euer-
 sa. 329 - 335 *Mediis in moenibus*, in media vrbe, nam in arce. cf. 240. 252. *incendia miscet*, plus, quam promiscue, passim, facit. Ita *miscere caedes*. *alii*, — *millia quot*, h. e. tot millibus, quot eorum etc. pro vulg. reliqui omnes. *portis bipatentibus*, ornatius, quam simpliciter patentes, apertae. Intelligendae autem portae Scaee. conf. sup. v. 266 *portisque pa-*

tentibus omnes Accipiunt socios. — *Obsedere oppositi* ornate et hoc adiectum. *stat* — *stricta* pro stricta est; *stat*, quippe sublatu's et erectu's ensis. — *caeco Marte*, nocturno proelio, quo cerni ac discerni hostis nequit. 336 - 38 *Numine diuum* tanquam a deo aliquo actus — in medium incendium et pugnas ruit. *Erinny's*, quae ante *Furor*, h. e. animi impetus, ardor pugnandi. 341 - 46 *Adglomerant*, docte, se adiungunt. cf. sup. 315. Suauiter

Mygdonides. Illis ad Troiam forte diebus
 Venerat, infano Cassandrae incensus amore:
 Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat.
 Infelix, qui non sponsae praecepta furentis 345
 Audierit.

Quos ubi confertos audere in praelia vidi;
 Incipio super his: Iuuenes, fortissima frustra
 Pectora, si vobis audentem extrema cupido
 Certa sequi: (quae sit rebus fortuna videtis: 350
 Excessere omnes adytis arisque relictis
 Di, quibus imperium hoc steterat: succurritis urbi
 Incensae:) moriamur, et in media arma ruamus.
 Vna salus victis, nullam sperare salutem.

Sic

ter rerum miserabilis facies distinguitur episodio breui de Coroebus Mygdonis filio; confictum ex II. v, 363 de Othryoneo. — gener autem h. l. spe. — praecepta h. l. sunt monita vatis a deo actae.

347-54 *Audere in praelia* exquisite, cum audacia procedere in pugnam. — *super his*, simpl. pro posthaec, inde. Quae sequuntur, sic ordinare iuvat: O iuuenes, frustra fortes, si vobis cupido certa est, sequi audentem extrema, h. e. aliquem, qui extrema mortis pericula adeat, agendum! moriamur, et in me-

dia arma ruamus; nam videtis, quae sit rerum fortuna et conditio; videtis, deos tutelares ac praesides Troiae nos plane deseruisse; *succurritis urbi Incensae!* sero ad patriam defendendam properatis, quippe iam captam et incensam. Nihil superest, quam honeste mori. Moriamur etc. — v. 351 ex veteri superstitione satis nota interpretandus, quae vrbes captae vel capiendae a diis deferi credebantur. Euripidis locum e Troad. iam Macrob. V cap. extr. comparauit. cf. Tryphiod. v. 496. 497.
 K k hinc

Sic animis iuuenum furor additus. Inde, lupi ceu 355
 Raptores atra in nebula; quos improba ventris
 Exegit caecos rabies, catulique relictī
 Faucibus exspectant ficcis; per tela, per hostis
 Vadimus haud dubiam in mortem: mediaeque te-
 nemus

Vrbis iter. Nox atra caua circumuolat vmbra. 360
 Quis cladem illius noctis, quis funera fando
 Explicet, aut possit lacrimis aequare labores?

Vrbs

hinc eucatio deorum, de qua h. l. Seruius. -- 354 *Vna salus*, int. honestam mortem, qua se ab hostium potestate liberent. -- 355 *Furor additus*. Statius V Theb. 33 *O miserae, quibus hic furor additus*. -- 355-60 Homerus comparatione luporum saepe utitur, v. c. Il. λ, 72 οἱ δὲ, λύκοι ὥς, Θῦνον. *lupi raptores* ex epitheto σίνται Il. π, 353 natum videtur; et π, 56 λύκοι ὥς, Ὠμοφάγοι, item Odyss. ζ, 133 de leone: κέλεται δὲ ἐ γαστήρ Μήλων πειρήσοντα -- ἐλθεῖν, -- *quos improba* (magna) *ventris Exegit* (egit, quia prodeunt ex latebris) *caecos rabies*; quantum ornatus! ut etiam reliqua: *atra in nebula*, ex observatione sagacitatis in talibus animantibus. Sic A-

pollon. Il, 124 ἤματι χειμερίῳ lupos praedari facit, et Homerus Βάν ῥ' ἴμεν, ὥς εἰς λείοντες δύο διὰ νύκτα μέλαιναν Ἀμφόρον, ἀννέκυας, διὰ τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἶμα (per tela, per hostes) Il. κ, 297. 298. -- Comparatio autem tantum ad impetum et rabiem irruentium referenda; nil amplius. *Vadimus* impetum et furem notat verbum. *Nox circumuolat*, quippe alata inf. VIII, 369. *caua vmbra*, quatenus ipsi ea circumdantur, quasi tecti; puto equidem. 361 Odyss. γ, 114 τίς κεν ἐκεῖνα Πάντα γε μυθήσαιο καταθνητῶν ἀνθρώπων; imitatus Silius V, 421 sq. et Il, 650 sqq., ubi plura in Sagunto euerfa ex altero Aeneidis libro petita sunt. Sic illa mox 363, quae inter eximia

Vrbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
 Plurima perque vias sternuntur inertia passim
 Corpora, perque domos, et religiosa deorum 365
 Limina. Nec soli poenas dant sanguine Teucri:
 Quondam etiam victis redit in praecordia virtus;
 Victoresque cadunt Danaï. Crudelis vbique
 Luctus, vbique pavor, et plurima mortis imago.

Primus se, Danaum magna comitante caterua,
 Androgeus obfert nobis, focia agmina credens (370
 Infcius; atque vltro verbis conpellat amicis:
 Festinate, viri. Nam quae tam fera moratur
 Segnities? alii rapiunt incensa feruntque
 Pergama: vos celsis nunc primum a nauibus itis? 375

Dixit:

mia loca equidem ponere
 soleo, *Vrbs antiqua ruit*
 belle translata sunt ibid.
 v. 654 sqq. 364 *Inertia*
corpora, possunt esse sine
 vita et motu; si modo
sternuntur est *strata sunt*,
iacent; si iungas: *sternun-*
tur corpora inertia, malim
 accipere de imbellibus, fe-
 num, infantum, femina-
 rum; vt pecora inf. IV,
 158. — Mox *poenas dant*
 pro caeduntur, moriuntur,
 vt Serv. bene. 367 Sen-
 tentia eadem, aliter tamen
 expressa, Iliad. ξ, 480. 81.
 — 368 *Crudelis luctus*, vt
saevus dolor, qui in nos
saevit. plurima mortis ima-

go, h. e. *vbique caedes* fac-
 ta cernitur; passim caeso-
 rum cadauera proiecta. Ma-
 gis hoc accommodatum
 antecedentibus, quam va-
 rias caedis formas et ge-
 nera intelligere.

370 *Androgeos* alibi non
 occurrit in Troicis. Pom-
 ponius Sabinus: *miles*
Mnesthei, ducis Athenarum;
 nescio, vnde habeat. Di-
 versus est Minois filius
 VI, 20. 374 *Rapiunt fe-*
runtque, ἄγασσι καὶ φέρονσι,
 vt notum. Modo *fera*,
 quae feros facit, id est,
 tardos.

Dixit: et extemplo, neque enim responsa dabantur.
 Fida satis, sensit, medios delapsus in hostis:
 Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit.
 Inprouisum aspris veluti qui sentibus anguem
 Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit 380
 Adtollentem iras, et caerula colla tumentem:
 Haud secus Androgeus visu tremefactus abibat.
 Inruimus, densis et circumfundimur armis;
 Ignarosque loci passim, et formidine captos
 Sternimus. Adspirat primo fortuna labori. 385
 Atque hic successu exultans animisque Coroebus,
 O focii, qua prima, inquit, fortuna salutis
 Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur.
 Mutemus clipeos, Danaumque insignia nobis

Apte-

376 *Responsa non fida satis*, quibus fides haberi non potest, quae fidem non faciunt, adeoque suspecta. Respexit versum Statius II Theb. 535 - 37. *sensit delapsus*, ἡσθετ' ἐμπεσών, vt notum, intellexit se in hostes incidisse. — 379-81 Comparatio ab Homero petita, sed variata II. γ, 33 sqq. Hinc alii certatim. Propius ad Homerum Iuuen. I, 43 noto versu: *Palleat; vt nudis pressit qui calcibus anguem.* — *humi nitens*, pedem figens. — *attollentem iras*, h.

e. caput iratum, adeoque simpliciter erigentem se vel caput prae ira et rabie. III Georg. 421 *tollentemque minas et sibila colla tumentem.* 388 *Qua ostendit se dextra*; fortuna se *dextram*, fauentem ac propitiam, ostendit. 389 *Insignia* nimis argute de clipeorum insignibus ac sculpturis vel de galeis et crista. Enimvero poetica ratione vel ipsi *clipei* sunt *insignia*, quatenus Danaï his ipsis insigniuntur, vt mox *clipei insigne*; vel, vt malim, omnino arma.

390 De-

Aptemus. Dolus, an virtus, quis in hoste requirat? 390
 Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
 Androgei galeam, clipeique insigne decorum
 Induitur, laterique Argium adcommodat ensem.
 Hoc Ripheus, hoc ipse Dymas, omnisque iuventus
 Laeta facit: spoliis se quisque recentibus armat. 395
 Vadimus inmixti Danaïs haud numine nostro,
 Multaque per caecam congressi praelia noctem
 Conferimus: multos Danaum demittimus Orco.
 Diffugiunt alii ad navis, et litora cursu
 Fida petunt: pars ingentem formidine turpi 400
 Scandunt rursus equum, et nota conduntur in aluo.
 Heu nihil inuitis fas quemquam fidere diuis!

Ecce trahebatur passis Priameia virgo
 Crinibus a templo Cassandra adytisque Mineruae,

Ad

390 *Dolus, an virtus,* adhibeatur. Mox *coman-*
tem galeam, ἱππῆριν — et
clipeum induitur, loro su-
 per humeros iniecto et in-
 ferta manu ansae, ὀχλῶν.
 cf. inf. 671. 672. 395
Spoliis recentibus, exquisi-
 tius quam, nouis, aliis,
 quam quae habuerant, ar-
 mis. 396 *Haud numine*
nostro, h. e. auerso, nobis
 non propitio. *at si — Au-*
diat auersa non meus aure
deus Tibull. III, 3, 28, vbi
 v. not. Mox v. 402 *inui-*
tis diuis, ἀέκνυτι θεῶν. *nox*
caeca, in qua nihil cerni

potest, vt iam supra. 401
Scandunt rursus equum.
 Forte dictum nolis a poe-
 ta; nimis enim portento-
 sum hoc; sed *formidine*
turpi adiecit. 403 — 6
 Vim Cassandrae ab Aiace
 Oilei f. coram Pallade il-
 latam esse vulgo memo-
 rant. Sed et alii veteres
 poetae abstractam tantum
 ab Aiace e Mineruae sa-
 cro Cassandram narrasse vi-
 dentur, quos sequitur Dic-
 tys V, 12. Nam ad ipsam
 vim illatam ab Aiace vel
 inferendam τὸ trahebatur
 h. l. referre, vetant, arbi-

Kk 3

tror,

Ad coelum tendens ardentia lumina frustra: 405
 Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.
 Non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,
 Et sese medium iniecit periturus in agmen.
 Consequimur cuncti, et densis incurrimus armis.
 Hic primum ex alto delubri culmine telis 410
 Nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes,
 Armorum facie et Graiarum errore iubarum.
 Tum Danai gemitu atque ereptae virginis ira
 Undique conlecti inuadunt; acerrimus Ajax, (415
 Et gemini Atridae, Dolopumque exercitus omnis.

Aduersi

tror, reliqua. Etsi non ne-
 sciam Eurip. Troad. 69. 70
 ἐκ οἷσθ' ὑβρισθεῖσάν με καὶ
 ναὺς ἐμὴς; Οἷδ', ἡνίκ' Αἴας
 εἶλκε Κασσάνδραν βίῃ. Ne-
 que, si argumentum fre-
 quens priscae artis apud
 Pausaniam X, 26 et Pli-
 nium, et adhuc in gemmis
 est Cassandra ab milite
 prensa vel abstracta, aliud
 exhiberi putandum, quam
 captiuam illam abducen-
 dam ab Aiace. — *ardentia*,
ira, pudore erepto. *arce-*
bant, antique, contine-
 bant, coercebant, εἰργον.
 Versus 405. 406 ante ocu-
 los habuit Ov. Met. XIII,
 410. 411 *tractata comis*
antistita, Phoebe Non pro-
 fecturas tendebat ad aethe-

ra palmas. 409 *Densis*
i. armis, irruimus in hos-
 tium densum agmen. 410
Delubrum int. Mineruae,
 ex quo Cassandra erat ab-
 ducta, conf. v. 425. Erat
 autem illud in acropoli;
 ad hanc igitur iam perue-
 nerat Aeneas, mediam per
 urbem v. 359. 412 Quod
 arma, quae induerant,
 Graeca erant, et cristae
 Graecae. 413 *Gemitu*,
 h. e. dolore, *atque ira*
ereptae virginis, propter
 Cassandram sibi a Coroe-
 bo ceterisque ereptam, *in-*
vadunt undique, conlecti.
 Ajax est idem ille nefan-
 dus stuprator, Oilei f.
 Mox gemini Atridae δῖοιοι
 Ἀτρεΐδαι apud Eurip.

Aduersi rupto ceu quondam turbine venti
 Confligunt, Zephyrusque, Notusque, et laetus Eois
 Eurus equis: stridunt silvae, faeuitque tridenti
 Spumeus, atque imo Nereus ciet aequora fundo.
 Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram 420
 Fudimus insidiis, totaque agitauimus vrbe,
 Adparent: primi clipeos mentitaque tela
 Adgnoscent, atque ora sono discordia signant.

Ilicet

416-19 Ad Homeri ductum Il. 1, 4-7 et Ennii ex Annal. XVII ap. Macrob. VI, 2, sed multo ornatius et variate; porro Homerica cum arte effectum rei attexuit: *stridunt venti* etc. *Eurus laetus Eois equis*, ad ornatum spectat. Bigis vecti venti apud poetas et sculptores. Nec Ζέφυρον ἐπιπύσαντα Eurip. Phoeniss. 220 et *Eurum equitantem Siculas per undas* Horat. IV Carm. 4, 44 aliter accipere debebant, quam de curru inuectis. Commune enim hoc omnibus diis, quoniam prisco illo tempore, quo religiofae hae notiones primum in hominum animos venerunt, bigis vecti reges vel quadrigis, nunquam equis insidentes, conspiciabantur. Itaque nemo vidit equitantem Iouem et

sic porro. *laetus* autem, ut superbus, gestiens, ἀγαλλόμενος. conf. I, 690. 276 et saepe. Ceterum Virgilium plures expresserunt. conf. Columna ad Ennium pag. 114; adde inf. X, 356 sqq.; IV, 440 sqq. *Nereo* h. l. tridens tribuitur, quod notandum. *Spumeus* h. l. spuma maris adpersus, spumofus. *faeuit tridenti*, eleganter, ut alias *flagris, verberare*, infert tridentem mari, ad impellendum illud et fluctus excitandos. 420-23 *Illi etiam* v. sup. 370. 383 sq. *mentita tela*, falsa, quae nos Graecos esse mentiebantur, ut Serv. Mox 423 *signant* h. l. agnoscent. Sic notare etiam vulgari sermone et σήμεισθαι, τεκμαίρεσθαι. Porro *ora sono discordia*, ad poeticae orationis genium, pro discordia et discrepan-

Ilicet obruimur numero. Primusque Coroebus
 Penelei dextra, diuae armipotentis ad aram, 425
 Procumbit: cadit et Ripheus, iustissimus vnus
 Qui fuit in Teucris, et seruantissimus aequi.
 Dis aliter visum. Pereunt Hypanisque Dymasque
 Confixi a lociis; nec te tua plurima, Panthu,
 Labentem pietas, nec Apollinis infula texit. 430
 Iliaci cineres, et flamma extrema meorum,
 Testor, in occasu vestro, nec tela, nec vllas
 Vitauisse vices Danaum; et, si fata fuissent,
 Vt caderem, meruisse manu. Diuellimur inde:

Iphitus

tia sermonis; quippe qui Troiani essent, diuersaque vterentur dialecto. 425-30 *Diuae a. ad aram*, in ipso adeo templo Minervae sup. 403, nisi ante templum in *πρὸν αὐτῆς* vel in *περιβόλῳ*, vt et expressum vides in tab. Iliaca n. 104. — *Peneleus* hic alius esse debet, quam Homericus Boeotorum dux; nam is ab Eurypylo fuit occisus, Antenor's filio, vt Pomponius Sab. ad h. l. narrat, nescio vnde; ad Telephi filium refert Pausan. IX, 5. f. — *cadit et Ripheus, iustissimus vnus omnium — et seruantissimus aequi*, qui adeo cadere non debuisset, communi hominum iudicio; sed *diis aliter visum*,

de causis et rationibus, quae nos homines latent. Laudant Homericum Od. α, 234 *Νῦν δ' ἐτέρως ἐβέλοντο θεοὶ, κακὰ μητιόωντες.* — 431-34 Quanto cum affectu, egregia orationis inflexione, se incolumem abiisse narrat! — cf. Senecae Troad. 28 sqq. *in occasu vestro*, sup. I, 238 *occasum Troiae tristisque ruinas. vices, fortunae, casus, et quidem h. l. pugnae.* Recte adeo Seruius omnino per *pugnas* interpretatur. — *manu m.*, strage, quam inter hostes edebat. Bene Serv. *id est fortiter dimicasse*; *hi enim merentur occidi.* Centies autem manus pro pugna. — *si fata f.* cf. sup. 54.

436 Gell.

Iphitus et Pelias mecum: quorum Iphitus aevo 435
 Iam grauior, Pelias et vulnere tardus Vlixī,
 Protinus ad fedes Priami clamore vocati.
 Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
 Bella forent, nulli tota morerentur in vrbe: (440
 Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentis
 Cernimus, obfessumque acta testudine limen.
 Haerent parietibus scalae, postesque sub ipsos
 Nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris
 Protecti obiciunt: prensant fastigia dextris.

Darda-

436 Gell. IX, 12 laudato loco -- quum diceret vulnus, non quod accepisset Vlyxes, sed quod dedisset. 438 Ceu nulla prius lamenta, nec atrī Manassent imbres Statius III Theb. 122. 441 Acta testudine scutorum haud dubie; συναπισμῶν. Praeiueraut antiquiores poetae graeci, vt colligas ex Quinto Cal. XI, 357 sqq., vbi simili modo oppugnantur moenia Troiae (conf. mox 443. 444). Mox haerent, in prosa, admotae sunt. 442 Postesque sub ipsos Nituntur gradibus. Simpliciter gradus accipiam, quibus ad ianuam palatii adscenditur. niti, vt eniti. -- At mox quo-

modo hi prensant fastigia dextris? Commodius hoc dictum forte videatur de iis, qui scalas admouerant. An igitur gradus h. l. scalarum sunt? et erant vtrique fastigia in templis et palatiis frons tecti. Ἐπάλξεις in simili re memorat Homerus. Duplex tamen h. l. pugnandi et pugnantium ordo, v. mox 445 et 449. 450; et cogitandum de veterum domorum forma, quae, cum plura tabulata non haberent, fastigium in fronte aedium habebant satis humile. -- obiciunt sinistris clipeos ad tela protecti, vt aduersus tela superne missa protegerent se.

Dardanidae contra turris ac tecta domorum 445
 Culmina conuellunt: his se, quando vltima cernunt,
 Extrema iam in morte parant defendere telis:
 Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
 Deuoluunt. Alii strictis mucronibus imas
 Obsedere fores: has seruant agmine denso. 450
 Instaurati animi, regis succurrere tectis,
 Auxilioque leuare viros, vimque addere victis.
 Limen erat, caecaeque fores, et peruius vsus
 Tectorum inter se Priami, postesque relictī
 A tergo: infelix qua se, dum regna manebant, 455
 Saepius Andromache ferre incommitata solebat
 Ad soceros, et auo puerum Astyanacta trahebat.

Euado

445 *Culmina domorum tecta*, docte pro ipso tecto iisque rebus, quibus superior domus pars tegitur, h. e. tegulis. *tecta penetralia* eodem modo I. Georg. 397. 451 Hoc ipso rerum adspectu renouatum in Aenea consilium ac propositum, quod iam pridem ceperat (v. 315 *concurrere in arcem*), vt regiae Priamoque succurreret.

453-58 Cum aditus ad regiam obsideretur ab hostibus, postica porta eam intrat Aeneas et a tergo peruenit ad tectum regiae, qua parte pugnatur. Illa porta postica cum ornatu,

quem tam vulgaris res vix videbatur capere posse, designatur per quatuor determinationes: est *limen*, sunt *caecae*, h. e. ignotae aliis nec cognitu faciles et obuiae, *fores* — *peruius vsus tectorum Priami inter se*, h. e. qua commeare et conuenire se inuicem commode poterant, qui inhabitabant regiam; h. e. familia regia per plures domos vel palatii partes dispersa — *postes relictī a tergo*, h. e. porta, quae a tergo erat, opposita illi, quae est in aedium fronte. *ad soceros*, Priamum et Hecubam — *trahebat* accommodatum breuib. pueri gressibus;

Euado ad summi fastigia culminis: vnde
 Tela manu miseri iactabant inrita Teucri.
 Turrin in praecipiti stantem, summisque sub astra
 Eductam tectis, vnde omnis Troia videri, (460
 Et Danaum solitae naues, et Achaia castra,
 Adgressi ferro circum, qua summa labantis
 Iuncturas tabulata dabant, conuellimus altis (465
 Sedibus, impulimusque. Ea lapsa repente ruinam
 Cum sonitu trahit, et Danaum super agmina late
 Incidit. Ast alii subeunt: Nec saxa, nec vllum
 Telorum interea cessat genus.

Vestibu-

sibus; pro ducebat. Sic
 sup. v. 320 *paruumque nepotem Ipse trahit.* — euado
 sc. hac porta ingressus regiam. 460-67 *In praecipiti*,
 turrin in editiore loco positam — eandemque
 altissimam — hanc e vicinis locis, vt equidem arbitror,
 ferreis vncis et contis quassatam et labefactatam
 tandem in obsidentes deiiciunt. — *qua summa tabulata dabant iuncturas labantes.* Scilicet turres habebantur quatuor et plurimum tabulatorum adeoque et contignationum; quarum tigna vel trabes capitibus suis immissae esse debent parietibus. Iam h. l. *summum tabulatum*, cur proprie dictum nolis, caus-

sa idonea non est; hoc facile admittebat vncos et contos in *iuncturis* suis (h. e. qua parte trabes insertae et fultae erant pariete), quae facilius cedebant et insertum vncum recipiebant, quam solidus paries; itaque *labantes*, cedentes, laxantes se: et *dabant iuncturas*, plus quam *habebant*; praebebant scilicet aggredientibus turrin ferro. Quibus conuulsis superior turris pars in oppugnantium capita decidit. *ruinam trahit* exquisitius quam *facit*. *Ἐλχ', ἣ δ' ἔσπετο πᾶσα* Il. μ, 398, qui locus comparandus in *τειχομαχίας* narratione. — v. 461 *vnde omnis T. v.* illustrant intpp. ex

Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
Exsultat, telis et luce coruscus aena. 470

Qualis vbi in lucem coluber mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc positis nouus exuuiis nitidusque iuuenta,
Lubrica conuoluit sublato pectore terga
Arduus ad solem, et linguis micat ore trifulcis. 475

Vna

ex Il. v, 13. 14; etsi ipsa turris poetae ex Il. φ, 526 sqq. nata esse videtur, vbi Hectoris fatum ex ea prospicit Priamus cum Troianis. Egregia autem cum arte haec inferta sunt a poeta ad rerum faciem variandam. 469 sqq. Expugnatur tandem regia per Neoptolemum, Achil-
lis f., qui ipsas fores erat aggressus. Nam hoc est *ante vestibulum ipsum*, h. e. ianuam, qua illud intratur, *primoque in limine*. Egre-
gie autem eum repraesentauit: *exsultat*, pro pugnat. *telis et luce coruscus aena*, h. e. armis, thorace, clipeo et galea, aereis splendentibus; vt saepe ap. Homerum λαμπόμενος simili in re: Iliad, v, 341 ὅσσε δ' ἄμερδεν Αὐγὴ χαλ-
κεῖν κορύθων ἀπὸ λαμπομε-
νάων. 471-75 Ad Ho-
meri ductum (etsi com-

parari potest loc. Nican-
dri Ther. 31 - 4), sed or-
natius et cum variatione,
Il. χ, 93-95 Ὡς δὲ δράκων
ἐπὶ χειρὶ ὀρέεστος ἄνδρα μέ-
νησι Βεβρωκῶς κακὰ φάρμακ'
(*mala*, noxia et venenata,
vt saepe, *gramina pastus*)
ἔδυν δέ τε μιν χόλος αἰνός,
Σμερδαλέον δὲ δέδορκεν, ἔλισ-
σόμενος περὶ χειρὶ (lubrica
c. — *linguis micat ore tri-
fulcis*). Ὡς Ἐκτωρ - ἔχ ὑπε-
χώρει. At apud Virgil. Pyr-
rhus non sustinet hostem
sed aggreditur. — Porro in
lucem aut corruptum aut
ieiunum. *tumidum*, quo-
niam *mala g. pastus*, adeo-
que succis venenatis re-
pletus, ex vulgari homi-
num opinione. Expresse-
re hunc locum certatim
alii, vt Statius IV Theb.
95 sqq.: Silius XVII, 448-
451: XII, 6-10: VI, 155
et passim alii.

Vna ingens Periphas, et equorum agitator Achillis
 Armiger Automedon; vna omnis Scyria pubes
 Succedunt tecto, et flammās ad culmina iactant.
 Ipse inter primos conrepta dura bipenni
 Limina perrumpit, postesque a cardine vellit 480
 Aeratos: iamque excisa trabe firma cauauit
 Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.
 Adparet domus intus, et atria longa patefcunt:
 Adparent Priami et veterum penetralia regum:
 Armatosque vident stantis in limine primo. 485
 At domus interior gemitu miseroque tumultu

Misce-

476-78 Occurrit Periphas apud Homerum, sed non hic; Automedontis *ἰππηλάτης*, aurigae Achillis, saepius fit mentio. *Scyro*, insula de Cycladibus vna, copias adduxerat Pyrrhus, ab auo Lycomedē accep-
 tas, cuius filia, Deidamia, Pyrrhi mater ex Achille. cf. Il. 7, 326 sqq.: Odyss. 2, 505 sqq. Sed fabulam de Achille apud Lycomedem latente Homerus non habet. — *succedunt tecto*, h. e. fores adoriuntur. 479-82 *Ipse*, Pyrrhus, quis dubitet ex 469. 470 et 491. *dura limina*, ipsas fores e dura materia, ilice, factas — ipsas fores etiam per *postes*, et quidem aere obductos, *aeratos*, intelligo,

quos *vellit*, mouet, labefactat, *a cardine*. cf. 492. 493. Quintus Cal. X, 388 similibus fere verbis. Tandem perruptae et perforatae hae ipsae fores laxata asserum vel tignorum coagmentatorum compage: iamque *cauauit robora firma*, fores roboreas, *excisa trabe*, et *dedit*, effecit, *fenestram*, aperturam, *ingentem lato ore*, foramine. — 483 sqq. Ad affectum haec magna cum arte traducta. — 485 *Armati* sunt, qui v. 449. 450 memorabantur.

486 sq. Proprie *clamor*, *lacrimae*, *gemitus* miscetur, quatenus promiscue a pluribus vel diuersis fit; hinc, si quo in loco hoc factum signifi-

Miscetur; penitusque cauae plangoribus aedes
 Femineis vlulant. Ferit aurea fidera clamor.
 Tum pauidae tectis matres ingentibus errant,
 Amplexaeque tenent postes, atque oscula figunt. 490
 Instat vi patria Pyrrhus: nec claustra, neque ipsi
 Custodes sufferre valent. Labat ariete crebro
 Ianua, et emoti procumbunt cardine postes.
 Fit via vi: rumpunt aditus, primosque trucidant
 Inmissi Danai, et late loca milite conplent. 495

Non

significatur, vt h. l. in domo ipsa, *domus miscetur gemitu*. Mox *cauae* cum dilectu positum epitheton ad sonum — *vlulant* exquisitius quam *resonant*; exemplo Graecorum βοᾶν in simili re, v. c. Euripid. Troad. 29. Porro, versum 486 ex Ennii Annal. II de Albae excidio esse translatum, Seruius ad h. l. notat. cf. inf. XI, 213 sqq. et Liuius de Alba I, 29. — Quod *matres familias errant*, discurrunt, per tecta, id ex veterum moribus tanto magis ad affectum, quod thalamo inclusae alias latebant — osculantur postes (cf. Ov. Met. XIII, 412. 413); quippe vltimum vale dicturae, iamiam ab hoste abstra-

hendae. Apollonium IV, 26 iam Seruius huc aduocauit; et Ariosti locum egregium (*Cant. XVII. Stanza 13*) Wartonus. — 491-93 *Vi patria*. πατὴρ εἶς καταείμενος ἀλκὴν Quint. Cal. XIII, 219. *sufferre*, sustinere Pyrrhi impetum non potuere nec *claustra*, h. e. fores roborae v. 481. 482 firmitate sua, *nec ipsi custodes*, qui v. 485 et 449. *arietem* nolim accipere proprie; quippe quod inuentum Troianis temporibus serius est. cf. ad 441. Sed de arietatione et pulsatione ac concussionem forium ad arietis instar. 494 *Rumpunt aditus*, faciunt sibi aditum; at quanto potentius illud!

Non sic, aggeribus ruptis quum spumeus amnis
 Exiit, oppositasque euicit gurgite moles,
 Fertur in arua furens cumulo, camposque per omnis
 Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
 Caede Neoptolemum, geminosque in limine Atri-
 das: 500

Vidi Hecubam centumque nurus, Priamumque per
 aras

Sanguine foedantem, quos ipse sacrauerat, ignis.
 Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
 Barbarico postes auro spoliisque superbi,
 Procubuerunt. Tenent Danaï, qua deficit ignis. 505

Forſitan

496-99 v. sup. ad 305, ubi huius comparationis femina in locis Homericis et Lucret.: sed ornati-
 tius omnia Virgilius suo-
 que more. Expende sin-
 gula — fertur cumulo aqua
 cumulata. v. sup. 105 in-
 sequitur cumulo praeruptus
 aquae mons. 499. 500
 Καὶ τὸν φεγγεγὸν Πρίαμον
 — τοῖςδε δ' εἶδον ὄμμασι Αὐ-
 τὴ κατὰσφαγέντ' ἐφ' ἐρκίῳ
 πυρρῇ Eurip. Troad. 481
 199. 501 Centum nurus
 latius dictum, quinquagin-
 ta enim erant filiae, toti-
 dem filiorum uxores seu
 nurus. Mox 503 quinquaginta thalami secundum
 Homer. Iliad. 2, 243 199.

— 502 In toto loco ante
 oculos Enniana illa apud
 Ciceronem ex Androma-
 cha p. 236 ed. Hessel. O
 pater! o patria! o Priami
 domus — Vidi ego te, ad-
 stante ope barbarica (ut
 hic v. 504) — Priamo vi-
 tam euitari, Iouis aram
 sanguine turpari. foedan-
 tem plus quam cruentan-
 tem. sacrauerat, accende-
 rat diis Penatibus. 503-5
 Q. illi thalami, illi tam
 magnifice exstructi, — pro-
 cubuerunt. Barbaricum au-
 rum, h. e. Phrygium, ut
 saepe poetae. Sed h. l.
 notabile est in ore Troia-
 ni. cf. inf. XI, 769. 770.
 — postes spoliis superbi, or-
 nati,

Forſitan et, Priami fuerint quae fata, requiras.
 Urbis vti captae caſum, conuolſaque vidit
 Limina tectorum, et medium in penetralibus hoſtem;
 Arma diu ſenior deſueta trementibus aeuo (510
 Circumdat nequidquam humeris, et inutile ferrum
 Cingitur, ac denſos fertur moriturus in hoſtis.
 Aedibus in mediis, nudoque ſub aetheris axe,
 Ingens ara fuit, iuxtaque veterrima laurus
 Incumbens arae, atque vmbra complexa Penates.
 Hic Hecuba et natae nequidquam altaria circum,
 Praecipites atra ceu tempeſtate columbae, (515
 Condensae, et diuom amplexae ſimulacra ſedebant.
 Ipſum autem ſuntis Priamum iuuenalibus armis
 Vt vidit: Quae mens tam dira, miſerrime coniux,
 Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit. 520
 Non tali auxilio, nec deſenſoribus iſtis (Hector.
 'Tempus eget: non, ſi ipſe meus nunc adforet
 Huc tandem concede: haec ara tuebitur omnis:
 Aut moriere ſimul. Sic ore effata, recepit
 Ad ſeſe, et ſacra longaeuum in ſede locauit. 525
 Ecce autem elapſus Pyrrhi de caede Polites,
 Vnus natorum Priami, per tela, per hoſtis
 Porticibus longis fugit, et vacua atria luſtrat

Saucius.

nati, Romanorum notiſſi-
 mo more. v. inf. VII, 183-
 86. -- *Tenent D.*, h. e. par-
 tim igni partim ferro graſ-
 ſantur. 512 Virgilius
 aram, quam alii in atrio
 (ἐν αὐλῇ) collocare ſolent,

in impluuium tranſtulit,
 vbi Penates ſtabant. 519
Mens dira, quae dira, ma-
 le ominata, abominanda
 conſilia agit. 525 *Sa-
 cra ſede*, ara. v. 513. 515.
 523. 528-30 *Porticibus
 longis.*

Saucius. Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
 Insequitur, iam iamque manu tenet, et premit hasta.
 Ut tandem ante oculos euasit et ora parentum, (530
 Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
 Hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
 Non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit.
 At, tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis, 535
 Di, si qua est coelo pietas, quae talia curet,
 Persoluant grates dignas, et praemia reddant
 Debita: qui nati coram me cernere letum
 Fecisti, et patrios foedasti funere voltus.

At

longis. Si Homerica et non sua potius tempora fecutus est, αἰσχροῦν expressit, quae αὐλὴν ab utraque parte ornabat. Mox *illustrat* h. l. discursu, et *vacua* cum dilecta, ut significet Troianos iam fuga dispersos, conf. Burm. ad Val. Fl. IV, 21. -- *infesto vulnere insequitur*, infeste, hostili more, ut vulnus inferat; sed alterum multo magis poeticum: *vulnere infesto*. *Vulnus* de telo h. l. post alios accipit Burm., ut fane saepe vulnus reddi potest. cf. inf. VII, 533: X, 140: XII, 376; scil. quando de telo ita agitur, ut vulnus ab eo factum simul memoretur.

-- *premit hasta* exquisitius quam transfigit. conf. IX, 330. 533 - 543 *Media morte*, praesenti mortis periculo. *abstinuit* exquisite, continuit se. -- *pietas* h. l. respectus ac miserationis eius, qui indigna patitur. -- *grates* h. l. poena: et sic *praemia* frequentius. -- *patrios foedasti funere vultus*, grauissimis verbis et atroci spectaculo accommodatis. Re funebri pollui et contaminari homines, religiosa erat opinio; et adperso eius, qui caeditur, cruore foedatur, cruentatur, aliquis: h. l. ipsi *vultus*, tantum non adpersi et contaminati *funere*, caede, sanguine. For-

L 1

ma

At non ille, fatum quo te mentiris, Achilles 540
 Talis in hoste fuit Priamo: sed iura fidemque
 Supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulcro
 Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
 Sic fatus senior, telumque inbelle sine ictu
 Coniecit: rauco quod protinus aere repulsum, 545
 Et summo clipei nequidquam vmbone pependit.
 Cui Pyrrhus: Referes ergo haec, et nuntius ibis
 Pelidae genitori. Illi mea tristia facta
 Degeneremque Neoptoleum narrare memento.
 Nunc morere. Hoc dicens, altaria ad ipsa tremen-
 tem 550

Traxit

ma versus 540 *At non ille* sqq. illustratur a Burm. ad Anthol. Poet. Lat. T. I p. 338. -- *in hoste* exquisitius quam *in hostem*. v. Drakenb. ad Liv. XXVIII, 43, 8. Respicit autem redditum Priamo cadauer Hectoris Il. extr. -- *iura fidemque supplicis*, τὸ ὅσιον τῆς ἱκετείας, sanctitatem supplicis, nam de fide proprie dicta et supplici data h. l. agi nequit. Sed supplex *in fidem alicuius*, h. e. tutelam, venit; debetur itaque ei fides, h. e. incolunitas. -- *sepulcro*, ad sepulturam -- *in mea regna*, in regiam. Securus est nostrum Seneca Troad. 1103. -- 544-49 *Sine ictu*, quod

vulnus non faceret, non penetraret; sed perforato corio, quo scutum erat inductum, ab aere resiliaret. κωφὸν βέλος dixit Homer. Il. λ, 390. -- *rauco aere*, acreo clipeo, qui percussu raucum sonitum edebat -- et, *nequidquam*, sine effectu et vulnere -- *pependit* in clipei pelle. Saepe talia apud Homerum, v. c. Il. γ, 347 sqq. -- *tristia facta*, atrocia h. l. Mox de sarcasmo ex Homero ducto: *Referes ergo haec* etc., videndus Popius ad Iliad. XIII, Obs. 31. 550 sqq. Seneca expressit Troad. 44 sqq. (vbi *Aeacidae* retinendum). -- *implicuit comam*, ergo cum ceteris armis

Traxit et in multo labstantem sanguine nati,
 Implicuitque comam laeua, dextraque coruscum
 Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
 Haec finis Priami fatorum: hic exitus illum (555
 Sorte tulit, Troiam incensam, et prolapsa videntem
 Pergama; tot quondam populis terrisque superbum
 Regnatorem Asiae. Iacet ingens litore truncus,
 Auolsamque humeris caput, et sine nomine corpus.

At

mis v. 509 sq. galeam non
 sumferat -- *extulit ensem*,
 non, vagina extraxit, sed
 sustulit, intentauit. Versu
 tamen 529. 530 *basta* ute-
 batur Pyrrhus. 554-59
 Epiphonema ad commise-
 rationis affectum praeclare
 compositum; simplex ta-
 men et obuium. Placet
 non minus illud de Achil-
 le apud Ouid. Met. XII,
 615. 616. *sorte*, fatali ne-
 cessitate. Serv. *Asiae*, mag-
 nae saltem partis Asiae mi-
 noris. v. Strab. XIII pag.
 875 A. -- *regnatorem popu-
 lis*, pro populorum. -- *ia-
 cet ingens litore truncus*.
 Scilicet insepultum pro-
 iectum fuit Priami cor-
 pus (vel Ennii versibus
 notum ap. Cic. Tusc. Qu.
 I c. 44. Adde Senecam
 Troad. 54 sq.: Aufon. Epi-
 taph. 23, quod ex nostro
 adumbratum est): et qui-
 dem *ad litus tractum*; et

illic relictum sine capite,
 quae vnice vera interpre-
 tatio, obuia in Seruianis;
 vnde etiam intelligitur, ad
 Pacuui tragoediam poe-
 tam respexisse; quam-
 quam locus, qui ibidem
 adscriptus fuerat, excidit.
 Sed imitationem notarunt
 viri docti ex Manil. IV,
 64. 65 *Priamumque in li-
 tore truncum, Cui nec Tro-
 ia rogos*, et Seneca ex hoc
 eodem loco Troad. 140
*magnoque Ioui victima cae-
 sus Sigea premis litora
 truncus. Litus* de Troia,
 tanquam *litorali plaga*,
 accipere, durum arbitror.
 Quod Seruius addit, Pom-
 peii tangere historiam Vir-
 gilium, hoc eo dumtaxat
 pertinet, quod huius loci
 maior ac suauior aliquis
 sensus esse debuit Roma-
 nis, qui Pompeii simile
 fatum memoria tenerent.
 -- *sine nomine corpus*, sine

At me tum primum saeuus circumstetit horror :
 Obstupui: subiit cari genitoris imago, 560
 Vt regem aequaeuum crudeli volnere vidi
 Vitam exhalantem: subiit deserta Creusa,
 Et direpta domus, et parui casus Iuli.
 Respicio, et, quae sit me circum copia, lustrō.
 Deferuere omnes defessi, et corpora saltu 565
 Ad terram misere aut ignibus aegra dedere.

[Iamque adeo super vnus eram: quum limina
 Vestae

Seruantem et tacitam secreta in sede latentem
 Tyndarida adspicio: dant clara incendia lucem
 Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti. 570

Illa

nota, qua agnosci posset,
 quatenus sine capite et
 vultu erat.

559 sqq. Hic artem poe-
 tae agnosce. Quis Aeneae
 in patrem, omninoque in
 suos, pietatem nunc eum
 rerum cardinem fore ex-
 spectabat, quo narratio ad
 id, quod rerum caput erat,
 Aeneae discessum, conuer-
 teretur? Et quam accom-
 modata haec Aeneae per-
 sonae! et quam apta ad
 studia nostra animosque
 in virum tam eximiae pie-
 tatis coniiciendos? 563

Direpta domus, in prosa:
 direptio domus meae ani-
 mo obiiciebatur, quasi iam

facta. Mox *copia* docte pro
 copiis, notant Grammati-
 ci. 565 Aeneam e turri
 pugnanti meminisse ne-
 cesse est, supra v. 458. 460
 sqq. Incendio iam per re-
 giam Priami sparso desi-
 liunt alii in terram, alii
 in ignem. *corpora aegra*,
 quia *defessi* pugnando, ex-
 hausti viribus.

567 sqq. Sequuntur versū
 XXII a codicum parte exu-
 lantes, quos narrant a Tur-
 ca et Varo resectos. *Super
 vnus eram.* οἰώδην Home-
 ricum, vt Il. λ, 401. *Er-
 ranti*; ergo Aeneas iam
 de turri vel tecto regiae
 desiluerat et per regiam
 errabat

Illa sibi infestos euerſa ob Pergama Teucros,
Et poenas Danaum et deſerti coniugis iras
Praemetuens, Troiae et patriae communis Erinnyſ,
Abdiderat ſeſe, atque aris inuiſa ſedebat.

Exarſere ignes animo: ſubit ira cadentem 575

Vlcifci patriam, et ſceleratas ſumere poenas.

Scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenae

Adſpiciet, partoque ibit regina triumpho?

Coniugiumque, domumque, patres, natosque videbit,

Iliadum turba et Phrygiis comitata miniſtris? 580

Occiderit ferro Priamus? Troia arſerit igni?

Dardanium toties ſudarit ſanguine litus?

Non ita. Namque, etſi nullum memorabile nomen

Femineae in poena eſt, nec habet victoria laudem;

Exſtinxiſſe nefas tamen, et ſuſſiſſe merentis 585

Laudabor poenas: animumque expleſſe iuuabit

Vltricis flammae, et cineres ſatiaſſe meorum.

Talia

errabat vacuam, vt ſup. v. 528. -- *inuiſa*, abdita. Sic melius, puto. 575 ſqq. Sequentia ex Euripideis expreſſa in Oreſte v. 1132 ſqq. *Exarſere ignes animo* pro vulgari *animus ira exarſit*. *ſubit ira*, h. e. impetus ex ira, vt vlcifcerer excidium patriae -- *ſceleratus poenas*, paullo inſolentius, pro poenas a ſcelerata. -- 579-582 *coniugium*, coniugem priſtinum, -- *patres*, parentes -- *Phry-*

giis miniſtris, Troianis captiuis illi in ſeruitium addictis. -- *ſudarit ſanguine*, madefactum, humectatum. Ex Enniano: *Terra ſudat ſanguine* ap. Nonium in ſonere. 583-87 *Non ita*, & δὴτα. Vulgo *abſit hoc!* Nequaquam. -- *nullum m. nomen*, nulla gloria -- *tamen laudabor*, quod exſtinxerim. *nefas*, h. e. nefariam feminam Helenam. -- Mox duriter dictum videtur *animum expleſſe flam-*

Talia iactabam, et furiata mente ferebar;]
 Quum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
 Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit 590
 Alma parens, confessa deam; qualisque videri
 Coelicolis, et quanta, solet: dextraque prehensum
 Continuit, roseoque haec insuper addidit ore:
 Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
 Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit? 595
 Non prius adspicies, vbi fessum aetate parentem
 Liqueris Anchisen? superet coniuxne Creusa,
 Ascaniusque puer? quos omnis vndique Graiae
 Circum errant acies: et, ni mea cura resistat,
 Iam flammae iulerint, inimicus et hauserit ensis. 600
 Non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacaenae,
 Culpatusue Paris; diuom inclementia, diuom

Has

mae v., h. e. flamma f. ira
vltrice, h. e. ultione. *poenas merentes*, vt v. 576
p. sceleratas, a merente.
 — 588-93 Imitatio Ho-
 meri manifesta Il. α, 193
 sqq., vbi Minerva Achilli
 soli in conspectum venit
 cumque ab ira et impetu
 reuocat. Ad 592. 593 cf.
 ibid. v. 361. 595-600
Nostri cura, pietas esse vi-
 detur matri Veneri prae-
 standa in eo, vt Anchisen,
 ab ipsa amatum, tueatur ac
 seruet. Nisi reuerentia est,
 quam Venus exigit in hoc,
 ne Helenae, quam ipsa

tuebatur, filius iniuriam
 faceret. — *adspicies*, vt poe-
 ta, pro *circumspicies*. —
quos hauserit ensis, vt pas-
 sim poetae, v. Drakenb.
 ad Silium V, 524, pro con-
 fodere, transigere; ἀφύσσειν
 Homer., vt Il. ξ, 517: hau-
 riendo enim penetrat vas
 immissum ac diffindit
 aquam. 601-3 Senten-
 tia ex Priami verbis apud
 Homerum petita Iliad. γ,
 164. 165: adde Odyss. α,
 347. 48; et frequens apud
 veteres. *Tyndaridis f. i.*
Lacaenae ornatæ pro He-
 lena, Οὐ γάρ τοι Ἑλένη πέ-

Has euertit opes, sternitque a culmine Troiam.
 Adspice: namque omnem, quae nunc obducta tuenti
 Mortalis hebetat visus tibi, et humida circum 605
 Caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis
 Iussa time, neu praeceptis parere recusa:
 Hic, vbi disiectas moles auolsaque faxis
 Saxa vides, mixtoque vndantem puluere fumum,
 Neptunus muros magnoque emota tridenti 610
 Fundamenta quatit; totamque ab sedibus urbem
 Eruit. Hic Iuno Scaeas saeuissima portas
 Prima tenet, fociumque furens a nauibus agmen
 Ferro adcincta vocat.

Iam

λεῖ αἰτλή etc., v. ap. Quint. Cal. XIII, 412. -- *a culmine* v. sup. 290. 604 sqq. Pulcherrimus totus, qui sequitur, locus partim Homeri auspiciis Iliad. ε, 127. 128, vbi Minerva Diomedis visum acuit, et Il. μ, 13 sqq.: 27 sqq., vbi Neptunus et Apollo vallum Achiuorum diruunt (conf. imitationem Quinti Cal. XIV, 631 - 651); partim aliorum poetarum ductu elaboratus. Nam in Troiae excidio diis manifesta aliqua opera ab antiquioribus poetis tributa, vt ex imitatoribus patet; v. Tryphiod. 550 - 560: Quint. Cal. XIII, 415 sqq. *nubem* int. caliginem, vt Homer.

νεφος l. l. et Il. ο, 668: v. 341. 342. Imitationes sublimis huius loci passim in recentioribus obserues: Miltono lib. XI, 411: Tassono (*Cant. XVIII Stanza* 93). 606. 7 *Tu ne qua p. Iussa time*: propter illa, quae v. 619 sqq. subiungit. Mox *vndantem* pulchre, v. VIII, 257. 610 Vid. Il. μ, 27 sqq. 612-14 Iuno -- *prima* quippe in vrbis ingressu -- *focium agmen*, Achiuos, -- *vocat*, vt apud Homerum Neptunus Il. ν, 83 sqq. et Apollo apud eund. Troianos de muris Troiae inclamat. Imitatur nostrum Statius de Venere, V Theb. 281.

Iam summas arcis Tritonia, respice, Pallas 615
 Infedit, nimbo effulgens et Gorgone saeua.
 Ipse Pater Danaïs animos viresque secundas
 Sufficit: ipse deos in Dardana fuscitat arma.
 Eripe, nate, fugam, finemque inpone labori.
 Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam. 620
 Dixerat: et spissis noctis se condidit umbris.
 Adparent dirae facies, inimicaque Troiae
 Numina magna deum.

Tum vero omne mihi visum confidere in ignis
 Ilium, et ex imo verti Neptunia Troia: 625
 Ac veluti summis antiquam in montibus ornum

Quum

615. 616 Pallas infidet
 arcis Pergamo, ut ap. Ho-
 merum Apollo Il. ε, 460,
 sed ibi ad tuendum, h. l.
 ad euertendum. Gorgone
 saeua, aegide. At nimbus,
 qui de obscura fere vel
 atra nube dicitur, h. l. de
 candida et lucida nube
 accipiendus esse videtur,
 nam *effulget* nimbo dea;
 quod alibi non facile oc-
 currit; nisi vnum locum
 inf. IX, 110. III huc tra-
 has: *Hic primum noua lux*
oculis affulsit, et ingens
Visus ab aurora coelum
transcurrere nimbus. De
 nimbo capita deorum am-
 biente in poeta nostro co-
 gitare non licet: nec pla-
 cet *effulgens nimbo*, e nu-

be obscura, vel in nube,
 fulgens. Mox malim *ef-
 fulgens et saeua* iungere,
 h. e. faeuens aegide, vi-
 brans aegidem. 618 *In*
Dardana arma, aduersus
 Troianos pugnantes. 619
Eripe pro fugam rape,
 raptim capesse, accelera,
 ex his. Vulgare: *eripere*
fuga se ex malis. Nunc
eripere ipsam fugam ex ma-
 lis. *labori*, pugnae, discede
 ab armis. Ego te per hos-
 tes medios tutum redu-
 cam domum tuam. cf. 634.

626-31 Similia ex Ho-
 mero et Apollonio loca
 laudant Macrob. V, 11 et
 alii, sed ad occisos, non
 ad urbis excidium, insti-
 tuta, verborumque ornatu
 cum

Quum ferro adcisam crebrisque bipennibus instant
 Eruere agricolae certatim; illa vsque minatur,
 Et tremefacta comam concusso vertice nutat;
 Volneribus donec paullatim euieta supremum 630
 Congemuit, traxitque iugis auolsa ruinam.

Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostis
 Expedior. Dant tela locum, flammaeque recedunt.

Atque, vbi iam patriae peruentum ad limina sedis,
 Antiquasque domos; genitor, quem tollere in al-
 tos 635

Optabam primum montis, primumque petebam,
 Abnegat excisa vitam producere Troia,
 Exsiliumque pati. Vos o, quibus integer aevi
 Sanguis, ait, solidaeque suo stant robore vires,
 Vos agitate fugam. 640

Me

cum h. l. neutiquam com-
 paranda. Expende singula
 — *traxitque iugis auolsa
 ruinam*, plus quam *duxit*,
fecit; et haec pro *euelli-
 tur arbor*, proruit. Sup-
 plendum autem *Visa Tro-
 ia verti*, euerti, ac *rui-
 nam trahere*, veluti quum
 ornum — *illa traxit rui-
 nam*. 632. 633 *Descen-
 do* de arce; non de turri;
 nam hoc iam factum v.
 570. 588. — *expedior*, libe-
 rum iter habeo; vt con-
 tra *impedimur*, obstante
 turba. Vulgari sermone

*via ipsa expediri; expedi-
 tum iter*, dicitur. — *ducen-
 te deo*, ex gr. ἡ θεός, saepe
 exquisite pro dea: nisi ma-
 lis esse absolute τὸ θεῖον,
 vt saepe fit. — *dant tela lo-
 cum*. cf. Aen. VI, 110, 111.

638 - 640 *Exsilium pati*,
 praeclare de patria relin-
 quenda. Negat se esse
 Troia discessurum. *inte-
 ger aevi sanguis*, h. e. in-
 tegri aevi, iuuentae, adeo-
 que pro iuuenilis vigor.
Mox agitare fugam pro-
 prie est, de fuga delibe-
 rare.

LI 5

642 Sa-

Me si coelicolae voluissent ducere vitam,
 Has mihi seruassent sedes. Satis vna superque
 Vidimus excidia, et captae superauimus vrbi.
 Sic o, sic positum adfati discedite corpus.
 Ipse manu mortem inueniam. Miserebitur hostis, 645
 Exuuiasque petet. Facilis iactura sepulcri.
 Iam pridem inuisus diuis, et inutilis annos
 Demoror: ex quo me diuom pater atque hominum
 Fulminis adflauit ventis, et contigit igni. (rex
 Talia perstabat memorans, fixusque manebat. 650
 Nos contra effusi lacrimis, coniuxque Creusa,

Asca-

642 *Satis superque vna excidia vidimus*, exquisite; satis superque est, quod semel Troiam (ab Hercule propter Laomedontis perfidiam) expugnatam vidi et vrbi captae superuixi, ne bis idem experiar. 644 *Sic positum*, *κελευσεν*, quasi iam funus, *adfati*, extremum illud Vale! Vale! cf. ad Tibull. III, 2, 15. — 645 *manu*, non mea, cum imbellis senex sit, sed hostium. *miserebitur hostis*, vt, vel miseratione motus, me supplican-tem, vt vita liberet me, occidat; saltem propter exuuias occidet me. cf. inf. IX, 495: X, 676. — Cadauer infepul- tum abiici, quod aliis tam horrendum, mihi graue

non est. 647-49 *Fundus fabulae* in Hymno in Venerem v. 287-289: *afflatus fulmine et secundum alios excaecatus, iuxta nostrum tantum debilitatus membrisque captus, Anchises, quod consuetudinem cum Venere euulgarat. — annos demoror*, quasi festinantes diu viuendo detineo. Dictum vt *morari mortem, fata, Orcum, animam. — fulminis adflavit ventis*, quandoquidem aer fulminis iactu impulsus et rarefactus intercludit spiritum; vt alias: *aura fulminis*; vnde ipsum *adflare* ductum. 651-54 *Lugubris sane et miseranda rerum facies, si singula cogites. Nos contra orare non*

Ascaniusque, omnisque domus, ne vertere secum
 Cuncta pater, fatoque vrgenti incumbere, vellet.
 Abnegat, inceptoque et sedibus haeret in isdem.
 Rursus in arma feror, mortemque miserrimus
 opto. 655

Nam quod consilium aut quae iam fortuna dabatur?
 Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
 Speraſti? tantumque nefas patrio excidit ore?
 Si nihil ex tanta Superis placet vrbe relinqui;
 Et sedet hoc animo, perituraeque addere Troiae 660
 Teque tuosque iuuat: patet isti ianua leto,
 Iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
 Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
 Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis,
 Eripis, vt mediis hostem in penetralibus, vtque 665
 Ascanium, patremque meum, iuxtaque Creusam,
 Alterum in alterius maſtatos sanguine, cernam?

Arma,

non deſiſtimus *effuſi lacrimis*, exquisite pro *in lacrimas*, — *ne vertere* ſ., h. l. euertere, perdere, *fatoque vrgenti incumbere*, instantem perniciem accelerare. Simile eſt, vt: *currentem incitare, praecipitantem impellere*. 657 ſqq. Ad patrem Anchifen conuerſus haec dicit. Affectus nota impetum pulchre expreſſum abruptis etiam ſententiis — *tantum nefas*, vt

ſuaderet rem tam neſariam. — 661 *patet iſti ianua leto*, ad talem mortem ab hoſte accipiendam via patet; ea mors facile obtineri poterit. 662-63 Refellit iſta v. 645. 646 *miſerebitur hoſtis* etc. *multo de ſ.* cum d. lectu poſitum epitheton, quem effudit ſine omni ſenis miſeratione: — et 663 reſpicit v. 529 ſqq.

668 Ar-

Arma, viri, ferte arma: vocat lux vltima victos.
 Reddite me Danaïs: finite instaurata reuisam (670
 Praelia. Numquam omnes hodie moriemur inulti.

Hinc ferro adcingor rursus, clipeoque sinistram
 Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
 Ecce autem complexa pedes in limine coniux
 Haerebat, paruumque patri tendebat Iulum:
 Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum; 675
 Sin aliquam expertus sumtis spem ponis in armis,
 Hanc primum tutare domum. Cui parvus Iulus,
 Cui pater, et coniux quondam tua dicta relinquer?

Talia vociferans gemitu tectum omne replebat:
 Quum subitum dictuque oritur mirabile mon-
 strum. 680

Namque manus inter, maestorumque ora parentum,
 Ecce leuis summo de vertice visus Iuli

Fundere

668 *Arma, viri*, — sc. quae ingressus domum deposuerat. *vocat lux vltima victos*, quanto potentius quam: manet nos mors; moriendum est! vt et Serv. Mox 670 *numquam* pro non, vt Ecl. III, 49. Sententiam grauius extulit Homer. Il. x, 304. 305. — et 672 *manum insertabam clipeo*, loro clipei vel ansae. v. sup. 393.

672 sq. Ante oculos fuisse h. l. Homerum, notarunt iam viri docti; v.

Il. 2, 394 etc.: 399 sqq.; vt noster Val. Flacco in Aesone et Alcimede lib. I, 762 sq. fuit. — *tendebat* doctius quam *ostendebat*, et *patri* quam *mibi*. 678 *Coniux quondam tua dicta*, h. e. quae eram. Non argutandum; vt notum illud: καὶ σὴν κεκλησθαι ἄκοιτιν, h. e. esse. cui relinquer inf. IV, 323 *cui me moribundum deseris, hospes?*

680-84 Ornate singula. cf. imitationem Val. Flacci I, 570 sqq. *Flamma e capite*

Fundere lumen apex, tractuque innoxia molli
 Lambere flamma comas, et circum tempora pasci.
 Nos pauidi trepidare metu, crinemque flagran-
 tem 685

Excutere, et sanctos restinguere fontibus ignes.
 At pater Anchises oculos ad sidera laetus
 Extulit: et coelo palmas cum voce tetendit:
 Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris vllis,
 Adspice nos; hoc tantum: et, si pietate meremur, 690
 Da deinde auxilium, pater; atque haec omina firma.

Vix ea fatus erat senior: subitoque fragore
 Intonuit laeuom, et de coelo lapsa per vmbras
 Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.

Illam,

capite micans ostenti et
 praefagii regiae dignitatis
 genus vel ex narratione
 de Seruio Tullio notum.
 Conf. inf. VII, 73 sqq.
 Doctus autem Anchises au-
 guralis scientiae Veneris
 munere. Vide Ennii et
 Naeuii loca apud Probum
 in Ecl. VI; cf. Fragm. Enn.
 p. 11. 12. — *apex*, flamma
 in apicem acuminata, vi-
 sus is est *fundere lumen de*
vertice Iuli, h. e. lucere;
 vt Ouid. Fast. VI, 636 —
inque coma Flammeus arsit
apex. Hanc rationem dam-
 nare equidem nolim et sic
leuis bene de flamma.
 Burm. tamen cum Serv.

apex proprie dictum acci-
 pit, sc. de pileo Phrygio,
 qui, vt pueri, esse debue-
 rit *leuis*. — *flamma visa lam-*
bere tactu, contactu: nam
 ea lectio praestat. *tractus*
 flammae per longum spa-
 tium ductae alienum ab
 h. l. est. *fontibus*, docte pro
 fonte, et hoc pro aqua.
 — 690 *Adspice nos*, pro vul-
 gari *respice*. *hoc tantum*,
 sc. plura a te non peto. —
haec omina firma secun-
 dum auguralem discipli-
 nam. cf. h. l. Serv. Hoc
 statim fit, dum laeuum to-
 nat. cf. Odyss. v, 97 sqq.
 693 - 98 Stella cadens
 (sup. Georg. I, 365 sqq. cf.
 Spanh,

Illam, summa super labentem culmina tecti, 695
 Cernimus Idaea claram se condere filua,
 Signantemque vias: tum longo limite fulcus
 Dat lucem, et late circum loca sulfure fumant.
 Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
 Adfaturque deos, et sanctum fidus adorat. 700
 Iam iam nulla mora est. Sequor, et, qua ducitis, adsum.
 Di patrii, seruate domum, seruate nepotem: (est.
 Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troia
 Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.

Dixerat

Spanh. ad Callim. in Del. 38) laetum auspiciū h. l. fugae suscipiendae. Respexisse videtur poeta Homerum Iliad. δ, 75 sqq. et Apollon. IV, 294 sqq. Mirum tamen, quod h. l. cum tonitru coniuncta est et cum sulfureo halitu. Nec tamen de fulmine accipi *stella* potest; nec bene ad Luciferum, Veneris stellam, Aeneae conspectam, traxerant alii. v. sup. ad I, 382. Totam augurii rationem per partes explicat Seruius. 699 - 704 *victus*, expugnata tandem voluntate, - *se tollit ad auras* pro simplici: e strato se attollit, surgit. - *adfatur deos*, precatur - *vestroque in numine Troia est* dubiam admodum interpre-

tationem habet, et insolens est: *in numine esse*. Cum haec verba coniuncta sint cum illis: *Vestrum hoc augurium*, poeta declarasse videtur, *numen* ipsi simili significato esse dictum, h. e. pro *augurio*, *omine*; vt inf. VII, 119. Simplicissima itaque ratio forte haec est: Troia haec, quam ego deferere, cui ego superstes esse, nolui, (sup. 637) non amplius mihi Troia est: *in vestro numine*, in vestro hoc augurio, *Troia est*, h. e. Troia mihi erit, quocunque vestrum augurium, o dii, ducet nos. Nam, vt novum Troiae ortum ostendi sibi Anchises putet, paullo argutius esse videtur, quasi sit: *Troia est in v. n.*, h. e. Troia

Dixerat ille: et iam per moenia clarior ignis 705

Auditur, propiusque aestus incendia voluunt.

Ergo age, care pater, ceruici inponere nostrae:

Ipse subibo humeris, nec me labor iste grauabit:

Quo res cumque cadent, vnum et commune periculum,

Vna salus ambobus erit. Mihi paruus Iulus 710

Sit comes, et longe seruet vestigia coniux.

Vos famuli, quae dicam, animis aduertite vestris.

Est vrbe egressis tumulus templumque vetustum

Desertae Cereris, iuxtaque antiqua cupressus,

Religione patrum multos seruata per annos. 715

Hanc ex diuerso sedem veniemus in vnam.

Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque Penates.

Me, bello e tanto digressum et caede recenti,

Adtrektare nefas; donec me flumine viuo

Abluero.

720

Haec fatus, latos humeros subiectaque colla

Veste super, fuluique insternor pelle leonis:

Succedoque oneri. Dextrae se paruus Iulus

Inpli-

Troia altera promittitur
hoc omine, vt III, 36 *Ser-*
ua altera Troiae Pergama.

— 705 *Clarior ignis* h. l.
clarior strepitus ignis, *pro-*
piusque aestus, h. e. calo-
rem, *incendia voluunt*, or-
natissime, pro flamma, in-
cendium, propius adserpit.

— 711 *Longe seruet vesti-*
gia, h. e. obseruet gressus
meos; e longinquo au-
tem, ne, si multi vna exi-

rent, deprehenderentur ab
hostibus. Itaque et famu-
los per diuersas vias dimi-
sit. 714 *Deserta Ceres*

exquisite dicta, cuius tem-
plum erat desertum ve-
rustate vel belli decenna-
lis tempore. — *ex diuerso*,
ex diuersis partibus ac viis,
quibus dimittuntur. 717

Vid sup. II, 293. 721-

23 Superinsternor veste et
pelle leonis (ante oculos
habuit

Implicuit, sequiturque patrem non passibus aequis:
 Pone subit coniux. Ferimur per opaca locorum. 725
 Et me, quem dudum non vlla iniecta mouebant
 Tela, neque aduerso glomerati ex agmine Graii,
 Nunc omnes terrent aerae: sonus excitat omnis
 Suspensum, et pariter comitique onerique timentem.
 Iamque propinquabam portis, omnemque videbar
 Euasisse viam: subito quum creber ad auris (730
 Visus adesse pedum sonitus: genitorque per umbram
 Prospiciens, Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant.
 Ardentis clipeos atque aera micantia cerno. (735
 Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
 Confusam eripuit mentem. Namque auia cursu

Dum

habuit Il. II, 326 sqq., ubi Agamemnon simili habitu inducitur) humeros et colla subiecta, h. e. collum, quod subiicio, submitto oneri imposito. 726-29 Suauiter et ex affectus veritate! Comparant Apollon. III, 953. 954. *glomerati ex agmine* (v. sup. 414) doctior ratio; quamuis et ipsi in *agmen* colligebant se, ex hostilibus tamen copiis erant. 730-34 *Portis*. Est porta ab hoste auersa, versus Idam ducens et partes australes, vnde litrus paullo remotius peti poterat et in eo Antandrus III, 6. *omnem*

viam, sc. per urbem. (Sed legere praestat *vicem*, fortunam, periculum). — *ad-esse ad aures* dictum potest videri pro accedere, vel accidere ad aures. Poeticae tamen dictioni conuenientius iungere: *creber ad aures* sonitus, qui crebro, clarius clariusque, auditur. — *prospiciens*, quippe in humeros filii sublatus. Non ad metum referendum. — *ardentes clipeos*, relucente flamma, quippe aereos. 735-40 *numen male amicum*, inimicum, infestum, δαίμων τις κακός. — *mentem confusam eripuit*: duo iunxit, quae fere sigillatim

Dum sequor, et nota excedo regione viarum:
 Heu! misero coniux fatone erepta Creusa
 Substitit, errauitne via, seu lassâ refedit,
 Incertum; nec post oculis est reddita nostris: 740
 Nec prius amissam respexi, animumue reflexi,
 Quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
 Venimus. Hic demum conlectis omnibus vna
 Defuit; et comites, natumque, virumque fefellit.
 Quem non incusavi amens hominumque deorum-
 que? 745

Aut quid in euerfa vidi crudelius vrbe?
 Ascanium, Anchisemque patrem, Teucrosque Pena-
 Commendo fociis, et curua valle recondo; (tes
 Ipse urbem repeto, et cingor fulgentibus armis.
 Stat casus renouare omnis, omnemque reuerti 750
 Per Troiam; et rursus caput obiectare periclis.
 Principio muros obscuraque limina portae,
 Qua gressum extuleram, repeto; et vestigia retro

Obfer-

latim poni solent. *eripere mentem*: ἐξελέσθαι φρένας; *mens confusa*, perturbata: σὺν δὲ γέροντι νόος χύτο; vtrumque Homericum. — *nota regione viarum* pro excedo, deflecto, de viis notis, frequentibus. Tum pro *via* poni possunt *loca*, *partes*, *regiones*, per quas viae patent; hinc *regio viarum* poetis ducta. — *fatone erepta*, *substititne*, *erra-*

vitne via. Non enim dubitat fato esse sublatam; cf. inf. 777. Ita Seruius, non male puto. Melius tamen: *m. c. erepta Cr. fatone subst. e. v.* 742 *tumulum antiquae Cereris*, collis, in quo antiqua Cereris erat aedes, sup. 713. — 750-55 *Stat*, decretum est apud me, vt saepe. — *obscura limina portae*, porta per noctem obscuram

M m

очк-

Obseruata sequor per noctem, et lumine lustrō.
 Horror vbiq̃ue animos, simul ipsa silentia terrent. 755
 Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
 Me refero. Inruerant Danai, et tectum omne tene-
 Illicet ignis edax summa ad fastigia vento (bant.
 Voluitur: exsuperant flammæ: furit aestus ad auras.
 Procedo, et Priami sedes arcemque reuiso. 760
 Et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
 Custodes lecti Phoenix et dirus Vlixes
 Praedam adseruabant. Huc vndique Troia gaza
 Incensis erepta adytis, mensaeque deorum,
 Crateresque auro solidi, captiuæque vestis 765
 Congeritur. Pueri et puidæ longo ordine matres
 Stant circum.
 Ausus quin etiam voces iactare per vmbra,
 Inpleui clamore vias, maestusque Creusam
 Nequidquam ingeminans iterumque iterumque voca-
 Quaerenti, et tectis vrbis sine fine furenti, (vi. 770
 Infelix simulacrum atque ipsius vmbra Creusæ

Vila

oculos fallens. sup. v. 725
per opaca locorum. -- *lumi-*
ne lustrō simpl. circumspi-
 cio. -- 755 horror noctis
 vbiq̃ue terret me. 761-
 66 *Porticibus vacuis.* cf.
 sup. 528. *Iunonis asylo*, tem-
 plo, quod in arce fuit. cf.
 sup. ad 567. Eurip. Troad.
 32 simpl. ὑπὸ σέγαις ταῖςδ'.
 -- *pueri et matres captivæ*

abducendæ. Expressum
 miserabile hoc captiuo-
 rum agmen in Tabula Ilia-
 ca n. III et in Polygnōti
 pictura ap. Pausan. X, 25.
 26. cf. inf. III, 323: Ouid.
 Met. XIII, 412 sqq. 771.
 772 *tectis vrbis*, intra vr-
 bis moenia. -- *simulacrum*,
 εἰδωλον, *infelix*, infelici-
 ter amissæ Creusæ. --

nota

Visa mihi ante oculos, et nota maior imago.
 Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit:
 Tum sic adfari, et curas his demere dictis: 775
 Quid tantum insano iuuat indulgere dolori,
 O dulcis coniux? non haec sine numine diuom
 Eueniunt. Nec te hinc comitem asportare Creusam
 Fas: aut ille finit superi regnator Olympi. (780
 Longa tibi exilia, et vastum maris aequor arandum.
 Et terram Hesperiam venies: vbi Lydius, arua
 Inter opima virum, leni fluit agmine Thybris.
 Illic res laetae, regnumque, et regia coniux
 Parta tibi: lacrimas dilectae pelle Creusae.
 Non ego Myrmidonum sedes Dolopumue superbas
 Adspiciam, aut Graiis seruitum matribus ibo, (785
 Darda-

nota maior i., h. e. pristina; igitur iam dea facta. Nota veterum opinio. Imitatione nostri Hylas Herculi per somnum obiectus ap. Val. Fl. IV, 18 sqq. — 43. — 774 Ex Il. ω, 358 — 60. — 777 Il. ε, 185 Οὐχ ὅγ' ἄνευθε θεῶν τάδε μαινεταί. Et similia alibi. 779 Fas, fatum, seu voluntas deorum. 780-84 *exilia* pro *exsilium*, et hoc pulchre pro longo itinere vel errore, adiuncta notione, quod extra patriam fit, et ex *arandum* adsumendum verbum latius: *obeunda*, ut iam Serv. — *Lydius Thy-*

bris pro Etruscus, ex veteri opinione originis Etruscorum a Lydis ductae. — *arua virum* signate exemplo Graeci ἀνδρῶν. — *leni fluit agmine*. Supra Georg. I, 322 *agmen aquarum* dixerat; at h. l. absolute Ennii exemplo Annal. V *Quod per amoenam urbem leni fluit agmine flumen*, apud Macrobi. VI, 4. Adde Lucret. V, 272 et nostri imitatore Stat. I Theb. 356. — *lacrimas Creusae*, propter C., ut alia. 785-89 Praeclari versus; metuere autem debuit, ne illa in hostium manus incidisset

Dardanis, et diuae Veneris nurus:
 Sed me magna deum Genetrix his detinet oris.
 Iamque vale, et nati serua communis amorem.
 Haec ubi dicta dedit, lacrimantem, et multa volentem
 Dicere, deseruit, tenuisque recessit in auras. (790
 Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
 Ter frustra conprensa manus effugit imago,
 Par leuibus ventis, volucrique simillima somno.
 Sic demum socios consumpta nocte reuiso. 795

Atque hic ingentem comitum adfluxisse nouorum
 Inuenio admirans numerum; matresque, virosque,
 Conlectam exfilio pubem, miserabile volgus.
 Vndique conuenere, animis opibusque parati;
 In quascumque velim pelago deducere terras. 800
 Iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae,
 Ducebatque diem: Danaïque obseffa tenebant
 Limina portarum; nec spes opis vlla dabatur.
 Cessi, et sublato montem genitore petiui.

fer et captiua abduceretur.
sedes superbas, regiam superborum dominorum. —
 788 Magna deum Mater, Cybele. — 789 plenus affectus versus. 792 - 94
 Iidem versus redeunt infra VI, 700 - 3, ducti ex Homero Od. 2, 205 - 7. Vnde petierunt et alii. conf. sup. Georg. IV, 500. 798
Conlectam exfilio, ad fugam. *Mox opes, fortunas int.*, ad

naues faciendas, instruendas, et sic porro. 801
 Noto poetarum more sidera de montibus oriuntur et occidunt. Ida autem mons Troiae imminens. — 802 - 4 *Limina portarum*, portas. *Spes opis*, auxilii patriae ferendi, vt Serv. Igitur discessi. — *montem*, int. Idaei iugi partem. cf. IX, 80.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS

LIBER TERTIVS

ARGVMENTVM

*E*uersa Troia, Aeneas collectis suorum reliquiis, quae caedi flammisque supererant, parataque apud Antandrum viginti nauium classe, primum in Thraciam deferatur: ubi, cum futurae urbis fundamenta poneret, territus Polydori a Polymnestore caesi prodigiis, Delum petit. Consultoque ibi Apollinis oraculo, cum antiquam gentis suae matrem, hoc est, primam originis suae terram repetendam didicisset, falsa Anchisae patris interpretatione adductus, Cretam contendit. Verum, cum ibi quoque, positis iam moenibus, grauissima peste exagitaretur, in somnis monitus a diis penatibus, relicta Creta, Italiam petit. Ibi subito oborta tempestate, primum ad Strophades insulas appulsus, ab Harpyiis infestatur. Mox Aetium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat. Inde Corcyram praeteruectus, Epirum tenet: quae id temporis Heleno Priami filio parebat, cui post Pyrrhi caedem Andromache in coniugium cesserat. Helenus Aeneam hospitio excipit, omnique humanitatis genere complectitur, imminentiumque terra marique periculorum certiore facit. Aeneas, relicta Epiro, Tarentum primamque Italiae oram praeteruectus, ad eam Siciliae partem, quae Aetnae monti adiacet, appellitur. Ibi Achaemenidem, ab Vlyssæ in Cyclopiis antro desertum, supplicem recipit, edoctusque ab eo de Cyclopium feritate, inde ancoras soluit: memorque praeceptorum Heleni, vitatis Charybdis et Scyllae periculis, Siciliae litora longo circuitu circumuectus, tandem Drepanum aduehitur, ubi Anchises, tum senio tum longae nauigationis iactatione fatigatus, fatis concedit. Inde Italiam petiturus, immissa ab Aeolo subita tempestate in Africam eiicitur: quam partem libro primo exsequitur.

Postquam res Asiae Priamique euertere gentem
 Inmeritam visum Superis, ceciditque superbum
 Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troia;
 Diuersa exilia et desertas quaerere terras
 Auguriis agimur diuom, classemque sub ipsa 5
 Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae;
 Incerti, quo fata ferant, vbi sistere detur;
 Contrahimusque viros. Vix prima inceperat aestas;
 Et

Rerum varietate et doctrinae copia hic liber ceteris facile praestat, totus ille ad Odysseae exemplum conscriptus. cf. in primis Cluuer. Sicil. ant. p. 452 sqq. Quod tamen minus vulgo lectores suauitate sua detinet, non tam id facit, quod liber secundus grauissimi argumenti, nam de Troiae excidio agit, antecedit, et Didonis amores suauissima narratione sequuntur; sed potius hoc, quod multarum rerum, in primis quae ad mythos veteres et geographiam antiquam spectant, notitiam habere debet is, qui omnia, quae poeta leuiter tantum attingit et perstringit, intelligere velit.

1-3 Splendidum exordium, pro: Postquam Troia in hunc modum fuerat euerfa. — *res Asiae*, regnum

Asiae, v. sup. ad II, 556. — 4-8 *Diuersa exilia, desertae terrae*, ad miserationem fatis grauitate, pro terris nouis ac diuersis, longinquis, inhabitandis. — *Auguriis diuum* sup. II, 691 sq., nisi addere malis prodigium flammae v. 682 et Creusae monitum v. 780. In *Antandro* arguantur Grammatici, et in adiecto *ipsa*. Simpliciter ex Strab. XIII, p. 606 D tenendum, versus meridiem ab Ilio, ad sinum Adramyttenum, fuisse, saltem ferioribus temporibus, urbem Antandrum, nauale, ad Idaei montis radices. Nihil igitur mirum, si poeta naues Aeneae in tam nobili et commodo loco aedificatas tradit. 8 *Vix prima i. aestas* s. aestatis prima pars, h. e. ver.

9 *Fatis*,

Et pater Anchises dare fatis vela iubebat:

Litora quum patriae lacrimans portusque relinquo 10

Et campos, vbi Troia fuit. Feror exsul in altum

Cum fociis, natoque, Penatibus, et magnis dis.

Terra procul vastis colitur Mauortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo;

Hospi-

9 *Fatis*, propter deorum iussa et monita, de quibus ad v. 5 dictum. 10-12 Notabilis est Seruii nota: *Amat poeta, quae legit, immutata aliqua parte, vel personis, ipsis verbis proferre. Naeuius enim inducit uxores Aeneae et Anchisae, cum lacrimis Ilium relinquentes, his verbis: Amborum uxores noctu Troia exhibant, Capitibus opertis, flentes ambae, abeuntes Lacrimis cum multis. Hoc iste Aeneam eodem in tempore eiusdem rei causa inducit fecisse, cum dicit: Litora cum p. — relinquo. Vnde haec deprompta sint, docet Vossius in not. ad Naeuii fragm. p. 76 sq. — Et campos, vbi T. f., pathos in breuitate iam Macrob. miratus est V, 1. cum fociis v. sup. II, 796. — Penatibus et magnis dis: hi inter se discernendi quomodo sint, vix dicere habeo, cum et perpe-*

tuo pro iisdem habeantur, et nullos alios Aeneas secum Troia abstulisse memoretur. Explicatiue igitur alterum adiectum. Inf. v. 148 *Effigies sacrae diuum Phrygiique Penates.* Nisi ita distinguere placet: *Penatibus et, magnis dis;* vt per interpretationem aliquid fere inferri solet. Hoc iam fecerat, quisquis in Seruianis adiecit: *magnis dis; potest tamen hic et pro honore dici.* Sed, durum hoc esse, negari nequit. 12 *Cum fociis.* Versus est Ennii, et sunt verba Pyrrhi. Seruauit antiquum hoc scholion Pompon. Sab.

13 - 18 Primum Thraciam vniuerse designat, *Terra Mauortia* (nam Thraciam Marti sedem tribui iam ab Homero, notum est, et cf. inf. 35) *vastis campis -- Thraces arant* (natum forte ex primis Hecubae Euripideae vers. 8. 9)

Mm 4

acri,

Hospitium antiquum Troiae, focique Penates, 15

Dum fortuna fuit. Feror huc, et litore curuo

Moenia prima loco, fatis ingressus iniquis:

Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.

Sacra Dionaee matri diuisque ferebam

Auspiciis coeptorum operum: superoque nitentem

Coelicolum regi mactabam in litore taurum. (20

Forte

acri, *faeuo*, *quondam regnata Lycurgo* e fabulis de Baccho noto, v. Homer. Iliad. 2, 130 sqq. *regnata* *passive*, vt et alibi. Mox, dum *hospitium antiquum Troiae* memorat, regem Thracum hospitii iure cum Priamo iunctum indicat: neque *socios Penates* aliud, quam declarationem eius hospitii, esse puto; debuerunt enim hospites eodem deos tutelares habere. Regem hunc Thraciae sequentia v. 49 declarant esse Polymnestorem. Iam hunc Chersonesum Thracicam tenuisse fabula vulgo narrabat; quod in primis Euripidis auctoritate constat, in Hecuba v. 8 et al. Sed Virgilius, dum ad Hebri ostia urbem ab Aenea, qui adeo in iis locis esse debuit, conditam memorare necesse haberet,

narrationem fabula a vicina regione petita ornare facile potuit. Quid? quod Polymnestoris ditio ad Hebrum vsque extendi potuit. Certe Plinius IV, 11 *Oppidum Aenos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio. fatis iniquis* siue propter ea, quae sequuntur, fatis sinistra, siue quod iniqua fortuna decedere patria et alienis terris sedem quærere coegerat. Ammianus XXII, 8 pr. priorem sententiam firmare videtur; respicit enim h. l. *Aenus*, qua diris auspiciis coepta, moxque relicta, *ad Ausoniam veterem ductu numinum properauit Aeneas*.

20 *nitentem* candidum potius quam pinguem intelligo; candor enim spectatur in victima Ioui ferenda.

Forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo
 Virgulta, et densis hastilibus horrida myrtus.
 Adcessi; viridemque ab humo conuellere filuam
 Conatus, ramis tegerem vt frondentibus aras: 25
 Horrendum, et dictu video mirabile monstrum.
 Nam, quae prima solo ruptis radicibus arbor
 Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae,
 Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
 Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
 Rursus et alterius lentum conuellere vimen (30

Infe-

22 - 25 Ornata oratio. Sentis, si in vulgarem transferas: *in cuius vertice cornus et myrtus stabant. Cum inde frondes coronandae arae peterem.* -- Porro *tumulus* h. l. simpl. collis; nam insepultus fuerat proiectus, vt ex v. 62 sq. apparet, et conf. 45. 46. In mare proiectum corpus in litus fluctu eiicitur apud Eurip. Hecuba v. 26. 697 sqq., quem sequi maluit Ouid. Met. XIII, 437 sqq., vbi pleraque ex Euripide expressa. — *horrida* noli aliter accipere, quam myrtetum horrere densis virgultis; vti omnia prominentia *horrere* dicuntur. — *hastilia* pro virgis myrti, vnde hastas et iacula faciebant veteres; quod iam

vidimus Georg. II, 447 *At myrtus validis hastilibus, et bona bello Cornus.* Iaculis enim confixus Polydorus inf. v. 45. 46. -- Myrtus autem bene in litorali plaga. Georg. II, 112 *Litora myrtetis laetissima.* — *tegerem*: tegere, velare, proprium in re sacra de coronis ac fertis; cf. sup. II, 248. 249: *myrtea ferta* h. l. in sacris Veneris. — 28 *Huic a. l. s. guttae* ornate, pro ex ea manant guttae sanguineae, pro succo scilicet. Et mox: *terram tabo maculant*, quanto ornatius, quam: cadunt in terram! atque sic porro. Mox *tentare* est explorare. Ceterum fabula, quam Virgilius et ipsam, vt tot alia, a poetis cyclicis ac-

Mm 5

cepisse

Insequor, et causas penitus tentare latentis:
 Ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
 Multa mouens animo, Nymphas venerabar agrestis,
 Gradiumque patrem, Geticis qui praesidet aruis, 35
 Rite secundarent visus, omenque leuarent.
 Tertia sed postquam maiore haustilia nisu
 Adgredior; genibusque aduersae obluor arenae;
 (Eloquar, an fileam?) gemitus lacrimabilis imo
 Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad auris: 40
 Quid miserum, Aenea, laceras? iam parce sepulto:
 Parce pias scelerare manus. Non me tibi Troia
 Externum tulit: aut cruor hic de stipite manat.
 Heu! fuge crudelis terras, fuge litus auarum.
 Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea texit 45
 Telorum seges, et iaculis increuit acutis.

Tum

cepisse videtur, satis probabilis videri debuit olim iis, qui in arbores mutari puellas, Nymphas Hamadryadas cum arboribus nasci, sacris arboribus fucis guttas sanguinis manare legissent. cf. Serv. ad v. 46. Si quid mirum videri debet, sit forte hoc, quod nostris adhuc temporibus Tassus Ariostusque cum Spencero eadem fabula feliciter vsi sunt. — 34 - 38 Valde animo aestuans super prodigii causis adoro Nymphas Hamadryades et Martem In-

digetem, ut malum omen auertant. *visus* pro visum, h. e. ostentum, portentum, quod *secundum*, felix, esse, in bonum conuerti, vult. Mox *obluor*, ἀντιβαίνω, aut ἀντεγείδω. 41 - 43 Iam tandem parce s. parce scelerare, h. e. noli, ut ap. Horat. et al. *sepultum* h. l. fortuita obrutum terra. cf. ad v. 22. -- me tibi non externum Troia tulit, protulit, genuit, h. e. Troianus sum. 45. 46 *Seges telorum increuit iaculis acutis*, h. e. tela, ut emissae erant in me, in hoc tumulo excreue-

Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.

Hunc Polydorum auri quondam cum pondere
magno

Infelix Priamus furtim mandaratum alendum 50

Threicio regi; quum iam diffideret armis
Dardaniae, cingique urbem obsidione videret.

Ille, ut opes fractae Teucrum, et Fortuna recessit,

Res Agamemnonias victriciaque arma secutus,

Fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, et auro

Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis, (55

Auri sacra fames? Postquam paupor ossa reliquit,

Delectos populi ad proceres, primumque parentem,

Monstra deum refero, et, quae sit sententia, posco.

Omnibus idem animus scelerata excedere terra; 60

Linqui pollutum hospitium, et dare classibus austros.

Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens

Adge-

creuerunt in arbores, unde iacula petuntur. (Igitur iaculis fuit confossus; cf. Auson. Epitaph. XIX; aliter atque apud Euripidem, qui eum ferro confisum induxit). 47 *Pressus formidine*, puta positum pro vulgari: *oppressum*. 49 cf. Eurip. Hecubam pr., quam sequitur Virg. 53 Rem et causam Agamemnonis potiorrem factam; partes Agamemnonis. 55 *Fas omne*

abrumpit, rumpit, paullo audacius dictum videtur, diuina humanaque iura infringit, violat. Mox *quid non -- cogis* pro *ad quid*. Sed praepositio eleganter omittitur. 61 *Dare classibus austros* non est hypallage, sed, ut vulgo *navis vento tradi* dicitur, sic exquisitiore ratione *navi ventus*, ut vela ventis pandantur et sic porro. 62 sqq. Locus de inferiis classibus. Nota rerum ac verborum

Adgeritur tumulo tellus: stant Manibus arae,
 Caeruleis maestae vittis atraque cupresso;
 Et circum Iliades crinem de more solutae. 65
 Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
 Sanguinis et sacri pateras: animamque sepulcro
 Condimus, et magna supremum voce ciemus.

Inde, vbi prima fides pelago, placataque venti
 Dant maria, et lenis crepitans vocat auster in altum,
 Deducunt focii naus, et litora complent. (70
 Prouehimur portu: terraeque vrbesque recedunt.
 Sacra mari colitur medio gratissima tellus

Nerei-

borum proprietatem. *In-*
stauramus funus, religioso
 vocabulo, pro facimus. —
tumulo, vt tumulus fieret.
 — *stant M. arae*, doctius,
 quam: ara statuitur. *caeru-*
leae vittae sunt nigrae.
moestae vittis, moestitiam
 declarantes, exquisite, cum
ornatae, velatae, dicere de-
 beret. — *cupressinis* frondi-
 bus coronatur h. l. ara.
 Matronae Troianae solu-
 tis crinibus circumstantes
 tumulum plangunt et la-
 mentantur. cf. XI, 35. —
inferimus, ἐπιφέρομεν χοάς.
cymbia lactis cf. Ecl. V,
 67. *sanguinis*, victima cae-
 sa, cf. inf. V, 77 sq. *ani-*
mamque s. voce ciemus, h.
 e. vocamus, vt ap. Homer.
 v. c. Odyss. I, 65. 66. cf.

ad Tibull. III, 2, 15. Ter
 acclamatum: Vale, Haue.

69 - 72 Ornati versus.

Cum primum ineunte ve-
 re mare esset patefactum,
 iterum naues conscendi-
 mus. — *auster* non pro-
 prie; nam ex Thracia euec-
 tis is non potest esse se-
 cundus ventus (etiam ap.
 Homerum ἄνεμον βορέην
 Vlyssi ex Thracia soluenti
 mittit Iupiter Od. I, 67),
 sed h. l. pro vento omni-
 no. — *Venti dant maria*
placata, quatenus ipsi sunt
 placidi. 73 - 77 Delus

olim mari vaga tandem
 inter Gyarum Myconum-
 que, Cyclades, confedit,
 ἐσήμεται, fixa est, nihil
 amplius. *mari medio* seu
 quia Cycladum media ha-
 bita

Nereidum matri, et Neptuno Aegaeo:

Quam pius Arcitenens, oras et litora circum 75

Errantem, Gyaro celsa Myconoque reuinxit,

Inmotamque coli dedit, et contemnere ventos.

Huc feror: haec fessos tuto placidissima portu

Adcipit. Egressi veneramur Apollinis urbem.

Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos,

Vittis et sacra redimitus tempora lauro, (80

Occurrit: veterem Anchisen adgnoscit amicum.

Iungimus hospitio dextras, et tecta subimus.

Templa

bita dictaque Straboni, Plinio et Solino; adde Callim. in D. 300, Steph. Byz. in *Δῆλος* ibique Intpp.: seu simpliciter, in alto; modo loquendi Homeric Odyss. δ, 844, ut mox de Creta v. 104. *Nereidum matri*, Doridi, et *Neptuno* (*Aegaeo* dicto, quod eius sedem in Aegaeo mari poetarum narratio consecrauit, ut vel ex Homero notum). *Iis gratissima Delus*, quippe ex antiquissimorum poetarum fide iis ab initio sacra; mox Latonae. *pius*, gratus erga insulam, *φίλην τιθήνην*, in qua erat natus. Res vel ex Callimachi Hymno in Delum nota. *Arcitenens*, vox iam Naeuio aliisque poetis ante Virgi-

lium frequentata. v. loca ap. Macrobi. VI, 5. — *oras et l. c.* *Errantem* illustrant illa ap. Callimach. l. c. v. 41 sqq. *Myconus celsa*, ut omnis insula; mari enim eminet. 80 De *Anio* cf. saltem Ouid. Met. XIII, 640 sq. 82 Ex antiqua fabula repetendum, cuius vestigia seruauit Seruius: *Ad Anium Anchises ante Troicum bellum consultum venerat, an Salamina peteret, comes Priamo; unde et agnoscitur*, sc. nunc ab Anio. Eadem sequitur Ov. l. l. 83 *Iungimus hospitio dextras*, hospitii pristini iure, propter hospitium, quod iam inter Anchisen et Anium fuerat. conf. XI, 65.

Templa dei saxo venerabar structa vetusto.

Da propriam, Thymbraee, domum: Da moenia
fessis, 85

Et genus, et mansuram urbem. Serua altera Troiae

Pergama, reliquias Danaum atque inmitis Achilli.

Quem sequimur? quoue ire iubes? vbi ponere sedes?

Da, pater, augurium; atque animis inlabere nostris.

Vix

84 - 89 Notabili cum breuitate significat poeta, Aeneam esse ingressum templum, adorasse deum et preces fecisse. Latius euoluere Virgilii verba videtur Ov. Met. XIII, 633-637. *Templa saxo structa vetusto*, quis dubitet esse *vetustum templum*! Arguitur tamen in hoc Macrobi. III Sat. 6. — *Da*, indica. *data fata* sup. I, 382. — *propriam*, perpetuam, stabilem, firmam, Seruius exponit. cf. inf. VI, 872: Ecl. VII, 31. — *Thymbraeum* h. l. appellat nulla alia quam poetica ratione; etsi aliter Grammatici. *Thymbra* erat Troadis vicus cum Apollinis luco ac templo. Georg. IV, 323. v. Strab. XIII p. 598 A. B. Et *genus* inter cetera: *domum*, *moenia*, *urbem*, aliud esse nequit, quam locus gene-

ri futuro, sedes stirpis, a qua noua posteritas originem ducat. Respondet igitur τῇ *domus*, quae sine certa sede esse potest nulla. — *reliquias Danaum* cf. sup. I, 30. — *Da pater augurium*, exemplo Priami iter in castra Achiuorum parantis Iliad. ω, 310 sqq. *Pater* h. l. Apollo; vt omnino maiores dii. — *animis inlabere nostris*. Proprie Phoebus descendit in mentem vatis sui; insinuat se, suam vim, eius animo; h. l. etiam illis, quibus forte data rem obscuram explicat et illustrat, φέρει. *augurium* vero h. l. pro oraculo, vt etiam alibi. Oraculo autem proprie erat locus, veteri more, in novis sedibus quaerendis. cf. de Batto locum apud Herodot. et Callim. in Apoll. 65 sqq.

Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente, 90
 Liminaque, laurusque dei; totusque moueri
 Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.
 Submissi petimus terram, et vox fertur ad auris:
 Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
 Prima tulit tellus, eadem vos vberem laeto 95
 Adcipiet reduces. Antiquam exquirite matrem.
 Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris,
 Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.
 Haec Phoebus: mixtoque ingens exorta tumultu
 Laetitia: et cuncti, quae sint ea moenia, quaerunt; 100
 Quo Phoebus vocet errantis, iubeatque reuerti.

Tum

90 - 93 Sollemne scilicet hoc. Notum vel ex Callimachi H. in Apoll. pr. et Spanh. ad e. l. — *omnia* deinde per singula redduntur: *liminaque laurusque*. — *Mons circum*, Cynthus. Nam templum in campo situm. *cortina*, ἄλμος, operculum tripodis, *mugit*, vento subterraneo e specu, cui imposita est, surgente, siquidem credere licet, ad Delphici tripodis instar haec fuisse adumbrata. cf. Spanhem. ad H. in D. v. 90. *adytis reclusis*, ipso templi penetrati per motum terrae patefacto. 93 *Submissi petimus terram*, exquirite, pro-
 voluimus; Lucretiano lo-

quendi more. 94 - 98 Oraculum Italiam, unde Dardanus originem habere ferebatur, respicit. v. inf. 163. *duri*, labores tot experti, πολυτλήμονες. *uber* pro vbertate ex οὐδαρ ἀρούρης, etiam alibi v. c. I, 531 et h. l. pro ipso solo. Versus 97. 98 nobilissimi illi Homerici sunt Il. v, 307. 308 Νῦν δὲ δὴ Αἰνείας βίη Τρώεσσιν ἀνάξει, καὶ παῖδες παίδων, τοὶ κεν μετόπισθε γένοντο, ex Neptuni persona. Memorabile est, quod h. l. Seruius habet: Orpheo hunc Homericum versum alterum esse sublatum. Item Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei sc. fuisse. Male quidem,

Tum genitor, veterum voluens monumenta virorum,
 Audite, o proceres, ait, et spes discite vestras:
 Creta Iouis magni medio iacet insula ponto;
 Mons Idaeus vbi, et gentis cunabula nostrae. 105
 Centum vrbes habitant magnas, vberima regna:
 Maximus vnde pater, si rite audita recordor,
 Teucrus Rhoeteas primum est aduectus ad oras,
 Optauitque locum regno. Nondum Ilium et arces
 Pergameae steterant: habitabant vallibus imis. 110
 Hinc mater cultrix Cybelae, Corybantiaque aera,
 Idaeumque nemus: hinc fida silentia sacris,

Et

dem, fatis tamen probabili-
 liter sortem acceptam in-
 terpretatur Anchises. Nam
 Teucris natales ex Creta
 fuerant traditi. 102 *Vol-*
uens, reuoluens animo ve-
 teres historias. 103 Com-
 parant illud Odyss. β, 229
 Κέκλυτε δὴ νῦν μευ, Ἰθακῆ-
 σιοι, ὅττι κεν εἴπω. 104
 Expressus locus ex Od. τ,
 172 sqq. *cunabula*, origi-
 nes vulgo. 106 *Centum*
vrbes, ἐκατόμπολις Il. β,
 649. Res nota. vid. Meurs.
 de Creta I, 5. 108 Ad pro-
 montorium igitur Rhoe-
 teum escendit Teucer, siue
 ex antiqua narratione, siue
 vt poetice pro Troiano li-
 tore omnino sit dictum.
 — 109. 110 Ex Il. ν, 216-
 18 Dardanus Κτίσας δὲ

Δαρδανίην· ἐπεὶ ἔπω Ἴλιος
 ἱρὴ Ἐν πεδίῳ πεπόλις, πό-
 λις μερόπων ἀνθρώπων· Ἀλλ'
 ἔθ' ὑπὸ ρείας ὤκεον πολυπι-
 δάκῃς Ἰδῆς (hoc est, *habi-*
tant vallibus imis ad Idae
 radices). conf. Strabonem
 XIII, p. 592 de illo loco
 Hom. disputantem. *opta-*
vit v. ad I, 425. 111-13
 Ex Creta traducta in Troa-
 dem (nunc, tanquam Phry-
 giae partem) sacra Cybe-
 les, declarata ea per par-
 tes: *Mater* deum, quae
colit, inhabitat, *montem*
 Phrygiae, *Cybelen*, *Cory-*
bantum saltationes, cum
cymbalis; *nomen montis*
Idae, in quo illa sacra ha-
 bebantur, ipsa *mysteria*
 Idaea, (haec sunt *fida silen-*
tia sacris; in f. h. est, fa-
 crorum)

Et iuncti currum dominae subiere leones.
 Ergo agite, et, diuom ducunt qua iussa, sequamur:
 Placemus ventos, et Gnosia regna petamus. 115
 Nec longo distant cursu: modo Iuppiter adsit,
 Tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.
 Sic fatus, meritos aris maectauit honores,
 Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo;
 Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus al-
 bam. 120

Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
 Idomeneia ducem, desertaque litora Cretae:
 Hoste vacare domos, fedesque adstare relictas.

Linqui-

crorum) — et in iis *Cybeles leonibus vectae* repraesentatio. 115 *Placemus ventos*, sacra diis maris praesidibus faciamus! cf. v. 119 et petamus Cretam! 118 *Honores*, docte pro victimis, quae in deorum honorem maectantur. In v. 119 nonnulli olim Penates quaesiuere. Sunt dii, in quorum tutela Troia fuerat. conf. ad II, 201. — 120 *Tempestatibus* sacrum fieri agna, tanquam minoribus diis, videbimus V, 772; nigra autem, respectu procellarum exitium minantium. Sed et Neptuno *παμμέλανας ταύγας* maectant Pylii Od. γ, 6. De sacris Vento Ven-

tisque factis v. Cerdam cum aliis. Verba versus 120 fere eadem quae II. γ, 103 et v. 119 ex λ, 727.

121 - 23 Idomeneus in Cretam redux factus (vid. Od. γ, 191. 192) iterum a suis fuit exactus, tandemque, ut inf. v. 400 videbimus, in agro Sallentino extremae Italiae confedit. Res et causa varie in *Nósois* tradita esse videtur; siquidem diuersae narrationes sunt Seruii ad h. l.: Strabonis X p. 480: Schol. Odys. γ, 259. cf. inf. XI, 264. Alios vide ap. Meurs. Creta III, 4. — *adstare* pleniore ore quam esse.

Linquimus Ortygiae portus, pelagoque volamus,
Bacchatamque iugis Naxon, viridemque Dony-
sam, 125

Olearon, niueamque Paron; sparsasque per aequor
Cycladas, et crebris legimus freta confita terris.

Nauticus exoritur vario certamine clamor.

Hortantur focii, Cretam proauosque petamus.

Prosequitur surgens a puppi ventus euntis, 130

Et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.

Ergo

124 *Ortygia* vnum ex
verustis nominibus Deli.
Ceterum discessum Aeneae
ornatius exhibet Ov. Met.
XIII, 679 sqq., qui in ce-
teris Maronem ante ocu-
los habet, et totum Ae-
neae cursum ex eo mutua-
tur. 125 *Naxon*, insu-
lam, in qua, Baccho fre-
quentari solita, Bacchica
turba *bacchari* solet, h. e.
sacra Bacchica celebrare,
in iugis insulae. v. Georg.
II, 487. Imitatur Claudian.
XXXIII, 205 *ululatibus*
Ide Bacchatur, et Val. Fl.
III, 20 *Dindyma sangui-*
neis famulum bacchata la-
certis. Ducta autem forma
vocis e Tragicis. v. Lon-
gin. 15 §. 6. — *Donyfam* in-
sulam a colore marmoris
viridem appellari Seruius
monet, et Petronii 133

viridem Thason comparat
Cerde. Malim simpl. *fil-*
vofam vel *herbosam* in-
telligere, qualis praeterna-
vigantibus illa occurrere
debit. Et sic mox *niueam*
Paron, a candidis marmo-
ribus, quae in montium
passim iugis longe conspi-
ci possunt; et ita *Cyclades*
omnino *nitentes* et *fulgen-*
tes Horatio III Carm. 28,
14: I, 14, 20. Adde in
primis Dionys. Perieg. 530.
— 127 *Crebris freta con-*
sita terris, Sporadas. 130
Est ventus secundus, *ἄριος*,
φέγων, *ἰκμενός* Odyss. λ, 6:
II. α, 479. *surgens*, flans.
v. h. l. Serv. Mox *Cure-*
tum orae, Creta, v. ad v.
102 et *adlabimur* simpli-
citer *adnauigamus*, acce-
dimus.

Ergo auidus muros optatae molior vrbis,
 Pergameamque voco, et laetam cognomine gentem
 Hortor amare focos, arcemque adtollere tectis.
 Iamque fere sicco subductae litore puppes; 135
 Connubiis aruisque nouis operata iuuentus;
 Iura domosque dabam: subito quum tabida membris,
 Conrupto coeli tractu, miserandaque venit
 Arboribusque satisque lues, et letifer annus.
 Linquebant dulcis animas, aut aegra trahebant 140

Corpora;

132 - 34 Locum designat nouae vrbi, Pergamo dictae. *gentem*, socios a Troia profectos, *laetam cognomine*, nomine vrbis a pristina sua patria petito, *hortor amare focos*, domicilium sibi parare et privata tecta; sed maior vis inest *τῷ amare*, libenter incolere, vt sedem perpetuam futuram. *arcemque attollere tectis*, acropolim condere. Proprie *attolli* de aedificiis in altum educ-tis, cf. sup. II, 185. Attol-luntur *tecta arcis*, et tan-dem *arx ipsa tectis*. 135-37 *puppis*. Cum a parte sua declarandae essent na-ues, proprie *puppis* dicta, prora subductarum in sic-cum nauium spectante in altum. — *operata* non ad rem sacram est trahen-

dum; sed simpl. operam dare. — *iura domosque da-bam*: domos, h. e. locum domiciliis statuendis, a-grosque assignabam; quae forma est generis, *iurium condendorum*; adeoque vtrumque iungere potuit. Argutum nimis esset, ad ius publicum priuatumque referre. 137 - 42 Pul-chri versus, in primis v. 140, qui tamen ex Lucre-tio V, 987 et Ennio (v. Column. ad eius fragm. p. 53) est adumbratus. Porro totum locum an-te oculos habuit Statius Theb. I, 632 sqq. *Venit* (quod fere de malis cala-mitatibusque ingruentibus ponitur) *membris arbori-busque satisque lues* (quod eleganter, vt mox *seges aegra*, ab aeris miasmate,

Corpora; tum sterilis exurere Sirius agros;
 Arebant herbae, et victum seges aegra negabat.
 Rursus ad oraculum Ortygiae Phoebumque remenso
 Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
 Quam fessis finem rebus ferat: unde laborum 145
 Tentare auxilium iubeat: quo vertere cursus.

Nox erat, et terris animalia somnus habebat.
 Effigies sacrae diuom, Phrygiique Penates,
 Quos mecum a Troia, mediisque ex ignibus urbis
 Extuleram, visi ante oculos adstare iacentis 150
 In somnis, multo manifesti lumine, qua se
 Plena per insertas fundebat luna fenestras,

Tum

ad arbores fegetesque tetro solis aestu exustas tractum) — *coeli tractu*, aeris plaga, regione, ut alibi. Elegantior tamen Burmanni interpretatio, ut *tractus*, ductus, haustus aeris sit. Laudat egregie ad rem Lucret. VI, 1126: Lucan. VII, 412. — *anima* dicitur *relinquere nos*, et *nos animam*; utrumque recte. Sed exquisitius hoc, adeoque poeticae dictioni accommodatius. Canicula autem et h. l. pro aestu coeli, qui cum eius ortu ingruit (conf. Serv. et v. sup. ad Georg. IV, 425), et hic pro pestilentiae causa; quod toties apud veteres

occurrit. cf. Apollon. II, 519. 143-47 Forma est similis Iliad. α, 62 sq. — *veniam precari*, placare deum, conf. ad I, 519, ut ille vere edicat, *quam finem fessis rebus*, calamitatibus, *ferat*, oraculo monstret, *unde iubeat tentare auxilium laborum*, qua ex re petere remedium malorum, scilicet pestilentiae.

147 De Penatibus cf. sup. ad Aen. II, 293. *ante o. iacentis*, sc. mei, pro ante o. meos. *In somnis*, per somnum, per quietem. — 152 *insertas fenestras* proprie accipiendas recte Burmann. monet: *insertas parietibus*.

Tum sic adfari, et curas his demere dictis:
 Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
 Hic canit; et tua nos en vltro ad limina mittit. 155
 Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti;
 Nos tumidum sub te permenſi claſſibus aequor:
 Idem venturos tollemus in aſtra nepotes,
 Imperiumque vrbi dabimus. Tu moenia magnis
 Magna para, longumque fugae ne linque laborem.
 Mutandae fedes. Non haec tibi litora ſuaſit (160
 Delius, aut Cretae iuſſit confidere, Apollo.
 Eſt locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt:
 Terra antiqua, potens armis, atque vberē glebae.
 Oenotri coluere viri: nunc fama, minores 165
 Italiam dixiſſe, ducis de nomine, gentem.

Hae

155 *tua ad limina*. At-
 qui ſeruabantur iam in Ae-
 neae domo? Scilicet de
 ipſo cubiculo *limina* acci-
 pienda. 156-60 Nos —
 Idem tollemus etc. — *tua*
arma, non proprie, ſed
 imperium, ductum; mox,
ſub te, h. e. te duce. — *tol-*
lemus in aſtra non ad Cae-
 ſaris apotheoſin, vt iam
 Seruius, mox alii, ſed ad
 ſummum potentiae ſaſti-
 gium refero, quod fere
 cum gloriae ac fama ſum-
 mo ſaſtigio coniunctum
 eſſe ſolet, de quo proprie
 illa dicuntur. — *moenia*
 non male referas ad Laui-
 nium, ab Aenea conditum.

magna, quia *Vrbi*, quod
 modo antecedit, ad Ro-
 mam ſpectat, etiam *moenia*
magna de Roma accipien-
 da; nam, eſſi haec Aeneas
 non condidit, poteſt ta-
 men *parare* ea a poeta di-
 ci, quatenus ea omnia ex-
 ſequitur, quae condendam
 urbem euentu antecedere
 fatale erat. *magnis*, h. e.
 nepotibus, ad tantam im-
 perii opumque magnitudi-
 nem peruenturis: — nec
 detrecta nauigationem ad
 vltiora loca. Mox v. 162
Cretae confidere pro in
 Creta, docte. 163-66
 Idem verſus intexti erant
 ſupra lib. I, 530-33.

Nn 3

167

Hae nobis propriae sedes; hinc Dardanus ortus,
 Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
 Surge age, et haec laetus longaeuo dicta parenti
 Haud dubitanda refer: Corythum, terrasque re-
 quirat 176

Aufonias. Dictaea negat tibi Iuppiter arua.
 Talibus adtonitus visis, ac voce deorum,
 (Nec sopor illud erat; sed coram adgnosceret voltus,
 Velatasque comas, praesentiaque ora videbar;
 Tum gelidus toto manabat corpore fudor) 175
 Conripio e stratis corpus, tendoque supinas

Ad

167 *Hae n. propriae se-*
des. Supra ad Apollinem
 v. 85 *Da propriam, Thym-*
braee, domum.

167-71 Dardani origo
 ex Italia secundum vete-
 rem mythum petita: ex
 Etruria quidem et a Cory-
 tho s. Cortona vrbe. *Ia-*
sius pater, si de Dardani
 patre accipias, habet tum
a quo expeditam interpre-
 tationem. Sed magno
 cum consensu Italici et
 Graeci mythi Iasium Dar-
 dani fratrem tradidere,
 cum quo in Samothra-
 ciam abiit, ut adeo pater
 posteritatis respectu dictus
 sit. Iam cum proprie a
 Dardano ducti sint Troia-
 ni, tamen, tanquam poe-

ta, minus accurate rem
 cum utroque communica-
 re poterat. Doctius autem
 erat pro *a quibus* dicere,
 modo minus usitato, *a quo*.
 Ut saepe poetae, Horatius
 perpetuo, duobus subiec-
 tis singulare verbum adii-
 ciunt. *princeps* h. l. auctor
 stirpis vel generis. *Cory-*
thum de ipso rege ac con-
 ditore Cortonae accipit
 Cluver. Ital. ant. p. 592.
 Malim de vrbe, et h. l.
 pro tota Italia, saltem fini-
 timo Etruriae Latio, po-
 situm. cf. inf. IX, 10. —
Dictaea arua v. IV Georg.
 152. 174 *Velatae co-*
mae, caput virga redimi-
 tum. 175 Ad Ennii duc-
 tum ap. Macrobi. VI, 1.

Ad coelum cum voce manus, et munera libo
 Intemerata focis. Perfecto laetus honore
 Anchisen facio certum, remque ordine pando.
 Adgnouit prolem ambiguam, geminosque paren-
 tis; 180

Seque nouo veterum deceptum errore locorum.
 Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fatis,
 Sola mihi talis casus Cassandra canebat.
 Nunc repeto haec generi portendere debita nostro:
 Et saepe Hesperiam, saepe Italia regna vocare. 185
 Sed

177 *munera Intemerata*, vinum purum, pure, rite libatum. Quod *munus*, mox *bonos*. 180. 81 Agnouit duplicem Troianorum ortum ac stirpem: alteram a Dardano, alteram ductam a Teucro; adeoque *ambigua proles* ipsi sunt Troiani, qui et Dardani et Teucri (et hi sunt *gemini parentes*) genus erant. Agnouit porro Anchises in interpretando Apollinis Delii oraculo, cum *antiqua mater et prima tellus* esset exquirenda, *se deceptum esse nouo errore veterum locorum*, h. e. errore circa loca vetera interpretanda; quod duas terras, a quibus stirpis Troianae auctores olim originem traxisse verus fama erat, nunc non distinxerat, sed alterius

aduentus, Dardani scilicet, ex Italia immemor, in altera terra, vnde Teucer venit, tantum haeserat. Igitur *vetera loca*, terrae vetere aliqua fama celebratae, tanquam eae, vnde Troiani originem haberent; et *nouus error*, quatenus seriore aeuo erratum est circa haec loca interpretanda. Satis expeditus videtur locus, vexatus a Seruio aliisque. — 183-88 cf. inf. X, 67. 68. Cassandrae vaticiniis nunquam creditis egregie utitur poeta. *tales casus*, hanc nostri generis fortunam, vt ad Hesperiam, vnde Dardanus generis auctor erat oriundus, nobis sit reuertendum. — 184. 5. Nunc bene *repeto* memoria, eam *portendere*, praedicere,

Sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
 Crederet? aut quem tum vates Cassandra moueret?
 Cedamus Phoebō, et moniti meliora sequamur.

Sic ait: et cuncti dicto paremus ouantes. (190

Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
 Vela damus, vastumque caua trabe currimus aequor.

Postquam altum tenuere rates, nec iam amplius
 villae

Adparent terrae, coelum vndique et vndique pontus:

Tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber,

Noctem hiememque ferens; et inhorruit vnda te-
 nebris. 195

Conti-

dicere, hoc *debitum*, fato,
generi nostro, et multum
 memorare Hesperiam et
 nouum regnum in Italia.

— 188 Comparant, sed
 quoad sensum, Il. α, 216.

— 190 *paucis relictis*, recte.
 Nam mansit vrbs Cretae,
 Pergamum. 191 'H δ'

ἔειπεν κατὰ κύμα aliquoties
 Homerus. v. ad Il. α, 483.

192 - 95 Non tam tauto-
 logia in his, sed copia poe-
 tae et ornatus. Sane τὰ:
et inhorruit vnda tenebris
 de mari nigrescente, iam
 in illo: *Noctem h. ferens*,
 h. e. tenebris coelum ob-
 ducens, continentur. Sed
 quis, nisi omni carminis
 suauitate sublata, poetae

neget hoc, vt rem primum
 simpliciter exponere, mox
 eandem ornati⁹, graui⁹,
 copiosius, declarare pos-
 sit. — Tempestatem autem
 ortam puto cum flexu cir-
 ca Peloponnesi promonto-
 ria; exemplo Homeri in
 Vlysse Odyss. ι, 80: nam
 ibi mare vndosum, aestus
 et procella, ex Aegaeo Io-
 nium mare petentibus et-
 iam nunc sollicitudinem
 faciunt. — *caeruleus*, niger,
supra caput adstitit imber,
 ex Hom. Odyss. μ, 405 sq.:
 item ξ, 301 sqq. explican-
 dum, vnde totus locus
 hic et inf. V, 8 sqq. ex-
 pressus, Δὴ τότε κυανέην
 νεφέλην ἔστησε Κρονίων Νηὸς
 ὑπὲρ

Continuo venti voluunt mare, magnaue surgunt
 Aequora. Dispersi iactamur gurgite vasto.
 Inuoluere diem nimbi, ex nox humida coelum
 Abstulit. Ingeminant abruptis nubibus ignes.
 Excutimur cursu, et caecis erramus in vndis. 200
 Ipse diem noctemque negat discernere coelo,
 Nec meminisse viae media Palinurus in vnda.
 Tris adeo incertos caeca caligine soles
 Erramus pelago: totidem sine fidere noctes.
 Quarto terra die primum se adtollere tandem 205
 Visa, aperire procul montis, ac voluere fumum.
 Vela cadunt; remis insurgimus: haud mora, nautae
 Adnixi torquent spumas, et caerula verrunt.

Serua-

ὑπὲρ κεφαλῆς. Etiam alias
 κατ' ἄκρης, a vertice, ἐνέ-
 πεσεν ἄελλα, vel τὸ κύμα.
 v. sup. ad I, 114. Mox
 magna aequora, grande
 voc., h. e. magni fluctus; et
 gurges sup. I, 118. 198-
 202 Inuoluere d. n. Pro-
 cellae adspectum coeli, lu-
 cemque ac solem, eripiunt.
 nox humida, tenebrae ex
 pluuia; cf. sup. I, 88. 89.
 Fulmina ingeminant se ab-
 ruptis nubibus, conf. sup.
 Georg. III, 259. Fulmine
 nubes, coelum, rumpi, ab-
 rumpi, scindi dicitur. A-
 lias ipsum fulmen rumpit,
 sc. se, erumpit, rumpitur,
 abrumpitur. Haec semel
 tenenda in poetis. — caecis

in vndis, ignoto in mari,
 incerto. — meminisse, scire,
 vt antea solebat. 203
 incertos dies: per quos fit
 nauigatio incerta. Seruius
 bene, obscuros, vt Aen. VI,
 270 incerta luna. Ante
 oculos autem locus Odyss.
 ε, 388 sqq. conf. ι, 74 sq.
 — 205 — 208 Pulchri ver-
 sus ad sensus veritatem.
 voluere fumum, cf. Odyss.
 κ, 99 et al. — Vela cadunt,
 demittuntur, vt, tanquam
 in locis vadosis, remis ad
 terram agatur nauis. re-
 mis insurgimus, exquisitius
 quam innitimur, incumbi-
 mus. cf. inf. 560. V, 189.
 — spumas, caerula, pro ma-
 ri. Adumbrati versus ex

Servatum ex undis Strophadum me litora primum
 Adcipiunt. Strophades Graio stant nomine dictae,
 Insulae Ionio in magno: quas dira Celaeno, (210
 Harpyiaeque colunt aliae, Phineia postquam
 Clausa domus, mensasque metu liquere priores.

Tristius haud illis monstrum, nec saevior vlla
 Pestis et ira deum Stygiis sese extulit undis. 215

Virginei volucrum voltus, foedissima ventris
 Proluies, uncaeque manus, et pallida semper
 Ora fame.

Huc ubi delati portus intrauimus; ecce

Laeta bouum passim campis armenta videmus, 220

Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbas.

Inrui-

Ennii Annal. XIV. vide
 Fragn. Enn. p. 103. 104.
 — 210-15 *Strophades* in-
 sulae duae in mari Ionio,
 ex aduerso Peloponnesi
 ante Zacynthus sitae; o-
 lim *Plotae* dictae. Sed,
 propulsis ex Phinei domo
 ad eas usque insulas Har-
 pyiis, Boreae filii ὑπέρρε-
 φον ἀψ ἐπὶ νῆα, unde *Στρο-
 φάδες* dici coeperunt. vid.
 Apollon. II, 285-296 sq.
 Mox in *magno* non argu-
 tandum. Dictum ut omni-
 no *mare magnum*, *terra
 magna*. *clausa domus*, h. e.
 ex domo Phinei expulsae
 a Zetho et Calai. — *ira
 deum* h. l. res, quae ab ira
 deum venit, a diis iratis

immittitur. 216-18 Oc-
 currunt similes Harpyia-
 rum effigies. *ventris pro-
 luies*, sic satis honeste pro
 fordibus effusis. *uncae ma-
 nus*, ungues, γαμψώνυχες
 enim Harpyiae. inf. 233
pedibus uncis. 219 sq.
 Habuit poeta ante oculos
 episodum Odyssei μ, 262
 sqq., qui locus conferen-
 dus, de armentis in insu-
 la Solis. — *laeta armenta*,
 pingua iam Serv. expo-
 suit; scilicet eadem ad-
 spectu laeta, καλά; ut *se-
 ges* et alia. — *caprigenum-
 que pecus*, ex Pacuio et
 Attio ductum, pro capris
 — *nullo custode*, scil. erant
 armenta consecrata alicui
 numi-

Inruimus ferro, et diuos, ipsumque vocamus
 In partem praedamque Iouem. Tum litore curuo
 Exstruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
 At subitae horrifico lapsu de montibus adsunt 225
 Harpyiae, et magnis quatiunt clangoribus alas,
 Diripiuntque dapes, contactuque omnia foedant
 Inmundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
 Rursum in secessu longo sub rupe cauata, (230
 Arboribus clausi circum atque horrentibus umbris,
 Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.
 Rursum ex diuerso coeli caecisque latebris
 Turba sonans praedam pedibus circumuolat vncis:
 Polluit ore dapes. Sociis tunc, arma capeffant,
 Edico, et dira bellum cum gente gerendum. 235
 Haud secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam
 Disponunt ensis, et scuta latentia condunt.
 Ergo vbi delapsae sonitum per curua dedere
 Litora; dat signum specula Misenus ab alta
 Aere cauo. Inuadunt focii, et noua praelia tentant,
 Obscenos pelagi ferro foedare volucres. (240

Sed

numini, ἀνειμένα, ἀφιερω-
 μένα, forte ipsis Harpyiis.
 — 223 In partem vocamus
 honestius quam partici-
 pem facimus. In praedam
 vocamus, parte carniū
 tostiarum religiose apposi-
 ta. toros, ornat rem te-
 nuem, cespitem. 225
 Lapsu, volatu, vt saepe,
 adsunt, aduolant. Mox vox
 dira, stridor. 231 aris

simpl. focis. Sed alterum
 vocabulum grauius. 234
 Polluit plus quam contin-
 git. 239-41 Misenus tu-
 bicen classis. inf. VI, 164.
 165. — tentant noua prae-
 lia, foedare, graece, vt
 foedent, caedant, vulne-
 rent, obscenas, foedas vi-
 su olfactuque, volucres pe-
 lagi; ex alto enim aduo-
 lant. Seruius eo refert,
 quod

Sed neque vim plumis vllam, nec volnera tergo
 Adcipiunt; celerique fuga sub fidera lapsae
 Semesam praedam et vestigia foeda relinquunt.
 Vna in praecelsa confedit rupe Celaeno, 245
 Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
 Bellum etiam pro caede boum stratisque iuuen-
 Laomedontiadae, bellumne inferre paratis,
 Et patrio Harpyias infontis pellere regno? (250
 Adcipite ergo, animis atque haec mea figite dicta:
 Quae Phoebopater omnipotens, mihi Phoebus Apol-
 Praedixit, vobis Furiarum ego maxima pando. (10
 Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
 Ibitis Italiam, portusque intrare licebit:

Sed

quod Ponti et Terrae, seu, secundum alios, Neptuni proles habitae fuerint. Sed Ponti dicendae erant nep-tes secundum Hesiodum. cf. Apollod. I, 2. 6; et hoc sequi possumus, nec im-pedit, quod Stygiis undis v. 215 prouenisse dixerat. Est enim haec poetica for-ma, ubi de malae rei ori-gine agitur. 245 Quem poeta in hoc secutus sit, non liquet. *infelix vates* simpl. dira, sinistra. Ser-vius: nuntia infelicitatis, vt Il. α, 106 Μάντι κακῶν. — *rumpit vocem* sup. II, 129. — 250 — 52 Ἄλλο δέ τοι ἔρξω, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῆσι. Il. α, 297 et alibi.

Porro Apollinein, quae di-cit, a Ioue habere, res nunc nota. Verba ex Aeschyli fabula, Ἰέρεια inscripta, petita esse vult Macrob. V Sat. ext. Πατρὸς προφήτης ἐστὶ Λοξίας Διός. et — ταῦτα γὰρ πατὴρ Ζεὺς ἐγκάθιε Λοξία θεσπίσματα. *Furia-rum ego maxima*, scilicet confusae passim fuere Har-pyiae cum Furiis. Inter has autem alia est natu maior et minor. v. c. Eu-ripid. Iphig. in T. 963. — 253 — 57 *ventis vocatis* doctius quam ventum se-cundum nacli. Scilicet vo-cant ventum nautae, dum velis excipiunt; vt appa-ret v. c. inf. V, 211: VIII, 707.

Sed non ante datam cingetis moenibus urbem, 255
Quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis
Ambefas subigat malis absumere menfas.

Dixit: et in siluam pennis ablata refugit.

At sociis subita gelidus formidine sanguis (260

Deriguit: cecidere animi: nec iam amplius armis,

Sed votis precibusque iubent exposcere pacem,

Siue deae, seu sint dirae obscenaeque volucres.

Et pater Anchises, passis de litore palmis,

Numina magna vocat, meritosque indicit honores.

DI, prohibete minas: di, talem auertite casum: 265

Et placidi seruate pios. Tum litore funem

Deripere, excussosque iubet laxare rudentis.

Tendunt vela Noti: ferimur spumantibus vndis,

Qua cursum ventusque gubernatorque vocabant.

Iam

707. 708. — *datam*, fati concessam, ut bene Serv., vel praedictam. — *nostrae iniuria caedis* dictum cum vi; assumenda enim animo ultio et poena huic iniuriae debita. 260. 61

Exposcere pacem, veniam, placare deos. Inversa est oratio: Principio poetae animo infidebant haec verba: *nec iam armis, sed votis precibusque esse agendum*; alterum hoc sic extulit: *sed votis precibusque deorum pacem esse exposcendam*. 263-67 *Honores*,

ut modo v. 178. — *minas*, malum sinistro vaticinio denuntiaturum. — *et placidi seruate pios*, ornatus in tenui, pro *seruate nos*. — *funem*, τὰ προμνήσια, vel τὰ πείσματα, ut in Orphic. 621. 622: at *rudentes excussi*, euoluti, antennarum sunt. — *Tendunt vela Noti*. Ἐπρησεν δ' ἄνεμος μέσσην ἵστρον Odyss. β, 427 et al. — 266 Non sine iudicio hic et inf. 471. 72 et alibi Anchisae auctoritate res parari facit. 268. 69 Cf. Odyss. λ, 9. 10.

Iam medio adparet fluctu nemorosa Zacynthos, 270
 Dulichiumque, Sameque, et Neritos ardua faxis.
 Effugimus scopulos Ithacae, Laertia regna,
 Et terram altricem faeni exsecramur Vlixi.
 Mox et Leucatae nimbofa cacumina montis,

Et

270-73 Δαλίχιόν τε Σά-
 μη τε, καὶ ὕληεσσα Ζάκυνθος
 Odyss. I, 24. ἐν ὕληεντι Ζα-
 κύνθῳ occurrit et alibi. At
 Σάμη lectum fuit etiam a
 Virgilio, contra atque A-
 pollodorus volebat apud
 Strab. X, p. 453 D. Sane
 communius nomen Samos
 etiam ap. Homerum, quae
 deinceps Cephallenia. Du-
 lichium est prope Cephal-
 leniam, vnde etiam nunc
 parva Cephallenia, vel Tea-
 ki, appellatur. cf. Wheeler
 p. 35 sqq. Neritos Virgilio
 videri potuit diuersa ab
 Ithaca insula, vt Melae II,
 7; sed potest etiam Neri-
 tos, qui Ithacae mons est,
 primo loco ad designan-
 dam Ithacam positus esse,
 quae mox diserte et ipsa
 memoratur. — scopulos Itha-
 cae II. γ, 200. ἡ Λαερτιά-
 δης πολύμητις Ὀδυσσεύς, ὅς
 τράφη ἐν δήμῳ Ἰθάκης, κρα-
 ναῆς περ ἐκείνης. Ex eodem
 itaque loco fluxisse viden-
 tur Laertia regna — Et
 terram altricem Vlyxi. Tum

pro praeternauigamus gra-
 vius dictum: exsecramur.
 — 274. 275 Leucates, ὁ
 Λευκάτης, nobile amantum
 saltu promontorium Leu-
 cadis, in conspectum ve-
 nit et Apollinis fanum.
 Interpretes, a Seruio inde,
 quantum video, de Apol-
 linis templo Leucatae im-
 posito accipiunt, quod fa-
 ne Strabo lib. X p. 452 B
 memorat. Verum, quae hic
 sequuntur: quod ad hoc
 fanum appulerint, urbem-
 que intrauerint, ludosque
 Aetiacos celebrauerint; meo
 qualicunque iudicio ad al-
 terum promontorium ipsis
 sinus Ambracii faucibus
 praetextum ducunt; in
 quo et promontorium
 Actium (quod ab ipsis fau-
 cibus prospici posse ne-
 cesse est) et Actium oppi-
 dum et portus tutus et
 fanum Apollinis Aetiaci.
 v. Strab. lib. X p. 451 D:
 VII p. 325 A: Thucyd. lib.
 I, c. 29. Quod si Virgilius
 Augusto blandiri voluit,
 vt

Et formidatus nautis aperitur Apollo. 275

Hunc petimus fessi, et parvae succedimus vrbi.

Ancora de prora iacitur. Stant litore puppes.

Ergo insperata tandem tellure potiti,

Lustramurque Ioui, votisque incendimus aras;

Actiaque Iliacis celebramus litora ludis. 280

Exercent

vt ipsa res docet, propter victoriam Actiacam, in cuius memoriam ludi Actiaci quinquennales instituti erant (conf. Dio LI. pr.), alius locus ab ipso poni nequii. *formidatum* autem *nautis*, cum propter faxa, tum ventorum pugna, omne debet esse promontorium. De templo Apollinis cf. Sueton. Octav. 96. extr. ibique Intpp. 279 Antequam ludorum sollemnia rite celebrari possint, expiatione et lustratione opus est. *Lustramur Ioui*, inuocato Ioue, cui sacrum piaculare offertur. Quaeritur tamen, cur Ioui, non Apollini, cui ludi ipsi instituti esse debuere? Varia commenta vides in Servianis. Sed primum ad obseruandum in promptu est, sollemne fuisse priscis hominibus, vt in sacris cuicunque deorum factis Iouem in partes vocarent. Porro expiationes et lus-

trationes proprie ad Iouem referuntur, quippe victorem et vindicem caedis omnisque piaculi, quod expiandum est. cf. Apollon. Rhod. IV, 699. 700 sq. Piaculum in Harpyias commissum potes cum Servio sigillatim huc trahere. — *votis incendimus aras*, docte, pro ignem in aris vel impositum thus et victimam; *votis*, votorum persoluendorum causa. Nam εἰς εὐχαριστίαν instituti ludi, ideo subdit: *inuat euasisse tot vrbes* etc. Si tamen *vota* pro ipsis victimis accipias, ferri et hoc potest. 280 Proprie ludi Actiaci celebrari dicendi erant. Sed exquisitius, quoniam locus hominum frequentia *celebrari* et ipse dicitur, *litus Actium*, h. e. Actiacum, memorauit, et *ludos Iliacos* Troiano ritu habitos. Videntur autem iam antiquitus ludi ad Actium celebrati esse, quos

Exercent patrias oleo labente palaestras
 Nudati focii. Iuuat euasisse tot urbis
 Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostis.
 Interea magnum sol circumuoluitur annum,
 Et glacialis hiems aquilonibus asperat undas. 285
 Aere cauo clipeum, magni gestamen Abantis,
 Postibus aduersis figo, et rem carmine signo:

AENEAS HAEC DE DANAIS VICTORIBVS
 ARMA.

Linquere tum portus iubeo, et confidere transtris.
 Certatim focii feriunt mare, et aequora verrunt. 290
 Protenus aerias Phaeacum abscondimus arces,

Litora.

quos poeta commode in rem suam vertit. 231-83
Oleo labente, exquifite, quod diffluit, corpori illitum. *fugam tenuisse*, vt inf. 686 *cursum tenere*. Bene Serv. *feliciter nauigasse*. 284 *Sol circumuoluitur m. annum*, εἰς vel κατὰ, sic vt annus absolvatur, peracto annuo solis cursu. *magnum annum*, simpl. ad ornatum, quoniam multos dies intra se continet; vt iam alias notatum. conf. sup. I, 269. *asperat*, exasperat, ἀγγισί, procellarum ira. 286-88 De clipeis votiuis, cum titulo inscripto, inter donaria suspensis res nota.

Abantem ducem Achaeorum, forte ex Abantibus Euboeae, ab Aenea caesum, credere licet. *aduersis*, ornat; in templi aditu. *carmen*, de vno versu, tenere te non debet. *haec arma*, hunc clipeum consecrauit: Αἰνείας ἀπὸ τῶν Δαναῶν vt in simili res saepe: v. c. apud Pausan. lib. I, 13, p. 31. 289-93 *portus* v. ad v. 274. 275. *confidere transtris*. Saepe Homer. ἐπὶ κληῖσι κάρτερον. *Mox feriunt mare*, vt toties τύπτειν ἄλλα. — *abscondimus* eodem modo, vt sup. v. 275 *aperitur*. *aerias Phaeacum arces*, montes Corcyrae, ὄρεα ἐκιδέοντα Γερῆς

Litoraue Epiri legimus, portuque subimus
Chaonio, et celsam Buthroti adcedimus urbem.

Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbis, 295
Coniugio Aeacidae Pyrrhi sceptrisque potitum:
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui: miroque incensum pectus amore,
Compellare virum, et casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classis et litora linquens. 300
Sollemnis quum forte dapes, et tristia dona,
Ante urbem in luco, falsi Simoentis ad undam,
Libabat cineri Andromache, Manisque vocabat

Hec̃to.

Ταῖνς Φαιήνων Odyss. ε, 279.
portu Chaonio: est portus
Pelodes ad Buthrotum E-
piri Chaonibus quondam
habitatae. 296. 97 Con-
iuge et regno Pyrrhi esse
potitum Helenum. — pa-
trio marito, eiusdem ori-
ginis, sc. Troianae. Erat
Helenus frater Hectoris.
Episodum, quod sequitur,
de Andromache equidem
inter felicissima et pul-
cherrima referendum esse
arbitror, cum ad affectum,
tum ad ornatum. Tragi-
cum spiritum nec minus
agnoscas. Conuerte nar-
rationem in drama: finge
Andromachen praesen-
tem, finge loquentem. —
Si perueneris ad illa: aut

si lux alma recessit, Hector
ubi est? palpitare pectus
in sinu senties. In cessisse
argutantur interpretes post
Serv. Nil aliud est, quam
matrimonio teneri, habe-
ri, vel relinqui, venire in
potestatem alterius viri.
Mox amorem apud poetas
esse cupiditatem et stu-
dium meminisse debes.
— 301 — 5 Ornati versus.
Andromache inferias fere-
bat Manibus Hectoris. dona
h. l. in re sacra de libatio-
ne. — Simois erat simula-
tus. conf. inf. 349 sq. et
336. — vt solebant colo-
niarum conditores patrio-
rum locorum ac fluminum
nomina transferre ad no-
vas sedes. — Hectori ceno-
taphium

Hectoreum ad tumulum: viridi quem cespite inanem,
 Et geminas, causam lacrimis, sacrauerat aras. 305
 Ut me conspexit venientem, et Troia circum
 Arma amens vidit; magnis exterrita monstros
 Deriguit visu in medio: calor ossa reliquit:
 Labitur: et longo vix tandem tempore fatur:
 Verane te facies, verus mihi nuntius adfers, 310
 Nate dea? viuisne? aut, si lux alma recessit,
 Hector ubi est? dixit, lacrimasque effudit, et omnem
 Inpleuit clamore locum. Vix pauca furenti
 Subiicio, et raris turbatus vocibus hisco.
 Viuo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
 Ne dubita: nam vera vides. (315

Heu!

raphium extruxerat. — *geminas aras*, siue vt Ecl. V, 66 *Ecce duas tibi, Daphni*, siue vnam marito, alteram filio, Astyanacti. Vtramque causam iam Serv. attulit. Probo posteriorem, quoniam: *causam lacrimis*, adiectum. 306 - 9 *Troia arma*, viros Troianos. — *monstros*, adspectu, qui ipsi monstri et prodigii instar erat. — 309 Δὴν δέ μιν ἀμφασίῃ ἐπέων λάβε -- Ὅψ' δέ δ' ἡ μιν ἔπεσσιν ἀμειβομένη προσέειπε Odyss. δ, 706. — 310-13 Tune vere ades ipse? *affersne te* (cf. inf. 346) *mibi* tanquam *vera facies* viri, cuius speciem

habes? tanquam *verus nuntius* tui? vt vere ille sis, quem vultus nuntiat? — *aut si lux alma*, vita, recessit, et haec umbra Aeneae est, quae mihi apparet, *Hector ubi est*, qui et ipse inter umbras esse debet, *dixit, lacr. eff.* etc. In hoc Andromaches πένθει, piissimae in mariti memoriam feminae, quis non magnum poetam facile agnoscat? 313. 14 *furenti*, impatienter dolenti, vt bene Serv. Saepe sic Graeci. *Subiicio*, ὑποβάλλω, respondeo. — *hisco* exquisitius quam loquor. 315-19 *extrema per omnia*, ad pericula

Hen! quis te casus deiectam coniuge tanto
 Excipit? aut quae digna satis Fortuna reuifit?
 Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia feruas?
 Deiecit voltum, et demissa voce locuta est: 320
 O felix vna ante alias Priameia virgo,
 Hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
 Iussa mori, quae fortitus non pertulit vllos,
 Nec victoris heri tetigit captiua cubile!
 Nos, patria incensa, diuerfa per aequora vectae, 325
 Stirpis Achilleae fastus, iuuenemque superbum,
 Seruitio enixae, tulimus: Qui deinde, secutus
 Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque Hyme-
 naeos,

Me

cula et discrimina refer.
 — *deiectam*, δεινότερον quam
 priuatam, viduatam, Hec-
 tore. Nam deiicimur gra-
 du, spe, honore, omnino-
 que magna aliqua re, quan-
 do ea priuamur. — *quis ca-*
sus te excipit, ad quam for-
 tunae conditionem deci-
 disti? nunc redacta es? *Ex-*
cipiunt nos ea, quae nobis
 alia post alia accidunt et
 eueniunt. *digna satis* l. te
 l. priore illa fortuna. —
connubia feruas, accipio, vt
 Gr. φυλάσσειν de iis, qui-
 bus tenemur et obnoxii
 sumus; pro matrimonio
 iuncta es, haberis. 320

sqq. Artem poetae iam Sca-
 ligero III Poet. 14 aliis-
 que obseruatam facile ag-
 noscis. Andromache, casta
 et pudica femina, virique
 amantissima, non nisi per
 ambages respondet. Feli-
 cem praedicat Polyxenam,
 quae ad Achillis tumulum
 caesa seruitutem morte an-
 reuerterit. 325-27 Conf.
 Euripid. Androm. 108 sq.
diuerfa aequora, longinqua,
 v. sup. v. 4. — *enixae* de
 partu accipiendum. Nam
 Andromache serua Neo-
 ptolemo filium Molossium
 pepererat, vt vel ex Euri-
 pidis Andromacha notum.

Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
 Ast illum, ereptae magno inflammatus amore 330
 Coniugis, et scelerum Furiis agitated, Orestes
 Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.
 Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
 Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
 Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit: 335
 Pergamaque, Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
 Sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere?
 Aut quisnam ignarum nostris deus adpulit oris?
 Quid puer Ascanius; superatne, et vescitur aura?
 Quem tibi iam Troia **** 340
 Ecqua tamen puero est amissae cura parentis;
 Ecquid

329 Cf. Eurip. Androm.
 1273 *Γυαῖνα δ' α.* — Pyrrhum autem, s. Neoptole-
 mum, Orestes, cui Her-
 mione illa, Helenae filia,
Ledaeque adeo neptis, iam
 olim promissa fuerat, in-
 teremit. *patrias ad aras*
 seu Phthiae, cum Pyrrhus
 rem sacram faceret, seu
 Delphis, ante aram patri
 Achilli, tanquam heroi,
 factam. 333 - 35 *pars*
reddita simpl. data, v. Serv.
 In v. 334. 335 Poeta in-
 feruit argumento, ut Tro-
 ianorum nomen per to-
 tum terrarum orbem cla-
 rum ac celebre habeatur,
 dum fabulam hanc de
 Chaonum nomine amplex-

titur. Chaones enim lon-
 ge ante Chaonem Troia-
 num et Helenum fuerunt,
 ex antiquissima scilicet Pe-
 lasgorum stirpe. 336 *ad-*
didit, imposuit monti ar-
 cem Pergami nomine, tan-
 quam in nouo Ilio. 337-
 43 Affectus haec mulie-
 bris plena et Androma-
 ches ingenio consentanea!
 De Ascanio sollicita est,
 ex tacita Astyanactis sui
 memoria. cf. inf. v. 489
 sq. — *superatne et vescitur*
aura ex antiquo sermone.
 conf. sup. l, 546. — Sane
 interrogationem illam v.
 341 de desiderio amissae
 matris Creusae per se non
 malam (cf. Eurip. Hecub.

Ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
 Et pater Aeneas et auunculus excitat Hector?
 Talia fundebat lacrimans, longosque ciebat
 Incaſſum fletus: quum ſeſe a moenibus heros 345
 Priamides multis Helenus comitantibus adfert,
 Adgnoſcitque ſuos, laetusque ad limina ducit,
 Et multum lacrimas verba inter ſingula fundit.
 Procedo, et parua Troiam, ſimulataque magnis
 Pergama, et arentem Xanthi cognomine riuum 350
 Adgnoſco, Scaeaſque amplector limina portae.

Nec

992 εἰ τῆς τεκνύσης τῆςδε μέμνηται τι μὲν, adde Electr. 351) tamen hic forte abeſſe malis; vix enim Andromache Creuſae fatum reſciuiſſe aut poterat, aut poſt illa v. 310 ſq.: 337 ſq. debebat. Maniſeſte tamen poeta ponit, Creuſae fatum Andromachae iam aliunde innotuiſſe; et recto ordine procedit interrogatio primum de pietate in matris memoriam, tum de exemplo patris et aui, quam illud ad pueri animum vim habeat! 342. 43 generoſi verſus! ex comuni illa ſententia, vt, qui magni viri filium ſe eſſe meminerit, plus ad virtutem incitamenti habeat. in, h. e. ad, antiquam virtutem, int. maiorum. — auunculus Hector, latius

dictum pro conſanguineo. conf. inf. XII, 439. Nam Ilus et Aſſaracus, a quo Hector et Aeneas genus ducebant, erant Trois filii. Notatu dignum, quod hic in Seruianis: *Quidam auunculus humiliter in heroico carmine dictum accipiunt.* 345-48 a moenibus, via ex vrbe, — ſe aſſert, v. ſup. v. 310: inf. VIII, 477, vt *ferre ſe, inferre ſe, efferre ſe, offerre ſe.* — ſuos, populares. — Recte Serv. addit: *Et bene verba Heleno poſt Andromacham non dedit, ne frigeret; ſicut in libro V Aeneſtae (v. 41).* 349. 51 Cf. ſup. v. 302. Troiam alteram adſtare putaeſſes. *ſimulata magnis*, aſſimilata. cf. inf. IV, 512. — *amplector* ſc. vt exoſculari ſolent
 O o } poſtes

Nec non et Teucri socia simul vrbe fruuntur.
 Illos porticibus rex adcipiebat in amplis.
 Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
 Inpositis auro dapibus: paterasque tenebant. 355
 Iamque dies, alterque dies processit: et aurae
 Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus austro.
 His vatem adgredior dictis, ac talia quaeso:
 Troiugena, interpretes diuom, qui numina Phoebi,
 Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis, 360
 Et

postes in patriam redu-
 ces. 354. 55 Nec mora-
 tur in conuiuii descriptio-
 ne poeta, nec plane in-
 tactum dimittit, sed obi-
 ter intexit pauca, quae ad
 conuiuii magnificentiam
 declarandam valere pos-
 sint: et quidem religiosam
 rem, libationem, et vaso-
 rum πολυτέλειαν. Ultima
 tamen paterasque tenebant
 vereor ne frigeant.

356. 57 aurae Vela vo-
 cant, inuitat ventus secun-
 dus, vt vela expandantur.
 Male hypallagen aduo-
 cant. Conf. sup. 61, inf.
 454. 55. -- tumidoque i. c. a.
 Iliad. α, 481 Εν δ' άνεμος
 πρῆσεν μέσον ισίον: et simi-
 liter aliis locis. 359-61
 Helenus οἰωνοπόλων ὅχ'
 ἄριστος iam Homer. Il. ζ,
 76. -- qui sentis, intelligis,
 ad plura h. l. refertur, de

quibus singulis diuerso
 modo dicitur. Aliter sen-
 tit aliquis deum, aliter si-
 dera et auium cantus. sen-
 tit vates Phoebum, cum
 deum pectore suscipit, seu,
 dei afflatu tactus, diuino-
 que furore plenus futura
 praedicit et oracula edit;
 hoc poeta exornauit: qui
 numina Phoebi, Qui tripo-
 das (tripodi insidens Del-
 phis Pythia vaticinabatur),
 Clarii lauros (quatenus, vt
 fere omnia antiquissima
 fana, religionis et caloris
 causa, sacro luco inclusum
 erat templum Apollinis
 Clarii apud Colophonem.
 v. Strab. XIV p. 442), h. e.
 qui vim diuinam animo
 capis, quam Delphis Py-
 thia, et apud Claron fa-
 cerdos, mente recipere so-
 let. -- sentis sidera, nosti
 quae ex iis ad futura prae-
 videnda

Et volucrum linguas, et praepetis omina pennae,
 Fare age (namque omnem cursum mihi prospera
 Religio, et cuncti suaferunt numine diui (dixit
 Italiam petere, et terras tentare repostas :

Sola nouum dictuque nefas Harpyia Celaeno 365

Prodigium canit, et tristis denuntiat iras,

Obscenamque famem), quae prima pericula vito?

Quidue sequens tantos possim superare labores?

Hic Helenus, caelis primum de more iuuenicis,

Exorat pacem diuom, vittasque resoluit 370

Sacrati

videnda intelligi possint. Reliqua ad auguria cum ex oscinibus tum ex praepetibus, h. e. ex auium cantu ac volatu, spectant. cf. inf. X, 175 sq. 362-

64 *namque omnem cursum mihi prospera dixit Religio*: etiam hoc per hypallagen explicare volunt, pro omnis religio prosperum dixit cursum. Perperam. *Religio* h. l. de oraculo et omnino de vaticinio. Totum, qui superest, cursum, quo ille instituendus sit (hoc v. 363. 364 vltius declarat), iam satis definirunt praedictiones, quas adhuc accepi, laetae illae et secundae. — *numine*, etiam hoc pro effato diuino et forte. — *repostas* exquisitius quam remotas, et ten-

tare quam petere. 365-

67 *dictu nefas*, abominandum. -- *Prodigium*, euentum rerum prodigii similem, -- *iras*, h. e. calamitatem, malum, ex *ira* Harpyiae, boum caede et Troianorum armis laesae. cf. sup. 234 sq.: 245 sq. *obsce-*
nam famem: quatenus ad vltima redacti etiam ea comedunt, quae nauseam faciunt. Sic *obscenus* *cibus*, et *obscena* *pastu auis*, vpupa, ap. Plin. X, 29 f. 44. Hoc Serv. volebat: *quae homines etiam ad obscena compellit*. 369-73 *pacem*,

beneuolentiam dei, vt iam supra vidimus; dum oraculum expetiturus est. *Sacrificantium* et *vatum habitus vitta* vel *insula*. *Solvitur* h. l. illa, religioso

Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phoebe,

Ipse manu multo suspensum numine ducit:

Atque haec deinde canit diuino ex ore sacerdos:

Nate dea, (nam te maioribus ire per altum

Auspiciis manifesta fides: sic fata deum rex 375

Sortitur, voluitque vices: is vertitur ordo)

Pauca

more, siue animi respectu, quem iam ab omni terrena faece vacuum deo soli vacare significabant, quo fere Seruiana spectant, vel quatenus furor diuinus et corporis agitatio vincula non ferebat. — *ad tua limina P.* Erat igitur templum Apollinis in noua Troia ad exemplum Pergamei fani. — *Suspensum* h. l. modo paullo minus vulgari pro perturbatum, percussum, dictum puto; adeoque *multo suspensum numine*, turbatum horrore ex praesentia dei. conf. inf. VI, 45. 54. *numen*, maiestas, vis manifesta dei, quae horrorem ac reuerentiam facit. Sic, *multum inesse, adesse, numen*, alibi dicitur. Hoc simplicissimum. 374-76

Circes apud Homerum μ , 37 sqq. forte etiam Phinei apud Apollon. II, 311 sqq. exemplo Helenum hic fata ac casus nauigationis

Aeneae praedicere facit. Ipsos autem casus omninoque Aeneae errores ad Vlyssis errores compositos esse, facile quisque videt. Inest tamen forte in his maior suauitas ipsa rerum nouitate et probabilitate; nam Homericis temporibus nondum illa maria Graecis multum erant frequentata; qua in re victus Virgilius ornatu et doctrina suae causae consulere necesse habuit. — *maioribus auspiciis*, quam vulgo hominibus contingere solent, h. e. simpl. magna, h. e. magnarum rerum; adeoque magna fata; quod Liuius pr. *ad maiorum rerum initia ducentibus fati*s. Argutatur Servius. Melius idem *sortitur*, disponit, ordinat, *voluit vices*, vicissitudines rerum, *is ordo* fatorum *vertitur*, ita succedunt sibi fata.

377-80

Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustras
 Aequora, et Ausonio possis confidere portu,
 Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcae
 Scire, Helenum farique vetat Saturnia Iuno. 380
 Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam,
 Vicinosque, ignare, paras inuadere portus,
 Longa procul longis via diuidit inuia terris.
 Ante et Trinacria lentandus remus in vnda,

Et

377-80 Cf. Apollon. l. c. II, 311 sq. *tutior*, tutius, minore cum periculo, si rescivit, quae euitanda sint. *hospita aequora*: Epitheton ornans; quatenus tuto nauigantur. Nam, si vsum loquendi vocis huius recte teneo, esse debent maria nauigantibus amica, quae nauigantes tutos ac saluos transmittant. -- *prohibent te scire* etc. Nam, vt Lucan. V, 176 *Nec tantum prodere vati, Quantum scire, licet*, v. h. I. Seruium, qui bene addit: *prohibet autem scire mortem patris — tempestatem ab Aeolo immissam: amorem Didonis* (qui sane vix commodè memorari poterat). — *Novimus autem Iunonem hoc agere, vt, si possit fieri, regnum Italiae Libycas auerteret oras. Inopinatum vero dolorem etiam Aeneas*

conqueritur, vt inf. v. 712 *nec vates Helenus — Hos mihi praedixit luctus*. 381-83 Poterat Aeneas statim in orientali Italiae extremae litore confidere, ex aduerso Epiri. At totum illud litus a Graecorum coloniis tenebatur. cf. inf. 398 lqq. -- *longa via diuidit Italiam*, h. e. Italiae illa pars, quae Aeneae petenda est, diuisa, remota est, *longis terris*, sc. longo illo tractu inferioris Italiae, *inuia* vel difficulter emetienda; vel plane non peruia, sc. Aeneae, terrestri itinere, si eam partem adiisset, quae Epiro opposita est, quod fata vetabant. 384-87 Ornate. Mare Siculum et Tyrrhenum est peragrandum. *lentandus remus*, agendus, sed exquisitius; curuatur enim et flectitur

Et falis Aufonii lustrandum nauibus aequor, 385

Infernique lacus, Aeaeaeque insula Circae,

Quam tuta possis urbem componere terra.

Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.

Quum tibi sollicito secreti ad fluminis undam

Litoreis ingens inuenta sub ilicibus fus, 390

Triginta capitum fetus enixa, iacebit,

Alba, solo recubans, albi circum vbera nati:

Is locus urbis erit: requies ea certa laborum.

Nec tu mensarum morsus horresce futuros:

Fata viam inuenient, aderitque vocatus Apollo. 395

Has

vi vndarum et nisu remi-
gis. Sic Apollon. II, 593

ἐπεγνάμπτοντο δὲ κῶπαι,

ἥντε καμπύλαι τόξα, βιάζο-

μένων ἡρώων in traiectu

Symplegadum. Quoniam

enim, *lenta* quae sunt, fa-

cile flecti possunt, hinc

lentus pro flexilis, et *len-*

tare flectere. A Virgilio

Statius et alii petierunt;

Virgilius ab antiquioribus,

vt Serv. docet. — *infern-*

lacus, Auernus inf. lib. VI,

Circes insula VII, 10 sq.

Aeaea, Colchica, ab Aea,

Colchidis vrbe, vel ex A-

pollonio Rhodio nota. —

urbem componere, noue

dictum esse debet, pro po-

nere, condere; vt *templum*

componere Ouid. I Fast. 708.

— 388 Vt apud Homer.

Σῆμα δέ τοι ἔρῃω et illud:

σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ σύνθεο, vel

βάλλεο σῆσι. 389-93 Cf.

inf. VIII, 42 sqq.: 81 sq.

Vfus et hic poeta est ora-

culo sua natura non adeo

commendabili, celeberrimo

tamen inter popula-

res suos. Res ipsa in mo-

numentis antiquis, gem-

mis, numis exhibita, vt

exempla singula laudare

velle ineptum sit. — *secre-*

ti fluminis, h. e. in parte

secreta, ab hominum fre-

quentia remota, fluminis

Tiberis inf. VIII, 82 *per*

siluam — *viridi in litore*.

— Ceterum obseruandum,

qua verborum dignitate

ignobile argumentum poe-

ta ornauerit. 395 *viam*,

rationem et exitum ora-

culi,

Has autem terras, Italique hanc litoris oram,
 Proxima quae nostri perfunditur aequoris aestu,
 Effuge: cuncta malis habitantur moenia Graiis.
 Hic et Narycii posuerunt moenia Locri,
 Et Sallentinos obsedit milite campos 400
 Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Meliboei
 Parua Philoctetae subnixa Petilia muro.

Quin

culi, ipsae res dabunt, et propitius erit Apollo, oraculi auctor. 397 Quae alluitur a nostro mari. — 399 Locri Epizephyrii, in Bruttiiis, ad litus Italiae extremae exterius, Locrorum Opuntiorum colonia, quorum erat vrbs Naryx vel Narycium, ex aduerso Euboeae insulae. Locros Ozolas vrbs conditores fuisse contendit Strabo VI p. 259 B. Sed communior opinio altera illa. v. Cluver. Ital. p. 1301 sq. Sequitur vero poeta eam narrationem, qua ex Locris, Aiakis Oilei fociis, fuisse crediti sunt, qui dispersa ad Caphareum promontorium classe in Bruttios essent delati. cf. Serv. Aliter Lycophr. 1141. 48, vbi cf. Schol. — 400. 1 Sallentinorum, qui ex antiquis Messapiis

fuerunt, tractus erat in peninsula Calabria. Infederant eum mox Creten-sium coloniae; cf. Strabo VI p. 281 B; atque has ad Idomeneum Troia reducem, sed patria eiectum (conf. sup. 121 et inf. XI, 265), nonnulli retulerunt. cf. Varr. lib. III Rer. Hum. apud Valer. Prob. ad Ecl. VI, 31. *Lyctus* aliquando inter insigniora Cretae fuit oppida. Plin. IV, 12. — 401. 2 Petilia vel Petelia in Bruttiiis supra Crotonem a Philoctete, Herculis comite, condita (hoc enim est *subnixa muro*), cum Troia redux vrbe patria, Meliboea Thessaliae, per seditionem fugeret. conf. Strabo VI p. 254 A, quo loco apparet, Lucanorum deinde primariam urbem eam fuisse. *Meliboei* pro Meliboeensis.

Quin, vbi transmissae steterint trans aequora classes,
 Et positis aris iam vota in litore solues,
 Purpureo velare comas adopertus amictu; 405
 Ne qua inter sanctos ignis in honore deorum
 Hostilis facies occurrat; et omina turbet.
 Hunc focii morem sacrorum, hunc ipse teneto:
 Hac casti maneant in religione nepotes.
 Ast, vbi digressum Siculae te admouerit orae 410
 Ventus, et angusti rarefcent claustra Pelori,
 Laeua tibi tellus, et longo laeua petantur

Aequora

403-9 Religionis sanctitatem cum iudicio et hic intexit carmini Virgilius; mira enim talis loci suauitas debuit esse, si Romanorum quis in religioso ritus originem incideret. Illustrationem loci pete ex inf. 543. 545: -- subest tamen et hic antiqua fabula de Diomedis vel Vlyssis in his locis occurso, quam Serv. ad h. l. attingit et olim variis modis tractasse videntur poetae et scriptores. vid. Plutarch. Qu. Rom. T. II Opp. p. 266 C, et Auctor de Orig. gent. Rom. c. 12. 404 in litore: ad Castrum Minervae, supra promontorium Iapygium, v. inf. 531. — velare scil. memento, vt Graeci, pro vela. 407

omina turbet, captata ante rem sacram. Turbari malis ominibus sacrificii religionem, et, vt id caueatur, adoperto capite esse sacrificantes, nota res. — 409 in religione, in obseruatione religioso ritus, et casti ἀγνῶς, vt saepe. — 410-13 Flectendum in aditu freti Siculi cursum et vt tanto tutior ille sit, Siciliam totam circumeundam monet. Fretum appellat ex more claustrum. Proprie ea, quae densa sunt, transitum occludunt; hinc densa poetis, quae clausa plane, vt Gr. πυκνὸν v. c. πυκινὸν πῶμα Od. x, 283 πυκινὸς κευθμῶνας de bene occlusa hara; adeoque, ea, quae laxantur, aperiuntur, patent, rarefcent

Aequora circuitu: dextrum fuge litus, et vndas.
 Haec loca vi quondam, et vasta conuolsa ruina
 (Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas) 415
 Dissiluisse ferunt, quum protenus vtraque tellus
 Vna foret: venit medio vi pontus, et vndis
 Hesperium Siculo latus abscidit, aruaque et vrbis
 Litore diductas angusto interluit aestu. (420
 Dextrum Scylla latus, laeuum inplacata Charybdis
 Obsidet,

re dixit poeta. Iam Ser-
 vius bene: *quia venientibus de Ionio (mari) propter curuaturam litorum clausae videntur angustiae, quae paullatim propinquantibus aperiri videntur -- dextrum litus Italiae.* Seruius: -- *nam de Ionio nauigantes, si fretum petant, dextrum teneant litus necesse est. Pelorum angustum* docte dixit pro freto ipso promontorium illud alluente. 414-19 De Italia ac Sicilia motu terrae diremta vide vel Cluver. Sicilia I, 1. -- *ruina, motu terrae. -- protenus, continue, ut iam Serv., cum esset vna continens. -- venit pontus in medium cum vi.* Valer. Fl. I, 590 *cum flens Siculos Oenotria fines Perderet et mediis intrarent montibus undae. -- litore, mari iam facto, -- aestu* poeta pro freto, quo-

niam in iis angustiiis mare aestuat. 420-23 Ex Homero adumbrata esse nemo dubitat, Odyss. μ, 73 sqq.: 234 sqq. Variorum loca vides ap. Cluver. Sicil. I, 5. Idem cum aliis docuit, *Charybdis* nihil aliud esse, quam impetuosiore vndarum fluxum a septentrione in austrum, ortis vehementioribus flatibus ab austro, qui illum repellant; *Scyllam* autem scopulum, humanae forte formae, ad litus Italiae, versus Scyllaeum oppidum. Canum latratum assimulant fluctus scopulo illisi, et lupos belluasque ex ea nasci narrare potuit antiquitas, quoniam loca plena sunt monstris marinis. cf. Serv. ad 420. -- *Dextrum freti Siculi, -- inplacata*, pro implacabilis, ut solent poetae, *laeuum. -- sorbet*

Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, et sidera verberat vnda.

At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris,
Ora exsertantem, et nauis in saxa trahentem. 425

Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo
Pube tenus: postrema inmani corpore pistrinx,
Delphinum caudas vtero commissa luporum.

Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos et circum flectere cursus, 430
Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam; et caeruleis canibus resonantia saxa.

Praeter-

sorbet, ἀναρροῖσθαι, in abruptum, profundum adeoque praeceps. conf. sup. I, 105-8. -- erigit, ἐκίπτειν, emittit, sed cum vi. v. Od. l. c. 239. 40. 424-28 Conf. ibid. 93. 94. 99. 100. -- Prima, superiore corporis parte -- postrema, inferiore -- pistrinx omnino pro bellua marina, commissa caudas delphinum vtero luporum, h. e. habens coniunctas d. caudas lupinis corporibus, in quae virgineum pectus desinit, interque ea canum protomae prominebant, ut versu 432 elicias. Canes autem marinae videntur intelligendae. cf. Odyss. μ, 96. 97. Variis modis ab Homero inde Scyllae fa-

cies exhibita, varie etiam in monumentis veterum. Sed talia huc non congerenda. Sufficit intelligere, qua specie Virgilius exhibuerit. Cf. sup. ad Ecl. VI, 75. Ceterum ad Virgilii de Scylla versus Miltonum suos de Peccato (of the Sin, "Ἀτὴν dixeris) formasse, iam alii monuerunt. 429-32 Variavit Homericam l. c. v. 109. 110. metas Pachyni docte, h. e. promontorium Siciliae australe, -- cessantem, morantem, ut Serv., plus temporis in navigatione consumentem -- vidisse, modus loquendi ab Homero ductus l. c. v. 87. 88 et saepe. De canibus v. ad v. 424-28.

Praeterea, si qua est Heleno prudentia, vati
 Si qua fides, animum si veris inplet Apollo, (435
 Vnum illud tibi, nate dea, praeque omnibus vnum
 Praedicam, et repetens iterumque iterumque mone-
 Iunonis magnae primum prece numen adora; (bo:
 Iunoni cane vota libens, dominamque potentem
 Supplicibus supera donis. Sic denique victor
 Trinacria finis Italos mittere relicta. 440
 Huc vbi delatus Cumaeam adcesseris urbem,
 Diuinosque lacus, et Auerna sonantia siluis;

Insa-

433 sqq. Magno cum apparatu monitum a vate et inferri et enunciari observa. conf. inf. v. 546 sq. — 438-40 Tale praeceptum Phineus dat Iasoni apud Apollon. II, 425. *cannere vota*, facile apparet, esse, facere vota, preces. Dixisse videtur poeta ad eam rationem, qua vota formula sollemni, adeoque *carmine*, suscipiuntur. *libens* est in formulis sacris *προθύμως*, adeoque nec parce, nec supine. — *dominam*, *δέσποιναν*, *ἀναστάν*. Eximiam autem poetae sagacitatem in hoc observa, quod Iunonis placandae tanta cura Aeneae inculcatur. Nam recepta est inter tutelares ac patrios Romae deos cum Iove et Minerua Iuno. conf.

XII, 840. *supera*, expugna sacris factis; hinc *victor*. — *finis Italos mittere*, dimitteris, discedes, ad Italiam petendam. Vides in his poetae artem. Praestruit enim et praeparat sibi descensum partim ad tempestatem lib. I Iunonis fraude excitatam, partim ad Didonis amores, quibus Iuno impeditum Aeneam retinere in Libya volebat. 441 sq. Cf. inf. VI pr. — *diuinos lacus*, Avernum, ut statim addit: *Auerna sonantia siluis*; pronum est *A. s. in siluis* intelligere. Sed de lacu, non flumine, et quidem inferorum locorum, agitur. Itaque accipiendum, sonantia silvae strepitu, qua ille lacus erat inclusus; nam inf. VI, 238 — *lacus*

Insanam vatem adspicies: quae rupe sub ima
 Fata canit, foliisque notas et nomina mandat.
 Quaecumque in foliis descripsit carmina virgo, 445
 Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit.
 Illa manent inmota locis, neque ab ordine cedunt.
 Verum eadem, verso tenuis quum cardine ventus
 Impulit, et teneras turbavit ianua frondis,
 Numquam deinde cauo volitantia prendere saxo, 450
 Nec reuocare situs, aut iungere carmina curat.
 Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllae.
 Hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,

Quamuis

lacu nigro nemorumque te-
nebris: et sic VI, 704: vir-
gulta sonantia siluis; adeo-
que est quod in vulgari:
Auernus inter sonantes sil-
vas. diuinos autem lacus
vel omnino sacros, conse-
cratos, cum Seruio, acci-
pies, vel propter vicinam
Sibyllam diuinam vatem,
— mox insanam, ἐνθροιά-
ζεσσαν, ἐνθρον, quod sem-
per substituendum, vt se-
mel moneamus, cum de
furore, infania, vatun agi-
tur. — rupe sub ima, in an-
tro, mox 450 cauo saxo.
— notas, literas, et nomi-
na, verba, adeoque quod
in vulgari sermone: verba
scribit. cf. Georg. III, 158.
Refert autem fabula vlti-
mam antiquitatem, cum

adhuc foliis arborum pro
 charta vterentur homines.
 Tunc etiam antra erant
 pro domibus. 445-52
Digerit in numerum, ordi-
nat, disponit in ordinem,
vt patet v. 447, — atque
antro includit. — ventus
tenuis; ornat epitheton, a
natura venti sumtum. —
ianua mota, motaque, cum
ipsa, aura. — situs positus
et ordines foliorum, repo-
nere ea in sua loca. — in-
consulti h. l. quibus con-
sultum, responsum non est,
adeoque, sine responso.
— 453 Color orationis il-
lustrari potest comparato
Callim. in Del. 318 οὐχ
οὐτω etc. Vocant aurae ve-
la supra v. 356, cum ven-
tus secundus spirat. Quo-
riam

Quamuis increpitent focii, et vi cursus in altum
 Vela vocet, possisque sinus implere secundos, 455
 Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas.
 Ipsa canat, vocemque volens atque ora resoluat.
 Illa tibi Italiae populos, venturaque bella,
 Et, quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
 Expediet, cursusque dabit venerata secundos. 460
 Haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
 Vade age, et ingentem factis fer ad aethera Troiam.

Quae postquam vates sic ore effatus amico est,
 Dona dehinc auro graua, sectoque elephanto
 Imperat ad naus ferri, stipatque carinis 465
 Ingens argentum, Dodonaeosque lebetas,

Lori-

niam talis ventus cursum facit, et ad nauigationem instituendam vocat, h. l. ipse *cursus* vela vocat *vi*, valde, ex βίη, βίηφι, h. e. σὺν βίᾳ, βίᾳως, vehementer. — *sinus secundos* velorum egregie dixit vento secundo inflatos. — *ipsa*, non foliis vaticinia mandet. 458-60 v. inf. VI, 83 sqq. Non tamen satis diserte ibi videri possunt exposita, *Et quo q. m.* — mox *venerata*, poetarum more passivae, vel inuocata ac rogata, ut cursum secundum det, vel simpl. si eam adieris et vaticinium petieris, ut v. 456.

463-71 Munera hospiti ab hospite data ex Homero animo tene; cf. Od. α, 309 sqq. in primis ν, pr. *auro graua*; signatur pondus ac perinde pretium: *secto elephanto*, πρὸς ἑλέφαντος Odyss. σ, 195: τ, 564, h. e. ebore in lamellas secto, adeoque omnino elaborato, polito, *graua*, nunc simpliciter instructa, ornata; quod in generali notione continetur. — *stipat* plus, quam in navim imponit, ut inf. 485 *onerat*. Tum ornatum verborum et munerum commendationem observa. — *ingens argentum* pro vulgari:

P p

Loricam confertam hamis auroque trilicem,
Et conum insignis galeae, cristasque comantis,
Arma Neoptolemi. Sunt et sua dona parenti.

Addit equos, additque duces:

470

Remigium supplet: socios simul instruit armis.

Interea classem velis aptare iubebat

Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.

Quem Phoebi interpretes multo conpellat honore:

Coniugio, Anchisa, Veneris dignate superbo, 475

Cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,

Ecce tibi Aufoniae tellus: hanc adripe velis.

Et

gari: *ingens argenti pondus*, aut, ut sequentia declarant, *vasa ingenti a. pondere* — *lebetes Dodonaeos*, h. e. quales sunt in templo Iouis Dodonaei. Epitheton ornans. Hoc, puto, simplicissimum. -- Porro 467 *Loricam confertam hamis auroque*, h. e. catenulis se inuicem mordentibus, ἀλυσίδωτον, *trilicem*, h. e. iisdem hamis triplicatis et quidem aureis. Ductum a textura, cum trinis filorum ordinibus textum sit, τρίμιτον. cf. inf. V, 259: VII, 639. 468 ornate galeam designat a partibus, quae in primis eam commendant. — *parenti* Anchisae -- *duces*, magistros equorum, ἀγῶνες. conf.

inf. X, 574. *socii* declarant *remigium*.

472. 73 *Anchises. cf. ad v. 266. 67. velis* sexto casu accipias, ut sit naues instruere, adornare, velis vento excipiendo expansis. Sic *biremes remigio aptare*, inf. VIII, 80. Sequitur autem in hoc historiae fidem. Nam, ex Epiro Troianos colonos viam Aeneae ad Italiam monstrasse, antiqua ferebatur narratio, v. Dionys. I, 51 (p. 41). 474-81 *honore*, verbis honorificis, alias *honor verborum*. -- *Coniugio*, honesto voc. utitur. -- *bis*, semel excisa ab Hercule Troia, propter Laomedontis perfidiam. -- *arripe velis*, versus hanc ab Epiri

Et tamen hanc pelago praeterlabare necesse est.
 Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollo.
 Vade, ait, o felix nati pietate. Quid ultra 480
 Prouehor, et fando surgentis demoror austros?
 Nec minus Andromache, digressu moesta supremo,
 Fert picturatas auri subtemine vestis,
 Et Phrygiam Ascanio chlamydem; nec cedit honori:
 Textilibusque onerat donis, ac talia fatur: 485
 Adcipe et haec, manuum tibi quae monumenta
 mearum

Sint,

Epiri litore dirige naues, conf. inf. 532, vt tamen nunc quidem litora modo legas -- *quam pandit*, oraculo designat -- *prouehor*, sermone progredior -- *demoror austros* orientes, h. e. vos demoror, quo minus iis vtamini. Haec fere e Seruio. 482-85 Poterat haec supra subiicere v. 470. Enimuero mira cum arte vtitur Andromaches affectu. cf. sup. ad 337. -- *digressu supremo*, exquisite, proprie supremum, vltimum digressus momentum, -- *picturatas auri subtemine vestes* stragulas vtrum de textili an de acu picto opere accipias, dubitare possis. Nam vtroque modo *picta vestis* dicitur, interdum adeo simpliciter pro distincta co-

loribus et variegata. Malim tamen *pictas acu* accipere; quas ipse interpretatur per *Phrygiam chlamydem*; exquillite *subtemen* ita simpliciter pro filo ponitur; et *textilia dona* (ex Homérico ἐσθῆτάς τ' ὑφαντήν) mox ab his diuersa. -- *nec cedit honori*, si verum est, aut cum Seruio explicandum: *tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius*: hoc enim est honori non cedere, parem esse meritis accipientis; aut *nec cedit honori* sc. verborum, quo vsus erat Helenus erga Anchisen, vt Andromache Ascanium nunc non minus honorifice compellet. 486-91 Reminiscitur et hic mater dulcissimi pueri, crudeli caede sibi erepti. Locus inter pau-

P p a

cos

Sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem,
Coniugis Hectoreae. Cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei super Aftyanaëtis imago.

Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat: 490

Et nunc aequali tecum pubesceret aeuo.

Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:

Viuite felices, quibus est Fortuna peracta

Iam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur. (495

Vobis parta quies: nullum maris aequor arandum:

Arua neque Ausoniae, semper cedentia retro,

Quaerenda. Effigiem Xanthi Troiamque videtis,

Quam vestrae fecere manus, melioribus, opto,

Auspiciis, et quae fuerit minus obuia Graiis.

Si

cos suauissimi affectus, etiam sententiarum ac verborum dilectu, in primis adiuncta declarantium, et multo magis si parentis sensum habeas. -- *manuum monumenta mearum*, cum dignitate, pro manuum mearum opere, ex Odyss. o, 126 Μνήμ' Ἑλένης χειρῶν etc., qui locus Virgilio obuersabatur. -- *dona e. tuorum*, popularium et amicorum -- *super*, quae superes, περιῆσα, περιγεγενημένη. -- *Sic o. sic* ex Hom. Odyss. δ, 149. 50, vbi Menelaus de Telemacho Vlyssi comparato: κείνῃ γὰρ τοιοῦτος πόδες etc.; est autem ex-

quisite dictum, pro *tales oculos habebat, tales manus* etc. v. 491 *pubesceret* ornatus quam *esset*; Eurip. Ion. 354 Σοὶ ταυτὸν ἦβης, εἶπερ ἦν, εἶχ' ἄν μέτρον. -- 492 sq. Durum habeat pectus necesse est, cui hi versus miserationem nullam faciant. 496 *semper cedentia retro*. inf. VI, 61 *Iam tandem Italiae fugientes prendimus oras*. 497-99 cf. sup. 349 sq. -- *quae fuerit minus obuia Graiis*, h. obnoxia, exposita eorum furori. Sensum recte exponit Serv.: *id est, quae nullum patiatur excidium*.

Si quando Thybrim, vicinaque Thybridis arua, 500
 Intraro, gentique meae data moenia cernam:
 Cognatas urbis olim, populosque propinquos,
 Epiro, Hesperia, (quibus idem Dardanus auctor,
 Atque idem casus) vnam faciemus vtramque (505
 Troiam animis. Maneat nostros ea cura nepotes.

Prouehimur pelago vicina Ceraunia iuxta:
 Vnde iter Italiam, cursusque breuissimus vndis.
 Sol ruit interea, et montes umbrantur opaci.
 Sternimur optatae gremio telluris ad vndam,
 Sortiti remos, passimque in litore ficco 510

Corpora

500-5 Ingeniose poeta alludit ad ea, quae paullo ante euenerant. Post pugnam Actiacam Octavianus Nicopolin condidit, contractis in eam Acarnanibus, eamque liberam et cognatam ciuitatem esse iussit. -- *data* sc. *fato moenia*. v. sup. 255. Burm. -- *cognatas urbes populosque* p. E. H. -- *faciemus vtramque* (retulit ad sequens, pro utrosque, ex vtraque ciuitate, Buthroto et Roma, a Lauinio oriunda) *vnam animis Troiam*. *Populos Epiro, Hesperia*, accipio, populos in Epiro, h. e. Epiri et Hesperiae, s. Italiae. Vides, me apodofin post *cernam* statim au-

spicari. A *Dardano* autem Troianos omnino originem habuisse, adeoque et illos, qui Epirum tenebant, et hos, qui Italiam petebant, supra vidimus v. 167.

506-11 Postquam Buthroto soluerant, legendo litus ad montes Ceraunios procedunt. Hic sub noctem descendunt in litus, scilicet, ut, cum mutandus iam esset cursus, ventum secundum excipiant. -- *umbrantur* ex *αἰῶσθαι* vel *αἰῶζεσθαι* Homérico. cf. Odyss. γ, 487 et al. Quae sequuntur, ex Odyss. ι, 168 sq. illustrantur. -- *Sortiti remos*, per sortem diuisi ad officia remigandi: ut adeo pars in naui ad remos

P p 3

per-

Corpora curamus. Fessos sopor inrigat artus.
 Necdum orbem medium nox horis acta subibat:
 Haud segnis strato surgit Palinurus, et omnis
 Explorat ventos, atque auribus aera captat:
 Sidera cuncta notat tacito labentia coelo, 515
 Arcturum, pluuiasque Hyadas, geminosque Triones,
 Armatumque auro circumspicit Oriona.

Post-

pernoctasse videatur. *irrigat* v. sup. I, 692. 512-17 *Necdum Nox subibat orbem medium*, euecta erat coelum, *acta horis*, exquisite pro horis exactis. Quem poetici sermonis usum nisi tenerem, malim *Noctem*, siue eius *bigas ab Horis actas*, suauis rerum imagine, intelligere. -- Media autem nocte, quando scilicet aura oriri vel mutari solet, ventus recte exploratur a gubernatore; et *auribus auram captat*, ex leni aeris motu. -- *tacito coelo*, quia noctu. cf. Serv. ad totum h. v. et *notat*, ἐκαστῇ, -- *geminis triones*, utraque vrsa. Sed de hoc et de toto versu 516 v. sup. ad I Aen. 744, ubi idem versus. -- *Armatum auro Orionem*, χρυσάορα, quia, ut bene Serv., et *baltus eius et gladius clarissimis fingitur stellis*. Commentarii loco sit Aratus

a Germanico versus: *Primus in obliquo rapitur sub pectore Tauri Orion: nonnulla magis vicina notabit Stella virum, sparsae quum (f. sparsaeque in) toto corpore flammae. Tale caput magnisque humeris sic baltus exit, Sic vagina ensis, pernici sic pede fulget. Ex Arat. Phaenom. 586 sqq. Lucanus I, 675: Ensiferi nimium fulget latus Orionis. Posuit autem poeta vno loco sidera, non quae vno tempore oriantur et occidunt, sed e quibus partim tempestatis mutationes omnino ac vices veteres augurabantur, partim quorum conspectus nisi puro ac sereno coelo nullus est, conf. v. 518: adeoque, cum ea sidera nunc Palinuro in oculos incurrant, securitatem coeli ferenti inde captat. v. Macrob. Sat. V, 11: conf. I Georg. 394. 95 et mox v.*

Postquam cuncta videt coelo constare sereno;
 Dat. clarum e puppi signum; nos castra mouemus,
 Tentamusque viam, et velorum pandimus alas. 520
 Iamque rubescebat stellis Aurora fugatis,
 Quum procul obscuros colles humilemque videmus
 Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
 Italiam laeto focii clamore salutant.
 Tum pater Anchises magnum cratera corona 525
 Induit: inpleuitque mero; diuosque vocauit
 Stans celsa in puppi:
 DI, maris et terrae tempestatumque potentes,

Ferte

518 *coelo sereno*. Ceterum in his verss. Homerum ante oculos habuit, egregie tamen ornauit ac variauit, Odyss. ε, 270 sqq. Virgilium vero Ouid. Met. III, 594 sq. 518-20 *Omnia constant*, composita et tranquilla sunt; nihil, quod inconstantiam et varietatem coeli ominetur, occurrit. Lucret. IV, 462 *Et sonitus audire, seuera silentia noctis Vndique cum constant.* -- *dat clarum signum*, tuba, quam Virgilius in illa tempora retulit. conf. sup. 239. -- *castra* exquisite de copiis nauticis in litore tendentibus. -- *velorum alas*, h. e. extremas velorum partes, lacinias, angulos. Vulgo exponunt:

quia vela naui alae esse videntur. 521 sq. Ad castrum Mineruae appellant Troiani, sub Hydrunto; quo loco planum ac molle litus; hinc *humilem Italiam*; siue quia procul ex alto visentibus terra semper humilis videtur. cf. sup. ad v. 76. cf. Serv. — 525 sq. Aliter, quam de corona vera crateri ex more sacrorum imposita, vix haec videntur posse accipi; etsi dubitatio animum subit, vnde in alto florum copia fuerit. Sed hoc forte calumniari est. cf. sup. ad I, 724. Cum toto autem loco comparandus Pindarus in diuino de Argonaut. carmine Pyth. IV, in nona Strophe: ἐπεὶ δ' ἐμβάλα

Ferte viam vento facilem, et spirate secundi.
 Crebrescunt optatae aerae, portusque patescit 530
 Iam propior, templumque adparet in arce Mineruae.
 Vela legunt focii, et proras ad litora torquent.
 Portus ab Euroo fluctu curuatus in arcum;
 Obiectae falsa spumant adspargine cautes:
 Ipse latet. Gemino demittunt brachia muro 535
 Turriti scopuli, refugitque ab litore templum.
 Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi

Tonden.

ἐμβόλῃς κρέμασαν ἀγκύρας
 etc. vss. 344 sqq. 529
 Date nauigationem faustam *vento*, h. e. vento secundo immisso; et adspirate, fauete, propitii. Verba singula cum dilectu. — 531 Cf. Dionys. Halic. I, 51: Strabo VI p. 281 B. Adde Cluver. Ant. Ital. p. 1240 etc. *Ara* pro monte (vt sup. 336), in quo templum erat, quod Idomeneus condidisse ferebatur. 532 Cf. sup. v. 207. — 533-36 Portum Veneris describit satis ornate: situs est versus Orientem. Efficitur ille sinuoso maris flexu, scopulis utrinque porrigentibus se, qui sensim crescunt a litore. *Euroo fluctu* ab Euro, vt Arctous. *scopuli turriti*, in turris modum alti, de-

mittunt brachia muro *gemino*, ab utroque portus latere procurrentes sensim versus mare decrescunt. Eadem fere sup. I, 162 sq. *Hinc atque hinc vastae rupes* etc. conf. Odys. κ, 87 sqq. *brachia* bene tribuuntur scopulis, quoniam ambiunt portus latera: iidem *murus*, cuius speciem habebant. — *refugitque a litore templum*, dum ab alto intuentibus in ipso litore situm videbatur, propius accedentibus retrocedebat quasi, *quia situm est in colle, qui sensim crescit a litore*, vt bene Serv. 537 sq. Comparant Od. λ, 107 sqq. de bobus Solis et de Neptuni equo Apollon. IV, 1364 sqq., sed parum illa ad h. l. faciunt. Ceterum ornate pleraque.

Tonden.

Tondentis campum late, candore niuali.
 Et pater Anchises: Bellum, o terra hospita, portas:
 Bello armanitur equi: bellum haec armenta minantur.
 Sed tamen idem olim curru succedere fueti (540
 Quadrupedes, et frena iugo concordia ferre:
 Spes et pacis, ait. Tum numina sancta precamur
 Palladis armiferae, quae prima adcepit ouantis;
 Et capita ante aras Phrygio velamur amictu; 545
 Praeceptisque Heleni, dederat quae maxuma, rite
 Iunoni Argivae iustos adolemus honores.
 Haud mora: continuo perfectis ordine votis,
 Cornua velatarum obuertimus antennarum,
 Graiugenumque domos suspectaque linquimus arua.
 Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti (550

Cerni-

Tondentes c. late, pascentes late vagando. -- *bello a.*, ad bellum. -- *curru*, h. e. currui. Multa hic arguantur Intpp. Fundus interpretationis, quam Anchises facit, in eo est, quod equi etiam iugum ferunt. — 543. 44 Palladi sacrum faciunt, cuius templum in eo portu. v. sup. 531. — *ouantes* ornatius quam nos. Mox 545 spectat ad sup. 403 sqq. 546. 47 *dederat quae maxima* respicit sup. 435 *unum illud praeque omnibus unum*. — *praeceptis* pro e praeecepto Heleni. -- *Argivae*

v. sup. I, 24, sed h. l. tantum ornat. 548-50 Item ex praeecepto Heleni sup. v. 396. 97. 98. Potest sacro hoc facto occupatio Italiae facta videri. Sed similes iuris publici notiones inter veteres non fuere. *obuertimus* pelago, vt VI, 3 *Obuertunt pelago pro-ras. velatarum*, h. e. velis indutarum, vt alias *veliferae*. In *Herculeo* Tarento subest fabula, nunc obscura, de Tarenti originibus ab Hercule ductis; cum vulgo ad Tarantem, Neptuni f. referri soleant.

Cernitur. Adtollit se diua Lacinia contra,
 Caulonisque arces, et nauifragum Scylaceum.
 Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna,
 Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa 555
 Audimus longe, fractasque ad litora voces:
 Exsultantque vada, atque aestu miscentur arenae.
 Et pater Anchises: Nimirum haec illa Charybdis:
 Hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
 Eripite,

552 Liv. XXIV, 3 *Sex millia aberat ab urbe* (Cro-
 tone) *nobile templum, ipsa urbe nobilius, Laciniae Iu-*
nonis; sanctum omnibus circa populis. v. ibi plura.
 Adde Strab. VI p. 261 D et Cluuerium. -- *attolli, at-*
tollere se, surgere dicuntur *ea*, quae alta sunt, iis, qui
 accedunt; vt *recedere*, si discedas. 553 Versus
 austrum nauigantibus pri-
 mo loco *Scylaceum* vel *Scy-*
ladium, olim *Scylletium*, in
 conspectum venit, in inte-
 riore sinu, *nauifragum* h.
 l. dictum siue propter sco-
 pulosum litus, ad quod
 vrbs illa sita, Athenien-
 sium colonia, siue propter
 tempestates inter duo pro-
 montoria, Iapygum et Co-
 cintum, frequentes et gra-
 ves. Mox *Caulonis arces*
 apparent nauigantibus, h.
 e. Caulon, vel Caulonia,

in alto litore vel colle
 condita, Achaeorum colo-
 nia. v. Strab. VI p. 261
 B. 554-57 Scyladium
 sinum praeteruectis iam e
 longinquo, tanquam in
 medio mari (*e fluctu*) Aet-
 na Siciliae cernitur, h. e.
 ex fumo et igni cognosci-
 tur; auditur iam fragor
 maris ad scopulos Scyllae
 (*Et gemitum -- f. ad l. vo-*
ces) iamque apparet et
 oculis cognoscitur ingens
 maris aestus, quo Charyb-
 din in propinquo esse in-
 telligit Anchises. In toto
 loco ante oculos Vlysses
 Odyss. μ, 201 sqq. *vada*
exsultant, h. e. mare ex
 imo fundo sublatum in
 altum egeritur. v. sup. 420-
 23: τῇδ' ἄμοτον βοάσκειν
 ἀναβλύζουσα Χάρυβδις, Apol-
 lon. IV, 923. 558-60
Hos scopulos -- saxa -- int.
Scyllam. Eripite nos. Vul-
 garis

Eripite, o focii: pariterque infurgite remis. 560

Haud minus ac iussi faciunt: primusque rudentem

Contorsit laeuas proram Palinurus ad vndas.

Laeuam cuncta cohors remis ventisque petiuit.

Tollimur in coelum curuato gurgite, et idem

Subducta ad Manis imos desidimus vnda. 565

Ter scopuli clamorem inter caua saxa dedere:

Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.

Interea fessos ventus cum sole reliquit;

Ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.

Portus ab adcessu ventorum inmotus, et ingens 570

Ipsa;

garis orationis taedium excutit poeta et in hoc, quod pronomina omittit; interdum ad nostros sensus satis duriter. Sed lenius hoc quam supplere *remos*; Eripite remos, expedite. — *infurgite remis*, v. sup. ad v. 207. 561-63 A litore in altum cursum defleunt, adeoque a dextra in laeuam. — *rudentem proram*, ὀγκώμενον, vt *gemere*, βοᾶν *clamare*, h. e. stridere, impulsu fluctuum, ac sonare. 564-67 Maris aestuantis et magnos fluctus mouentis, propter vicinam Charybdis et Scyllam, agitationem et motum concitatissimum in transcurso sentiunt. Sed aucta haec omnia in rerum miracula. conf. sup.

420 et ad Tibull. IV, 70-75. — *desidere*, vt *fidere*, *subsidere*, proprie de nauibus meris vel depressis. *Spumam elisam*, fluctuum ad caudem alliforum, ἐπιβλύει ὕδατος ἄχνη, Apollon. IV, 1238. *rorantia astra*, aqua in altum sublata roris instar guttatim destillante, defendere debuit seculi Augustei genius. Nostri hominibus vix placeant! Ita tamen veteres saepissime; v. c. mox v. 574 et *sidera lambit*, de flamma Aetnaea. — 568 Quam ornate! vespere ventus cessat. 570

Proprie aqua est immota a ventis. Mox eleganter portum ventis inaccessum extulit: *Portus ab a. v. inmotus*. Portum autem hunc,

Ipse; sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
 Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
 Turbine fumantem piceo et candente fauilla;
 Adtollitque globos flammaram, et fidera lambit:
 Interdum scopulos auolsaque viscera montis 575
 Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras

Cum

hunc, ut totum de Cyclo-
 pibus, eorumque terra, lo-
 cum Homero sublegit: Od.
 6, 136 sqq. 'Εν δὲ λιμὴν
 εὖορμος etc., qui versus
 huius sunt interpretatio.
 Portus ille Aetnae proflu-
 viis totus nunc est opple-
 tus. Homeri tempore Aet-
 na nullis intestinis incen-
 diis saeuisse videtur, etsi
 iam ante arserat; unde
 iam tum erant antra Cy-
 clopibus habitata (de qui-
 bus cf. Doruill. Sicilia T.
 I p. 247); alioqui, si res
 recentis memoriae fuisset,
 Homerus hoc naturae por-
 tento, ad poeticum orna-
 tum tam accommodato,
 esset usus; id quod primo
 loco Pindarus, tum Orphi-
 corum auctor Arg. 1249,
 eorumque exemplo Virgi-
 lius, facere non neglexe-
 runt. 571-77 Si alia de
 Aetna loca vis comparare,
 v. Cerdam h. l. et Cluuer.
 Sicil. ant. lib. I c. 8; et

quis nescit Cornelii Seue-
 ri Aetnam? Princeps om-
 nium est Pindar. Pyth. α,
 34 sq. Sed in talibus
 nunc non haeremus; raro
 obiter attingimus. Ad poe-
 tae nostri ductum Iustin.
 IV, 1. -- *horrificis tonat
 Aetna ruinis*, h. e. fragore
 resonat; satis grauiter. --
prorumpit, emittit, ἀνα-
 πέμπει, antiquo loquendi
 modo, ut iam Lucret. cf.
 sup. I, 246. -- 573 *Turbine
 f. p. et c. fauilla*, h. e. glo-
 bis fumi, cum cinere per-
 mistis, φλόγας καὶ λιγνύς,
 ut Strabo VI pag. 274 A.
 Aliter non accipiam. *fa-
 villa candens*, ut *canus ci-
 nis*; ornans epitheton a
 rei natura ductum. cf. Lu-
 cret. VI, 689-92. De scintil-
 lis Serv. exponit. -- *Erigit
 eructans* ornatius quam e-
 ruclat, ἐρεύγει, emittit, ex-
 trudit. -- *liquefacta saxa*,
 h. e. in vitrum conuersa, in-
 terdum admixtis metallis;
 unde

Cum gemitu glomerat, fundoque exaestuat imo.
 Fama est, Enceladi semiuustum fulmine corpus
 Vrgueri mole hac, ingentemque insuper Aetnam
 Inpositam ruptis flammam exspirare caminis; 580
 Et, fessum quoties mutet latus, intremere omnem
 Murmure Trinacriam, et coelum subtexere fumo.
 Noctem illam tecti filuis inmania monstra
 Perferimus: nec, quae sonitum det causa, videmus.
 Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus aethra
 Siderea polus; obscuro sed nubila coelo: (585
 Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

Postera

vnde ῥύακες illi, riui igni-
 ti (*Lava*). -- *fundo*, ἐκ μυ-
 χῶν, vt Pindarus. 578-
 82 Nota vel ineptis ho-
 minum commentis fabu-
 la, quae ex antiquo physi-
 ca phaenomena adumbran-
 di modo profecta est, cum
 ignem subterraneum cum
 fulmineo igni compara-
 rent. Pro Encelado, quem
 tamen et alii agnoscunt,
 vt Orpheus Arg. 1249. 50;
 cf. Cornel. Sev. Aetna 70
 sqq., alterum gigantem Ty-
 phoeum vel Typhonem
 memorant Pindarus l. c.
 et Aeschylus (vt Bria-
 reum Callimachus); at Vir-
 gilius hunc sibi seruauit
 ad similem locum subter-
 raneo igni notabilem inf.
 IX, 716, idque Homeri
 exemplo Il. β, 783. v. ad

Hygin. f. 152: Cerdam et
 all. Pari exemplo ad Phle-
 graeos campos magno ter-
 rae motu collapso gigan-
 tum pugna fuit traducta.
 — *Aetnam insuper imposi-
 tam*, ὑπερθεῖν ἐπιτεθεῖν ὄρος,
*exspirare flammam caminis
 ruptis*, h. e. cauernis et
 receptaculis flammae sub-
 terraneis, quae noue *ca-
 minos*, fornaces, dixit. —
coelum subtexere fumo, ex-
 quisite, vt *suffundere*. V-
 trumque Lucret. in eadem
 re VI, 478. 81. 582-87
monstra h. l. monstrosum
 phaenomenon, rem por-
 tentosam. *sonitum*, frago-
 rem montis. -- *nec lucidus
 polus aethra Siderea*, h. e.
 coelo stellis fulgenti. —
in nimbo, nubilo aere. Ἄνε-
 γὰρ παρὰ νηυσὶ βαθεῖ' ἦν,
 οὐδὲ

Postera iamque dies primo surgebat Eo,
 Humentemque Aurora polo dimouerat umbram:
 Quum subito e filuis, macie confecta suprema, 590
 Ignoti noua forma viri, miserandaque cultu,
 Procedit, supplexque manus ad litora tendit.
 Respicimus. Dira illuies, inmissaque barba,
 Confertum tegumen spinis: at cetera Graius,
 Vt quondam patriis ad Troiam missus in armis. 595
 Isque vbi Dardanios habitus, et Troia vidit

Arma

οὐδὲ σελήνη Οὐρανόθεν προϋ-
 φαινε' κατείχετο γὰρ νεφέεσ-
 σιν. -- Odyss. I, 144. 145,
 quem totum locum Vir-
 gilius ante oculos habuit,
 laude tamen haecenus in-
 tegra, quod Achemenidis
 persona inducta magnam
 legentibus mirationem rei
 nouitate facit. Imitato-
 rem nostri habes Ouidium
 XIV Met. 158 sqq., vbi ad
 Cumas alius Vlyssis socius
 substiterat. Ceterum ex
 Virgiliana narratione ap-
 paret, poetam fuisse inter
 eos, qui Caprariam insu-
 lam et Cyclopum fedes
 ante Aetnam in litore o-
 rientali collocarent; non
 ad Drepanum et Erycem,
 vt alii, quos Cluuerius,
 recte puto, sequitur.

588-92 *primo Eo*, Lu-
 cifero, mane, ἡώς ἀσής,
 cf. Georg. I, 288. *umbram*

humentem, vtiamant poetae
noctem humidam, propter
 rorem. 593-95 cf. vet.
 poeta ap. Cic. Tusc. Qu.
 III, 12. *inmissa* in faciem,
 adeoque exquisitius quam
promissa, *barba*. -- *Confer-*
tum spinis tegumen, vestem
 laceram ac detritam habe-
 bat, et ne panni diffue-
 rent, spinis pro filis con-
 futam et sartam. cf. Ouid.
 Met. XIV, 166, vbi multa
 ex Virgilio adumbrata. Ex
 his ipsis tamen pannis ag-
 noscebatur Graecus esse.
 Etsi nec male Seruius: *Ha-*
bet enim unaquaeque gens
incessum et vocem propriam.
 — *patriis ad T. missus in*
armis, Homerica oratio,
 nam saepius similis forma,
 aliquem a patre ad bellum
 esse missum. Recte autem
 Serv. ex sequenti eius con-
 fessione hoc didicit Aeneas.

599-606

Arma procul; paulum adspectu conterritus haesit,
 Continuitque gradum: mox sese ad litora praeceps
 Cum fletu precibusque tulit. Per fidera testor,
 Per superos, atque hoc coeli spirabile lumen; 600
 Tollite me, Teucri: quascumque abducite terras.
 Hoc fat erit. Scio me Danais e classibus vnum,
 Et bello Iliacos fateor petiisse Penates.
 Pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,
 Spargite me in fluctus, vastoque immergite ponto. 605
 Si pereo, hominum manibus petiisse iuuabit.
 Dixerat: et genua amplexus, genibusque volutans
 Haerebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
 Hortamur; quae deinde agitet Fortuna, fateri.
 Ipse pater dextram Anchises, haud multa mora-

tus, 610

Dat iuueni; atque animum praesenti pignore firmat.
 Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:
 Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Vlixi,

Nomen

599-606 *testor*, quaeso, obtestor. *hoc coeli spirabile lumen*, vitale, de quo (l. quo) spiramus. *idem. lumen* autem pro aethere, aura; ut etiam poetae: *luminis aura*, quandoquidem lucem transmittit. *Danaïs* (pro Danaicis) e *classibus* pro e Danais. Ex Sophoclis Philocteta nonnulla cum his comparari posse, iam Cerdae monitum. -- *si sceleris tanta est*

iniuria nostri, ornatè, si scelus meum tantum est. *Spargite*, cum vi, discerp-tum dispergite. 606-9 *genibusque volutans haerebat*, ad genua prouoluens se inhaerebat, προσφύς ἐλ-χero. *dat iuueni*, ut euita-ret tenuem voculam *ei*. — *praesenti*, certo, pignore, quod manum dat. 613-14. Hoc de Achemenide (Nam est Ἀχαιμενίδης) episo-dium totum Virgilii inge-nio

Nomen Achemenides, Troiam genitore Adamasto
 Paupere (mansissetque utinam Fortuna!) profectus.
 Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt, (615
 Inmemores socii vasto Cyclopi in antro
 Deferuere. Domus sanie dapibusque cruentis,
 Intus opaca, ingens. Ipse arduus altaque pulsat
 Sidera, (DI, talem terris auertite pestem!) 620
 Nec visu facilis, nec dictu adfabilis ulli.
 Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
 Vidi egomet, duo de numero quum corpora nostro
 Prensa manu magna medio resupinus in antro

Frangere-

nio deberi videtur, scilicet ut ita HomERICA de Cyclope intexere suis versibus posset. Nam delectare solet et hoc, si fabulas, notas quidem nec novas, nova tamen cum variatione, nouo cum ornatu et in nouo rerum vel narrationis ordine legimus. Temporum rationi quidem aduersatur hoc epistodum; Vlysses enim inter initia erroris sui ad Cyclopi venerat, at Aeneas multo serius. Sed in talibus male poetas reprehendas. cf. sup. ad 294 sqq. — genitore A. Paupere. sup. II, 87 Pauper in arma pater primis huc misit ab annis. Nescio tamen, annon poeta sua potius tempora, quibus militia inter vitae

genera quaestuosa erat (v. ad Tibull. I, 1 pr.), quam HomERICA respexerit; nam addit: *mansissetque v. Fortuna!* hoc elegantius quam: utinam pauper, adeoque domi, manere maluissem! — 616 *trepidi*, bene adiectum, prae festinatione. — 618 *domus sanie* profaniosa. Sed hoc durum. — 620 sq. *pestem*, pestilens et exitiosum hominum vitae monstrum. *nec visu facilis*, h. e. cuius aspectum non facile aliquis ferat (*ἀπρόσφορος* voce Orphica. Bene Serv. „cuius possit etiam aspectus inferre formidinem.“) nec alloquium. 623-27 cf. Odyss. I, 288 sqq. — *corpora* elegantius quam viros. — *resupinus*, bene nifum iacentis

Frangeret ad saxum, sanieque exasperata natarent 625
 Limina: vidi atro quum membra fluentia tabo
 Manderet, et tepidi tremarent sub dentibus artus,
 Haud inpune quidem. Nec talia passus Vlixes,
 Oblitusue sui est Ithacus discrimine tanto.
 Nam simul expletus dapibus, vinoque sepultus, 630
 Cervicem inflexam posuit, iacuitque per antrum
 Inmensus, saniem eructans ac frustra cruento
 Per somnum conmixta mero; nos, magna precati
 Numina, sortitique vices, vna undique circum
 Fundimur, et telo lumen terebramus acuto 635

Ingens,

iacientis exprimit, dum ad colligendas vires corpus reducit ac recurvat. At Homerus notionem magnitudinis in monstro tuitus est: *Σύν τε δ'ὡς μάρψας, ὥς τε σκύλακας, ποτὶ γαίῃ κόπτ'.* Reliqua a Virgilio ornatiùs exposita. Nisi et id ipsum, quod modo memorauimus, cum Seruio, de iacente humi Cyclope accipere mauis: quo ipso magnitudo virtutis appareret, quod resupinus hoc facere potuit. Cf. Ouidii versus XIV Met. 205-9, ex h. l. expressos. *exasperata*, poetica vox, pro *resperata*. — *membra fluentia tabo*, oratio poetica, pro vulgari: defluente tabo. Ceterum ad nostrum palatum

haec non esse, facile quisque intelligit. Verum tuentur se fabulis priscæ vitæ. 627 sq. cf. *Odyss.* 1, 299 sqq.: 316 sqq. *oblitusue sui est*; *sui*, cum vi, h. e. suæ astutiæ ac calliditatis; quæ ista ætate eadem cum sapientia habita, vt ex Homero observare in promptu est; *ibid.* v. 420: *Αὐτὰρ ἐγὼ βέλεον — πάντας δὲ δόλους καὶ μῆτιν ὕφαινον, ὥς τε περὶ ψυχῆς μέγα γὰρ κακὸν ἐγγύθεν ἦεν.* in *discrimine tanto*. 630 ex eod. l. v. 296. 297 et 371. — 631-33 v. *ibid.* 372. 374. *iacuit per antrum* maiorem obiicit animo speciem quam: in antro. — 634 *sortiti vices* v. *ibid.* v. 331 sqq. — 634.

Qq

635

Ingens, quod torua solum sub fronte latebat,
 Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar:
 Et tandem laeti sociorum vlciscimur umbras.
 Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab litore funem
 Rumpite. 640

Nam qualis quantusque cauo Polyphemus in antro
 Lanigeras claudit pecudes, atque vbera preffat,
 Centum alii curua haec habitant ad litora volgo
 Infandi Cyclopes, et altis montibus errant.

Tertia iam Lunae se cornua lumine conplent, 645
 Quum vitam in siluis, inter deserta ferarum
 Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
 Prospi-

635 vide ibid. v. 378 sqq.
 — 636 *latebat* quanto or-
 natius quam *erat*! vides
 eadem voce simul toruam
 frontem, horridas palpe-
 bras, hirsutum superci-
 lium, *λασία μὲν ὄφρῦς ἐπὶ
 παντὶ μετώπῳ Ἐξ ὧτος τέ-
 ταιται.* Theocr. Idyll. XI,
 31. *Argolici clipei*: erat is
 Argiuorum seu proprium
 insigne seu ludorum prae-
 mium; aut, quatenus scu-
 tum proprium Romano-
 rum, clipeus rotundus om-
 nino Graecorum; quod
 ex Catone Seruius memo-
 rare videtur. Laudant et-
 iam ex Dionys. Halic. IV
 (p. 221, c. 16), vbi Ἀργο-
 λικὰς ἀσπίδας Seruius rex
 ferre iubet ciues primae

classis. *Phoebeam lampadem*
 esse Solem, non Lunam,
 in aperto est. E Callima-
 cho translatum esse ver-
 sum, Faber pronuntiat; sed
 hoc tantum de clipei com-
 paratione verum est, H. in
 Dian. 53 de Cyclopibus:
*πᾶσι δ' ὑπ' ὄφρῦν Φάεα μὲν
 νόγληνα, σάκει ἴσα τετρα-
 βεβίω, Δεινὸν ὑπογλαύσσοντα.*
 Ex Virgilio sua sumsit Ov.
 XIII Met. 851. 52. — Mox
 638 *vlciscimur* ad ductum
 Homeri l. c. v. 475 sqq.
 — 641-44 Ornatum (par-
 tim ex Hom. l. c. 337. 41)
 vides: Qualis Polyphe-
 mus est, tales Cyclopes
 multi in vicinia habitant.
 — 647 *domos* sc. *ferarum*
 non otiosum post *lustra*;
 nam

Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
 Victum infelicem, baccas lapidosaque corna,
 Dant rami, et volvis pascunt radicibus herbae. 650
 Omnia conlustrans, hanc primum ad litora classem
 Conspexi venientem. Huic me, quaecumque fuisset,
 Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.

Vos animam hanc potius quocumque absumite leto.

Vix ea fatus erat: summo quum monte videmus
 Ipsum inter pecudes vasta se mole mouentem (655
 Pastorem Polyphemum, et litora nota petentem:
 Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen
 ademtum.

Trunca manum pinus regit, et vestigia firmat.
 Lanigeræ comitantur oves: ea sola voluptas, 660
 Solamenque mali.

Postquam altos tetigit fluctus, et ad aequora venit,
 Luminis effossi fluidum lauit inde cruorem,

Denti-

nam speciem rei clariorem
 exhibet, quam voc. pro-
 prium dabat. -- *ab rupe Cy-*
clopas iunge; prospicit in
 monte errantes. modo v.
 644: *et altis montibus er-*
rant; et inf. 655: *summo*
cum monte videmus; item
 675. Mox 649 *Victum in-*
felicem, simpl. miserum.
 Argutum puto, de infelici
 arbore accipere. *lapidosa*
cornu ab osse, quod in se
 habent. 653 *Addixi*: sig-
 nato verbo exprimit de-
 sperationem, ait Serv.; at

quatenus? sc. est pro: me
 tradere decreui. Addicunt
 se, qui se vendunt, vt gla-
 diatores. 658 Πέλως,
 πελώριον θάυμα ap. Home-
 rum l. c. *informe*, vt ἄμορ-
 φον, *deforme*. cui l. a., h. e.
 excaecatum; deformitas
 noua praeter naturalem.

659 *Manum* parum com-
 modum. Sed *manu*. Nam
 pinus in manu regit et
 format vestigia. -- Mox ve-
 ro 663 *inde*, ex aequore,
 aqua marina.

Dentibus infrendens gemitu: graditurque per aequor

Iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit. 665

Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto

Supplice, sic merito; tacitique incidere funem;

Verrimus et proni certantibus aequora remis.

Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torfit.

Verum ubi nulla datur dextram adfectare potestas,

Nec potis Ionios fluctus aequare sequendo, (670

Clamorem inmensum tollit: quo pontus, et omnes

Intremuere vndae, penitusque exterrita tellus

Italiae, curvisque inmugiit Aetna cauernis.

At genus e filuis Cyclopum et montibus altis 675

Excitum ruit ad portus, et litora complent.

Cernimus adstantis nequidquam lumine toruo

Aetnaeos

666. 67 cum Homericis certauit l. c. v. 471. 472, adde Od. κ, 126 sqq. Sic merito, εἰκότως. Nam supplicem, ἱκέτην, quis aspernari ausit! Mox sonitum vocis. Vox nouo exemplo pro strepitu vel remorum vel vndae remis impulsae, vt sup. 556 fractae voces pelagi. Cum poeta plura audacius extulerit, facile et hoc feras. -- vestigia pro ipsis gressibus, notum; et, dextram adfectare Seruius: dextram intendere et iniicere, scilicet sic, vt possit nauem tenere. Te-

rent. Heaut. III, 3, 60: *Ad dominam qui adfectant viam*, id est, intendunt. Sed praestat legere *dextra aff. nauem*. 671 *Nec potis est, aequare fluctus I. sequendo*, accipi aliter non potest, quam de altitudine maris profundiore, quam pro monstri proceritate. Nec, dum nos insequitur, par est molis suae magnitudine altitudini maris, quae eo maior est, quo longius a litore proceditur. Porro ad 672 conf. Od. ι, 395. 676 *ad portus* cf. v. 570. *nequidquam*, quia

Aetnaeos fratres, coelo capita alta ferentis,
 Concilium horrendum: quales quum vertice celso
 Aeriae quercus, aut coniferae cyparissi 680
 Constiterunt, silua alta Iouis, lucusue Dianae.
 Praecipites metus acer agit quocumque rudentis
 Excutere, et ventis intendere vela secundis. (dim
 Contra iussa monent Heleni, Scyllam atque Charyb-
 Inter vtramque viam, leti discrimine paruo, 685
 Ni

quia nocere (nunc) non poterant. Serv. — *A. fratres*, populares, gentiles. Mox *coelo*, ad coelum. *concilium*, exquisite pro turba. 680. 81 *coniferae cyparissi*. Cupressus mas fert conos nuci pineae non absimiles; *baccas* appellat Plin. XVI, 33 f. 60. At *κώυς* etiam Graeci. v. Athenaeum lib. I p. 57 B. C. — *silua Iouis* declaratur per quercus, *lucus Dianae* per cupressos; adeoque de Diana infera vel Hecate aut Proserpina agi manifestum est. Nam cupressus feralis arbor, alias Diti sacra, vt Plin. l. c. 682. 83 Nos metu agitati quocumque malumus cursum dirigere, quam in portu manere. *rudentes excutere*, euoluere, explicare et intendere, v. sup. 267. *ventis secundis*, int. quo ven-

tus ferret; non expectare ventum, quem cursus postulabat. 684 - 86 E pluribus verborum iuncturis, quas hic facere possis, et quas passim Intpp. facere videas, illa videtur esse optima, h. e. verborum locique naturae accommodatissima. *Ventos secundos*, qui tum a tergo spirabant, fac fuisse Notum vel Austrum; ab hoc reiici debuere versus Charybdin et Scyllam (in quo poeta versus Homer. Od. μ, 426 sqq. ante oculos habuit). *Contra Heleni iussa monent, ni* (b. e. ne) *teneant* (naues) *cursum inter Scyllam atque Charybdin, vtramque viam leti discrimine paruo* (per appositionem; vtraque, et Sc. et Ch., esset iter periculofum, si per eam nauigatio fieret). Cum tamen

Ni teneant cursus: certum est dare lintea retro;
 Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
 Missus adest. Viuo praeteruehor ostia saxo
 Pantagiae, Megarosque sinus, Thapsumque iacentem;
 Talia monstrabat relegens errata retrorsum 690
 Litora Achemenides, comes infelicis Vlix.

Sicanio

ventus versus has partes
 ferret, sc. ab australi pla-
 ga spirans, *certum est dare
 lintea retro*, h. e. iam de-
 creueramus, iterum mare
 Adriaticum repetere; cum
 Boreas exoritur. — *Heleni
 iussa*, v. sup. 410 sq.: 429
 sqq. — *ni*, antique pro *ne*.
 Sic Serv. et plures vett.
 Grammatici ap. Heinl. et
 all. Est graeca ratio, *ἐάν*,
ἐάν μὴ, *εἰ*, *εἰ μὴ*, pro *ut*, *ne*
 — *teneant* sc. naues. Sic
 saepe Homer. in simili re.
 v. c. Odyss. γ, 172, vbi
 praecesserat *Ἡτέομεν δὲ
 θεὸν* — *ὄφρα φύγοιμεν* — se-
 quitur v. 176: *ὦρτο δ' ἐπὶ
 λιγυρὸς οὖρος ἀήμενοι* αἱ δὲ
*μέλα' ὤκα' ἰχθυόεντα κέλευ-
 θα διέδραμον*. cf. Odyss. μ,
 197. 221. 687 *Venti*
 poetis a montibus, tan-
 quam sedibus, petuntur:
 itaque h. l. Aquilo a pro-
 montorio Peloro, ad fre-
 tum Siculum; hinc *an-
 gusta ab sede*. — *Missus* pu-

to exprimi *ἥμενος* vel *ἰέμε-
 νος*, pro venient. 688. 89
Viuo ostia saxo Pantagiae.
Pantagias (nunc *Fiume di
 Porcari*) parvus fluuius,
 breui cursu, infra Leonti-
 nos, cuius ostium prae-
 ruptis vtrunque rupibus
 includitur: de eo v. Clu-
 ver. Sicil. lib. I, c. 11. Dor-
 vill. Sicula p. 206 7. *Me-
 gara* sunt h. l. Hyblensia,
 quia olim Hybla parua
 dicta, non longe a Syra-
 culis, in sinu Megarensi,
Golfo di Augusta, quem
 ab australi parte includit
Thapsus, peninsula in ma-
 re procurrens, *plana*, *pae-
 ne fluctibus par*, ait Ser-
 vius, qui insulamappel-
 lat, vnde *iacentem* dixit
 poeta, h. e. humilem, non
 altam montibus. 690. 91
relegens retrorsum. nam
 cum Vlysse a Lotophago-
 rum inde insula, litori
 Africae praetenta, Siciliae
 litus Orientale ad Cyclo-
 pas

Sicanio praetenta finu iacet insula contra
 Plemmyrium undosum: nomen dixere priores
 Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
 Occultas egisse vias subter mare: qui nunc 695
 Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
 Iussi numina magna loci veneramur: et inde
 Exsupero praepingue solum stagnantis Helori.
 Hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni

Radi-

pas vsque praeternauiga-
 verat. itaque *Litora* iam
errata.

692-96 Insula *Ortygia*,
 et ex aduerso *Plemmyrium*
 promontorium, ad aditum
 finus et portus Syracusani.
 In eadem fons Arethusa,
 de quo et de fabula super
 eius cum Alpheo Elidis fl.
 congressu v. sup. Ecl. X, 1
 et 4. -- *undosum* h. l. περι-
 χῶμον, quod aestuantis ma-
 ris fluctibus alluitur; vnde
 et ipsum nomen πλημμύ-
 ριον. -- *occultas e. v. subter*
mare, τὴν τε θάλασσαν Νέε-
 ρεν ὑποτροχάει. Mosch.
 Idyll. VIII. ore tuo, eodem
 fonte; vnde Pindaro Are-
 thusa ἀμπνευμα σεμνὸν Ἀλ-
 φείδ. conf. Cluver. Sicil.
 ant. pag. 163. 157. 697
Iussi, admoniti, sed a quo?
 vel ab Achemenide, vel
 ab Heleno, vel ab Anchi-
 se, ait Serv. Hoc vlti-

mum verum puto. Nam
 per totum librum eae sunt
 Anchisae partes, vt reli-
 giones et auspicia curet.
Helorus fluuius in litore
 orientali paullo supra Pa-
 chynum promont., de quo
 accurate egit Cluverius et
 Fazello. Primum inter
 specus et exesas rupes
 procurrit, vnde Silio cla-
 mosus *Helorus*; mox, vbi
 ad litus accessit, placido
 ac leni cursu incedit, et
 hieme, clauso maris fluc-
 tibus ostio, frequenter ex-
 crescit stagnatque, vnde
 agri vicini pinguescunt
 plurimum. (Nunc *Atel-
 laro* et in inferiore parte
Abiso). *Exsupero* h. l. prae-
 teruehor. 699 *Pachynum*,
 promontorium Siciliae ab
 australi parte. (*Capo Pas-
 saro*). *proiecta saxa* expref-
 sit Gr. προβλήτες σκοπελοί.

Radimus, et fatis numquam concessa moueri 700
 Adparet Camerina procul, campique Geloi,
 Inmanisque Gela fluuii cognomine dicta.

Arduus

700. 701 *Camerina numquam concessa moueri*: accipio, palus, in qua deus nolebat, ut quidquam mouerent, nouarent Camarinenses. Seruii verba apponam: Palus est iuxta eiusdem nominis oppidum: de qua quodam tempore, cum siccata pestilentiam creasset, consultus Apollo, an eam penitus exhaurire deberent, respondit: Μη κλυεὶ Καμαρίαν· ἀκλυήτος γὰρ ἀμείνων· quo contempto exsiccauerunt paludem, et carentes pestilentia, per eam partem ingressis hostibus, poenas dederunt. Similia narrant Steph. Byz., Suid., et Anthol. Gr. apud Cluver. Sed, quae illa urbis expugnatio fuerit, nusquam declaratur. Ter Camarinam fuisse conditam, ex Thucydide aliisque docet idem Cluver. Ceterum poetam haec ex sua potius, quam Aeneae narrantis, persona dixisse, iam Seruius vidit; quod tamen de toto hoc loco

non minus tenendum. Nam omnes illae urbes et locorum nomina Aeneae temporibus recentiora sunt. 701. 702 De situ urbis et fluuii *Gelae* camporumque res parum explorata. v., praeter Cluver. et quos Burmann. laudat, Doruill. Sicula c. 6. Acquiescit Doruillius in Cluuerii sententia, esse Gelam, qui nunc *Fiume di Terra Nuova*, Campos autem Geloos, egregiae fertilitatis planitiem, latius cis et ultra fluuium patuisse, quam vulgo creditur. Sed, quorsum *immanis* spectet, dubitari potest. *magnam* interpretantur; sed urbis amplitudinem nemo veterum memorat. Procliue est, ad dominos potius referre, ut saepe in urbium epithetis fit, ut ab incolarum vel dominorum moribus et ingeniis ducta sint. Atque eo deuenisse etiam Doruillium video in Sicul. p. 129. Gelae tamen tyrannos faeuos et immanes fuisse,

Arduus inde Acragas ostentat maxima longe
 Moenia, magnanimum quondam generator equorum.
 Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus; 705
 Et vada dura lego saxis Lilybeia caecis.
 Hinc Drepani me portus et inlaetabilis ora

Adci-

fuisse, vnde doceri possit, mihi non satis constat. Nam, quae apud Herodot. VII, 153-56 de iis memorantur, ad immanitatem non adfurgunt. Igitur de tyrannis Gela oriundis, Hierone et Thrasibulo, Gelonis fratribus, Syracusarum tyrannis, erit accipiendum. Proponitur etiam a Doruillio altera interpretatio, vt ad vrbis situm ad amnem verticofum et immanem referatur. Sed neque loci tanta immanitas et fera facies esse videtur, vt ab ea potissimum designari potuerit a poeta. 703. 704 *Agrigentum* in monte Acragante situm, maximis quondam opibus ex agri fertilitate et Carthaginensium mercatu refertum; hinc ciuium magnificentia et luxus. Aluere iidem equos ad certamina Graeciae, et inter Olympionicas fuit Theron Agrigentinus a Pindaro celebra-

tus; quamquam ad hunc solum respici a poeta non dixerim. Vide de hac vrbe Cluuer. et Doruill. pag. 88. 89. 705 *Selinunte* palmis agrestibus abundasse, ex Cicer. Verr. V, 87 satis constat. Ex nostro expressit Silius Ital. XIV, 200, quem in toto hoc loco comparare iuuabit. De Selinunte copiose post Cluuer. Doruill. pag. 60 sqq.: et 420 sqq., vbi et ruinae duorum templorum eius vrbis oculis subiectae sunt. 706 *vada L. dura saxis caecis*, h. e. latentibus. *dura* (ne *dira* coniectes) *vada* dixit, h. e. locum vadofum fundo faxeo, quoniam extrema Lilybaei promontorii *ἀγχα* plana atque depressa, ad III M. passuum sub vndis protenditur, in trium circiter cubitorum altitudinem tecta. Cluuer. II, 1 pr. 707 *Drepanum — inlaetabilis ora*. Ager Drepanitanus sterilior et fere

Qq 5

arbo-

Adcipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
 Heu genitorem, omnis curae casusque leuamen,
 Amitto Anchisen. Hic me, pater optime, fessum 710
 Deferis, heu, tantis, nequidquam erepte periclis!
 Nec vates Helenus, quum multa horrenda moneret,
 Hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
 Hic labor extremus, longarum haec meta viarum.
 Hinc me digressum vestris deus adpulit oris. 715

Sic pater Aeneas, intentis omnibus, vnus
 Fata renarrabat diuom, cursusque docebat.
 Conticuit tandem, factoque hic fine quieuit.

arboribus et herbis desti-
 tutus; solum enim areno-
 sum; et praeterea multos
 in tractus aqua marina ex-
 aestuat, stagnandoque fa-
 lem profert. — et ob hunc
 ruris illius moestiores ad-
 spectum non minus, quam
 ob Anchisae hic locorum
 amissi memoriam, ab Ae-

nea Drepanitana ora vo-
 cari *illaetabilis* videtur.
 — 712 Comparant Home-
 rica II. 9, 407-410. Imit-
 tatur nostrum Valer. Fl.
 III, 301 sqq. 715 ex
 Odyss. 4, 276. 77. 718
factoque hic fine quieuit,
 ornate: et narrationis fi-
 nem fecit.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS

LIBER QVARTVS

ARGVMENTVM

Dido, amore Aeneae insaniens, animi sui morbum sorori aperit: eiusque consilium secuta, ad nuptias animum adiicit. Iuno quoque, ut Aeneam facilius ab Italia auerteret, agit cum Venere, ut eius bona cum venia liceat Aeneae Elisam uxorem ducere: quoque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit. Postridie Aeneas et Dido venatum proficiscuntur. Ibi omnibus iam praedae intentis Iuno subitam immittit tempestatem: comites alius alio diffugiunt: Aeneas et Dido in idem antrum conueniunt, ibique infaustis ominibus coniunguntur. Interim Iupiter, Iarbae Getulorum regis (qui advenam sibi praeferrī iniquo animo ferebat) precibus fatigatus, Mercurium mittit ad Aeneam, mandatque, ut relicta Africa in Italiam nauiget. Ille Iouis imperio morem gerens, quaecunque ad navigationem erant necessaria, clam per socios parari iubet. Ceterum Dido, ubi classē instaurari sensit, suspicata id quod res erat, graviter cum ipso expostulat, precibusque et lacrimis tum per se ipsam, tum per sororem, eum ab incepto reuocare conatur. Aeneas iterum in somnis a Mercurio admonitus, intempesta nocte ancoras soluit. Illa doloris impatiens, in editissima aedium parte, simulatione sacrorum, ingentem pyram exstruit, ablegataque Barce, Sichaei nutrice, ne quid destinatae morti impedimenti adferret, necem sibi consciscit.

Libri huius praestantiam quis non sensit? quis non laudibus praedicavit? Est enim ad communem hominum affectum comparata res, amor infaustus et destitu-

destitutus successu. Si de iis partibus carminis quaeritur, quae Virgilio propriae sunt, et ex quibus eius ingenium et ars in primis spectari simulque illud intelligi possit, quantum ad cuiusque poetae indolem aetas et temporum, in quae incidit eius vita, genius faciat: librum hunc primo loco excitandum esse arbitror. Nihil enim, in Homero certe, habuit, quod sequeretur; nam alienissima res ab Homeri seculo et moribus, delicias in amore facere aut exquisitiorem aliquem affectum suscipere. Euripidis Alcesten in nonnullis ante oculos habere potuit. Etiam ex Naeui bello Punico eum nonnulla retinuisse suspicor; v. Macrobian. VI, 5: et Serv. ad IV, 9. Sed communi opinione Apollonium Rhod. secutus esse fertur iam in Seruianis ad lib. IV pr. Scilicet Medae amorem ad Didonem transtulit. Quae tamen alia inde tollere potuerit, praeter pauca, quae ad primos libri versus et passim alibi notauimus, vix quicquam occurrit; et Medae amor admodum diuersus ab amore Didonis; in qua secun-

darum nuptiarum pudor, et regia dignitas, imperiumque in nouo regno, in primis reginae animum superbia et ira exstimulant. Ceterum hunc Didonis amorem a tot aliis muliercularum amoribus, et a recentiorum studiis, quae toties in tali argumento occupata fuere, admodum diuersum esse facile intelligas. Quod qua potissimum ratione a poeta effectum sit, si forte quaeras, quaeri autem hoc potest, causae rei mihi ex eo potissimum ducendae esse videntur, quod amor a Didone et Aenea non leuiter suscipitur, sed quod partim nouae urbis incrementum, partim aerumnosae nauigationis finis ex eo captatur; quod is amoris adfectus cum aliis, iisque grauissimis, affectibus coniunctus est; quod Didonis non modo decus ac fama, sed salus ac vita in eo agitur; quodque miserationi terror ipse est admixtus. Aeneas quidem nostris moribus idonei amatoris personam male sustinere videri potest; nec potest negari, vix te ad libri quarti finem legendo peruenire, quin Aeneae feritatem et immanitatem

At regina graui iam dudum faucia cura
Volnus alit venis, et caeco carpitur igni.

Multa

tatem exsecreris. Subsidit tamen ira, si fatorum necessitatem, vaticiniis et oraculis Aeneae satis declaratam, cogites. Sed omnino res nostris moribus ac sensibus non est iudicanda, et ex veteribus vitae institutis multas excusationes habebat res, si amicam defereres. Quid? quod maiorem ex ipsa Aeneae truculentia et asperitate dignitatem carmen duxit; et deorum voluntate, fatorum ordine, ipsa in Didone amoris impotentia, et facta in eum finem Aeneae oratione v. 332 sqq. culpa eius elevatur. Dignitati herois sui poeta prouidit etiam in hoc, quod, quo amoris aestu ille arserit, nusquam memorat, etsi is tantus esse debuit, ut Aeneas omnem de monstrata a fatis in Italia sede cogitationem animo dimitteret. Dolorem vero ac sollicitudinem super discessu suo ac discidio paullo liberius manifestat. Vide v. 279 sqq.: 393 sqq.: 448 sqq. Et ipse discessus non nimis acceleratus, nec nisi

nouo Mercurii monitu factus v. 554 sqq., tacitam reluctantis affectus habet significationem. In quo vero summam artem declarauit poeta, est, quod epilogium hoc, per se alienum a re, ut multi adeo conuesti sint, illud ad animum ab Aeneae persona ac rebus gerendis auocandum valere, cum consilio suo et cum ipso argumento tam arte coagmentauit, ut Iunonis fraudes ac consilia actionis epicae, quod aiunt, nouum nodum faciant, utque, ne interruptus omnino Aeneae in Italiam aduentus sit, iam metuere incipias. Mox vero, sublato eo quidem metu, Didonis dirae, quae vaticinii speciem habent super odiis perpetuis, quae inter Romanos et Carthaginienses intercessura erant, nouam et inexpectatam ac magnam suauitatem habent.

1 — 5 Splendida libri frons, et eximia grauissimi amoris declaratio: *cura*, *vulnus*, quod alitur *venis* propter sanguinem amoris aestu concitatum, et occul-

Multa viri virtus animo, multusque recurſat
 Gentis honos. Haerent infixi pectore voltus,
 Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem.
 Poſtera Phoebea luſtrabat lampade terras, (5
 Humentemque Aurora polo dimouerat umbram;
 Quum ſic vnanimam adloquitur male ſana ſororem:

Anna

tus *ignis* (quem ne alienum putes a vulnere, Cupidinis ἱὸς πυρφόρος cogites neceſſe eſt, et Apollonius in oculis fuit lib. III, 286. 287); et *quod multum animo recurſat* Aeneae virtus et Troianorum clarum nomen, amoris ſcilicet et cauſſae et excuſationes, ne contra dignitatem ſuſceptus eſſe videretur. Ad v. 4. 5 conf. Apollon. III, 453 ſqq. Amor autem hic, vt in memoriam reuoces, iſ eſt, quo Venus et falſus Aſcanius Didonem incenderant ſup. I, 672. 712 ſq. 6. 7 *Auroram* pro die, vt Homero ἡὼς, propter reliqua accipio. Verſus alter iam lib. III, 589 occurrebat. *luſtrare* in his et ſimilibus eſt obire. *Lampadem* pro face iam Lucretius dixit. *Humentem umbram*, v. ſup. II, 8. Duo hi verſus reprehendendi non erant tanquam alieni

et nimii ornatus. Videntur eiſmodi temporis declarationes, quandoquidem apud Homerum et Virgilium toties recurunt, in propriae et ſimplicis orationis loco eſſe habendae, et probandae etiam haecenus, quod narrationis ieiunitatem vel tenorem variant et ornant. — 8 *male ſana*, infana, μαινομένη. Etiam *amantiſſimam ſororem* exquisito vocabulo *vnanimam* dixit. In oratione, quae ſequitur, obſerua amoris et pudoris pugnam, et inanem peruicaciae oſtentionem victamque iamdudum ab affectu mentem. Quod Annam ſororem Didonis inducit, non nutricem, vt fere Graeci in tali re ſolent, admodum placet. Sed debet id Virgilius Apollonio Rhodio, qui Chalcio-pae, Medae ſorori, ſimile officium tribuerat; a quo et

Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent!
 Quis nouus hic nostris successit sedibus hospes! 10
 Quem sese ore ferens! quam forti pectore, et armis!
 Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum,
 Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille
 Iactatus fatis! quae bella exhausta canebar!
 Si mihi non animo fixum inmotumque federet, 15
 Ne cui me vincolo vellem fociare iugali,
 Postquam primus amor deceptam morte fefellit:
 Si non pertaesum thalami taedaeque fuisset;
 Huic vni forsan potui succumbere culpa.
 Anna, fatebor enim; miseri post fata Sychaei 20
 Coniugis, et sparso fraterna caede Penatis,
 Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
 Impulit. Adgnosco veteris vestigia flammae.
 Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,

Vel

et insomnia habet Dido-
 nis et amorem sorori re-
 velatum. v. Apollon. III,
 616 sqq.: 645 sqq. Nam
 Homeri Nausicaam Virgi-
 lius vix ante oculos ha-
 bere potuit. *Annam* iam
 Naeuius memorauerat, tes-
 te Seruio ad v. 9, in bel-
 lo, puta, Punico. 9 *sus-
 pensam* ornate adiectum,
 ad metum pertinet. 13
 Inuertit orationem: cre-
 do eum prolem deae esse,
 quandoquidem fortitudo
 ac constantia in ferendis
 laboribus ac periculis ge-

nerosam ac diuinam ori-
 ginem arguit. 15 — 19
 Eximio cum artificio sin-
 gula posita. — *deceptam fe-
 fellit* poetica venustate ple-
 nius, pro morte mariti
 amor spem destituit. *potui*
 exquisite pro possem, post,
si non pertaesum fuisset —
culpa cum dilectu h. l.
 pro amore. 20 sq. cf.
 sup. I, 349 sq. 23 Ag-
 nosco amoris, qualem olim
 expertus sum, signa. 24
 τὸς μοι χάνει τὴν εἰς ἑσπέρην.
 Il. δ, 182 et al. cf. Il. ζ,
 464: εἰ, 416. — *prius* — *ante
 quam*,

Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
 Pallentis umbras Erebi, noctemque profundam, (25
 Ante, Pudor, quam te violo, aut tua iura resoluo.
 Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
 Abstulit: ille habeat secum, feruetque sepulcro.
 Sic effata finum lacrimis inpleuit obortis. 30
 Anna refert: O luce magis dilecta sorori,
 Solane perpetua maerens carpere iuuenta?
 Nec dulcis natos, Veneris nec praemia noris?
 Ad cinerem aut Manis credis curare sepultos?

Esto:

quam, vt Homer. πρὶν — πρὶν ἢ. Egregie ad maiorem vim v. 26 adiicitur. Mox *iura pudoris* int. vim et potestatem in se. VII. autem 28. 29 dulcissimi affectus, et magnae dignitatis! *finum* v. 30 manifeste pectoris: δέοντο δὲ δάκρυσι κόλποι. Il. i, 566. Hae autem *lacrimae* magni facile poetam arguunt. Dum vult constans et aspera et ab amore intacta videri, ecce obortae lacrimae laborantem occulto affectu animum produnt. conf. Horat. IV, i, 33 sqq. 31 sqq. Egregium suasoriae orationis exemplum in poeta. *Anna refert* verba, respondet. — 32 Proprie *carpitur*, consumitur, *aetas*, *iuuenta*,

vita, φθίνετο, κατείβετο αἰών. Simplex oratio esset: *consumesne aetatem vidua*; at ornatior: *consumerisne ipsa exigens aetatem perpetuo vidua*? Iam melius dictum: *iuuenta et perpetua*, h. e. perpetuo sine amore exacta. Imitatio Virgilii in Seneca Hippol. 446 sqq. *Aetate fruire* etc. — 33 *Veneris praemia* malim ad ipsos natos referre, tanquam matrimonii munera. Sed voluptates fere et oblectamenta coniugum intelligunt. Δῶρα Ἀφροδίτης Il. γ, 54 comparant, sed ibi sunt illecebrae, quibus Venus Paridem instruit. 34-36 *Manes sepultos* ex opinione, puto, de Manibus compositis et placatis, vbi iusta perlo-

Esto: aegram nulli quondam flexere mariti: 35
 Non Libyae, non ante Tyro: despectus Iarbas,
 Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
 Diues alit; Placitone etiam pugnabis amori?
 Nec venit in mentem, quorum confederis aruis?
 Hinc Gaetulae vrbes, genus insuperabile bello: 40
 Et Numidae infreni cingunt, et inhospita Syrtis:
 Hinc deserta siti regio, lateque furentes
 Barcaei. Quid bella Tyro surgentia dicam,
 Germanique minas?

DI

persoluta essent; nisi ma-
 vis dictum pro Manibus
 sepultorum. Mox *mariti*
 pro procis. De *Iarba* v.
 inf. 196, et Iustin. XVIII,
 6. Mox in *aegram* latet
 causa spreti adhuc amo-
 ris, quod recenti dolore
 erat afflicta, qui nunc re-
 sedit. *mariti Tyro*, a Ty-
 ro, Tyrii, ut saepe alibi.
 — 37 Multa igitur bella
 ab Afris feliciter gesta fue-
 re. Declarat simpliciter
 gentem bellicosam. — *ter-
 ra Africa*, antiquae, ut sae-
 pe Ennius, Cato, alii. 40-
 44 *Gaetulae vrbes*, ad ter-
 rorem *vrbes* posuit, nam
 in mapalibus habitabant.
 Ita Serv. cf. Sallust. B. I.
 21, sed videtur Homeri-
 cum *πόλεις* expressisse,
 quod simpliciter sedem et
 habitationem designat. Ho-

mericum quoque illud *vr-
 bes* — *genus*; nam is saepe
πόλεις pro incolis vel po-
 pulis, et contra popu-
 los pro insula, vel terra
 et vrbe. cf. sup. lib. I, 339
fines Libyci, *genus* etc. —
Numidae infreni, equis
 sine frenis: res nota. —
Syrtis int. Afros accolat.
 v. sup. I, 539. 40. — *deser-
 ta siti*, inhabitabilis rari-
 tate aquae. Significat au-
 tem Anna, a nulla parte
 quicquam auxilii ac prae-
 sidii Poenis posse sperari.
 — *Barcae* a Barce, Cyre-
 naicae vrbe, per prolepsin
 hic nominati; nam serio-
 res vrbis origines, quippe
 a Batti demum nepotibus
 conditae. v. Herodot. IV,
 160. — *Germani minas*, cf.
 I, 361 sq.

R r

49-53

Dis equidem auspiciis reor et Iunone secunda 45
 Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas. (regna
 Quam tu urbem, soror, hanc cernes! quae surgere
 Coniugio tali! Teucrum comitantibus armis,
 Punica se quantis adtollet gloria rebus!

Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis 50
 Indulge hospitio, causasque innecte morandi:
 Dum pelago defaevit hiems, et aquosus Orion,
 Quassataeque rates, dum non tractabile coelum.
 His dictis incensum animum inflammauit amore,
 Spemque dedit dubiae menti, soluitque pudorem. 55

Principio delubra adeunt, pacemque per aras

Exqui-

49—53 *quantis rebus*, opibus, potentia. Mox *deos placare* ac propitios reddere iubet; causam in illis quare: *quae me insomnia terrent*; ad expianda scilicet infomniorum omina. *sacris litatis*, nove hoc dictum, quod Servius etiam notat, sed Virgilii exemplo et alii dixere *litare victimas*. — *indulge hospitio*, da operam hospiti benevole habendo. — Versus 52. 53 ad tempestatem procellosam spectat, quae ad littus Africae reiecerat Aeneam. *defaevit*, ἀπομυνέει. *aquosus Orion*, qui imbres et nimbos affert ortu suo. Sic *Piscis aquosus* Georg. IV, 234.

Orion bene memoratur, cf. I, 535, dum *rates quassatae* (v. I, 551) et nondum resectae sunt; dum *non tractabile coelum*, asperum, procellosum. 55 *soluitque pudorem* male accipitur, quasi ad impudentiam sit prolapsa. Sed effecit, quo amor iam minus eam puderet succumbere. 56—59 Vt haec clare perspicias, tenendum, primum de vtraque sorore, tum de sola Dido ne agi; et (a v. 60) duo esse, in quibus occupata est Dido: vt victimis caedis deos sibi propitios reddat, et, a v. 63, vt exta consulat. *pacem*, veniam deorum, benevolentiam,

v. 50.

.OIO.

.OIO.

.OIO.

.OIO.

.OIO.

.OIO.

.OIO.

.OIO.

.OIO.

.OIO.

.OIO.

.OIO.

Exquirunt: maſtant lectas de more bidentis
 Legiferae Cereri, Phoeboque, patrique Lyaeo;
 Iunoni ante omnis, cui vincla iugalia curae.
 Ipſa, tenens dextra pateram, pulcherrima Dido, 60
 Candentis vaccae media inter cornua fundit:
 Aut ante ora deum pinguis ſpatiatur ad aras,
 Inſtauratque diem donis, pecudumque reclusis
 Pectoribus inhians ſpirantia conſulit exta.

Heu

v. 50. — *Legiferae Cereri*, θεσμοφόρος. Vitae cultu meliore inuento iura ac leges ſunt natae, legitimaque cum his connubia. Seruauit Seruius ad v. 58 verſus Calui: *Et leges ſanctas docuit, et cara iugauit Corpora connubiis et magnas condidit vrbes.* Cur Phoebō et Bacchō nunc ſacra ſiant, tantum coniec- tando cauſſa reddi poteſt; forte tanquam diis Carthagine olim cultis; ſi modo poeta accurate in hoc genere verſatus eſt. De Bacchō iam lib. I, 734 vidimus. Phoebum, vt Solem, patrium Poenorum numen eſſe puto, quod idem Saturno aſſimilabant Romani. Eſſi Apollinem etiam Carthagine cultum tradunt. v. Henderreich Carthag. p. 217. cf. h. l.

Seruius, qui parum con- ſtanter diſputat, et Dona- tus. De Iunone conf. ad lib. I, 15. Accommodauit Deae Coeleſti, quod Ro- mani ac Graeci Iunoni ſuae tribuebant, quae ζυγία et γαμηλία erat. 60-64 incedit ad pingues aras, a pinguibus victimis, τὰ πλὴν μὲν γὰρ Homeri. ipſa adſtat victimis extiſpicii cauſſa caeſis. — *Inſtaurat diem donis*, h. e. ſacrificiis. Proprie *inſtaurantur ſacra*; ſed h. l. *dies*, h. e. dies feſtus, quo ſacra erant fac- ta; noua ſubinde ſacra in alterum diem indicuntur. Hinc *diem inſtaurare* Vir- giliſi exemplo dixit etiam Statius et alii. At locus lib. I, 632 fruſtra huc vo- catur. — *ſpirantia exta*, palpitantia, vt Serv.

Heu vatum ignarae mentes! quid vota furem, 65
 Quid delubra iuuant? Est mollis flamma medullas
 Interea, et tacitum viuit sub pectore volnus.
 Vritur infelix Dido, totaque vagatur
 Vrbe furens: qualis coniecta cerua sagitta,
 Quam procul incautam nemora inter Cresia fixit 70
 Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
 Nescius. Illa fuga filuas saltusque peragrat
 Dictaeos: haeret lateri letalis arundo.

Nunc

65-67 *vatum* ad extispicium v. sup. refer. *ignarae mentes!* cuiusnam rei? infelicis puta exitus et euentus consiliorum et amoris Didonis. Commentarii loco sunt versus Silii VIII, 100 sqq.: 124 sq. *delubra*, aditus delubrorum sup. v. 56. Exclamationem hanc ex poetae personam olim nonnulli reprehenderunt. Quod tamen in epico poeta reprehendi possit, non tam illud est, si ex sua persona affectum interponat, quam si *de sua persona* quicquam intertexat, quippe quae a carmine epico, quod enthusiasmum spirare debet, aliena sit necesse est; nisi forte poetae persona ad augendam carminis vim et ipsa valere possit, aut ille noua Musae inuocatione

animum lectoris aduertat; ut aliquoties etiam in Messiae factum videas, v. c. lib. III pr. — *viuit* pr. de vulnere crudo. 68-73 Egregia perditae amantis comparatio, in qua ornanda recentiores passim poetae laborarunt. Ex II. 2, 475 sqq. ductam esse volunt, Macrobius forte auctoritate V, 6. Sed Homero poeta hic nihil debet. — *fixit agens*, agitans, vrgens, ornat, ut alias v. c. Georg. III, 412. *Nescius*, sc. non viderat telum vere in ceruam descendisse; sed, frustra emissum credens, reliquerat. Capra forte melius a poeta fuisse memorata, quandoquidem ex Solino c. 17 constat, agrum Creticum siluestrium caprarum copiosum fuisse, cerno eguisse. Adde

Nunc media Aenean secum per moenia ducit,
Sidoniasque ostentat opes, urbemque paratam. 75

Incipit effari, mediaque in voce resistit.

Nunc eadem, labente die, conuiuia quaerit,

Iliacosque iterum demens audire labores

Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.

Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim 80

Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos:

Sola

Adde Plin. VIII, 58; I, 33. Excusanda tamen talia in poeta, etsi non commendanda. Totus locus qui sequitur ad v. 89, super amoris aestu, inter consummatissimos est et vnicus, etiam post Apollonii insignem sententiarum copiam et Valerii Flacci acumen, libro VII, ac post innumeras recentiorum poetarum in hoc argumento contentiones. *Breuitatem* in summa rerum copia et *dignitatem* vix quisquam alius est affectus, si forte affectum mouere et aliis contigit. — 75 *Sidonias*, Tyro aduectas, v. I, 363. *urbem paratam*, egregie, vt non opus esset, nouam quaerere per longos errores. *conuiuia quaerit*, desiderii nota inest, pro petit, pa-

rat. 80 - 83 De nocte fera agi, qua a conuiuio sub noctem, *labente die*, instructo, sunt digressi, dubitari nequit: hinc et *cadentia sidera*, occidentia exeunte nocte, cf. lib. II, 9. Itaque *lumen obscura vicissim Luna premit*, nec ad vicissitudinem diei et noctis, nec, cum Burmanno, ad obscurata lunae nitore minora sidera (cf. Horat. I Od. 12, 46-48) referri potest, sed de casu lunae sub exeuntem noctem accipiendum esse manifestum fit. — *vicissim*, postquam per totam noctem illuxerat. Decet autem poetam, certum ac descriptum tempus ponere, pro indefinito, et pro quacunque nocte, quae et illunis et illustris esse potest, noctem serenam

Rr 3

nomi-

Sola domo maeret vacua, stratisque relictis
Incubat. Illum absens absentem auditque videtque,
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem. 85

Non coeptae adsurgunt turre; non arma iuventus
Exercet; portusue aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minaeque
Murorum ingentes, aequataque machina coelo.

Quam simul ac tali persensit peste teneri 90

Cara

nominare. — *domo vacua* ad ornatum adiectum, quia *sola*. Tum *stratis* illa *incubat*, quae paullo ante reliquerat; ita ut *modo* strata reliquerit, *modo* repetierit et iis gemebunda incubuerit. Est sane hoc paullo durius; ad poetae tamen mentem verissimum. conf. Apollon. III, 453 sq. 84 *gremio*: accubantium mensae habitum animo reputa. 86–89 *arma exercet* exquisitius quam: se in armis. — et mox *pendent* pro sunt, et *minae murorum*, muri alti, quasi altitudine sua minantes; hoc simplicissimum et usu poetae frequentatum: sup. I, 162 *Hinc atque hinc vastae rupes geminique* minantur *In coelum scopuli*. De eminentiis murorum ac pin-

nis, ἐπ' ἀλξεσιν, acceperunt iam veteres, v. Serv., sed hoc sensu *minae* technicum, adeoque vix poeticum, et feriorum quidem scriptorum vocabulum fuisse videtur. Burm. de initiis operis, quae egregios muros promittebant et minabantur; vix bene — *machina* simpl. moles, aedificium: sic melius puto, quam de tignis statutis et colligatis, quibus insistent, qui muros conficiunt (nobis *Gerüste*): parum poetice et hoc.

90 sqq. Habuit poeta Apollonium Rhod., quem sequeretur in consiliis Iunonis et Veneris conferendis, v. lib. III pr., sed suo argumento ac consilio praeclare accommodavit singula. Iuno tantum abesse videt, ut ex tempestate commo-

Cara Iouis coniux, nec famam obstare furorî;
 Talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
 Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
 Tuque puerque tuus: magnum et memorabile
 numen,

Vna dolo diuum si femina victa duorum est. 95

Nec me adeo fallit, veritam te moenia nostra,
 Suspectas habuisse domos Carthaginis altae.

Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?

Quin potius pacem aeternam pactosque Hymenaeos
 Exercemus? Habes, tota quod mente petisti: 100

Arder

commota Troianisque in
 Africae litora electis quic-
 quam sibi res procedant,
 ut potius Troianis hoc ip-
 sum hospitium saluti sit.
 Mutatis igitur ex re con-
 siliis, servatos hos se in-
 vita Troianos arcere sal-
 tem studet ab Italia, idque
 agit, ut Troiani cum Poe-
 nis una ciuitate iungan-
 tur. Hoc se effecturam
 sperat, Aeneae cum Dido-
 ne coniugio inito. Ap-
 probare hoc consilium pa-
 rat Veneri; quae, cum sa-
 tis teneret, fatale esse Ae-
 neae, ut in Italia confi-
 dat, dissimulat tamen et
 dubitationis tantum loco
 hunc fatalem rerum ordi-
 nem memorat; ceterum
 rem Iunonis arbitrio per-

mittit, utque Aeneas cum
 Didone congrediatur, fa-
 cile patitur, cum ad sum-
 mam causae nihil inde
 mali timendum esset. 90-
 92 *peste* cf. I, 712. *famam*,
 h. e. famae curam; non
 illam iam malae famae me-
 tu reuocari. conf. v, 170.
 — 93 - 98 *spolia* ornate
 pro victoria. *puer*, παῖς,
 filius, res nota vel ex Ho-
 ratio. — *numen* erit, sci-
 licet vestrum, h. e. vos,
 dii, si circumueneritis duo
 vnam feminam! Sed prae-
 stat legere: *nomen*. 96
 Nec plane ignara sum *ve-
 ritam te*. cf. I, 671. — *cer-
 tamine tanto?* sc. opus
 est. Sed vera lectio: *quo
 nunc certamina tanta?*
 — 100 v. sup. I, 675 sqq.

Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.

Communem hunc ergo populum, paribusque rega-

Auspiciis: liceat Phrygio seruire marito, (mus

Dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.

Olli (sensit enim simulata mente locutam, 105

Quo regnum Italiae Libycas auerteret oras)

Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens

Abnuat, aut tecum malit contendere bello?

Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.

Sed fatis incerta feror, si Iuppiter vnā 110

Esse

102 *paribus auspiciis*, bene Serv. *aequali potestate*. Non enim nunc nuptiarum auspicia intelligenda, sed a comitiis petita et ab imperio militari; Nunc par et aequale tutelae ius Veneri et Iunoni in Tyrios et Troianos fore. 103. 4 Magno cum spiritu ac fastidio connubium Didonis et Aeneae expressit Iuno: *liceat Didonem seruire*, in potestatem venire, nubere, *marito Phrygio*, externo et exuli; de Phrygum contemptu ex gentis mollitie nunc nolim cogitari; et *liceat eam permittere dotales*, in dotem afferre, *Tyrios*, Carthaginis regnum, *dextrae tuae*, tibi tanquam focui a nuru. Seruius omnia ad coem-

tionem refert, qua Dido in mariti Phrygii potestatem quasi emtione per aes et libram veniret; sed in altero versu rem parum expedit. 105-7 *simulata mente*, *δολοφρονέσσαν*, ut Homerus aliquoties. — *auerteret* signantius quam transferret ad Libyam et Carthaginem. — *ingressa* simpl. orationem; mox *excepit*. 109 *Si modo* — *factum fortuna sequatur*, si modo, facto hoc quod vis, euentus optatus sequetur, *εάν παραδραμεῖται* vel *συνδραμεῖται ἡ τύχη*, adeoque si res ipsa votis tuis respondebit. 110-13 *Sed incerta sum super fatis*, dubito, an I. — Cum ceteris comparare solent II. ξ, 211 sqq.

Esse velit Tyriis urbem Troiaque profectis,
 Misceriue probet populos, aut foedera iungi.
 Tu coniux: tibi fas animum tentare precando.
 Perge: sequar. Tum sic excepit regia Iuno:
 Mecum erit iste labor. Nunc qua ratione, quod instat,
 Conferi possit, paucis, aduerte, docebo. (115
 Venatum Aeneas vnaque miserrima Dido
 In nemus ire parant, vbi primos crastinus ortus
 Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
 His ego nigrantem conmixta grandine nimbum, 120
 Dum trepidant alae, saltusque indagine cingunt,
 Desuper infundam, et tonitru coelum omne ciebo.
 Diffugient comites, et nocte tegentur opaca:

Spelun-

115 *Mecum erit iste labor.* Burm. laudat Silium VIII, 330 *Mecum erit haec prorsus pietas.* Sed quaeritur, qua ratione dictum sit: puto, pro apud me erit, mihi incumbet, curae erit; vt *σὺν, μετὰ,* interdum pro *ἐπ' ἐμοί.* Nisi malis: *erit, ἔσται, γενήσεται,* fiet *mecum,* cum opera mea, me conferente operam. Mox *miserrima* Dido, quoniam in magno amore proprie dicitur *miserrum.* 120 Ergo habemus et hic Iunonem *κεραυνοβόλον.* cf. sup. I, 42 de Minerua. 121 *alas* iam Seruius de equitibus accipiebat, quem sequun-

tur alii viri docti, vt illi *trepident,* festinent. De illis, qui indaginem constituunt, aut qui siluas agitant, vt feras excutiant, alii. Mihi semper placuit illa ratio, vt *alae* de pinis in formidine acciperentur; *hae trepidant,* motu tremulo, *saltusque indagine* et plagis *cingunt.* Silii auctoritatem huic interpretationi laudari posse puto lib. II, 419, vbi h. l. respicit: *it clamor ad auras Latratusque canum, subitoque exterrita nimbo Occultant alae venantum corpora siluis,* h. e. venantes latebant post alas indaginum.

Speluncam Dido dux et Troianus eandem
Deuenient. Adero, et, tua si mihi certa voluntas, 125
Connubio iungam stabili, propriamque dicabo.
Hic Hymenaeus erit. Non aduersata petenti
Adnuit, atque dolis risit Cytherea repertis.

Oceanum interea surgens Aurora relinquit.
It portis iubare exorto delecta iuuentus; 130
Retia rara, plagae, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, et odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Poenorum expectant: ostroque insignis et auro
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit. 135
Tandem progreditur, magna stipante caterua,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.

Cui

128 Venus risit insidio-
sa Iunonis oratione, quum
scilicet eius consilia euen-
tum non habitura esse be-
ne nosset. v. ad v. 90. *do-
lis repertis* Seruius com-
pertis vel deprehensis in-
terpretatur, idque Burm.
sequitur; malim tamen
dolos repertos, excogitados
a Iunone, inuentos, intel-
ligere, *ut consilia reperta*
et similia. Et sic sup. II,
164 *scelerum inuentor Vli-
xes. risit dolos r.* fuisset
vulgaris ratio.

129 Homericum Ἡὼς
μὲν κροκόπεπλος ἀπ' Ὀκεα-
νοῖο ῥοαῶν Ὀδυσσεύς passim
obuium. 130-32 conf.

Gratii Cyneg. 223 et Intpp.
iubare h. l. solis. Nimis
subtiliter Seruius de luci-
fero. — *Massyli* h. l. simpl.
de Afris. *odora canum vis*,
nota forma HomERICA βῆν
Περσέμοιο; proprie canes
robusti. *fida canum vis*
iam Lucretius praeiuerat.
cf. Wesseling. Obs. II, 14.
odorus noue, qui odorem
sequitur, sagax. 133
cunctantem: bene Seruius:
morabatur studio placen-
di. Sed hanc elegantiam
Homerus non esset secta-
tus. 137-39 Chlamyde
est induta purpurea, cuius
oras ambit limbus acu vel
radio pictus et variegatus.
conf.

Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
 Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
 Nec non et Phrygii comites, et laetus Iulus, 140
 Incedunt. Ipse ante alios pulcherrimus omnis
 Infert se socium Aeneas, atque agmina iungit.
 Qualis, vbi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
 Deferit, ac Delum maternam inuisit Apollo,
 Instauratque choros: mixtique altaria circum 145
 Cretesque Dryopesque fremunt, pictique Agathyrsi:
 Ipse iugis Cynthi graditur, mollique fluentem
 Fronde premit crinem fingens, atque inplicat auro:
 Tela

conf. inf. V, 259. *crines nodantur in aurum* doctius quam *auro*, aurea fascia, vel, vt Serv., aureo retiolo, quod colligit comas, quae Graecis *κρωβύλη* (vfitatius *κρωβυλος*) dicitur. 141.
 42 *pulcherrimus*, Veneris munere puta, lib. I, 589 sqq. *agmine iungit*, vel Troianorum cum Tyriis, vel pro: se adiungit agmini. cf. inf. XI, 145. 143-49 Locus exquisita doctrina expolitus. Aeneas comparatur cum Apolline, festo die prodeunte ad choros ducendos: vt sup. I, 498. Dido comparabatur cum Diana. Hieme Pataris Lyciae exacta narratur deus adire Delum, matri Latoniae sacram (*maternam*), festorum sollemnium tem-

pore instante. Instituuntur chori in dei honorem; sed augustius est, quod ipse deus choros parat. *instaurare* cum dilectu; est voc. religiosum et sacrum. Ducuntur chori ab iis, qui vel sacra curant vel frugum primitias Delum apportant. *Cretes* v. Hymn. Homeric. in Apoll. v. 388 sq.: 535 sq.: Tibull. IV, 1, 8. *Dryopes* v. Pausan. IV, 34. *Agathyrsi* pro Hyperboreis, de quibus v. Callim. in Del. 281 sq. *picti*, vt Geloni Georg. II, 114, vbi vid. *fluentem* crinem, effusum, qualis est Apollinis. *auro*, vitta aurea, diademate. In humeris pharetra: Sed maius phantasma, quod tela sonant deo incedente.

Tela sonant humeris. Haud illo segnior ibat
 Aeneas: tantum egregio decus enitet ore. 150
 Postquam altos ventum in montis, atque inuia lustra:
 Ecce ferae, saxi deiectae vertice, caprae
 Decurrere iugis: alia de parte patentis
 Transmittunt cursu campos atque agmina cerui
 Puluerulenta fuga glomerant, montisque relinquunt.
 At puer Ascanius mediis in vallibus acri (155
 Gaudet equo: iamque hos cursu, iam praeterit illos,
 Spumantemque dari pecora inter inertia votis
 Optat aprum, aut fuluum descendere monte leonem.
 Interea magno misceri murmure coelum 160

Incipit.

149. 50 Duplex igitur
 comparisonis momentum
 et concitatoris seu ala-
 crioris incessus et pulchri-
 tudinis. 151-55 In v.
 152. 53 potest Homerus
 obuersatus esse Il. 2, 106-8.
deiectae h. l. quae se deie-
 cerant, quae desilierant. —
 Ceruos alia parte ex mon-
 tibus decurrentes per cam-
 pos agminatim fugere ait.
 De ceruis in Africa conf.
 sup. I, 184. 156-59 Iu-
 venilem exultationem fa-
 cile quisque sentit. Sed
 simul expendendus verbo-
 rum dilectus — quam con-
 temtim: *pecora inertia!*
 Importunum est, illud in
 memoriam reuocare, quod
 Ascanius Paphum a Vene-

re auectus erat lib. I, 691
 sqq.; neque, nunc eum red-
 iisse, poetae erat monen-
 dum, in re, quae ministe-
 rio diuino non amplius
 indigebat.

160 sqq. in copia et or-
 natu breuitatem et vim
 agnosce. *Tela* omnino
 loca, quibus tegantur, ar-
 bores, cauernae etc. Con-
 cubitum ipsum fileri quis
 miretur, aut poetae pudor-
 em in eo multis verbis
 praedicet? quasi vero in
 epico carmine consuetu-
 dinis cum muliere descrip-
 tio accurata dari debuerit.
 Quod in ceteris honestati
 studet poeta, ad temporum
 magis quam ad poetae in-
 dolem referendum videtur,
 diuer-

Incipit. Insequitur commixta grandine nimbus.
 Et Tyrii comites passim, et Troiana iuventus,
 Dardaniusque nepos Veneris, diuersa per agros
 Tecta metu petiere. Ruunt de montibus amnes.
 Speluncam Dido dux et Troianus eandem 165
 Deueniunt. Prima et Tellus et pronuba Iuno
 Dant signum: fulsere ignes, et conscius aether
 Connubiis: summoque ulularunt vertice Nymphae.
 Ille dies primus leti primusque malorum
 Causa fuit. Neque enim specie famaue mouetur, 170
 Nec

diuersum scilicet ab Homericæ æuæ. Quod denique honesto nuptiarum ac coniugii nomine furtum hoc amantum prætendit, id ad seruandam personæ dignitatem in Aenea et Didone pertinet. Putant Intpp. Calypsus speluncam Virgilio obuersatam. Quod v. 165 sub ingressum speluncae non *prius Aeneas*, sed *dux Troianus*, adpellatur, eximio poetæ iudicio factum, Steelius post Adissonum obseruasse fertur; nimis argute utique. Nam epicis poetis talia pro simplici et proprio sunt nomine; quippe quæ tantum ad ornatum et varietatem valere debent. 166-68 Mala nuptiarum omina enarrare debet poeta et videtur: motum terræ,

aeris fragorem vento concitati, fulmina et per montium iuga auditos clamores vel ululatus, quæ omnia, cum tempestate et procella magna interdum coniuncta, præclare ad deas pronubas, Tellurem et Iunonem, et ad Nymphas, tanquam carmen nuptiale canentes, referuntur. conf. Ouid. Epist. VII, 95. 96. *Prima* malim pro *primum* accipere. Ad ululatum Nympharum cf. Apollon. III, 1217. Tellus inter deas nuptiarum auspices, ex disciplina Etrusca, v. Serv. ad h. l.; nec mirum, si Tellurem genertricem et altricem omnium rerum cogites. cf. Orphicos Hymnos XXV. 169 dies ἀρχέλακος Homericæ voc. II. s. 63. Mox *species* pro

Nec iam furtium Dido meditatur amorem:

Coniugium vocat: hoc praetexit nomine culpam.

Extemplo Libyae magnas it Fama per vrbis:
Fama malum, quo non aliud velocius ullum,
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo; 175
Parua metu primo; mox sese adtollit in auras,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, ira inritata deorum,
Extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
Progenit, pedibus celerem, et pernicipibus alis. 180
Monstrum

pro decoro positum videtur. Non iam dedecoris vel infamiae metu mouetur. 171. 72 Nec iam clam exercet, non iam celat amorem. *praetexit culpam nomine* exquisitius quam vulgare *nomen cul-pae*, obtendere, ad excusationem. v. inf. 500. 173-38 Nobilissimus de Fama locus. In nonnullis Homericam Eridem ante oculos habuit Il. δ, 440-43 forte cum Cerere Callimachi H. in Cer. 59 ex eadem Eride adumbrata, in primis in versibus 176. 77 *mox sese attollit* etc. Virgilium aemulatus est Ouid. XII Met. 39 sqq. et felicius Statius Theb. III, 426 sqq., ubi illa in comitatu Martis. Valer. Fl. II, 116 sq. et Ovidium et Virgi-

lium expressit. 173 Od. ω, 412 "Οσσα δ' ἄρ' ἀγγε-λος ὤκα κατὰ πτόλιν ἄχετο πάντη. 174 Fama velocissimum malum. 175 or-nate, pro mobilis, celeris, est. Verba ex Lucretio petita VI, 340. 176 Pri-mum *parua metu*, metuens scilicet redargui, cohibet se, *quod initio cautius lo-quatur* — Serv., mox sum-ta licentia altius exfurgit. Incrementa rumoris ex ipso progressu praeclare sic repraesentantur ad oculorum sensum. 178-80 Genealogia antiqua, Hesiodaeae similis. Coeum Terra ex Coelo, v. Theog. 133. 134, vel ex Tartaro peperit. cf. Hygin. praefat. ibique Mun-ker. Propter corporis magnitudinem Gigantum familiae facile

Monstrum horrendum, ingens: cui, quot sunt corpore
 Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu, (plumae,
 Tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
 Nocte volat coeli medio terraeque, per umbram
 Stridens, nec dulci declinat lumina somno. 185
 Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
 Turribus aut altis, et magnas territat urbis;
 Tam ficti prauique tenax, quam nuntia veri.
 Haec tum multiplici populos sermone replebat
 Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat: 190
 Venisse Aenean, Troiano a sanguine cretum,
 Cui se pulchra viro dignetur iungere Dido:
 Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fouere
 Regnorum inmemores, turpique cupidine captos.
 Haec passim dea foeda virum diffundit in ora. 195
 Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
 Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.

Hic Hammone fatus, rapta Garamantide Nympha,
 Templa

facile eam adnumerare po-
 tuit. — *ira deorum*, irata
 diis propter Titanas in
 Tartarum coniectos. 183
 ornate pro: tot ora ei sunt
 et aures. 193 *hiemem*
quam longa, vt Graeci, h.
 e. hiemem totam, cf. inf.
 VIII, 86, et saepe al. *hie-*
mem fouere, exquisite, hie-
 male tempus luxui dare.
 Proprie fouentur amores
 per hiemem. 194 *Reg-*
norum, Carthaginiis illa,

hic Italiae. *turpi c.*, inho-
 nesto amore. Mox *aggerat*
iras exquisite pro auget.

198-202 Iarbas itaque
 Ioui Ammoni patri nouas
 in his terris Numidicis
 religiones et sacra insti-
 tuerat. Nam oraculum Io-
 vis Ammonis in Marmari-
 ca huc referri non debe-
 bat; sed ad eius exem-
 plum Iarbas in Numidicas
 supra Carthaginem oras
 putandus est noua sacra
 inuexisse.

Templa Ioui centum latis inmania regnis, (200
 Centum aras posuit, vigilemque sacrauerat ignem,
 Excubias diuum aeternas, pecudumque cruore
 Pingue solum, et variis florentia limina fertis.
 Isque amens animi, et rumore adcensus amaro,
 Dicitur ante aras, media inter numina diuom,
 Multa Iouem manibus supplex orasse supinis: 205
 Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis

Gens

inuexisse. cf. 206. 7. Potuit Virgilius Graecum aliquem, forte Alexandrinum, poetam sequi; nam multa in his olim super Libya fabulose tradita esse debuerunt, uti ex Apollonio Rhodio eiusque Schol. intelligere in promptu est. Et Cyrenaeorum domesticum aliquod fuit mythologiae systema. — *Garamantis Nympha* simpl. pro Libyca. cf. Ecl. VIII, 44. *rapta* v. sup. ad I, 28. — *posuit et sacrauerat* pro posuerat; — *templa centum*, ut I, 416. — *vigilem ignem, Excubias diuum aeternas*, egregie de igni perenni, ad quem alendum sacerdoti peruigilandum et excubandum est. Ignis hic aeternus ex Iouis Ammonis religione petitus putandus. Nota illa ex miraculo ap. Plutarch. de Orac.

defect. p. 410 B. Ceterum Callimachum ante oculos habuisse videri potest in Apoll. v. 80 sqq., ut etiam ad illum locum monitum. — *et v. f. limina fertis* simpl. ad religionem ornandi templorum fores coronis referendum. 206-210 Tales preces saepius occurrunt; primo loco II. 4, 446 sq. et al.; sed, quod tam impiam vecordiam Iarbae tribuit, hoc calidissimis et ferocissimis Afro- rum ingeniis adcommodate fecisse videtur. Vide modo Herodot. IV, 173 et 184. — *Maurusia gens*, Mauri, vel Mauretani, quibus h. l. Iarbas imperare traditur, apud Iustinum XVIII, 6. *Maxitani* sunt, iidem forte, qui *Mazyes* vel *Maxyes*, Nomadum genus, siue improprie Mauri a poeta dicti (inf. 320

Nema-

Gens epulata toris Lenaeum libat honorem,
 Adspicis haec? An te, genitor, quum fulmina torques,
 Nequidquam horremus? caecique in nubibus ignes
 Terrificant animos, et inania murmura miscent? 210
 Femina, quae nostris errans in finibus urbem
 Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,
 Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
 Repulit, ac dominum Aenean in regna recepit.
 Et nunc ille Paris cum semiuero comitatu, 215
 Maeonia mentum mitra crinemque madentem

Subni-

Nomades), siue ut illi ab initio illas terras tenuerint, quas temporum successu Numidae occuparunt; quamquam et hi origine Mauri esse potuerunt. Nam Numidarum nomen non tam stirpem quam vitae genus designat, pluribus diuersae stirpis populis commune. — *libationem* epulis factis (v. l. 728) omnino pro cultu sacro ac religione dixit, ut poeta — *toris pictis* v. sup. l. 708, ubi tamen melius locum suum tueri videntur quam inter Mauros. — *Adspicis haec?* formulam illustrant ex ll. 7, 448 et ex Euripide. v. Guell. — *caeci ignes* h. l. plus quam occulti, inuisi; sed, vel qui vani, inanes, sunt, vel qui temere et fortuito feruntur, quasi

caeco impetu. — *miscent*, h. l. turbant, animos, ut et alibi. 211 v. lib. l. 365 sqq. 212. 214 *litus arandum*. Argutantur intppr. Est litoralis plaga et ager in terra mari vicina. — *loci leges dedimus*, h. e. locum possidendum; ita malim, quam locum sub certa lege. *dominum*, non maritum, ut alibi saepe, sed participem regni. 215-18 *Paris ille*; doctius forte quam pro Iarbae Mauri persona; mollis ille Troianus, qualis Paris apud Homer. ll. 7, 391 sq.; aut potius h. l., quatenus Aeneas, ut alter Paris, alii quasi pactam coniugem eripuit. Sic et Serv. — *semiuero c.* conf. inf. IX, 617. *Maeonia* — *Subnixus* respicit Phrygiam mitram, h. e.

S s

pileum

Subnixus, raptō potitur. Nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fouemus inanem.

Talibus orantem dictis, arasque tenentem,
Audiit omnipotens, oculosque ad moenia torfit 220
Regia, et oblitos famae melioris amantis.

Tum sic Mercurium adloquitur, ac talia mandat:
Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis:

Darda-

pileum incuruum, ut Serv. habet, *de quo pendebat etiam buccarum tegimen*, binis vel ternis fimbriis seu fasciis descendentibus, quae subter mentum colligari solebant; adeoque *subnixus*, mento ac crine subnixo mitra; scilicet mitra suppositum, subligatum, habens *mentum crinemque madentem* vnguentis. *redimicula* sunt inf. IX, 616. Res in veteribus monumentis satis obuia et notata a Winkelm. (*Gesch. d. Kunst* p. 308) Monum. ant. ined. p. 155. — *Maeoniam* pro Phrygia dixit, ut poeta, a vicina gente. Nam proprie Maeones diuersi a Phrygibus. *raptō potitur*, grauit̃, pro stupro fruitur, ut Serv. *famamque fouemus inanem*, opinionem de potentia dei. Haec multo magis inuidiosa in religione noua, nuper demum inducta, vide v. 198 sq.

Fundus in nobiliss. loco Hecubae Euripideae v. 488 sqq. ὦ Ζεῦ, τί λέξω; πότερ ἂν σ' ἀνδρώπῃς ὀρέων etc.

219–21 *aras tenentem*, ex ritu precantium. — *oblitos famae melioris amantes*, egregie dictum, et ad sensum animi praeclare. cf. sup. 170. 222 sqq. Ex Odyss. ε, 28 sqq.: 43 sqq., ubi Mercurius ad Calypso mittitur, ut Vlyssē illa dimittat, (non ex Il. ω, 333 sqq.) esse haec expressa, iam ab aliis notatum. Non tamen ibi copiosa illa Mercurii ad iter se accingentis descriptio acque displicet, atque ea, quam Virgilius subiungit v. 238 sqq., forte, quoniam hic maiore cum festinatione omnia aguntur, atque adeo omnis mora interposita legenti grauis est et molesta. 223 *voca Zephyros*. Ut venti vocantur, naui parata velisque expan-

Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
 Exspectat, fatisque datas non respicit *urbis*, 225
 Adloquere, et celeris defer mea dicta per auras.
 Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
 Promisit, Graiumque ideo bis vindicat armis: (tem
 Sed fore, qui grauidam imperiis, belloque fremen-
 Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucris 230
 Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
 Si nulla adcendit tantarum gloria rerum,

Nec

expansis, (v. sup. III, 253: V, 211: VIII, 707): sic h. l. *Zephyri* (omnino pro ventis) pennis siue alis aptatis pedibus. cf. inf. v. 339. Heinsius et hic exponit: *prouoca*, vt Ge. III, 193. 225 *exspectat* h. l. pro moratur. *fatisque datas* (v. I, 382 et al. pro monstratas) *urbes* v. I, 258: inf. v. 234 *Romanas arces*, vt II Ge. 172. 227-31 Summa *δεινότης* horum versuum, inprimis 229 sqq. *bis*, semel a Diomede Venus ipsa, Iliad. ε, 311 sqq. tum ab Achille Neptuni opera II. v, 291 sqq. Alii ad Veneris in ipso Troiae excidio monitum referunt sup. II, 589 sqq. et 632. *promisit* — *vindicat*, quandoquidem haec tempora aliquid commune habent; cf. Serv. h. l. — *gravidam*

imperiis Italiam (h. plenam, vt *gravidam bellis urbem* dixit X, 87), quae multos imperatores est paritura, vulgo explicant. Tenue tamen hoc; etsi verum: cf. II Georg. 169 sq. Melius alii *populum late regem* lib. I, 21 huc vocant; sed verba non expediunt. Scilicet poetice *imperiis* dictum pro *imperio*, quo terrarum orbem complexura erat Roma. Nisi Ausonii exemplo Epigr. V intelligas Italiam, quae multos potentes et late imperantes populos protulit. — *proderet*, protenderet, propagaret, vt bene Serv. 232 — 37 Omnia cum dignitate efferuntur. *Si nulla*, si non — nec ipse labores fuscipere vult pro sua laude ac gloria. *inuidet*, cf. inf. 264. 274. 355.

Nec super ipse sua molitur laude laborem;
 Ascanione pater Romanas inuidet arces? (235
 Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur?
 Nec prolem Ausoniam, et Lauinia respicit arua?
 Nauiget. Haec summa est: hic nostri nuntius esto.
 Dixerat. Ille patris magni parere parabat
 Imperio: et primum pedibus talaria necit
 Aurea: quae sublimem alis, siue aequora supra, 240
 Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
 Tum virgam capit: hac animas ille euocat Orco
 Pallentis; alias sub Tartara tristia mittit;
 Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.

Illa

prolem Ausoniam, cf. 230: inf. 274. 75: VI, 756. Mox *nuntius* id, quod nuntiat. 238 sqq. Ex II. ω, 339 sqq., ubi Mercurius ad Priamum, et Od. ε, 43 sqq., ubi ad Calypso mittitur, haec adumbrata esse, iam ante monitum. Adde Od. ω, pr. Virgilium secuti sunt alii, ut Statius I Theb. 303 sqq. Ovidius etc. Sed classicus de Mercurii officis locus hic. — *euocat* v. c. Protefilaum. v. Hygin. f. 103. cf. Orphic. Hymn. 56: Aeschylus Pers. 642 sqq. — *mittit*, ducit, Gr. τὰς ψυχὰς πέμπει, ψυχόπομπος. *dat* s. *adimitque* ex Odyss. ω, 4. — *lumina morte resignat*. Quis verbi

sensus sit, dubitatur. Excussis tamen omnibus rationibus, nihil est, quod magis ferri possit, quam Seruiana ratio, primo loco posita, qua per *claudit* redditum videas. Noue scilicet pro obsignare, occludere, dixit *resignare*; Etsi non ignorem, nec exemplum memorari, in quo simplex *signare* eo sensu adhibitum sit, nec alibi facile hoc Mercurii officium laudari, ut morte oculos claudat. Sed variat in talibus superstitio vel maxime. Nisi hoc admittas, quod equidem praeferam: *resignare* idem est ac solvere. Soluuntur autem oculi morientium, vitali

vi

Illa fretus agit ventos, et turbida tranat 245
 Nubila. Iamque volans apicem et latera ardua cernit
 Atlantis duri, coelum qui vertice fulcit;
 Atlantis, cinctum adfidue cui nubibus atris
 Piniferum caput, et vento pulsatur et imbri:
 Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento 250
 Praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.
 Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
 Constitit: hinc toto praeceps se corpore ad vndas
 Misit;

vi adempta, vigore ac lumine motuque detracto.
 — 245 *Illā fretus*, ut toties Homerus πεποιθώς, pro *cum illa*. — *agit* ante se, quis dubitet? 246-51 Famosum Atlantis nomen iam in vetere Graecia, nauigantium, puto, fabulis, ut ceterae fabulae Libycae. Obuia vel rudi hominum generi imago montis in viri effigiem conuersi; hinc ducta frequens illa Atlantis tanquam vasti gigantis descriptio, cumque coelum inniti videatur altissimorum montium vertici, hinc Atlas coelum ferre creditus. Apud Pindar. Pyth. I, 36 Aetna οὐρανία κίων: et Homer. Od. α, 52-54 de ipso Atlante ἔχει δὲ τε κίονας αὐτός etc. et hinc alii. Reliqua de Atlante firmat Leo Afri-

canus Descript. Afric. p. 25. 26. — *duri* recte Serv. laboriosi, propter aerumnas, quas tolerat. v. 249 sqq. — *Piniferum* vix proprie a poeta dici potuit; et dubites, an Libyae iuga pinus alant. cf. Plin. V, 1: Solin. c. 37. Virgilium aemulatus est Silius I, 202 sq., sed suo more, ut in singulis partibus variandis vel transferendis operam ludat. 252 *nitens* h. l. de volatu. *paribus alis*, leni volatu, ut Serv. cf. IX, 14. Cogita de eo temporis momento, cum inhibetur volatus, ut subsidat ales. 253-55 Ante oculos Od. ε, 50-54, ubi auis λάρος expressa, quae fulica esse putatur. — *ad vndas*, versus mare mediterraneum, quod Carthaginem attingit, ἐξ αἰθέρος εἰσπτεσε πόντον.

Misit; aui similis, quae circum litora, circum
 Piscosos scopulos, humilis volat aequora iuxta. 255
 Haud aliter terras inter coelumque volabat;
 Litus arenosum Libyae ventosque secabat
 Materno veniens ab auo Cyllenia proles.
 Vt primum alatis tetigit magalia plantis,
 Aenean fundantem arces ac tecta nouantem 260
 Conspicit: atque illi stellatus iaspide fulua

Ensis

πέντα. — In eo non argu-
 tandum, quod tam parum
 itineris compendium fecit
 Mercurius, dum Atlantem
 prius adit, quam Carthagi-
 nem; Spectatur tantum At-
 lantis altum iugum, cui
 deus ex coelo descendens
 primo loco insistit, hinc
 ad humiliora loca proce-
 dit. 256 – 58 Si lectio
 sana est, distinguere malim
 cum viris doctis post *Li-
 byae*, ut sit: *M. volabat in-
 ter terras coelumque* (Μεσ-
 σηγυς γαίης τε καὶ ὕραν
 ἀσερόεντος Il. ε, 769 de Iu-
 nonis equis) ad, vel ver-
 sus, *Litus a. Libyae*; ut v.
 253 *ad undas*. Omissio
 praepositionis satis fre-
 quens poetae; et sic au-
 rium etiam fastidio occur-
 ritur. Burmannus in vul-
 gata distinctione acquies-
 cit, et ad scriptorum mo-
 rem refert, quo verbum ad
 alterum tantum subiecto-

rum proprie spectat; ut
 deficiat aliud verbum simi-
 le post *Litus a. Libyae*. —
Materno ab auo, per Ma-
 iam, Atlantis f. Serv. 259-
 61 *magalia* v. sup. I, 421.
arces pro munimentis vr-
 bis et pro ipsa omnino
 vrbe. v. sup. I, 424. 425.
fundantem, fundamenta
 ponentem; proprie: fun-
 damentis iactis inaedifi-
 cantem. *tecta nouantem*,
 priuatas aedes nouas edu-
 centem. 261 – 64 *Con-
 spicit; atque illi*. Offendit
 haec oratio tanquam paul-
 lo ieiunior pro tali carmi-
 ne, nec accurata illa vesti-
 tus descriptio in medio
 rerum cursu expectabatur.
 Vt saltem *atque* abesset!
 Sed libri nil mutant. Nec
 expedit, si ab *illi* ad *auro*
 parenthesin facias. *stella-
 tus* exquisite pro distinctus
 ac fulgens, sc. in capulo
 et vagina. *iaspide fulua*,
 epithe-

Ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena,
 Demissa ex humeris: diues quae munera Dido
 Fecerat, et tenui telas discreuerat auro.
 Continuo inuadit: Tu nunc Carthagini altae 265
 Fundamenta locas, pulchramque vxorius urbem
 Exstruis? heu regni rerumque oblite tuarum!
 Ipse deum tibi me claro demittit Olympo
 Regnator, coelum et terras qui numine torquet:
 Ipse haec ferre iubet celeris mandata per auras. 270
 Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
 Si te nulla mouet tantarum gloria rerum,
 Nec super ipse tua moliris laude laborem;
 Ascanium surgentem, et spes heredis Iuli
 Respice; cui regnum Italiae Romanaque tellus 275
 Debentur. Tali Cyllenius ore locutus

Morta-

epitheton non vrgendum. Non enim inter praestantiores sui generis fuluae numerantur. — *ardebat* ornate pro erat. — *telas* int. stamina. Erat igitur vestis haec crassa, *χλαῖνα*, ipsius Didonis manibus texta. cf. inf. XI, 73 et III, 483. — 265 *inuadit*: grauius quam adit, accedit. Habitum futurae orationis ostendit, ait Serv. 266 *vxorius* cum dilectu dictum, ad Didonis arbitrium. — 268 sq. Versus ex II. λ, 201. — *claro Olympo*, Ὀλύμπῳ ἀιγλήεντος. — *torquet*

exquisitius quam mouet, cf. XII, 180. *numine* h. l. vi sua. — *teris otia*, exquise, vt *consumitur*, *teritur*, *tempus*. — *surgentem* mavult dicere poeta, quam crescentem. conf. I, 366. — 276-78 *tali ore*, oratione. Discessus hic dei non expectata Aeneae excusatione aliquantum artis habet, conf. inf. 388 sqq.; quamquam hoc in deorum alloquiis frequentissimum esse solet, vt subito oculis subducantur. cf. inf. IX, 656. 657.

Mortalis visus medio sermone reliquit,
 Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
 At vero Aeneas adspectu obmutuit amens, (280
 Adrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
 Ardet abire fuga, dulcisque relinquere terras,
 Adtonitus tanto monitu imperioque deorum.
 Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
 Audeat adfatu? quae prima exordia sumat? (285
 Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
 In partisque rapit varias, perque omnia versat.
 Haec alternanti potior sententia visa est:
 Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Cloanthum,
 Classem aptent taciti, socios ad litora cogant;
 Arma parent, et, quae sit rebus causa nouandis, 290
 Dissimulent. Sese interea, quando optima Dido
 Nesciat, et tantos rumpi non speret amores,
 Tentaturum aditus, et quae mollissima fandi

Tempo-

278-80 Homerica: Στῆ δὲ ταφῶν. — Ὁρθαὶ δὲ τρεῖ-
 χες ἔσαν — θαλερὴ δὲ οἱ
 ἔσχετο φωνή. cf. Il. ω, 358
 sqq. 281-84 Egregii ver-
 sus rerum veritate et ver-
 borum dilectu. *Heu! quid*
agat, vt IX, 399 et al. —
ambire, cum dilectu pro
 adire. 285. 6 putant ex-
 pressum Homericum διάν-
 διχα μερμήριζεν. et v. 287
 Ὡς δὲ οἱ φρονέοντι δοάσ-
 σατο κέρδιον εἶναι. vt Il. ξ,
 23: π, 647 - 52 et saepe
 alibi. cf. Od. λ, 228. 229.

diuidit efficacius quam ver-
 tit, voluit, vt V, 701. 702.
alternanti, alternis animo
 versanti haec. 288 sq.
 Forma orationis poetam
 decet, pro: Haec — vt vo-
 caret Mnestheum — eosque
 iuberet naues clam instrue-
 re, socios nauales conuo-
 care (cf. Od. ξ, 332), ex-
 pedire armamenta naualia,
 et dissimulare, qua de caus-
 sa haec praeter expecta-
 tionem faciant. 293. 94
 pro tentaturum aditus —
 tempora — et modum, qui
 sic

Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
Imperio laeti parent, ac iussa faceſſunt. 295

At regina dolos (quis fallere poſſit amantem!)
Praeſenſit, motusque excepit prima futuros;
Omnia tuta timens. Eadem impia fama furenti
Detulit armari claſſem, curſumque parari.
Saeuit inops animi, totamque incenſa per urbem 300
Bacchatur. Qualis connotis excita ſacris
Thyas, ubi audito ſtimulant trieterica Baccho

Orgia,

ſit rebus agendis et conſi-
liis accommodatus. *Aditus*
cf. inf. 423 de alloquio.
moliſſima, quando de diſ-
ceſſu conſilium ei exponi
poſſet moliſſime, cum mi-
nimo eius dolore.

296 ſqq. Egregie omnia
haec ad affectus amoris ve-
ritatem, multoque magis
in Didonis a v. 305 ſqq.
oratione. Obuium tamen
in talibus, ſingulorum dic-
torum vim, ac verborum
dilectum, percipere et aef-
tuantis animi ſigna agnoſ-
cere. 297-301 *excepit*
auribus, ſenſu: animaduer-
tit. — *furenti* pro ei. *impia*
fama h. l. ſaeua. — *Baccha-*
tur ſumma cum vi dictum
pro diſcurſitat. 301-3
Haec ſunt vetuſtiora illa
Bacchi orgia ac ſacra *τριε-*
τηρικὰ, tertio quoque an-

no a Thebanis celebrata, a
Thracibus in Graeciam il-
lata, diuerſa ab Athenien-
ſium Dionyſiis, et inter ſa-
cra veterum hominum en-
thuſiaſtica primo loco nu-
meranda. Extra urbem in
monte Cithaerone noctur-
nis diſcurſibus religio haec
arcana a mulieribus fre-
quentabatur. Hinc ſingula
in his verſibus illuſtranda
— *commouere ſacra* voc.
proprium in ſacris de ini-
tio caerimoniae factò, cum
res ſacrae, instrumenta, va-
ſa, vt ciſta, paterae, thyrsi,
arripiuntur. — Bene Serv.
„Verbo antiquo uſum tra-
dunt. Moueri enim ſacra
dicebantur, cum ſolenni-
bus diebus aperiebantur
templa inſtaurandi ſacriſi-
cii cauſſa. „ — *Baccho audi-*
to, dum clamatur: Io Bac-
che!

Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithaeron.

Tandem his Aenean conpellat vocibus vltro:

Diffimulare etiam sperasti, perfide, tantum 305
 Posse nefas? tacitusque mea decedere terra?
 Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
 Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
 Quin etiam hiberno moliris fidere classem,
 Et mediis properas Aquilonibus ire per altum, 310
 Crudelis? Quid si non arua aliena domosque
 Ignotas peteres, et Troia antiqua maneret;
 Troia per vndosum peteretur classibus aequor? (te,
 Mene fugis? Per ego has lacrimas dextramque tuam,
 (Quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui)
 Per connubia nostra, per inceptos Hymenaeos; (315
 Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
 Dulce meum; miserere domus labentis, et istam,

Oro,

che! — *orgia stimulant* Bac-
 cham, incenditur eius ani-
 mus inter sacras caerimo-
 nias, quas parari videt et
 audit. cf. loc. Tryphiod.
 357 sqq. 305 v. ad 296.
 Potuit in hac Didonis ex-
 postulatione ante oculos
 habere alteram illam Me-
 deae ap. Apollon. IV, 356
 sqq.; diuersa tamen Me-
 deae et Didonis conditio
 ac fortuna, nisi quod vtra-
 que pudorem violauerat.
 Compara cum iisdem A-
 riadnes querelas apud Ca-

tull. LXI, 133 sqq. 309
 v. sup. 52. *hiberno fidere*,
 vt Georg. I, 1 *quo f.*, quo-
 niam ad siderum ortus et
 occasus nauigatio fiebat.
 — 311-13 Atqui hoc, ma-
 ri procellis turbato nauig-
 gare, ne tum quidem face-
 res, si reditus in patriam
 pateret. 315 *aliud nihil*
 sc. quod sperare de me
 possis. Comparant Eurip.
 locum (in Iphig. in Aul.
 909 sqq.) et v. 316 sq. Il.
 o, 39. *incepti H.* sunt re-
 centes, nihil aliud, adeo-
 que

Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
 Te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni
 Odere; infensi Tyrii: te propter eundem (320
 Exstinctus pudor, et, qua sola fidera adibam,
 Fama prior. Cui me moribundam deferis, hospes?
 Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.
 Quid moror? an mea Pygmalion dum moenia frater
 Destruat, aut captam ducat Gaetulus Iarbas? (325
 Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
 Ante fugam suboles; si quis mihi paruulus aula
 Luderet Aeneas, qui te tamen ore referret;
 Non equidem omnino capta ac deserta viderer. 330
 Dixerat. Ille Iouis monitis inmota tenebat
 Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
 Tandem pauca refert: Ego te, quae plurima fando
 Enume-

que ipsa nouitate dulces,
 vt Serv. Mox *Libycae g.*
 v. sup. 196 sqq. 320-24
 „Dicitur ingenti affectu
 hos versus pronuntiasse
 (Virgilius), cum priuatim
 paucis praesentibus reci-
 taret Augusto; nam reci-
 tauit primum libros ter-
 tium et quartum., Haec
 Serv.: et sunt sine dubio
 versus tales, vt vel legen-
 tis vel audientis animum
 commoueant. Profecit ex
 iis Ouid. Epist. Didus v.
 121 sqq. — *Fama prior*,
 quam habui ante tuum ad-
 ventum. *de coniuge*, hoc
 solum nomen (sc. *hospes*)

mihi restat de te, qui fue-
 ras antea coniux. 325-
 30 *Quid moror?* quin ita-
 tim moriar. *Pygmalion*
dum — propter illa v. 360
 sqq. — *Luderet* ornate et
 suauiter pro esset. *capta*
ac deserta grauitur pro re-
 licta a te. Ceterum, qui v.
 328 reprehendunt, nostris
 moribus rem aestimant;
 quod in vetere poeta pa-
 rum recte fit. 331 sqq.
inmota, vt nec adspiceret
 et miserationem Didonis
 vultu argueret. cf. 369. —
curam, h. l. dolorem. *tan-*
dem, ὅψε δὲ δὴ Homeri-
 cum. 335

Enumerare vales, numquam, Regina, negabo
 Promeritam; nec me meminisse pigebit Elissae; 335
 Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
 Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere fur-
 Speraui, ne finge, fugam; nec coniugis umquam (to
 Praetendi taedas, aut haec in foedera veni.
 Me si fata meis paterentur ducere vitam 340
 Auspiciis, et sponte mea componere curas;
 Urbem Troianam primum dulcisque meorum
 Reliquias colerem: Priami tecta alta manerent;
 Et recidiua manu posuissem Pergama victis.
 Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo, 345
 Italiam

335 Comparant Il. χ,
 387, 8. 336 εἰσὸν αὐτμῇ
 Ἐν σήδεσσι μὲν Homeri-
 cum, vt Il. ι, 605 et alibi.
 — 338 sq. *Praetendi* acci-
 piunt, praetuli. Sane nota
 res est τὸ δαδρχεῖν in nup-
 tiis. Sed non ipse spon-
 sus faces fert. Malim eo
 sensu positum, quo v. 172
praetexere; vt se nun-
 quam *taedas*, iustas nup-
 tias, *praetendisse*, prae se
 tulisse, suae cum Didone
 consuetudini nomen iusti
 matrimonii tribuisse dicat;
 nec *haec in foedera*, h. e.
 in has leges, consensi, vt
 coniux essem. 340-44
 Comparant Od. π, 148 sq.
meis auspiciis idem quod
sponte mea, sed ornatus,

meo lubitu ac voluntate.
componere curas, exquise,
 pro res ordinare, negotia,
 quae curas mouent. Si mi-
 hi viuere liceret, vbi vel-
 lem, tamen vel sic ceteris
 omnibus praeferrem hoc,
 vt locum veteris Troiae
 incolem urbemque euer-
 sam reficerem; tantum ab-
 est, vt Carthagine vitam
 exigere malim. — *recidiua*
Pergama; delectatur hac
 voce Virgilius et alibi, siue
 a furculis siue a femine
 repullulascence petita; *re-*
cidua posuissem, restituis-
 sem, iterum excitassem.
 Tribus autem modis ean-
 dem rem declarauit. 345.
 46 Omnino Apollinis ora-
 culum Deli (sup. III, 94
 199.)

Italiam Lyciae iussere capeffere fortes.
 Hic amor, haec patria est. Si te Carthaginis arces
 Phoenissam, Libycaeque adspectus detinet urbis;
 Quae tandem, Ausonia Teucros confidere terra,
 Inuidia est? Et nos fas extera quaerere regna. 350
 Me patris Anchisae, quoties humentibus umbris
 Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
 Admonet in somnis et turbida terret imago.
 Me puer Ascanius, capitisque iniuria cari,
 Quem regno Hesperiae fraudo, et fatalibus aruis. 355
 Nunc etiam Interpres diuum, Ioue missus ab ipso,
 (Testor utrumque caput) celeris mandata per auras
 Detulit. Ipse deum manifesto in lumine vidi
 Intransem muros, vocemque his auribus hausi.

Define

sqq.) acceptum significari, Seruius volebat, et cum eo alii, quos vidi. Ita tamen vix locum haberet, frigeret utique, repetitio illa: *Gryneus Apollo* (cf. ad Ecl. VI, 72) et *Lyciae sortes* (sup. 143): malim itaque ad responsa Apollinis referre in utroque templo, et illo ap. Myrinam Aeolidis, et hoc ad Patara, accepto. Plura autem huiusmodi vaticinia ac sortes Aeneae in Italiam aduentum praedixisse, supra vidimus. Ex iisdem priscis historiis ducta somnia v. 350 sq. 347 *amor* conf.

sup. III, 134. 350 *Quae inuidia est?* quid vetat, quominus fiat? vt passim φθονεῖν et inuidere. 351 Comparant Il. ψ, 105 sq. *surgunt* v. I Georg. 539. — 353 *turbida imago*, turbata, tristis, vt V, 695. — 356 sqq. Adornata verba, vt Il. ω, 223. *utrumque caput*, meum ac tuum. Nec tamen male Aeneae et Ascanii intelligas. Formula iurandi ipsa satis est nota, nec de ea quaeritur. Mox *manifesto in lumine*, vt solent dii in conspectum venire, conf. Il, 591. ἐπέδραμον ἄντην, Il. ω, 223.

Desine meque tuis incendere teque querelis: 360
 Italiam non sponte sequor.

Talia dicentem iamdudum auersa tuetur,
 Huc illuc voluens oculos, totumque pererrat
 Luminibus tacitis, et sic adcensa profatur: (365
 Nec tibi diua parens, generis nec Dardanus auctor,
 Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens
 Caucasus, Hyrcanaeque admorunt vbera tigres.

Nam

360 Il. ι, 608 Μή μοι
 εὐγχεί θυμὸν ὀδυρόμενος καὶ
 ἀχέων Ἀτρεΐδῃ ἥρωϊ φέρων
 χάριν. — *incendere*, quam
 opportune positum! com-
 mouere, luctu, dolore, et
 ira exasperare. Catullus:
*Nostros ut luctus, nostrae-
 que incendia mentis* (LXI,
 226). Add. Valer. Fl. VII,
 243.

362-64 Egregia animi
 tumidi repraesentatio. —
auersa, adeoque oblique,
 torue. *Luminibus tacitis*,
 h. e. ipsa tacens, vt v. c.
 VII, 343. 365 sqq. Ora-
 tionis huius, cum vehe-
 mentissimis ac grauissimis
 affectibus insurgat, vim ac
 virtutem omnes satis anim-
 aduertunt, et vnusquisque
 facile percipiat. Primae li-
 neae in Patrocli ad Achil-
 lem verbis sunt: Νηλεΐς.
 ὅκ' ἄρα σότης etc. Il. π, 33

sqq.; vnde quis poetarum
 idem non expressit? conf.
 sup. Ecl. VII, 43 sqq. *Cau-
 casus* et *Hyrcanae tigres*
 poeticae tantum Didoni,
 non verae, conueniunt;
 nec Homerus ad talia de-
 flexit. Multo tamen ma-
 gis naturae rerum ac ve-
 ritati consentanea sunt,
 quam Andromachae verba
 ap. Euripid. Troad. v. 761
 sqq. De aliis Hyrcanis,
 quam de Caspiis, vix quis-
 quam hic cogitaret, nisi
 Seruius Hyrcanos Arabiae
 (de quibus Freretius inter
 alios apud Burmann. ad
 h. l. videndus) huc aduo-
 casset; quod si auctoritate
 interpretum priorum fe-
 cit, tenendum est. Nam
 habet Arabia tigres, et
 Bacchum inde reducem ti-
 gribus vectum exhibet poe-
 tarum ratio.

Nam quid dissimulo, aut quae me ad maiora referuo?
 Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
 Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem
 est? 370

Quae quibus anteferam? iam iam nec maxuma Iuno,
 Nec Saturnius haec oculis pater adspicit aequis.
 Nusquam tuta fides. Eiectum litore, egentem
 Excepi, et regni demens in parte locavi.
 Amissam classem, socios a morte reduxi. 375

Heu

368 Nam quorsum me contineo? quasi verendum sit, ne eum ira exasperem? an maiorem ullam iniuriam ac contumeliam accipere, grauius quicquam et durius ex hoc homine audire, possum? In seqq. etiam hoc obserua, quam egregie hoc ad dolorem et animi aestum valeat, quod repente tertia persona vtitur. 371 *Quae quibus anteferam?* scil. tanquam leniora durioribus, h. e. Annon haec extrema sunt? durissima et grauissima, quibus contumeliosius quicquam ne cogitari quidem possit? ut adeo illud locum habere nequeat, ferenda esse haec tanquam modica, ne grauiora experiar. Hanc sententiam mihi quidem locus, verba et

ipse affectus, postulare videntur. Vulgo accipiunt vel: quae prius, quae posterius, dicam? Ita et Servius; vel: quae aliis maiora dicam? 373-76 Divina plane haec, sententiarum et verborum grauitate! Et omnino magna suauitas ad amantis deceptae sensum in his querelis de perfidia et ingrato animo. — Ceterum ante oculos fuisse videtur primum Calypso Odys. ε, 130 sq. tum Euripidis Medea v. 476 sqq.: forte et Ariadne Catulli in Epithal. 149 sqq. — *regni in parte* cf. sup. 214. *amissam classem* scil. renouavi ex *reduxi* assumendum. Cum haec enumerasset in Aeneam merita ac beneficia sua, dolore et furiis tantae viri perfidiae

Heu Furiis incensa feror! nunc augur Apollo,
 Nunc Lyciae fortes, nunc et Ioue missus ab ipso
 Interpres diuom fert horrida iussa per auras.
 Scilicet is Superis labor est: ea cura quietos
 Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello. 380
 I, sequere Italiam ventis: pete regna per undas.
 Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
 Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
 Saepe vocaturum. Sequar atris ignibus absens:
 Et, quum frigida mors anima seduxerit artus, 385
 Omnibus umbra locis adero. Dabis, inprobe, poenas.

Audiam:

diae amens subiicit: *Heu Furiis incensa feror!* Nunc aliquamdiu oratione subsistere putanda; sicut omnino per interualla singulae sententiae pronuntiandae. In primis hoc tenendum v. 380 et post 381. — 378. 79 *horrida iussa*, quibus parere aliquis horreat, adeoque haec tenus terribilia. *quietos* pro eos; at quanta cum vi! Consentit Epicureum dogma, nec tamen ad hoc respexisse dici debet Dido. 381 Comparant illa Agamemnonis: *φεῦγε μάλ'* etc. II. α, 173. 382 *mediis scopulis* vel in medio mari, vel potius, poetica ratione, inter scopulos, in scopulis omnino. — *te supplicia esse hausurum*, s. hausturum,

daturum poenas. 384 *Sequar atris ignibus*, multa argutantur passim interpretes. cf. Serv. Praestat Furiarum faces huc reuocare. Vocabis moribundus Didonem; tunc Furiae sceleris in me commissi tibi obuersionabuntur; hoc ita reddidit: ego, etsi absens, tibi occurram tanquam ex Furiis una et faces intentalabo oculis. cf. Sueton. Ner. 34 et inf. v. 472. Forte Apollonium ante oculos habuit IV, 386 sq. Nunc Ouidii leuitatem compara Epist. VII, 65 sqq. — 385-87 *anima seduxerit artus*, exquisite, seiunxerit. Vulgare est: animam ab artubus. — *Anima*, — *Umbra* — *Manes* conf. ad Tibull. III, 2, 15. — *Audiam*

Audiam : et haec Manis veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
Aegra fugit, seque ex oculis auertit et aufert; (390
Linquens multa metu cunctantem et multa parantem
Dicere. Suscipiunt famulae, conlapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.

At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit, et dictis auertere curas; (395
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore;
Iussa tamen diuom exsequitur, classemque reuifit.
Tum vero Teucri incumbunt, et litore celsas
Deducunt toto nauis. Natat vncta carina:
Frondentisque ferunt remos, et robora filuis
Infabricata, fugae studio. 400

Migrantis cernas, totaque ex vrbe ruentis:
Ac veluti ingentem formicae farris aceruum

Quum

Audiam apud inferos, te dedisse poenas. Qui loquendi modus et alibi occurrit. — 388 - 92 Abrupto utique hoc sermone nihil disertius, nihil eloquentius, dici poterat. — *auras fugit*, in thalamum se recipere putanda est. — *aegra*, praeclare, quippe mox deliquium animi passura; sed adhuc vires sumit ab irae aestu. Reliquorum vide ornatum, pro suscipiunt eam et reportant in thalamum.

393 - 95 ornate, quamquam eam solari cupiebat. — multum dolens (*πολλὰ γ' ὀδυρόμενος*) et amore ardens. 397 cf. inf. IX, 72. Comparant Il. δ, 223 sq. de Agamemnone. Malim illa memorare Iliad. β, 149 sqq., vbi Achaei de discessu cogitant. — Mox *vncta*, pice delibuta, *fugae*, celeris profectiois, vt poetae solent. 402 - 7 Accepit ab Apollonio, IV, 1452 de Minyis ad aquam repertam conuolantibus, sed

T t

egre-

Quum populant,hiemis memores,teſtoque reponunt:
 It nigrum campis agmen, praedamque per herbas
 Conueſtant calle anguſto: pars grandia trudunt 405
 Obnixae frumenta humeris: pars agmina cogunt,
 Caſtigantque moras: opere omnis ſemita feruet,
 Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia ſenſus?
 Quosue dabas gemitus, quum litora feruere late
 Proſpiceres arce ex ſumma, totumque videres 410
 Miſceri ante oculos tantis clamoribus aequor?

Inpro-

egregie ornauit. Dignitate comparationem carere, cenſuerunt multi: forte quod cardinem comparationis non viderent in feſtinationis notione ver- ti, non autem in ipſo animantis genere. Bene Serv. *ad ſtadium reſpicit comparatio h. l., non ad perſonas.* A paruis rebus et animalibus exempla paſſim per- runtur, non modo Home- ro, ſed etiam caſtigatori- bus, vt ap. Apollon. l. c. a formicis et muſcis, IV, 1298 a pullis, et ſic por- ro. Noſter autem etiam oratione et dilectu verbo- rum rei dignitatem fecit: *populant, teſto*, pro cauer- na, *it campis agmen, prae- dam conueſtant, humeris obnixae* etc. *Ac ſupple: ta- les videas, ita inceden- tes, veluti* etc. -- *hiemis*

memores. Notus Horatii locus I Sat. 1, 35. -- *It ni- grum campis agmen*, „He- miſtichium Ennii de ele- phantis dictum, quo ante Accius eſt uſus de Indis., *Serv.* -- *calle anguſto*, pro- prie ex fornicarum natu- ra, *καὶ μὴν ἀτραπὸν πάντες βαδίζουσιν*, Aristot. H. A. IX, 38. *trudunt*, quae portare non poſſunt, *Serv.* -- *mo- ras* exquiſite pro tardos, morantes, et ſtatim *opere* pro *iis*, quae opus faciunt, formicis. Locum etiam Plinius in animo habuit lib. XI, 31. ſ. 36. 408 Oratoria apoſtrophe quam vim h. l. habeat, facile in- telligitur. -- *litora feruere* (quod inf. 416. *properari*) doctius quam: Troianos in litore; ſic et v. 411 *miſce- ri aequor* pro clamores m. in aequore.

Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
 Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
 Cogitur: et supplex animos submittere amanti:
 Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat. 415
 Anna, vides toto properari litore: circum
 Vndique conuenere: vocat iam carbasus auras:
 Puppibus et laeti nautae inposuere coronas.
 Hunc ego si potui tantum sperare dolorem, (420
 Et perferre, soror, potero. Miserae hoc tamen vnum
 Exsequere, Anna, mihi. Solam nam perfidus ille
 Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:

Sola

412 Color ex Apollon. IV, 446, quando Medea Absyrtum iugulat. -- *ire in lacrimas*, quod vulgari ratione procedere, descendere, ad lacrimas. -- *animos* non male pro *iras* accipiunt nonnulli ap. Serv. -- 415 Seruius ita accipit, ut *frustra* ex poetae iudicio dictum sit: ut omnia experiatur; etsi frustra! Scilicet turbabat illa vox, cum quaereretur de verborum ordine. Aliis placet iungere: *frustra moritura*, sc. si quicquam intentatum reliquisset.

416-18 *conuenere* v. sup. 289. -- *vocat auras* v. sup. ad v. 223. -- *coronas* ex more in re laeta et h. l.

in discessu optato, uti alias ex victo hoste, vel saluo reditu, vel festo die, et in re sacra. Quod non agnoscere voluisse videntur veteres Grammatici, qui versum reprehendebant, forte tanquam ex Georg. I, 304 repetitum. Apud Seruium: *Probus sane sic adnotauit: si hunc versum omitteret, melius fecisset.* 419 *si potui*; clarior sententia esset, si dixisset: *si debui*. Quandoquidem dolor hic mihi ab initio expectandus, metuendus, erat (nam praevidere hunc Aeneae discessum poteram ac debebam, quippe qui in Italiam tenderet); itaque pectus puto satis me esse

Tt 2

firma-

Sola viri mollis aditus et tempora noras.

I, soror, atque hostem supplex adfare superbum:

Non ego cum Danaïs Troianam exscindere gentem

Aulide iuraui, classemue ad Pergama misi: (425

Nec patris Anchisae cinerem Manisue reuelli.

Cur mea dicta negat duras demittere in auris?

Quo ruit? extremum hoc miserae det munus amanti:

Exspectet facilemque fugam, ventosque ferentis. 430

Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro;

Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat.

Tempus inane peto, requiem spatiumque furori;

Dum mea me victam doceat fortuna dolere.

Extre-

firmaturam ad eum perferendum. 423 *aditus*, cf. sup. v. 293. Mox *hostem* egregie, ex affectu; infestum, odiosum virum. Male de hoste pro hospite dicto cogitant. 425 sqq. Color orationis frequens: Quid tantum in eum commisi, ut me fugiat? tamquam poeta, grauiissima scelera, quae committi possint, memorat. cf. Tibull. I, 2, 79 sq. Ceterum tota oratione, qua ad infimas preces delabitur, nihil magis oratorium. Pleraque argutiis infirmauit Ouid. Epist. Didus v. 165 sq., dum haec exprimit. 425 cf. II. β, 303 sq. cf. sup. III, 602. 427 *cinerem*

Manesue reuelli, docte, pro laesi, violauit. Proprie reuelluntur sepulcra. Mox *dicta* sunt preces, ut al. — *ventos ferentes* passim poetae pro secundis. Res nota. 431 Non iam coniugii, cuius spem et opinionem *ab initio* mihi ostendebat, fidem ut ferret, oro, quandoquidem illam fefellit iam. 433. 34 Docte pro tempus ad leniendam amoris vim primumque impetum frangendum, donec ille cum tempore in dolorem subsidat: conf. Ouid. l. c. v. 177 sqq., quod facere graves affectus solent; et ipsa mora discimus et adfuescimus, aduersa perferre.

Extremam hanc oro veniam : (miserere sororis :) 435

Quam mihi quum dederis cumulata, morte remit-

Talibus orabat, talisque miserrima fletus (tam.

Fertque refertque soror : sed nullis ille mouetur

Fletibus, aut voces vllas tractabilis audit ;

Fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris. 440

Ac velut, annoso validam quum robore quercum

Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc

Eruere inter se certant : it stridor ; et alte

Consternunt terram concusso stipite frondes :

Ipsa haeret scopulis : et, quantum vertice ad auras

Aetherias, tantum radice in Tartara tendit. (445

Haud secus adfideis hinc atque hinc vocibus heros

Tundi-

436 Quam gratiam, quod beneficium, si mihi praestiteris, usque ad mortem grata ero. Haec est sententia nude enuntiata, et ornatus : cumulatissime usque ad mortem gratiam referam. Hoc, ut poeta, extulit : *cumulatam remittam* pro cumulate referam, et *morte*, in morte, antequam moriar. Ita, puto, interpunctione post *dederis* facta, res satis expedita.

437-39 *fletus*, preces cum lacrimis fert ad Aeneam plus vice simplici. Hoc, puto, est *fertque refertque*. -- *placidas*, translato epitheto a viro. 441-

46 Comparationem hanc

ex Il. π, 765 sqq. adumbratam esse, iam Macrob. volebat, ut et locum sup. lib. II, 416 sqq. ; vix tamen tenuissimas lineas ibi reperias ; ut vana plane opera in comparisonem et Homeri obtrectionem impendatur. Melius possis forte huc referre Il. μ, 131 sqq. ; sed imago rei ipsa et in rerum natura et in poetis passim est obuia ; at ornatus verborum notabilis inest : *velut cum Alpini Boreae*, ex Alpibus spirantes, potentius quam venti omnino, *certant e.* -- *quercum validam annoso robore*, h. e. trunco -- *it st.* pro fit. De vv. 445. 446 vide sup. II

T t 3

Georg.

Tunditur, et magno perſentit pectore curas.

Mens inmota manet: lacrimae voluuntur inanes.

Tum vero infelix fatis exterrita Dido 450

Mortem orat: taedet coeli conuexa tueri.

Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat,

Vidit, thuricremis quum dona inponeret aris,

(Horrendum dictu) latices nigrefcere ſacros,

Fuſaque in obſcenum ſe vertere vina cruorem. 455

Hoc viſum nulli, non ipſi effata ſorori.

Praeter-

Georg. 291, ſunt Homeri
ἔλζον διυπνεῖς. -- *lacrimae*
Didonis et Annae.

450-73 Hunc locum facile inter feliciffimos et elaboratiffimos referendum eſſe arbitror. Praeſagia illa et oſtenta, ſuperſtitio ad animos graui moerore percuſos tam accommodata, egregie hic commemorantur, temperanter tamen ac pudenter, cum alias poetae in iis luxuriari ſoleant; multo magis ſomnia v. 465-68, quae ex recondita hominum graui aerumna afflictorum obſervatione ſunt deprompta. Nil diuinius illis: *ſemperque relinqui Sola ſibi, ſemper* etc. Inter aduerſae fortunae beneficia referre forte poſſis et hoc, quod talium rerum ac locorum ſenſum et dulciorem habeas et

maiozem. 450. 51 *fatis exterrita*, conſternata et mente deiecta malis ſuis. cf. inf. 474. *orat* exquisitius quam optat, deſiderat. *coeli conuexa*, v. ſup. Ecl. IV, 50. Primus Cicero in Arateis v. 314 uſum hunc inuexiſſe videtur; mox placuit Virgilio, Ouidio, et aliis. 453-55 Inter ſacrificandum vidit vinum, in ignem libatum, in ſanguinem verti. At quam ornate ſingula, etiam propriis verbis! *obſcenum* de re mali ominis et alibi notatum. *thuricremas aras* iam Lucretius dixit II, 743. — 456 Ad maiorem horrorem faciendum egregie hic verſus comparatus. Nunc demum de Didonis ſalute deſperes. Nam ita humana natura fert, ut in extrema ruens animus, et
iam

Praeterea fuit in tectis de marmore templum
 Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
 Velleribus niueis et festa fronde reuinctum.
 Hinc exaudiri voces et verba vocantis 460
 Visa viri; nox quum terras obscura teneret;
 Solaque culminibus ferali carmine bubo
 Saepe queri, et longas in fletum ducere voces.
 Multaque praeterea vatum praedicta piorum
 Terribili monitu horrificant. Agit ipse furem 465
 In somnis ferus Aeneas: semperque relinqui
 Sola sibi, semper longam incomitata videtur
 Ire viam, et Tyrios deserta quaerere terra.
 Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,

Et

iam deliberata morte defixus, silentio pertinaciter omnia intra se premat.
 — 457 - 61 Hunc locum ante oculos habere debuit Popius in plenissima affectus summi epistola Eloissae v. 307 sqq. *Templum*, intellige sacellum Sichaei Manibus dicatum, forte cum eius signo, vt Ouidius expressit Ep. VII, 99. Simile Elissae templum memorat Silius I, 81 sqq.
 — *antiqui*, prioris. — *Velleribus niueis*, infulis ac vitis laneis, quae etiam in monumentis passim occurrunt. *fronde*, fertis. 466-68 Nihil ad sensum verius.

Solent enim, si graui aerumna vsque ad insaniam aestuat animus, eiusmodi somnia obici: vt per horrendas solitudines, per deserta palatia aut per porticus immensas sine fine errare nobis videamur. Non male compares Ennii versus ap. Cicer. de Div. I, 20 *Excita cum tremulis* etc. 469. 70 Ex Euripide ductum Bacch. v. 916 sqq., loco sublimi et terroris pleno, vbi contemtor Bacchi Pentheus in vesaniam actus καὶ μὴν ὄραν μοι δύο μὲν ἡλίας δοκῶν Δισσὰς δὲ Θήβας, καὶ πάλισμ' ἐπτάστομον. Seruius ad

Et solem geminum, et duplicis se ostendere The-
bas: 470

Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes;
Armatam facibus matrem et serpentibus atris
Quum fugit, vltricesque sedent in limine Dirae.

Ergo vbi concepit Furias euicta dolore,

Decre-

h. v. *Pentheus autem, secundum tragoediam Pacuuii, etiam ipse furuit.* Pacuuii quidem fabula tali argumento ac nomine alias nota non est, sed L. Attii *Bacchas* memoratas videas, ex Graeco haud dubie illas conuersas. Virgilium exscripsit Seneca *Agam.* 728 sqq. *agmina E.* dixit, vt poeta, *agmen E.* 471-73 Orestes Agamemnonis f. Clytaemnestrae matris Furiis agitatus, dum matrem faces sibi et serpentes intentantem fugiens recto profilit, in foribus tecti Furias sibi occurrere, seque adeo vndique terroribus mentis, parricidii in matrem commissi consciae, exagitari videt. Tragoediam poetae ante oculos fuisse per se patet, et bene Seruius: *A Pacuio (puto in Duloeste) Orestes inducitur, Pyladis admonitu, propter vitandas Furias,*

ingressus (Delphis id factum intellige) *Apollinis templum; unde cum vellet exire, inuadebatur a Furiis.* Hinc ergo est: Sedent in limine Dirae. Pacuius igitur (quod et Ennius in *Eumenidibus* fecit. v. *Columnam ad Enn. Fragm. p. 251*) Aeschyli *Eumenides*, quodammodo saltem, expresserat. Nam aliter rem ornauit, dum Orestem furentem exhibet, Euripides in *Orest.* v. 255 sqq.: *Iphig. in Taur.* 283 et al.; aliter post istas Racinius sub fin. *Andromachae.* Iam cetera sic expedienda: Ac veluti in scena Orestes furit a Furiis exagitatus, cum etc.

474-77 Exquisita cum arte etiam hoc ex indole ac more hominum, qui extrema animo agitant, vt consilium suum dissimulent. — *euicta*, vt poeta, pro simplici *uicta* dixit —
exigit

Decreuitque mori; tempus secum ipsa modumque
 Exigit: et, maestam dictis adgressa sororem, (475
 Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:
 Inueni, germana, viam, (gratare sorori)
 Quae mihi reddat eum, vel eo me soluat amantem.
 Oceani finem iuxta, solemque cadentem, 480
 Ulti-

exigit bene pro constituit, quod sit re exacta ac deliberata. — *spem fronte serenat*, exquisitius quam frontem serenat, et explicat spe noua, ac meliore concepta vel ostensa; hoc transfertur ad ipsam spem, quae serenior et laetior affulgere potest; adeoque Dido spem serenat, serenior ac laetior ostendit vultu. Vt *spem vultu simulat*, lib. I, 209. Propius ad vulgarem modum Silius: *tristia fronte serenat*, XI, 369. *spem fronte serenans* ex Virgilio sumit Nemefian. Ecl. IV, 17. — 480 sqq. In toto hoc commento tam operose adornando et instruendo haec respexisse videri debet Dido, ut sacrificio arcano parando, quo arbitris remotis sola operaretur, ad mortem sibi inferendam opportunitatem, silentium et solitudinem haberet. Sed et illud fu-

rorem misere amantis arguit, quod vestes Aeneae et torum conjugalem secum comburi vult (inf. 495 sq.), quodque Aeneae gladio in se iugulando utitur. Quae a v. 504 sqq. — 521 narrantur, ad praeparandum et auspicandum sacrum pertinere puta. Namque ipsum sacrum non nisi a v. 630 sqq. peragitur; trahebat ac differbat illud sacrum suamque mortem regina, quamdiu Aeneas praesens erat. Tenenda haec, ut de summa et libri et narrationis constet. Quod sacerdotem arcani sacri ab Hesperidum hortis aduocat, mirum videri potest, nisi forte Apollonii Medea, ad cuius amorem Didonis amor in Aeneam accommodatus est a poeta, etiam hunc hortum cum dracone sacrisque magicis lib. IV, 109 sqq. accurate descriptis in poetae ingenio

Ultimus Aethiopum locus est, vbi maximus Atlas
 Axem humero torquet, stellis ardentibus aptum:
 Hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos,
 Hesperidum templi custos, epulasque draconi

Quae

scuit et instruxit. Certe
 v. 484 - 86 a Medae ex-
 emplo petiti sunt, Apol-
 lon. III, 530 sqq. 480-
 84 Comparant Homeri-
 cum ἐπ' Ὀκεανὸν μετ' ἀμύ-
 μονας Αἰθιοπῆας, II. α, 423:
 nec tamen id nisi ad hoc
 vnum valet, quod ad ex-
 tremum occidentale Afri-
 cae litus Aethiopiam no-
 minat, quae proprie Mau-
 retania est. De Atlante v.
 sup. I, 745: IV, 247. *tor-*
quet ornatius quam coe-
 lum sustinet; motu simul
 coeli diurno expresso; prae-
 eunte Ennio ap. Macro-
 b. VI, 1 *Qui coelum versat*
stelleis fulgentibus aptum.
 cf. Columnam ad Ennii
 fragm. p. 45. *aptum stellis,*
exquisite; vulgari loquen-
di modo stellae coelo ap-
tae, h. e. affixae, sunt; tum
et ipsum coelum adfixum
et aptum, alligatum stel-
lis, h. e. distinctum. Quod
vero ex Mauretania exci-
tatam anum tamen Massy-
lae gentis facit, eamque
Hesperidum hortis praefi-

cit custodem, ne in eo
 poeta licenter in minus
 noti situs populis versatus
 dicendus sit, ita potius
 videtur accipiendum, vt
Massylam solito more poe-
 ta omnino pro Libyca di-
 xerit, certo nomine pro
 indefinito posito. *Massy-*
lam Euantem ex nostro
 petiit Silius I, 101. *Hespe-*
ridum autem *hortos* com-
 muni poetarum opinione
 intra Cyrenaicae fines po-
 sitos in Mauretania ad
 Atlantis montis radices
 remouit, quandoquidem
 antiquiores diuerse de eo-
 rum situ tradiderant. He-
 siodus quidem πέρην κλυτῶ
 Ὀκεανοῖο eos collocauerat
 Theog. 215. Alii aliter. v.
 apud Plin. VI, 31 f. 36,
 qui alio loco lib. V pr. et
 XIX, 4 f. 22 apud Lixum,
 Mauretaniae ea in Atlan-
 tici maris ora vrbs est,
 Hesperidum hortos collo-
 cat; ad *montem Atlantem*
 etiam Hygin. f. XXX f.,
 vbi v. Intpp., in primis
 Salmas. in Solin. pag. 264
 sqq.

Quae dabat, et sacros seruabat in arbore ramos, 485
 Spargens humida mella soporiferumque papauer.
 Haec se carminibus promittit soluere mentis,
 Quas velit; ast aliis duras inmittere curas:
 Sistere aquam fluuiis, et vertere sidera retro;
 Nocturnosque ciet Manis. Mugire videbis 490
 Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.
 Testor, cara, deos, et te, germana, tuumque
 Dulce caput, magicas inuitam adcingier artis.
 Tu secreta pyram tecto interiore sub auras

Erige,

sq. *sacros in arbore ramos*, sc. cum pomis aureis ramos, quos Veneri sacros fuisse Seruius narrat. Certe violari eos nefas erat. — 486 Cum melle antiquitas in quotidiano victu vteretur, et papauer certe posterior Graecia in deliciis haberet, cibus serpenti lautior et dulcior inde paratus a poeta memoratur; conf. inf. VI, 420, vt *soporiferum* tantum ornet. — *spargens*, miscens, Serv.; potius: obiciens, praebens, apponens. Nihil amplius, nisi quod vt poeta docte loqui maluit. 487-91 v. Ecl. VIII, 69. Similem locum v. in Tibullo I, 2, 59. 60 et 43 sq. *curas* et hic de amore. *soluere* animos, proprium hac

in re, vt defigere. *vertere sidera retro*, cursum astrorum mutare, errantium in primis. Tum illa euocat Manes sacris noctu ex more factis. — *videbis*, vulgo videas; vt sup. v. 401 *Migrantes cernas*. 492-93 Sui aeui rationem in hoc habet poeta, quod Didone excusationem quaerit, dum magicis artibus vtitur. A Didonis tempore ac more ista cura ac cautio aliena; nec Homerus ea excusatione vteretur. — 494-98 *secreta*, secreto. Hoc iam notum esse debet. — *tecto interiore*, Romanus impluuium diceret; *sub auras*, sub diuo. Penetralia haec domus Didonis in templum Elissae mutauit Silius I, 81 sq., vbi

Erige, et arma viri, thalamo quae fixa reliquit 495
 Inpius, exuuiasque omnis, lectumque iugalem,
 Quo perii, superinponas. Abolere nefandi
 Cuncta viri monumenta iuuat, monstratque sacerdos.
 Haec effata filet. Pallor simul occupat ora.
 Non tamen Anna nouis praetexere funera sacris 500
 Germanam credit, nec tantos mente furores
 Concipit, aut grauiora timet, quam morte Sychaei.
 Ergo iussa parat.

At regina, pyra penetrali in sede sub auras
 Erecta ingenti, taedis, atque ilice secta, 505
 Intenditque locum fertis, et fronde coronat

Fune-

vbi plura ex h. l. adumbrata. *arma relictæ* de ense, pro munere ab Aenea Didoni dato, accipiendum. v. inf. 507. 648. *exuuias* v. inf. 651. cf. Ecl. VIII, 91. 499 Ex intima arte et humanae mentis recessibus huius versus sententia deprompta. *Pallor* ex conscientia cogitatae mortis. 500-3 Annae omnino fidem et beneuolentiam maiorem tribuit, quam ingenii sagacitatem. Itaque et haec recte: — *nouis praetexere funera sacris*, exquisitior ratio prae communi: *noua sacra*, insolitam religionem ac sacrificium, praetexere funeribus, h. e. morti obten-

dere, sacrum per simulationem instruere, eoque consilium mortis occultare, cf. sup. 172; — nec illa mente concipit, Didonem in animo habere tam insanum mortis sibi consciscendae consilium.

504-8 Ergo scrobem intellige in sacris magicis fieri solitum, quo lignorum strues cumulabatur. vide v. c. Orphei Argonaut. 948. 968 sqq. In eandem foueam victimarum caesarum sanguis demittebatur. Erat illa pro ara, *ἑστία*. De hac accipe *pyram* h. l. cf. Statium Theb. IV, 451. 455 sqq., qui ex parte hunc locum ante oculos habuit. — *intendit locum*

Funerea: super exuuias, ensenque relictum,
 Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
 Stant arae circum, et crinis effusa sacerdos (510
 Ter centum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque,
 Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.

Sparse-

locum fertis, exquisitius et hoc quam vulgare: *intendit ferta per locum*, quod sup. II, 236 occurrebat: *vincula collo Intendunt*. Quam non inutile sit, talia monere, discas, si Burmanni notam compares. Nolim autem ex h. l. probare, rogos fertis ornari solitos fuisse. Nam h. l. pyra, tanquam ara, corollis cingitur. conf. sup. Ecl. VIII, 64. *fronde funerea*, cupresso, inquit Seruius, aut potius arborum frondes intellige, quarum in sacris magicis usus erat. Nam de funere poeta tantum rem interpretatur. -- *effigiem* v. c. ceream, quae in talibus sacris igne liquefacta efficere debebat, ut ipse Aeneas simili modo amore liquefceret ac contabesceret. conf. Ecl. VIII, 80. -- 509 - II *sacerdos* (cf. v. 483) *tonat*, inuocat (*vocat* Silius I, 94, ubi hunc locum transtulit) deos inferos, longo ordi-

ne eorum nomina recitans, qui in his sacris (exemplum in ipsa Medea v. in Ouid. Met. VII, 192 sqq.) mos erat, omninoque in hymnis veterum et formulis sacris. -- Etiam hoc ex more, quod eiusdem numinis plura nomina recitantur, ad vires et potestates numinis diuersas declarandas, ut eadem *Hecate triceps* τρισσοκέφαλος in Orph. Argon. 974 (ubi facile apparet leg. τρισσοκέφαλος) etiam *Diana* est τριπρόσωπος, *triplex*, *triformis*, τριμορφος. Pro *Diana virgo tria ora habens* doctius posuit alterum poeta. Quod autem Maura anus nomina deorum graeca pronuntiat, id communi Romanorum more apud poetas et historicos receptum, qui aut barbarorum religiones suis nominibus interpretantur, aut barbaris suas religiones tribuere solent, vitio verti poetae nequit.

Sparferat et latices simulatos fontis Auerni:
 Falcibus et messae ad Lunam quaeruntur aenis
 Pubentes herbae, nigri cum lacte veneni:
 Quaeritur et nascentis equi de fronte reuolvens, 515
 Et matri praereptus amor.
 Ipsa mola, manibusque piis, altaria iuxta,
 Vnum exuta pedem vinclis, in veste recincta,

Testa.

512-16 *simulatos*, proprie h. l., cf. III, 302. 49, quos fingeat *auernales* (vt Horat. Epod. V, 26) esse. — Superstitiones magicas diserte enarrare nihil attinet. Aeris proprius in re magica vsus. Aeneam falcem ab Sophocle habere Virgilium, volebat Macrobius. V, 19, quem vide. — *pubentes herbae*, vt Georg. III, 126, *χρὸς ὁμοῖα*, h. vi-
rentes. nigri cum lacte veneni, int. succos venenatos herbarum vel feminum. — *et n. equi* etc. Hippomanes. Nota res. v. Aristot. VI H. Anim. 22: VIII, 24: Aelian. XIV H. Anim. 18. conf. sup. ad Georg. III, 280. Sed ad illustrandum poetam Plinii locus sufficit VIII, 42 f. 66 *Et sane equis amoris innasci veneficium, hippomanes appellatum, in fronte, caricae magnitudine, colore nigro: quod statim*

edito partu deuorat feta, aut partum ad ubera non admittit. Si quis praereptum habeat, olfactu in rabiem id genus agitur. Vides poetae verba: *et matri praereptus amor*, h. e. quod amorem conciliat, philtum, caruncula, quae in philtum adhiberi potest, praereptum, antequam equa feta deuoraue-
 rit. 517-21 *mola manibusque piis*. Seruius: *farre et sale -- et manibus puris*. Propter sequentia *ma-*
lim manus precantis ad coelum sublatae intelligere. — *Vnum exuta pedem vinclis*, vnum pedem habens nudum, ad religionem pertinere debuit. Inter plura, quae Intpp. afferunt, vnus Artemidori locus huc facit lib. IV, 67. Sed occurrit eadem res in signis veterum. — *veste recincta*, soluta zona; nota res. cf. Ouidii locum ex Virgi-

Testatur moritura deos, et conscia fati
Sidera: tum, si quod non aequo foedere amantis 520
Curae numen habet, iustumque memorque precatur.

Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, silvaeque et saeva quierant
Aequora: quum medio voluuntur sidera lapsu,
Quum tacet omnis ager: pecudes, pictaeque volu-
cres, 525
Quaeque lacus late liquidos, quaeque aspera dumis
Rura

Virgilio expressum Met. VII, 179 sq.: 182 sqq. — *conscia fati Sidera* obtestatur, cf. sup. 167, quae se morti imminentem adspicerent. — *tum numen precatur, si quod habet curae amantes non aequo foedere*, h. e. si quis deus respicit amantes, qui mutuo amore non amantur.

522-28 Suauissima noctis descriptio, quae ipsam rerum quietem spirare videtur; hoc tamen in primis laudanda, quod, cum saepe in ea et alii poetae laborauerint, huic in primis loco illa conuenientissima est, ut post illos in superiore loco prodigiorum et sacri magici terrores nunc animum diuerso modo afficiat, utque delentum hac suauitate animum legentis miserae Di-

donis summus mox a v. 529 amoris aestus animique cruciatus tanto magis percellant. Nec tamen hac in re inuenti laudem habet Virgilius, sed iudicii tantum et elocutionis in exprimendo Apollonio Rhodio III, 743 sqq. Νύξ μὲν ἔπειτ' etc. conf. et IV, 1058 sqq., quem iam ante Virgilium conuerterat Varro Atacinus; cuius versus v. ap. Senecam Controuers. XVI extr. Vix me teneo, quin loca adscribam; sed breuitati studendum est. — *silvae et aequora quierant*, cessante sub noctem vento. Non aliter. — *fessa corpora*, docte, homines, nisi omnino animantia malis. — *medio voluuntur sidera lapsu*, cursu per mediam coeli partem; ad rudes hominum sensus.

Rura tenent, somno positae sub nocte silenti
 Lenibant curas, et corda oblita laborum.
 At non infelix animi Phoenissa, neque umquam
 Soluitur in somnos, oculisue aut pectore noctem 530
 Adcipit. Ingeminant curae: rursusque resurgens
 Saeuit amor, magnoque irarum fluctuat aestu.
 Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:
 En, quid ago? rursusne procos irrisa priores
 Experiar? Nomadumque petam connubia supplex,
 Quos ego sum toties iam dedignata maritos? (535
 Iliacas igitur classis atque ultima Teucrum
 Iussa sequar? quia ne auxilio iuuat ante leuatos,
 Aut bene apud memores veteris stat gratia facti?

Quis

sus. — *positae*, pulchre, quiescentes, sopitae. 529 sqq. Eadem antithesis ex Il. β, pr.: κ, pr.: ω, 677, et hinc passim alii. *At non* sc. carpit soporem, ἀστεῖ. — *Soluitur in s.* exquisite pro solui somno, quiete. *noctem* pro quiete noctis ac somno dixit. *Ingeminant curae*, utpote in noctis solitudine. 533 sqq. cf. Eurip. Medea 502 sqq. *insistit* mente et cogitatione, ut sit: ita apud se cogitat. Oratorie pathos in his Didonis verbis tractatum, facile quisque per se intelligit. Confer, si vis, Scalig. in Poetic. et Cerd. ad h. l.

— *irrisa*, ut irridear; epitheton ab effectu rei ex more poetarum. cf. Ernesti V. V. ad Callim. in Del. 117. — *procos et Nomadum* v. sup. v. 36. 37. — *ultima Teucrum Iussa*, explicant suprema; minus bene, sed infima, deterrima; accommodatissimo epitheto ad indignationem et odium, quasi expectandum sibi sit, ut infimo loco habeatur, utque sibi tanquam caloni alicui indignissima quaeque imperentur. v. 538 *quasi vero hoc iuuet*, et quicquam eo profecerim, quod ipsis ante auxilio fuerim, sc. e naufragio eos exci-

Quis me autem (fac velle) finet; ratibusue super-
bis 540

Inuisam adcipiet? nescis heu, perdita; necdum
Laomedontaeae sentis periuria gentis?

Quid tum? sola fuga nautas comitabor ouantis?

An Tyriis, omnique manu stipata meorum,

Inferar? et, quos Sidonia vix vrbe reuelli, 545

Rursus agam pelago, et ventis dare vela iubebo?

Quin morere, vt merita es: ferroque auerte dolorem.

Tu lacrimis euieta meis, tu prima furentem

His, germana, malis oneras, atque obiicis hosti.

Non licuit thalami expertem sine crimine vitam 550

Degere, more ferae, talis nec tangere curas?

Non

excipiendo. -- *finet* sc. me
sequi classem; in sqq. 540-
43 verborum dilectum ob-
serua. Troianos quasi per-
fidia et periurio infames
a Laomedonte denominat,
cuius periuria in Neptu-
num et Apollinem mox in
Herculem nota sunt. Locus
class. II. φ, 442 sqq. -- 543
ouantes, laetantes; inuidio-
se et hoc. cf. sup. 294. 95.
-- 545 *Inferar*, sequar, infe-
quar Troianos classe? -- *et*
quos S., quos paullo ante a
Tyro excitavi, iterum na-
vibus conscensis maritimis
cursibus errare faciam? --
548. 49 Quod ipsam foro-
rem amantissimam accusat,
summun affectum arguit:

tu, o soror, permota lacri-
mis meis (v. sup. v. 30), tu
prima me in haec mala
impulisti et Aeneae obie-
cisti, homini in meum exi-
tium facto. -- 551 *more fe-
rae*, at quam paruum hoc,
vt saltem ferino more se-
clusam a iucunda societa-
tis coniunctione solam et
hominum adeoque et vi-
rorum commercia fugien-
tem viuere licuisset! Nihil
amplius in sententiam est
assumendum, quam abhor-
rens ab humaniore cum
aliis consuetudine ac con-
sortio natura. -- *nec tange-
re*, attingere, sentire, *tales*
curas, dolores animi! Non
seruare licuit fidem etc.

V u

cineri

Non seruata fides, cineri promissa Sychaeo!
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.

Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus iam rite paratis. 555

Huic se forma dei voltu redeuntis eodem
Obrulit in somnis, rursusque ita visa monere est;
Omnia Mercurio similis, vocemque, coloremque,
Et crinis flauos, et membra decora iuuentae:
Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos? 560
Nec,

cineri Sychaeo, Sichaeio, h. Sichaei.

554 sqq. Non tam Homeri imitatione, ap. quem bis a Ioue Mercurius mandata accipit, ut Calypso Vlysses dimittere iuberetur; nec ea de causa, ut inuitum discedere Aeneam significaret, denuo Mercurii nuntium induxisse videtur poeta, quam ut ex propiore hac causa et nova hac Numinis monitione ipse discessus aliquam dignitatem momentumque ac diuersitatem a vulgari quoque discessu haberet. Vulgaris narratio ita instituenda fuisset: Et iam Aeneae classis fatis erat instructa, ut vento secundo sub noctem exorto illa litore solueret. At quam tenue hoc! Sin vero metus a Carthaginienſium incurſu

erat memorandus, Mercurii monitu multo magis res egebat apud poetam. — 556-59 Comparant Il. β, 20 sqq: 57 sq.: Od. β, 268: Il. ψ, 69 sq., sed primo loco erat commemorandum Od. κ, 277 sq. Ad 558 cf. inf. IX, 650. — *colorem* oris, qualis est pulchrae iuuentae ex palaeſtrae ſole et puluere. Mercurium e pulcherrimis diis eſſe, nota res, in primis ex operibus veterum. 560-69 *hoc ſub caſu*, exquiſite pro periculo ac discrimine. — *ducere ſomnos*, Burm. vult eſſe h. l. producere per totam noctem. Sed perpetuum omnino pro dormire, apud poetas, ſomnum ducere, haurire, trahere, petere; et, in tanto periculo omnino dormire Aeneam, inſolens et mirum erat.

Nec, quae te circum stent deinde pericula, cernis?
 Demens! nec Zephyros audis spirare secundos?
 Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
 Certa mori, varioque irarum fluctuat aestu. (565
 Non fugis hinc praeceps, dum praecipitare potestas?
 Iam mare turbari trabibus, faeuasque videbis
 Conlucere faces, iam feruere litora flammis;
 Si te his adtigerit terris Aurora morantem.
 Eia age, rumpe moras. Varium et mutabile semper
 Femina. Sic fatus nocti se immiscuit atrae. 570

Tum vero Aeneas, subitis exterritus umbris,
 Conripit e somno corpus, sociosque fatigat:
 Praecipites vigilate, viri, et confidite transtris:

Soluite

erat. -- *deinde* videtur otiosum esse; sed lubenter eo utitur poeta pro porro, aut pro in posterum, ab hoc inde tempore. v. c. inf. V, 14. -- *te circumstent*, iam Hom. *περὶ γὰρ κακὰ πάντοθεν ἔσσι*, Od. ξ, 270. -- *Zephyros* simpliciter pro ventis dicit; ut solet in ventorum nominibus parum accurate versari Virgilius. -- 564 *Certa mori*, vide v. 475. -- 566. 67 *ornati versus! turbari trabibus*, impleri nauibus sc. Carthaginens. cf. inf. 592. 3. 4. -- 568 *Si te his*. Comparant Il. ε, 268. 69. -- 569 *Varium et m. h. l.* tantum eo pertinet, quod in mu-

liebri animo summus amor in summam saeuitiam et immanitatem verti potest, ut adeo Aeneae de salute cogitandum sit. 570 *nocti se i. a.* euauit. cf. sup. v. 278.

571 - 75 *subitis umbris*, potest forte accipi pro imagine, viso. Melius tamen in poeta pro caligine subito exorta abeunte deo, qui, ut mos est, in multa luce apparuerat. cf. sup. v. 358. *Fulsit ab inuita numen procul*, ait Val. Fl. VI, 480. -- *Conripit e. s. corpus*, Lucretiana oratio, lib. III, 164, h. e. leuat, mouet. -- *sociosque fatigat*, hortatibus h. l., ut omnino de
 Vu 2 saepius

Soluite vela citi. Deus, aethere missus ab alto,
 Festinare fugam, tortosque incidere funis, 575
 Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte deorum,
 Quisquis es, imperioque iterum paremus ouantes.
 Adsis o, placidusque iuues, et fidera coelo
 Dextra feras. Dixit: vaginaque eripit ensem
 Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro. 580
 Idem omnis simul ardor habet; rapiuntque, ruuntque:
 Litora deseruere: latet sub classibus aequor.
 Adnixi torquent spumas, et caerula verrunt.

Et iam prima nouo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile: 585
 Regina

saepius tentato motu dicitur poetis. cf. ad I, 280: VIII, 94. *funes*, retinacula, v. 580. cf. III, 639. 40. 67. — 576. 77 iam Seruius: secundum Ennium dixit: *Respondit Iuno Saturnia sancta dearum*, δῖα θεάων. — In *quisquis es* argutatur Seruius et cum ipso alii. Atqui *forma dei* — *Mercurio similis* supra erat; ipsum Mercurium esse, nihil erat, quod Aeneam certum redderet. 578 *fidera dextra*, proprie quorum exortu venti secundi flant ac prospera nauigatio fit. — 580 v. Od. x, 127. 581-83 Vt in toto loco, ita in primis in his versibus, vel verborum dilectu, vel

asyndetis, vel ipsis verborum temporibus ipsoque numero festinatio exprimitur, vt facile obserues. — *latet sub cl. aequor*. Bona rei imago, qua et alii poetae passim vtuntur. Repraesentantur scil. naues aequatis proris procedentes. *spumas*, mare spumans, et c. *verrunt*, remis.

584. 85 Homerici versus II. λ, 1: ω, 695, et alibi, verbis fere Lucretii lib. II, 145. Ceterum locum hunc de Didonis novissimis fati variare voluit Silius VIII, 84 sqq., quae comparet, qui Virgilianum πᾶτος accuratius cognoscere vult,

Regina e speculis, vt primum albescere lucem
 Vidit, et aequatis classem procedere velis,
 Litoraue, et vacuos sensit sine remige portus;
 Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
 Flauentisque abscissa comas, Pro Iuppiter! ibit 590
 Hic, ait: et nostris inluserit aduena regnis?
 Non arma expedient, totaque ex vrbe sequentur,
 Diripientque rates alii naualibus? Ite,
 Ferte citi flammam, date vela, inpellite remos.
 Quid loquor? aut vbi sum? Quae mentem infania mu-
 Infelix Dido! nunc te facta inopia tangunt? (tat? 595
 Tum

586-88 Seruius: et bene hanc primum inducit vidisse crepusculum, quae, quasi amatrix, tota vigilauerat nocte. cf. Ecl. VIII, 17. Forte ante oculos fuit Apollon. Rh. III, 818 sqq. — *e speculis*, ex edita aedium parte. — *albescere*. Creditur ex antiquo poeta Ennio adumbratum esse: *Vt primum tenebreis abiectione in albabat Dies* — Columna ad Enn. p. 65. — *aequatis velis*, aequalibus ordinibus; sed declarauit hoc a velis non obliquo vento, sed aequaliter plenis, leni ac secundo vento a tergo impellente. cf. inf. V, 844 et 232. Male Homeri *ἡνέκ ἐλπίσιν* huc trahuntur. 590-94 Mag-

na est legentis expectatio, quae, desperata iam salute omnique meliore spe erepta, futura sit miserae reginae oratio. Et pathos verbis inest summum; furit, minatur, se accusat, imprecatur. *abscissa* simpl. euulsa, h. e. euellens. — *inluserit* post *ibit*, vt I Georg. 157 *Falce preme* — *vocaueris*. — *nostris regnis*, mihi, tanquam reginae. — *arma*, instrumenta naualia et h. l. alii *expedient* — alii *diripient*, seu verius *deripient*, rapiant, rapide educant. 596. 97 Variis modis haec accipi possunt et vario cum adfectu, siue *fata* siue *facta* legas; quoniam haec et Aeneae et Didonis esse possunt, et

Tum decuit, quum sceptrā dabas. En dextra fidesque!
 Quem secum patrios aiunt portare Penatis:
 Quem subiisse humeris confectum aetate parentem!
 Non potui abreptum diuellere corpus, et vndis 600
 Spargere? non focios, non ipsum absumere ferro
 Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis?
 Verum anceps pugnae fuerat fortuna. Fuisset,
 Quem metui moritura? Faces in castra tulissem, (605
 Inplestemque foros flammis, natumque patremque
 Cum

quia *Tum decuit*, suppleri potest vel: facere haec, sc. quae v. 592-94 memoraverat, vel: *facta impia tangere te*. *Tangunt* porro, καὶ τινέσονται 68, cum ea, quae attingunt, vrgent, adfunt, tum, quae animum mouent, percellunt vel concitant. Ex pluribus hanc rationem probem: Exhorruerat illa modo ac damnauerat v. 595 atrocitatem consilii; fileat, et mox: quasi vero nunc demum nefas ac scelus exhorrescendum mihi sit! tum debebam exhorrescere, cum defuncti mariti memoria animo expulsa in thalami ac regni focietatem perfidum hospitem recipiebam. Sic v. 214 ac dominum Aeneam in regna recepit. adde Ouid. Epist. VII, 12. 90. -- Ad senten-

tiam comparare licet Medae conditionem apud Apollonium IV, 1080 sqq. -- 597-99 conf. sup. 307. *En dextra fidesque* sc. eius, quem, h. e. Ita fidem seruat is, quem aiunt portare (pro portasse) secum P. cf. II. β, 341. 600-2 *abreptum diuellere corpus*, ornate, dilaniare eum. -- *patriisque e. p. m.* respicit Thyestae vel Terei coenam. 603-6 En affectum, qui altius adfurgere aut procedere nequit. Itaque bene ad diras conuertit se, at quanta cum arte illas ad religiosum ac sacrum aliquem horrorem attemperauit! -- *Quem metui m.*, praeclare, pro vulgari: quid mihi metuumdum fuisset, cum mori decreuerim. -- *in castra*, h. l. classem, cf. III, 519. -- *fores*,

Cum genere exstinxem, memet super ipsa dedissem.
 Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
 Tuque harum interpretres curarum et conscia Iuno,
 Nocturnisque Hecate triuiis vlulata per vrbis,
 Et Dirae vltrices, et DI morientis Elissae, 610
 Adcipite haec, meritumque malis aduertite numen,
 Et nostras audite preces. Si tangere portus

Infan-

ros, tabulatum pro ipsis navibus. *Cum genere*, int. Troianos -- *dedissem* in ignem. cf. furorem Medae ap. Apollon. IV, 392-94. -- 607-12 Solis, tanquam dei πανδερχης, adeoque et iniuriae inspectoris, ut in foederibus (v. II. 7, 277: et inf. XII, 176), ita in diris sollemnis mentio. cf. Sophoclis Aiac. 860 sqq.: ibid. 839 sqq.: 850 sqq. -- Adde Ennii locum ex Medea Euripidea in Fragm. p. 208. -- *lustras* v. sup. ad v. 6. *Iuno* (v. sup. v. 59) γαμήλιος (pronuba v. 166), h. l. est *interpretres et conscia curarum harum*, huius amoris aut coniugii, adeoque testis periurii et iniuriae. *Interpres* etiam alias, cuius interuentu aliquid efficitur, h. l. nuptiae, quibus dea praest. -- 609 *Hecate*, cui noctu sacra celebrantur cum vlulatu, h. e. carmine, precibus, in tri-

viis; (cum alia sacra in templis fierent). Sic *bacchata Naxos* sup. II, 125. -- *Dirae*, h. l. Furiae, ut XII, 845 sq. *Deos morientis Elissae* int. Genios Didonis et mox Manes. cf. XII, 646. -- 611 *Accipite, aduertite, audite* de eadem re. *numen vestrum*, h. e. vim ac potestatem deorum inferorum vlciscendi malos, *advertisse malis*, contra improbos et impios Troianos, *meritum*, quippe qui meruerunt vestrum numen, h. e. poenam, a diis mali vltoribus infligendam. Exquisitior ratio quam illa: *advertere vultus, aures, animos*, ut Ov. VII Met. 482. 612 sqq. Eximia poetae ars in subiungendis diris his, quibus Aeneae fata post aduentum in Italiam, mox temporum feriorum euentus bellaque inter Poenos et Romanos gesta ingeniose

Infandum caput, ac terris adnare necesse est,
 Et sic fata Iouis poscunt; hic terminus haeret:
 At bello audacis populi vexatus et armis, 615
 Finibus extorris, complexu auolus Iuli,
 Auxilium inploret, videatque indigna suorum
 Funera: nec, quum se sub leges pacis iniquae
 Tradiderit, regno aut optata luce fruatur: (620
 Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.
 Haec

intexuit, vt tanto magis
 popularium suorum ani-
 mos aduerteret et delecta-
 ret. Dirarum vero et im-
 precationum omnino in-
 ventum et vsum a poetis
 Graecis accepit, in quibus
 frequens est, vtpote vehe-
 mentibus affectibus bene
 inseruiens. 612-14 An-
 te oculos fuere ex Od. I,
 532 sqq. dirae Polyphemi
 in Vlysem: Ἀλλ' εἴ οἱ
 μοῖρ' ἐστὶ etc. -- Grauitatem
 orationis nota in verbis
 singulis, vt: *Infandum ca-*
put pro eum, *terris adna-*
re pro peruenire ad Ita-
 liam. cf. sup. I, 538. -- *hic*
terminus haeret: et si eo,
 h. e. in Italiam, peruenire
 tandem Aeneam fatale est.
 Is scilicet fatorum et er-
 rorum Aeneae fuit termi-
 nus ac finis. *haeret*, fixum
 et destinatum est. Saltem
 hoc ab agrorum terminis
 petitum; verbo Lucretia-

no lib. VI, 65. 615-20
 Reuocata sunt ad has di-
 ras, quae lib. VII sqq. me-
 morantur, bellum cum La-
 tinis et sociis Rutulis, Ae-
 neae profectio ad Euan-
 drum, auxilii petendi caus-
 sa, relicto in castris Asca-
 nio, quem interea oppug-
 nat Turnus cum magna
 Troianorum strage. Reli-
 qua a v. 618 ad mortem
 Aeneae spectant; namque
 is tertio, vt plerique tra-
 dunt, a foedere cum Lati-
 nis anno, pugna cum Tyr-
 rhenis facta, in Numicio
 flumine periit. cf. sup. I,
 261 sqq. -- *audacis populi*,
 Rutulorum. *Audax* poetis
 est bellicosus, fortis. *Fini-*
bus extorris, profectus ex
 castris in Latio positus. --
suorum Funera in primis
 Pallantis Lib. X. -- *pacis*
iniquae v. lib. XII, 823 sqq.
 Sed res in maius aucta. --
ante diem: non obstat lib.
 VI,

Haec precor: hanc vocem extremam cum sanguine
fundo.

Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
Exercete odiis: cinerique haec mittite nostro
Munera. Nullus amor populis, nec foedera sunt.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor, 625
Qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Inprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotesque.

Haec ait, et partis animum versabat in omnis; 630
Inuisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
Tum breuiter Barcen nutricem adfata Sychaei:
Namque suam patria antiqua cinis ater habebat:

Annam,

VI, 764. *inhumat* s, quoniam eius corpus nusquam inuentum est, ut adeo inter deos receptus diceretur, ut ex Liuii I pr. notum. 621 *cum sanguine*, cum vita, sed multo maiore cum vi. 622 - 29 Odia inter Poenos et Romanos, et bella perpetua de imperio. -- *stirpem exercete odiis*, exquisitior ratio pro vulgari: exercere odia in posteros. Nihil amplius. -- *Munera* int. inferias, quae proprie *missi* dicuntur. -- *nec foedera sunt*, quippe tertio rupta. -- 625 *ultor*, Hannibalem ostendit, qui Italiam fer-

ro ignique vastauit. *ex ossibus* pro vulgari: ex cinere in eo, h. e. post me veniat aliquis, qui etc. *dabunt se*, exquisitius quam: erunt. Occurrit et alibi. Bella scilicet ominatur saepius renouata. -- 628. 29 Poetica amplificatio odii et inimicitiae, ut vulgo solemus dicere: omnia inter Poenos et Romanos fuisse infesta, contraria. 633 Suam propriam nutricem Dido iam olim apud Tyrum sepeliuerat. Ut alias tumulo, sepulcro, urna, haberi, teneri dicuntur defuncti.

Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem:
 Dic corpus properet fluuiali spargere lympha, 635
 Et pecudes secum et monstrata piacula ducat:
 Sic veniat. Tuque ipsa pia tege tempora vitta.
 Sacra Ioui Stygio, quae rite incepta parauī,
 Perficere est animus, finemque inponere curis;
 Dardaniique rogi capitis permittere flammae. 640
 Sic ait. Illa gradum studio celerabat anilem.
 At trepida, et coeptis inmanibus effera Dido,
 Sanguineam voluens aciem, maculisque trementis
 Interfusa genas, et pallida morte futura,
 Interiora domus intrumpit limina, et altos 645
 Conscendit furibunda rogos, ensēque recludit
 Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.
 Hic, postquam Iliacas vestis notumque cubile
Conspe-

636 *monstrata* a sacerdote, puto, *piacula*, piacmina, h. l. purgamina, quibus in sacris magicis utebatur superstitio h. l. ad mentem amore exsoluendam. cf. Ecl. VIII, 73 et 80 sq. 639. 40 *incepta* sup. 504 sqq. et notam ad v. 480 sq. cf. ad sqq. Silium VIII, 116 sqq., qui sua ex h. l. duxit: *Nigro forte Ioui* etc. sc. Plutoni. — *flammae capitis Dardanii*, qua effigiem Aeneae (sup. 508) absumtura est, quasi caput ac vitam eius cum ea ipsa deuotura; ei flam-

mae *permittere rogi*, lignorum struem; pyram incendere. 642-47 Notas extremi furoris observa. — *morte futura*, iamiam cum maxime imminente. *sanguineam aciem*, ὀμυρὴν ὀφθαλμῶν. *interiora domus limina*, limen interioris aedium partis, cf. sup. 404. 504. — *quaesitum*, paratum, acceptum, adeoque etiam datum; sup. 507. *ensemque relictum*, sc. dono ac munere. cf. sup. 495. 648-50 cf. sup. 507. 8, et lib. I, 647 sqq. Magnum ac nouum πένθος in conspectu earum

Conspexit, paullum lacrimis et mente morata,
 Incubuitque toro, dixitque nouissima verba: 650
 Dulces exuuiæ, dum fata deusque sinebant,
 Adcipite hanc animam, meque his exsoluite curis.
 Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi:
 Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
 Urbem praeclaram statui: mea moenia vidi: 655
 Vltæ virum, poenas inimico a fratre recepi:

Felix,

earum rerum, quæ mag-
 nopere animum percelle-
 re debuere; magnum quo-
 que artificium in dilectu
 rerum ac verborum. Ex-
 pendite singula. -- *mente*,
 defixa in pristini amoris
 ac consuetudinis cogita-
 tione. -- *Incubuit toro*.
 Comparant intpp. loca So-
 phoclis (Trachin. v. 916
 sqq.) et Euripidis (Alcest.
 173-86), ubi Alcestis mo-
 ribunda in torum coniu-
 galem se proiicit; at in
 altero Deianira se ipsam
 super Herculis toro inter-
 ficit; qui locus maiorem
 cum nostro similitudinem
 habet. Saltem praeiuerunt
 illi aut alii tragici poetae
 in hoc ad mouendum af-
 fectum egregie comparato
 spectaculo. At oratione,
 quæ modo sequitur, nihil
 puto dici posse aut perso-
 nae ac tempori accommo-

datius aut ad animum mo-
 vendum potentius; illa
 vero v. 653-56, quam sub-
 limia sententiis! Et tamen
 Silius sibi visus est cum
 poeta in certamen descen-
 dere posse, lib. VIII, 141
 sqq. 653 sq. Male argu-
 tantur in *fortuna* et ante
 in *fata deusque*, iam inde
 a Seruio. Magni animi
 hoc esse puta, ut in nouis-
 simis rebus sese erigat, et
 suae laudis conscientia ac
 rerum gestarum claritate
 fato ac diis inuidiam fa-
 ciat. Ingloria morior; at
 non vixi ingloria. -- *for-*
tuna, peregi: cf. sup. lib.
 III, 493. -- *imago*, εἰδωλον,
 umbra, magna rerum gesta-
 rum nomine ac fama.
 Splendidum et illud: *sub*
terras ibit, moriar; peti-
 tum ab Ennio et Lucretio.
 -- *ultæ virum*, v. sup. I,
 360-64. -- *poenas recepi*,
 noue

Felix, heu nimium felix, si litora tantum
 Numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae!
 Dixit: et, os inpressa toro, Moriemur inultae!
 Sed moriamur, ait. Sic, sic iuuat ire sub umbras. 660
 Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
 Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.

Dixerat.

noue forte, nec tamen insolenter, pro cepi, sumsi. Bene Pompon. Sab. *recepti* ad debitum refertur. — *Felix heu!* Comparat Servius Catull. 64, 171 sqq. add. Statii III Silv. 3, 25. Perlato ad nos, dum haec in manibus sunt, grauissimo nuntio de morte *Munchbusii*, immortalis Viri, cum perculsus ingenti luctu animus vix ulterius progredi in opere potest, dolori nostro vel alieno loco paulum indulgere liceat. *Vixit et Is, vixit, et cursum*, at quam gloriosum! quam ad omnem posteritatis memoriam memorabilem! *pereggit*. Poterat et *Munchbusius* suo iure Didonis verbis uti: *Et nunc magna mei sub terras ibit imago*; quam enim maiorem umbram inueniat inter eos — qui vitam excoluere per artes, Quique sui memores alios fecere merendo? (VI, 663. 64) *Vr-*

bem praecelaram statui: mea moenia vidi. Quid enim? vidit Georgiam Augustam suam. 659-62 Iterum animi magni et superbi hoc; ut, ingloriam et inultam se mori, vel maxime pungat. Tandem pro ultione habetur saltem hoc, quod conspectum suae mortis, et cum hoc spectaculo perfidiae poenitentiam, obiectum iri Aeneae cogitat. — *os inpressa toro*, sc. perciti furoris, salute desperata, rabie et morte vicina. Non enim is erat iam mentis habitus, ut exosculari illas exuias vel le videri posset, neque verba, quae effatur, tale quid arguunt. 660. 61 modo moriar, vel sic inulta moriar, ut ille hauriat etc. Inter haec verba enssem ab illa pectori applicari puta. — *Dardanus* paullo insolentius pro Dardanius, sed et Homerus: *Δάρδανος ἀνής*, et sic alia. — 662 splendide:

Dixerat. Atque illam media inter talia ferro
 Conlapsam adspiciunt comites, ensaque cruore
 Spumantem, sparsasque manus. It clamor ad alta 665
 Atria: concussam bacchatur fama per urbem.
 Lamentis, gemituque, et femineo vlulatu
 Tecta fremunt: resonat magnis plangoribus aether:
 Non aliter, quam si inmissis ruat hostibus omnis (670
 Carthago, aut antiqua Tyros; flammaeque furentes
 Culmina perque hominum voluantur perque deo-
 Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu, (rum.
 Vngu-

dide: ex meae mortis in-
 dicio ac nuntio infaustum
 omen nauigans ille secum
 auferat! Sit illi ferale hoc
 spectaculum pro sinistro
 viae omine. 663 - 65
 Vide facinus declaratum
 ab iis rebus, quae maxi-
 me legentis animum im-
 pellant, et verbis ornatif-
 simis. Non vident illam
 se transadigentem ferro,
 sed *ferro collapsam*, et hoc
 quanto plus quam *trans-*
fixam! et *spumantem* plus
 quam *tinctum cruore en-*
sem. Bene etiam Seruius:
Non induxit occidentem se,
sed ostendit occisam: addit
 ille: *et hoc tragico fecit*
exemplo etc. 666 *baccha-*
tur grauissimum pro dis-
 currit, differtur. Mox *Tecta*
fremunt, vt iam alias mo-

nitum, pro vulgari: lamen-
 ta fremunt in tectis. 669
 — 71 Comparatio haec et
 alibi obuia, accommodata
 tamen, et h. l. bene or-
 nata, primo loco ap. Ho-
 mer. occurrit Il. x, 410.
 411, vt iam Macrobio no-
 tatum IV Sat. 6, tum ap.
 Euripidem Phoeniss. 1046-
 49. Ad v. 671, quo ciuium
 aedes priuatae ac publicae
 deorum incendio correptae
 narrantur, Burm. con-
 fert Valer. Fl. II, 178. 79,
 ex h. l. expressum, apud
 quem ordo verborum hic
 est: *vel vidisse, patriae per-*
culmen ignes agi. 672
 sqq. Egregie affectus veri-
 tas seruata in Annae luctu
 et verbis. Praeiuisset cre-
 ditur Briseis Homeri in
 Patrocli funere Il. τ, 282
 sqq.

Vnguibus ora soror foedans, et pectora pugnis,
 Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
 Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas? 675
 Hoc rogos iste mihi, hoc ignes araeque parabant?
 Quid primum deserta querar? comitemne sororem
 Spreuisti moriens? Eadem me ad fata vocasses:
 Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tulisset.
 His etiam struxi manibus, patriosque vocavi 680
 Voce deos, sic te ut posita crudelis abessem?
 Exstinxisti me teque, soror, populumque, patresque
 Sidonios, urbemque tuam. Date volnera lymphis,
 Abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
 Ore legam. Sic fata gradus euaserat altos, 685
 Semianimemque sinu germanam amplexa fouebat
 Cum gemitu, atque atros ficcabat veste cruores.
 Illa, grauis oculos conata adtollere, rursus
 Deficit. Infixum stridit sub pectore vulnus.

Ter

sqq. Haec autem omnia,
 ne a tempore et loco alie-
 na sint, dum illa incedit,
 prolata esse cogita. Vnde
 v. 685 *sic fata gradus eua-*
serat altos. 679 *Idem*
dolor; vulgare erat: vul-
 nus. 680. 81 *struxi*, ro-
 gum, iussu Didonis, sup.
 494 sq. — *patriosque vocavi*
Voce deos, h. e. ipsa sa-
 crum iussu tuo paraui et
 rite auspicata sum, sollen-
 ni sc. precum carmine de-
 cantato. — *sic ut abessem*,

seiungerer a te, auellerer
 ac te carerem, *te posita*,
 mortua, ut II, 644 et sae-
 pe. 688 Non iniucun-
 dum fuerit comparare, ut
 faciunt Intpp. Eurip. Phoe-
 niss. 1438 sqq., in pr. 1446
 sq. de Eteocle; et de Py-
 ramo Ouid. Met. IV, 137
 sqq.: 145. 46. Adde de
 Alcestide Eurip. 203 — 6.
 — 689 *stridit vulnus*, san-
 guis ex vulnere erumpens.
 conf. Ouid. Met. IV, 120.
 124.

691. 92

Ter sese adtollens cubitoque adnixa leuauit: 690

Ter reuoluta toro est, oculisque errantibus alto

Quaesiuit coelo lucem, ingemuitque reperta.

Tum Iuno omnipotens, longum miserata dolorem,

Difficilisque obitus, Irim demisit Olympo, (695

Quae luctantem animam nexosque resolveret artus.

Nam,

691. 92 Oculi iam morte natantes et caligine obscurati diem recipere laborant, sed aegre colligunt solis radios. — *ingemiscit*, vt moribunda. Male Intpp. — et nunc puta oculos iterum claudi. 693 sqq. Noua haec et insolens videri potest religio, quod Iris mittitur, ad expediendam miserae Didonis animam. Sed Iridi tribuit poeta, quod Mercurio supra tributum vidimus v. 244, quandoquidem a Iunone illa mandata fert, et eius ministerio plerumque Iuno utitur, vt inf V, 606: IX, 2: Iliad. 6, 166. Communiter tamen, ex poetae religione, v. 698. 99 Proserpinae eae partes esse debent. Secuti sunt Virgilium alii, Statius II Silv. I, 147: Martial. III epigr. 43. Adde Horat. I Carm. 28, 19. 20. Orco (*Θάνατον* appellat) iam ante idem tribuerat

Euripides in loco iam a Macrobio VI, 19 notato, Alcest. 74-77 (ex qua fabula plura ad Mortis imaginem illustrandam peti possunt. cf. Hemst. ad Lucian. T. I, p. 512. Vide v. 261. 438. 844. 1140. 41). Iunonem hac de re sollicitam esse, nil mirum, cum ea Didonis et Poenorum causam suscepisset. Quod *crinis abscinditur*, e re sacra puto ductum; nam victima consecratur deo, pilis in fronte euulsis et in ignem iniectis (cf. v. c. inf. VI, 245, est id proprie *κατεβρεχέσθαι*); ab hoc momento victima deo dicta et sacra. Itaque et is, qui moritur, crine abscisso, diis inferis, tanquam victima, consecratur, Iovique infero facer est. — 693-95 *dolorem, ἀγωνίαν*. — *artus nexos*, corporis cum anima nexum, a palaestra et lucta petatum. Corpus quasi implicuit et circum-

Nam, quia nec fato, merita nec morte, peribat,
 Sed misera ante diem, subitoque adcesa furore,
 Nondum illi flauum Proserpina vertice crinem
 Abstulerat, Stygioque caput damnauerat Orco:
 Ergo Iris croceis per coelum roscida pennis, 700
 Mille trahens varios aduerso sole colores,
 Deuolat, et supra caput adstitit: Hunc ego Diti
 Sacrum iussa fero, teque isto corpore soluo.
 Sic ait, et dextra crinem fecat. Omnis et vna
 Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit. 705

circumstringit animam, ne
 elabi illa possit. 696-99
 v. ad v. 693. *merita nec*
morte, nullo immani cri-
 mine commisso: opp. *su-*
bito accensa furore; vti
non fato et ante diem,
ὑπέροχα Il. β, 155. — *ca-*
put damnauerat orco, h. e.

vitam eius, vel ipsam,
 morti deuouerat. conf. ad
 v. 693. 700 - 3 Στῆ δ'
 ἄρ' ὑπὲρ κεφαλῆς, Il. β, 20
 (adde Odyss. ζ, 21) om-
 nes laudant. Sed talia de-
 lectant forte, at nihil il-
 lustrant. 704. 5 v. Ge-
 org. IV, 223-25.

Vergilius Maro, Publius,

P. Virgilii Maronis opera

Bd.: 1

(1779)

Coburg, Landesbibliothek -- A IV 8/50

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11913858-8